

॥ नमोऽस्तु तस्मै जिनशासनाय ॥

श्रुतकेवलीश्रीशय्यंभवसूरिकृतं
श्रीभद्रबाहुस्वामिकृतनिर्युक्तियुतं
श्रीहरिभद्रसूरिकृतवृत्तियुतं

श्री दशपैकालिक सूत्रम्

गुर्जरभाषान्तरसहितम्
(भाग- ३)

प्रेरक : पू.पं.श्री यन्त्रशेखरविजयजी म.

भाषान्तरकार : मुनिश्री गुणहंसवि.म.

संशोधक : मुनिश्री भव्यसुंदरवि.म.

: प्रकाशक :

(श्री श्रमणप्रधान जैन संघ)

कमल प्रकाशन ट्रस्ट

॥ नमोऽस्तु तस्मै जिनशासनाय ॥

श्रुतकेवलि श्रीशय्यंभवसूरिविरचितं
॥ श्री दशवैकालिकसूत्रम् ॥

सभाषांतर भाग-3 (अध्या. ५-६-७)

नियुक्तिकार : श्रुतकेवली श्रीभद्रबाहुस्वामी
वृत्तिकार : १४४४ ग्रन्थरचयिता श्रीहरिभद्रसूरिज

प्रेरक

सिद्धान्तमहोदधि श्रीमद्विजय भ्रेमसूरीश्वरजु म.साहेबनां
शिष्यरत्न

प.पू.पं. गुरुदेवश्री यन्द्रशेखरविजयजु म.साहेब

प्रकाशक
कमल प्रकाशन ट्रस्ट
अमदावाद

भाषांतरकर्ता
मुनि गुणहंसविजयजु
संशोधनकर्ता
मुनि भव्यसुंदरविजयजु

પ્રકાશક :

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ

જીવતલાલ પ્રતાપશી સંસ્કૃતિ ભવન

૨૭૭૭, નિશાપોળ, ઝવેરીવાડ,

રીલિફ રોડ, અમદાવાદ-૧

ફોન : ૨૫૩૫૫૮૨૩, ૨૫૩૫૬૦૩૩

લેખક :

સિદ્ધાન્તમહોદયિ, સચ્ચારિત્રયૂડામણિ,

સ્વ. પૂજ્યપાદ આ. ભગવંત શ્રીમદ્વિજય

પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા સાહેબનાં વિનેય

પૂ. પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજીનાં શિષ્ય

મુનિશ્રી ગુણહંસવિજયજી

પ્રથમ પ્રકાશન : વિ.સં. ૨૦૬૬ તા. ૧૫-૧૨-૨૦૦૮

નકલ : ૧૦૦૦

સૂચના : આ પુસ્તક જ્ઞાનખાતાની રકમમાંથી છપાયેલ હોવાથી પુસ્તકનું મૂલ્ય જ્ઞાનખાતે ચૂકવીને માલિકી કરી શકાય.

મૂલ્ય રૂ. ૨૫૦/-

ટાઈપસેટીંગ :

અરિહંત ગ્રાફિક્સ

ખાડિયા ચાર રસ્તા, અમદાવાદ.

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

બારડોલપુરા, અમદાવાદ.

સમર્પણમ....

જેઓએ આગમોને લોહીનાં કણોકણમાં વસાવી દીધા છે...
જેઓના મુખે આજે પણ દશવૈકાલિકસૂત્ર રમે છે...
એવા

પ.પૂ. ગીતાર્થમૂર્ધન્ય, સિદ્ધાન્તદિવાકર, ગચ્છાધિપતિ
પૂ. ગુરુદેવશ્રી

આ. જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબજીને

આ નાનકડી ભેટ અર્પણ કરતાં હેયું આનંદવિભોર બની જાય છે.

લિ. કૃપાકાંક્ષી ગુણહંસવિ.

**ઉમળકાભર્યા હૈયે અમે સ્વીકારીએ છીએ
આપનું ઔદાર્યભર્યું સૌજન્ય....**

પ.પૂ.પં.ગુરુદેવશ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ.સાહેબનાં
શિષ્યરત્ન

પ.પૂ.મુનિરાજશ્રી હંસકીર્તિવિજયજી મ.સાહેબ

પ.પૂ.મુનિરાજશ્રી ભવ્યકીર્તિવિજયજી મ.સાહેબ

આદિ ઠાણાનાં વિ.સં.૨૦૬૫નાં ચાતુર્માસની સ્મૃતિનિમિત્તે

● સૌજન્ય ●

**શ્રી સરદારભાગ શ્રે.મૂ.પૂ. જૈન સંઘ
ભારડોલી**

જ્ઞાનદ્રવ્યથી શ્રુતભક્તિનો લાભ લીધો એ બદલ ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ....

લિ.

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ

ઉમળકાભર્યા હૈયે અમે સ્વીકારીએ છીએ
આપનું ઔદાર્યભર્યું સૌજન્ય....

● સૌજન્ય ●

શ્રી ડીસા શ્રે.મૂ.પૂ. જૈન સંઘ

ડીસા

જ્ઞાનદ્રવ્યથી શ્રુતભક્તિનો લાભ લીધો એ બદલ
ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ....

લિ.

કમલ પ્રકાશન ટ્રસ્ટ

પ્રસ્તાવના

દશવૈકાલિક સૂત્ર !

પરમ પાવન પિસ્તાલીશ આગમોમાંનું એક અતિસુંદર આગમ !

૨૧૦૦૦ વર્ષ પાંચમાં આરાનાં અંત સુધી જે અખંડ પણે ટકશે !

એનો મહિમા અપરંપાર છે, એ તો એના પરથી જ જણાઈ આવે કે ચૌદપૂર્વધર - શ્રુતકેવલિ - શય્યંભવસૂરિ મહારાજાએ, માત્ર છ મહિનાનું જેનું આયુષ્ય શેષ હતું, તેવા પોતાના દીક્ષિત પુત્ર 'મનક'નાં કલ્યાણને માટે પૂર્વોમાંથી તેને ઉદ્ધૃત કર્યું !

કેવા સુંદર પદાર્થો હશે એમાં, જેને ભણવાથી ૬ મહિનામાં સાધુજીવનનો સાર સમજાઈ જાય... આત્મકલ્યાણ નિશ્ચિત થઈ જાય !

આજે પણ એનો મહિમા અખંડ છે - એના ચાર અધ્યયન અર્થસહિત ભણાય નહીં ત્યાંસુધી મહાવ્રત આરોપણ (વડીદીક્ષા) ન કરવાની પરંપરા છે... એનું પાંચમું પિંડેષણાઅધ્યયન અર્થસહિત ભણ્યા વિના ગોચરી જવાનો અધિકાર નથી મળતો.

એનું સાતમું વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયન અર્થસહિત ભણ્યા વિના દેશના આપવાનો - અરે ! બોલવાનો પણ અધિકાર નથી મળતો... ટંકશાળી અને અર્થશાલિ છે એના વચનો... દરેક સાધુભગવંતે અવશ્ય ભણવા - ગોખવા - સમજવા - ઉતારવા જેવા.

પણ, આ તો ચૌદપૂર્વધર મહર્ષિનાં વચનો... ગંભીર, રહસ્યભરપૂર... અલ્પમતિ એવા આપણે તેનો તાગ શી રીતે પામી શકીએ ?

ઉપકાર કર્યો આપણા પર પૂર્વર્ષિઓએ... ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજાએ... નિર્યુક્તિ રચીને... અગત્યસિંહસૂરિએ ચૂર્ણિ રચીને... હરિભદ્રસૂરિઆદિ મહાપુરુષોએ ટીકાઓ રચીને...

આ વિવરણો પ્રમાણમાં સરળ છે. તાર્કિકશિરોમણિ હરિભદ્રસૂરિ મ.સા.ની ટીકા સૌથી વિસ્તૃત છે. ખૂબ સુંદરપદાર્થો છે, તેમાં...

છતાં, પડતાં કાળને કારણે પ્રાથમિક અભ્યાસીઓને તે પણ સમજવું કઠિન પડે, તે સંભવિત છે.

અને એટલે અનુવાદકાર પૂ.મુ.શ્રી ગુણહંસવિજયજી મ.સા. સરળ ગુજરાતી ભાષામાં તેનો અનુવાદ પ્રસ્તુત કરી રહ્યા છે.

સ્વયં ઉચ્ચકક્ષાનાં વિદ્વાન્ હોવા છતાં, આવા પ્રાથમિક ગ્રંથ ઉપર અનુવાદ લખવા માટે આટલો પરિશ્રમ વેઠે છે, સમયનો ભોગ આપે છે, તે તેમની પ્રાથમિક અભ્યાસુઓ પરની કડ્ડણાનું પરિણામ છે. વર્તમાનકાળે અભ્યાસની રૂચિ ધરાવનારાઓને પણ અભ્યાસ કરાવનાર અધ્યાપકોનો સંયોગ સરળતાથી નથી થતો, તેવું ઘણીવાર જોવા મળે છે અને સ્વયં અભ્યાસ કરવામાં કઠિન સ્થળો એ અટકી જવાથી હતોત્સાહ થઈ જાય છે.

એ સમસ્યાનું નિરાકરણ કરવા જ આ અનુવાદ પ્રસ્તુત થઈ રહ્યો છે.

પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની કઠિન પંક્તિઓને વિસ્તારથી સરળભાષામાં રજૂ કરવા તેમણે ઘણો પુરુષાર્થ કર્યો છે, તે અનુવાદ જોતાં જ સમજાઈ જશે.

પ્રત્યેક સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો અવશ્ય આ ગ્રંથનો તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરે તો તેમનું જીવન સંયમની-સુવાસથી મહેંકી ઊઠે, તે બાબતમાં કોઈ શંકા નથી... એટલે મારા સહિત સહુ આ ગ્રંથને ભણે, અને તેમાં આ અનુવાદ સહાયકસાથીની ગરજ સારે... અને તેના દ્વારા વિશુદ્ધસંયમજીવનની પ્રાપ્તિ કરી, પરમપદને નજીક લાવે, એ જ શુભાભિલાષા...

લિ.

મુનિ ભવ્યસુંદરવિજય

બે શબ્દો

દશવૈકલિક જેવા મહાન સૂત્રની રચના કરી છે ચૌદપૂર્વધર શ્રી શયંભવસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ ! એના ઉપર નિર્યુક્તિની રચના કરી છે ચૌદપૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીજીએ !

ચૂંછિની રચના કરી છે શ્રી જિનદાસગણિમહત્તરજીએ !

વૃત્તિની રચના કરી છે ૧૪૪૪ ગ્રન્થરચયિતા શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાએ !

હજારો વર્ષો પૂર્વેનું આ અણમોલ સાહિત્ય કાળના પ્રવાહમાં ક્યાંય ખતમ ન થઈ જાય અને આપણાં સુધી પહોંચે એ માટે એની સુરક્ષા કાજે જબરદસ્ત ભોગ આપ્યો છે હજારો શ્રમણ-શ્રમણીઓએ અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ !

મારા જેવા સાધુ પણ આનું ત્વાષાંતરાદિ કામ સારી રીતે પાર પાડી શકે એ માટે કૃપાબળ-પીઠબળ પૂરું પાડ્યું છે પરમોપકારી પૂજ્યપાદ ભવોદ્ધિતારક ગુરુદેવશ્રીએ !

ભાષાંતરમાં ભૂલો ન રહી જાય એ માટે અક્ષરશઃ બધું જ તપાસી આપવાનો અનહદ ઉપકાર કર્યો છે પૂજ્યપાદ શાસનપ્રભાવક આચાર્યદેવ શ્રી રત્નસુંદરસૂરીશ્વરજી મ.સાહેબના શિષ્ય મુનિરાંજ ભવ્યસુંદરવિજયજીએ !

ત્રણ-ત્રણ મુઠ્ઠો જોવા - કમશઃ ગોઠવવા... વગેરે વગેરે અતિ મહેનત અને ઘણો લાંબો સમય માંગી લેતું કપરું કામ સહર્ષ વધાવી લઈને સંપૂર્ણ કરી દીધું છે વિદ્યાશિષ્ય મુનિરાંજ રાજહંસવિજયજીએ !

પ્રકાશનનાં કાર્યમાં ખૂબ ઉલ્લાસથી સહકાર આપ્યો છે તે કમલ પ્રકાશનનાં ગુણવંતભાઈ અને તેમની પ્રેસની ટીમે !

આવી તો ઢગલાબંધ સહાય બાદ જે કામ શક્ય બન્યું છે, એમાં ભાષાંતરકર્તા તરીકેનો યશ લેવાનો મને કોઈ જ હક નથી. આ આખાં કાર્યમાં મારા ભાગે તો ૧% જેટલો ય હિસ્સો માંડ આવે... એટલે જો આ કાર્ય ખરેખર સારું થયેલું લાગે, ઉપયોગી લાગે તો એનો યશ મને આપવાને બદલે આ તમામ ઉત્તમ આત્માઓને જ આપવો એવી મારી નમ્ર વિનંતી છે. હા ! જે કંઈ ક્ષતિઓ હશે, એ મારી જ હશે એ પણ નિશ્ચિત હકીકત જાણવી.

વર્તમાન ૧૫ હજાર સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો અઘરી ભાષાદિને કારણે આ ગ્રન્થનાં અમૂલ્યપદાર્થોથી વંચિત ન રહી જાય, એ માટે તેઓને ગુજરાતી ભાષામાં સ્પષ્ટતાવાળું ભાષાંતર આપવું જરૂરી લાગ્યું, માટે જ આ ભાષાંતર કર્યું છે. બાકી તો સંયમીઓ સંસ્કૃતમાં જ અભ્યાસ કરે, ભાષાંતરને નં અડે એ જ અમને ઈષ્ટ છે. ભાષાંતર વિના વૃત્તિ નહીં સમજી શકનારાઓ માટે જ આ ભાષાંતર છે, એ ખાસ ધ્યાનમાં લેવું. વળી જો અધ્યાપન કરાવનાર સદ્ગુરુનો યોગ મળે તો એમની પાસે જ જ્ઞાન મેળવવું... એ ન મળે તો જ નાદુરૂટે ભાષાંતરના સહારે વાંચન કરવાનું છે.

આ ભાષાંતરમાં નિક્ષેપાદિની સમજમાં સરળતા રહે તે માટે પૂ.પં.શ્રી હીરચંદ્રવિજયજી મ.સાહેબના શિષ્યવૃંદે તૈયાર કરેલ અધ્યયનપ્રમાણેના કોષ્ઠકો પણ લીધા છે. કોષ્ઠક તૈયાર કરનાર મહાત્માનો પણ હું સબહુમાન આભાર માનું છું.

પ્રાંતે આ આખાં ભાષાંતરમાં મહાપુરુષોની ઈચ્છા વિરુદ્ધ કંઈપણ લખાયું હોય તો મન-વચન-કાયાથી ત્રિવિધે-ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુઃકરું.....

લિ.

મુનિ ગુણહંસવિજય
ભા.સુ. ૧૩ સં. ૨૦૬૫

ખાસ ધ્યાન રાખો...

આ ગ્રંથ વાંચનના અધિકારી યોગોદ્ભવહન કરી ચૂકેલા પૂ. સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો જ છે.

તેથી ગૃહસ્થોએ આ ગ્રંથ વાંચવો નહીં.

અનધિકૃત વાંચન જ્ઞાનવરણીય-મોહનીય વિ. કર્મોના બંધ દ્વારા સંસારવર્ધક હોવાથી અહિતકર છે.

પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોએ પણ મુખ્યત્વે ગીતાર્થ ગુરુભગવંતો પાસે જ અભ્યાસ કરવાનો છે.

પરંતુ જેમને તેવા સંયોગો ઉપલબ્ધ નથી. તેઓ, પોતાના ગુરુવર્ગની અનુજ્ઞા લઈને આ અનુવાદની સહાય લઈને અભ્યાસ કરી શકે છે.

આ ગ્રંથ માત્ર વાંચી જવા માટે નથી. સાંગોપાંગ અભ્યાસ, ગાથાઓ - અર્થો - પદાર્થોને ગોખીને ઉપસ્થિત કરાશે, તો સંયમજીવનમાં અત્યંત ઉપકારી બનશે.

પ્રથમો વિરામ:

-મુનિ રાજહંસવિજય

અધ્યયન-૫

આ અધ્યયનમાં આખી ભિક્ષાચર્યાનું વર્ણન કરાયું છે. સાધુએ કયા કાળે ભિક્ષાર્થે જવું, કયા કાળે ન જવું, ભિક્ષાએ જતાં કેવી રીતે ચાલવું, કેવા ઘરોમાં ભિક્ષાર્થે જવું, ઘરમાં પ્રવેશતાં શું ધ્યાન રાખવું, કયા સ્થાનો દૂરથી જ છોડી દેવા, કયા સ્થાનોને વિશે દષ્ટિ ન કરવી, કેવા દાયક પાસે ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી, કેવા દાયક પાસે ભિક્ષા ગ્રહણ ન કરવી, કેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી કલ્પે, કેવી ભિક્ષા ગ્રહણ કરવી ન કલ્પે, અકલ્પ્ય દ્રવ્ય વહોરાઈ ગયા બાદ શું કરવું, વહોરેલી ભિક્ષા કેવી રીતે ક્યાં વાપરવી, વગેરે ભિક્ષાચર્યા સંબંધી તમામ બાબતો આ અધ્યયનમાં જણાવાયેલી છે.

અંતમાં જે સંયમી એષણાદિસંયમમાં અપ્રમાદિ વિગેરે છે તે સંયમી મૃત્યુ સમયે પણ ચારિત્રને સાધે છે એમ જણાવવા દ્વારા એષણાદિ સંયમની મહત્તા દર્શાવી છે.

આજે પણ આ અધ્યયનનાં સાદાંત અધ્યયન બાદ ગોચરી ગ્રહણ કરવા જવાની સંમતિ અપાય છે.

અધ્યયન-૬

આ અધ્યયનમાં રાજાદિ દ્વારા પૂછાયેલા આચારને વિસ્તારથી જણાવાયો છે. આ રહી તેની કેટલીક ઝલકો : ૧૨ પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ અને ૧૦ પ્રકારનો સાધુધર્મ છે. (નિ. ૨૪૬) આચાર જિનશાસનમાં છે. અન્યત્ર કપિલાદિ મતમાં નથી (ગા. ૫) વ્રતષટ્કાદિ ૧૮ સ્થાનોમાંથી કોઈપણ સ્થાનને સેવતો સંયમી શ્રમણ ન બને. (નિ. ૨૬૭) દંતશુદ્ધિ માટેની સળી પણ સંયમી યાચ્યા વિના ગ્રહણ ન કરે. (ગા. ૧૩) અબ્રહ્મ પાપનું મૂળ છે. માટે સંયમી સ્ત્રી સાથે વાત કરવાદિને પણ વર્જે (ગા. ૧૬) સંનિધિ લોભસ્વરૂપ છે. વળી થોડી પણ સંનિધિ કરનાર ભાવથી સાધુ નથી બલ્કે ગૃહસ્થ છે. (માટે સંયમી અલ્પ પણ સંનિધિ ન સેવે) (ગા. ૧૮) આસક્તિરહિત સાધુને વસ્ત્રાદિધારણ પરિગ્રહ થતો નથી કા.કે, મહર્ષિઓએ મૂર્છા = રાગને જ પરિગ્રહ કહ્યો છે. (ગા. ૨૦) જેઓ નિત્ય-કીત-ઔદેશિક-આહુતપિંડાદિ ગ્રહણ કરે છે તેઓ તે પિંડની ઉત્પત્તિમાં થનાર જીવહિંસાની અનુમતિ આપે છે (ગા. ૪૮) સંયમીને પલંગ, માંચડો વિગેરે પર બેસવું અનાચરિત છે. (ગા. ૫૩) ગોચરી ગયેલ જે સાધુ ઘરમાં બેસવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે તે મિથ્યાત્વરૂપી ફલવાળા અનાચારને પામે છે. (ગા. ૫૬) રોગી કે નિરોગી જે સંયમી સ્નાનને કરે છે

તેના વડે સંયમ ત્યજાય છે. (ગા. ૬૦) મૈથુનથી ઉપશાંતને વિભૂષાવડે શું કામ છે ? (ગા. ૬૪)

આ અને આવાપ્રકારનાં ઢગલાબંધ આચારોનું નિરૂપણ ગ્રંથકારશ્રીએ આ અધ્યયનમાં કર્યું છે.

અધ્યયન-૭

આ અધ્યયનમાં રાજાદિ દ્વારા પૂછાયેલ આચાર પણ નિરવધવચનથી કહેવો. કા.કે, જે સાવધ-નિરવધવચનનાં ભેદને જાણતો નથી તેને ઉપદેશનો તો શું બોલવાનો પણ અધિકાર નથી અપાયો. આ પદાર્થને લક્ષ્યમાં રાખીને ગ્રંથકારશ્રી-નિર્યુક્તિકારશ્રી અને વૃત્તિકારશ્રીએ ભાષાનાં ભેદો, કઈ ભાષા આરાધની, કઈ ભાષા વિરાધની, સત્યભાષા-મૃષાભાષા-સત્યામૃષા-અસત્યામૃષા ભાષાનું વિવેચન, કઈ ભાષા બોલવી, કઈ ભાષા ન બોલવી આદિ વિસ્તાર સહિત દર્શાવેલ છે. તેની કેટલીક ઝલકો જોઈએ.

વચનનાં પ્રકારોનો અજ્ઞાતા જો કે કંઈ ન બોલે તો પણ તે વચનગુપ્તિને પામેલો નથી. (નિ. ૨૯૦) જ્યારે વચનનાં પ્રકારોનો જ્ઞાતા આખો દિવસ બોલે તો પણ તે વચનગુપ્તિને પામેલો છે. (નિ. ૨૯૧) સંયમી સત્યા, અસત્યામૃષા ભાષા બોલે. અસત્યા, સત્યામૃષાને સર્વપ્રકારે ન બોલે. (ગા. ૧) ત્રણેકાળ સંબંધિ જે પદાર્થમાં શંકા હોય તેને “આ આ પ્રમાણે છે.” એમ ન કહે. (ગા. ૯) કાણાને કાણો, નપુંસકને નપુંસક, રોગીને રોગી અને ચોરને ચોર ન કહેવો. (ગા. ૧૨) સ્ત્રીને માતા, માસી, ફઈ, દીકરી, પૌત્રી... આ પ્રમાણે બોલાવવી નહિ. (ગા. ૧૫) એ રીતે પુરુષને બાપા, કાકા, મામા, ભાણિયો, પુત્ર, પૌત્ર... આ પ્રમાણે ન બોલાવવો. (ગા. ૧૮) પંચેન્દ્રિયજીવોમાં ‘આ સ્ત્રી, આ પુરુષ’ એમ જ્યાં સુધી ન જાણે ત્યાં સુધી જાતિથી બોલાવવા. (ગા. ૨૧) સંયમી ઉદ્યાન, પર્વત કે વનોને વિશે મોટા વૃક્ષોને જોઈને “આ વૃક્ષો પ્રાસાદો, તોરણો, ઘરો, નાવ વગેરે માટે સમર્થ છે” એમ ન બોલે. (ગા. ૨૬-૨૭) “આ ફળો પાકી ગયા છે, ખાવા માટે યોગ્ય થઈ ગયા છે, આ ફળો બે ભાગ કરવા યોગ્ય છે.” એમ સંયમી ન બોલે. (ગા. ૩૨) મુનિ સુકૃત, સુપક્વ, સુછિન્ન, સુહૃત, સુમૃત, સુનિષ્ઠિત, સુલષ્ટ વિગેરે સાવધવચનો ન બોલે (ગા. ૪૧) સાધુ બધે બધું વિચારીને બોલે અર્થાત્ દોષ ન લાગે એ મુજબ બોલે. (ગા. ૪૪) સાધુ અસંયતને “બેસ, જા, સૂઈજા, બોલ” આ પ્રમાણે ન કહે. (ગા. ૪૭)

આવા અનેકપ્રકારનાં સાવધ-અનવધવચનોનું નિરૂપણ ગ્રંથકારશ્રીએ આ અધ્યયનમાં કરેલું છે.

અધ્યયનાનુક્રમ

(૧) પિંડેષણા અધ્યયન

ઉદ્દેશો-૧ ૧

ઉદ્દેશો-૨ ૧૦૦

(૨) મહાચારકથા અધ્યયન ૧૩૫

(૩) વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયન ૨૦૧

ળમોત્યુ ણં સમળસ્સ ભગવઓ મહાવીરસ્સ

દશવૈકાલિકસૂત્રમ્

ચતુર્દશપૂર્વધર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીવિરચિતનિર્યુક્તિયુત-સૂરિપુરંદર
શ્રીહરિભદ્રસૂરિવિરચિતવૃત્તિયુત ચંતુર્દશપૂર્વધર શ્રીશય્યાંભવસૂરિકૃત
શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્ર હારિભદ્રીવૃત્તિનું ભાષાંતર

॥ અથ પચ્છમાધ્યયનમ્ પિઠૈષણાખ્યમ્ ॥

॥ પ્રથમોદ્દેશકઃ ॥

અધુના પિઠૈષણાખ્યમારભ્યતે, અસ્ય ચાયમભિસંબન્ધઃ-ઇહાનન્તરાધ્યયને
'સાધોરાચારઃ ષડ્જીવનિકાયગોચરઃ પ્રાય' ઇત્યેતદુક્તમ્, ઇહ તુ ધર્મકાયે સત્યસૌ સ્વસ્થે
સમ્યક્પાત્યતે, સ ચાહારમન્તરેણ પ્રાયઃ સ્વસ્થો ન ભવતિ, સ ચ સાવઘેતરભેદ ઇત્યનવઘો
ગ્રાહ્ય ઇત્યેતદુચ્યતે, ઉક્તં ચ-"સે સંજા સમક્ષાણે, નિરવજ્જાહારિ જે વિકુ ।
ધમ્મકાયઢિણં સમ્મં, સુહજોગાણ સાહણે ॥૧॥" ઇત્યનેનાભિસંબન્ધેનાયાતમિદમધ્યયનં,

પિઠૈષણાનામક પાંચમું અધ્યયન

પ્રથમ ઉદ્દેશો

હવે પિઠૈષણા નામનું પાંચમું અધ્યયન શરુ કરાય છે. આનો આ સંબંધ છે. અહીં
અનન્તરઅધ્યયનમાં - ગોથા અધ્યયનમાં એ વાત કરી કે સાધુનો આચાર પ્રાયઃ
ષડ્જીવનિકાયવિષયક હોય છે."

આ પાંચમાં અધ્યયનમાં તો આ વાત કહેવાય છે કે જો આ ધર્મકાય સ્વસ્થ હોય
તો આ આચાર સારી રીતે પાળી શકાય, અને તે ધર્મકાય પ્રાયઃ આહાર વિના સ્વસ્થ
ન રહે. અને તે આહાર સાવધ અને નિરવધ એમ બે ભેદવાળો છે. એટલે એમાં
અનવધ=નિરવધ આહાર ગ્રહણ કરવો. (ઇહ તુ... એતદુચ્યતે એમ અન્વય કરવો...
સાવધથી ઈતર=જુદો એટલે નિરવધ)

કહ્યું જ છે કે "જે વિદ્વાન નિરવધઆહારવાળો છે, સમ્યક્ રીતે ધર્મકાયમાં રહેલો
છે અને શુભયોગોનો સાધક છે, તે સંયત=સાધુ કહેવાયેલો છે." (સંસારીઓનું શરીર
કર્મબંધ કરવામાં મુખ્ય નિમિત્ત બનતું હોવાથી એ કર્મકાય કહેવાય. સુસાધુઓનું શરીર

ધર્મ કરવામાં નિમિત્ત હોવાથી એ ધર્મકાય કહેવાય.)

આમ આ સંબંધથી આવેલું આ અધ્યયન છે.

મહાગ્યન્ટરેણૈતદેવાહ ભાષ્યકાર:-

મૂલગુણા વક્ષ્યાયા ઉત્તરગુણઅવસરેણ આયાયં ।

પિંડજ્ઞયણમિયાણિં નિક્ષેવે નામનિષ્પન્ને ॥૬૧॥ ભાષ્યમ્ ॥

ભાષ્યકાર બીજી પદ્ધતિથી આ જ વાત કરે છે.

ભાષ્ય ૬૧ ગાથાર્થ : મૂલગુણો કહેવાયા હવે ઉત્તરગુણોનાં અવસરથી આવેલું આ પિંડાધ્યયન છે. હવે નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપમાં પિંડાધ્યયન છે.

વ્યાખ્યા-‘મૂલગુણા:’ પ્રાણાતિપાતનિવૃત્ત્યાદય: ‘વ્યાખ્યાતા:’ સમ્યક્ પ્રતિપાદિતા અનન્તરાધ્યયને, તતશ્ચ ‘ઉત્તરગુણાવસરેણ’ ઉત્તરગુણપ્રસ્તાવેનાયાતમિદમધ્યયનમ્-ઇદાનીં યત્પ્રસ્તુતમ્ । इह चानुयोगद्वारोपन्यास: पूर्ववत्तावद्यावन्नामनिष्यन्नो નિક્ષેપ:, તથા ચાહ-નિક્ષેપે નામનિષ્પન્ને,

ટીકાર્થ : અનન્તર અધ્યયનમાં = ચોથા અધ્યયનમાં પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ વગેરે મૂલગુણો સારી રીતે પ્રતિપાદન કરાયા. એટલે ત્યારબાદ ઉત્તરગુણોનો પ્રસ્તાવ આવ્યો. એ અનુસારે હવે આ પાંચમું અધ્યયન છે કે જે પ્રસ્તુત છે.

અહીં અનુયોગદ્વારનો ઉપન્યાસ પૂર્વની જેમ ત્યાં સુધી કરવો કે છેક નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ આવે. એજ વાત કરે છે કે નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપમાં... (ગાથા ૨૩૪ સાથે સંબંધ જોડવો...)

કિમિત્યાહ-

પિંડો અ એસણા ય દુપયં નામં તુ તસ્સ નાયવ્વં । ચઉચઉનિક્ષેવેહિં પરૂવણા તસ્સ કાયવ્વા ॥ ૨૩૪॥

નામંઠવણપિંડો દવ્વે ભાવે અ હોઇ નાયવ્વો । ગુહઓયણાઇ દવ્વે ભાવે કોહાઇયા ચઉરો ॥૨૩૫॥

(પ્રશ્ન : નામ નિષ્પન્ન નિક્ષેપમાં શું ?... અર્થાત્ એમાં શેનો નિક્ષેપો આવશે ?)

ઉત્તર :

નિ. ૨૩૪ ગાથાર્થ : તેનું નામ પિંડ અને એષણા એમ બે પદવાળું જાણવું. તેની ચાર ચાર નિક્ષેપા વડે પ્રરૂપણા કરવી.

નિ. ૨૩૫ ગાથાર્થ : નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારનો પિંડ જાણવો. દ્રવ્યપિંડમાં ગોળ, ભાત વગેરે અને ભાવપિંડમાં ક્રોધાદિ ચાર.

વ્યાખ્યા-પિણ્ડશ્રેષ્ઠણા ચ 'દ્વિપદં નામ તુ' દ્વિપદમેવ વિશેષાભિધાનં 'તસ્ય' ઉક્તસંબન્ધસ્યાધ્યયનસ્ય જ્ઞાતવ્યં, ચતુશ્ચતુર્નિક્ષેપાભ્યાં નામાદિલક્ષણાભ્યાં પ્રરૂપણા 'તસ્ય' પદદ્વયસ્ય કર્તવ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ અધિકૃતપ્રરૂપણામાહ-નામસ્થાપનાપિણ્ડો દ્રવ્યે ભાવે ચ ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ, પિણ્ડશબ્દઃ પ્રત્યેકમભિસંબન્ધ્યતે, નામસ્થાપને ક્ષુણ્ણે, દ્રવ્યપિણ્ડં ત્વાહ-ગુડૌદનાદિઃ 'દ્રવ્ય' મિતિ દ્રવ્યપિણ્ડઃ, ભાવે ક્રોધાદયસ્ચત્ત્વારઃ પિણ્ડા इति ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : કહેવાયેલા સંબંધવાળા પાંચમા અધ્યયનનું નામ પિંડ અને એષણા એમ બે પદવાળું જ જાણવું. આ એનું વિશેષ નામ છે. (અધ્યયન એ એનું સામાન્ય નામ છે.) નામાદિ લક્ષણવાળા ચાર-ચાર નિક્ષેપાથી તે બે પદની પ્રરૂપણા કરવી. (બે ચતુષ્ક હોવાથી ચતુશ્ચતુર્નિક્ષેપાભ્યાં... એમ દ્વિવચનનો પ્રયોગ કરેલો છે.)

અધિકૃતની = જેનો અધિકાર ચાલે છે તેની = પદદ્વયના નિક્ષેપની પ્રરૂપણાને કહે છે.

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એમ ચાર પ્રકારે પિંડ છે.

પિંડશબ્દ દરેકની સાથે જોડવો.

એમાં નામ, સ્થાપના એ બે પિંડ પ્રસિદ્ધ છે.

દ્રવ્યપિંડ બતાવે છે. ગોળ, ભાત વગેરે દ્રવ્યપિંડ છે.

ભાવમાં તો ક્રોધાદિ ચાર એ પિંડ છે.

પિણ્ડિ સંઘાએ જમ્હા તે ઉદયા સંઘયા ય સંસારે । સંઘાયયંતિ જીવં કમ્મેણદુષ્પગારેણ ॥૨૩૬॥

નિ. ૨૩૬ ગાથાર્થ : પિંડ ધાતુ સંઘાત અર્થમાં છે, જે કારણથી તે ક્રોધાદિ ઉદય પામેલા અને સંહત = ભેગા રહેલાં છતાં સંસારી જીવને આઠ પ્રકારના કર્મ સાથે જોડે છે. (માટે તે પિંડ છે.)

અત્રૈવાન્વર્થમાહ-'પિણ્ડિ સંઘાતે' ધાતુરિતિ શબ્દવિત્સમયઃ, યસ્માત્તે ક્રોધાદય

ઉદિતાઃ સન્તો વિપાકપ્રદેશોદયાશ્ચ્યાં સંહતા એવ સંસારિણં સંઘાતયન્તિ-જીવં યોજયન્તીત્યર્થઃ, કેનેત્યાહ-કર્મણાઽષ્ટપ્રકારેણ-જ્ઞાનાવરણીયાદિના, અતઃ ક્રોધાદયઃ પિણ્ડ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ પ્રરૂપિતઃ પિણ્ડઃ, સામ્પ્રતમેષણાઽવસરઃ, તત્ર ક્ષુણ્ણત્વાન્નામસ્થાપને અનાદૃત્ય દ્રવ્યૈષણમાહ-

ટીકાર્થ : ચાર ભાવપિંડમાં જ અન્વર્થને બતાવે છે. (ચારકષાયોને પિંડ શી રીતે કહેવાય ? એ દર્શાવવા એમાં પિંડ શબ્દનો અર્થ વ્યાકરણ પ્રમાણે શી રીતે ઘટે છે ? એ દર્શાવે છે.) વૈયાકરણીઓનું શાસ્ત્ર આ છે કે પિડ્ ધાતુ સંઘાતમાં સમૂહમાં છે. અર્થાત્ પિડ્ ધાતુ સમૂહ અર્થને જણાવે છે અને આ અર્થ આ ક્રોધાદિમાં પણ ઘટે છે. જે કારણથી તે ક્રોધાદિ ચાર કષાયો વિપાકોદય અને પ્રદેશોદય દ્વારા ઉદયમાં આવે ત્યારે સમૂહરૂપ જ હોય છે અને એવા તે કષાયો સંસારી જીવને જોડે છે.

પ્રશ્ન : જીવને કોની સાથે જોડે છે ?

ઉત્તર : જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોની સાથે જોડે છે.

આથી જ તે ક્રોધાદિ ચાર એ પિંડ છે.

પિંડની પ્રરૂપણા થઈ ગઈ.

હવે એષણાનો અવસર છે.

તેમાં નામ-સ્થાપના ક્ષુણ્ણ હોવાથી તેનો અનાદર કરીને (તેની પ્રરૂપણા છોડી દઈને) દ્રવ્યૈષણને કહે છે.

દઃખેસણા ડ તિવિહા સચિત્તાચિત્તમીસદઃખાણં । દુપયચડપ્પચઅપયા નરગયકરિસાવણદુમાણં ॥૨૩૭॥

નિ. ૨૩૭ ગાથાર્થ : ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થશે.

દ્રવ્યૈષણા તુ ત્રિવિધા ભવતિ, સચિત્તાચિત્તમિશ્રદ્રવ્યાણામેષણા દ્રવ્યૈષણા, સચિત્તાનાં દ્વિપદચતુષ્પદાપદાનાં યથાસંખ્યં નરગજદ્રુમાણામિતિ, કાર્ષાપણગ્રહણાદચિત્તદ્રવ્યૈષણા અલઙ્કૃતદ્વિપદાદિગોચરમિશ્રદ્રવ્યૈષણા ચ દ્રષ્ટવ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : દ્રવ્યૈષણા ત્રણપ્રકારે છે. (૧) સચિત્તદ્રવ્યોની એષણા (૨) અચિત્તદ્રવ્યોની એષણા (૩) મિશ્રદ્રવ્યની એષણા.

સચિત્ત દ્રવ્યૈષણા ત્રણપ્રકારે છે. (૧) દ્વિપદ સચિત્તદ્રવ્યૈષણા એટલે બે પગવાળા મનુષ્યરૂપ સચિત્તદ્રવ્યની તપાસ કરવી તે. (૨) ચારપગવાળા હાથીરૂપ સચિત્તદ્રવ્યની તપાસ કરવી તે. (૩) પગરહિત વૃક્ષરૂપ સચિત્તદ્રવ્યની તપાસ કરવી તે.

ગાથામાં કાર્ષાપણ શબ્દનું ગ્રહણ કરેલું છે. એના દ્વારા અચિત્તદ્રવ્યૈષણા અને અલંકૃતદ્વિપદાદિ સંબંધી મિશ્રદ્રવ્યૈષણા સમજી લેવી. (કાર્ષાપણ = સિક્કો = રૂપિયો = નાણું. એ અચિત્ત છે. એની તપાસ એ અચિત્તદ્રવ્યૈષણા કહેવાય. તથા મનુષ્ય આભૂષણોથી વિભૂષિત હોય તો એ પોતે સચિત્ત અને આભૂષણો અચિત્ત... એટલે મિશ્રદ્રવ્ય કહેવાય. એની ગવેષણા એ દ્વિપદમિશ્રદ્રવ્યૈષણા કહેવાય. એમ હાથી અલંકૃત હોય તો ચતુષ્પદમિશ્રદ્રવ્યૈષણા અને વૃક્ષાદિ વસ્તુ અચિત્તદ્રવ્યથી અલંકૃત હોય ત્યારે અપદમિશ્રદ્રવ્યૈષણા કહેવાય.)

ભાવૈષણામાહ-

ભાવેસણા ઉ દુવિહા પસત્થ અપસત્થગા ય નાયવ્વા । નાનાઈણ પસત્થા અપસત્થા કોહમાઈણં ॥૨૩૮॥

ભાવૈષણાને બતાવે છે.

નિ.૨૩૮ ગાથાર્થ : પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત એમ બે પ્રકારે ભાવૈષણા જાણવી. જ્ઞાનાદિની પ્રશસ્ત અને ક્રોધાદિની અપ્રશસ્ત.

ભાવૈષણા તુ પુનર્દ્વિવિધા, પ્રશસ્તા અપ્રશસ્તા ચ જ્ઞાતવ્યા, એતદેવાહ-
'જ્ઞાનાદીના'મિતિ જ્ઞાનાદીનામેષણા પ્રશસ્તા ક્રોધાદીનામપ્રશસ્તૈષણેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ભાવૈષણા બે પ્રકારે છે. પ્રશસ્ત અને અપ્રશસ્ત.

એમાં જ્ઞાનાદિ સારા ભાવોની એષણા = તપાસ = પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન એ પ્રશસ્ત ભાવૈષણા.

ક્રોધાદિની એષણા અપ્રશસ્તભાવૈષણા.

પ્રકૃતયોજનામાહ-

ભાવસ્સુવગારિત્તા એત્થં દવ્વેસણાઈ અહિગારો । તીઈ પુણ એત્થજુત્તી વત્તવ્વા પિંડનિજ્જુત્તી ॥૨૩૯॥

આમ નિષ્કેષા દર્શાવીને હવે પ્રસ્તુતમાં એનું જોડાણ કરે છે.

નિ. ૨૩૯ ગાથાર્થ : ભાવને ઉપકારી હોવાથી અહીં દ્રવ્યૈષણાનો અધિકાર છે. તેની અર્થયુક્તિ પિંડનિર્યુક્તિ કહેવી.

‘ભાવસ્ય’ જ્ઞાનાદેરુપકારિત્વાદ્ ‘અત્ર’ પ્રક્રમે દ્રવ્યૈષણયાઽધિકારઃ ‘તસ્યાઃ’ પુનર્દ્રવ્યૈષણાયાઃ ‘અર્થયુક્તિઃ’ હેયેતરરૂપા અર્થયોજના વક્તવ્યા પિંડનિર્યુક્તિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ સા ચ પૃથક્સ્થાપનતો મયા વ્યાખ્યાતૈવેતિ નેહ વ્યાખ્યાયતે ।

ટીકાર્થ : દ્રવ્ય = ગોચરી વગેરે એ જ્ઞાનાદિ રૂપ ભાવને ઉપકારી છે. માટે અહીં દ્રવ્યૈષણાની અર્થયુક્તિ રૂપ પિંડનિર્યુક્તિ કહેવી. અર્થયુક્તિ = કઈ દ્રવ્યૈષણા હોય છે. અને કઈ દ્રવ્યૈષણા ઉપાદેય છે... એ.

પ્રશ્ન : એ પિંડનિર્યુક્તિ કઈ છે ?

ઉત્તર : એ પિંડનિર્યુક્તિ જુદી સ્થાપન કરવા પૂર્વક મારાવડે વ્યાખ્યાન કરાયેલી જ છે એટલે અહીં એનું વ્યાખ્યાન કરાતું નથી. (પિંડનિર્યુક્તિગ્રન્થ આ પાંચમા અધ્યયનમાંથી જ ઉદ્ભવ પામેલ છે. એ ઘણો મોટો ગ્રન્થ હોવાથી એ આખા જુદા ગ્રન્થ તરીકે જ રાખવામાં આવેલો છે. હવે ઉપરના વચન ઉપરથી એમ લાગે છે કે શ્રીહરિભદ્રસૂરિજીએ એના ઉપર વ્યાખ્યાન કરેલું જ હશે અને એટલે જ અહીં એનું ફરી વ્યાખ્યાન કરતાં નથી. અલબત્ત, પિંડનિર્યુક્તિ ઉપર એમની ટીકા મળતી નથી. પણ ૧૪૪૪ ગ્રન્થોમાંથી જેમ ઘણાં વિચ્છેદ પામ્યા, તેમ આ પણ વિચ્છેદ પામેલ હોય એ સંભવિત છે.)

અધુના પ્રકૃતાધ્યયનાવતારપ્રપञ्चમાહ-

પિંડેસણા ય સઘ્વા સંઘેવેણોચરઈ નવસુ કોડીસુ । ન હણઈ ન પયઈ ન કિણઈ કારાવણઅણુમઈહિ નવ ॥૨૪૦॥

હવે પ્રસ્તુતઅધ્યયનનો શેમાં શેમાં અંતર્ભાવ=અવતાર થાય છે, એના વિસ્તારને બતાવે છે.

નિ. ૨૪૦ ગાથાર્થ : આખી પિંડૈષણા સંક્ષેપથી નવ કોટિમાં અવતરે છે. હણે નહિ, પકાવે નહિ, ખરીદે નહિ. કરાવવા અને અનુમતિ વડે નવ.

પિંડૈષણા ચ ‘સર્વા’ ઉદ્ગમાદિભેદભિન્ના સંક્ષેપેનાવતરતિ નવસુ કોટીષુ, તાશ્ચેમાઃ- ન હન્તિ ન પચતિ ન ક્રીણાતિ સ્વયં, તથા ન ઘાતયતિ ન પાચયતિ ન ક્રાપયત્યન્યેન,

તથા ઘનંતં વા પચન્તં વા ક્રીણન્તં વા ન સમનુજાનાત્યન્યમિતિ નવ । એતદેવાહ-
કારણાનુમતિભ્યાં નવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ઉદ્ગમ, ઉત્પાદન અને એષણા આ બધા ભેદોથી જુદા જુદા પ્રકારની
પિંડેષણા સંકોપથી નવ કોટિમાં જ સમાવેશ પામી જાય છે.

તે નવ કોટિ આ છે સ્વયં (૧) હણે નહિ (૨) પકાવે નહિ (૩) ખરીદે નહિ. તથા
બીજાવડે (૪) હણાવે નહિ (૫) પકાવડાવે નહિ (૬) ખરીદાવે નહિ. તથા બીજોકોઈ (૭)
હણતો હોય (૮) પકાવતો હોય (૯) ખરીદતો હોય તો એને અનુમતિ આપે નહિ.

આ જ વાત કરે છે કે કરાવવા અને અનુમતિ દ્વારા નવ થાય. (કરવાના ત્રણભેદ
તો આપેલા જ છે.)

સા નવા દુહં કીરઙ્ ડગમકોડી વિસોહિકોડી અ । છસુ પદ્મા ઓયરઙ્ કીયતિયમ્મી
વિસોહી ડ ॥૨૪૧॥

નિ.૨૪૧ ગાથાર્થ : તે નવ પ્રકારે રહેલી પિંડેષણા બે પ્રકારે કરાય છે. (૧)
ઉદ્ગમકોટી (૨) વિશોધિકોટી. છમાં પહેલી અવતરે અને કીતત્રિકમાં બીજી.

સા નવધા સ્થિતા પિંડૈષણા દ્વિવિધા ક્રિયતે-ઉદ્ગમકોટી વિશોધિકોટી ચ, તત્ર
ષટ્સુ હનનઘાતનાનુમોદનપચનપાચનાનુમોદનેષુ પ્રથમા-ઉદ્ગમકોટી
અવિશોધિકોટ્યવતરતિ, ક્રીતત્રિતયે ક્રયણક્રાપણાનુમતિરુપે વિશોધિસ્તુ-વિશોધિકોટી
દ્વિતીયેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ઉપર નવપ્રકારે દર્શાવેલી પિંડેષણા બે પ્રકારે વહેંચી શકાય. (૧)
ઉદ્ગમકોટી (૨) વિશોધિકોટી. તેમાં હનન-ઘાતન-અનુમોદન તથા પચન-પાચન-
અનુમોદન આ છ કોટીમાં પહેલી ઉદ્ગમ કોટી આવે. એ અવિશોધિકોટી છે. જ્યારે
ખરીદવું-ખરીદાવવું-ખરીદીનીઅનુમતિ રૂપ કીતત્રિકમાં બીજી વિશોધિકોટી અવતરે છે.

એતદેવ વ્યાચિહ્યાસુરાહ ભાષ્યકાર:-

કોડીકરણં દુવિહં ડગમકોડી વિસોહિકોડી અ । ડગમકોડી છક્કં વિસોહિકોડી
અણેગવિહા ॥૬૨॥ભાષ્યમ્॥

આ જ વાતનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ભાષ્યકાર કહે છે કે

ભાષ્ય ૬૨ ગાથાર્થ : કોટીકરણ બે પ્રકારે છે. ઉદ્ગમકોટી અને ઉત્પાદનકોટી. ઉદ્ગમકોટી ષટ્ક છે. વિશોધિકોટી અનેકપ્રકારની છે.

‘કોટીકરણ’મિતિ કોટ્યેવ કોટીકરણં, કોટી(કરણ) દ્વિવિધમ્-ઉદ્ગમકોટી વિશોધિકોટી ચ, ઉદ્ગમકોટી ષટ્કં-હનનાદિનિષ્પન્નમાધાકર્માદિ, વિશોધિકોટી-ક્રીતત્રિતયનિષ્પન્ના અનેકથા ઓઘૌદેશિકાદિભેદેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : કોટી એજ કોટીકરણ કહેવાય. તે બે પ્રકારે છે. ઉદ્ગમકોટી, વિશોધિકોટી. તેમાં ષટ્ક = હનનાદિથી બનેલ આધાકર્માદિ એ ઉદ્ગમકોટી છે. જ્યારે વિશોધિકોટી ક્રીતત્રિકથી બનેલી છે, તે ઓઘૌદેશિકવગેરે ભેદથી અનેકપ્રકારે છે.

ષટ્કોદ્યાહ-

કમ્મુદેસિઅચરિમતિગ પૂઝયં મીસચરિમપાહુડિઆ । અજ્ઞોયર અવિસોહી વિસોહિકોડી ભવે સેસા ॥૨૪૨॥

ષટ્કોટી તરીકે શું શું આવે એ બતાવે છે.

નિ. ૨૪૨ ગાથાર્થ : ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થશે.

કર્મ-સંપૂર્ણમેવ ઔદેશિકચરમત્રિતયં-કર્મૌદેશિકસ્ય પાઘ્વણ્ડશ્રમણનિર્ગન્થ-વિષયં, પૂતિ-ભક્તપાનપૂત્યેવ મિશ્રગ્રહણાત્પાઘ્વણ્ડશ્રમણનિર્ગન્થમિશ્રજાતં ચરમ-પ્રાભૃતિકા બાદરેત્યર્થઃ, અધ્યવપૂરક इत्यविशोधिरित्येतत्ષટ્કં । વિશોધિકોટી ભવતિ શેષા-ઓઘૌદેશિકાદિભેદભિન્નાઽનેકવિધેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : (૧) કર્મ = આધાકર્મ બધું જ + (૨) કર્મૌદેશિકના છેલ્લા ગણ ભેદ. પાખંડી સંબંધી, શ્રમણ સંબંધી, નિર્ગન્થસંબંધી, (૩) ભક્તપાનપૂતિ જ + (૪) મિશ્રશબ્દના ગ્રહણથી પાખંડીમિશ્ર, શ્રમણમિશ્ર, નિર્ગન્થમિશ્ર + (૫) ચરમપ્રાભૃતિકા એટલે કે બાદરપ્રાભૃતિકા (૬) અધ્યવપૂરક

આ અવિશોધિકોટી છે. આ છ થયા.

(અહીં ગાથામાં પૂતિશબ્દ છે, તેમાં ભક્તપાનપૂતિ જ લેવી. ઉપકરણપૂતિ નહિ. તથા હનનત્રિક + પાચનત્રિક એમ છ કોટી પણ થાય. જ્યારે ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે છ દોષો એ પણ છ કોટી થાય. મિશ્રજાત = મિશ્ર = મિશ્રતરીકે થયેલ ભોજનાદિ.)

બાકીની બધી કોટી વિશોધિકોટી છે. તે ઓઘૌદેશિકાદિભેદોથી અનેકપ્રકારે છે.

इहैव रागादियोजनया कोटीसंख्यामाह-

નવ ચેવદ્વારસગા સત્તાવીસા તહેવ ચડપત્રા । નડૈં દો ચેવ સયા સત્તરિઆ હુંતિ કોડીનાં

॥૨૪૩॥

રાગાઈ મિચ્છાઈ રાગાઈ સમળધમ્મ નાળાઈ । નવ નવ સત્તાવીસા નવ નડૈંએ ય ગુણગારા

॥૨૪૪॥

આ નવકોટીમાં જ રાગાદિની યોજના કરવાદ્વારા જે કોટીસંખ્યા બને, એ હવે બતાવે છે.

નિ. ૨૪૩-૨૪૪ ગાથાર્થ : ટીકાર્થવત્

नव चैव कोट्यः तथाऽष्टादशकं कोटीनां तथा सप्तविंशतिः कोटीनां तथैव चतुष्पञ्चाशत्कोटीनां तथा नवतिः कोटीनां द्वे एव च शते सप्तत्यधिके कोटीनामिति गाथाक्षरार्थः ॥ भावार्थस्तु वृद्धसंप्रदायादवसेयः, स चायम्-णव कोडीओ दोहिं रागदोसेहिं गुणित्याओ अद्वारस हवन्ति, ताओ चेव नव तिहिं मिच्छता(ण)णाणअविरतीहिं गुणिताओ सत्तावीसं हवन्ति, सत्तावीसा रागदोसेहिं गुणिया चउप्पन्ना हवन्ति, ताओ चेव णव दसविहेण समणधम्मेण गुणिआओ विसुद्धाओ णउती भवन्ति, सा णउती तिहिं नाणदंसणचरित्तेहिं गुणिया दो सया सत्तरा भवन्तीति गाथार्थः ॥ उक्तो नामनिष्यन्नो निक्षेपः,

ટીકાર્થ : ૯ કોટી, ૧૮, ૨૭, ૫૪, તથા ૯૦, ૨૭૦ આમ કોટી થાય.

આનો ભાવાર્થ વૃદ્ધસંપ્રદાયથી જાણવો.

તે વૃદ્ધસંપ્રદાય આ છે.

ઉપરની નવકોટીઓને રાગ અને દ્વેષ એમ બે સાથે ગુણો એટલે ૧૮ કોટી થાય. તે જ નવ કોટીને મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ એ ત્રણ સાથે ગુણો એટલે ૨૭ કોટી થાય. તે ૨૭ કોટીને રાગ-દ્વેષ સાથે ગુણો તો $27 \times 2 = 54$ કોટી થાય. તે જ નવકોટી દસશ્રમણધર્મ સાથે ગુણો તો $54 \times 10 = 540$ વિશુદ્ધકોટી થાય. તે જ ૯૦ કોટી જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સાથે ગુણો તો ૨૭૦ કોટી થાય.

(ક્ષમાયુક્ત, જ્ઞાનયુક્ત હું હનન કરીશ નહિ... એમ ક્ષમાદિ ૧૦ ધર્મો દ્વારા ૧૦ ભેદ થાય. એ ૧૦ ભેદો જ્ઞાનથી થયા. એમ દર્શન અને ચારિત્રથી ૧૦, ૧૦

ભેદો થાય. એ ૧૦ ભેદો જ્ઞાનથી થયા. એમ દર્શન અને ચારિત્રથી ૧૦, ૧૦ ભેદો થાય. આમ કુલ ૩૦ ભેદ થાય. આ ૩૦ ભેદ હનનકોટીથી મળ્યા. એમ નવેનવ કોટીથી ૩૦ ભેદ મળે, એટલે $30 \times 9 = 270$ ભેદ મળે. એમ બધામાં સ્વયં વિચારી લેવું.)

નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ કહેવાઈ ગયો.

સામ્પ્રતં સૂત્રાલાપકનિષ્પન્નસ્યાવસર इत्यादिचर्चः पूर्ववत्तावद्यावत्सૂत्रानुगमेऽ-
સ્खलितादिगुणोपेतं સૂત્રમુચ્ચારणीયं, તત્ત્વેદમ્-

સંપત્તે ભિક્ષુકાલંમિ, અસંભંતો અમુચ્છિઓ ।

इमेण कमजोगेण, भक्तपाणं गवेसए ॥१॥

હવે સૂત્રાલાપકનિષ્પન્ન નિક્ષેપનો અવસર છે... વગેરે ચર્ચા પૂર્વની જેમ ત્યાં સુધી જાણવી કે છેક સૂત્રાનુગમ આવે અને એમાં અસ્ખલિતાદિગુણોથી યુક્ત સૂત્ર ઉચ્ચારવાનું છે.

તે સૂત્ર આ છે.

ગાથા-૧ ભિક્ષાકાળ આવે એટલે અસંત્રાન્ત અને અમૂર્ચિત સાધુ આ ક્રમયોગથી ભોજન-પાણીની ગવેષણા કરે.

अस्य व्याख्या-‘संप्राप्ते’ शोभनेन प्रकारेण स्वाध्यायकरणादिना प्राप्ते ‘भिक्षाकाले’ भिक्षासमये, अनेनासंप्राप्ते भक्तपानैषणाप्रतिषेधमाह, अलाभाज्ञाखण्डनाभ्यां दृष्टादृष्टविरोधादिति, ‘असंभ्रान्तः’ अनाकुलो यथावदुपयोगादिकृत्वा, नान्यथेत्यर्थः, ‘अमूर्च्छितः’ पिण्डे शब्दादिषु वा अगृह्यो, विहितानुष्ठानमिति कृत्वा, न तु पिण्डादावेवासक्त इति, ‘अनेन’ वक्ष्यमाणलक्षणेन ‘क्रमयोगेन’ परिपाटीव्यापारेण ‘भक्तपानं’ यतियोग्यमोदनारनालादि ‘गवेषयेद्’ अन्वेषयेदिति सूत्रार्थः ॥१॥

ટીકાર્થ : ભિક્ષાનો સમય સંપ્રાપ્ત થાય ત્યારે એટલે કે ભિક્ષાકાળ સારીરીતે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અર્થાત્ સ્વાધ્યાય કરવાવગેરે દ્વારા જ્યારે ભિક્ષાનો કાળ થાય ત્યારે ગોચરી જવાનું છે.

આ સંપ્રાપ્તે વિશેષણ દ્વારા અસંપ્રાપ્તકાળમાં ભક્ત-પાનની એષણાનો પ્રતિષેધ કહી

દીધો. અર્થાત્ ભિક્ષાકાળ આવ્યો ન હોય ત્યારે ગોચરી ન જવું એ દર્શાવી દીધું.

પ્રશ્ન : પણ અપ્રાપ્તકાળમાં ભિક્ષા જઈએ તો વાંધો શું ?

ઉત્તર : ત્યારે ગોચરીનો લાભ ન થાય એટલે દૃષ્ટવિરોધ થાય = પ્રત્યક્ષ નુકસાન થાય અને અપ્રાપ્તકાળમાં ભિક્ષા ન જવાની જે ભગવાનની આજ્ઞા છે, એનું ખંડન થવાના કારણે અદૃષ્ટવિરોધ થાય એટલે કે પરોક્ષ નુકસાન થાય. (અલાભથી દૃષ્ટવિરોધ અને આજ્ઞાખંડનથી અદૃષ્ટવિરોધ એમ ક્રમશઃ જોડવું. લાભ ન થવો એ પ્રત્યક્ષ નુકસાન છે. અને આજ્ઞાખંડનથી પાપબંધાદિ અને એનાથી મળનાર દુર્ગતિ વગેરે અદૃષ્ટ = પરોક્ષ નુકસાન છે.)

સંપ્રાપ્ત ભિક્ષાકાળમાં પણ અનાકુલ સાધુ ગોચરી જાય. અર્થાત્ યોગ્ય રીતે ઉપયોગ વગેરે કરીને જાય, એમને એમ ન જાય.

તથા એ સાધુ પિંડમાં કે શબ્દ વગેરેમાં અનાસક્ત હોય. ગોયરી જવું એ વિહિત = શાસ્ત્રોક્ત = જિનોક્ત અનુષ્ઠાન છે. એટલે એ સાધુ ગોયરી જાય છે. પિંડાદિમાંજ આસક્ત થઈને ગોયરી નથી જતો. (આશય એ છે કે “ભગવાને ઉચિત કારણસર ગોયરી જવાની આજ્ઞા કરી છે. માટે હું જાઉં છું.” એમ વિચારીને સાધુ ગોયરી જાય છે. ખાવાની આસક્તિથી કે ત્યાં સ્ત્રી વગેરેના શબ્દો સાંભળવાદિની આસક્તિથી ગોયરી ન જાય...)

આવો સાધુ વક્ષ્યમાણ લક્ષણવાળા ક્રમયોગથી = ક્રમ વ્યાપારથી સાધુને યોગ્ય એવા ભોજન-પાણીની ગવેષણા કરે. ઓદનાદિ એ ભોજન અને આરનાલાદિ = કાંજી વગેરે પાણી.

यत्र यथा गवेषयेत्तदाह-

से गामे वा नगरे वा, गोअरग्गओ मुणी । चरे मंदमणुव्विग्गो,
अव्वक्खित्तेण चेअसा ॥२॥

જયાં જે રીતે ગવેષણા કરે તે બતાવે છે.

ગા.૨ ગામમાં કે નગરમાં ગોચરી ગયેલો તે મુનિ અવ્યાક્ષિપ્ત ચિત્તથી ઉદ્દેગ વિના ધીમે ધીમે ચાલે.

‘से’ इत्यादि सूत्रं, व्याख्या-‘से’ इत्यसंभ्रान्तोऽमूर्च्छितः ग्रामे वा नगरे वा, उपलक्षणत्वादस्य कर्बटादौ वा, ‘गोचराग्रगत’ इति गोरिव चरणं गोचरः-

उत्तमाधममध्यमकुलेष्वरक्तद्विष्टस्य भिक्षाटनम् अग्रः-प्रधानोऽभ्याहृताधाकर्मादि-

પરિત્યાગેન તદ્વતઃ-તદ્વર્તી મુનિઃ-ભાવસાધુઃ ચરેત્-ગચ્છેત્ 'મન્દ' શનૈઃ શનૈર્ન દ્રુતમિત્યર્થઃ, 'અનુદ્વિગ્નઃ' પ્રશાન્તઃ પરીષદાદિભ્યોઽભિભ્યત્ 'અભ્યાક્ષિત્સેન ચેતસા' વત્સવણિગજાયા-દૃષ્ટાન્તાત્ શબ્દાદિષ્વગતેન 'ચેતસા' અન્તઃકરણેન ઇષણોપયુક્તેનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨॥

ટીકાર્થ : સે = અસંભ્રાન્ત અને અમૂર્ચિત એવો તે સાધુ ગામમાં કે નગરમાં ગોચરી માટે ફરે. ગામ કે નગર એ ઉપલક્ષણ છે એટલે એનાથી કર્બટ મડમ્બાદિ સ્થાનો પણ સમજી લેવાના. (કર્બટ વગેરે ગાથામાં બતાવ્યા નથી, પણ એ પણ અહીં સમજી લેવાના છે. જેમ આજે ગામ, તાલુકો, જિલ્લો, રાજ્ય વગેરે વગેરે ક્ષેત્રભેદો છે. તેમ ત્યારે ગામ, નગર, કર્બટ, મડમ્બ વગેરે ભેદો હતા. એમાં જે ફરક છે, તે આગળ આવશે. આશય એ કે સાધુ માત્ર ગામ કે નગરમાં જ ફરે એમ ન સમજવું. પણ આવા કર્બટાદિ સ્થાનોમાં પણ ગોચરી જાય...)

ગોચરાગ્રગતઃ શબ્દ છે, એમાં ગાયત્રી જેમ ચાલવું-ચરવું એ ગોચર-અર્થાત્ રાગદ્વેષરહિત સાધુનું ઉત્તમ, અધમ અને મધ્યમકુલોમાં = ઘરોમાં ભિક્ષા માટે ફરવું એ ગોચર.

આ ગોચર એ અગ્ર = પ્રધાન છે. અભ્યાહત, આધાકર્માદિ દોષોના ત્યાગ દ્વારા આ ગોચર અગ્ર=પ્રધાન કહેવાય.

આવા ગોચરાગ્રમાં વર્તતો એવો ભાવસાધુ ધીમે ધીમે જાય. ઝડપથી ન ચાલે. એ સાધુ અનુદ્વિગ્ન હોય = પરીષદાદિથી ગભરાતો ન હોય. તથા વાછરડું અને વણિકની વધુના દષ્ટાન્ત અનુસારે શબ્દાદિમાં નહિ ગયેલા, એષણામાં ઉપયોગવાળા એવા ચિત્ત વડે સાધુ ચાલે. (અત્યંત ભૂખ્યા થયેલા વાછરડાને સોળ શણગાર.સજેલી વહુ જ્યારે ખાવાનું આપે છે, ત્યારે વાછરડાનું બધું જ ધ્યાન ખાવામાં હોય છે. વહુને જોવાની તો એને ઈચ્છા પણ ન હોય. એમ સાધુનું બધું જ ધ્યાન ૪૨ દોષો વિનાના પિંડ સંબંધમાં હોય, વહોરાવનાર સ્ત્રીવગેરેના રૂપ-શબ્દાદિમાં સાધુનું ધ્યાન ન હોય...)

યથા ચરેત્તથૈવાહ-

પુરઓ જુગમાયાઈ, પેહમાણો મહિં ચરે । વજ્જંતો બીઅહરિયાઈ, પાળે અદગમદ્વિઅં ॥૩॥

જે રીતે સાધુ ચરે, તે જ રીત બતાવે છે.

ગા.૩ આગળ યુગમાત્ર દષ્ટિથી પૃથ્વીને જોતો, બીજહરિતને, જીવોને, પાણી અને

માટીને વર્જતો ચાલે.

‘પુરતો’ इति सूत्रं, व्याख्या-‘પુરતઃ’ અગ્રતો ‘યુગમાત્રઃ’ શરીરપ્રમાણયા શકટોર્ધ્વસંસ્થિતયા, દૃષ્ટ્યેતિ વાક્યશેષઃ, ‘પ્રેક્ષમાણઃ’ પ્રકર્ષેણ પશ્યન્ ‘મહી’ ભુવં ‘ચરેત્’ યાયાત્, કેચિન્નેતિ યોજયન્તિ, ન શેષદિગુપયોગેનેતિ ગમ્યતે, ન પ્રેક્ષમાણ એવ અપિ તુ ‘વર્જયન્’ પરિહરન્ બીજહરિતાનીતિ, અનેનાનેકભેદસ્ય વનસ્પતેઃ પરિહારમાહ, તથા ‘પ્રાણિનો’ દ્વીન્દ્રિયાદીન્ તથા ‘ઉદકમ્’ અપ્કાયં ‘મૃત્તિકાં ચ’ પૃથિવીકાયં, ચશબ્દાત્તેજોવાયુપરિગ્રહઃ । દૃષ્ટિમાનં ત્વત્ર લઘુતરયોપલબ્ધાવપિ પ્રવૃત્તિતો રક્ષણાયોગાત્ મહત્તરયા તુ દેશવિપ્રકર્ષેણાનુપલબ્ધેરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩॥

ટીકાર્થ : આગળની બાજુ શરીરપ્રમાણ અને ગાડાની ધુરાના આકારે રહેલી એવી દૃષ્ટિથી જમીનને સારી રીતે જોતો એ સાધુ ચાલે. (બળદના ગળા ઉપર આડું લાકડું હોય, એ આડા લાકડાની સાથે બે ઊભા લાકડા ગાડાની સાથે જોડાયેલા હોય. જેનો આકાર આ રીતે થાય. એ બે ઊભા લાકડા શકટોર્ધ્વ તરીકે ગણાય. અહીં સાધુની બંને આંખોનો ઉપયોગ આગળની જમીન ઉપર છે, જ્યાં પગ મુકવાનો છે ત્યાં છે. એટલે મુખ પર રહેલી બંને આંખો જમીન ઉપર એકજ સ્થાને કેન્દ્રિત થાય છે, એટલે એ આંખો અને જોવાની પૃથ્વી વચ્ચે લીટી કરીએ તો શકટોર્ધ્વ જેવો આકાર થાય. ટુંકમાં એ બે લાકડા ગાડા પાસે પહોળા છે, બળદના ગળા પાસે સાંકડા છે. એમ બે આંખોની દૃષ્ટિ મુખ પાસે પહોળી છે. જમીન પાસે સાંકડી થાય છે.)

અહીં કેટલાકો ન એ શબ્દ બહારથી જોડે છે. અર્થાત્ “ન ચાલે” એમ અર્થ કરે છે. ત્યાં શેષદિગુપયોગેન એ સમજી લેવાનું છે. આશય એ છે કે “બીજ દિશાઓમાં ઉપયોગ રાખવા પૂર્વક આ સાધુ ન ચાલે પરંતુ નીચે જમીનને જોતો ચાલે..”

માત્ર જોતો જ ચાલે એમ નહિ, પરંતુ બીજ અને હરિતને વર્જતો ચાલે. આ ‘બીજહરિત’ શબ્દથી અનેકભેદવાળા વનસ્પતિનો ત્યાગ કરવાનું જણાવી દીધું.

તથા બેઈન્દ્રિય વગેરેને, અપ્કાયને અને પૃથ્વીકાયને વર્જતો ચાલે.

ચ શબ્દથી અગ્નિ અને વાયુ લઈ લેવા. એને પણ વર્જતો ચાલે.

અહીં શરીરપ્રમાણ દૃષ્ટિથી જોવાનું જણાવ્યું છે. એનાથી જો વધુ નાની દૃષ્ટિથી જુએ. એટલે કે નજીકમાં જુએ તો જીવની ઉપલબ્ધિ થાય = જીવ દેખાય તો પણ પ્રવૃત્તિ દ્વારા એનું રક્ષણ કરવું શક્ય ન બને. (પગ પડવાની તૈયારી જ હોવાથી પગ અટકાવવો શક્ય

ન બને.) અને જો વધુ મોટી દૃષ્ટિથી જુએ એટલે કે ઘણી દૂર દૃષ્ટિ રાખે તો એ દેશના વિપ્રકર્ષને કારણે, આંખ અને ક્ષેત્રની દૂરાઈને કારણે જીવ દેખાય જ નહિ...

આ બે કારણસર વધુ નાની કે વધુ મોટી દૃષ્ટિ ત્યાગીને શરીરપ્રમાણ દૃષ્ટિ રાખવાનું જણાવ્યું છે.

उक्तः संयमविराधनापरिहारः, अधुना त्वात्मसंयमविराधनापरिहारमाह-

ओवायं विसमं खाणुं, विज्जलं परिवज्जए । संक्रमेण न गच्छिज्जा, विज्जमाणे परक्कमे ॥४॥

સંયમવિરાધનાનો પરિહાર દર્શાવી દીધો.

હવે આત્માની = શરીરની અને સંયમની વિરાધનાના પરિહારને દર્શાવે છે.

ગા.૪ અવપાત, વિષમ, સ્થાણુ, વિજલને વર્જવા. બીજોમાર્ગ હોય તો પુલથી ન જવું.

‘ઓવાય’મિતિ સૂત્રં, વ્યાख्या-‘અવપાતં’ ગત્તાદિરૂપં ‘વિષમં’ નિમ્નોત્તરં ‘સ્થાણુમ્’ ऊर्ध्वकाष्ठं ‘विजलं’ विगतजलं कर्दमं ‘परिवर्जयेत्’ एतत्सर्वं परिहरेत्, तथा ‘संक्रमेण’ जलगर्तापरिहाराय पाषाणकाष्ठरचितेन न गच्छेत्, आत्मसंयमविराधनासंभवात्, अपवादमाह-विद्यमाने पराक्रमे-अन्यमार्ग इत्यर्थः, असति तु तस्मिन् प्रयोजनमाश्रित्य यतनया गच्छेदिति सूत्रार्थः ॥४॥

ટીકાર્થ : અવપાત એટલે ખાડો વગેરે. વિષમ એટલે નીચું-ઊંચું સ્થાન, સ્થાણું એટલે ઊભું લાકડું. (જમીનમાંથી ઉપરની તરફ નીકળેલું, જમીનમાં સંબદ્ધ લાકડું). જેમાંથી પાણી નીકળી ગયું છે. તેવો કાદવ... આ બધું વર્જવું. અર્થાત્ આવા સ્થાનેથી ન જવું.

તથા પાણી કે ખાડાને ઓળંગવા માટે પથ્થર કે લાકડાથી બનાવાયેલા પુલથી જવું નહિ. કેમકે એમાં આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધનાનો સંભવ છે. (મોટા ખાડાને ઓળંગવા માટે ઉપર લાકડું ગોઠવેલું હોય, એના ઉપરથી ચાલીને જવામાં જો સ્થિરતા ન રહે તો પડી જવાય, તથા એમાં કાણાદિ હોય તો એમાં ત્રસાદિજીવો હોય એની વિરાધના થાય. વગેરે બાબતો સ્વયં વિચારી લેવી.)

આમાં અપવાદ બતાવે છે કે બીજો માર્ગ હોય તો પુલ ઉપરથી નજવું. અર્થાત્ જો બીજો માર્ગ ન હોય અને આગળ જવું જરૂરી હોય તો એવા કાર્યને આશ્રયીને તો પુલ

ઉપરથી પણ ચતનાપૂર્વક જવું. (અત્યારે જે સીમેન્ટ કોંક્રીટના પુલ હોય છે. એ તો સીધા રસ્તા જેવા જ છે, એના માટે આ વાત નથી.)

અવપાતાદૌ દોષમાહ-

પવડંતે વ સે તત્થ, પક્ખલંતે વ સંજણ । હિંસેજ્જ પાણભૂયાઈં, તસે અદુવ થાવરે ॥૫॥

અવપાતાદિમાં દોષ દેખાડે છે.

ગા.૫ તે ત્યાં પડી જતો અથવા સ્ખલના પામતો સંયત ત્રસ અથવા સ્થાવર પ્રાણભૂતોની હિંસા કરે.

‘પવડંતે’તિ સૂત્રં, વ્યાख्या-પ્રપતન્વાડસૌ ‘તત્ર’ અવપાતાદૌ પ્રસ્ખલન્વા ‘સંયતઃ’ સાધુઃ ‘હિંસ્યાદ્’ વ્યાપાદયેત્ ‘પ્રાણિભૂતાનિ’ પ્રાણિનો-દ્વીન્દ્રિયાદયઃ ભૂતાનિ-એકેન્દ્રિયાઃ, એતદેવાહ-ત્રસાનથવા સ્થાવરાન્, પ્રપાતેનાત્માનં ચેત્યેવમુભયવિરાધનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫॥

ટીકાર્થ : એ ખાડા વગેરે સ્થાનેથી જવામાં સાધુ પડે અથવા તો સ્ખલના પામે... એમ થાય તો બેઈન્દ્રિય વગેરે પ્રાણીઓ કે એકેન્દ્રિય વગેરે ભૂતોની હિંસા કરનારો બને. આ જ વાત કરે છે કે ત્રસ અથવા સ્થાવરને હણનારો બને. (ત્રસ = પ્રાણી, સ્થાવર = ભૂત) વળી પડવા દ્વારા પોતાની જાતને પણ હણે એટલે આ પ્રમાણે ઉભયવિરાધના થાય.

યતશ્ચૈવં

તમ્હા તેણ ન ગચ્છિજ્જા, સંજણ સુસમાહિણ । સઙ્ગ અન્નેણ મગ્ગેણ, જયમેવ પરક્કમે ॥૬॥

જે કારણથી આ પ્રમાણે છે.

ગા.૬ તે કારણથી સુસમાહિત સંયત બીજો સીધો માર્ગ હોય તો તેના વડે ન જાય. (બીજો માર્ગ ન હોય તો) ચતનાપૂર્વક પરાક્રમ કરે.

‘તમ્હા’ સૂત્રં, વ્યાख्या-તસ્માત્તેન-અવપાતાદિમાર્ગેણ ન ગચ્છેત્ સંયતઃ સુસમાહિતો, ભગવદાજ્ઞાવર્તીત્યર્થઃ, ‘સત્યન્યેને’તિ અન્યસ્મિન્ સમાદૌ ‘માર્ગેણે’તિ માર્ગે, છાન્દસત્વાત્સમ્યર્થે તૃતીયા, અસતિ ત્વન્યસ્મિન્માર્ગે તેનૈવાવપાતાદિના ‘યતમેવ

પરાક્રમેત્ 'યતમિતિ ક્રિયાવિશેષણં, યતમાત્મસંયમવિરાધનાપરિહારેણ યાયાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬॥

ટીકાર્થ : તેથી તે ખાડા વગેરેના રસ્તેથી સુસમાહિત સાધુ ન જાય. સુસમાહિત એટલે ભગવાનની આજ્ઞામાં વર્તનારો... સમ=સીધો વગેરે માર્ગ હોય તો આ માર્ગે ન જવું.

ગાથામાં અન્નેણ મગ્ગેણ એ ત્રીજી વિભક્તિ છે. તે સપ્તમીના અર્થમાં લેવી.

જો અન્યમાર્ગ ન હોય તો તે જ અવપાતાદિ માર્ગથી યતનાપૂર્વક જાય.

યતમ્ શબ્દ ક્રિયાનું વિશેષણ છે યતં એટલે આત્માની અને સંયમની વિરાધનાનો પરિહાર કરવાપૂર્વક જાય.

અત્રૈવ વિશેષતઃ પૃથિવીકાયયતનામાહ-

इंगालं छारियं रासिं, तुसरसिं च गोमयं । ससरक्खेहिं पाएहिं, संजओ तं नइक्कमे ॥७॥

અહીં જ વિશેષથી પૃથ્વીકાયની યતના કહે છે.

ગા.૭ અંગારરાશિ, ક્ષારરાશિ, તુષરાશિ અને છાણને સંયત ધૂળવાળા પગો વડે આક્રમે નહિ.

‘इंगाल’મિતિ સૂત્રમ્, ‘आङ्गारमि’તિ અઙ્ગારાણામયમાઙ્ગારસ્તમાઙ્ગારં રાશિમ્, एवं क्षारराशिं, तुषराशिं च गोमयराशिं च, राशिશब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते ‘सरजस्काभ्यां पदभ्यां’ सचित्तपृथिवीरजोगुण्डिताभ्यां पादाभ्यां ‘संयतः’ साधुः ‘तम’ अनन्तरोदितं राशिं नाक्रामेत्, मा भूत्पृथिवीरजोविराधनेति સૂત્રાર્થઃ ॥૭॥

ટીકાર્થ : અંગારની આ (રાશિ) તે આંગાર કહેવાય. (અંગાર એટલે કોલસા બનાવવા માટે લાકડાઓ અથકચરા બાળેલા હોય તે) એમ ક્ષારરાશિ = ખારનો ઢગલો, તુષરાશિ = ફોતરાનો ઢગલો, ગોમયરાશિ = છાણનો ઢગલો... અહીં રાશિશબ્દ દરેક સાથે જોડવો.

સચિત્ત પૃથ્વીરજથી ગુંડિત પગોથી સાધુ તે હમણા જ દર્શાવેલ રાશિને આક્રમે નહિ. (અર્થાત્ એ ઢગલાઓને પગથી ન સ્પર્શે, એના ઉપર પગ ન મૂકે.)

(પ્રશ્ન : શા માટે ?)

ઉત્તર : પૃથ્વીરજની વિરાધના ન થાઓ... એ માટે આમ કરે.

(આશય એ છે કે પગ ઉપર સચિત્ત માટી લાગી હોય અને જો આ પગ આ બધા ઢંગલા પર પડે તો આ ઢંગલા દ્વારા એ સચિત્ત માટીની વિરાધના થાય.)

અત્રૈવાપ્કાયાદિયતનામાહ-

ન ચરેજ્જ વાસે વાસંતે, મહિયાએ વા પડંતિએ । મહાવાએ વ વાયંતે,
તિરિચ્છસંપાદમેસુ વા ॥૮॥

અહીં જ અપ્કાયાદિની યતનાને કહે છે.

ગા.૮ વરસાદ વરસતો હોય, કે ધુમ્મસ પડતું હોય કે મોટો વાયુ વાતો હોય કે પતંગીયાદિ જીવો પડતા હોય ત્યારે સાધુ ન ચરે.

‘ન ચરેજ્જ’તિ સૂત્રં, ન ચરેદ્વર્ષે વર્ષતિ, ભિક્ષાર્થે પ્રવિષ્ઠો વર્ષણે તુ પ્રચ્છન્ને તિષ્ઠેત્, તથા મહિકાયાં વા પતન્ત્યાં, સા ચ પ્રાયો ગર્ભમાસેષુ પતતિ, મહાવાતે વા વાતિ સતિ, તદુત્ત્રાતરજોવિરાધનાદોષાત્, તિર્યક્સંપતન્તીતિ તિર્યક્સંપાતા:-પતટ્-ગાદયઃ તેષુ વા સત્સુ ક્વચિદ્દશનિરૂપેણ ન ચરેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮॥

ટીકાર્થ : જ્યારે વરસાદ વરસતો હોય ત્યારે સાધુ ગોચરી માટે ન ચરે. (બહાર ન જાય). જો ગોચરી માટે પ્રવેશી ચૂક્યો હોય (નીકળી જ ગયો હોય) અને પછી વરસાદ પડે તો પ્રચ્છન્ન = ઉપરથી ઢંકાયેલા સ્થાનમાં ઊભો રહે. તથા ધુમ્મસ પડતું હોય તો પણ ન ચરે. ધુમ્મસ પાયઃ ગર્ભમાસોમાં થાય છે. (મારવાડીતિથિ પ્રમાણે કા.વ.૧ થી મહાસુદ પુનમ સુધી ચારમાસ ગર્ભમાસ ગણાય. બાકીના આઠ માસ પણ ધુમ્મસ સંભવે ખરું. પણ મુખ્યત્વે તો આ ચાર માસમાં જ હોય...)

અથવા મોટો પવન વાતો હોય તો પણ સાધુ ન ચરે. કેમકે મહાવાતથી ઉડાડાયેલી સચિત્તધુળની વિરાધનાનો દોષ લાગે.

જે તીર્ણ પડે તે તિર્યક્સંપાત કહેવાય. અર્થાત્ માખી-મચ્છર-મસી વગેરે. તે કોઈક સ્થાનોમાં અશનિરૂપે હોય છે. અર્થાત્ છ પ્રકારની ઈતિ (ઉપદ્રવવિશેષ)માંની એક ઈતિ આ છે કે આ બધા જીવો પડે. તો જ્યારે આ અશનિરૂપે પડતા હોય ત્યારે સાધુ ગોચરી ન જાય. (છુટા છવાયા પડતા હોય તો એમાં યતના સંભવિત હોવાથી જવામાં વાંધો નથી...)

ઉક્તા પ્રથમવ્રતયતના, સામ્પ્રતં ચતુર્થવ્રતયતનોચ્યતે -

ન ચરેજ્જ વેસસામંતે, બંભચેરવસાણુ(ળ)એ । બંભચારિસ્સ દંતસ્સ,
હુજ્જા તત્થ વિસુત્તિઆ ॥૧॥

પહેલા મહાવ્રતની યતના કહેવાઈ ગઈ. હવે ચોથા મહાવ્રતની યતના કહેવાય છે.

ગા.૯ બ્રહ્મચર્યને વશકરનાર એવા વેશ્યાગૃહની નજીકમાં સાધુ ન ચરે. બ્રહ્મચારી દાન્તસાધુને ત્યાં વિસ્રોતસિકા થાય.

‘ન ચરેજ્જ’ત્તિ, સૂત્રં, ‘ન ચરેદ્વેશ્યાસામંતે’ ન ગચ્છેદ્વણિકાગૃહસમીપે, કિંવિશિષ્ટ
ઇત્યાહં-‘બ્રહ્મચર્યવશાનયને(નય)’ બ્રહ્મચર્ય-મૈથુનવિરતિરૂપં વશમાનયતિ-આત્માયત્તં
કરોતિ દર્શનાક્ષેપાદિનેતિ બ્રહ્મચર્યવશાનયનં તસ્મિન્, દોષમાહ-‘બ્રહ્મચારિણઃ’ સાધોઃ
‘દાન્તસ્ય’ ઇન્દ્રિયનોઽન્દ્રિયદમાભ્યાં ભવેત્ ‘તત્ર’ વેશ્યાસામંતે ‘વિસ્રોતસિકા’
તદ્રૂપસંદર્શનસ્મરણાપધ્યાનકચવરનિરોધતઃ જ્ઞાનશ્રદ્ધાજલોજ્જ્વલેન સંયમસ(શ)સ્ય-
શોષફલા ચિત્તવિક્રિયેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧॥

ટીકાર્થ : ગણિકાના ઘરની નજીકમાં સાધુ ન ચરે.

પ્રશ્ન : એ ઘર કેવા પ્રકારનું છે ? કઈ વિશેષતાવાળું છે ?

ઉત્તર : મૈથુન વિરતિ રૂપ જે બ્રહ્મચર્ય છે, તેને વશમાં લાવે, દર્શનના આક્ષેપ વગેરે
દ્વારા સ્વાધીન (ગણિકાધીન) કરે તેવું તે ગણિકાગૃહ છે. (ત્યાં વેશ્યા વગેરેનું દર્શન થાય,
એના તરફ ખેંચાણ થાય... એ દ્વારા બ્રહ્મચર્ય એને આધીન બને... અર્થાત્ ખતમ થાય.)

આવા સ્થાને જવામાં જે દોષ છે, તે દોષ બતાવે છે કે ઈન્દ્રિયો અને મનના દમન
દ્વારા દાન્ત એવા બ્રહ્મચારી સાધુને તે વેશ્યાગૃહની નજીકમાં વિસ્રોતસિકા થાય.

પ્રશ્ન : વિસ્રોતસિકા એટલે શું ?

ઉત્તર : તેના રૂપનું સારી રીતે દર્શન, એ પછી એનું સ્મરણ, એ પછી ખરાબ ધ્યાન,
આ રૂપ જે કયરો છે, એના વડે આત્મારૂપી ખેતરમાં જ્ઞાન-શ્રદ્ધા રૂપી પાણી આવતું
અટકે. આના દ્વારા જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા રૂપ પાણીનો ત્યાગ થાય, એ અંદર ન જાય. એના
કારણે સંયમરૂપી ધાન્ય સુકાઈ જાય. આ રીતે સંયમધાન્ય સુકાઈ જવું એજ જેનું ફલ છે
એવા ચિત્તના વિકારો એનું નામ વિસ્રોતસિકા.

(આત્મા ખેતર છે, સંયમ એ એમાં વાવેલું - ઉંગેલું ધાન્ય છે, જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા એ

બે પાણી છે. સ્ત્રીદર્શન, સ્મરણાદિ કયરો છે. આ કયરો એ જ્ઞાનાદિને આત્મામાં પ્રવેશતા અટકાવનાર છે. એટલે એ જ્ઞાનાદિ અંદર ન આવે, પરિણામે સંયમધાન્ય સુકાઈ જાય...)

एष सकृच्चरणदोषो वेश्यासामन्तसंगत उक्तः, साम्प्रतमिहान्यत्र चासकृच्चरणदोषमाह-

अणायणे चरंतस्स, संसग्गीए अभिक्खणं । हुज्ज वयाणं पीला, सामन्नंमि अ संसओ ॥१०॥

વેશ્યાના ઘરની પાસે એકાદવાર જવામાં-ચરવામાં જે દોષ લાગે, તે આ બતાવી દીધો. હવે વેશ્યાગૃહની નજીકમાં વારંવાર જવામાં આલોક અને પરલોકસંબંધી જે દોષ લાગે, તેને બતાવે છે.

ગા.૧૦ વારંવાર અનાયતનમાં ચરનારા સાધુને વારંવાર સંસર્ગના કારણે વ્રતોની પીડા થાય અને સાધુપણમાં સંશય થાય.

‘अणायणे’ત્તિ सूत्रम्, अनायतने-अस्थाने वेश्यासामन्तादौ ‘चरतो’ गच्छतः ‘संसर्गेण’ संबन्धेन ‘अभीक्षणं’ पुनः पुनः, किमित्याह-भवेत् ‘व्रतानां’ प्राणातिपातविरत्यादीनां पीडा, तदाक्षिप्तचेतसो भावविराधना, ‘श्रामण्ये च’ श्रमणभावे च द्रव्यतो रजोहरणादिधारणरूपे भूयो भावव्रतप्रधानहेतौ संशयः, कदाचिदुन्निष्क्रामत्येवेत्यर्थः, तथा च वृद्धव्याख्या-वेसादिगयभावस्स मेहुणं पीडिज्जइ, अणुवओगेणं एसणाकरणे हिंसा, पडुप्पायणे अन्नपुच्छणअवलवणाऽसच्चवयणं, अणणुण्णायवेसाइदंसणे अदत्तादाणं, ममत्तकरणे परिग्गहो, एवं सव्ववयपीडा, दव्वसामन्ने पुण संसयो उण्णिक्खमणेण त्ति सूत्रार्थः ॥१०॥

ટીકાર્થ : વેશ્યાગૃહની નજીક વગેરે અસ્થાનોમાં વારંવાર જે સાધુ જાય, તેને વારંવાર વેશ્યાદર્શન વગેરેનો સંબંધ થાય. તેનાથી પ્રાણાતિપાતવિરતિ વગેરે વ્રતોને પીડા થાય. તે વેશ્યાદિ તરફ ખેંચાયેલા ચિત્તવાળાને ભાવવિરાધના થાય. (આશય એમ લાગે છે કે કોઈકને એવો પ્રશ્ન થાય કે આમાં ચોથાવ્રતને પીડા થાય એ બરાબર પણ બધા વ્રતોને પીડા શી રીતે થાય ? તેના ઉત્તર રૂપે આ વાત કરી છે કે વેશ્યાસક્ત ચિત્તવાળાને ભાવથી તો પાંચેય વ્રતની વિરાધના છેજ. એકવ્રતના ભંગમાં સર્વવ્રતનો ભંગ ગણાય. એ ભાવથી

સમજવું.)

તથા સાધુપણું દ્રવ્યથી વિચારીએ તો ઓઘો વગેરે ધારણ કરવારૂપ છે, ફરીથી ભાવવ્રત મેળવવાનું પ્રધાનકારણ છે, એવા સાધુપણામાં સંશય થાય. અર્થાત્ કદાચ એવું બને કે દીક્ષા છોડી જ દે.

(વ્રતપીડા અને શ્રામણ્યસંશય એમ બે દોષ બતાવ્યા છે. વૃત્તિકારશ્રીએ વ્રતપીડા એટલે આસક્તમનવાળાને ભાવથી વ્રતવિરાધના દર્શાવી છે અને શ્રામણ્યસંશયથી દ્રવ્યથી વ્રતવિરાધના દર્શાવી છે. આમ બે દોષો જુદા પાડ્યા છે.)

જુઓ, વૃદ્ધવ્યાખ્યા (ચૂર્ણ) આ પ્રમાણે છે.

વેશ્યાદિમાં ગયેલા ભાવવાળા સાધુનું મૈથુન પીડા પામે. (એટલે કે ચોથુંવ્રત પીડા પામે.) તથા એ સાધુ ઉપયોગ વિના ગોચરીની એખણા કરે એમાં હિંસા થાય. તથા વર્તમાનમાં તે સમયે કોઈ બીજો વ્યક્તિ પ્રશ્ન કરે કે “તું શું કરે છે ? કેમ ચંચળ છે ?” ત્યારે પોતે પોતાનો દોષ છુપાવશે, અપલાપ કરશે, એમાં અસત્યવચન દોષ થાય. તથા વેશ્યાદિનું દર્શન કરવાની અનુમતિ પ્રભુએ કે વેશ્યાએ આપેલી નથી. એટલે રજા નહિ અપાયેલ વેશ્યાદિના દર્શન કરવામાં અદત્તાદાન દોષ લાગે. ત્યાં મમત્વ કરવામાં પરિગ્રહદોષ લાગે. આ રીતે સર્વવ્રતોને પીડા થાય. દ્રવ્યસાધુપણામાં સંશય ઉન્નિષ્કમણ — દીક્ષાત્યાગથી થાય. અર્થાત્ દીક્ષા છોડી દે એ જ દ્રવ્યસાધુતામાં સંશય જાણવો.

(પટુપ્પાચણે વગેરેનો અર્થ એમ પણ સંભવે કે એ સાધુ ગોચરી વહોરવા જાય એ જ પ્રત્યુત્પાદન કહેવાય. માટે જ એ વખતના દોષોને ઉત્પાદન દોષો કહ્યા છે. હવે એ ગોચરી વહોરતી વખતે પણ મનમાં વેશ્યાદિના વિચારો ચાલતા હોય ત્યારે એ ગોચરી સંબંધી પૃચ્છા કરવાને બદલે બીજું જ કંઈક પૂછી બેસે, પછી એ ભૂલને છુપાવવા વળી જુહું બોલે... અપલાપ કરે... આ રીતે અસત્યવચન દોષ લાગે.)

નિગમયન્નાહ-

તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગઙ્ગવઙ્ગુણં । વજ્જણે વેસસામંતં, મુણી
એગંતમસ્સિણે ॥૧૧॥

નિગમન કરતાં (ઉપર દર્શાવેલી બાબતોનો ઉપસંહાર કરતાં) કહે છે કે,

ગા.૧૧ તેથી દુર્ગતિ વધારનારા આ દોષને જાણીને એકાંતને આશ્રિત મુનિ

વેશ્યાગૃહના સમાધીપ્યને વર્જે.

‘તમ્હા’ ઇતિ સૂત્રમ્, યસ્માદેવં તસ્માદેતત્ વિજ્ઞાય ‘દોષમ્’ અનન્તરોદિતં દુર્ગતિવર્ધનં વર્જયેદ્વેશ્યાસામન્તં મુનિ ‘એકાન્તં’ મોક્ષમાશ્રિત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૧॥ આહ-પ્રથમવ્રતવિરાધનાનન્તરં ચતુર્થવ્રતવિરાધનોપન્યાસઃ કિમર્થમ્ ? ઉચ્યતે, પ્રાધાન્યચ્છાપનાર્થમ્, અન્યવ્રતવિરાધનાહેતુત્વેન પ્રાધાન્યમ્, તચ્ચ લેશતો દર્શિતમેવેતિ ।

ટીકાર્થ : જે કારણથી વેશ્યાગૃહ સમાધીમાં જવામાં ઉપર પ્રમાણે દોષ લાગે છે, તે કારણથી એકાંતને = મોક્ષને આશ્રિત (મોક્ષમાત્રની તમન્નાવાળો સાધુ) અનંતર જ કહેવાયેલા દુર્ગતિ વધારનાર દોષને જાણીને વેશ્યાગૃહની નજીક જવાનું છોડી દે.

પ્રશ્ન : પહેલા પ્રથમવ્રતની વિરાધના બતાવી, એ પછી તરત જ ચોથાવ્રતની વિરાધનાનો ઉપન્યાસ શા માટે કર્યો ? વચ્ચેના ત્રણ વ્રત સંબંધી વિરાધના કેમ ન બતાવી ?

ઉત્તર : ચોથા વ્રતની વિરાધનાની પ્રધાનતા દર્શાવવા માટે આમ કર્યું છે ?

પ્રશ્ન : એની પ્રધાનતા શા માટે ?

ઉત્તર : ચોથાવ્રતની વિરાધના બીજાવ્રતોની વિરાધનાનું કારણ બને છે, માટે તેની પ્રધાનતા છે. અન્યવ્રતવિરાધનાહેતુત્વ પૂર્વે જ લેશથી દેખાડી જ દીધું છે.

અત્રૈવ વિશેષમાહ-

સાણં સૂડઅં ગાવિં, દિત્તં ગોણં હયં ગયં । સંડિમ્મં કલહં જુદ્ધં, દૂરઓ પરિવજ્જણ ॥૧૨॥

ગોચરીસંબંધમાં જ વિશેષવાત દર્શાવે છે.

ગા.૧૨ કુતરો, વીયાએલી ગાય, દપ્ત બળદ, ઘોડો, હાથી, બાળકોવાળું સ્થાન, અધડો, યુદ્ધ આ બધાને દૂરથી વર્જવું.

‘સાણં’તિ સૂત્રં, ‘શ્વાનં’ લોકપ્રતીતમ્, ‘સૂતાં ગામ્’ અભિનવપ્રસૂતામિત્યર્થઃ, ‘દુસં’ ચ દર્પિતં, કિમિત્યાહ-ગાવં હયં ગજં, ગૌઃ-બલીવર્દો હયઃ-અશ્વો ગજો-હસ્તી । તથા ‘સંડિમ્મં’ બાલક્રીડાસ્થાનં ‘કલહં’ વાક્પ્રતિબદ્ધં ‘યુદ્ધં’ યુદ્ધગાદિભિઃ, એતત્ ‘દૂરતો’ દૂરેણ પરિવર્જયેત્, આત્મસંયમવિરાધનાસંભવાત્, શ્વસૂતગોપ્રભૃતિભ્ય આત્મવિરાધના,

હિમ્મસ્થાને વન્દનાદ્યાગમનપતનખણ્ડનપ્રલુઠનાદિના સંયમવિરાધના, સર્વત્ર
ચાત્મપાત્રભેદાદિનોભયવિરાધનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ : શ્વાન લોકમાં પ્રતીત-પ્રસિદ્ધ જ છે.

સૂતાં ગાં એટલે નવી જ પ્રસવ આપનારી ગાય.

દર્પિત ગાય (બળદ), ઘોડો, હાથી.

સંડિમ્ભ એટલે બાળકોને રમવાનું સ્થાન.

વાણી-વચન વડે પ્રતિબદ્ધ અર્થાત્ વાચિક ઝઘડો એ કલહ.

તલવારાદિ વડે પરસ્પર યુદ્ધ થાય.

આ બધા જ સ્થાનોને દૂરથી વર્જવા. કેમકે અહીં આત્માની વિરાધના અને સંયમની વિરાધનાનો સંભવ છે. એમાં કુતરા, પ્રસવેલી ગાય વગેરે દ્વારા આત્માની = શરીરની વિરાધના થાય. બાળકોના સ્થાનમાં જઈએ, તો બાળકો વંદનાદિ માટે એકદમ દોડી આવે, એ દોડાદોડીમાં કોઈક પડી જાય અથવા તો એ બાળકોનો ધક્કો લાગવાથી સાધુ પડી જાય. આ રીતે દોડાદોડીમાં બાળકો વચ્ચે પરસ્પર ભંડન = ઝઘડો થાય, અથવા તો સાધુ પડવાના કારણે ગુસ્સે થાય એટલે બાળકોને ગમે તેમ બોલવા લાગે એ રીતે ભંડન થાય, ગબડી પડેલો સાધુ જમીન પર આળોટાય કે પડેલા બાળકો આળોટાય... આ બધા વડે સંયમની વિરાધના થાય (કેમકે આમાં જમીન પર રહેલા જીવો મરવાદિ દોષ લાગવાનો જ.) (આમા પાત્રુ પડી જવું, વસ્તુઓ ઢોળાઈ જવી વગેરે દોષો પણ વિચારી લેવા..)

તથા ઉપર બતાવેલા બધા જ સ્થાનોમાં આત્માનાં = શરીરનાં અને પાત્રનાં ભેદ વગેરેથી ઉભયવિરાધના થાય.

અત્રૈવ વિધિમાહ-

અણુત્રણ નાવણ, અપ્પહિદ્વે અણાઝલે । ઇંદિઆણિ જહાભાગં, દમઙ્ગતા મુણી ચરે ॥૧૩॥

ગોચરી સંબંધમાં જ જે વિધિ છે, તે વિધિને બતાવે છે.

ગા.૧૩ અનુન્નત, અનવન્નત, અપ્રહૃષ્ટ, અનાકુલ એવો મુનિ યથાયોગ્ય ઈન્દ્રિયોને દમીને ચરે.

‘અણુણા’ત્તિ સૂત્રમ્, ‘અનુન્નતો’ દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ, દ્રવ્યતો નાકાશદર્શી ભાવતો ન જાત્યાદ્યભિમાનવાન્, ‘નાવનતો’ દ્રવ્યભાવાભ્યામેવ, દ્રવ્યાનવનતોઽનીચકાયઃ ભાવાનવનતઃ અલબ્ધ્યાદિનાઽદીનઃ ‘અપ્રહૃષ્ટઃ’ અહસન્ ‘અનાકુલઃ’ ક્રોધાદિરહિતઃ ‘ઇન્દ્રિયાણિ’ સ્પર્શનાદીનિ ‘યથાભાગં’ યથાવિષયં ‘દમયિત્વા’ ઇષ્ટાનિષ્ટેષુ સ્પર્શાદિષુ રાગદ્વેષરહિતો ‘મુનિઃ’ સાધુ ‘ચરેદ્’ ગચ્છત્, વિપર્યયે પ્રભૂતદોષપ્રસંગાત્, તથાહિ- દ્રવ્યોન્નતો લોકહાસ્યઃ ભાવોન્નત ઈર્યા ન રક્ષતિ દ્રવ્યાવનતઃ બલ્ક इति संभाव्यते ભાવાવનતઃ ક્ષુદ્રસત્ત્વ इति, પ્રહૃષ્ટો યોષિદર્શનાદ્રક્ત इति લક્ષ્યતે, આકુલ એવમેવ, અદાન્તઃ પ્રવ્રજ્યાનર્હ इति સૂત્રાર્થઃ ॥૧૩॥

ટીકાર્થ : ગોચરી ચરનાર સાધુ ઉન્નત ન હોય. એમાં દ્રવ્યથી અને ભાવથી બંને પ્રકારે ઉન્નત ન હોય.

દ્રવ્યથી ઉન્નત ન હોય એનો અર્થ એ કે ઉપર આકાશને જોયા ન કરે.

ભાવથી ઉન્નત ન હોય એનો અર્થ એ કે જાતિ વગેરેના અભિમાનવાળો ન હોય.

એમ દ્રવ્ય અને ભાવથી જ અવનત ન હોય.

દ્રવ્યથી અવનત ન હોય એનો અર્થ એ કે નીચી નમેલી કાયાવાળો ન હોય.

ભાવથી અવનત ન હોય એનો અર્થ એ કે ગોચરીલબ્ધિ ન હોવાદિ કારણે દીન ન બને. તથા એ સાધુ અપ્રહૃષ્ટ = હસતો ન હોય, અનાકુલ = ક્રોધાદિરહિત હોય.

આવો સાધુ સ્પર્શનાદિ ઈન્દ્રિયોને પોતપોતાના વિષય પ્રમાણે દમન કરીને એટલે કે ઈષ્ટ અનિષ્ટ સ્પર્શાદિમાં રાગદ્વેષથી રહિત બનીને ચાલે.

(સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય સ્પર્શ છે, કાનનો વિષય શબ્દ છે. સારા સ્પર્શમાં રાગી ન બને, ખરાબ સ્પર્શમાં દ્વેષી ન બને. એમ સારા શબ્દમાં રાગી ન બને અને ખરાબ સ્પર્શમાં દ્વેષી ન બને. આ રીતે દરેક ઈન્દ્રિયના પોતપોતાના વિષયમાં સમજી શકાય છે.)

ઉપર દર્શાવેલ બાબતોથી ઊંધું કરવામાં ઘણા બધા દોષો સંભવે છે. એટલે સાધુ ઉપર મુજબ જ કરે.

તે દોષો કયા લાગે એ જોઈએ.

દ્રવ્યોન્નત = આકાશ તરફ જોયા કરનાર સાધુ લોકમાં મશ્કરીપાત્ર બને.

ભાવોન્નત = જાત્યાદિ અભિમાનવાળો સાધુ ઈર્યાસમિતિનું રક્ષણ = પાલન ન કરી

શકે.

દ્રવ્યાવનત = ઘણો નમી ગયેલો સાધુ લોકો વડે ‘બગલા’ તરીકે વિચારાય. (બગલો મોઢું નીચું રાખે પણ એની નજર માછલા પકડવામાં જ હોય, એટલે એ કપટી કહેવાય. એમ અતિ નમી ગયેલા સાધુ માટે લોકો આવી કલ્પના કરી બેસે.)

ભાવાવનત = અલબ્ધિના કારણે દીનતાવાળો સાધુ ક્ષુદ્રસત્ત્વવાળો = સત્ત્વહીન કહેવાય.

પ્રદષ્ટ = હસતો સાધુ લોકો વડે એ રીતે કલ્પાય કે “આ સાધુ સ્ત્રીના દર્શનથી રાગી થયેલો છે. માટે હસે છે.”

આકુલ = ક્રોધાદિવાળો સાધુ પણ એજ પ્રમાણે લોકો વડે કલ્પાય કે “આ સાધુ સ્ત્રીદર્શનથી ક્રોધાદિવાળો બનેલો છે...” (સ્ત્રી સામે પોતાનો પ્રભાવ બતાવવા ક્રોધ કરે, અહંકાર ભરેલું વર્તન કરે, જાતજાતની માયા કરે, સ્ત્રી સામે વારંવાર જોયા કરવા વગેરે રૂપ લોભ કરે... આ સાધુ આકુળ કહેવાય. જોનારાઓ આ બધા પાછળનો ભાવ સમજી જાય... સાધુ એવો ન હોય તો પણ તેઓ એવો કલ્પી લે.)

અદાન્તસાધુ પ્રવ્રજયામાટે અયોગ્ય છે.

किं च-

द्वदवस्स न गच्छेज्जा, भासमाणो अ गोअरे । हसंतो नाभिगच्छिज्जा,
कुलं उच्चावयं सया ॥१४॥

વળી,

ગા.૧૪ ગોચરીમાં ઉંચા કે નીચા કુલોમાં સદા જલ્દી જલ્દી ન ચાલે, બોલતો બોલતો ન ચાલે. હસતો હસતો ન ચાલે.

‘દ્વદવસ્સ’ તિ સૂત્રં, ‘દ્રુતં દ્રુતં’ ત્વરિતમિત્યર્થઃ ન ગચ્છેત્ ભાષમાણો વા ન ગોચરે ગચ્છેત્, તથા હસન્નાભિગચ્છેત્, કુલમુચ્ચાવચં સદા, ઉચ્ચં- દ્રવ્યભાવભેદાદ્વિધા- દ્રવ્યોચ્ચં ધવલગૃહવાસિ ભાવોચ્ચં જાત્યાદિયુક્તમ્, એવમવચમપિ દ્રવ્યતઃ કુટીરકવાસિ ભાવતો જાત્યાદિહિનમિતિ । દોષા ઉભયવિરાધનાલોકોપઘાતાદય ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ : જ્યારે સાધુ ગોચરી જાય, ત્યારે ઉંચા કે નીચા કુળોમાં પણ જાય. પણ ત્યાં ક્યાંય જલ્દી જલ્દી ન ચાલે તથા વાતો કરતો = બોલતો ન ચાલે. તથા હસતો હસતો ન જાય.

એમાં ઊંચું કુળ દ્રવ્ય અને ભાવ ભેદથી બે પ્રકારે છે. શ્વેતધરમાં રહેનાર કુલ દ્રવ્યથી ઉચ્ચ કુળ કહેવાય. જ્યારે ઉત્તમજાતિ વગેરેવાળું કુળ ભાવથી ઉચ્ચ કહેવાય. (પૂર્વના જમાનામાં ગરીબ વગેરે લોકો તો છાણ-માટીના બનેલા ઘરોમાં રહેતા. જેઓ શ્રીમંત હોય તેઓ જ વિશિષ્ટ ઘરોમાં રહે અને એમના ઘર ઉપર ચૂનો ઢોળેલો હોય એટલે એ ઘરો શ્વેત હોય, સફેદ હોય... એ દૃષ્ટિએ ધવલગૃહમાં રહેનાર કુળો ઉચ્ચકુળ કહ્યા છે. એવું જણાય છે.)

એ રીતે નીચકુળ પણ દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે પ્રકારે છે.

એમાં ઊંપડીમાં રહેનાર કુળ દ્રવ્યથી નીચકુળ.

ઊંચીજાતિ વગેરેથી રહિત કુળ ભાવથી નીચકુળ.

આ બધા ઘરોમાં ઝડપી જવામાં, બોલતા જવામાં... આત્મવિરાધના, સંયમવિરાધના એમ બંને વિરાધના તથા લોકોપધાત વગેરે દોષો લાગે.

(ઝડપી ચાલવામાં નીચે જીવો મરી જાય, પડી જવાય તેથી સંયમ + આત્મવિરાધના થાય, લોકો પણ આ રીતે સાધુને ચાલતો જોઈ નિંદા કરે... આમ બોલતા બોલતા કે હસતા હસતા ચાલવામાં પણ યથાસંભવ દોષ સમજી લેવાના.)

(અહીં નીચકુળમાં જવાનો નિષેધ નથી કર્યો, માત્ર જલ્દી જલ્દી જવાનો જ નિષેધ કર્યો છે. એનો અર્થ એમ ન સમજવો કે 'નીચકુળમાં જવાય' જે કુળો લોકમાં નિંદા, ત્યાજ્ય હોય એવા નીચકુળમાં ન જવાય. પણ જે કુળો વિશિષ્ટ જાતિ વગેરે વાળા ન હોવા છતાં લોકમાં ભિક્ષાયર્થ માટે નિંદા, ત્યાજ્ય ન હોય તેવા નીચકુળોનો નિષેધ ન સમજવો...)

અત્રૈવ વિધિમાહ-

આલોઅં થિગ્ગલં દારં, સંધિં દગભવણાણિ અ । ચરંતો ન વિનિજ્ઞાણ,
સંકટ્ટાણં વિવજ્જણ ॥૧૫॥

અહીં જ = ગોચરીસંબંધમાં જ વિધિ કહે છે.

ગા.૧૫ ચરંતો = ફરતો સાધુ આલોક, થિગ્ગલ, દાર, સંધિ, પાણીભવનોને ન જુએ. શંકાના સ્થાનો વર્જ દે.

'આલોઅં થિગ્ગલં' તિ સૂત્રમ્ 'અવલોકં' નિર્યૂહકારૂપં 'થિગ્ગલં' ચિતં દ્વારાદિ,

સંધિ:-ચિતં ક્ષત્રમ્, 'ઉદકભવનાનિ' પાનીયગૃહાણિ ચરન્ ભિક્ષાર્થં ન 'વિનિધ્યાયેત્' વિશેષેણ પश्यેત્, શઙ્કાસ્થાનમેતદવલોકાદિ અતો વિવર્જયેત્, તથા ચ નષ્ટાદૌ તન્નાશઙ્કોપજાયત્ત્વેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ : અવલોક નિર્યૂહક વગેરે રૂપ છે. (આજે જેમ ફ્લેટોમાં બારણાઓમાં કાણા હોય છે. ત્યાં કાચ લગાડેલો હોય છે, તેમાંથી બહારની તરફ જોઈ શકાય કે કોણ આવ્યું છે ? આવા કાણા વગેરે નિર્યૂહક કહેવાય. જુના કાળમાં ભલે આવા કાણા ન હોય. પણ લાકડાના દરવાજાઓમાં તિરાડ હોય, સાંકળાદિના સ્થાનોમાં કાણા હોય... એ સંભવિત છે. એમાંથી અંદર નજર કરી શકાય.)

થિગ્ગલ એટલે ચિત્તદ્વારાદિ. (જ્યાં પહેલા બારણું હોય એટલે એ ભાગ આખા ઘરમાં મોટા કાણા જેવો જ છે, હવે એ જગ્યાએ બારણું બંધ કરી દીધું એટલે એ થિગ્ગું કહેવાય. એમ એવા મોટા ગાબડાઓ ઢાંકવા પણ લાકડા વગેરે મુકાયા હોય તો એ પણ થિગ્ગલ કહેવાય. ટુંકમાં જેમ વચ્ચેમાં કોઈક ભાગ ફાટી જાય, કાણું-ગાબડું પડે એને બીજા વચ્ચેથી પૂરી દેવામાં આવે એમ ઘરમાં તે-તે સ્થાને રહેલા ગાબડાને બારણાદિ દ્વારા પૂરવામાં આવે તે થિગ્ગલ. ત્યાં અમુક અમુક જગ્યામાંથી અંદર તરફ જોઈ શકાય એ શક્ય છે.)

સંધિ એટલે ચિત્તક્ષત્ર. (ચોર વગેરેએ ચોરી કરવા માટે ઘરનો કોઈ ભાગ તોડી પાડ્યો હોય તો એ ખાતર પાડેલું કહેવાય છે. એનું નામ જ ક્ષત્ર. આવો ભાગ ફરી માટી-છાણાદિ દ્વારા પૂરી દેવામાં આવે તો એ ચિત્તક્ષત્ર કહેવાય. આજ સંધિ. આમાંય અમુક ભાગમાં નાના-નાના છિદ્રો રહી જાય, તો એમાંથી અંદર જોઈ શકાય.)

ઉદક ભવન એટલે પાણીના ઘરો = પાણિયારું (પાણી ભરેલા ઘડાઓની વચ્ચે વચ્ચે જે જગ્યા હોય, એમાંથી સામેની તરફના દૃશ્યો જોઈ શકાય.)

ભિક્ષા માટે ચરતો સાધુ આ બધાને વિશેષથી ન જુએ. (અર્થાત્ આ બધા સ્થાનોમાંથી “ઘરની અંદર કોણ છે ? શું કરે છે ? રસોઈ બની છે ?” વગેરે જોવાનો પ્રયત્ન બિલકુલ ન કરે.)

આ અવલોકાદિ એ શંકાના સ્થાનો છે, માટે સાધુ એને વર્જે.

આ શંકાસ્થાન આ રીતે કે જો સાધુ આવી રીતે જુએ, અને લોકો સાધુને આ રીતે જોતો જોઈ જાય અને પછી જો એ જ ઘરમાં કોઈ વસ્તુ નષ્ટ થાય=ચોરાઈ જાય કે ખૂન થાય... તો ત્યાં સાધુ ઉપર બધાને શંકા જાય કે સાધુ આવી રીતે છાની રીતે, ધારી ધારી

અંદર જોતો હતો. કદાચ એણે જ આ બધું કર્યું હોય.

કિંચ-

रण्णो गिहवईणं च, रहस्सारक्खियाण य । संकिलेसकरं ठाणं, दूरओ
परिवज्जए ॥१६॥

વળી

ગા.૧૬ સાધુ રાજાના, ગૃહપતિના, આરક્ષકોના સંકલેશકરનારા ગુપ્તસ્થાનોને દૂરથી વર્જે.

‘रण्णो’ત્તિ સૂત્રં, ‘राज्ञः’- चक्रवर्त्यदि: ‘गृहपतीनां’ श्रेष्ठिप्रभृतीनां रहसाठाणमिति योगः, ‘आरक्षकाणां च’ दण्डनायकादीनां ‘रहःस्थानं’ गुह्यापवरकमन्त्रगृहादि ‘संकलेशकरम्’ असदिच्छाप्रवृत्त्या मन्त्रभेदे वा कर्षणादिनेति, दूरतः परिवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥१६॥

ટીકાર્થ : રાજા એટલે ચક્રવર્તીવગેરે.

ગૃહપતિ એટલે શ્રેષ્ઠીવગેરે.

રહસાઠાણમ્ એ પ્રમાણે શબ્દનો યોગ કરવો.

અર્થાત્ રાજાના ગુપ્તસ્થાનો, શ્રેષ્ઠીઓના ગુપ્તસ્થાનો, દંડનાયક = સેનાપતિ, કોટવાલવગેરેના ગુપ્તસ્થાનો = ગુપ્તઓરડાઓ, મંત્રણાગૃહો સંકલેશને કરનારા છે, એટલે એમને દૂરથી જ વર્જવા. (ત્યાં ન જવું)

પ્રશ્ન : આ સ્થાનો સંકલેશકરનારા શી રીતે ?

ઉત્તર : ખરાબ ઈચ્છાવડે પ્રવૃત્તિ થવાથી અથવા તો મંત્રણાના ભેદદ્વારા કર્ષણાદિ થવાથી આ સ્થાનો સંકલેશકરનારા છે.

(રાજાના કે શ્રેષ્ઠીના ગુપ્તસ્થાનો એટલે તેમના અંતઃપુર વગેરે સ્થાનો. ત્યાં રાણીઓ, રાજકુમારીઓ, શ્રેષ્ઠીપત્નીઓ, પુત્રીઓ હોય... આવા સ્થાનોમાં સાધુ જાય, તો એ બધાનું દર્શન થાય, એ લોકો હસવા-રમવાદિ અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરતા હોય... એ બધું દેખાય એમાં ખરાબ ઈચ્છા થાય, એના દ્વારા એમની સાથે વાતચીત કરવી, વારંવાર ત્યાં જવું વગેરે રૂપ ખરાબપ્રવૃત્તિ પણ થાય.

જે કોટવાલ-સેનાપતિ વગેરેના મંત્રણાગૃહાદિ હોય, ત્યાં તેઓ અનેક પ્રકારની ગુપ્ત વાતચીત કરતા હોય, સાધુ જો ત્યાં પહોંચે અને એમને ખબર પડે તો તેઓ એમ સમજે કે અમારી મંત્રણા = ગુપ્ત વાતચીતો ખુલ્લી પડી ગઈ, સાધુ જાણી ગયો... એટલે ગુસ્સે થઈ તેઓ સાધુને પકડે, ખેંચીને જેલ વગેરેમાં લઈ જાય, પૂરી દે...

આમ આ બધા સ્થાનો સંકલેશકર છે. આનો બીજીરીતે પણ અર્થ થઈ શકે, તે સ્વયં વિચારી લેવો.)

કિંચ-

પડિકુટ્ટકુલં ન પવિસે, મામગં પરિવજ્જણે । અચિઅત્તકુલં ન પવિસે, ચિઅત્તં પવિસે કુલં ॥૧૭॥

ગા.૧૭ નિષિદ્ધકુલમાં પ્રવેશ ન કરવો, મામકકુલ છોડી દેવું. અપ્રીતિકર કુલમાં પ્રવેશ ન કરવો, પ્રીતિવાળા કુળમાં પ્રવેશ કરવો.

‘પડિકુટ્ટ’ત્તિ સૂત્રં, પ્રતિકુટ્ટકુલં દ્વિવિધમ્-ઇત્વરં યાવત્કથિકં ચ, ઇત્વરં સૂતકયુક્તં, યાવત્કથિકમ્-અભોજ્યમ્, એતન્ન પ્રવિશેત્ શાસનલંઘ્યત્વપ્રસજ્ઞાત્, ‘મામકં’ યત્રાઽઽહ ગૃહપતિઃ-મા મમ કશ્ચિદ્ગૃહમાગચ્છેત્, એતત્ વર્જયેત્, ધ્વન્ડનાદિપ્રસજ્ઞાત્, ‘અચિઅત્તકુલમ્’ અપ્રીતિકુલં યત્ર પ્રવિશદ્વિઃ સાધુભિરપ્રીતિરુપદ્યતે, ન ચ નિવારયન્તિ, કુતશ્ચિન્નિમિત્તાન્તરાત્, એતદપિ ન પ્રવિશેત્, તત્સંક્લેશનિમિત્તત્વપ્રસજ્ઞાત્, ‘ચિઅત્તમ્’ અચિઅત્તવિપરીતં પ્રવિશેત્કુલં, તદનુગ્રહપ્રસજ્ઞાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ : નિષિદ્ધ કુલ બે પ્રકારે છે. (૧) ઈત્વર (૨) યાવત્કથિક.

ઈત્વરનિષિદ્ધકુલ એટલે સૂતકવાળું ઘર. (અહીં સૂતકકાળ સુધી જ ન જવાય, પછી જવાય એટલે થોડાક કાળ માટે ત્યાં જવાનો નિષેધ હોવાથી એ ઈત્વર ગણાય.)

યાવત્કથિકનિષિદ્ધકુલ એટલે અભોજ્યકુળ. (જે હલકાવર્ણવાળાઓના ઘરના આહાર-પાણી શિષ્ટપુરુષો લેતાં ન હોય એ બધાં અભોજ્યકુળોમાં કદી જવાનું ન હોવાથી એ યાવત્કથિકનિષિદ્ધકુળ ગણાય.)

આ કુલોમાં પ્રવેશવું નહિ, કેમકે એમાં શાસનની લઘુતા થવાનો પ્રસંગ આવે. (લોકો બોલે કે જૈનસાધુઓ આવા ઘરોમાં જાય, એ ખોટું છે. લોકવિરુદ્ધ છે...)

જે ઘરમાં ગૃહપતિ = માલિક કહે કે ‘મારા ઘરમાં કોઈએ આવવું નહિ’ એ મામકકુલ

કહેવાય. એ ઘર છોડી દેવું. કેમકે ત્યાં જઈએ તો ઝઘડો વગેરે થવાનો પ્રસંગ આવે. જે ઘરમાં સાધુઓ પ્રવેશે એટલે અપ્રીતિ થતી હોય પણ કોઈક (શરમ વગેરે) અન્ય કારણસર સાધુઓને ના ન પાડતા હોય તે ઘરો અપ્રીતિકુલ કહેવાય. આવા ઘરમાં પણ ન જવું. કેમકે એમને સંકલેશ થાય અને એમાં સાધુ નિમિત્ત બને.

જે અપ્રીતિકુલથી વિપરીત છે, તેવા પ્રીતિકુલમાં પ્રવેશવું. કેમકે ત્યાં તો તે ગૃહસ્થઉપર ઉપકાર કરવાનો પ્રસંગ થાય. અર્થાત્ આપણાં નિમિત્તે એને ધર્મ થાય.

કિં ચ-

સાળીપાવરપિહિઅં, અપ્પણા નાવપંગુરે । કવાડં નો પળુલ્લિજ્જા,
ઉગ્ગહંસિ અજાઙ્ગા ॥૧૮॥

ગા.૧૮ સાળી કે પ્રાવારથી ઢંકાયેલા ઘરને સાધુ જાતે ન ખોલે. અવગ્રહને યાચ્યા વિના કમાડને ઉઘાડે નહિ.

‘સાળિ’ ત્તિ સૂત્રં, ‘શાળીપ્રાવારપિહિત’મિતિ શાળી- અતસીવલ્કજા પટી, પ્રાવાર:-પ્રતીતઃ કમ્બલ્યાદ્યુપલક્ષણમેતત્, એવમાદિભિઃ પિહિતં-સ્થગિતં, ગૃહમિતિ વા- વ્યશેષઃ । ‘આત્મના’ ‘સ્વયં’ ‘નાપવૃણુયાત્’ નોદ્ઘાટયેદિત્યર્થઃ, અલૌકિકત્વેન તદન્તર્ગતભુજિક્રિયાદિકારિણાં પ્રદ્વેષપ્રસન્નાત્, તથા ‘કપાટં’ દ્વારસ્થગનં ‘ન પ્રેરયેત્’ નોદ્ઘાટયેત્, પૂર્વોક્તદોષપ્રસન્નાત્, કિમવિશેષેણ ?, નેત્યાહ-‘અવગ્રહમયાચિત્વા’ આગાઢપ્રયોજનેન્નનુજ્ઞાપ્યાવગ્રહં-વિધિના ધર્મલાભમકૃત્વેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૮॥

ટીકાર્થ : શાળી એટલે અતસીવનસ્પતિની છાલમાંથી બનેલા વસ્ત્ર. (સાદડી, કંતાન વગેરે.)

પ્રાવાર તો પ્રતીત છે. (વસ્ત્ર વગેરે.)

આ પ્રાવારોદિ બતાવ્યા એ કામળી વગેરેનું ઉપલક્ષણ સમજવું. એટલે કે એ બધા પણ સમજી લેવાના.

આ બધી વસ્તુઓથી ઢંકાયેલ ઘરને સાધુ જાતે ઉઘાડે નહિ.

ગાથામાં ગૃહં શબ્દ લખ્યો નથી, તે વાક્યના શેષ તરીકે લઈ લેવો.

પ્રશ્ન : સાધુ કેમ આ ઘરને ન ઉઘાડે ?

ઉત્તર : સાધુ અલૌકિક છે, એટલે ઘરની અંદર ભોજન ક્રિયા વગેરે કરનારાઓને

પ્રદેષ થવાનો પ્રસંગ આવે.

(જેમ મુસ્લિમોના ઘરોમાં પડદાઓ હોય છે, તેમ જુના જમાનામાં ઘરોમાં બારણા બંધ જ રાખે એવું નહિ, પણ સાદડી, કામળી, કપડો, પડદો વગેરે રાખે. એના દ્વારા ખુલ્લો ભાગ ઢાંકી અંદર ભોજનાદિ કરે. હવે ગોચરી નીકળેલો સાધુ એ સાદડી વગેરે હટાડી અંદર જુએ તો અંદરના લોકોને ગુસ્સો આવે. એ ગુસ્સો આવવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે સાધુ લોકો કરતા સાવ જુદા જ પ્રકારનો છે. જેમ જૈનોના ઘરોમાં કોઈ ગૃહસ્થ=સંસારી માણસ આવે તો એમાં વિચિત્રતા ન લાગે પણ બાવો ફકીર આવે તો એ લોકો કરતાં જુદા જ પ્રકારનો હોવાથી ત્યાં વિચિત્રતા જ અનુભવાય. એમ જૈનસાધુ પણ અલૌકિક લાગવાથી તે ગૃહસ્થોને દ્વેષાદિ થાય કે “આ કેમ આ રીતે જુએ છે ?” એ ગૃહસ્થો મોટા ભાગે અજૈન હોય ત્યારે જ આવું બને. કેમકે અજૈનોને જ આ રીતે પ્રદેષ થવાનો સંભવ છે. પ્રાચીનકાળમાં સાધુઓ અજૈનઘરોમાં પણ જતા.

તથા બારણાના સ્થગનને = ઢાંકેલા કમાડને સાધુ ઉઘાડે નહિ. કેમકે એમાં પૂર્વ જણાવેલા દોષોનો પ્રસંગ થાય.

પ્રશ્ન : શું અવિશેષથી = સામાન્યથી = બધે જ આમ સમજવું ? અર્થાત્ સાધુ શું દરેકે દરેક સ્થાને આ રીતે કદી બારણું ઉઘાડવાદિ ક્રિયા ન કરી શકે ?

ઉત્તર : ના, એવું નથી. આગાઢ પ્રયોજન હોય ત્યારે અવગ્રહની અનુજ્ઞા લીધા વિના એટલે કે વિધિપૂર્વક ધર્મલાભ કર્યા વિના સાધુ કમાડાદિ ન ઉઘાડે.

(સાર એ કે વિશેષ પ્રયોજન ન હોય તો કમાડ ઉઘાડવા, પડદા દૂર કરવાદિ પ્રવૃત્તિ કરવી જ નહિ.

પણ જો ગોચરી દુર્લભ હોવી વગેરે વિશેષ પ્રયોજન આવી પડે અને એટલે તે ઘરમાં ગોચરી જવું જરૂરી હોય તો બહારથી ધર્મલાભ બોલવું એ સાંભલી અંદર રહેલા બહાર આવે, અથવા તો સાધુને અંદર આવવા જણાવે... એટલે આ રીતે રજા મળે, પછી સાધુ બારણું ખોલી કે પડદો દૂર કરી અંદર જાય. પણ આગાઢકારણે પણ આ રીતે રજા વિના સીધે સીધા તો અંદર ન જ જવાય.)

વિધિશેષમાહ-

ગોઅરગ્ગપવિદ્ધો અ, વચ્ચમુત્તં ન ધારણ । ઓગાસં ફાસુઅં નચ્ચા,
અણુન્નવિઅ વોસિરે ॥૧૧॥

શેષવિધિને કહે છે.

ગા.૧૯ ગોચરાગ્રમાં પ્રવેશેલો સાધુ (ગોચરી માટે જતો સાધુ) સ્થંડિલ-માત્રુ અટકાવે નહિ. અચિત્ત અવકાશ જાણી રજા લઈ વોસિરાવે.

‘ગોચરગ્ગ’તિ સૂત્રં, ગોચરાગ્રપ્રવિષ્ટસ્તુ વર્ચો મૂત્રં વા ન ધારયેત્, અવકાશં પ્રાસુકં જ્ઞાત્વાઽનુજ્ઞાપ્ય વ્યુત્સૃજેદિતિ । અસ્ય વિષયો વૃદ્ધસંપ્રદાયાદવસેયઃ, સ ચાયમ્-પુલ્વમેવ સાહુણ સન્નાકાઙ્ગોવયોગં કારુણ ગોઅરે પવિસિઅલ્લં, કહિંવિ ણ કઓ કાણ વા પુણો હોજ્જા તાહે વલ્લમુત્તં ણ ધારેઅલ્લં, જઓ મુત્તનિરોહે ચલ્લુવધાઓ ભવતિ, વલ્લનિરોહે જીવિઓવધાઓ, અસોહણા અ આયવિરાહણા, જઓ ભણિઅં-‘સલ્લથ સંજમ’મિત્યાદિ, અઓ સંઘાડયસ્સ સયભાયણાણિ સમપ્પિઅ પડિસ્સણ પાણયં ગહાય સન્નાભૂમીણ વિહિણા વોસિરિજ્જા । બિત્થરઓ જહા ઓહણિજ્જુત્તીણ । ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ : ગોચરાગ્રમાં પ્રવેશેલો સાધુ સ્થંડિલ-માત્રુ ધારી ન રાખે. નિર્દોષ જગ્યા જાણી રજા લઈ વોસિરાવે. (ખ્યાલ રાખવો કે શાસ્ત્રમાં વ્યુત્સૃજેત્ શબ્દ સીધા જ સ્થંડિલ માત્રુ જવા માટે વપરાય છે. જ્યારે પરિણાપયેત્ શબ્દ ખ્યાલામાં કરીને પરઠવવાની ક્રિયા અંગે વપરાય છે.)

આનો વિષય વૃદ્ધસંપ્રદાયથી જાણવો.

તે આ છે. ગોચરી જતા પહેલા જ સાધુએ સંજ્ઞા=કાયિકાના ઉપયોગને કરીને ગોચરીમાં પ્રવેશવું=જવું. (સંજ્ઞા= સ્થંડિલ, કાયિકા = માત્રુ. ઉપયોગ કરવો એટલે મને સંજ્ઞાદિની શંકા છે કે નહિ? એ ધ્યાનમાં લેવું, શંકા હોય તો ટાળવી, સંજ્ઞા-કાયિકા કરી લેવા...)

પણ કોઈપણ કારણસર ઉપયોગ કર્યો ન હોય, અથવા ઉપયોગ કર્યો હોય છતાં ગોચરી ગયા બાદ ફરી શંકા થાય, તો સ્થંડિલ માત્રુ અટકાવવા નહિ. કેમકે મૂત્રનો નિરોધ કરવામાં ચક્ષુનો ઉપદાત થાય. વર્ચસૂ=સંજ્ઞાનો નિરોધ કરવામાં જીવનનો ઉપદાત થાય. આ આત્મવિરાધના સારી નથી. કેમકે ઓધનિ.માં કહ્યું છે કે સર્વત્ર સંયમની રક્ષા કરવી. પણ સંયમ કરતા પણ આત્માની = શરીરની રક્ષા કરવી.

એટલે આવે વખતે સંઘાટક સાધુને પોતાના પાત્રા આપી દઈ ઉપાશ્રયે જઈ પાણી લઈ સંજ્ઞાભૂમિમાં વિધિપૂર્વક સંજ્ઞા વોસિરાવવી.

આ વિષયમાં વિસ્તાર જે રીતે ઓ.નિ.માં આપેલો છે, તે રીતે સમજવો.

ળીઅદુવારં તમસં, કુટ્ઠગં પરિવજ્જણે । અચક્ષુવિસઓ જત્થ, પાળા
દુપ્પડિલેહા(હગા) ॥૨૦॥

ગા.૨૦. નીચા બારણાંવાળા, અંધકારવાળા ઓરડાને છોડી દેવો કે જ્યાં ચક્ષુનો
વ્યાપાર નથી. જીવો દુઃખેથી જણાય છે.

તથા 'નીચદુવાર'ન્તિ સૂત્રં, 'નીચદ્વારં' નીચનિર્ગમપ્રવેશં 'તમસ'મિતિ તમોવન્તં
'કોષ્ઠકમ્' અપવરકં પરિવજ્જયેત્, ન તત્ર ભિક્ષાં ગૃહ્ણીયાત્, સામાન્યાપેક્ષયા સર્વ
એવંવિધો ભવત્યત આહ-'અચક્ષુર્વિષયો યત્ર' ન ચક્ષુર્વ્યાપારો યત્રેત્યર્થઃ, અત્ર દોષમાહ-
પ્રાણિનો દુષ્પ્રત્યુપેક્ષણીયા ભવન્તિ, ઈર્યાશુચ્છિર્ન ભવતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૦॥

ટીકાર્થ : જે ઓરડામાં નીકળવાનો અને પ્રવેશવાનો ભાગ નીચો છે, જે ઓરડો
અંધકારવાળો છે. તે છોડી દેવો. ત્યાં ભિક્ષા ન લેવી. (બારણું નીચું હોય, તો પ્રકાશ
ઓછો મળે, પ્રકાશ ન મળવાથી ઓરડો અંધારાવાળો હોય.)

સામાન્યથી તો બધા જ ઓરડા આવા પ્રકારના હોય છે. (અને એટલે ક્યાંય ગોચરી
ન જવાય.) એટલે કહે છે કે જ્યાં ચક્ષુનો વ્યાપાર ન હોય એવા ઓરડાને છોડી દેવો.

ચક્ષુ વ્યાપાર ન હોય ત્યાં જે દોષ છે, તે દોષ દર્શાવે છે કે ત્યાં જીવો દુઃખેથી
દેખાય. અર્થાત્ ત્યાં ઈર્યાસમિતિની શુદ્ધિ ન રહે.

(લગભગ બધા ઓરડા નીચા બારણાવાળા, ઓછાવત્તા અંધકારવાળા હોય છે. પણ
જો એમાં નીચે રહેલા કીડી વગેરે જીવો સ્પષ્ટ દેખી શકતા હોય, તો એમાં ગોચરી જવાય.
પણ નીચે જીવો છે કે નહિ ? એ જોઈ જ ન શકાય એ રીતે અંધારું હોય તો પછી ત્યાં
ગોચરી ન જવાય...)

કિંચ-

જત્થ પુપ્ફાઙ્ગં બીઆઙ્ગં, વિપ્પઙ્ગાઙ્ગં કુટ્ઠણે । અહુણોવલિત્તં ઉલ્લં, દઢૂણં
પરિવજ્જણે ॥૨૧॥

વળી,

ગા. ૨૧ જે ઓરડામાં પુખ્તો, બીજો વિખેરાયેલા પડ્યા હોય. જે ઓરડો હમણાં જ
દેખેલો હોય, બીનો હોય... તો એ જોઈને તે ઓરડો છોડી દેવો.

‘જત્ય’તિ સૂત્રં, યત્ર ‘પુષ્પાણિ’ જાતિપુષ્પાદીનિ ‘બીજાનિ’ શાલિબીજાદીનિ ‘વિપ્રકીર્ણાનિ’ અનેકથા વિક્ષિપ્તાનિ, પરિહર્તુમશક્યાનીત્યર્થઃ, કોષ્ઠકે કોષ્ઠકદ્વારે વા, તથા ‘અધુનોપલિસં’ સામ્પ્રતોપલિસમ્ ‘આર્દ્રમ્’ અશુષ્કં કોષ્ઠકમન્યદ્વા દૃષ્ટ્વા પરિવર્જ્યેદ્દૂરત એવ, ન તુ તત્ર ધર્મલાભં કુર્યાત્, સંયમાત્મવિરાધનાપત્તેરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ : જે ઓરડામાં = રૂમમાં કે ઓરડાના બારણા પાસે જાઈવગેરે પુષ્પો કે શાલિડાંગરવગેરે બીજો છુટાછવાયા વેરાયેલા હોય અને એ અનેકપ્રકારે એવી રીતે વેરાયેલા હોય કે એને બિલકુલ સ્પર્શ ન થાય એ રીતે ત્યાં ડગલા મૂકી જવું શક્ય જ ન હોય તો આવા ઓરડામાં ગોચરી માટે ન જવું.

તથા જે ઓરડો નજીકના કાળમાં જ છાણ-લીંપણથી લીંપ્યો હોય અને એટલે જે ભીનો હોય તો એવો ઓરડો કે બીજું કોઈપણ સ્થાન જોઈને એ દૂરથી જ છોડી દેવું. ત્યાં ધર્મલાભ ન કરવો, એટલે કે ત્યાં ગોચરી લેવા ન જવું. કેમકે ત્યાં સંયમવિરાધનાની અને આત્મવિરાધનાની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(પુષ્પો, બીજ કે ભીની માટી વગેરેમાં જીવવિરાધના તો સ્પષ્ટ જ છે. તથા આવી જગ્યાએ અદ્દર અદ્દર પત્ર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવામાં ક્યારેક પડી જવાય, બીજ વગેરે પગમાં વાગે તો પણ તેમાં પડી જવાય, લીંપણ ભીનું-ચીકણું હોવાથી સાધુ લપસી પડે... આ રીતે આત્મવિરાધનાનો સંભવ છે.)

કિં ચ-

एलंगं दारगं साणं, वच्छगं वावि कुट्टए । उल्लंघिआ न पविसे,
विउहित्ताण व संजए ॥२२॥

ગા.૨૨ ઘેંટો, બાળક, કુતરો કે વાછરડું ઓરડામાં હોય તો એને ઓળંગીને કે ઉઠાડીને સાધુ પ્રવેશ ન કરે.

‘एलंगं’ति सूत्रम्, ‘एडकं’ मेषं ‘दारकं’ बालं ‘श्वानं’ मण्डलं ‘वत्सकं वापि’ क्षुद्रवृषभलक्षणं कौष्ठके उल्लङ्घ्य पद्भ्यां न प्रविशेत्, ‘व्यूह्य वा’ प्रैर्य वेत्यर्थः, ‘संयतः’ साधुः आत्मसंयमविराधनादोषाल्लाघवाच्चेति सूत्रार्थः ॥२२॥

ટીકાર્થ : ઓરડામાં (કે ઓરડાના દરવાજા વગેરે પાસે) ઘેંટુ કે નાનો છોકરો કે કુતરું

કે વાછરું (નાનો બળદ) રહેલો હોય, તો બે પગથી કુદકો મારી એને ઓળંગીને અંદર પ્રવેશ ન કરવો. અથવા તો પગ-ઢાંડાદિ દ્વારા એને પ્રેરીને = ત્યાંથી દૂર હટાવીને અંદર પ્રવેશ ન કરવો. કેમકે એમાં આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના રૂપ દોષ લાગે તથા લાઘવ થાય.

(સાધુ કુતરા ઉપરથી કુદકો મારવા જાય એજ વખતે ગભરાયેલુ કુતરું ઊભું-ઊંચુ થાય તો સાધુ એની સાથે અથડાય, પડે એટલે આત્મવિરાધના. પડવાથી જીવો મરે. એ કુતરાને ગભરાટ થવાથી પણ સંયમદોષ લાગે. અથવા તો ગભરાયેલું કુતરું બચકું ભરે તો પણ આત્માની વિરાધના અને ગભરાટથી ભાગે એટલે બીજા જીવો મરે એમાં સંયમવિરાધના તથા સાધુ પડે તો પાગાદિ ભાંગે, બધું ઢોળાય... આજ વાત યથાયોગ્ય રીતે ઘેંટા, છોકરાદિમાં પણ વિચારી લેવી. તથા સાધુ આવી રીતે કુદકા મારે કે ઢાંડાદિથી પેલાને હટાડે તો લોકમાં સારું ન દેખાય. “આ સાધુઓ વિચિત્ર છે. આવી રીતે કુદકાઓ મારે છે. ભોજન મેળવવા કેવું કેવું કરે છે?” વગેરે રીતે શાસનની હલકાઈ થાય... આમ અનેક રીતે આ દોષો વિચારી લેવા.)

इहैव विशेषमाह-

असंसक्तं पलोडज्जा, नाइदूरा वलोअए । उप्फुल्लं न विणिज्झाए,
निअट्टिज्ज अयंपिरो ॥२३॥

ગોચરીસંબંધમાં જ વિશેષ બતાવે છે.

ગા.૨૩ અસંસક્ત રીતે જુએ, ઘણે દૂર સુધી ન જુએ. વિકસિતનેગોથી ન જુએ, બોલ્યા વિના પાછો ફરે.

‘અસંસક્ત’ તિ સૂત્રમ્, ‘અસંસક્તં પ્રલોકયેત્’ ન યોષિદ્વષ્ટેર્દૃષ્ટિં મેલયેદિત્યર્થઃ, રાગોત્પત્તિલોકોપઘાતદોષપ્રસજ્ઞાત્, તથા ‘નાતિદૂરં પ્રલોકયેત્’ દાયકસ્યાગમનમાત્રદેશં પ્રલોકયેત્, પરતશ્ચૌરાદિશઙ્કાદોષઃ, તથા ‘ઉત્ફુલ્લં’ વિકસિતલોચનં ‘ન વિણિજ્ઞાએ’ તિ ન નિરીક્ષેત ગૃહપરિચ્છદમપિ, અદૃષ્ટકલ્યાણાણાં ઇતિ લાઘવોત્પત્તેઃ, તથા નિવર્તેત ગૃહાદલબ્ધેઽપિ સતિ અજત્પન્-દીનવચનમનુચ્ચારયન્નિતિ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ : ગોચરી ગયેલો સાધુ સંસકિત ન થાય એ રીતે જુએ. અર્થાત્ સ્ત્રીની આંખને પોતાની આંખ ન મેળવે. (આંખો મિલાવે નહિ..) કેમકે એમાં રાગની ઉત્પત્તિ

અને લોકોપ્રધાત થાય. (સ્ત્રીના મુખ સામે એકાગ્રતાથી જુએ, આંખોમાં આંખ મેળવે, એમાં રાગાદિ ઉત્પન્ન થાય અને આ રીતે સાધુ જુએ એટલે લોકો પણ નિંદા કરે કે સાધુ સ્ત્રી સામે ધારી ધારીને જોતો હતો...)

તથા ઘરમાં બહુ દૂર સુધી દૃષ્ટિપાત ન કરે, પણ ગોચરી આપનારના આગમનમાત્ર પ્રદેશને જુએ એના કરતાં આગળ દૃષ્ટિપાત કરે તો ચોર વગેરેની શંકા થવા રૂપ દોષ લાગે. (ગોચરી વહોરાવનાર ગોચરી લઈને જ્યાંથી આવતો હોય ત્યાંથી એના પગ નીચે સચિત્તપાણી, વનસ્પતિ વગેરેની વિરાધના થતી નથી ને ? એ થાય તો ગોચરી ન વહોરાય... એટલે સાધુ એ ગોચરી આપનારના આગમનના તમામ સ્થાનને જુએ, પણ એની પાછળ દૂર દૂર ઓરડા વગેરે સુધી દૃષ્ટિપાત ન કરે... એવું કરે તો ઘરવાળાઓને શંકા જાય કે સાધુ કેમ ઓરડામાં કે ખૂબ અંદર સુધી જુએ છે ? એ કંઈ ધનાદિ ચોરવાની ઈચ્છાવાળો તો નથી ને ?” એમ શંકા કરે.

તથા ક્યારેક એવી પણ શંકા થાય કે “આ સાધુ મારી દીકરી-બહેન-પુત્રવધુ વગેરેને જોવા માટે દૂર દૂર અંદર દૃષ્ટિ ફેલાવી રહ્યો છે.” એટલે આ રીતે ન જોવું.)

તથા ઘરની સામગ્રીને પણ વિકસિત નેત્રોપૂર્વક ન જોવી. (ઘરમાં જાતજાતની સુંદર મજાની વસ્તુઓ પડેલી હોય, સાધુ આભો બની, આંખો ફાડી એ બધું જુએ નહિ.) કેમકે લોકો બોલે કે આ તો અદૃષ્ટકલ્યાણવાળો છે. આ પ્રમાણે શાસનની લઘુતાની ઉત્પત્તિ થાય. (જેણે જીવનમાં સુખ-સમૃદ્ધિ વગેરે જોઈ નથી એવા, ગરીબો દુઃખીઓ અદૃષ્ટકલ્યાણ કહેવાય. આવાઓને જ્યારે કોઈ સારી સારી વસ્તુ જોવા મળે, ત્યારે તેઓ પહેલાં આવું જોયું ન હોવાની આંખો ફાડીને, આશ્ચર્ય સાથે એ બધી વસ્તુઓ નિહાળે... આવું લોકો જાણતાં જ હોય છે. એટલે સાધુ પણ જો વિકસિતનેત્રે ઘરની સુંદર-મજાની વસ્તુઓ જોયા કરે તો એ બધાં વિચારે કે “આ બિચારાએ સંસારના કોઈ સુખો અનુભવ્યા નથી લાગતા, ગરીબ હશે... એટલે જ આમ આશ્ચર્યથી બધું નિહાળે છે..” આ રીતે શાસનની અપભ્રાજના થાય...)

તથા ગોચરી ન મળે તો પણ કોઈપણ દીનવચન બોલ્યા વિના જ ઘરમાંથી નીકળી જાય. (પણ ખેદ વ્યક્ત ન કરે, દુઃખી ન થાય...)

તથા-

અઙ્ગભૂમિં ન ગચ્છેજ્જા, ગોઅરગ્ગગઓ મુણી । કુલસ્સ ભૂમિં જાણિત્તા,

મિત્રં ભૂમિં પરક્રમે ॥૨૪॥

ગા.૨૪ ગોચરાગ્રગયેલો મુનિ અતિભૂમિમાં ન જાય. કુલની ભૂમિ જાણીને મિત્રભૂમિમાં જાય.

‘અહિભૂમિં ન ગચ્છિજ્જા’ इति सूत्रम्, अतिभूमिं न गच्छेद्-अननुज्ञातां गृहस्थैः, यत्रान्ये भिक्षाचरा न यान्तीत्यर्थः, गोचराग्रगतो मुनिः, अनेनान्यदा तद्रमनासंभवमाह, किं तर्हि ?, कुलस्य भूमिम्-उत्तमादिरूपामवस्थां ज्ञात्वा ‘मितां भूमिं’ तैरनुज्ञातां पराक्रमेत्, यत्रैषामप्रीतिर्नोपजायत इति सूत्रार्थः ॥२४॥

ટીકાર્થ : ગોચરીગયેલો સાધુ અતિભૂમિમાં ન જાય, એટલે કે ગૃહસ્થોવડે જે જગ્યાએ જવાની રજા અપાયેલી નથી, એ જગ્યાએ ન જાય. અર્તાત્ જ્યાં બીજા ભિક્ષાયરો ન જતાં હોય ત્યાં સાધુ પણ ન જાય. (આશય એ છે કે ગૃહસ્થો યાયકોને ઘરના બારણા પાસે કે ઘરની બહારની રૂમમાં જ ભિક્ષા આપતા હોય, પણ છેક અંદર રસોડા સુધી યાયકાદિ જતાં ન હોય, તો સાધુએ પણ અંદર ઘૂસી ન જવું. પરંતુ ઘરના બારણે કે ઘરની અંદરની રૂમમાં ઊભા રહેવું. ટુંકમાં ઘરના જેટલા ભાગ સુધી બીજા ભિક્ષાયરો જતાં હોય એટલા ભાગ સુધી જવું. અલબત્ત એ વખતે અજૈનોમાં પણ ગોચરી જવાનું હોવાથી આ મર્યાદા હતી. આજે જૈનોમાં યથાસંભવ વિચારવું.)

પ્રશ્ન : અહીં ગોચરીની જ વાત ચાલે છે, તો ગોચરાગ્રગતઃ એ વિશેષ આપવાની શી જરૂર છે ? કોઈ એવો અર્થ પણ કરી બેસે કે “ગોચરી ગયેલો સાધુ જ અતિભૂમિ ન જાય, એ સિવાય ઘરોમાં ગયેલો સાધુ તો અતિભૂમિમાં પણ જાય...” આમ ઊંધો અર્થ થઈ જવાની સંભાવના રહે, એટલે એ વિશેષણ લખવું ન જોઈએ.

ઉત્તર : ગોચરાગ્રગતઃ વિશેષણ દ્વારા અન્યકાળમાં ગૃહસ્થના ઘરમાં અતિભૂમિમાં જવાના અસંભવને દર્શાવ્યો છે. (આશય એ છે કે સાધુ ગૃહસ્થના ઘરે જાય ત્યારે જ એને અતિભૂમિગમનનો સંભવ છે. ગૃહસ્થના ઘરે જાય જ નહિ ત્યારે તો અતિભૂમિગમનનો સંભવ જ ન હોવાથી એનો નિષેધ કરવાની પણ જરૂર નથી. હવે સાધુ ગોચરી માટે જ ગૃહસ્થોના ઘરે જાય, એ સિવાય ન જાય, અને એટલે ગોચરી સિવાયના કાળમાં અતિભૂમિગમન જ અસંભવિત હોવાથી એનો નિષેધ કરવાની જરૂર નહિ... આ વાત દર્શાવવા માટે ગોચરાગ્રગતઃ એ વિશેષણ મૂકેલું છે. જેનો ભાવાર્થ એ કે ગોચરી ગયેલો સાધુ અતિભૂમિગમન ન કરે, ગોચરી વિના તો ગૃહસ્થ ઘરે સાધુ જતો જ નથી. એટલે

ઉપદેશ આપવાની જરૂર નહિ...)

પ્રશ્ન : તો પછી શું કરવું ? ક્યાં સુધી જવું ?

ઉત્તર : કુલની ઉત્તમ વગેરે રૂપ અવસ્થાને જાણીને તેમનાવડે રજા અપાયેલ ભૂમિ સુધી જવું. (કેવું ઘર છે, એ ઘરમાં ક્યાં સુધી પ્રવેશ કરવો ઉચિત છે, ઉત્તમકુળોમાં, મધ્યમકુળોમાં... એ બધામાં આ ભૂમિમાં ફરક પડે... એ બધું જાણ્યા બાદ અનુજ્ઞાતભૂમિ સુધી જવું.) ટુંકમાં જ્યાં એ ઘરવાળાઓને અપ્રીતિ ન થાય, ત્યાંસુધી જવું.

વિધિશેષમાહ-

તત્થેવ પડિલેહિજ્જા, ભૂમિભાગં વિઅક્ખણો । સિનાણસ્સ ય વચ્ચસ્સ,
સંલોગં પરિવજ્જણ ॥૨૫॥

બાકી રહેલી વિધિને બતાવે છે.

ગા.૨૫ વિચક્ષણ સાધુ ત્યાં જ ભૂમિભાગનું પ્રતિલેખન કરે. સ્નાન અને સ્થંડિલના સંલોકને વર્જે.

‘તત્થેવ’ત્તિ સૂત્રં, ‘તત્રૈવ’ તસ્યામેવ મિતાયાં ભૂમૌ પ્રત્યુપેક્ષેત સૂત્રોક્તેન વિધિના ‘ભૂમિભાગમ્’ ઉચિતં ભૂમિદેશં ‘વિચક્ષણો’ વિદ્વાન્, અનેન કેવલાગીતાર્થસ્ય ભિક્ષાટનપ્રતિષેધમાહ, તત્ર ચ તિષ્ઠન્ સ્નાનસ્ય તથા ‘વર્ચસો’ વિષ્ણાયાઃ સંલોકં પરિવર્જયેત્, એતદુક્તં ભવતિ-સ્નાનભૂમિકાવિકાદિભૂમિસંદર્શનં પરિહરેત્, પ્રવચનલાઘવપ્રસન્નાત્, અપ્રાવૃત્તસ્ત્રીર્દર્શનાચ્ચ રાગાદિભાવાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૫॥

ટીકાર્થ : વિદ્વાન સાધુ તે જ મિતભૂમિમાં (પહોંચીને) શાસ્ત્રમાં કહેલી વિધિ વડે ભૂમિભાગને ઉચિત ભૂમિદેશને બરાબર જુએ. (જ્યાં એણે ઉભા રહેવું યોગ્ય ગણાય તેવા સ્થાનને ચકાસી લે, પછી ત્યાં ઉભો રહે.)

પ્રશ્ન : ગાથામાં ગોચરાગ્રગતઃ શબ્દ કેમ લખ્યો છે ?

ઉત્તર : વિચક્ષણ એટલે વિદ્વાન, ગીતાર્થ ! આ શબ્દ દ્વારા એકલા અગીતાર્થને ભિક્ષાટનનો પ્રતિષેધ જણાવ્યો છે. (અર્થાત્ ગીતાર્થ ગોચરી જઈ શકે, અગીતાર્થ નહિ...)

તે સ્થાનમાં ઊભો રહેલો સાધુ સ્નાન અને વિષ્ણાના સંલોકને વર્જે.

કહેવાનો આશય એ છે કે સાધુ એવા સ્થાને ન ઊભો રહે કે જ્યાંથી ગૃહસ્થોની

સ્નાન કરવાની જગ્યા, માત્રુ-વિષ્ટાદિ કરવાની જગ્યા દેખાય... પણ આવા સ્થાનો ન દેખાય એ રીતે જ સાધુ ઊભો રહે. જો એમ ન કરે તો શાસનની લઘુતા થાય. (એ સ્થાનમાં સ્ત્રીઓ કે પુરુષો સ્નાનાદિ કરતા હોય અને સાધુ ત્યાં જુએ, દેખાય એ રીતે ઊભો રહે એટલે લોકો તો કહેવાના જ કે “આ સાધુઓ આવું બધુ જુએ છે...” આમ પ્રવચનલાઘવ થાય...) તતા વચ્ચરહિત સ્ત્રીનું દર્શન થવાથી રાગ વગેરે પણ થાય, માટે આવા સ્થાને ઊભા ન રહેવું.

કિંચ-

દગમદ્વિઅઆયાણે, બીઆણિ હરિઆણિ અ । પરિવજ્જંતો ચિદ્વિજ્જા,
સર્વિદિઅસમાહિણે ॥૨૬॥

ગા.૨૬ પાણી-માટી લાવવાનો માર્ગ, બીજ, હરિતને ત્યજતો સર્વેન્દ્રિયસમાહિત સાધુ રહે.

‘દગ’ત્તિ સૂત્રમ્, ‘ઉદકમૃત્તિકાદાનમ્’ આદીયતેડનેત્યાદાનો-માર્ગઃ, ઉદકમૃત્તિકાનયનમાર્ગમિત્યર્થઃ, ‘બીજાનિ’ શાલ્યાદીનિ ‘હરિતાનિ ચ’ દૂર્વાદીનિ, ચશબ્દાદન્યાનિ ચ સચેતનાનિ પરિવર્જયંસ્તિષ્ઠેદનન્તરોદિતે દેશે ‘સર્વેન્દ્રિયસમાહિતઃ’ શબ્દાદિભિરનાક્ષિપ્તચિત્ત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ : જે માર્ગથી પાણી-માટી વગેરે લવાય તે આદાન કહેવાય. અર્થાત્ આદાન એટલે માર્ગ. પાણી અને માટી લાવવાનો માર્ગ, શાલી વગેરે બીજો, દૂર્વા વગેરે વનસ્પતિઓ, ચ શબ્દથી બીજા પણ સચિત પદાર્થોને વર્જતો સાંધુ હમણાં જ કહેલા સ્થાનમાં શબ્દાદિથી આક્ષિપ્ત નહિ થયેલા = આકર્ષિત નહિ થયેલા ચિત્તવાળો રહે. (ઘરવાળાઓ જે માર્ગથી માટી-પાણી લાવતા હોય, ત્યાં જ ઊભો રહે તો એમને માટી-પાણી લાવવામાં મુશ્કેલી પડે. એમાં કંઈક ઢોળાય તો સાધુ નિમિત્તે વિરાધના થયેલી ગણાય... એટલે કોઈપણ પ્રકારે હિંસા ન થાય એવા સ્થાનમાં સાધુ ઊભો રહે. તથા શબ્દ સાંભળવામાં કે રૂપ જોવામાં મન ખેંચાઈ ન જાય એ રીતે વૈરાગી બનીને ઊભો રહે.)

તત્થ સે ચિદ્દમાણસ્સ, આહરે પાણભોઅણં । અકપ્પિઅં ન ગેણિહજ્જા,
પહિગાહિજ્જ કપ્પિઅં ॥૨૭॥

ગા.૨૭ ત્યાં ઊભારહેલા સાધુને (માટે) (સ્ત્રી) પાન-ભોજન લાવે, અકલ્પ્ય ન લેવું, કલ્પ્ય લેવું.

‘તત્થ’ત્તિ સૂત્રં, ‘તત્ર’ કુલોચિતભૂમૌ ‘સે’ તસ્ય સાધોસ્તિષ્ઠતઃ સતઃ ‘આહરેદ’ નયેત્પાનભોજનં, ગૃહીતિ ગમ્યતે, તત્રાયં વિધિઃ-‘અકલ્પિકમ્’ અનેષણીયં ન ગૃહીયાત્, પ્રતિગૃહીયાત્ ‘કલ્પિકમ્’ એષણીયમ્, એતચ્ચાર્થાપન્નમપિ કલ્પિકગ્રહણં દ્રવ્યતઃ શોભનમશોભનમપ્યેતદવિશેષેણ ગ્રાહ્યમિતિ દર્શનાર્થં સાક્ષાદુક્તમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૭॥

ટીકાર્થ : કુલને ઉચિત ભૂમિમાં સાધુ ઊભો રહે એટલે તેને માટે ગૃહસ્થ ભોજન-પાણી લાવે. ગાથામાં ગૃહી શબ્દ લખેલો નથી, પણ એ સમજી લેવાનો છે.

તેમાં આ વિધિ છે કે અનેષણીય = દોષિત ગ્રહણ ન કરવું પણ નિર્દોષ ગ્રહણ કરવું.

પ્રશ્ન : સાધુ ભોજન-પાણી લેવા જ ગયો છે, એમાં ‘અકલ્પિક ન લેવું’ એમ કહ્યું એટલે અર્થાપત્તિથી સમજી જ લેવાય કે ‘કલ્પિક ગ્રહણ કરવું.’ એ લખવાની જરૂર નથી.

ઉત્તર : કલ્પિકનું ગ્રહણ કરવું એ વાત અર્થાપત્તિથી આવી જ જાય છે. એટલે એ કહેવાની જરૂર ન હોવા છતાં અહીં સાક્ષાત્ કહ્યું છે, તે એવું દેખાડવા માટે કે એ કલ્પ્ય ભોજન-પાન દ્રવ્યથી સુંદર હોય કે અસુંદર હોય એ બધું જ એક સરખી રીતે લેવું. (પણ સારું લેવું, અણગમતું ન લેવું... એવું ન કરવું...)

આહરંતી સિઆ તત્થ, પરિસાડિજ્જ ભોઅણં । દિંતિઅં પડિઆઙ્કલ્લે, ન મે કપ્પઙ્ગ તારિસં ॥૨૮॥

ગા.૨૮ ભોજનને લાવતી ગૃહીણી ક્યારેક ભોજનને ઢોળે... તો આપતા એવા તેને નિષેધ કરવો કે મને આવું કલ્પે નહિ.

‘આહરંતિ’ ત્તિ સૂત્રમ્, ‘આહરંતી’ આનયન્તી ભિક્ષામગારીતિ ગમ્યતે ‘સ્યાત્’ કદાચિત્ ‘તત્ર’ દેશે ‘પરિશાટયેદ્’ ઇતશ્ચેતશ્ચ વિક્ષિપેદ્ ભોજનં વા પાનં વા, તતઃ કિમિત્યાહ-દદતી ‘પ્રત્યાચક્ષીત’ પ્રતિષેધયેત્તામગારીં, સ્ત્ર્યેવ પ્રાયો ભિક્ષાં દદાતીતિ સ્ત્રીગ્રહણં, કથં પ્રત્યાચક્ષીતેત્યત આહ-ન મમ કલ્પતે તાદુશં-પરિશાટનાવત્, સમયોક્તદોષપ્રસજ્ઞાત્, દોષાંશ્ચ ભાવં જ્ઞાત્વા કથયેદ્ મધુબિન્દૂદાહરણાદિનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૮॥

ટીકાર્થ : સાધુને વહોરાવવા માટે ભિક્ષા લઈને આવતી સ્ત્રી ક્યારેક તે સ્થાનમાં ભોજન કે પાણીને આજુબાજુ ઢોળી દે. (કાળજી ન રહેવાથી ઢોળાઈ જાય...) તો શું કરવું ? એ કહે છે કે ગોચરી આપતી તે સ્ત્રીને નિષેધ કરવો. ગાથામાં અગારી શબ્દ લખ્યો નથી, એ સમજી લેવો. અહીં સ્ત્રી જ પ્રાયઃ ભિક્ષા આપનાર હોય એટલે દદત્તી એમ સ્ત્રીલિંગ પ્રયોગ કર્યો છે.

પ્રશ્ન : સ્ત્રીને નિષેધ કેવી રીતે કરવો ?

ઉત્તર : એને કહેવું કે આવી ઢોળી ઢોળીને લવાયેલી વસ્તુ મને ન કલ્પે, કેમકે એમાં શાસ્ત્રે કહેલા દોષો લાગે.

પ્રશ્ન : એમાં કયા દોષો લાગે ? એવી એ સ્ત્રીને શંકા જિજ્ઞાસા થાય તો ?

ઉત્તર : સ્ત્રીનો યોગ્ય ભાવ જાણીને સાધુ મધુબિંદુના ઉદાહરણ વગેરે દ્વારા દોષોને કહે, જણાવે. (સાધુને ખીર વહોરાવવા જતા મંત્રીપત્નીથી એક ટીપું નીચે ઢોળાયું, એના ઉપર માખી, એને પકડવા ગિરોળી, એને પકડવા કુતરો, બે કુતરા વચ્ચે ઝઘડો, એનાથી બે પક્ષના માણસો વચ્ચે ઝઘડો, યુદ્ધ... એ આખું દષ્ટાન્ત પિંડનિયુક્તિમાંથી જણાવું.)

કિંચ-

સંમદ્માણી પાણાણિ, બીઆણિ હરિઆણિ અં । અસંયમકરિં નચ્ચા,
તારિસિં પરિવજ્જણ ॥૨૧॥

વળી

ગા.૨૯ પ્રાણીઓ, બીજો અને હરિતને સંમદતી સ્ત્રીને અસંયમ કરનારી જાણીને તેવા પ્રકારની સ્ત્રીને વર્જવી.

‘સંમદ’ત્તિ સૂત્રં, ‘સંમદયન્તી’ પદ્ભ્યાં સમાક્રામન્તી, કાનિત્યાહ-‘પ્રાણિનો’ દ્વીન્દ્રિયાદીન્ ‘બીજાનિ’ શાલિબીજાદીનિ ‘હરિતાનિ’ દૂર્વાદીનિ ‘અસંયમકરી’ સાધુનિમિત્તમસંયમકરણશીલાં જ્ઞાત્વા તાદૃશીં પરિવર્જયેત્, દદત્તી પ્રત્યાચક્ષીત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ : એ સ્ત્રી આવતી હોય ત્યારે બે પગવડે બેઈન્દ્રિયાદિ જીવોને મર્દનકરતી કે શાલિબીજ વગેરેને કે ઘાસદિ વનસ્પતિને મર્દનકરતી આવતી હોય, તો સાધુનિમિત્તે અસંયમકરવાનાં સ્વભાવવાળી એને જાણીને તેવા પ્રકારની સ્ત્રીને વર્જવી. અર્થાત્

ભિક્ષાવહોરાવતી તેને નિષેધ કરવો કે મને આવું ન કલ્પે. (અહીં ખ્યાલ રાખવો કે એ સ્ત્રી જાણી જોઈને જીવો ઉપર પગ મૂકે છે અને મારે છે એવું નથી. પણ એ સંસારી છે, જીવોને બચાવવા માટેની યતના એમની પાસે ન હોય. એટલે એ તો ભિક્ષા લઈ નીચે ઉપયોગ રાખ્યા વિના જ આવે, એમાં જો એના પગ કીડી વગેરે ઉપર પડે તો એ સાધુનિમિત્તે ભોજન લઈ આવતી હોવાથી આ વિરાધના સાધુનિમિત્તે થયેલી કહેવાય, માટે એ વસ્તુ ન ચાલે.)

તથા

સાહદુ નિર્વિખવિત્તા ણં, સચિત્તં ઘટ્ટિયાણિ ય । તહેવ સમણદ્વાએ, ઉદગં સંપણુલ્લિયા ॥૩૦॥ ઓગાહટ્તા ચલટ્તા, આહરે પાણભોઅણં । દિંતિઅં પડિઆટ્તક્ખે, ન મે કપ્પટ્ત તારિસં ॥૩૧॥

ગા.૩૦-૩૧ ગાથાર્થ ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થશે.

‘સાહદુત્તિ સૂત્રં, સંહત્યાન્યસ્મિન્ ભાજને દદાતિ, ‘તં ફાસુગમવિ વજ્જએ, તથા ફાસુએ ફાસુયં સાહરટ્ઠ ફાસુએ અફાસુઅં સાહરટ્ઠ અફાસુએ ફાસુયં સાહરટ્ઠ અફાસુએ અફાસુઅં સાહરટ્ઠ, તથા જં ફાસુઅં ફાસુએ સાહરટ્ઠ તથાવિ થેવે થેવં સાહરટ્ઠ થેવે બહુઅં સાહરટ્ઠ બહુએ થેવં સાહરટ્ઠ બહુએ બહુઅં સાહરટ્ઠ ।’ એવમાદિ યથા પિણ્ડનિર્યુત્તૌ । તથા નિશ્કિષ્ય ભાજનગતમદેયં ષટ્સુ જીવનિકાયેષુ દદાતિ, ‘સચિતમ્’ અલાતપુષ્પાદિ ‘ઘટ્ટયિત્વા’ સંચાલ્ય ચ દદાતિ તથૈવ ‘શ્રમણાર્થ’ પ્રવ્રજિતનિમિત્તમુદકં ‘સંપ્રણુહ’ ભાજનસ્થં પ્રેર્ય દદાતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૦॥ ‘ઓગાહટ્તા’ સૂત્રં, તથા ચ ‘અવગાહ’ ઉદકમેવાત્માભિમુખમાકૃષ્ય દદાતિ તથા ચાલયિત્વા ઉદકમેવ દદાતિ, ઉદકે નિયમાદનન્તવનસ્પતિરિતિ પ્રાધાન્યચ્છાપનાર્થં સચિત્તં ઘટ્ટયિત્વેત્યુક્તેઽપિ ભેદેનોપાદાનમ્, અસ્તિ ચાયં ન્યાયો-યદુત સામાન્યગ્રહણેઽપિ પ્રાધાન્યચ્છાપનાર્થં ભેદેનોપાદાનં, યથા-બ્રાહ્મણા આયાતા વશિષ્ઠોઽપ્યાયાત ઇતિ, તતશ્ચોદકં ચાલયિત્વા ‘આહરેત્’ આનીય દદ્યાદિત્યર્થઃ, કિં તદિત્યાહ-‘પાનભોજનમ્’ ઓદનારનાલાદિ તદિત્યંભૂતાં દદતી ‘પ્રત્યાચક્ષીત’ નિરાકુર્યાત્ ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ પૂર્વવદેવેતિ સૂત્રદ્વયાર્થઃ ॥૩૧॥

ટીકાર્થ : (૧) એ દાગ્રી-સ્ત્રી બીજા ભાજન-વાસણમાં સંહરણ કરીને આપે તો એ વસ્તુ અચિત્ત હોય તો પણ વર્જવી તેમાં પ્રાસુક પર પ્રાસુકનું સંહરણ કરે, પ્રાસુક પર

અપ્રાસુકને સંહરે, અપ્રાસુક પર પ્રાસુકને સંહરે, અપ્રાસુક પર અપ્રાસુકને સંહરે... (આમાંથી અપ્રાસુક શબ્દવાળા ત્રણ ભાંગા તો વર્જનીય જ છે.) જે પ્રાસુક પર પ્રાસુકના સંહરણનો ભાંગો છે, તેમાં પણ થોડા ઉપર થોડાને સંહરે, થોડા પર ઘણાંને સંહરે, ઘણાં પર થોડાને સંહરે, ઘણાં પર ઘણાંને સંહરે... આ બધું જે રીતે પિંડનિયુક્તિમાં જણાવ્યું છે, તે પ્રમાણે સમજી લેવું.

(૨) તથા ભાજનમાં રહેલી અદેયવસ્તુને = નહિ વહોરાવવા યોગ્ય વસ્તુને ષટ્જવનિકાય ઉપર મૂકીને (ભાજનમાં રહેલી બીજી દેયવસ્તુને) વહોરાવે...

(૩) ઉંબાડીયું, પુષ્પ વગેરેનો સંઘટ્ટોકરીને = હલાવીને વહોરાવે...

(૪) સાધુને માટે ભાજનમાં રહેલા પાણીને પ્રેરીને = હલાવીને વહોરાવે...

(૫) પાણીને પોતાના તરફ ખેંચીને વહોરાવે,

(૬) પાણીને ચલાવીને = હલાવીને વહોરાવે...

પ્રશ્ન : સચિત્તં ઘટ્ટિયાણિ એ શબ્દદ્વારા તમામ સચિત્તનું ઘટ્ટન આવી જ જાય છે, એટલે પુનઃ પાણીનું ચાલન જુદું બતાવવાની જરૂર નથી.

ઉત્તર : સચિત્તં ઘટ્ટિયત્વા એમ કહેલું છે, તો પણ “પાણીમાં અવશ્ય અનન્તવનસ્પતિ હોય છે.” એ પ્રમાણે પાણીની પ્રધાનતા દર્શાવવા માટે એનું જુદું ગ્રહણ કરેલું છે.

(પ્રશ્ન : પણ આમાં તો એકજ વાત બીજીવાર કહેવા રૂપ દોષ ન લાગે ?)

ઉત્તર : આ ન્યાય છે કે સામાન્યનું ગ્રહણ કરેલું હોય તો પણ પ્રધાનતા દર્શાવવા માટે ભેદથી = વિશેષથી ગ્રહણ થાય. દા.ત. બ્રાહ્મણો આવી ગયા છે, વશિષ્ઠ પણ આવી ગયા છે.. અહીં વશિષ્ઠ બ્રાહ્મણ જ છે, એટલે પહેલાં વાક્યમાં એનું સામાન્યથી ગ્રહણ થઈ જ ગયું છે. છતાં એની પ્રધાનતા દર્શાવવા એનું સ્વતંત્ર ગ્રહણ કરેલું છે.

એટલે આ પ્રમાણે અર્થ કરવો કે પાણીને ચાલિત કરીને, (ભોજન-પાન) લાવીને આપે.

પ્રશ્ન : ‘લાવીને આપે.’ એમ કહ્યું. પણ શું લાવીને આપે ?

ઉત્તર : પાન ભોજન લાવીને આપે. એટલે કે ભાત = કાંજી વગેરે લાવીને આપે. તો આવા પ્રકારની વહોરાવનારી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે “મને તેવા પ્રકારનું ન કલ્પે.” એ બધું પૂર્વની જેમ જ સમજવું.

(આમાં પદાર્થની સ્પષ્ટતા માટે ઉપર ભાષાંતરમાં ૧ થી ૬ નંબર આપેલા છે...

એ દરેકનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે સમજવો...

પ્રથમ તો એ વાત ખ્યાલમાં રાખવી કે સાધુને અપાતી વસ્તુ તો પ્રાસુક જ છે, પણ એ આપવા જતાં બીજા બધા દોષો લાગી જવાથી એ વસ્તુ સાધુને કલ્પતી નથી. (૧) સાહદ્ર એ શબ્દ દ્વારા સંહતદોષ બતાવેલો છે. સાધુને આપવા યોગ્ય વસ્તુની ઉપર પડેલી વસ્તુ ત્યાંથી ઉપાડી બીજા ભાજન વગેરેમાં મૂકવી એ સંહતદોષ છે. દા.ત. દાળની તપેલીની ઉપર લીંબુ છે, એ લીંબુ ઉપાડી બીજી તપેલી પર મૂકે છે. તો અહીં સચિત્ત વસ્તુ અચિત્ત પર મૂકેલી બને. એમ દાળની તપેલી પરનું ઢાંકણ ઉપાડી કાચાપાણી પર મૂકે તો એ અચિત્તવસ્તુ સચિત્ત પર મૂકેલી ગણાય. દાળની તપેલી પરનું ઢાંકણ ખુલ્લી જમીન પર મૂકે તો એ અચિત્તવસ્તુ અચિત્ત ઉપર મૂકેલી ગણાય. એમાં સ્તોક-બહુ વગેરેથી ચતુર્ભંગી જાતે સમજી લેવી.

અથવા સાધુને જે વાટકીવિગેરેથી વહોરાવવાનું છે તેમાં પડેલ અદેયવસ્તુ અન્યત્ર મૂકી તે વાટકી વિગેરેથી વહોરાવવું તે સંહતદોષ છે.

(૨) વહોરાવવાયોગ્ય વસ્તુ બીજી અદેય સચિત્તાદિવસ્તુ પર પડી છે, તે વહોરાવવાની વસ્તુ લઈને વહોરાવે તો એ નિશ્ચિત્તદોષ છે. એમાં પણ સંહતવત્ યથાયોગ્ય વિચારી લેવું.

(૩) ઉંબાડીયું એટલે સળગતી દોરી જેવું એક સાધન સમજવું. સાધુને વહોરાવવાની ક્રિયા કરવા જતાં એ દોરીને હાથ લગાવવાથી એ હલે, પુષ્પાદિને સ્પર્શી જાય...

(૪) તપેલી, ડોલમાં કાચુંપાણી હોય, દાત્રી એને હલાવી દે...

(૫) તપેલી, ડોલને કોઈક કારણસર પોતાના તરફ ખેંચીને વહોરાવે...

(૬) ઢોળાયેલા પાણીવગેરે ઉપર દાત્રીનો પગ પડે...

ઉપરની છ બાબતોમાં જે ભેદ છે, એ બરાબર ધ્યાનમાં રાખવો...

પુરેકમ્મેણ હત્થેણ, દવ્વીએ ભાયણેણ વા । દિંતિઅં પઢિઆઙ્કલ્લે, ન મે કલ્પઙ્ગ તારિસં ॥૩૨॥

ગા.૩૨ પુર:કર્મવાળા હાથથી, દર્વી = ડોયાથી કે ભાજનથી વહોરાવતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે મને તેવા પ્રકારનું ન કલ્પે.

‘પુરેકમ્મે’તિ સૂત્રં, પુર:કર્મણા હસ્તેન-સાધુનિમિત્તં પ્રાકૃતજલોજ્ઞનવ્યાપારેણ, તથા ‘દવ્વી’ ડોવસદૃશયા ‘ભાજનેન વા’ કાંસ્યભાજનાદિના દદતી ‘પ્રત્યાચક્ષીત’

પ્રતિષેધયેત્, ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ પૂર્વવદેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૨॥

ટીકાર્થ : પુરઃકર્મવાળા હાથથી એટલે કે સાધુને માટે પૂર્વે કરાયેલા પાણીથી ધોવા રૂપ વ્યાપારથી કે ડોયાના જેવા નાના (ચમચો-ચમચી વગેરે) કાંસાના ભાજન વગેરેથી વહોરાવતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે મને તેવા પ્રકારનું ન કલ્પે... એ બધું પૂર્વની જેમ જ સમજવું.

(અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે-સાધુને વહોરાવવા માટે હાથ કાચા પાણીથી ધુએ કે ચમચો કાચા પાણીથી ધુએ તો સાધુનિમિત્તે આ વિરાધના થયેલી હોવાથી એ હાથ વગેરેની વહોરાવાતી વસ્તુ ન કલ્પે. ભલે ને અત્યારે એ હાથ વગેરે ચોક્ખા હોય..)

एवं उदउल्ले ससिणिद्धे, ससरक्खे मट्ठिआउसे ।

हरिआले हिंगुलए, मणोसिला अंजणे लोणे ॥३३॥

गेरुअवन्निअसेढिअसोरट्ठिअपिट्ठकुक्कुसकए य ।

उक्किट्ठमसंसट्ठे, संસट्ठे चेव बोद्धव्वे ॥३४॥

ગા.૩૩-૩૪ ગાથાર્થ ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થશે.

'एवं'ति सूत्रम्, 'एवम्' उदकार्द्रेण 'हस्तेन' करेण, उदकाद्रो नाम गलदुदकबिन्दुयुक्तः, एवं सस्निग्धेन हस्तेन, सस्निग्धो नाम ईषदुदकयुक्तः, एवं 'सरजस्केन हस्तेन' सरजस्को नाम-पृथिवीरजोगुण्डितः, एवं 'मृदतेन हस्तेन' मृदतो नाम-कर्दमयुक्तः, एवमूषादिष्वपि योजनीयम्, एतावन्ति एव .एतानि सूत्राणि, नवरमूषः-पांशुक्षारः, हरितालहिङ्गुलकमनःशिलाः- पार्थिवा वर्णकभेदाः, अञ्जन-रसाञ्जनादि लवणं-सामुद्रादि ॥३३॥ तथा 'गेरुअ'ति सूत्रं, गैरिका-धातुः, वर्णिका-पीतमृत्तिका, श्वेतिका-शुक्लमृत्तिका, सौराष्ट्रिका-तुवरिका, पिष्टम्-आमतण्डुलक्षोदः, कुक्कुसाः प्रतीताः, 'कृतेनेति' एभिः कृतेन, हस्तेनेति गम्यते, तथोत्कृष्ट इति उत्कृष्टशब्देन कालिङ्गालाबुत्रपुष्पफलादीनां शस्त्रकृतानि श्लक्ष्णखण्डानि भाष्यन्ते, चिञ्चिणिकादिपत्रसमुदायो वा उदूखलकण्डित इति, तथा असंसृष्टो-व्यञ्जनादिना अलिप्तः, संसृष्टश्चैव व्यञ्जनादिलिप्तो बोद्धव्यो हस्त इति, विधिं पुनरत्रोद्ध्वं वक्ष्यति स्वयमेवेति सूत्रार्थः ॥३४॥

ટીકાર્થ : એ પ્રમાણે પાણીથી ભીનાં હાથથી, સસ્નિગ્ધ હાથથી કે, સરજસ્કહાથથી, માટીવાળા હાથથી, ઉષવાળા હાથથી વહોરાવે તો એનો નિષેધ કરવો. એમાં ટપકતાં પાણીનાં ટીપાંઓથી યુક્ત હોય ઉદકાર્દ.

કંઈકપાણીવાળો હાથ સસ્નિગ્ધ.

સચિત્તમાટીની રજથી વ્યાપેલો હાથ સરજસ્ક.

કાદવવાળો હાથ મૃદ્ગત. એ રીતે ઉષ વગેરેમાં પણ જોડવું. આ સૂત્રો આટલા જ છે. માત્ર ઊષ એટલે ધૂળ સ્વરૂપ જે ખાર, તે વાળો હાથ...

હરિતાલ, હિંગળો, મનઃશિલા એ પૃત્વીઓ છે. જુદા જુદા વર્ણોને અનુસારે આ ભેદો છે.

અંજન એટલે રસાંજન વગેરે.

લવણ એટલે સમુદ્રસંબંધી મીઠું વગેરે.

ગૈરિકા એટલે એક પ્રકારની ધાતુ

વર્ણિકા એટલે પીળી માટી.

શ્વેતિકા એટલે સફેદ માટી

સૌરાષ્ટ્રિકા એટલે તુવરિકા

પિષ્ટ એટલે ચોખાનો કાચો ભુક્કો-લોટ.

કુક્કુસ એ પ્રતીત છે. (દાણાદાર લોટ - જેમાં બીજ જેવા ભાગો રહી જવાથી ન મિશ્રતા સંભવે.)

કૃત્તેન એટલે ઉપર દર્શાવેલી વસ્તુવાળા હાથથી (વહોરાવે તો ન કલ્પે.... એમ સમજવું).

ઉત્કૃષ્ટ શબ્દથી કાલિંગડા, તુંબડા, કાકડી, ફલ વગેરેને શસ્ત્રથી કરાયેલા નાના નાના ટુકડા કહેવાય છે. અથવા તો ખાંડણીમાં ખંડાયેલો આમલી વગેરેના પાંદડાઓનો સમૂહ.

અસંસૃષ્ટ એટલે વ્યંજન-શાકાદિથી નહિ લેપાયેલ

સંસૃષ્ટ એટલે વ્યંજન વગેરેથી લેપાયેલો હાથ.

(પ્રશ્ન : આમાં ઉત્કૃષ્ટ શબ્દ સુધી તો બધી સચિત્તવસ્તુઓની વાત છે, એટલે એમાં તો એમ સમજી લેવાય કે એ સચિત્તવસ્તુવાળા હાથથી વહોરાવે તો એ આપણને ન ચાલે. પણ અસંસૃષ્ટ અને સંસૃષ્ટમાં શું કરવાનું ? એમાં કોઈ સચિત્તાદિની વાત લખી નથી...)

ઉત્તર : એમાં જે વિધિ છે. એ તો ગ્રન્થકાર જાતે જ આગળ કહેશે.

(ઉપર બે ગાથામાં જાત જાતની પૃથ્વી અને વનસ્પતિઓ દર્શાવી છે, તે વખતે જે પ્રસિદ્ધ હતું. તે એમાં જણાવી દીધું. અત્યારે એવી બીજી પણ સચિત્તવસ્તુ બાબતમાં આ વાત સમજી લેવાની કે એ સચિત્તથી વ્યાપ્ત હાથથી કે ચમચાદિથી કે તપેલી વગેરેથી કંઈપણ વહોરાવાય તો એ ન કલ્પે...)

આહ ચ-

અસંસદ્દેણ હત્થેણ, દવ્વીએ ભાયणेણ વા । દિજ્જમાણં ન ઇચ્છિજ્જા,
પચ્છાકમ્મં જહિં ભવે ॥૩૫॥

ગા.૩૫ અસંસૃષ્ટ હાથથી, દર્વીથી કે ભાજનથી અપાતી વસ્તુ ન ઈચ્છવી, કે જ્યાં પશ્ચાત્કર્મ થાય.

‘અસંસદ્દેણ’ તિ સૂત્રમ્, અસંસૃષ્ટેન હસ્તેન-અન્નાદિભિરલિપ્તેન દર્વ્યા ભાજનેન વા દીયમાનં નેચ્છેત્, કિં સામાન્યેન ?, નેત્યાહ-પશ્ચાત્કર્મ ભવતિ ‘યત્ર’ દધ્યાદૌ, શુષ્કમણ્ડકાદિવત્ તદન્યદોષરહિતં ગૃહ્ણીયાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૫॥

ટીકાર્થ : અસંસૃષ્ટ એટલે અન્ન-ભોજનાદિથી નહિ લેંપાયેલા એવા હાથથી કે દર્વીથી કે ભાજનથી આપતી વસ્તુ ન ઈચ્છવી.

પ્રશ્ન : શું સામાન્યથી ? અર્થાત્ દરેકે દરેક અસંસૃષ્ટમાં આ વાત સમજવી ?

ઉત્તર : ના. જે દહીં વગેરેમાં પશ્ચાત્કર્મ થાય ત્યાં એ વસ્તુ ન ઈચ્છવી. બાકી સુકી-લુખી રોટલી વગેરેની જેમ પશ્ચાત્કર્મ અને તે સિવાયના દોષો વિનાની વસ્તુ ગ્રહણ કરવી. (સ ચ અન્યે ચ ઇતિ તદન્યે.... તદ્ = પશ્ચાત્કર્મ અને અન્યદોષો = આધાકર્મદિ... અત્યારે પશ્ચાત્કર્મની વાત ચાલે છે, એટલે તદ્થી તે સમજવો. પણ એ સિવાયના દોષો પણ ન હોય તો જ એ વસ્તુ વહોરાય એટલે અન્યદોષ શબ્દ પણ દર્શાવ્યો છે.)

(હાથ ખરડાયેલા ન હોય અને એનાથી દહીં કે મીઠાઈ વગેરે) લેપકૃતપદાર્થો સીધાં હાથથી વહોરાવે, તો એના હાથ ખરડાય, વહોરાવ્યા બાદ એ ધુએ... આમ પશ્ચાત્કર્મ થાય. એ ન થાય તે માટે ત્યાં વહોરવાનો નિષેધ છે. એમ દર્વી અને ભાજનમાં પણ સમજવું...)

સંસદ્દેણ ચ હત્થેણ, દવ્વીએ ભાયणेણ વા । દિજ્જમાણં પડિચ્છિજ્જા, જં

તત્થેસણિયં ભવે ॥૩૬॥

ગા.૩૬ સંસૃષ્ટહાથથી, દર્વીથી કે ભાજનથી અપાતી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી કે જે ત્યાં એષણીય હોય.

‘સંસદ્દેગ’ તિ સૂત્રં, સંસદ્દેન હસ્તેન-અન્નાદિલિપ્તેન, તથા દર્વ્યા ભાજનેન વા દીયમાનં ‘પ્રતીચ્છેદ’ ગૃહ્ણીયાત્, કિં સામાન્યેન ? નેત્યાહ-યત્તત્રૈષણીયં ભવતિ, તદન્યદોષરહિતમિત્યર્થઃ, ઇહ ચ વૃદ્ધસંપ્રદાયઃ-સંસદ્દે હત્થે સંસદ્દે મત્તે સાવસેસે દલ્લે, સંસદ્દે હત્થે સંસદ્દે મત્તે ગિરવસેસે દલ્લે, એવં અદ્વભંગા, એથ પદ્મભંગો સવ્વુત્તમો, અત્રેસુડવિ જત્થ સાવસેસં દલ્લં તત્થ ઘિણ્ણં, ણ ઇયરેસુ, પચ્છાકમ્મદોસાડ તિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૬॥

ટીકાર્થ : અન્નાદિથી લેપાયેલા હાથથી, દર્વીથી કે ભાજનથી અપાતી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી.

પ્રશ્ન : શું સામાન્યથી આ વાત સમજવી ? અર્થાત્ સંસૃષ્ટ હાથાદિથી જે વહોરાવાય એ બધું જ લઈ શકાય ?

ઉત્તર : ના. સંસૃષ્ટ હસ્તાદિથી વહોરાવાતી વસ્તુઓમાં પણ જે તેમાં એષણીય હોય, નિર્દોષ હોય, પશ્ચાત્કર્મ અને તે સિવાયના બીજા દોષોથી રહિત હોય તેવી જ વસ્તુ લેવી. બાકી બીજા દોષોવાળી હોય, તો સંસૃષ્ટ હાથથી અપાતી વસ્તુ પણ ન લેવી.

અહીં વૃદ્ધ સંપ્રદાય આ પ્રમાણે છે.

	સંસૃષ્ટ હાથ	સંસૃષ્ટભાજન	સાવશેષ દ્રવ્ય
૧	✓	✓	✓
૨	✓	✓	X
૩	✓	X	✓
૪	✓	X	X
૫	X	✓	✓
૬	X	✓	X
૭	X	X	✓
૮	X	X	X

આમાં સંસૃષ્ટહાથ, સંસૃષ્ટભાજન અને સાવશેષદ્રવ્ય આ પહેલો ભાંગો ઉત્તમ છે. બાકીના પણ સાત ભાંગાઓમાં જ્યાં સાવશેષદ્રવ્ય છે, ત્યાં ગ્રહણ કરાય. નિરવશેષદ્રવ્યમાં ગ્રહણ ન કરાય. કેમકે ત્યાં પશ્ચાત્કર્મનો દોષ લાગે.

(ભાવાર્થ : એક વાસણમાં ઘીથી લથપથ રોટલીઓ છે. એટલે ભાજન સંસૃષ્ટ છે. એ ઘી ચોપડાનારાનો હાથ પણ ઘી વગેરેથી ખરડાયેલો છે. એટલે હાથ પણ સંસૃષ્ટ છે. એ ખોતાના હાથેથી વાસણમાંથી ચાર રોટલી લઈ બે રોટલી વહોરાવે છે... એટલે વાસણમાં અને હાથમાં બંનેમાં રોટલી બાકી છે, એટલે અહીં સાવશેષ દ્રવ્ય છે. આ રીતે વહોરાવે તો કલ્પે. કેમકે આમાં સાધુ નિમિત્તે પશ્ચાત્કર્મ દોષ ન થાય. એ હાથમાં રહેલી બે રોટલી વાસણમાં મૂકે અને પછી હાથ ધુએ તો એમાં સાધુને દોષ નહિ...

બીજા ભાંગાનાં-વાસણમાં ૮ રોટલી છે, હાથમાં ૪ લઈ ચારેચાર વહોરાવે તો અહીં વાસણમાં સાવશેષ દ્રવ્ય હોવા છતાં હાથમાં નિરવશેષ દ્રવ્ય છે. એટલે એ તરત હાથ ધુએ તો સાધુને દોષ. ધારોકે ૮ રોટલી લઈ બધી જ વહોરાવી દે. તો પછી હાથ અને વાસણ બંને ધુએ તો સાધુને દોષ. ૮ લઈ ચાર વહોરાવી ચાર પાછી વાસણમાં મૂકે તો અહીં વાસણમાં પણ પછીથી ચાર બાકી રહી અને હાથમાં પણ બાકી રહેલી હોવાથી સાવશેષ દ્રવ્ય કહેવાય. એમાં દોષ નહિ.

ત્રીજા ભાંગામાં - ઘીથી લથપથ હાથ હતાં જ, સાધુને વહોરાવવા માટે વાસણમાં પડેલી પુષ્કળ રોટલીઓમાંથી આઠ દસ રોટલી ચોક્ખી નાનીથાળીમાં કે છીંબામાં લે, તો એ વાસણ નવું બગડ્યું એટલે એ અસંસૃષ્ટ જ કહેવાય. હવે એમાં જો હાથ અને થાળી - છીંબામાં સાવશેષ રહે એ રીતે વહોરે તો દોષ નહિ. પણ જો નિરવશેષ કરે, તો દોષ લાગે. એમાં પણ છીંબામાં આઠ રોટલી લીધી. એ પછી સાધુ પાસે આવી આઠે આઠ રોટલી હાથમાં પકડી, એમાંથી ચાર વહોરાવી અને બાકીની ચાર છીંબામાં મુકવાના બદલે સીધી જ મોટા વાસણમાં મૂકી દે. તો છીંબું સીધું ધોવા જવાની સંભાવનાને આશ્રયીને પશ્ચાત્કર્મદોષ ગણાય.

આ રીતે બધા ભાંગા વિચારી લેવા, સાર એટલો જ કે સાધુ નિમિત્તે ચોક્ખો હાથ કે ચોક્ખું વાસણ બગાડે, ખરડાવે એનો વાંધો નથી. પણ એમાં નિરવશેષ વહોરી લે= થોડું પણ બાકી ન રાખે તો દોષ લાગે.

રોટલીની માફક બીજા પણ દ્રવ્યોમાં યથાસંભવ વિચારી લેવું.)

કિંચ

દુળ્હં તુ ભુજમાણાણં, ઇગો તત્થ નિમંતણં । દિજ્જમાણં ન ઇચ્છિજ્જા, છંદં
સે પડિલેહણ ॥૩૭॥

ગા.૩૭ રક્ષણકરનારા બેમાંથી ત્યાં એક જણ નિમંત્રણ કરે, તો અપાતી વસ્તુ ન લેવી. તેની ઈચ્છાને પ્રતિલેખવી.

‘દુળ્હં’તિ સૂત્રં, ‘દ્વયોર્ભુજ્જતોઃ’ પાલનાં કુર્વતોઃ, એકસ્ય વસ્તુનઃ સ્વામિનોરિત્યર્થઃ, એકસ્ત્ર ‘નિમન્ત્રયેત્’ તદ્વાનં પ્રત્યામન્ત્રયેત્, તદ્વીયમાનં નેચ્છેદુત્સર્ગતઃ, અપિતુ ‘છન્દમ્’ અભિપ્રાયં ‘સે’ તસ્ય દ્વિતીયસ્ય પ્રત્યુપેક્ષેત નેત્રવક્રાદિવિકારૈઃ, કિમસ્યેદમિષ્ટં દીયમાનં નવેતિ, ઇષ્ટં ચેદ્દહીયાન્ન ચેન્નૈવેતિ, एवं ભુજ્ઞાનયોઃ-અભ્યવહારાયોદ્યતયોરપિ યોજનીયં, યતો ભુજિઃ પાલનેઽભ્યવહારે ચ વર્તત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૭॥

ટીકાર્થ : કોઈક ભોજનનું રક્ષણ કરનાર બે જણ હોય, એટલે કે એક વસ્તુના બે માલિક હોય. એમાંથી એક જણ ત્યાં તે વસ્તુના દાન માટે સાધુને નિમંત્રણ આપે, તો અપાતી એ વસ્તુ ઉત્સર્ગમાર્ગે ગ્રહણ કરવી નહિ. પરંતુ તે બીજાના અભિપ્રાયને એના નેત્રો, મુખ વગેરેના વિકારો દ્વારા (હાવભાવ દ્વારા) જોવો. જાણવો કે આ વસ્તુ અપાય એ એને ઈષ્ટ છે કે નહિ? જો એના આંખ, મુખ પરના ભાવથી એમ લાગે કે એ વસ્તુ સાધુને વહોરાવાય એ તેને ઈષ્ટ છે, તો એ લેવી. પણ જો એને ઈષ્ટ ન લાગે તો ન જ લેવી.

એ રીતે ભોજન વાપરવા માટે ઉદ્યમવાળા બનેલા બે જણમાં પણ આ જ પ્રમાણે જોડી દેવું. કેમકે ભુજિ ધાતુ પાલન કરવું અને ખાવું એમ બંને અર્થમાં વર્તે છે. (ગાથામાં **ભુજ્જમાણાણં** લખેલું છે, એમાં **ભુજ્** ધાતુનો સીધો અર્થ તો ‘ખાવું’ એમ થાય. પણ જે વસ્તુ ખાવાની શરુ થઈ ગઈ છે, એ એટી જ બની ગઈ હોવાથી એ વહોરવાની જ નથી. એટલે અહીં વૃત્તિકારે બે રીતે અર્થ લીધા. ભોજનનું રક્ષણ કરતાં-સાચવણી કરતાં બે જણ કે ભોજન વાપરવા તૈયાર થયેલા બે જણ... એટલે એ રીતે અર્થ કરવામાં કોઈ મુશ્કેલી ન પડે. તથા બીજો માણસ કશું ન બોલે તો પણ એના હાવભાવ ઉપરથી એની રુચિ-અરુચિ જાણી શકાય, એટલે એ જાણીને એ મુજબ વર્તવું.)

તતો

દુળ્હં તુ ભુંજમાણાણ, દોઽવિ તત્થ નિમંતણં । દિજ્જમાણં પડિચ્છિજ્જા, જં
તત્થેસણિયં ભવે ॥૩૮॥

ગા.૩૮ પાલનકરતાં બે જણમાંથી બંને ત્યાં નિમંત્રણ આપે. તો અપાતી વસ્તુ લેવી કે જે ત્યાં એષણીય હોય.

‘દુળ્હં’તિ સૂત્રં, દ્વયોસ્તુ પૂર્વવત્ ભુજ્જતોર્ભુજ્જાનયોર્વા દ્વાવપિ તત્રાતિપ્રસાદેન નિમન્ત્રયેયાતાં, તત્રાયં વિધિઃ- દીયમાનં ‘પ્રતીચ્છેદ્’ ગૃહ્ણીયાત્ યત્તત્રૈષણીયં ભવેત્, તદન્યદોષરહિતમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૮॥

ટીકાર્થ : પૂર્વની જેમ અહીં પણ પાલનકરતાં કે ખાવામાટે ઉદ્યમવંત બનેલા... એમ અર્થ કરવો. એ બંને જણ ત્યાં અતિપ્રસન્નતાથી નિમંત્રણ આપે, તો ત્યાં આ વિધિ છે કે અપાતી એ વસ્તુ ગ્રહણ કરવી કે જે ત્યાં નિર્દોષ હોય એટલે કે એક માલિકની રજા ન હોવા રૂપી દોષથી અને એ સિવાયના બાકીના પણ દોષોથી રહિત હોય તેવી વસ્તુ લેવી.

વિશેષમાહ-

ગુલ્બિણીએ ઉવળ્ળાત્થં, વિવિહં પાણભોજનં । ભુંજમાણં વિવજ્જિજ્જા, ભુત્તસેસં પડિચ્છા ॥૩૯॥

વિશેષવાત બતાવે છે કે

ગા.૩૯ ગર્ભવતી માટે કલ્પાયેલું = બનાવાયેલું = રખાયેલું વિવિધ પાનભોજન વપરાતું છતું વર્જવું. વપરાયા બાદ વધેલું સ્વીકારવું.

‘ગુલ્બિણીએ’ તિ સૂત્રં, ‘ગુલ્બિણ્યા’ ગર્ભવત્યા ‘ઉપન્યસ્તમ્’ ઉપકલ્પિતં, કિં તદિત્યાહ-‘વિવિધમ્’ અનેકપ્રકારં ‘પાનભોજનં’ દ્રાક્ષાપાનખંડગ્રાહ્યકાદિ, તત્ર ભુજ્યમાનં તયા વિવર્જ્ય, મા ભુત્તસ્યા અલ્પત્વેનાભિલાષાનિવૃત્યા ગર્ભપતનાદિદોષ ઇતિ, ‘ભુત્તશેષં’ ભુત્તોદ્ધરિતં પ્રતીચ્છેત્, યત્ર તસ્યા નિવૃત્તોઽભિલાષ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૯॥

ટીકાર્થ : ગર્ભવતી સ્ત્રી માટે બનાવાયેલું, રંધાયેલું, રકાયેલું અનેક પ્રકારનું દ્રાક્ષનું પાણી, ખંડખાદ્ય (ખાંડની બનેલી વસ્તુ) વગેરે તે ગર્ભવતી સ્ત્રી વડે વપરાતું હોય તો વર્જવું. કેમકે જો એ લઈ લઈએ તો ગર્ભવતીને ખોરાક ઓછો પડે, અને તો એની ખાવાની અભિલાષાની નિવૃત્તિ ન થાય, એમ થાય તો ગર્ભ પડી જવા વગેરે દોષ લાગે.

પણ એણે વાપરી લીધું હોય અને પછી જે વધેલું હોય, તે લઈ શકાય કે જેમાં તે સ્ત્રીનો

અભિલાષ જતો રહ્યો છે.

કિંચ-

સિઆ ય સમણદ્વાણ, ગુલ્લિણી કાલમાસિણી । ડઢિઆ વા નિસીઝજ્જા,
નિસન્ના વા પુણ્ણદ્વાણ ॥૪૦॥ તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકલ્પિઅં ।
દિંતિઅં પઢિઆઝક્ખે, ન મે કલ્પઙ્ગ તારિસં ॥૪૧॥

ગા.૪૦/૪૧ કાલમાસવાળી ગર્ભવતી સ્ત્રી ક્યારેક ઊભી હોય અને સાધુને માટે બેસે કે બેઠેલી હોય અને સાધુને માટે ઊભી થાય... તે ભોજન-પાન સાધુઓને અકલ્પિક છે. આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે તેવા પ્રકારનું મને ન કલ્પે.

‘સિઆ ય’ ત્તિ સૂત્રં, ‘સ્યાચ્ચ’ કદાચિચ્ચ ‘શ્રમણાર્થ’ સાધુનિમિત્તં ‘ગુર્વિણી’ પૂર્વોક્તા ‘કાલમાસવતી’ ગર્ભાધાનાન્નવમમાસવતીત્યર્થઃ, ઉત્થિતા વા યથાકથચ્છિન્નિષીદેદ્ નિષણ્ણા દદામીતિ સાધુનિમિત્તં, નિષણ્ણા વા સ્વવ્યાપારેણ પુનરુત્તિષ્ટેદ્ દદામીતિ સાધુનિમિત્તમેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૦॥ ‘તં ભવે’ ત્તિ સૂત્રં, તદ્ભવેદ્ભક્તપાનં તુ તથા નિષીદનોત્થાનાભ્યાં દીયમાનં સંયતાનામકલ્પિકમ્, ઇહ ચ સ્થવિરકલ્પિકાનામનિષીદનોત્થાનાભ્યાં યથાવસ્થિતયા દીયમાનં કલ્પિકં, જિનકલ્પિકાનાં ત્વાપન્નસત્ત્વયા પ્રથમદિવસાદારમ્ય સર્વથા દીયમાનમકલ્પિકમેવેતિ સમ્પ્રદાયઃ, યતશ્ચૈવમતો દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિત્યેતત્પૂર્વવદેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૧॥

ટીકાર્થ : ક્યારેક એવું બને કે પૂર્વ જણાવેલી ગર્ભવતી સ્ત્રી ગર્ભાધાનથી માંડીને નવમા મહિનાવાળી હોય. હવે એ ઊભેલી હોય અને સાધુને વહોરાવવાટિ નિમિત્તે મુશ્કેલીથી બેસે, એ એમ વિચારે કે “બેસીને સાધુને વહોરાવું” આમ સાધુના નિમિત્તે બેસે. અથવા તો પહેલા બેઠેલી હોય અને “ઊભી થઈને સાધુને વહોરાવું.” એમ વિચારી સાધુનિમિત્તે જ ઊભી થાય.

તો આ રીતે કાલમાસવાળી ગર્ભવતીવડે બેસવા-ઉઠવાદ્વારા અપાતું ભોજન-પાન સાધુઓને અકલ્પિક છે.

અહીં કાલમાસવાળી ગર્ભવતી સ્ત્રી બેસવાની કે ઊભાથવાની ક્રિયા કર્યાવિના જ પોતે જે રીતે હોય એ રીતે જ રહીને આપે, તો એનાવડે અપાતી વસ્તુ સ્થવિરકલ્પિક

સાધુઓને કલ્પ્ય છે. જ્યારે જિનકલ્પિક સાધુઓને તો ગર્ભધાનના પહેલા દિવસથી માંડીને જ ગર્ભવતી સ્ત્રી વડે સર્વપ્રકારે અપાતું અકલ્પ્ય જ છે આ પ્રમાણે સંપ્રદાય છે. (જિનકલ્પિકોને જ્ઞાનદ્વારા ખ્યાલ આવી જાય વહોરાવનાર સ્ત્રી ગર્ભવતી છે કે નહિ ? એટલે એ તો ગર્ભધારણના પહેલાં દિવસવાળી સ્ત્રીના હાથે પણ ન વહોરે. એ સ્ત્રીને પણ ખબર ન હોય કે હું ગર્ભવાળી છું, એ જિનકલ્પિકોને ખબર પડી જાય..

તથા એ ગર્ભવતી સ્ત્રી કંઈપણ હલનચલન કર્યા વિના આપે તો પણ જિનકલ્પિકોને ન કલ્પે. સ્થવિરકલ્પિકો તો ૧ થી ૮ મહીનામાં વર્તમાન ગર્ભવતી સ્ત્રીના હાથથી કોઈપણ રીતે વહોરી શકે. એ હલનચલન કરીને આપે તો પણ ચાલે. નવમા માસમાં વર્તતી ગર્ભવતી સ્ત્રીના હાથે ત્યારે જ વહોરે જ્યારે એ હલનચલન કર્યા વિના, ઉઠ-બેસ કર્યા વિના આપે....)

કિંચ-

થળગં પિજ્જેમાણી, દારગં વા કુમારિઅં । તં નિક્ખિવિત્તુ રોઅંતં, આહરે
પાણભોઅણં ॥૪૨॥ તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિત્તિઅં
પહિઆહ્વે, ન મે કપ્પહ તારિસં ॥૪૩ ॥

વળી

ગા.૪૨-૪૩ છોકરા કે છોકરીને સ્તન્ય = દૂધ પીવડાવતી સ્ત્રી તેને રડતો મૂકીને ભોજનપાન લાવે, તે ભોજનપાન સાધુઓને અકલ્પ્ય છે. આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે મને તેવા પ્રકારનું ન કલ્પે.

‘થળગં’તિ સૂત્રં, સ્તનં(ન્યં) પાયયન્તી, કિમિત્યાહ-દારકં વા કુમારિકાં,
વાશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સંબન્ધઃ, અત એવ નપુંસકં વા, તદ્વારકાદિ નિક્ષિપ્ય રુદ્ધૂમ્યાદૌ
આહરેત્પાનભોજનમ્, અત્રાયં વૃદ્ધસંપ્રદાયઃ- ગચ્છવાસી જઇ થળજીવી પિઅંતો પિન્નિવિત્તો
તો ન ગિણ્હંતિ, રોવડ વા મા વા, અહ અન્નંપિ આહારેડ તો જતિ ણ રોવડ તો ગિણ્હંતિ,
અહ રોવડ તો ન ગિણ્હંતિ, અહ અપિઅંતો પિન્નિવિત્તો થળજીવી રોવડ તઓ ણ ગિણ્હંતિ,
અહ ણ રોવડ તો ગિણ્હંતિ, ગચ્છણિગ્ગયા પુણ જાવ થળજીવી તાવ રોવડ વા મા વા
પિબંતઓ (વા) અપિબંતઓ વા ણ ગિણ્હંતિ, જાહે અન્નંપિ આહારેડ આદત્તો ભવતિ તાહે
જઇ પિબંતઓ તો રોવડ વા મા વા ણ ગેણ્હંતિ, અહ અપિબંતઓ તો જઇ રોવડ તો

પરિહરંતિ, અરોવિં એ ગેળંતિ, સીસો આહ-કો તત્થ દોસોઽત્થિ ?, આયરિઓ ભણઇ-તસ્સ ણિલ્લિખ્ખમાણસ્સ ખરેહિં હત્થેહિં ઘિપ્પમાણસ્સ અથિરત્તણેણ પરિતાવણાદોસા મંજ્ઞારાદિ વા અવહરેજ્જ ત્તિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૨॥ 'તં ભવે' ત્તિ સૂત્રં, તદ્ભવેદ્ભક્તપાનં ત્વનન્તરોદિતં સંયતાનામકલ્પિકં, યતશ્ચૈવમતો દદતીં પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૩॥

ટીકાર્થ : સ્ત્રી પોતાના છોકરાને કે છોકરીને સ્તન્ય = સ્તનસંબંધી દૂધ પીવડાવતી હોય...

(પ્રશ્ન : ગાથામાં દારગં વા કુમારિઅં એમ વા શબ્દ લખેલો છે. નિયમપ્રમાણે તો સૌથીછેલ્લે વા અથવા તો દરેક શબ્દોની પછી વા મુકવાનો હોય. દારગં કુમારિઅં વા અથવા તો દારગં વા કુમારિઅં વા એમ લખવું જોઈએ. એટલે આ વા પ્રયોગ બરાબર નથી લાગતો.)

ઉત્તર : વા શબ્દનો વ્યવહિતસંબંધ કરવો. અર્થાત્ વા ભલે દારગં શબ્દ પછી લખેલો છે, પણ એ વા કુમારિઅં શબ્દ પછી સમજવો. એનો ત્યાં સંબંધ કરવો.

આમ એનું સ્થાન બદલવાનું છે, એટલે જ નપુંસકં વા એમ પણ સમજી લેવું. અર્થાત્ દારગં કુમારિઅં નપુંસકં વા એમ વાક્ય સમજવું.

(મૂળવાત પર આવીએ.)

તે છોકરા વગેરેને જમીન વગેરે ઉપર રડતો મૂકીને પાન-ભોજન સાધુ માટે લાવે તો...

અહીં આ વૃદ્ધસંપ્રદાય છે.

● જો સાધુ ગચ્છવાસી હોય, છોકરો સ્તનપાન પર જ જીવનારો હોય અને સ્તનપાન કરતો જ એ છોકરો જમીન પર મુકાયો હોય તો સાધુ એ સ્ત્રીએ લાવેલ ભોજન-પાનાદિ ન જ લે. ભલે એ મુકાયેલો છોકરો રડે કે ન રડે.

● હવે જો એ બાળક સ્તનપાન ઉપરાંત અનાજ પણ ખાતો થયો હોય અને એવા સ્તનપાન કરતા બાળકને સ્ત્રી નીચે મુકી ભોજનપાન લાવે, તો જો એ છોકરો રડતો ન હોય તો સાધુ ભોજન-પાન ગ્રહણ કરી શકે. જો એ છોકરો રડે તો સાધુ ભોજનપાન ગ્રહણ ન કરી શકે..

● હવે જો એ સ્તનપાન પર જ જીવનાર હોય પણ અત્યારે સ્તનપાન કરતો ન હોય

અને સ્ત્રી એને નીચે મૂકે અને જો એ રડે તો સાધુ ત્યાં ભોજનપાન ગ્રહણ ન કરે. પણ એ વખતે જો ન રડે તો ભોજન-પાન ગ્રહણ કરે.

આ બધી વાતો ગચ્છવાસી સાધુઓ માટે જાણવી.

જે ગચ્છનિર્ગત જિનકલ્પીવગેરે છે તેઓ તો જ્યાંસુધી એ બાળક સ્તનપાન પર જ જીવનારો હોય, ત્યાંસુધી એ બાળક રડે કે ન રડે, સ્તનનું દૂધ પીતો હોય કે ન પીતો હોય તો પણ ત્યાં ભોજન-પાન ગ્રહણ ન કરે.

જો એ અન્ન પણ ખાવાનું શરૂ કરી ચૂક્યો હોય તો જો એ અત્યારે સ્તનપાન કરતો હોય તો એ રડે કે ન રડે ત્યાં ભોજન પાન ન લે. પણ જો એ અત્યારે સ્તનપાન કરતો ન હોય તો પણ જો રડતો હોય તો ભોજન-પાન ગ્રહણ ન કરે.

પણ જો એ અન્ન પણ ખાતો થઈ ચૂકેલો બાળક અત્યારે સ્તનપાન કરતો ન હોય અને સ્ત્રી વડે નીચે મુકાયા બાદ રડતો પણ ન હોય તો ત્યાં ગચ્છનિર્ગત સાધુ ભોજનપાન વહોરી શકે.

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે તેમાં દોષ શું છે ?

આચાર્ય કહે છે કે એ બાળક જમીન પર મુકાય પછી સ્ત્રી સાધુને રોટલી વગેરે વહોરાવે એટલે એ લોટની રજકણ વગેરેથી એના હાથ કર્કશ બને, એ કર્કશ હાથથી એ સ્ત્રી બાળકને ગ્રહણ કરે ત્યારે અસ્થિરતાના કારણે પરિતાપના રૂપ દોષ લાગે. (બાળકને હાથમાં કર્કશતાં અનુભવાય, એટલે એ કર્કશતાથી બચવા આમ-તેમ હાલ્યા જ કરે... આમ એ અસ્થિર બને. અને તેથી એને પરિતાપના થાય.)

અથવા તો એવું બને કે એ બાળકને નીચે મુક્યા બાદ સ્ત્રી ભોજનપાન વહોરાવવા જાય, આ બાજુ બિલાડી કે કુતરો આવે અને નાના બાળકને માંસના પિંડની માફક ઉપાડીને લઈ જાય.

તે અનંતર કહેવાયેલું ભોજન-પાન સંયતોને અકલ્પિક છે. જે કારણથી આવું છે, એ કારણથી જ દાન દેનારીને નિષેધ કરવો કે મને તેવા પ્રકારનું ન કલ્પે.

किं बहुनेति, उपदेशसर्वस्वमाह-

जं भवे भक्षपाणं तु, कप्पाकप्पंमि संकिअं । दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥४४॥

વધારે કહેવાથી શું ? ઉપદેશના સર્વસ્વને કહે છે.

ગા.૪૪ જે ભોજનપાન કલ્પ્ય-અકલ્પ્યમાં શંકિત હોય, દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે તેવા પ્રકારનું મને ન કલ્પે.

‘જં ભવે’ ત્તિ સૂત્રં, યદ્ભવેદ્ભક્તપાનં તુ ‘કલ્પાકલ્પયોઃ’ કલ્પનીયાકલ્પ-નીયધર્મવિષય इत्यर्थः, કિમ્ ?- ‘શક્લિતં’ ન વિદ્યાઃ કિમિદમુદ્ગમાદિદોષયુક્તં કિંવા નેત્યાશઙ્કાસ્પદીભૂતં, તદિત્યંભૂતમસતિ કલ્પનીયનિશ્ચયે દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૪॥

ટીકાર્થ : કલ્પનીય અને અકલ્પનીય આ બે ધર્મના વિષયમાં જે ભોજનપાન શંકિત હોય અર્થાત્ સાધુને જ્યાં આવું થાય કે હું જાણતો નથી કે શું આ ઉદ્ગમાદિદોષવાળું છે કે નથી ?” આવા પ્રકારની આશંકાનું સ્થાન બનેલું જે ભોજન-પાન હોય, તો જો ત્યાં આ કલ્પનીય છે એવો નિશ્ચય ન થાય તો આવું ભોજન-પાન આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે “મને તેવા પ્રકારનું ન કલ્પે.”

કિંચ -

દગવારેણ પિહિઅં, નીસાણ પીઠાણ વા । લોઢેણ વાવિ લેવેણ, સિલેસેણવિ કેણઢ ॥૪૫॥

તં ચ ડિભિદિઆ દિજ્જા, સમણઢાણ વ દાવણ । દિંતિઅં પડિઆઢ્ઢખે, ન મે કપ્પઢ તારિસં ॥૪૬॥

ગા.૪૫ -૪૬ પાણીના ઘડાથી, ઘંટીથી, કાષ્ઠપીઠથી, શિલાપુત્રકથી કે કોઈ લેપ વડે કે શ્લેષથી ઢંકાયેલ વસ્તુ હોય, તેને સાધુને માટે ઉદ્ભેદીને દાયક આપે, તો આપતી તેને નિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

‘દગવારેણ’ ત્તિ સૂત્રં, ‘દકવારેણ’ ઉદકકુમ્ભેન ‘પિહિતં’ ભાજનસ્થં સન્તં સ્થગિતં, તથા ‘નીસાણ’ ત્તિ પેષણ્યા, ‘પીઠકેન વા’ કાષ્ઠપીઠાદિના, ‘લોઢેન વાપિ’ શિલાપુત્રકેણ, તથા ‘લેપેન’ મૃલ્લેપનાદિના ‘શ્લેષેણ વા’ કેનચિજ્જતુસિક્થાદિનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૫॥ ‘તં ચ’ ત્તિ સૂત્રં, તત્ત્વ સ્થગિતં લિપ્તં વા સત્ ઉદ્ભિદ્ય દદ્યાચ્છ્રમણાર્થં દાયકઃ, નાત્માદ્યર્થ, તદિત્યંભૂતં દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૬॥

ટીકાર્થ : વાસણમાં કોઈક ભોજનાદિ હોય, એ પાણીના ઘડાથી ઢંકાયેલ હોય એટલે

કે એ વાસણ ઉપર પાણીનો ઘડો મુક્યો હોય અથવા તો એ ભાજન ઉપર અનાજ દળવાની ઘંટીના પત્થર મુકેલા હોય, કે કાષ્ઠપીઠ = વજનદાર લાકડાનું પાટીયું મુકેલું હોય, કે શિલાપુત્રક = મોટો પત્થર મુકેલો હોય. અથવા તો ભાજનમાં વસ્તુ મુક્યા બાદ એ ભાજન પર માટીનો લેપ કરી દીધો હોય અથવા તો લાખ, સિક્કથ (?) વગેરેથી ઉપર એ ભાજન બંધ કરી દીધું હોય...

હવે આવા પ્રકારની ઢંકાયેલી કે લેપવાળી વસ્તુને એ દાયક સાધુને માટે ઉદ્ભ્રમેદીને આપે... એટલે કે ભાજન પર રહેલ ઘડો, ઘંટી, કાષ્ઠપીઠ, શિલાપુત્રક દૂર કરીને એમાંની વસ્તુ આપે કે માટીનો લેપ, લાખ વગેરે તોડીને એમાં રહેલી વસ્તુ આપે... આ બધું પોતાના માટે નહિ, પણ સાધુ માટે કરે તો આવા પ્રકારની વસ્તુ આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

(ઘડામાં કાચું પાણી હોય એટલે એ દૂર કરવામાં એની વિરાધના થાય. ઘંટી, કાષ્ઠપીઠાદિ વજનદાર હોય એટલે એ ઉચકીને બીજે મુકવામાં દાયકને પીડા થાય, હાથમાંથી છટકે તો હાથ-પગ ભાંગી જાય... વગેરે દોષો લાગે. લેપ કે શ્લેષ દૂર કર્યાબાદ સાધુને વહોરાવ્યા પછી નવો લેપ કે શ્લેષ કરે એટલે એ સંબંધી વિરાધનાનો દોષ સાધુને લાગે, માટે આ બધાનો નિષેધ કરેલો છે.)

કિંચ-

અસણં પાણમં વાવિ, ખાઙમં સાઙમં તહા । જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, દાણઢ્ઢા પગડં ઇમં ॥૪૭॥ તારિસં ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિંતિઅં પઢિઆઙ્ગલ્લે, ન મે કપ્પઙ્ગ તારિસં ॥૪૮॥

ગા.૪૭-૪૮ અશન, પાન ખાદિમ કે સ્વાદિમ જેને સાધુ જાણે કે સાંભળે કે એ દાનને માટે બનાવાયેલ છે, તો તેવા પ્રકારનું ભોજનપાન સંયતોને અકલ્પ્ય છે. આપતી સ્ત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે તાદૃશ મને ન કલ્પે.

‘અસણં’તિ સૂત્રં, અશનં પાનકં વાપિ ખાઙ્ગં સ્વાઙ્ગમ્, ‘અશનમ્’ ઓદનાદિ ‘પાનકં’ ચ આરનાલાદિ, ‘ખાઙ્ગં’ લઙ્ગુકાદિ, ‘સ્વાઙ્ગં’ હરીતક્યાદિ, યજ્ઞાનીયાદામન્ત્રણાદિના, શ્રુણુયાદ્વા અન્યતઃ, યથા દાનાર્થં પ્રકૃતમિદં, દાનાર્થં પ્રકૃતં નામ-સાધુવાદનિમિત્તં યો દદાત્યવ્યાપારપાઙ્ગિઢ્યો દેશાન્તરાદેરાગતો વણિક્ષ્મ્ભૃતિરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૭॥

‘તારિસં’તિ સૂત્રં, તાદૃશં ભક્તપાનં દાનાર્થં પ્રવૃત્તવ્યાપારં સંયતાનામકલ્પિકં, યતશ્ચૈવપ્તો

દત્તી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૮॥

ટીકાર્થ : અશન એટલે ઓદનાદિ, પાનક એટલે કાંજી વગેરે. ખાદ્ય એટલે લાડવા વગેરે. સ્વાદ્ય એટલે હરડે વગેરે. સાધુ ગૃહસ્થ વડે કરાતા આમંત્રણાદિ દ્વારા જાણે કે બીજા કોઈ પાસેથી સાંભળે કે આ વસ્તુ દાનને માટે કરાયેલી છે. (સાહેબ ! આજે બધાને આપવામાટે ભોજન બનાવેલું છે, આપ વહોરવા પધારો... એમ કોઈ આમંત્રણ આપે... સાંભળ્યું છે કે પેલો ગૃહસ્થ આજે બધાને ભોજન આપવાનો છે... એમ કોઈ બોલે... આનાદ્વારા સાધુને ખબર પડે કે એ ભોજન દાનાર્થપ્રકૃત છે.)

પ્રશ્ન : દાનાર્થપ્રકૃત એટલે શું ?

ઉત્તર : બીજા દેશવગેરેમાંથી આવેલો વાણિયોવગેરે ચારેબાજુ પોતાનો સાધુવાદ-પ્રશંસા થાય, તે માટે વ્યાપાર - પ્રવૃત્તિ - આજીવિકા - ધંધા વિનાના સંસારત્યાગીઓને આપે તે દાનાર્થપ્રકૃત.

તેવા પ્રકારનું એટલે કે દાનને માટે પ્રવર્તેલા વ્યાપારવાળું ભોજનપાન સંયતોને અકલ્પ્ય છે. જે કારણથી આમ છે. એ કારણથી આપત્તી સ્ત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

અસણં પાણગં વાવિ, ખાદ્યમં સાદ્યમં તદ્વા । જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા,
પુણ્ણદ્વા પગડં ઇમં ॥૪૯॥ તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં ।
દિંતિઅં પડિઆદ્ધક્ખે, ન મે કપ્પડ્ધ તારિસં ॥૫૦॥

ગા.૪૯-૫૦ (૪૭-૪૮ની જેમ સમજવું. માત્ર દાણદ્વા ને બદલે પુણ્ણદ્વા એટલો જ ફરક)

‘અસણં’ તિ સૂત્રમ્, એવં પુણ્યાર્થ, પુણ્યાર્થ પ્રકૃતં નામ-સાધુવાદાનજ્ઞીકરણેન ચત્પુણ્યાર્થ કૃતમિતિ । અત્રાહ-પુણ્યાર્થપ્રકૃતપરિત્યાગે શિષ્ટકુલેષુ વસ્તુતો ભિક્ષાયા અગ્રહણમેવ, શિષ્ટાનાં પુણ્યાર્થમેવ પાકપ્રવૃત્તેઃ, તથાહિ-ન પિતૃકર્માદિવ્યપોહેનાત્માર્થમેવ ક્ષુદ્રસત્ત્વવત્પ્રવર્તન્તે શિષ્ટા ઇતિ, નૈતદેવમ્, અભિપ્રાયાપરિજ્ઞાનાત્, સ્વભોગ્યાતિરિક્તસ્ય દેયસ્યૈવ પુણ્યાર્થકૃતસ્ય નિષેધાત્, સ્વભૂત્યભોગ્યસ્ય પુનરુચિતપ્રમાણસ્યેત્વરયદૃચ્છા-દેયસ્ય કુશલપ્રણિધાનકૃતસ્યાપ્યનિષેધાદિતિ, એતેનાડ્દેયદાનાભાવઃ પ્રત્યુક્તઃ, દેયસ્યૈવ ચદૃચ્છાદાનાનુપપત્તેઃ, કદાચિદપિ વા દાને ચદૃચ્છાદાનોપપત્તેઃ, તથા વ્યવહારદર્શનાત્,

અનીદૃશસ્યૈવ પ્રતિષેધાત્, તદારમ્ભદોષેણ યોગાત્, યદૃચ્છાદાને તુ તદભાવેઽધ્યારમ્ભપ્રવૃત્તેઃ
નાસૌ તદર્થ ઇત્યારમ્ભદોષાયોગાત્, દૃશ્યતે ચ કદાચિત્સૂતકાદાવિવ સર્વેભ્ય એવ
પ્રદાનવિકલા શિષ્ટાભિમતાનામપિ પાકપ્રવૃત્તિરિતિ, વિહિતાનુષ્ઠાનત્વાચ્ચ તથાવિધ-
ગ્રહણાન્ન દોષ ઇત્યલં પ્રસજ્ઞેન, અક્ષરગમનિકામાત્રફલત્વાત્પ્રયાસસ્યેતિ ॥૪૯॥ ‘તં
ભવે’તિ સૂત્રં, પ્રતિષેધઃ પૂર્વવત્ ॥૫૦॥

ટીકાર્થ : સાધુવાદનો અંગીકાર કર્યાવિના જે પુણ્યને માટે કરાયેલું હોય તે પુણ્યાર્થપ્રકૃત કહેવાય.

(પ્રશંસા મેળવવા નહિ, પરંતુ “મને પુણ્ય મળો” એવા ભાવથી કરાયેલું હોય)

અહીં કોઈક પ્રશ્ન કરે છે કે જો પુણ્યને માટે કરાયેલી વસ્તુનો પરિત્યાગ કરવાનો હોય તો તો શિષ્ટપુરુષોના ઘરોમાં ખરેખર = પરમાર્થથી ભિક્ષાનું ગ્રહણ જ થઈ શકશે નહિ. કેમકે શિષ્ટપુરુષોની ભોજન બનાવવાની પ્રવૃત્તિ પુણ્યને માટે જ હોય છે તે આપ્રમાણે-શિષ્ટપુરુષો પિતૃકર્માદિ વિના માત્ર પોતાના જ માટે તુચ્છજીવોની માફક પ્રવૃત્તિ કરતા નથી. (મરી ગયેલા પિતાના ઉદ્દેશથી કે એવા કોઈ ને કોઈ ધાર્મિક ઉદ્દેશ એમની પાકપ્રવૃત્તિમાં હોય જ છે. એટલે શિષ્ટોની તમામ ગોચરી પુણ્યાર્થપ્રકૃત હોય, એટલે જ જો એ છોડી દેવાની હોય તો શિષ્ટોના ઘરે ગોચરી જવાનું જ બંધ કરી દેવું પડે...)

ઉત્તર : આ વાત આ પ્રમાણે નથી. કેમકે તમને અમારા અભિપ્રાયનું જ્ઞાન નથી. અભિપ્રાય એ છે કે સ્વભોગ્ય કરતા વધારાનું જે દેય પુણ્યાર્થપ્રકૃત હોય તેનો જ નિષેધ કરેલો છે. (ઘરના ૧૦ જણ માટે રોજ ૧ કીલો લોટની રોટલી કરતા હોય, તો એ ૧ કીલો લોટની રોટલી એમને માટે સ્વભોગ્ય છે, હવે જો તેઓ “સંન્યાસી વગેરેને આપી પુણ્ય બાંધીએ” એવા પુણ્યના ભાવથી ૧ને બદલે ૧૧ કીલો લોટની રોટલી બનાવે, તો આ ૧૦ કીલો લોટની રોટલી એ સ્વભોગ્ય કરતા જુદી વધારાની એવી પુણ્યાર્થપ્રકૃત વસ્તુ બને છે, આવી દેયવસ્તુનો જ અહીં નિષેધ સમજવાનો છે.)

જે ભોજનપાન સ્વભૃત્યભોગ્ય હોય, એટલે જ ઉચિતપ્રમાણવાળું હોય, ઈત્વરયદૃચ્છાથી દેય હોય, એ કુશલપ્રણિધાનથી કરાયેલું હોય તો પણ એનો નિષેધ નથી.

(સ્વ = ઘરનો માલિક, ભૃત્ય = માલિક વડે ભરણ-પોષણ કરવા યોગ્ય એવા પત્ની-પુત્રો-ભાઈ-બહેન, નોકર-ચાકર વગેરે એ ઘરે જમતા બધા જ માણસો... આ-સ્વ અને ભૃત્યો જેટલું ભોજન-પાન રોજેરોજ વાપરતા હોય તેટલું ભોજન-પાન સ્વભૃત્યભોગ્ય

કહેવાય. દા.ત. રોજ ૩ કિલો લોટની રોટલી આ લોકો વાપરતા હોય, તો એ ૩ કિલો લોટની રોટલી સ્વભૂત્યભોગ્ય કહેવાય.

માટે જ આવી વસ્તુ ઉચિતપ્રમાણવાળી હોય. અર્થાત્ એમના રોજંદાપ્રમાણથી વધારે ન હોય. ૩ કિલો લોટની જ રોટલીઓ બનતી હોય, વધુ નહિ.

માટે જ આ વસ્તુ ઇત્વરયદૃચ્છાદેય હોય. યદૃચ્છા એટલે ઈચ્છા. ઈત્વર એટલે અલ્પકાલીન, કાયમી નહિ. આશય એ છે કે એમણે માપસર જ રસોઈ બનાવી હોય એટલે મુખ્યઉદ્દેશ પોતાના કુટુંબનો જ છે. એમાં વળી કોઈ સંન્યાસીસાધુ આવી જાય તો એ વખતે જ “લાવ, આમને આપું... મને ધર્મ થશે...” એવી ઈચ્છા થાય... આ ઈત્વરયદૃચ્છા છે. જો કોઈ સંન્યાસી-સાધુ ન આવે તો આવી કોઈ ઈચ્છા પ્રગટરૂપે ન થાય... એટલે આ વસ્તુ ઈત્વરયદૃચ્છાદેય બને છે.

આવા પ્રકારની વસ્તુ બનાવતી વખતે એના મનમાં કુશલ પ્રણિધાન હોય પણ ખરું. “મારે તો સંસારમાં આ બધા આરંભ-સમારંભ કરવાના જ છે. એમાં જો કોઈ મહાત્માનો લાભ મળી જશે, તો મારો બેડો પાર થશે... આવા વિચારો હોય પણ ખરા, અને એ વિચારોપૂર્વક એ વસ્તુ બનાવેલી હોય પરંતુ એ જે કંઈપણ બનાવ્યું હોય તે પોતાના પરિવારના માપ પ્રમાણે જ... એનાથી વધુ નહિ.. રોજરોજ સંન્યાસી વગેરે આવતા ન હોય એટલે એમને આપવાનો નિશ્ચયાત્મક સંકલ્પ ન હોય.. એ સ્વાભાવિક છે.

આવી વસ્તુનો નિષેધ નથી, ભલે એ કુશલ પ્રણિધાનકૃત પણ કેમ ન હોય ?

આનાથી વિપરીત જોઈએ તો

જે સ્વભૂત્ય કરતાં બીજાને માટે પણ ભોગ્ય હોય એટલે કે સંન્યાસી વગેરેના ઉદ્દેશથી વધારે બનાવેલું હોય તો એ ઉચિત પ્રમાણવાળું ન હોય, એનું પ્રમાણ વધારે જ હોય, તથા એ ઈત્વરયદૃચ્છાદેય ન હોય. સંન્યાસીસાધુ આવે ત્યારે આપવાની ઈચ્છા થાય. એમ નહિ. પણ સતત એની ઈચ્છા મુખ્ય રૂપે ચાલુ જ હોય. કેમકે વધારે બનાવેલું છે. આવી વસ્તુ કુશલપ્રણિધાનકૃત હોય પણ એ ન ચાલે...)

ઉપરના પદાર્થના કથનદ્વારા અદેયના દાનના અભાવ રૂપ પૂર્વપક્ષ ખંડિત કરાયો. (પૂર્વપક્ષ એમ કહે છે કે માલિક જે વસ્તુમાટે “આ મારે સાધુ-સંતોને આપવી છે” એવી ભાવના કરે, તે વસ્તુ દેય કહેવાય. આવી ઈચ્છાબાદ જ માલિક આપતો હોય છે. એવી ઈચ્છા વિના નહિ. એટલે હંમેશા દેયનું જ દાન થાય. જે વસ્તુ માટે માલિકને “આ હું આપું” એવી ઈચ્છા ન થાય એ વસ્તુ અદેય ગણાય. તો આવી અદેય વસ્તુનું દાન તો

સંભવિત જ નથી. માલિક વસ્તુ આપવાના પૂર્વસમયે તો એટલા વિચારવાળો બને જ કે “આ હું આપું” દા.ત. સાધુ-સંત આવ્યા, માલિકે જોયા ત્યારે એને મનમાં થશે કે “આમને હું આ આપું” એ પછી જ આપવાનો છે. આવો વિચાર થાય જ નહિ અને એમને એમ દાન થાય એ સંભવિત જ નથી.

હવે આવા આપવાના આશયવાળી વસ્તુ દેય બને છે, અને આવી વસ્તુ લેવાનો તમે જેન સાધુઓ નિષેધ કરો છો. એવા આશયવિનાની જ વસ્તુ તમને કલ્પે છે. પણ એવી અદેયવસ્તુના દાનનો તો અભાવ જ છે. વહોરાવવાની એક ક્ષણ પૂર્વે તો એ ભાવ આપવાનો જ કે “આમને આપું.” અને એ તો તમને ચાલતું નથી. કેમકે આ ભાવ પાછળ મુખ્યત્વે પુણ્યનો આશય હોવાથી એ તો પુણ્યાર્થ બની ગયું, એનો તમે નિષેધ કરો છો...

વૃત્તિકારશ્રી કહે છે કે પૂર્વપક્ષ અમારા અભિપ્રાયને સમજતો ન હોવાથી જ આ બધું બોલે છે. અમે તો સ્વભોગ્યથી વધુ બનાવવામાં આવે, ... એવા પ્રકારના જ દાનનો નિષેધ કરેલો છે. તમે જે રીતનું દર્શાવ્યું, એનો તો અમે નિષેધ કરતાં જ નથી. એટલે અમને તમારી આપત્તિઓ આવતી નથી.)

તમે કહો છો કે અદેયના દાનનો અભાવ છે. પણ અમે તો કહીશું કે ઉલટું જે દેય છે, તેના જ યદચ્છાદાનનો અભાવ થાય છે. અર્થાત્ દેયવસ્તુનું જ યદચ્છાદાન ઘટતું નથી, (આશય એ છે કે પૂર્વપક્ષ દેયનું દાન સંભવે... એમ કહેવાના ભાવવાળો છે, આપણે કહીએ છીએ કે દેયનું જ દાન ન સંભવે.. અહીં દેય = સાધુ-સંતાદિ માટે પહેલેથી જ વધારે બનાવેલી વસ્તુ ! હવે આનું દાન થાય તો ખરું પણ એ યદચ્છાદાન ન કહેવાય. જે પહેલેથી નક્કી ન હોય અને અચાનક જ આપવાનો અવસર આવે તે વખતે આપવાની ઈચ્છા થાય = યદચ્છા થાય = ઈત્વરયદચ્છા થાય, અને અપાય એ યદચ્છાદાન કહેવાય. હવે જે પૂર્વેથી દેય બની ગયેલ છે, એનું આવા પ્રકારનું યદચ્છાદાન ન સંભવે. એટલે તમે અમને અદેયના દાનના અભાવની વાત કરવાનું રહેવા દો, ઉલટું દેયના જ દાનનો અભાવ આવી પડે છે...)

જો ક્યારેક દાન આપવામાં આવે એટલે કે અનિશ્ચિત રૂપે દાન આપવામાં આવે તો યદચ્છાદાનની ઉપપત્તિ થાય.

પ્રશ્ન : કદાચિત્ દાનમાં જ યદચ્છાદાન ઘટે, એવું શા માટે ?

ઉત્તર : તેવા પ્રકારનો વ્યવહાર દેખાય છે માટે. વ્યવહારમાં જ્યારે પહેલેથી વધારે બનાવ્યા વિના જ પોતાના જ માટે બનાવેલા ભોજનાદિમાંથી સાધુસંતોને વહોરાવવામાં

આવે ત્યારે યદ્યશ્ચાદાન માનેલું છે.

આવું જે યદ્યશ્ચાદાન છે, એનો તો અમે નિષેધ કરતાં જ નથી, પણ અ આવા પ્રકારનું નથી, તેનો જ પ્રતિષેધ કરાયેલો છે. અર્થાત્ સાધુ-સંતોને આપવાની ઈચ્છાથી પહેલેથી જે વધારે બનાવવામાં આવે તેનો જ નિષેધ કરેલો છે.

પ્રશ્ન : પણ એનો નિષેધ શા માટે ?

ઉત્તર : ગૃહસ્થે એ ભોજનાદિ બનાવવામાં આરંભ કર્યો, તેમાં નિયતિત બનવાના કારણે એ આરંભનો દોષ સાધુને લાગે માટે તેનો નિષેધ કરેલો છે.

પ્રશ્ન : તો યદ્યશ્ચાદાનમાં આરંભદોષ સાધુને ન લાગે ?

ઉત્તર : યદ્યશ્ચાદાનમાં તો સાધુ સંતાદિના અભાવમાં પણ પેલો ગૃહસ્થ આરંભની પ્રવૃત્તિ કરે જ છે. પોતાના માટે રાંધે જ છે. એટલે એ આરંભ 'સાધુ માટે થયેલો છે' એમ ન કહેવાય. એટલે જ અહીં સાધુને આરંભદોષ ન લાગે.

વળી બીજી વાત એ કે સૂતકાદિમાં જેમ સર્વને પ્રદાનરહિત એવી શિષ્ટ તરીકે મનાયેલાઓની પણ પાકપ્રવૃત્તિ થાય છે, એમ ક્યારેક સર્વને પ્રદાનરહિત એવી શિષ્ટ તરીકે મનાયેલાઓની પણ પાકપ્રવૃત્તિ દેખાય જ છે.

(જેમ સૂતકધરમાં જે કંઈ રસોઈ બનાવાય, એ બધી ઘર માટે જ બનાવાય છે. કેમકે લૌકિક રિવાજ પ્રમાણે સૂતકમાં કોઈને ભોજનાદિ આપી શકતા નથી. એટલે તે વખતે તમામે તમામને = દરેકે દરેકને ભોજનદાન વિનાની એવી જ પાકપ્રવૃત્તિ થાય છે. માત્ર ઘરવાળાઓ જ જમે. એટલે અહીં તો સ્વોચિત આરંભમાં પણ કોઈપણ પ્રકારનો આશય નથી. એમ સૂતકની જેમ જંગલમાંથી પસાર થતાં ગૃહસ્થો કે રાત્રે રસોઈ બનાવતા ગૃહસ્થો કોઈ પણ દાનાદિ આપવાની ભાવનાવાળા નથી હોતા. કારણ કે ત્યારે કોઈ દાન લેવા આવનારનો એમના મનમાં તો સંભવ જ નથી. એટલે બધી જ પાકપ્રવૃત્તિમાં શિષ્ટ પુરુષોનો આશય હોય જ એવું માનવાની જરૂર નથી.

વળી બીજી વાત એ કે “ગૃહસ્થે સ્વભોગ્ય ભોજન બનાવ્યું હોય, વધારે ન બનાવ્યું હોય તો એમાં એને કુશલ ભાવ હોય તો પણ એ વહોરી શકાય એવું શાસ્ત્રમાં કહેલું છે. એટલે આવું વહોરવું એ શાસ્ત્રવિહિત અનુષ્ઠાન છે. અને એમ હોવાથી જ તેવા પ્રકારનું વહોરવામાં દોષ નથી.

વિસ્તારથી સર્વું.

આ પ્રયાસ માત્ર અક્ષરગમનિકા માત્ર ફલવાળો જ છે. (અર્થાત્ મૂળસૂત્રોના

અક્ષરોનો સામાન્યથી બોધ થાય એટલા માત્ર અપેક્ષાથી જ આ ટીકા લખવાનો પ્રયાસ કરાય છે...)

મૂળવાત પર આવીએ.

આવું પુણ્યાર્થપ્રકૃત ભોજન-પાન સાધુને ન કલ્પે. આપતી સ્ત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

અસણં પાણગં વાવિ, ખાઇમં સાઇમં તહા । જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, વણિમદ્દા પગડં ઇમં ॥૫૧॥ તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિત્તિઅં પહિઆઇક્ખે, ન મે કપ્પઇ તારિસં ॥૫૨॥

ગા.૫૧-૫૨ ૪૯-૫૦ ગાથા પ્રમાણે જ સમજવું. માત્ર વણિમદ્દા શબ્દ પુણ્ણદ્દા ના સ્થાને લેવો.

‘અસણં’તિ સૂત્રં, એવં વનીપકાર્થં વનીપકાઃ-કૃપણાઃ ॥૫૧॥ ‘તં ભવે’ત્તિ સૂત્રં, પ્રતિષેધઃ પૂર્વવત્ ॥૫૨॥

ટીકાર્થ : વનીપક = કૃપણ = કંજુસ = ગરીબ (કંજુસો = ગરીબો પરની દયાથી કેટલાકો ભોજન-પાનાદિ બનાવે..)

અસણં પાણગં વાવિ, ખાઇમં સાઇમં તહા । જં જાણિજ્જ સુણિજ્જા વા, સમણદ્દા પગડં ઇમં ॥૫૩॥ તં ભવે ભત્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિત્તિઅં પહિઆઇક્ખે, ન મે કપ્પઇ તારિસં ॥૫૪॥

ગા.૫૩-૫૪ ૫૧-૫૨ ગાથા પ્રમાણે જ સમજવું. માત્ર સમણદ્દા શબ્દ વણિમદ્દા ના સ્થાને લેવો.

‘અસણં’તિ સૂત્રં, એવં શ્રમણાર્થં, શ્રમણા-નિર્ગન્થાઃ શાક્યાદયઃ ॥૫૩॥ ‘તં ભવે’ત્તિ સૂત્રં, પ્રતિષેધઃ પૂર્વવત્ ॥૫૪॥

ટીકાર્થ : શ્રમણો એટલે શાક્યવગેરે નિર્ગન્થો.

આમાં ઘણી વિશેષબાબતો વિચારી શકાય, ટુંકમાં એટલું જ કે પ્રશંસા મેળવવાના ઉદ્દેશથી કરાય એ દાનાર્થ અને પુણ્ય મેળવવાના ઉદ્દેશથી કરાય એ પુણ્યાર્થ, આ બંનેમાં

બધા સાધુ-સંતો વગેરેને આપવાનો આશય હોય તો એમાં જૈન સાધુ પણ એ આશયના ઘટક બને છે, એટલે એ ગોચરી દોષિત ગણાય. વનીપકાર્થ ગોચરી માત્ર કૃપણો માટે છે, એમાં સાધુ એ આશયનો ઘટક ન હોવાથી ૪૨ દોષની અપેક્ષાએ એ ગોચરી નિર્દોષ પણ સંભવે, પણ છતાં એ ગોચરી ન લેવાય. કેમકે એ ગોચરી લેનારા કૃપણો જ છે, એટલે સાધુ લે તો સાધુ પણ કૃપણ તરીકે ગણાઈ જાય. વળી કૃપણાદિ માટે બનાવેલી રસોઈ લેવામાં શાસનની પણ લઘુતા થાય... ઈત્યાદિ સ્વયં વિચારવું)

કિંચ-

उद्देशिअं कीअगडं, पूइकम्मं च आहडं । अज्झोअर पामिच्चं, मीसजायं विवज्जए ॥५५॥

ગા.૫૫ ઔદેશિક, ક્રીતકૃત, પૂતિકર્મ, અભ્યાહત, અધ્યવપૂરક, પ્રામિત્યક, મિશ્રજાત વર્જ્યું.

‘उद्देशिअं’ति सूत्रं, उद्दिश्य कृतमौद्देशिकम्-उद्दिष्टकृतकर्मादिभेदं, क्रीतकृतं-द्रव्यभावक्रयक्रीतभेदं पूतिकर्म-संभाव्यमानाधाकर्मावयवसंमिश्रलक्षणम्, आहृतं-स्वग्रामाहृतादि, तथा अध्यवपूरकं-स्वार्थमूलाद्रहणप्रक्षेपरूपं, प्रामित्यं-साध्वर्थमुच्छिद्य दानलक्षणं, मिश्रजातं च-आदित एव गृहिसंयतमिश्रोपस्कृतरूपं, वर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥५५॥

ટીકાર્થ : (સાધુ વગેરેને) ઉદ્દેશીને કરાયેલું હોય તે ઔદેશિક. એ ઉદ્દિષ્ટ, કૃત અને કર્મ વગેરે ભેદોવાળું છે. તથા દ્રવ્ય = ધનાદિથી ખરીદવું તે અને ભાવથી = વ્યાખ્યાનાદિપ્રતિભાથી ખરીદાયેલું હોય તે એમ બે ભેદવાળું ક્રીતકૃત છે. જેમાં આધાકર્મના અવયવોનું સંમિશ્રણ સંભાવ્યમાન છે = થયેલું છે = સંભવિત છે તે પૂતિકર્મ. સ્વગ્રામથી લાવેલ આહત. પોતાના માટે રાંધણ મુક્યાબાદ સાધુ માટે પાછળથી વધુ અનાજનો પ્રક્ષેપ કરવો એ અધ્યવપૂરક, સાધુને આપવા માટે બીજા પાસેથી ઉઠીનું લઈને આપવું તે પ્રામિત્ય. રાંધવાની શરુઆતથી જ ગૃહસ્થ અને સાધુ બંને માટે ભેગું રંધાવાનું શરુ કરાયેલું હોય તે મિશ્રજાત.

संशयव्यपोहायोपायमाह-

उगमं से अ पुच्छिज्जा, कस्सइ क्केण वा कडं ? । सुच्चा निस्संकिअं सुब्बं,

પડિગાહિજ્ઞ સંજણ ॥૫૬॥

ગોચરી વહોરતી વખતે તે તે દોષો હોવા સંબંધી શંકા પડે, એ શંકાના નિરાકરણ માટે ઉપાય બતાવે છે કે

ગા.૫૬ તેનો ઉદ્ગમ પૂછવો કે કોને માટે ? કોના વડે કરાયેલું છે ? નિઃશંકિતપણે શુદ્ધ સાંભળીને સાધુ ગ્રહણ કરે.

‘ઉગમં’ તિ સૂત્રં, ‘ઉદ્ગમં’ તત્પ્રસૂતિરૂપમ્ ‘સે’ તસ્ય શક્લિતસ્યાશનાદેઃ ‘પૂચ્છેત્’ તત્સ્વામિનં કર્મકરં વા, યથા-કસ્યાર્થમેતત્ કેન વા કૃતમિતિ, શ્રુત્વા તદ્વચો ન ભવદર્થં કિંત્વન્યાર્થમિત્યેવંભૂતં નિઃશક્લિતં ‘શુદ્ધં’ સદૃજુત્વાદિભાવગત્યા પ્રતિગૃહ્ણીયાત્સંયતો, વિપર્યયગ્રહણે દોષાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૬॥

ટીકાર્થ : જે અશનાદિમાં દોષ હોવાની શંકા છે, તે શંકિત અશનાદિના ઉદ્ગમની પૃચ્છા કરવી. ઉદ્ગમ એટલે તે વસ્તુની ઉત્પત્તિ ! તે વસ્તુના સ્વામીને કે નોકરને પૂછવું કે “આ કોને માટે બનાવેલું છે ? કોના વડે બનાવાયું છે ?” એ પછી ગૃહસ્થ જવાબ આપે કે “આપના માટે નથી કર્યું. પણ બીજા માટે કરેલું છે ?”

પછી એ બોલે કે “આપને માટે કરેલું નથી, પરંતુ બીજા માટે કરેલું છે” અને એના વચન, મુખ ઉપરથી ખ્યાલ આવે કે એ સાચી સરળતાથી જ આમ બોલે છે, એમાં કપટ નથી” તો આ રીતે એની સત્સરળતા વગેરે ભાવની જાણકારી દ્વારા તેના વચનો સાંભળીને એ અશનાદિ નિઃશંકપણે નિર્દોષ છે એમ જાણીને સાધુ એનો સ્વીકાર કરે.

જો વિપર્યયથી ગ્રહણ કરે, તો દોષ લાગે, માટે ઉપર મુજબ લેવું (કોઈક દોષ અંગે શંકા પડવા છતાં ન પૂછવું, પૂછ્યા પછી એ બરાબર જવાબ ન આપે છતાં લેવું, એ બરાબર જવાબ આપે છતાં એના હાવભાવ ઉપરથી કપટનો ખબર પડી જાય છતાં લેવું... આ બધું વિપર્યયગ્રહણ છે, એમાં અવશ્ય દોષ લાગે જ.

એ પણ ખ્યાલ રાખવો કે જે વસ્તુમાં શંકા થાય, તેમાં પૂછવું. દરેકે દરેક વસ્તુમાં એવી પૃચ્છા કરવાની જરૂર નથી. જે વસ્તુઓમાં નિર્દોષપણે સ્પષ્ટ નિશ્ચય હોય કે આ વસ્તુ નિર્દોષ જ છે, એ વસ્તુ વહોરવામાં કોઈ જ દોષ નથી. બાકી એકેએક વસ્તુ માટે ઉપર મુજબ પૃચ્છા કરવાની નથી.)

અસણં પાણગં વાવિ, ખાઈમં સાઈમં તહા । પુપ્ફેસુ હુજ્જ ઝમ્મીસં, બીણસુ હરિણસુ વા ॥૫૭॥

તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિંતિઅં પડિઆઇક્ખે, ન મે
કપ્પઇ તારિસં ॥૫૮॥

ગા.૫૭-૫૮ અશન, પાન, 'નાદિમ કે સ્વાદિમ પુષ્પ, બીજ, હરિત સાથે ઉન્મિશ્ર હોય, તો તે ભક્તપાન સાધુઓને અકલ્પ્ય છે. દેનારીને પ્રતિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

તથા 'અસણં' તિ સૂત્રં, અશનં પાનકં વાપિ ખાદ્યં સ્વાદ્યં તથા 'પુષ્પૈઃ' જાતિપાટલાદિભિઃ ભવેદુન્મિશ્રં, બીજૈર્હરિતૈર્વેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૭॥ 'તારિસં' તિ સૂત્રં, તાદૃશં ભક્તપાનં તુ સંયતાનામકલ્પિકં, યતશ્ચૈવમતો દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૮॥

ટીકાર્થ : જાતિપુષ્પ, પાટલાપુષ્પ વગેરે પુષ્પો કે બીજ કે હરિત (ઘાસાદિ)થી અશનાદિ મિશ્રિત હોય, તો તે સાધુને ન કલ્પે, તેનો નિષેધ કરવો.

(ગાથામાં પુષ્પેસુ વગેરે સપ્તમીવિભક્તિ છે, એનો અર્થ ત્રીજીવિભક્તિમાં કરવો.)

અસણં પાણગં વાવિ, ખાદ્યમં સાદ્યમં તદ્વા । ઉદગમિ હુજ્જ નિવિઘ્નત્તં,
ઉત્તિગપણ્ણેસુ વા ॥૫૯॥

તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિંતિઅં પડિઆઇક્ખે, ન મે
કપ્પઇ તારિસં ॥૬૦॥

ગા.૫૯-૬૦ અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમ પાણી પર કે કીડીયારા કે નિગોદ પર નિશ્ચિત હોય, તે ભક્તપાન સાધુઓને અકલ્પ્ય હોય છે, દેનારીને પ્રતિષેધ કરવો કે તાદૃશ મને ન કલ્પે.

તથા 'અસણં' તિ સૂત્રં, અશનં પાનકં વાપિ ખાદ્યં સ્વાદ્યં તથા, ઉદકે ભવેન્નિશ્ચિત-મુત્તિગપણકેષુ વા કીટિકાનગરોલ્લીષુ વેત્યર્થઃ, ઉદયનિવિઘ્નત્તં દુવિહં-અણંતરં પરંપરં ચ, અણંતરં ણવળીતપોગ્ગલિયમાદિ, પરોપ્પરં જલઘડોવરિભાયણત્થં દધિમાદિ, એવં ઉત્તિગ-પણ્ણેસુ ભાવનીયમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૯॥ 'તં ભવે'તિ સૂત્રં, તદ્ભવેદ્ભક્તપાનં તુ સંયતા-નામકલ્પિકં, યતશ્ચૈવમતો દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬૦॥

ટીકાર્થ : ઉદક-પાણી ઉત્તિગં - કીડીના નગરા ઉલ્લી - નિગોદ (બાકી બધું ગાથાર્થ મુજબ...)

ઉદકનિક્ષિપ્ત બે પ્રકારે છે. (૧) અનંતર (૨) પરંપર.

અનન્તર નિક્ષિપ્ત માખણ, માંસ વગેરે. (આ બધી વસ્તુઓ સીધી પાણીમાં પણ મુકવામાં આવે, એટલે અનન્તર નિક્ષિપ્ત કહેવાય. અહીં આ વસ્તુઓ વહોરવાની નથી, પણ માત્ર અનન્તરનિક્ષિપ્તનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે.)

જ્યારે પાણીના ઘડાંની ઉપર વાસણ મુકેલું હોય અને એમાં દહીં વગેરે હોય તો એ પાણી ઉપર પરંપરનિક્ષિપ્ત કહેવાય. એમ કીડીના નગરા અને નિગોદમાં પણ વિચારવું.

(આમાં પિંડનિર્યુક્તિ પ્રમાણે વિશેષતા એ છે કે અનંતરનિક્ષિપ્ત તો ન જ લેવાય. પણ પરંપર નિક્ષિપ્તમાં જો નીચેનું પાણી વગેરે બિલકુલ ન હલે... એ રીતે લેવાય તો વહોરી શકાય. એ બધી બાબતો વિસ્તારથી જાણવી હોય તો પિંડનિર્યુક્તિ જોવી.)

તથા પાણીમાં નિક્ષિપ્ત વહોરવામાં તો પાણી હલવાદિ દ્વારા વિરાધના સ્પષ્ટ જ છે. ઉત્તિગમાં એવું બને કે એના પર રહેલ વસ્તુ ઉપર કીડીઓ ચડી ગયેલી હોય, એને દૂર કરવામાં સંઘટ્ટાદિ વિરાધના થાય. તથા એ વસ્તુમાં અંદર સુધી કીડીઓ ઘુસી ગઈ હોય તો ખંખેરવા છતાં પણ દૂર ન થાય... વગેરે. નિગોદમાં તો દોષ સ્પષ્ટ જ છે.)

असणं पाणगं वावि, खाइमं साइमं तहा । तेजम्मि हुज्ज निक्खित्तं, तं च संघट्ठिआ दए ॥६१॥

तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाण अकप्पिअं । दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥६२॥

ગા.૬૧-૬૨ અશન, પાન, ખાદિમ કે સ્વાદિમ અગ્નિ પર નિક્ષિપ્ત હોય અને તેને સંઘટ્ટો કરીને વહોરાવે તો તે ભોજન-પાન સાધુઓને અકલ્પિક છે. દેનારીને પ્રતિષેધ કરવો કે તાદૃશ મને ન કલ્પે.

તથા 'અસણં'તિ સૂત્રં, અશનં પાનકં વાપિ ખાદ્યં સ્વાદ્યં તથા, તેજસિં ભવેન્નિક્ષિતં, 'તેજસિ' ઇત્યગ્નૌ તેજસ્કાય ઇત્યર્થઃ, તચ્ચ સંઘટ્ટય, યાવદ્વિક્ષાં દદામિ તાવત્તાપાતિશયેન મા ભૂદુર્ઘર્તિષ્યત ઇત્યાઘટ્ટ્ય દદ્યાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬૧॥ 'તં ભવે'ત્તિ સૂત્રં, તદ્ભવેદ્ભક્તપાનં તુ સંયતાનામકલ્પિકમતો દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬૨॥

ટીકાર્થ : કંઈકવસ્તુ અગ્નિઉપર મુકેલી હોય અને સાધુને વહોરાવનાર સ્ત્રી વિચારે કે "જ્યાંસુધી હું ભિક્ષા આપીશ, ત્યાંસુધી તો અગ્નિના તાપના અતિશયના કારણે ઉપર

મુકેલી વસ્તુ બળી જશે.” એમ વિચારી એ સ્ત્રી આઘટ્ટન કરીને સાધુને વહોરાવે એટલે કે નીચે રહેલા લાકડા ઓછા કરે કે ગરમી ઓછી થાય એ માટેનો પ્રયત્ન કરીને સાધુને વહોરાવે. અથવા તો ઉપર પડેલી વસ્તુ ત્યાંથી ઉપાડી લે... એમાં પણ અગ્નિનો સંઘટ્ટો થઈ જાય... આ રીતે આપે તો ન ચાલે. (આજે રોટલી, દૂધ વગેરેમાં આવું બને છે. સાધુ વહોરવા આવે અને દૂધ ઊભરાય, તો બહેનો તરત ગેસ=ચૂલો બંધ કરી દે... એમ રોટલી બળતી હોય તો પણ ગેસ=ચૂલો બંધ કરે કે રોટલી ઉતારે... આ બધામાં લગભગ અગ્નિવિરાધના- સંઘટ્ટાદિ થઈ જાય.)

આવી વસ્તુનો પ્રતિષેધ કરવો.

एवं उस्सक्किया, ओसक्किया, उज्जालिआ, पज्जालिआ, निव्वाविया,
उस्सिचिया, निस्सिचिया, उववत्तिया, ओयारिया दए ॥६३॥

तं भवे भत्तपाणं तु, संजयाणं अकप्पिअ । दित्तिअं पडिआइक्खे, न मे
कप्पइ तारिसं ॥६४॥

ગા.૬૩-૬૪ એ પ્રમાણે ઉત્સેકકરીને, અવસર્પણકરીને, ઉજ્જવાલનકરીને, પ્રજવાલનકરીને, નિર્વાપનકરીને, ઉત્સેકકરીને, નિઃસેચનકરીને, ઉદ્વર્તનકરીને, અવતરણકરીને આપે. તે ભોજન-પાન સાધુઓને અકલ્પ્ય છે. દેનારીને નિષેધ કરવો કે તાદૃશ મને ન કલ્પે.

एवं ‘उस्सक्किय’ इति दावद्विक्षां ददामि तावन्मा भूद्विध्यास्यतीत्युत्सिच्य दद्याद्, एवं ‘ओसक्किया’ अवसर्प्य अतिदाहभयादुल्मुकान्युत्सार्येत्यर्थः, एवं ‘उज्जालिया पज्जालिया’ ‘उज्जवात्य’ अर्धविध्यातं सकृदिन्धनप्रक्षेपेण, ‘प्रज्वात्य’ पुनः पुनः । एवं ‘निव्वाविया’ निर्वाप्य दाहभयादेवेति भावः, एवं ‘उस्सिचिया निस्सिचिया’ ‘उत्सिच्य’ अतिभृतादुज्जनभयेन ततो वा दानार्थं तीमनादीनि, ‘निषिच्य’ तद्भाजनाद्रहितं द्रव्यमन्यत्र भाजने तेन दद्यात्, उद्वर्तनभयेन वाऽऽद्रहितमुदकेन निषिच्य, एवं ‘ओवत्तिया ओयारिया’ ‘अपवत्य’ तेनैवाग्निनिक्षिप्तेन भाजनेनान्येन वा दद्यात्, तथा ‘अवतार्य’ दाहभयादानार्थं वा दद्यात्, अत्र तदन्यच्च साधुनिमित्तयोगे न कल्पते ॥६३॥ ‘तं भवे’ इति सूत्रं पूर्ववत् ॥६४॥

ટીકાર્થ :

(૧) “જ્યાં સુધી હું ભિક્ષા વહોરાવીશ, ત્યાં સુધીમાં આ અગ્નિ ઓલવાઈ જશે, એમ ન થાઓ” એ મારે સ્ત્રી અગ્નિને ઉત્સેચીને આપે. (પહેલા તો લાકડા અને છાણની અગ્નિ હતી. એ અગ્નિ ઠંડી પડવા લાગે, ત્યારે લોકો કુંક મારીને એને પ્રજ્વલિત કરતા. જો ભિક્ષાદાન સમય દરમ્યાન અગ્નિ ઓલવાઈ જાય, તો એને ફરી પેટાવવામાં મુશ્કેલી તો પડે જ. કેમકે આજના જેવી માચીસ - લાઈટરની પદ્ધતિ ન હતી, કે તરત અગ્નિ પેટાવી શકાય. એટલે અગ્નિ ઓલવાઈ ન જાય એ માટે સ્ત્રીઓ ભૂંગળાદિ દ્વારા કે સુપડાદિ દ્વારા પવન નાંખીને અગ્નિને ઓલવવા ન દે, વધારે પણ આવું કરે તો સાધુ નિમિત્તે વિરાધના થઈ, માટે ન ચાલે... એમ આગળ પણ સમજવું.)

(૨) વહોરાવતા સુધીમાં તો “અતિદાહના કારણે વસ્તુ બળી જશે...” એમ અતિદાહના ભયથી ઊંબાડીયાને દૂર કરીને, બહાર કાઢીને ભિક્ષા વહોરાવે.

(૩) અડધી ઓલવાઈ ચૂકેલી વસ્તુને એકવાર ઈંધનપ્રક્ષેપ દ્વારા ઉજ્જવલિત કરે.

(૪) વારંવાર ઈંધન પ્રેક્ષપ કરે તો એ પ્રજ્વાલન. એમ કરીને ભિક્ષા આપે.

(૫) ‘વસ્તુ બળી જશે’ એવા દાહના ભયથી જ અગ્નિ ઓલવી દઈને આપે.

(૬) આખા ભરેલા વાસણમાંથી દૂધ વગેરે વસ્તુ અગ્નિના કારણે બહાર ઢોળાઈ ન જાય એ માટે એ વાસણમાંથી નાના વાસણાદિ દ્વારા દૂધ કાઢી લઈને બીજી ભિક્ષા વહોરાવે. (વસ્તુ ઘટવાથી ઢોળાય નહિ...) અથવા તો એ અગ્નિ પર રહેલા વાસણમાંની વસ્તુ જ આપવી હોય, તો પણ એમાંથી એ વસ્તુ કાઢીને વહોરાવે. વાસણ નમાવ્યા વિના જ નાના વાસણથી એ અગ્નિ પર રહેલા વાસણમાંથી વસ્તુ લે.)

તીમનાદિ એટલે વધારેલું દહીં, વધારેલી છાશ વગેરે...

(૭) અગ્નિ પર મુકેલા વાસણમાં જે દ્રવ્ય રાંધણ માટે મુક્યું હોય, તે દ્રવ્ય બીજા ભાજનમાં કાઢી લઈ તે ખાલી થયેલા ભાજનથી વહોરાવે. (દા.ત. નાની તપેલીમાં શાક ગરમ થાય છે. સાધુને દાળ વહોરાવવી છે, એ નાની તપેલીથી વહોરાવવી ફાવે એમ છે. તો એનું શાક બીજી કઢાઈ વગેરેમાં ખાલી કરીને એ નાની તપેલીથી દાળ વહોરાવે...)

અથવા તો “તાપને લીધે દ્રવ્ય ઊભરાઈને બહાર ઢોળાઈ જશે” એવા ભયને લીધે એ રાંધણની વસ્તુને, રાંધણને પાણીથી સીંચીને વહોરાવે. (ઉભરો આવતી વસ્તુ પર જરાક પાણી છાંટવાથી એ તત્કાળ તો ઉભરો આવતી અટકે...)

(૮) અગ્નિ પર રહેલા વાસણને જ નમાવીને એ નમાવેલા વાસણથી જ વહોરાવે

કે પછી એ નમાવેલા વાસણમાંથી અન્યવાસણમાં વસ્તુ લઈને અન્યવાસણથી વહોરાવે...

(૮) વસ્તુ બળી જવાના ભયથી વસ્તુ અગ્નિ ઉપરથી નીચે ઉતારી લઈ બીજી ભિક્ષા આપે, અથવા તો અગ્નિ પરની વસ્તુ વહોરાવવી હોય, તો એ માટે પણ એ વસ્તુ અગ્નિ ઉપરથી નીચે ઉતારી લઈ વહોરાવે. (નં.૮ માં અગ્નિ ઉપર વાસણ રાખીને એને નમાવે છે.)

અહીં આ વિરાધના જો સાધુના નિમિત્તથી થઈ હોય તો અહીં તે વસ્તુ કે તે સિવાયની વસ્તુ સાધુને ન કલ્પે.

(દા.ત. ગેસ=ચૂલા પર પડેલું દૂધ ગોચરી વહોરાવતા સુધીમાં ઉભરો આવીને ઢોળાઈ ન જાય, એ માટે ગેસ ધીમો કરે... તો સાધુ નિમિત્તે આ વિરાધના થઈ. અહીં એ દૂધ તો ન જ ચાલે, પણ દૂધ સિવાયની બાકીની વસ્તુ પણ ન ચાલે. ટુંકમાં જે ઘરમાં સાધુ નિમિત્તે કંઈપણ વિરાધના થાય, તે ઘરમાં તે વખતે તો સાધુ કંઈપણ વહોરી ન શકે...)

દેનારી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે તાદૃશ મને ન કલ્પે.

हुज्ज कटुं सिलं वावि, इड्डालं वावि एगया । ठविअं संकमट्ठाए, तं च होज्ज चलाचलं ॥६५॥

ण तेण भिक्खू गच्छिज्जा, दिट्ठो तत्थ असंजमो । गंभीरं झुसिरं चेव, सव्विदिअसमाहिए ॥६६॥

ગા.૬૫-૬૬ એકદા લાકડું કે પથ્થર કે ઈંટ સંક્રમ માટે મુકેલી હોય, અને તે ચલાયલ હોય. ભિક્ષુ તે ઉપરથી ન જાય. ત્યાં અસંયમ દેખાયેલો છે. સર્વેન્દ્રિયસમાહિત ભિક્ષુ ગંભીર અને ઝૂષિરને (પરિવર્જે- ત્યાગે).

ગોચરાધિકાર એવ ગોચરપ્રવિષ્ટસ્ય 'હોજ્જ' તિ સૂત્રં, ભવેત્ કાષ્ઠં શિલા વાપિ ઇટ્ટાલં વાપિ 'એકદા' એકસ્મિન્ કાલે પ્રાવૃઢાદૌ સ્થાપિતં સંક્રમાર્થં, તચ્ચ ભવેત્ 'ચલાચલમ્' અપ્રતિષ્ઠિતં, ન તુ સ્થિરમેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬૫॥ 'ણ તેણ' તિ સૂત્રં, ન 'તેન' કાષ્ઠાદિના ભિક્ષુર્ગચ્છેત્, કિમિતિ ?, અત્રાહ-દૃષ્ટસ્તત્રાસંયમઃ, તચ્ચલને પ્રાણ્યુપમર્દસંભવાત્, તથા 'ગમ્ભીરમ્' અપ્રકાશં 'ઝુષિરં ચૈવ' અન્તઃસારરહિતમ્, 'સર્વેન્દ્રિયસમાહિતઃ' શબ્દાદિષુ રાગદ્વેષાવગચ્છન્, પરિહરેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬૬॥

ટીકાર્થ : ગોચરીનો અધિકાર ચાલે છે, એમાં જ ગોચરી માટે નીકળેલા સાધુને

માટેની વિધિ બતાવે છે. કે ચોમાસા વગેરે કાળમાં એવું બને કે સંક્રમ માટે = ચાલવા માટે લાકડું-પથ્થર કે ઈંટાળા મુકેલા હોય, (પાણી વહેતું હોય એટલે આ બધા ઉપર પગ મૂકી મૂકીને ઘરોમાં કે તે તે સ્થાનોમાં જવાનું હોય...) અને તે ચલાચલ = અપ્રતિષ્ઠિત હોય. સ્થિર જ હોય એવું ન હોય. (પણ ક્યારેક અમુક રીતે પગ મુકાય તો સ્થિર રહે, નહિ તો અસ્થિર રહે...) તો એવા લાકડાદિ ઉપરથી ભિક્ષુએ ન જવું.

પ્રશ્ન : શા માટે ન જવું ?

ઉત્તર : તેમાં અસંયમ દેખાયેલો છે. કેમકે તે લાકડું વગેરે હલે એટલે જીવોની હિંસા થવાનો સંભવ છે.

તથા શબ્દવગેરેમાં રાગ અને દ્વેષને ન પામતા સાધુ ગંભીર અને ઝૂંધિરને છોડી દે. એમાં ગંભીર એટલે પ્રકાશરહિત = જે પ્રગટ ન હોય તે. ઝૂંધિર એટલે અંદર સારભૂત પદાર્થરહિત. (અંદરથી પોલું હોય એવી વસ્તુમાં જીવોત્પત્તિની સંભાવના વધારે છે. દા.ત. રૂવાળી રજાઈ. એમાં અંદર પોલાણ ઘણું હોય એટલે એમાં કીડાદિ થવાની સંભાવના વધારે, એટલે જ એના ઉપર ચાલવું નહિ કે એનો વપરાશ કરવો નહિ. તથા ઉપર દર્શાવેલો હલતો પથ્થર એ અપ્રકાશમાં દષ્ટાન્ત તરીકે લઈ શકાય. પથ્થરની નીચેની જગ્યા આંખેથી દેખાતી નથી. ત્યાં જીવોની સંભાવના છે, પથ્થર હલે એટલે એ અપ્રકાશ જગ્યા પર પણ પથ્થરનો ભાગ દબાય, ત્યાં રહેલા જીવોની વિરાધતા થાય...)

કિંચ-

નિસ્સેણિં ફલગં પીઠં, ડસ્સવિત્તા ણમારુહે । મંચં કીલં ચ પાસાયં, સમણદ્વા એવ દાવણ ॥૬૭॥ દુરુહમાણી પવડિજ્જા, હત્થં પાયં વ લૂસણ । પુઢવિજીવે વિહિંસિજ્જા, જે અ તન્નિસ્સિયા જગે ॥૬૮॥ એઆરિસે મહાદોસે, જાણિઠ્ઠણ મહેસિણો । તમ્હા માલોહડં ભિક્ખવં, ન પડિગિણ્ઠંતિ સંજયા ॥૬૯॥

વળી,

ગા. ૬૭-૬૮-૬૯ સાધુને આપવામાટે નિસરણી, ફલક, પીઠ ઉપરકરીને, માંચડા, ખીલાને ઉંચાકરીને પ્રાસાદઉપર ચડે. ચડતી તે સ્ત્રી પડે, હાથ અને પગ ખંડિત થાય, પૃથ્વીજીવોની હિંસા થાય તથા જે તન્નિશ્રિત જીવો હોય તેની હિંસા થાય. આવા પ્રકારના

હોય અને એમાં બીજા માળ પર ચડવા માટે સીડીનો ઉપયોગ કરવો પડતો હોય. ક્યાંક એવું હોય કે નીચેના ઓરડામાં જ અમુક ભાગ માળીયા તરીકે હોય, એમાં વસ્તુ ગોઠવી હોય. અત્યારે તો ઉપર ઉપર કબાટો પણ હોય છે. એમાં ખાદ્યવસ્તુના ડબ્બા રાખવામાં આવતા હોય છે. આ બધું લેવા સ્ત્રીએ ઉપર ચઢવું પડે. એ માટે સીડી વગેરેનો આશરો લેવો પડે, એમાં પડી જવાની સંભાવના રહે જ.

લાકડાના ટેબલ વગેરે ઉપર ચડે, તો પણ એવું બનતું હોય છે કે ટેબલની વચ્ચેવચ ભાર આવવાને બદલે જો કોઈપણ એકબાજુ ભાર આવે, તો એ ટેબલ ઉંધુ વળી જાય, ચઢનારો પડી જાય... એટલે એ પણ ન ચાલે...

તથા તે વખતે લાકડાના મોટા-મોટા ખીલાઓ પણ કોઈક ઘરમાં હોય, તેના આધારે પણ સ્ત્રી ઉપર ચઢવા પ્રયત્ન કરે એ સંભવિત છે. ઘણીવાર ભીંતમાં જે ખીલા ઘોંચી દેવાયા હોય, તેના આધારે પણ દાત્રી ઉપર ચઢવા પ્રયત્ન કરે... આ બધામાં એ ખીલો ખસે કે તૂટે એટલે દાત્રી પડે...

આમ આ બાબતમાં પ્રાચીન અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અનેક બાબતો વિચારવી.)

પ્રતિષેધાધિકાર એવાહ-

કંદં મૂલં પલંબં વા, આમં છિત્રં વ સન્નિરં । તુંબાગં સિંગબેરં ચ, આમગં પરિવજ્જણ ॥૭૦॥

પ્રતિષેધનો અધિકાર ચાલુ જ છે એમાં જ આ કહે છે કે,

ગા.૭૦. કંદ, મૂળ, પ્રલંબ, છિન્ન સંનિર (આ બધું) કાચું હોય તો વર્જવું. તુંબાક અને સિંગબેર કાચા હોય તો વર્જવા.

‘કંદં મૂલં’ તિ સૂત્રં, ‘કન્દં’ સૂરણાદિલક્ષણમ્ ‘મૂલં’ વિદારિકારૂપમ્ ‘પ્રલમ્બં વા’ તાલફલાદિ, આમં છિત્રં વા ‘સન્નિરમ્’ સન્નિરમિતિ પત્રશાકમ્, ‘તુંબાકં’ ત્વર્ગિમજાન્તર્વર્તિ આર્દ્રા વા તુલસીમિત્યન્યે, ‘શ્રુઙ્ગબેરં’ ચાર્દ્રકમ્, આમં પરિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭૦॥

ટીકાર્થ : સૂરણાદિ એ કંદ છે. વિદારિકા એ મૂલ છે. તાલફલાદિ એ ફળ છે. આ બધા આમ = કાચા હોય તથા છિન્ન એવું પત્રશાક (પાંદડા રૂપ શાક-ભાજી-કોથમીરોદિ) કાચું હોય તો આ બધું વર્જવું.

હોય અને એમાં બીજા માળ પર ચડવા માટે સીડીનો ઉપયોગ કરવો પડતો હોય. ક્યાંક એવું હોય કે નીચેના ઓરડામાં જ અમુક ભાગ માળીયા તરીકે હોય, એમાં વસ્તુ ગોઠવી હોય. અત્યારે તો ઉપર ઉપર કબાટો પણ હોય છે. એમાં ખાદ્યવસ્તુના ડબ્બા રાખવામાં આવતા હોય છે. આ બધું લેવા સ્ત્રીએ ઉપર ચઢવું પડે. એ માટે સીડી વગેરેનો આશરો લેવો પડે, એમાં પડી જવાની સંભાવના રહે જ.

લાકડાના ટેબલ વગેરે ઉપર ચડે, તો પણ એવું બનતું હોય છે કે ટેબલની વચ્ચેવચ ભાર આવવાને બદલે જો કોઈપણ એકબાજુ ભાર આવે, તો એ ટેબલ ઉંધુ વળી જાય, ચઢનારો પડી જાય... એટલે એ પણ ન ચાલે...

તથા તે વખતે લાકડાના મોટા-મોટા ખીલાઓ પણ કોઈક ઘરમાં હોય, તેના આધારે પણ સ્ત્રી ઉપર ચઢવા પ્રયત્ન કરે એ સંભવિત છે. ઘણીવાર ભીંતમાં જે ખીલા ઘોંચી દેવાયા હોય, તેના આધારે પણ દાત્રી ઉપર ચઢવા પ્રયત્ન કરે... આ બધામાં એ ખીલો ખસે કે તૂટે એટલે દાત્રી પડે...

આમ આ બાબતમાં પ્રાચીન અને વર્તમાન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે અનેક બાબતો વિચારવી.)

પ્રતિષેધાધિકાર एवाह-

कंदं मूलं पलंबं वा, आमं छिन्नं व सन्निरं । तुंबागं सिंगबेरं च, आमगं परिवज्जए ॥७०॥

પ્રતિષેધનો અધિકાર ચાલુ જ છે એમાં જ આ કહે છે કે,
ગા.૭૦. કંદ, મૂળ, પ્રલંબ, છિન્ન સંનિર (આ બધું) કાયું હોય તો વર્જવું. તુંબાક અને સિંગબેર કાચા હોય તો વર્જવા.

‘કંદં મૂલં’ તિ સૂત્રં, ‘કન્દં’ સૂરણાદિલક્ષણમ્ ‘મૂલં’ વિદારિકારૂપમ્ ‘પ્રલમ્બં વા’ તાલફલાદિ, આમં છિન્નં વા ‘સન્નિરમ્’ સન્નિરમિતિ પત્રશાકમ્, ‘તુંબાકં’ ત્વર્ગિમજાન્તર્વર્તિ આર્દ્રા વા તુલસીમિત્યન્યે, ‘શ્રુઙ્ગબેરં’ ચાર્દ્રકમ્, આમં પરિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭૦॥

ટીકાર્થ : સૂરણાદિ એ કંદ છે. વિદારિકા એ મૂલ છે. તાલફલાદિ એ ફળ છે. આ બધા આમ = કાચા હોય તથા છિન્ન એવું પત્રશાક (પાંદડા રૂપ શાક-ભાજી-કોથમીરોદિ) કાયું હોય તો આ બધું વર્જવું.

તુંબાક એટલે ત્વગ્મિંજાની અંતર્વર્તી પદાર્થ (?)

અન્યલોકો એમ કહે છે કે બીનીતુલસી = તુંબાક.

શુંગબેર એટલે સુંઠ.

આ બધું કાયું હોય તો વર્જવું.

(કાયું હોય એ સચિત્ત હોય એટલે વર્જવું. પાક્યા પછી પણ બધું ચાલે જ એવો નિયમ નથી. ફળ પાક્યા પછી પણ અંદર બીજ સચિત્ત હોવાથી ન વપરાય, બીજ કાઢ્યા પછી પણ ૪૮ મિનિટ બાદ વપરાય. કંદમૂળ વગેરે પાકીગયેલા-રંધાઈગયેલા અચિત્ત હોય, તો પણ ન વપરાય...)

તહેવ સત્તુચુન્નાઇં, કોલચુન્નાઇં આવળે । સક્કુલિં ફાણિઅં પૂઅં, અન્નં
વાવિ તહાંવિહં ॥૭૧॥

વિક્કાયમાણં પસઢં, રણં પરિફાસિઅં । દિંતિઅં પડિઆઇક્કહે, ન મે
કપ્પડ તારિસં ॥૭૨॥

ગા.૭૧-૭૨ દુકાનમાં = બજારમાં સાથવો, બદરસફતુ, તલપાપડી, દ્રવગોળ, પૂય અથવા તો બીજું પણ તેવા પ્રકારનું મોદકાદિ. આ બધું પ્રસન્ન વિક્રીયમાણ હોય, રજથી પરિસ્પૃષ્ટ હોય, આવા પ્રકારનું આપતીને નિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

‘તહેવ’ તિ સૂત્રં, તથૈવ ‘સત્તુચૂર્ણાન્’ સત્તૂન્ ‘કોલચૂર્ણાન્’ બદરસત્તૂન્ ‘આપળે’ વીથ્યાં, તથા ‘શષ્કુલી’ તિલપર્પટિકાં ‘ફાણિતં’ દ્રવગુડં ‘પૂઅં’ કણિકાદિમયમ્, અન્યદ્વા તથાવિધં મોદકાદિ ॥૭૧॥ કિમિત્યાહ-‘વિક્કાયમાણં’ તિ સૂત્રં, વિક્રીયમાણમાપળે ઇતિ વર્તતે, ‘પ્રસન્ન’ અનેકદિવસસ્થાપનેન પ્રકટમ્, અત એવ ‘રજસા’ પાર્થિવેન ‘પરિસ્પૃષ્ટં’ વ્યાપ્તં, તદિત્યમ્ભૂતં તત્ર દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશમિતિ સૂત્રદ્વયાર્થઃ ॥૭૨॥

ટીકાર્થ : સત્તુચૂર્ણ - સેકેલા જવનો ભુક્કો-લોટ વગેરે.

કોલચૂર્ણ - બોરનું ચૂર્ણ.

શષ્કુલી - તલપાપડી

ફાણિત - ઢીલો ગોળ

પૂઅ - લોટાદિનો બનેલો પુડલો...

આ બધુ બજારમાં દુકાનમાં વેચાતું હોય, એ ઘણાં દિવસોથી ત્યાં જ મુકી રાખેલું

હોવાના કારણે પ્રગટ કહેવાય. ઘણાં દિવસથી દુકાનમાં (દેખાવ વગેરે માટે) ખુલ્લું પડેલું હોય એટલે જ ઊડતી માટી-ધૂળ વગેરેથી વ્યાપ્ત હોય... આવા પ્રકારની વસ્તુ સ્ત્રી વહોરાવે તો નિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

(અહીં આજે પણ મીઠાઈની ફરસાણની દુકાનોમાં કેટલીક ખાદ્યવસ્તુઓ ખુલ્લી પડેલી હોય, એના ઉપર માખી વગેરે ન બેસે, એ માટે કેટલાકો વળી કાણાવાળી જાળી પણ ઉપર મુકતા હોય... પણ આ બધી ઘણા દિવસોથી પડેલી વસ્તુઓ હોય એટલે એમાં ઊડતી ધૂળની રજકણો વગેરે લાગી હોવાની સંભાવના છે. એ સચિત્ત પણ હોઈ શકે. એટલે આવી વસ્તુઓ વહોરવાનો નિષેધ કરેલો જાણવો.)

કિંચ-

बहुअद्वियं पुगलं, अणिमिसं वा बहुकंटयं । अच्छियं त्तिदुयं बिल्लं,
उच्छुखंडं व सिंबलिं ॥७३॥

अप्पे सिआ भोअणज्जाए, बहुउज्झियधम्मियं । दित्तिअं पडिआइक्खे, न
मे कप्पइ तारिसं ॥७४॥

ગા. ૭૩-૭૪ બહુ-અસ્થિક પુદ્ગલ, બહુકંટક અનિમિષ, અસ્થિક, તિદ્ધુક, ઈશુખંડ, સિંબલી... આ ભોજનજાત અલ્પ છે. ઘણું ફેંકી દેવાના સ્વભાવવાળું છે. (આવું) આપનારીને પ્રતિષેધ કરવો કે મારે તાદૃશ ન કલ્પે.

‘बहुअद्वियं-’ ‘ति सूत्रं, बह्वस्थि ‘पुद्गलं’ मांसम् ‘अनिमिषं वा’ मत्स्यं वा बहुकण्टकम्, अयं किल कालाद्यपेक्षया ग्रहणे प्रतिषेधः, अन्ये त्वभिदधति-वनस्पत्यधिकारात्तथाविधफलाभिधाने एते इति, तथा चाह-‘अत्थिकं’ अस्थिक-वृक्षफलम्, ‘तेदुकं’ तेदुरुकीफलम्, बिल्वम् इक्षुखण्डमिति च प्रतीते, ‘शाल्मलिं वा’ वल्लादिफलं वा, वाशब्दस्य व्यवहितः संबन्ध इति सूत्रार्थः ॥७३॥ अत्रैव दोषमाह- ‘अप्पे’ ‘त्ति सूत्रं, अल्पं स्याद्भोजनजातमत्र, अपि तु बहुज्जनधर्मकमेतत्, यतश्चैवमतो ददती प्रत्याचक्षीत न मम कल्पते तादृशमिति सूत्रार्थः ॥७४॥

ટીકાર્થ : ઘણાં હાડકાવાળું માંસ હોય કે ઘણાં કાંટાવાળી માછલી હોય... તો એ ન લેવું.

પ્રશ્ન : સાધુએ તો માંસ-માછલી લેવાના જ નથી, પછી એ વધુ હાડકાવાળા હોય

કે બીજા હોય... એટલે આવો નિષેધ કરવો જોઈએ કે માંસ-માછલી ન લેવા એને બદલે આવો વિચિત્ર પ્રતિષેધ કેમ કયો? આનો અર્થ તો એવો થયો કે ઓછા હાડકાદિવાળા માંસાદિ કે હાડકાદિ વિનાના માંસાદિ લેવાય...

ઉત્તર : તે તે કાલ વગેરેની અપેક્ષાએ ગાઢકારણસર જ્યારે માંસ-માછલીનું ગ્રહણ કરવું જ પડે. ત્યારે અપવાદમાર્ગે એ ગ્રહણ કરવામાં આ પ્રતિષેધ જાણવો કે → અપવાદે એ લેવું જ પડે તો પણ ઘણાં હાડકાવાળા માંસાદિ ન લેવાં. (અમુક વિચિત્રપ્રકારના રોગાદિમાં કે એવો કોઈ વિષમ પરિસ્થિતિમાં માંસાદિ લેવા પડે... એવું બને. પણ આ વાત અતિ-અતિ ગાઢકારણોમાં જ સમજવી. અને તે પણ બાહ્યપરિભોગ માટે જ સમજવું.)

બીજાઓ તો કહે છે કે “અહીં વનસ્પતિનો અધિકાર ચાલે છે, એટલે જ અહીં માંસ-માછલીની વાત સંભવિત નથી. એટલે જ અહીં પુદ્ગલ અને અનિમિષ શબ્દથી તેવા પ્રકારના ફલના નામો જ આ સમજવા. અર્થાત્ પુદ્ગલ નામનું કોઈક ફળ છે. જેમાં ઠણીયા ઘણાં હોય છે. અનિમિષ નામનું કોઈક ફળ છે, જેમાં કાંટા ઘણાં હોય છે... એનો નિષેધ અત્રે કરેલો છે.”

જુઓ, આગળ બધા વનસ્પતિના જ નામો છે. અસ્થિક એટલે અસ્થિકવૃક્ષનું ફલ, તેંદુક = તેંદુરુકીફલ, બિલ્વ અને ઈક્ષુખંડ = શેરડી એ બે પ્રસિદ્ધ છે. શાલ્મલિ = વલ્લાદિફળી વા શબ્દનો વ્યવહિતસંબંધ કરવો. (વ સિંબલિ એમ લખેલું છે, એમાં વ ને પાછળ જોડવાનો છે. સિંબલિ વા એમ અર્થ લેવાનો છે. આ જ વ્યવહિત સંબંધ કહેવાય...) (અન્યમતનો આશય એ છે કે અસ્થિક, બિલ્વ, ઈક્ષુખંડ, શિંબલિ આ ચારેય વનસ્પતિ છે, તો એના જ અધિકારમાં માંસ-માછલીની વાત ક્યાંથી આવે ? એટલે પુદ્ગલ - અનિમિષ શબ્દથી તે નામવાળા ફળો જ લેવા જોઈએ.

ગ્રન્થકારે પોતાનો અભિપ્રાય જુદો દર્શાવ્યો છે. એમણે તો પુદ્ગલ = માંસ અને અનિમિષ = માછલી એજ અર્થ લીધો છે. એની પાછળ એવો આશય હોઈ શકે કે અહીં વનસ્પતિનો અધિકાર નથી, પણ જેમાં ખાવાનું ઓછું અને પરઠવવાનું વધારે એવી વસ્તુઓ બતાવવાનો અધિકાર છે. ૭૪મી ગાથા ઉપરથી એ ખ્યાલ આવી જ જાય છે. એટલે વનસ્પતિનો જ અધિકાર હોત તો અન્યમત સ્વીકારી શકાત. પણ અહીં તો **બહુઉદ્ગનધાર્મિક** વસ્તુનો અધિકાર છે. એમાં વનસ્પતિ વગેરે જે જે આવે એ બધું જ બતાવી શકાય. એટલે હાડકાવાળા માંસ અને કાંટાવાળી માછલીનો એ દષ્ટિએ ઉલ્લેખ કરવામાં આવે તો એ કંઈ ખોટું નથી જ. અને આવું અપવાદ માર્ગે સંભવિત પણ છે.

તેમ છતાં અન્યમત પ્રમાણે તે નામના બે ફળો લેવામાં આવે, તોય વિશેષ વાંધો

નથી... એટલે એનું ખંડન પણ કરેલું નથી.)

આમાં જ દોષ બતાવે છે કે

આ વસ્તુઓમાં ભોજન કરવાનું ઓછું હોય, પરંતુ આ બધું ઘણું નાંખી દેવાના સ્વભાવવાળું છે. જે કારણથી આવું છે, એ કારણથી આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે તાદૃશ મને ન કલ્પે. (કળીયા-કાંટા વગેરે ઘણું નાંખી દેવું પડે... માટે.)

ઉક્તોડ્શનવિધિઃ, સામ્પ્રતં પાનવિધિમાહ-

તહેવુચ્ચાવયં પાણં, અદુવા વારધોઅણં । સંસેદ્મં ચાઝલોદગં,
અહુણાધોઅં વિવજ્જણ ॥૭૫॥

અશનવિધિ કહેવાઈ ગઈ હવે પાનવિધિને કહે છે.

ગા.૭૫ તેજ પ્રમાણે ઊંચું-નીચું પાણી અથવા વારધોવણ, સંસ્વેદિમ, (ઉત્સર્ગ-અપવાદ મુજબ ગ્રહણ કરવું.) તંદુલોદક અધુનાધૌત હોય તો વર્જવું.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ યથાશનમુચ્ચાવચં તથા પાનમ્ ‘ઉચ્ચં’ વર્ણાદ્યુપેતં દ્રાક્ષાપાનાદિ ‘અવચં’ વર્ણાદિહીનં પૂત્યારનાલાદિ અથવા ‘વારકધાવનં’ ગુડઘટધાવનમિત્યર્થઃ, ‘સંસ્વેદજં’ પિષ્ટોદકાદિ, એતદશનવદુત્સર્ગાપવાદાભ્યાં ગૃહ્ણીયાદિતિ વાક્યશેષઃ, ‘તંદુલોદકમ્’ અટ્ટિકરકં ‘અધુનાધૌતમ્’ અપરિણતં વિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭૫॥

ટીકાર્થ : જે રીતે અશન સારું-ખરાબ બંને પ્રકારનું મળે, તેમ પાન પણ ઉચ્ચ-નીચ બે પ્રકારનું હોય. એમાં સારા વર્ણ-ગંધ-રસાદિવાળું હોય તે ઉચ્ચ. જેમકે દ્રાક્ષનું પાણી વગેરે. અવચ એટલે વર્ણાદિરહિત. જેમકે મલિન આરનાલ (કાંજી) વગેરે.

આ અથવા વારકધાવન એટલે કે ગોળ ભરેલા ઘડાને (ગોળ ખાલી થયા બાદ) ધોયો હોય તે પાણી.

સંસ્વેદજ એટલે પિષ્ટોદક (લોટ સંબંધી ધોવાણાદિનું પાણી...)

આ બધું પાણી અશનની માફક ઉત્સર્ગ અને અપવાદથી ગ્રહણ કરવું.

આ ઉત્સર્ગાપવાદાભ્યાં ગૃહ્ણીયાત્ શબ્દ લખેલો નથી, પણ એ વાક્ય શેષ તરીકે લઈ લેવાનું છે.

(આશય એ કે આ બધામાં ઉત્સર્ગમાર્ગે કયું પાણી ક્યારે લેવાય ?

અપવાદમાર્ગે કયું પાણી ક્યારે લેવાય ?... એ બધું વિચારી સમજી એ મુજબ લેવું)
હવે જે ચોખાનું ધોવાણનું પાણી છે, કે જે અટિઠકરક કહેવાય છે, તે જો હમણાં જ ધોયેલું હોય તો એ સચિત્ત હોય, એ પાણી વર્જવું. (ચોખાને બરાબર ધુએ, ત્યારનું પાણી એ અહીં સમજવું)

અત્રૈવ વિધિમાહ-

જં જાણેજ્જ ચિરાધોયં, મઈએ દંસણેણ વા । પડિપુચ્છિરુણ સુચ્ચા વા,
જં ચ નિસ્સંકિઅં ભવે ॥૭૬॥

આ ચોખાના પાણીમાં જ વિધિ બતાવે છે કે

ગા.૭૬. મતિથી, દર્શનથી, પ્રતિપૂચ્છ કરીને કે સાંભળીને જે પાણી ચિરધૌત જણાય, જે નિઃશંકિત હોય, તે ગ્રહણ કરવું.

‘જં જાણેજ્જ’તિ સૂત્રં, યત્તન્દુલોદકં ‘જાનીયાત્’ વિદ્યાચ્ચિરધૌતમ્, કથં જાનીયાદિત્યત આહ-મત્યા દર્શનેન વા, ‘મત્યા’ તદ્ગ્રહણાદિકર્મજયા ‘દર્શનેન વા’ વર્ણાદિપરિણતસૂત્રાનુસારેણ ચ, વા ચણ્ણદ્વાર્થઃ, તદપ્યેવંભૂતં કિયતી વેલાઽસ્ય ધૌતસ્યેતિ પૃષ્ટ્વા ગૃહસ્થં, ‘શ્રુત્વા વા’ મહતી વેલેતિ શ્રુત્વા ચ પ્રતિવચનં ‘યચ્ચે’તિ યદેવ નિઃશંકિતં ભવતિ નિરવયવપ્રશાન્તતયા તન્દુલોદકં તત્પ્રતિગૃહ્ણીયાદિતિ, વિશેષઃ પિપ્પલનિર્યુક્તાવુક્ત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭૬॥

ટીકાર્થ : જે ચોખાનું ધોવાણ એવું જણાય કે “આ ઘણા કાળથી ધોવાયેલું છે”

પ્રશ્ન : પણ એ ખબર શી રીતે પડે ?

ઉત્તર : મતિથી : સાધુ રોજ આવા ચોખાના ધોવાણના પાણી લેતો જ હોય, એટલે આ તે પાણી લેવા, જોવા, સુંઘવા વગેરેની ક્રિયાથી એને એવા પ્રકારની બુદ્ધિ થઈ જ ગઈ હોય કે ચિરધૌત પાણી કેવું હોય અને અધુનાધૌત પાણી કેવું હોય ? એટલે એ કાર્મિકીમતિથી સાધુને ખબર પડી જાય કે આ પાણી ચિરધૌત છે...

દર્શનથી : ધોવાણવાળું પાણી કેવા પ્રકારના વર્ણવાળું, ગંધવાળું થાય તો એ પરિણત = અચિત્ત બને... આ બધું નિરૂપણ કરનારા સૂત્રો એ અહીં દર્શન તરીકે લેવાના છે. એ સૂત્રોના અનુસારે પણ સાધુ નક્કી કરે કે “આ પાણી ચિરધૌત છે” (આમાં શ્રુતજ્ઞાનનો મુખ્ય આધાર લે છે...)

અહીં વા શબ્દ ચ શબ્દના અર્થવાળો છે. અર્થાત્ માત્ર કાર્મિકીમતિથી કે માત્ર સૂત્રથી જાણે એમ નહિ. પણ એ બંનેથી જાણે કે “આ વસ્તુ ચિરધૌત છે...”

(આશય એમ જણાય છે કે કોઈક કાર્મિકીમતિવાળો હોય. એને ચિરધૌતની ખબર પડતી હોય એવો ગૃહસ્થ દીક્ષા લે, તો પણ એને એ રીતે પાણી લાવવાની રજા ન મળે. એણે સૂત્ર ગોખવા, અર્થ કરવા... વગેરે કરવું જ પડે... એ પછી એને પાણી લાવવાની સંમતિ મળે. એટલે માત્ર કાર્મિકી મતિથી જાણેલું ન ચાલે.

એમ કોઈ યુવાન દીક્ષા લઈ સૂત્રો ભણી લે, પણ એને ચિરધૌતાદિનો કોઈપણ અનુભવ ન હોય તો એને પણ માત્ર સૂત્રોના આધારે પાણી લાવવાની સંમતિ ન મળે. જુના સાધુઓ એની સાથે જાય, એમની સાથે એ પાણી વહોરતો થાય, એ રીતે કાર્મિકીમતિ થાય, પછી એ પાણી લાવવા માટે યોગ્ય કરે. ત્યાં સુધી એ પાણી લાવવામાં પ્રમાણભૂત ન ગણાય. ટુંકમાં ગ્રહણશિક્ષા (થિયરીકલ) અને આસેવન શિક્ષા (પ્રેક્ટીકલ) બંનેની જરૂરિયાત છે. આ દર્શાવવા માટે જ વા શબ્દ ચ શબ્દના અર્થમાં જણાવેલો છે.)

આ રીતે મતિથી + દર્શનથી એ પાણી ચિરધૌત છે. એ વાત જાણ્યા બાદ પણ ગૃહસ્થને પૃચ્છા કરવી કે ધોવાયેલા આને કેટલો સમય થયો ?” એ પછી “ઘણો સમય થયો” એ પ્રમાણે પ્રતિવચન સાંભળીને જે પાણી નિઃશંકિત થાય કે એ અચિત્ત છે. ત્યારબાદ એ તન્દુલોદક ગ્રહણ કરવું.

પ્રશ્ન : પણ એ પાણી નિઃશંકિત કેવી રીતે થાય કે “એ ચિરધૌત છે, અચિત્ત છે.”

ઉત્તર : નિરવયવપ્રશાન્તતયા એ ચોખા ધોયેલું પાણી બીજા વાસણમાં નીતારેલું હોય, એમાં ચોખાના અવયવો ભળેલા હોવાથી એ શરુઆતમાં તો ડહોળું હોય. ધીમે ધીમે એ અવયવો નીચે બેસી જાય, અને પાણી પણ સ્થિર થતું જાય. આમ ઉપરનું પાણી નિરવયવ = અવયવો વિનાનું = ચોખાના અંશો નીચે બેસી ગયા હોય તેવું પ્રશાન્ત = શાંત = સ્થિર થઈ ગયેલું હોય, એના ઉપરથી એ નિઃશંકપણે જાણી શકાય કે એ પાણી ચિરધૌત છે, માટે જ અચિત્ત છે.”

આ બાબતમાં જે વિશેષ બાબતો છે, તે ધિંડનિર્યુક્તિમાં કહેલી છે.

उष्णोदकादिविधिमाह-

अजीवं परिणयं नच्चा, पडिगाहिज्ज संजए । अह संकियं भविज्जा,
आसाइत्ताण रोअए ॥७७॥

ઉષ્ણોદક = ત્રણઉકાળાવાળું પાણી વગેરેની વિધિને કહે છે.

ગા.૭૭ અજીવ પરિણત જાણીને સાધુ ગ્રહણ કરે, હવે જો શક્તિ હોય તો ચાખીને નિર્ણય કરે.

‘અજીવં’તિ સૂત્રં, ઉષ્ણોદકમજીવં પરિણતં ‘જ્ઞાત્વા’ ત્રિદણ્ડપરિવર્તનાદિરૂપં મત્યા દર્શનેન વેત્યાદિ વર્તતે, તદિત્થંભૂતં પ્રતિગૃહ્ણીયાત્સંયતઃ, ચતુર્થરસમપૂત્યાદિ દેહોપકારકં મત્યાદિના જ્ઞાત્વેત્યર્થઃ, અથ શક્તિં ભવેત્ તત આસ્વાદ્ય ‘રોચયેદ્’ વિનિશ્ચયં કુર્યાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭૭॥

ટીકાર્થ : ઉકાળેલું પાણી જીવરહિત = અચિત જાણીને એટલે કે એ ત્રણઉકાળાવાળું છે... વગેરે જાણીને...

પ્રશ્ન : એ શી રીતે જણાય ?

ઉત્તર : ૭૬મી ગાથાનો મંદ્રણ, દંસણેણ વા એ શબ્દ અહીં પણ લેવો. અર્થાત્ કર્મજન્યમતિથી તથા ઉષ્ણોદકસ્વરૂપ પ્રતિપાદક સૂત્રથી જાણીને અને એ પછી પૃચ્છા-શ્રવણ દ્વારા જાણીને તેવા પ્રકારના પાણીને સાધુ ગ્રહણ કરે.

ભાવ એ છે કે “ચોથારસવાળું (આમ્લરસવાળું, ખટાશવાળું), અપૂતિ = ચોક્કું દેહને ઉપકારક એવું આ પાણી છે” એ પ્રમાણે મત્યાદિથી જાણીને સાધુ લે.

હવે જો એ પાણી દેહોપકારક હોવામાં શંકા થાય તો પછી એ પાણી ચાખીને નિર્ણય કરે.

તત્ત્વૈવં-

થોવમાસાયણઢ્ઢાણ, હૃત્યગંમિ દલાહિ મે । મા મે અચ્ચંબિલં પૂઅં, નાલં તળં વિણિત્તણ ॥૭૮॥

તે આ પ્રમાણે.

ગા.૭૮ ચાખવામાટે મારા હાથમાં થોડું આપો. એવું ન થાઓ કે અતિ-આમ્લ, પૂતિજલ તરસ દૂર કરવા સમર્થ ન બનો.

‘થોવં’તિ સૂત્રં, સ્તોકમાસ્વાદનાર્થં પ્રથમં તાવત્ હસ્તે દેહિ મે, યદિ સાધુપ્રાયોગ્યં તતો ગ્રહીષ્યે, મા મે અત્યમ્લં પૂતિ નાલં તૃડપનોદાય । તતઃ કિમનેનાનુપયોગિનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭૮॥

ટીકાર્થ : સાધુ સ્ત્રીને કહે કે “પહેલા મને ચાખવા માટે થોડુંક પાણી હાથમાં આપો. જો સાધુયોગ્ય હશે, તો ગ્રહણ કરીશ. પણ એવું ન બનો કે એ અતિ ખાટું હોય. પૂતિ = ખરાબ હોય... અને એટલે તરસના નાશ માટે સમર્થ ન બને” અર્થાત્ એવું પાણી હશે તો નહિ લઉં.

જો એવું હોય તો અનુપયોગી એ જલથી શું કામ ?

(આ ત્રણ ઉકાળાવાળા પાણીની વાત છે, એટલે એમાં એ અતિખાટું હોવાની વાત શી રીતે સંગત થાય ? એ વિચારણીય છે. ચોખાના ધોવાણનું પાણી કે ભાત રાંધ્યા પછીનું ઓસામણ રૂપ પાણી ખાટું હોય... પણ ત્રણ ઉકાળાવાળા ચોફખા પાણીમાં આમ શી રીતે સંભવે ? આ અંગે વિશેષ સમાધાન તો ગીતાર્થો જ આપી શકે, છતાં નીચેના મુદ્દા પર વિચાર કરવો કે (ક) તે તે કાળમાં કે તે તે સ્થાનમાં ચોફખું પાણી પણ વિચિત્ર સ્વાદવાળું આવતું હોય. તે વખતે આજની માફક ટાંકાનું પાણી, ફીલ્ટર કરેલું પાણી ન હતું. કુવા, તળાવ વગેરેનું પાણી હતું. એ પાણી ક્યારેક અતિખટાશવાળું કે વિચિત્ર પ્રકારનું આવે એ સંભવિત છે. ક્યાંક ક્યાંક એવા ખારાશવાળા પાણી આજે પણ અનુભવાય જ છે.

(ખ) જો ભાતના ઓસામણને પણ ત્રણ ઉકાળાવાળામાં ગણી લેતા હોય તો એમાં પણ અતિ-આમ્લરસનો સંભવ રહે. ખ્યાલ રાખવો કે બતાવેલા પાંચરસમાં ખારો રસ વગેરે નથી બતાવ્યા.

એવા કોઈક રસ પણ અતિ-આમ્લ તરીકે લઈ શકાય ખરા... એવા સંયોગજન્ય રસો સંભવિત છે.)

(બીજીવાત એ કે સાધુ આ રીતે ગૃહસ્થોના ઘરમાં ઊભા ઊભા પાણી ચાખી શકે ?... એનો જવાબ એ કે મોટાભાગે તો આવું ન કરે, શંકા પડે તો અન્યત્ર જઈ ત્યાંથી વહોરે. પણ પાણી દુર્લભ હોય અને જ્યાં મળે, ત્યાં શંકા પડી હોય ત્યાં અપવાદરૂપે તે કાળમાં સાધુઓને આ રીતે પાણી ચાખવાની સંમતિ અપાયેલી હશે. આજે તો આપણે ત્રણઉકાળાવાળું ચોફખું પાણી જ વહોરવાનું હોવાથી આપણને એ રીતની છૂટ નથી. અને આમ પણ કાળ-પરિસ્થિતિ બદલાય એમ અમુક આચારોમાં પણ ફેરફાર થાય. આપણે આજે ઘરોમાં સુંઘવાદ્વારા કે સ્પર્શવાદ્વારા તો તે તે વસ્તુની પરીક્ષા ક્યારેક ક્યારેક કરીએ જ છીએ...)

तं च अच्चंबिलं पूयं, नालं तण्हं विणित्तए । दित्तिअं पडिआइक्खे, न

મે કપ્પઙ તારિસં ॥૭૯॥

ગા.૭૯. તે અત્યામ્લ પૂતિજલ તૃષ્ણા દૂર કરવા સમર્થ ન હોય તો દાત્રીને પ્રતિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

‘તં ચ’ ત્તિ સૂત્રં, સુગમમ્ ॥૭૯॥

ટીકાર્થ : સૂત્ર સુગમ છે.

આસ્વાદિતં ચ સત્સાધુપ્રાયોગ્યં ચેદ્દહ્યત એવ નો ચેદગ્રાહ્યં ।

તં ચ હોજ્જ અકામેણ, વિમણેણં પઢિચ્છિઅં । તં અપ્પણા ન પિબે, નોવિ અન્નસ્સ દાવણ ॥૮૦॥

પાણી ચાખી લીધા બાદ જો સાધુને યોગ્ય હોય તો ગ્રહણ કરાય, પણ જો યોગ્ય ન હોય તો ગ્રહણ ન કરાય. પણ

ગા.૮૦ તે અકામથી કે વિમનથી લઈ લીધું. તો તે જાતે ન પીએ, બીજાને પણ ન આપે.

‘તં ચ’ ત્તિ સૂત્રં, ‘તચ્ચ’ અત્યમ્લાદિ ભવેદ્ ‘અકામેન’ ઉપરોધશીલતયા ‘વિમનસ્કેન’ અન્યચિત્તેન ‘પ્રતીપ્સિતં’ ગૃહીતમ્ તદાત્મના કાયાપકારકમિત્યના-ભોગધર્મશ્રદ્ધયા ન પિબેત્ નાપ્યન્યેભ્યો દાપયેત્, રત્નાધિકેનાપિ સ્વયં દાનસ્ય પ્રતિષેધજ્ઞાપનાર્થં દાપનગ્રહણમ્, ઇહ ચ ‘સવ્વથ્થ સંજમં સંજમાઓ અપ્પાણમેવે’ત્યાદિ ભાવનયેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૦॥

ટીકાર્થ : તે અતિ-આમ્લાદિ રૂપ પાણી સામેવાળાના આગ્રહને વશ થઈને ઈચ્છા ન હોવા છતાં વહોર્યું. અથવા તો ત્યારે ચિત્ત બીજા કોઈક ઉપયોગવાળું હોવાથી એના લીધે આ પાણી વહોરાઈ ગયું. (આવું બને છે કે સામેવાળાનો ઘણો આગ્રહ હોય તો ન લેવું હોય તો પણ લેવું પડે, એમ ઘણીવાર મનનો ઉપયોગ બીજામાં હોય તો પણ વહોરાઈ જાય છે...) તો આ પાણી સાધુએ ‘એ પાણી શરીરને નુકસાનકારી છે’ એટલે જાતે અજ્ઞાનવાળી ધર્મશ્રદ્ધાથી ન પીવું કે બીજાઓને અપાવડાવવું પણ નહિ.

(આભોગ = જ્ઞાન, જેમાં આભોગ નથી એવી ધર્મશ્રદ્ધા એ અનાભોગધર્મશ્રદ્ધા કહેવાય. ટુંકમાં સમજણ વિનાની અંધશ્રદ્ધા જેવી ધર્મશ્રદ્ધા સારી નથી.” મારે પાણી

પરઠવવું નથી. એમાં જીવવિરાધનાદિ થાય. હું એ બચાવવા માટે સારા ભાવથી પાણી વાપરીશ, તો મને કશું જ નુકસાન નહિ થાય..." આ બધો વિચાર એ આવા પ્રકારની શ્રદ્ધા છે. આવી શ્રદ્ધાથી આવું શરીરને નુકસાનકારી પાણી વાપરવાનો નિષેધ છે. આવી શ્રદ્ધાથી ખરાબ પાણી વપરાય, તો શરીરને નુકસાન થાય અને અંતે તો આત્માનું વધુ અહિત થાય. કોઈક સાધુ "મારે પરઠવવું નથી જ, હું વાપરીજ જઈશ. ધર્મના પ્રભાવે મને કશું નહિ થાય..." એ રીતની શ્રદ્ધાથી આવું પાણી પી લે... એ શક્ય છે. એટલે એનો સ્પષ્ટ નિષેધ કરવો પડ્યો...)

(પ્રશ્ન : ન અન્યેભ્યો દદ્યાત્ ને બદલે દાપયેત્ કેમ લખ્યું ? બીજાને આપવું નહિ. એ જ અર્થ બરાબર છે. એના માટે દદ્યાત્ જ ઉચિત છે. દાપયેત્ = અપાવડાવવું નહિ એવો પ્રયોગ શા માટે ?)

ઉત્તર : અહીં દાન ને બદલે દાપન નું ગ્રહણ કરેલું છે, તે એ જણાવવા માટે કે "રત્નાધિકે પણ જાતે આ દાન કરવું નહિ." આશય એ છે કે નાનો સાધુ આવું પાણી વહોરી લાવે તો એ તો ન વાપરે કે ન બીજાને આપે. પણ તે વખતે વડીલ સાધુ એ પાણી લઈ વડીલપણાના ઉપયોગથી નાના સાધુને વપરાવે તો એ પણ ન ચાલે. એમ વડીલ જ ખોતે એવું પાણી લઈ આવ્યા અને પછી નાના સાધુને એવું પાણી વપરાવે... એ પણ ન ચાલે... આવું દર્શાવવા દાપન નું ગ્રહણ કરેલું છે. ક્યારેક એવું બને કે નાનો આવું પાણી લઈ આવે, વડીલને ખબર પડે તો એ નાનાને કહે કે ફલાણા સાધુને મારા નામથી એ પાણી આપો. એને વપરાવી દો..." તો આ રીતે વડીલ દાપન કરે, આ બધું ન ચાલે...)

(પ્રશ્ન : પણ તો શું એ પાણી પરઠવી દેવાનું, એમાં સંયમવિરાધના ન થાય ?)

ઉત્તર : અહીં ઓ.નિ.ની સવ્વત્થ સંજમં... એ ગાથાની ભાવના ભાવવી. અને એ દ્વારા આ વાત સમજવી. (સંયમરક્ષા કરતા પણ શરીરરક્ષા = આત્મરક્ષા મોટી છે... એ બધો આ ગાથાનો સાર છે. શરીર હશે તો જ વધુ સારું સંયમ પળાશે...)

अस्यैव विधिमाह-

एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिआ । जयं परिद्वविज्जा, परिद्वप्प पडिक्कमे ॥८१॥

આવા વહોરાઈ ગયેલા અયોગ્ય પાણીની જ શું વિધિ કરવી એ બતાવે છે કે

ગા.૮૧ એકાંતમાં જઈ અચિત્તસ્થાન જોઈ યતનાથી પરઠવવું. પરઠવીને પ્રતિક્રમણ કરવું.

‘અંગતં’તિ સૂત્રં, એકાન્તમ્ ‘અવક્રમ્ય’ ગત્વા ‘અચિત્તં’ દગ્ધદેશાદિ પ્રત્યુપેક્ષ્ય ચક્ષુષા પ્રમૃજ્ય રજોહરણેન સ્થણ્ડિલમિતિ ગમ્યતે ‘યતમ્’ અત્વરિતં પ્રતિષ્ઠાપયેદ્વિધિના ત્રિર્વાક્યપૂર્વં વ્યુત્સૃજેત્ । પ્રતિષ્ઠાપ્ય વસતિમાગતઃ પ્રતિક્રામેદીર્યાપથિકામ્ । એતચ્ચ બહિરાગતનિયમકરણસિદ્ધં પ્રતિક્રમણમબહિરપિ પ્રતિષ્ઠાપ્ય પ્રતિક્રમણનિયમજ્ઞાપનાર્થમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૧॥

ટીકાર્થ : એ પાણી લઈ એકાંતસ્થાનમાં જવું. ત્યાં બળી ગયેલો પ્રદેશ વગેરે રૂપ અચિત્ત ધરતી ચક્ષુથી બરાબર જોઈ લેવી, પછી ઓઘાથી બરાબર પૂંજી લેવી. પછી ઉતાવળ વિના વિધિપૂર્વક એટલે કે ત્રણવાર વાક્ય બોલવાપૂર્વક વોસિરાવવું. (આ વધેલું અયોગ્ય જલ છે, એ પરઠવવું છું... એમ ત્રણવાર બોલવાનું...)

એ પરઠવીને વસતિમાં આવેલો સાધુ ઈરિયાવહિ કરી લે.

પ્રશ્ન : સાધુ-બહારથી ઉપાશ્રયમાં આવે તો પણ ઈરિયાવહિ તો કરવાની જ છે. પછી એ પરઠવીને આવે કે પરઠવ્યા વિના... એમાં કોઈ ફરક પડતો નથી. એટલે એ વાત તો પ્રસિદ્ધ જ છે, તો પછી ઈરિયાવહિ કરવી એમ લખવાની શી જરૂર ?

ઉત્તર : સો ડગલા બહારથી આવેલા સાધુએ અવશ્ય ઈરિયાવહિ = પ્રતિક્રમણ કરવું જ એવો નિયમ જ છે. એ નિયમ દ્વારા આ પ્રતિક્રમણ કર્તવ્ય તરીકે સિદ્ધ જ છે. એટલે અહીં એ લખવાની જરૂર નથી, છતાં લખ્યું છે તે એ જણાવવા માટે કે “૧૦૦ ડગલાની અંદર પરઠવે તો પણ એણે પ્રતિક્રમણ અવશ્ય કરવું જ.” (૧૦૦ ડગલામાં જ નિર્દોષ જગ્યામાં પાણી પરઠવે અને સાધુ વિચારે કે “ઈરિયાવહિ તો ૧૦૦ ડગલા બહારથી આવીએ ત્યારે જ કરવાની છે. એટલે અત્યારે જરૂર નહિ.” પણ આ ખોટું છે. કેમકે કંઈપણ પરઠવીએ તો એ ભલે અંદર પરઠવો કે બહાર... ઈરિયાવહિ કરવી જ પડે... એ દર્શાવવા માટે જ આ લખેલું છે કે પરઠવીને આવ્યા બાદ પ્રતિક્રમણ કરવું.)

એવમન્નપાનગ્રહણવિધિમભિધાય ભોજનવિધિમાહ-

સિઆ અ ગોયરગગઓ, ઇચ્છિજ્જા પરિભુત્તુઅં(ભુંજિતં) । કુટુંગં ભિત્તિમૂલં વા, પડિલેહિત્તાણ ફાસુઅં ॥૮૨॥

અણુન્નવિત્તુ મેઘાવી, પડિચ્છન્નમિ સંવુડે । હત્યગં સંપમજ્જિત્તા, તત્થ
ભુંજિજ્જ સંજણ ॥૮૩॥

આ પ્રમાણે અન્નપાણીની ગ્રહણકરવાની વિધિને કહીને હવે ભોજનકરવાની વિધિ બતાવે છે.

ગા.૮૨-૮૩ ગોચરી ગયેલો સાધુ ક્યારેક વાપરવાની ઈચ્છા કરે, કોષ્ઠક કે ભીંતના મૂલ એવી પ્રાસુક જગ્યાને પ્રતિલેખીને મેઘાવી સાધુ સંવૃત્ત બની ગુપ્ત તે સ્થાનમાં અનુશાલઈને હસ્તકને = મુહપત્તીને (લઈને) પ્રમાર્જન કરીને ત્યાં સંયત વાપરે.

‘સિઆ અત્તિ સૂત્રં, ‘સ્યાત્’ કદાચિદ્ ‘ગોચરાગ્રગતો’ ગ્રામાન્તરં ભિક્ષાં પ્રવિષ્ઠ ઇચ્છેત્પરિભોક્તું પાનાદિ પિપાસાદ્યભિભૂતઃ સન્, તત્ર સાધુવસત્યભાવે ‘કોષ્ઠકં’ શૂન્યચટ્ટમઠાદિ ‘ભિત્તિમૂલં વા’ કુડ્યૈકદેશાદિ, પ્રત્યુપેક્ષ્ય ચક્ષુષા પ્રમૃજ્ય ચ રજોહરણેન ‘પ્રાસુકં’ બીજાદિરહિતં ચેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૨॥ તત્ર ‘અણુન્નવિત્તિ સૂત્રં, ‘અનુજ્ઞાપ્ય’ સાગારિકપરિહારતો વિશ્રમણવ્યાજેન તત્સ્વામિનમવગ્રહં ‘મેઘાવી’ સાધુઃ ‘પ્રતિચ્છન્ને’ તત્ર કોષ્ઠકાદૌ ‘સંવૃત્ત’ ઉપયુક્તઃ સન્ સાધુરીર્યાપ્રતિક્રમણં કૃત્વા તદનુ ‘હસ્તકં’ મુખવસ્ત્રિકારૂપમ્, આદાયેતિ વાક્યશેષઃ, સંપ્રમૃજ્ય વિધિના તેન કાયં તત્ર ભુજ્ઞીત ‘સંયતો’ રાગદ્વેષાવપાકૃત્યેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૩॥

ટીકાર્થ : ક્યારેક એવું બને કે બીજે ગામ ગોચરી ગયેલો સાધુ તરસ વગેરેથી અભિભૂત થાય અને એટલે પાણી પીવાદિ ઈચ્છા કરે. હવે ત્યાં સાધુઓની વસતિ = ઉપાશ્રય ન હોય તો કોષ્ઠક = ઓરડો = શૂન્યચટ્ટ, મઠ વગેરે સ્થાનને કે ભીંતના એક ભાગ વગેરે સ્થાનને ચક્ષુથી બરાબર જોઈને, એ સ્થાન બીજાદિ રહિત જણાય તો એ સ્થાનને ઓઘાથી પ્રમાર્જ લે.

એ પછી સાધુ ત્યાં કોઈપણ ગૃહસ્થ ન આવે એવા પ્રકારના સ્થાનની એના માલિક પાસે રજા લઈ લે, એમાં આરામ કરવાનું બહાનું કાઢે. અર્થાત્ જે સ્થાનમાં ગૃહસ્થાદિ આવતા હોય એ સ્થાનના માલિકને કહે કે “મારે આ સ્થાનમાં આરામ કરવો છે” આમ રજા લઈ લે અને પછી એ સાધુ ઉપયોગવાળો બની કોષ્ઠકાદિસ્થાનમાં ઈરિયાવહી કરી લે.

એ પછી હસ્તક = મુહપત્તીને હાથમાં લઈ, એનાથી વિધિપૂર્વક શરીરને પૂંજી લઈ ત્યાં એ સાધુ રાગદ્વેષને દૂર કરીને વાપરે. (આદાય એ શબ્દ ગાથામાં નથી, એ વાક્યશેષ તરીકે બહારથી લઈ લેવો.)

તત્થ સે ભુંજમાણસ્સ, અદ્ધિઅં કંટઓ સિઆ । તણકઢ્ઠસક્કરં વાવિ, અન્નં
વાવિ તહાવિહં ॥૮૪॥

તં ઉક્ખિવિત્તુ ન નિક્ખિવે, આસણ ન છઢુણ । હત્થેણ તં ગહેऊण,
एगंतमवक्कमे ॥૮૫॥

एगंतमवक्कमित्ता, अचित्तं पडिलेहिआ । जयं परिदुविज्जा, परिदुप्प
पडिक्कमे ॥૮૬॥

ગા.૮૪-૮૫-૮૬ ત્યાં સાધુ વાપરતો હોય એમાં કદાચ ઠળીયા કે કાંટા, તણખલું, લાકડું, કાંકરો કે બીજું કંઈક તેવા પ્રકારનું નીકળે... તેને ઉંચકીને નિષ્કેપ ન કરે = મોઢાથી ન છાંડે; હાથથી તે પકડીને એકાંતમાં જાય... એકાંતમાં જઈ અચિત્તસ્થાન પ્રતિલેખીને, યતનાથી પરઠવે. પરઠવીને પ્રતિક્રમણ કરે.

‘તત્થ’ત્તિ સૂત્રં, ‘તત્ર’ કોષ્ઠકાદૌ ‘સે’ તસ્ય સાધોર્ભુજ્ઞાનસ્ય અસ્થિ કણ્ટકો વા
સ્યાત્, કથંચિદ્દુહિણાં પ્રમાદદોષાત્, કારણગૃહીતે પુદ્ગલ એવેત્યન્યે, તૂણકાણ્ણર્કરાદિ
ચાપિ સ્યાત્, ઉચિત્તભોજનેઽન્યદ્વાપિ તથાવિધં બદરર્કર્કટકાદીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૪॥ ‘તં
ઉક્ખિવિત્તુ’ ઇતિ સૂત્રં, ‘તંદુ’ અસ્થ્યાદિ ઉત્ક્ષિપ્ય હસ્તેન યત્ર ક્વચિન્ન નિક્ષિપેત્, તથા
‘આસ્યેન’ મુખેન નોજ્ઞેત્, મા ભૂદ્વિરાધનેતિ, અપિતુ હસ્તેન ગૃહીત્વા ‘તદુ’ અસ્થ્યાદિ
एकान्तमवक्रामेदिति સૂત્રાર્થઃ ॥૮૫॥ ‘एगंत’ત્તિ સૂત્રં, एकान्तमवक्रम्य अचित्तं प्रत्युपेक्ष्य
यतं प्रतिष्ठापयेत्, प्रतिष्ठाप्य प्रतिक्रामेदिति, भावार्थः पूर्ववदेवेति સૂત્રાર્થઃ ॥૮૬॥

ટીકાર્થ : તે કોષ્ઠકાદિમાં તે સાધુ વાપરતો હોય, વાપરવામાં જ ઠળીયો કે કાંટો
(અથવા તો હાડકું કે માછલીનો કાંટો...) નીકળે. આમ તો આવું બને નહિ, પણ
કોઈપણ રીતે વહોરાવનાર ગૃહસ્થોના પ્રમાદદોષને કારણે આવું બને...

અહીં બીજાઓ એમ કહે છે કે સાધુએ કારણસર માંસ વહોર્યું હોય તો એમાં હાડકાદિ
નીકળે.

એમ તણખલું-કાજ (લાકડાનો નાનો ભાગ) કે કાંકરો નીકળે.

ઉચિત = સાધુયોગ્ય ભોજનમાં બીજું પણ બોરનો ઠળીયો વગેરે તેવા પ્રકારની વસ્તુ
નીકળે (કે જે વાપરી ન શકાય.)

તો સાધુ તેને હાથથી પકડીને ગમે ત્યાં નાંખી ન દે, એમ મોઢાથી જ એને ગમે
ત્યાં થુંકી ન દે...

પ્રશ્ન : કેમ ન થુંકે, ન નાંખે ?

ઉત્તર : વિરાધના ન થાય એ માટે... (ગમે ત્યાં નાંખે અને ત્યાં સચિત્ત માટી-પાણી વગેરે હોય તો તેની વિરાધના થાય... ત્રસજીવો હોય તો તેની વિરાધના થાય...)

પરંતુ હાથથી એ ઠળીયા-હાડકાદિને, પકડીને એકાંતસ્થાનમાં જાય.

એકાંતમાં જઈને અચિત્ત સ્થાન જોઈને, યતનાપૂર્વક પરઠવે. પરઠવીને પ્રતિક્રમણ કરે.

આ ગાથાનો ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ સમજવો.

વસતિમધિકૃત્ય ભોજનવિધિમાહ-

સિઆ ય ભિક્ષૂ ઇચ્છિજ્જા, સિજ્જમાગમ્મ ભુત્તુઅં । સર્પિંડપાયમાગમ્મ, ઉંદુઅં પડિલેહિઆ ॥૮૭॥ વિણણં પવિસિત્તા, સગાસે ગુરુણો મુણી । ઇરિયાવહિયમાયાય, આગઓ અ પડિક્કમે ॥૮૮॥

વસતિને આશ્રયીને ભોજનવિધિ જણાવે છે.

ગા.૮૭-૮૮ ક્યારેક સાધુ ઉપાશ્રયે આવીને વાપરવા માટે ઈચ્છે. પિંડપાત સહિત આવીને, ઉંદુક = સ્થાનને પ્રતિલેખીને, વિનયથી પ્રવેશીને, ગુરુની પાસે ઈરિયાવહી કરીને, આવેલો છતો તે સાધુ પ્રતિક્રમણ (કાઉસસગ્ગ) કરે.

‘સિઆ ય’ત્તિ સૂત્રં, ‘સ્યાત્’ કદાચિત્ તદન્યકારણાભાવે સતિ ભિક્ષુરિચ્છેત્ ‘શય્યાં’ વસતિમાગમ્ય પરિભોક્તું, તત્રાયં વિધિઃ-સહ પિણ્ડપાતેન-વિશુદ્ધસમુદાનેનાગમ્ય, વસતિમિતિ ગમ્યતે, તત્ર બહિરેવોન્દુકં-સ્થાનં પ્રત્યુપેક્ષ્ય વિધિનાં તત્રસ્થઃ પિણ્ડપાતં વિશોદ્યેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૭॥ તત્ ઊર્ધ્વં ‘વિણણં’તિ સૂત્રં, વિશોદ્ય પિણ્ડં બહિઃ ‘વિનયેન’ નૈષેધિકીનમઃક્ષમાશ્રમણેભ્યોઽઙ્ગલિકરણલક્ષણેન પ્રવિશ્ય, વસતિમિતિ ગમ્યતે, સકાશો ગુરોઃ મુનિઃ, ગુરુસમીપ ઇત્યર્થઃ, ‘ઈર્યાપથિકામાદાય’ “ઇચ્છામિ પડિક્કમિત્તં ઇરિયાવહિયા” ઇત્યાદિ પઠિત્વા સૂત્રં, આગતશ્ચ ગુરુસમીપં પ્રતિક્રામેત્-કાયોત્સર્ગં કુર્યાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૮॥

ટીકાર્થ : ક્યારેક એવું બને કે અન્ય ગામ જવાથી તરસ-ભૂખ લાગવી એકારણ કે એ સિવાયના બીજા પણ બહાર ગોચરી કરવાના કારણો જ્યારે ન હોય ત્યારે સાધુ ઉપાશ્રયમાં આવીને ગોચરી વાપરવાની ઈચ્છા કરે.

તેમાં આ વિધિ છે.

સાધુ જે વિશુદ્ધ ગોચરી લાવ્યો છે, તેની સાથે વસતિમાં = ઉપાશ્રયમાં આવે. ત્યાં ઉપાશ્રયની બહાર જ અમુક સ્થાન વિધિપૂર્વક જોઈ લઈ ત્યાં ઉભો રહી લાવેલી ગોચરીને વિશોધી લે (લાવેલી ગોચરીમાં કોઈ જીવજંતુ વગેરે નથી, કુગાદિ નથી ને ? એ બધું તપાસી લે...) એ પછી વિણાણ એ સૂત્ર છે.

આમ બહાર પિંડની વિશુદ્ધિ કરીને ત્યારબાદ વિનયથી વસતિમાં પ્રવેશે.

નિસીદિ બોલવી, નમઃ ક્ષમાશ્રમણેભ્યઃ બોલવું, હાથ જોડવા. અંજલિ કરવી... આ વિનય છે.

એમ વસતિમાં વિનયથી પ્રવેશ્યા બાદ ગુરુની પાસે ઇચ્છામિ પઢિક્કમિડં... એ સૂત્ર બોલે. અને ગુરુ પાસે આવેલો સાધુ પ્રતિક્રમે - કાઉસ્સગ્ગ કરે.

(પ્રતિક્રમણ એટલે આમ તો ઈરિયાવહિ થાય. પણ અહીં એનો અર્થ કાઉસ્સગ્ગ કરેલો છે. કેમકે ઈરિયાવહિનો તો જુદો ઉલ્લેખ છે જ.)

આભોઙ્ગત્તાણ નીસેસં, અર્ઙ્ગારં જહક્કમં । ગમણાગમણે ચેવ, ભત્તપાણે વ સંજણે ॥૮૯॥ ડ્ઙ્ઙુપ્પન્નો અણુવ્વિગ્ગો, અવ્વક્ખિત્તેણ ચેઅસા । આલોણ ગુરુસગ્ગાસે, જં જહા ગહિઅં ભવે ॥૯૦॥

ગા.૮૯-૯૦ સાધુ ગમનાગમનમાં અને ભક્તપાનમાં ક્રમશઃ સઘળા અતિયારીને આભોગીને = યાદ કરીને ઋજુપ્રજ્ઞ, અનુદ્વિગ્ન છતાં અવ્યાક્ષિપ્ત મનથી જે વસ્તુ જેપ્રમાણે ગ્રહણ કરેલી હોય તેપ્રમાણે ગુરુની પાસે આલોચે.

‘આભોઙ્ગત્તાણ’ત્તિ સૂત્રં, તત્ર કાયોત્સર્ગે ‘આભોગયિત્વા’ જ્ઞાત્વા નિઃશેષમતિચારં ‘યથાક્રમં’ પરિપાટ્યા, ક્લેત્યાહ-‘ગમનાગમનયોશ્ચૈવ’ ગમને ગચ્છત આગમન આગચ્છતો યોઽતિચારઃ તથા ‘ભક્તપાનયોશ્ચ’ ભક્તે પાને ચ યોઽતિચારઃ તં ‘સંયતઃ’ સાધુઃ કાયોત્સર્ગસ્થો હૃદયે સ્થાપયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૮૯॥ વિધિનોત્સારિતે ચૈતસ્મિન્ ‘ડ્ઙ્ઙુપ્પન્ન’ત્તિ સૂત્રં, ‘ઋજુપ્રજ્ઞઃ’ અકુટિલમતિઃ સર્વત્ર ‘અનુદ્વિગ્નઃ’ ક્ષુદાદિજયાત્પ્રશાન્તઃ અવ્યાક્ષિપ્તેન ચેતસા, અન્યત્રોપયોગમગચ્છતેત્યર્થઃ, આલોચયેદુરુસકાશે, ગુરોર્નિવેદયેદિતિ ભાવઃ, ‘યદ્’ અણનાદિ ‘યથા’ યેન પ્રકારેણ હસ્તદા(ઘાવ)નાદિના ગૃહીતં ભવેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૯૦॥

ટીકાર્થ : ગુરુ પાસે ઈરિયાવહિ કરીને કાઉસ્સગ્ગમાં રહેલો સાધુ પોતાને જતા અને આવતા જે અતિયાર લાગેલો હોય તેને અને ભોજન અને પાનમાં જે અતિયાર લાગેલો હોય તેને ક્રમસર પોતાના હૃદયમાં સ્થાપે-ધારી રાખે.

એ પછી વિધિપૂર્વક કાઉસ્સગ્ગ પારે, એ પરાયે છતે સર્વત્ર અકુટિલમતિવાળો = સરળબુદ્ધિવાળો ભૂખ વગેરેના જયથી પ્રશાન્ત એવો તે સાધુ અવ્યાક્ષિપ્ત મનથી એટલે કે બીજા વિષયમાં ઉપયોગ નહિ પામતા મનથી ગુરુ પાસે આલોચના કરે, અર્થાત્ જે અશનાદિ હાથદાન વગેરે જે રીતે લીધું હોય તે પ્રમાણે ગુરુને જણાવે.

(સ્ત્રીએ હાથથી, ચમચાથી, તપેલેથી... દાન કર્યું હોય, તો એ બધું જણાવે. કૌંસના પાઠ પ્રમાણે સ્ત્રીએ હાથ ધોવા વગેરે દ્વારા જે વહોરાવેલું હોય તે જણાવે. આવું સાધુએ વહોરવાનું જ નથી, પણ કારણસર વહોર્યું હોય તો એની આલોચના કરે...)

તદનુ ચ

ન સમ્મમાલોઙ્ઘાં હુજ્જા, પુવ્વિ પચ્છા વ જં કડં । પુણો પડિક્કમે તસ્સ, વોસઢો ચિંતણે ઇમં ॥૯૧॥

ગા.૯૧ પહેલાં કે પછી જે કરેલું હોય, તે સમ્યક્ આલોચિત થયું ન હોય, તેનું પુનઃ પ્રતિક્રમણ કરે. કાઉસ્સગ્ગમાં રહેલો સાધુ આ (વક્ષ્યમાણ) વિચારે.

‘ન સંમં’તિસૂત્રં, ન સમ્યગાલોચિતં ભવેત્ સૂક્ષ્મમ્ અજ્ઞાનાત્-અનાભોગેનાનનુસ્મરણાદ્વા, પૂર્વ પશ્ચાદ્વા યત્કૃતં, પુરઃકર્મ પશ્ચાત્કર્મ વેત્યર્થઃ, ‘પુનઃ’ આલોચનોત્તરકાલં પ્રતિક્રામેત્ ‘તસ્ય’ સૂક્ષ્માતિચારસ્ય ‘ઇચ્છામિ પડિક્કમિઝં ગોઅરચરિઆણ’ ઇત્યાદિ સૂત્રં પઠિત્વા ‘વ્યુત્સુષ્ઠઃ’ કાયોત્સર્ગસ્થશ્ચિન્તયેદિદં-વક્ષ્યમાણલક્ષણમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૯૧॥

ટીકાર્થ : ગુરુને નિવેદન તો કરી દીધું પણ પૂર્વકૃત = પૂર્વકર્મ કે પશ્ચાત્કર્મ કોઈ સૂક્ષ્મ રીતે થયેલા હોય, એ સૂક્ષ્મ પૂર્વકર્માદિ સમ્યગ્ રીતે આલોચિત ન પણ થયા હોય. સમ્યગ્ રીતે ગુરુને ન પણ કહેવાયા હોય ?

પ્રશ્ન : એનું શું કારણ ?

ઉત્તર : એના બે કારણ છે. (૧) અજ્ઞાન (૨) અનાભોગથી અનનુસ્મરણ.

જ્યારે એ સૂક્ષ્મપૂર્વકર્માદિ થયા હોય ત્યારે એને સાધુ જાણી જ શક્યો ન હોય. એ દોષ થયો હોવાનું એને જ્ઞાન જ થયું ન હોય. હવે એ દોષનું જ અજ્ઞાન-છે, તો એની

ગુરુ આગળ-નિવેદના પણ શી રીતે થાય ?

બીજું એ કે એ સાધુએ ગોચરી વહોરતી વખતે તો એ દોષ જાણ્યો હોય, પરંતુ કાઉસ્સગ્ગમાં દોષોનું ચિંતન કરતી વખતે એ સૂક્ષ્મદોષ તરફ એનો આભોગ = ઉપયોગ ન ગયો હોય અને એટલે એ સાધુને એનું સ્મરણ થયું ન હોય. આમ દોષજ્ઞાન હોવા છતાં અત્યારે અનાભોગના કારણે એનું સ્મરણ ન થવાથી એની આલોચના પણ કરી ન હોય. આ બે રીતે અમુક દોષો આલોચિત થયા ન હોય એટલે આ આલોચના સમ્યક્ થઈ ન કહેવાય.

એટલે જ આલોચના કર્યા બાદ તે સૂક્ષ્મ અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરે. અર્થાત્ ઈચ્છામિ પડિક્કમિઉં ગોઅરચરિઆ એ સૂત્ર બોલે. એ બોલીને કાઉસ્સગ્ગમાં ઊભો રહે અને એમાં આ (વક્ષ્યમાણ) વિચારે.

અહો જિણેહિં અસાવજ્જા, વિત્તી સાહૂણ દેસિઆ । મુક્ખસાહણહેઽસ્સ, સાહુદેહસ્સ ધારણા ॥૯૨॥

ગા.૯૨ અહો ! જિનેશ્વરોવડે સાધુઓને મોક્ષસાધનનાં હેતુભૂત સાધુદેહનાં ધારણ માટે અસાવધવૃત્તિ દેખાડાયેલી છે.

‘અહો જિણેહિં’ સૂત્ર, ‘અહો’ વિસ્મયે ‘જિનૈઃ’ તીર્થકરૈઃ ‘અસાવદ્યા’ અપાપા ‘વૃત્તિઃ’ વર્તના સાધૂનાં દર્શિતા દેશિતા વા ‘મોક્ષસાધનહેતોઃ’ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રસાધનસ્ય સાધુદેહસ્ય ‘ધારણાય’ સંધારણાર્થમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૯૨॥

ટીકાર્થ : અહો શબ્દ આશ્ચર્ય દર્શાવવા માટે છે. મોક્ષનાં સાધન સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. તેનું સાધન સાધુદેહ છે. તેને ટકાવવા માટે પ્રભુએ સાધુઓને આ નિરવધ વૃત્તિ - ભિક્ષાયર્યા દેખાડેલી છે. કે કહેલી છે.

(દર્શિતા અથવા દેશિતા એમ બંને અર્થ લીધા છે.)

તતશ્ચ-

ખમુક્કારેણ પારિત્તા, કરિત્તા જિણસંથવં । સજ્ઝાયાં પઢ્ઢવિત્તા ણં, વીસમેજ્જા ખણં મુણી ॥૯૩॥

ત્યારબાદ

ગા.૯૩ નમસ્કારથી પારીને, જિનસંસ્તવ કરીને, સ્વાધ્યાય પ્રસ્થાપીને ક્ષણવાર મુનિ વિશ્રામ કરે.

‘નમોઽક્ષરેણ’તિ સૂત્રં, નમસ્કારેણ પારયિત્વા ‘નમો અરિહંતાણં’મિત્યનેન, કૃત્વા જિનસંસ્તવં “લોગસ્સુજ્જોઅગરે” ઇત્યાદિરૂપં, તતો ન યદિ પૂર્વ પ્રસ્થાપિતસ્તતઃ સ્વાધ્યાયં પ્રસ્થાપ્ય મળ્ડલ્યુપજીવકસ્તમેવ કુર્યાત્ યાવદન્ય આગચ્છન્તિ, યઃ પુનસ્તદન્યઃ ક્ષપકાદિઃ સોઽપિ પ્રસ્થાપ્ય વિશ્રામ્યેત્ ‘ક્ષણં’ સ્તોકકાલં મુનિરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૩॥

ટીકાર્થ : કાઉસ્સગ્ગ પૂર્ણ થાય એટલે નમો અરિહંતાણં એ શબ્દદ્વારા કાઉ. પારે, એ પછી લોગસ્સસૂત્ર બોલવા રૂપ જિનસંસ્તવ કરે. ત્યારબાદ જો પૂર્વે સ્વાધ્યાય પ્રસ્થાપિત કર્યો ન હોય તો સ્વાધ્યાય પ્રસ્થાપીને માંડલીમાં વાપરનારો સાધુ સ્વાધ્યાય જ કરે કે જ્યાં સુધી બીજા સાધુઓ આવી જાય. જે વળી આ વાપરનાર સાધુ કરતા બીજો તપસ્વી વગેરે માંડલીમાં નહિ વાપરનાર છે, તે પણ ક્ષણવાર - થોડોકસમય વિશ્રામ કરે.

(એમ લાગે છે કે અત્યારે પચ્ચ. પાર્યા બાદ ૧૭ ગાથા બોલવી એ સ્વાધ્યાય પ્રસ્થાપનની જ એક પ્રક્રિયા હશે. સાધુએ જો પૂર્વે પચ્ચ. પારી લીધું હોય તો એણે ત્યારે જ સ્વા.પ્રસ્થાપન કરી દીધું હોય, તો એને નવું સ્વા.પ્રસ્થાપન જરૂરી નહિ. પરંતુ પચ્ચ. પારવાનું બાકી હોય તો એ પારીને સ્વા.પ્રસ્થાપન = ૧૭ ગાથા બોલે.

હવે આ સાધુ માંડલીમાં વાપરનાર કે તપસ્વી વગેરે હોવાને લીધે સ્વતંત્ર વાપરનાર પણ હોય. માંડલી ઉપજીવકે જ્યાં સુધી બધા સાધુ ગોચરી વહોરી આવી ન જાય ત્યાં સુધી રાહ જોવાની હોય, એટલે એ સાધુ સ્વા.પ્રસ્થાપન પછી પણ બીજા સાધુઓ આવી ન જાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાય કરે.

હવે જે સ્વતંત્ર વાપરનારા છે. તેઓ ગોચરીથી આવે એ બાદ એમણે બીજા સાધુઓની રાહ જોવાની જરૂર નથી. કેમકે તેઓ માંડલીમાં વાપરનારા નથી. આમ છતાં એમણે તરત ગોચરી ન વાપરવી. ક્ષણવાર વિશ્રામ લેવો. જેથી શ્રમનાં કારણે વિષમ થયેલી શરીરની ધાતુઓ વિશ્રામથી સમ થાય જો તરત વાપરે તો આરોગ્યને હાનિ પહોંચવાનો સંભવ છે...)

વીસમંતો ઇમં ચિંતે, હિયમદ્વં લાભમસ્સિઓ । જઇ મે અણુગ્ગહં કુજ્જા,
સાહૂ હુજ્જામિ તારિઓ ॥૧૪॥

ગા.૯૪ વિશ્રામકરતો લાભાર્થી સાધુ હિતકારી આ અર્થ વિચારે કે જો સાધુઓ મારાપર ઉપકાર કરે તો હું તારિત થાઉં.

‘વીસમંત’ત્તિ સૂત્રં, વિશ્રામ્યન્નિદં ચિન્તયેત્ પરિણતેન ચેતસા,-‘હિતં’ કલ્યાણપ્રાપકમર્થ-વક્ષ્યમાણં, કિંવિશિષ્ટઃ સન્ ?-ભાવલાભેન-નિર્જરાદિનાઽર્થોઽસ્યેતિ લાભાર્થિકઃ, યદિ ‘મે’ મમ અનુગ્રહં કુર્યુઃ સાધવઃ પ્રાસુકપિણ્ડગ્રહણેન તતઃ સ્યામહં તારિતો ભવસમુદ્રાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૯૪॥

ટીકાર્થ : વિશ્રામકરતો સાધુ પરિણતચિત્તથી કલ્યાણઅપાવનાર આ વક્ષ્યમાણ અર્થ વિચારે.

પ્રશ્ન : તે સાધુ કેવો છે ? કયા વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે ?

ઉત્તર : નિર્જરા વગેરે રૂપ ભાવલાભથી અર્થ = પ્રયોજન છે જેને એવો આ સાધુ છે. લાભાર્થિક છે. (મૂળમાં લાભમસ્સિઓ છે, એનો અર્થ લાભમાશ્રિતઃ થાય. પણ વૃત્તિકારના વચન પ્રમાણે એમ લાગે છે કે એમની સામે લાભમદ્વિઓ પાઠ હોવો જોઈએ. મ અલાક્ષણિક હોવાથી એ નીકળી જાય એટલે લાભાર્થિક શબ્દ બને. લાભમાશ્રિતઃ શબ્દનો અર્થ પણ લાભાર્થિક શબ્દ પ્રમાણે લઈ શકાય છે.)

એ વિચારે કે

જો સાધુઓ મેં લાવેલા નિર્દોષ પિંડના ગ્રહણ દ્વારા મારા ઉપર ઉપકાર કરે, તો એમના વડે હું સંસાર સમુદ્રમાંથી તરાયેલો થાઉં. અર્થાત્ એ સાધુઓ મને સંસારમાંથી તારનાર બને. (“હું ભોજનાદિ આપી સાધુ ઉપર ઉપકાર કરું છું” કે “આ વૈયાવચ્ચ દ્વારા હું સંસાર તરું છું” એવા વિચાર આ સાધુ કરતો નથી.)

एवं संचिन्त्योचितवेलायामाचार्यमामन्त्रयेद्, यदि गृह्णाति शोभनं, नो चेद्वक्तव्योऽसौ भगवन् ! देहि केभ्योऽप्यतो यद्दातव्यं, ततो यदि ददाति सुन्दरम्, अथ भणति त्वमेव प्रयच्छ, अत्रान्तरे-

साहवो तो चिअत्तेणं, निमंतिज्ज जहक्कमं । जइ तत्थ केइ इच्छिज्जा, तेहिं सद्धि तु भुंजए ॥९५॥

આ પ્રમાણે વિચારીને ઉચિત સમય થાય એટલે સાધુ આચાર્યને આમંત્રણ આપે. અર્થાત્ એમને વિનંતિ કરે કે મેં લાવેલી વસ્તુમાંથી આપને યોગ્ય લાગે એ વાપરવા કૃપા

કરશો...” જો આચાર્ય લે તો સારું. જો ન લે તો સાધુએ આચાર્યને કહેવું કે “ભગવન્ ! આમાંથી જે આપવું હોય તે કોઈપણ સાધુઓને આપો...”

હવે જો આચાર્ય એ રીતે આપે તો સુંદર.

પણ આચાર્ય કહે કે તું જ આપી દે.

આવું બને, એ વખતે શું કરવું ? એ હવે બતાવે છે કે

ગા.૯૫ ત્યારબાદ સાધુઓને મનપ્રણિધાનવડે ક્રમશઃ નિમંત્રે. જો તેમાં કોઈ ઈચ્છે, તો તેમની સાથે વાપરે...

‘સાહવો’ત્તિ સૂત્રં, સાધૂંસ્તતો ગુર્વનુજ્ઞાતઃ સન્ ‘ચિઅત્તેણ’તિ મનઃપ્રણિધાનેન નિમન્ત્રયેત્ ‘યથાક્રમં’ યથારત્નાધિકતયા, ગ્રહણૌચિત્યાપેક્ષયા બાલાદિક્રમેણેત્યન્યે, યદિ તત્ર ‘કેચન’ ધર્મબાન્ધવાઃ ‘ઇચ્છેયુઃ’ અભ્યુપગચ્છેયુસ્તતસ્તૈઃ સાર્થં ભુક્ષીત યચિતસંવિભાગદાનેનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૯૫॥

ટીકાર્થ : ગુરુની અનુજ્ઞા પામીચૂકેલો સાધુ ત્યારબાદ સાધુઓને મનના પ્રણિધાનવડે = સુંદરભાવ વડે રત્નાધિકના ક્રમ પ્રમાણે નિમંત્રે. અર્થાત્ સૌથી પહેલાં મોટાસાધુને ત્યારપછી નાના, ત્યારબાદ એનાથી નાના... એ રીતે ગોચરી વાપરવાની વિનંતી કરે.

બીજાઓ કહે છે કે જહક્કમં નો અર્થ રત્નાધિકના ક્રમ પ્રમાણે ન લેવો. પરંતુ ગ્રહણના ઔચિત્યની અપેક્ષાએ બાલાદિના ક્રમથી નિમંત્રે... એમ અર્થ લેવો. આશય એ છે કે બાલ સાધુ પ્રથમ ગ્રહણ કરે તે ઔચિત હોય, ગ્લાન ગ્રહણ કરે તે ઔચિત હોય... તો જ્યારે જે ક્રમથી સાધુઓ ગ્રહણ કરે એ ઔચિત હોય ત્યારે તે ક્રમથી નિમંત્રણ કરવું.

(આશય એ છે કે રત્નાધિકની પ્રધાનતા પ્રમાણે નિમંત્રણ ન કરવું. પણ ક્યારેક કોઈ સાધુ અતિગ્લાન હોવાથી એને પ્રથમ ગ્રહણ કરવું યોગ્ય હોય તો એ નાનો હોય તો પણ એને પ્રથમ નિમંત્રણ કરવું. ક્યારેક ગ્લાન હોવા છતાં પણ વિશેષ માંદગી ન હોય અને એ વખતે બાલ સાધુને પ્રથમ ગ્રહણ ઔચિત હોય તો એને નિમંત્રણ પહેલાં કરવું...)

હવે જો નિમંત્રણ કરીએ તેમાં કોઈ ધર્મબંધુઓ નિમંત્રણ સ્વીકારે તો ઔચિત સંવિભાગના દાન વડે એની સાથે વાપરે. (એની સાથે વાપરે... એનો અર્થ એવો નહિ કે એકજ પાત્રામાં બંને ભેગા વાપરે... એનો અર્થ એટલો જ કે પોતાની ગોચરીમાંથી એ સાધુને ઔચિત વિભાગ વાપરવા આપે... આ રીતે વાપરવું એ જ એની સાથે વાપરેલું ગણાય.)

અહ-કોઈ ન ઇચ્છિજ્જા, તઓ ભુંજિજ્જ એક્કઓ । આલોએ ભાયણે સાહુ,
જયં અપ્પરિસાડિયં ॥૯૬॥

ગા.૯૬ જો કોઈ ન ઈચ્છે, તો સાધુ એકલો યતનાથી ઢોળાય નહિ એ રીતે પ્રકાશમાં વાપરે.

‘અહ કોઈ’ત્તિ સૂત્રં, અથ કશ્ચિન્નેચ્છેત્ સાધુસ્તતો ભુજ્ઞીત ‘એકકો’ રાગાદિરહિત
ઇતિ, કથં ભુજ્ઞીતેત્યત્રાહ-‘આલોકે ભાજને’ મક્ષિકાદ્યપોહાય પ્રકાશપ્રધાને ભાજન
ઇત્યર્થઃ ‘સાધુઃ’ પ્રવ્રજિતઃ ‘યતં’ પ્રયત્નેન તત્રોપયુક્તઃ ‘અપરિશાટં’ હસ્તમુખાભ્યામનુજ્ઞન્
ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૯૬॥

ટીકાર્થ : જો કોઈ સાધુ ન ઈચ્છે, તો સાધુ એકલો વાપરે.

પ્રશ્ન : સાધુ તો માંડલીમાં વાપરે છે, તો એ એકલો વાપરનાર કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર : ‘એકલો’ નો અર્થ એમ કરવો કે એ રાગાદિદોષોથી રહિત બનીને વાપરે.

પ્રશ્ન : કેવી રીતે વાપરે ?

ઉત્તર : માખી વગેરેને દૂર કરવા માટે પ્રકાશપ્રધાન ભાજનમાં વાપરે. (પ્રકાશવાળું,
ખુલ્લુંપાત્ર હોય તો માખીવગેરે સ્પષ્ટ દેખાય, એટલે એ દૂર કરી શકાય...)

આ સાધુ પ્રયત્નપૂર્વક તે ભોજનમાં ઉપયોગ રાખીને વાપરે. તથા હાથ અને મુખથી
નહિ ઢોળતો વાપરે. (વાપરતાં વાપરતાં પાત્રાની બહાર તો ન જ ઢોળાવું જોઈએ, પણ
હાથમાં કોળીયો ઉપાડ્યાબાદ એમાંથી કોઈક દાણો પાછો પાત્રામાં પડે તો એ પણ ન
ચાલે. એમ મોઢામાં કોળીયો મુક્યાબાદ મોઢામાંથી કોઈક દાણો-ટીપું પાત્રામાં પડે એ
પણ ન ચાલે. જોગમાં આ રીતે પડે એને દોષ ગણેલો છે, એ જોગકર્તાઓને ખ્યાલ
હશે...)

ભોજ્યમધિકૃત્ય વિશેષમાહ-

તિત્તગં વ કડુઅં વ કસાયં, અંબિલં વ મહુરં લવણં વા । એઅલદ્ધમન્નત્થ
પત્તં, મહુઘયં વ ભુંજિજ્જ સંજએ ॥૯૭॥

ભોજ્ય = વાપરવાની વસ્તુને આશ્રયીને વિશેષતા બતાવે છે.

ગા.૯૭ તિક્ત, કટુ, કષાય, આમ્લ, મધુર કે લવણ... મેળવેલી - અન્ય માટે
પ્રયુક્ત આ વસ્તુને સાધુ મધુધીની જેમ વાપરે.

‘તિત્તગં વ’ત્તિ સૂત્રં, તિત્તકં વા એલુકવાલુકાદિ, કટુકં વા આર્દ્રકતીમનાદિ, કષાયં વલ્લાદિ, અમ્લં તક્કારનાલાદિ, મધુરં ક્ષીરમધ્વાદિ, લવણં વા પ્રકૃતિક્ષારં તથાવિધં શાકાદિ લવણોત્કટં વાઽન્યત્, એતત્તિત્તકાદિ ‘લબ્ધમ્’ આગમોક્તેન વિધિના પ્રાપ્તમ્ ‘અન્યાર્થમ્’ અક્ષોપાઙ્ગન્યાયેન પરમાર્થતો મોક્ષાર્થં પ્રયુક્તં તત્સાધકમિતિકૃત્વા મધુઘૃતમિવ ચ ભુજ્ઞીત સંયતઃ, ન વર્ણાદ્યર્થમ્, અથવા મધુઘૃતમિવ ‘ળો વામાઓ હણુઆઓ દાહિણં હણુઅં સંચારેજ્જ’ત્તિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૭॥

ટીકાર્થ : તિક્તક - એલુક, વાલુંકાદિ (કડવી વસ્તુ)

કટુક - આર્દ્રક, તીમનાદિ (તીખી વસ્તુ)

અમ્લ - છાશ, આરનાલાદિ ખાટી વસ્તુ

મધુર - દૂધ, મધુ વગેરે મીઠી વસ્તુ (મધુ એટલે ખાંડ વગેરે જેવી મીઠાશવાળી વસ્તુ)

લવણ - સ્વભાવથી જ ખારા તેવા પ્રકારના શાક વગેરે અથવા તો વધુ મીઠાવાળી બીજી કોઈ વસ્તુ.

એ બધું આગમમાં કહેલી વિધિથી મેળવાયેલું હોય

અને આ બધું અન્યને માટે પ્રયુક્ત હોય. અર્થાત્ સાધુ શરીર માટે નહિ, પરંતુ ગાડામાં જેમ તેલ પૂરવામાં આવે એ ન્યાયથી પરમાર્થથી તો મોક્ષને માટે જ વાપરે છે. આ ભોજન પરમાર્થથી મોક્ષસાધક છે એટલે સાધુ મધુ-ધીની જેમ વાપરે. પણ શરીરનો વર્ણ વધે, સારો સ્વાદ મળે... એ બધા માટે ન વાપરે.

અથવા તો આવો અર્થ પણ થાય કે સાકરમિશ્રિત ઘી પ્રવાહી રૂપ હોય અને એ સીધું જ પેટમાં ઉતરી જાય. એને મોઢામાં ડાબી-જમણી બાજુ વાગોળવાનું ન હોય. એમ સાધુ ડાબી દાઢમાંથી જમણી દાઢમાં ખાદ્યવસ્તુને ન લઈ જાય... એમ જમણી દાઢમાંથી ડાબી દાઢમાં ન લઈ જાય... ટુંકમાં કોઈપણ એકજ બાજુથી ભોજન વાપરી લે.

કિંચ-

અરસં વિરસં વાવિ, સૂઙ્ઙાં વા અસૂઙ્ઙાં । ઉલ્લં વા જઙ્ઙા સુલ્લં, મંથુકુમ્પાસમ્ભોઅણં ॥૧૮॥

ઉપ્પણં નાઙ્ઙીલિજ્જા, અપ્પં વા બહુ ફાસુઅં । મુહાલલ્લં મુહાજીવી, મ્હંજિજ્જા દોસવજ્જિઅં ॥૧૯॥

ગા.૯૮-૯૯ અરસ કે વિરસ, સૂચિત કે અસૂચિત, આદ્ર કે શુષ્ક, મન્થુકુલ્માષ ભોજન... ઉત્પન્ન થયેલા આ ભોજનની હીલના ન કરવી. ભલે એ અચિતવસ્તુ અલ્પ હોય કે ઘણી. મુધાજીવીસાધુ મુધાલબ્ધ ભોજનને દોષ વિના વાપરે.

‘અરસં’તિ સૂત્રં, ‘અરસમ્’-અસંપ્રાપ્તરસં હિઙ્ગ્વાદિભિરસંસ્કૃતમિત્યર્થઃ, ‘વિરસં વ્રાપિ’ વિગતરસમતિપુરાણૌદનાદિ ‘સૂચિતં’ વ્યજ્ઞનાદિયુક્તમ્ ‘અસૂચિતં વા’ તદ્રહિતં વા, કથયિત્વા અકથયિત્વા વા દત્તમિત્યન્યે, ‘આર્દ્ર’ પ્રચુરવ્યજ્ઞનમ્, યદિવા શુષ્કં સ્તોકવ્યજ્ઞનં વા, કિં તદિત્યાહ-‘મન્થુકુલ્માષભોજનં’ મન્થુ-બદરચૂર્ણાદિ કુલ્માષાઃ-સિદ્ધમાષાઃ, યવમાષા इत्यन्ये इति सूत्रार्थः ॥૧૮॥ એતદ્ભોજનં કિમિત્યાહ-‘ઉપ્પણં’તિ સૂત્રં, ‘ઉત્પન્ન’ વિધિના પ્રાપ્તં ‘નાતિહીલયેત્’ સર્વથા ન નિન્દેત્, અલ્પમેતન્ન દેહપૂરકમિતિ કિમનેન ?, બહુ વા અસારપ્રાયમિતિ, વાશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સંબન્ધઃ, કિંવિશિષ્ટં તદિત્યાહ-‘પ્રાસુકં’ પ્રગતાસુ નિર્જીવમિત્યર્થઃ, અન્યે તુ વ્યાચક્ષાતે-અલ્પં વા, વાશબ્દાદ્વિરસાદિ વા, બહુપ્રાસુકં-સર્વથા શુદ્ધં નાતિહીલયેદિતિ, અપિ ત્વેવં ભાવયેત્-યદેવેહ લોકા પ્રમાનુપકારિણઃ પ્રયચ્છન્તિ તદેવ શોભનમિતિ । एवं ‘મુધાલબ્ધ’ કોષ્ટલાદિવ્યતિરેકેણ પ્રાપ્તં ‘મુધાજીવી’ સર્વથા અનિદાનજીવી, જાત્યાદ્યનાજીવક इत्यन्ये, भुञ्जीत ‘દોષવર્જિતં’ સંયોજનાદિરહિતમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ : કોઈક વસ્તુ રસ વિનાની હોય એટલે કે હિંગ વગેરેથી સંસ્કાર કરાયેલી ન હોય. વધાર કયાં વિનાની હોય.

કોઈક વસ્તુ વિગતરસ હોય. જેમાં પૂર્વે રસ હતો એ હવે નીકળી ગયો હોય...

જેમકે ઘણાં જુના ભાત વગેરે.

કોઈક ભોજન સૂચિત-વ્યંજનાદિવાળું હોય.

કોઈક ભોજન અસૂચિત-વ્યંજનાદિરહિત હોય.

બીજાઓ કહે છે કે સૂચિત=કહીને અપાયેલું હોય.. (વસ્તુ કઈ છે, કેવી છે.. એ કહ્યું હોય)

અસૂચિત=કદ્યા વિના અપાયેલું હોય.

કોઈક ભોજન આર્દ્ર-પુષ્કળ વ્યંજનવાળું હોય.

અથવા કોઈક ભોજન શુષ્ક-અલ્પવ્યંજનવાળું હોય.

પ્રશ્ન : આવા બધાં ભોજનતરીકે કઈ કઈ વસ્તુ આવે ?

ઉત્તર : મન્યુ એટલે બદરચૂર્ણાદિ. કુલ્માષ એટલે સિદ્ધમાષ = રાંધેલા અડદ. બીજાઓ કહે છે કે કુલ્માષ એટલે યવમાષ (જવ અને અડદ બે ભેગા રાંધેલા હોય..) આ બધી વસ્તુઓ ઉપર દશવિલા ભોજન તરીકે સંભવે.

પ્રશ્ન : આ ભોજનનું શું કરવાનું ?

ઉત્તર : વિધિપૂર્વક પ્રાપ્ત થયેલા આ ભોજનની સર્વથા નિદા ન કરવી. અર્થાત્ કોઈપણ પ્રકારે નિદા ન કરવી કે “આ અલ્પ છે, દેહને પૂરક બને એમ નથી. આ ભોજન વડે શું કામ છે ?” એમ વધારે ભોજન હોય પણ અસાર જેવું જ હોય. તો એની પણ નિદા ન કરવી કે “આ તુચ્છ વસ્તુ ખાવાથી શું ?”

વા શબ્દનો વ્યવહિત સંબંધ કરવો. અર્થાત્ અપ્યં વા બહુ એમ જે લખેલું છે, એને અપ્યં બહુ વા એમ સમજવું. વા નો સંબંધ બહુ શબ્દ પછી કરવો.

પ્રશ્ન : આ અલ્પ કે બહુ ભોજન કયા વિશેષણથી વિશિષ્ટ છે ?

ઉત્તર : પ્રગતાઃ અસવઃ પ્રાણાઃ યસ્માત્ તત્ = નિર્જીવ છે. જેમાંથી જીવો અવી ગયા છે એવું આ ભોજન છે.

(સચિત્ત તો વાપરવાનું નથી. જે અચિત્ત છે, તે અલ્પ કે બહુ હોય, તેની હીલના ન કરવી.)

બીજાઓ આ પ્રમાણે આ શબ્દોનો અર્થ કહે છે કે

અલ્પં વા માં વા શબ્દથી વિરસાદિ લેવાના.

બહુપ્રાસુકં એટલે સર્વપ્રકારે શુદ્ધ.

અર્થાત્ જે સર્વપ્રકારે શુદ્ધ હોય તે અલ્પ હોય, વિરસ હોય તો પણ એની નિદા ન કરવી.

પરંતુ એમ વિચારવું કે મેં આ લોકો ઉપર કોઈપણ ઉપકાર કર્યો નથી, આમ છતાં અનુપકારી એવા મને લોકો જે આપે છે, એજ સારું છે. (મફતમાં કોણ આપે ?)

આ પ્રમાણે મુધાલબ્ધ = મંત્ર-તંત્રાદિ પ્રયોગ કર્યા વિના સહજ રીતે મેળવાયેલ ભોજનને મુધાજીવી સાધુ સંયોજનાદિ દોષ વિના વાપરે.

મુધાજીવી = સર્વથા નિદાન વિના જીવનારો. (મારે આ જોઈએ જ... એવા પ્રકારનો આગ્રહ એ નિદાન. એ વિના જ જીવનારો. અર્થાત્ જે મળે એનાથી ચલાવનારો. અથવા “તારે મને આટલું આટલું આપવું. બદલામાં હું તને આ આ સહાય કરીશ “એવા નિદાન-નિર્ણય ન કરનારો...)

બીજાઓ કહે છે કે મુધાજીવી = જાત્યાદિઅનાજીવક. અર્થાત્ પોતાની સારીજાતિ, કુળ, શ્રુત વગેરેનું પ્રદર્શન કરી એના દ્વારા ગૃહસ્થને પુશ કરીને વસ્તુ મેળવે એ જાત્યાદિ આજીવક કહેવાય. આ સાધુ આવો ન હોય.

एतदुरापमिति दर्शयति—

दुल्लाहा उ मुहादाई, मुहाजीवीवि दुल्लाहा ।

मुहादाई मुहाजीवी, दोऽवि गच्छंति सुगगइं ॥१००॥ ति बेमि ।

पिंडेसणाए पढमो उद्देसो समत्तो ॥१॥

આવું ભોજન મળવું અઘરું છે એ દેખાડે છે કે

ગા. ૧૦૦ મુધાદાઈ દુર્લભ છે, મુધાજીવી પણ દુર્લભ છે. મુધાદાઈ અને મુધાજીવી બંને સદ્ગતિમાં જાય છે. એમ હું કહું છું.

‘દુલ્લહ’ત્તિ, દુર્લભા એવ મુધાદાતારઃ, તથાવિધભાગવતવત્, મુધાજીવિનોઽપિ દુર્લભાઃ, તથાવિધચેલ્લકવત્ । અમીષાં ફલમાહ-મુધાદાતારો મુધાજીવિનશ્ચ દ્વાવપ્યેતૌ ગચ્છતઃ ‘સુગતિ’ સિદ્ધિગતિ કદાચિદનન્તરમેવ કદાચિદેવલોકસુમા-નુષપ્રત્યાગમનપરમ્પરયા । બ્રવીમીતિપૂર્વવત્ । અત્ર ભાગવતોદાહરણમ્-જહાં ઇગો પરિવ્વાયગો સો ઇગં ભાગવયં ઉવઢિઓ, અહં તવ ગિહે વરિસારત્તં કરેમિ, મમ ઉદંતં વહાહિ, તેણ ભણિઓ-જઇ મમ ઉદંતં ન વહસિ, એવં હવઃત્તિ । સો સે ભાગવઓ સેજ્જભત્તપાણાદિણા ઉદંતં વહતિ । અત્રયા ય તસ્સ ઘોડઓ ચોરેહિં હિઓ, અતિપ્પભાયંતિકાકુણ જાલીએ બઢ્ઢો, સો અ પરિવ્વાયગો તલાએ પ્હાયઓ ગઓ, તેણ સો ઘોડઓ દિઢ્ઢો, આગંતું ભણઇ-મમ પાણીયતડે પોત્તી વિસ્સરિયા, ગોહો વિસજ્જિઓ, તેણ ઘોડઓ દિઢ્ઢો, આગંતું કહિયં, તેણ ભાગવણેણ પાયં, જહા-પરિવ્વાયગેણ કહિયં । તેણ પરિવ્વાયગો ભણ્ણતિ-જાહિ, પાહં તવ ણિવ્વિટ્ઠં ઉદંતં વહામિ, ણિવ્વિટ્ઠં અપ્પફલં ભવતિ । ઇરિસો મુધાદાઈ ॥ મુધાજીવિમિ ઉદાહરણં-એક્કો રાયા ધમ્મં પરિવ્વઈ, કો ધમ્મો ?, જો અણિવ્વિટ્ઠં ભુંજઇ ત્તિ, તો તં પરિવ્વખામિત્તિ કાકુણ મણુસ્સા સંદિઢ્ઢા, રાયા મોદએ દેઢ, તત્થ બહવે કપ્પડિયાદયો આગયા, પુચ્છિજ્જંતિ-તુમ્હે કેણ ભુંજહ ?, અત્તો ભણઇ-અહં મુહેણ ભુંજામિ, અત્તો-અહં પાએહિં, અત્તો-અહં હત્થેહિં, અત્તો-અહં લોગાણુગ્ગહેણ, ચેલ્લગો ભણઇ-અહં મુહિયાએ । રણ્ણા પુચ્છિઅં-કહં ચિઅ ?, ઇગેણ કહિઅં-અહં કહગો અઓ

મુહેણ, અણ્ણેણ ભણિઅં-અહં લેહવાહગો અઓ પાઈહિં, અણ્ણેણ ભણિઅં-અહં લેહગો
અઓ હથ્થેહિં, ભિક્ખુણા ભણિઅં-અહં પવ્વહિં અઓ લોગાણુગ્ગહેણ, ચેલ્લણ ભણિઅં-
અહં સંજાયસંસારવિરાગો અઓ મુહિયાણ, તાહે સો રાયા એસ ધમ્મોત્તિકાઠ્ઠણ
આયરિયસમીવં ગઓ, પહિબુદ્ધો પવ્વહિં ય । એસો મુહાજીવિત્તિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૦૦॥
इति श्रीहरिभद्रसूरिविरचितायां दशवैकालिकवृत्तौ पिण्डैषणाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः ॥१॥

ટીકાર્થ : મુઘા દાન દેનારાઓ તેવા પ્રકારના ભાગવતની જેમ દુર્લભ જ છે.
(ભાગવતની વાર્તા હમણાં જ આપશે.) મુઘાજીવીઓ પણ તેવા પ્રકારના નાના સાધુની
જેમ દુર્લભ છે.

આ બંનેને શું ફલ મળે એ દેખાડે છે કે

મુઘાદાતાઓ અને મુઘાજીવીઓ બંને સુગતિ - મોક્ષને પામે છે. ક્યારેક એ ભવ
પછી તરત જ મોક્ષ પામે, ક્યારેક દેવલોક, સુંદરમનુષ્યભવમાં પાછું આવવું... એ
પરંપરા દ્વારા મોક્ષ પામે.

બ્રવીમિ શબ્દ પૂર્વની જેમ સમજી લેવો.

અહીં ભાગવતનું ઉદાહરણ -

એક પરિવ્રાજક હતો. એ એક ભાગવત (ભગવાનનો ભક્ત), પાસે ઉપસ્થિત થયો.

“હું તારા ઘરે ચોમાસું કરું, જો તું મારી સંભાળ લે. (સમાચારને વહન કરે.)” એમ
કહ્યું. ભાગવતે કહ્યું “જો તમે મારી સંભાળ ન લો, તો તમે ભલે અહીં ચોમાસું કરો.”

(ભાગવત સાચો ભાગવત હતો. સાધુ શરમમાં પડી ગૃહસ્થની સંભાળ લે, એ એને
મંજુર ન હતું. એટલે એણે આવી શરત કરી...)

પછી તે ભાગવત શય્યા, ભોજન, પાણી વગેરે દ્વારા પરિવ્રાજકની સંભાળ લે છે.
એકવાર તેનો ઘોડો ચોરો ચોરી ગયા. “અતિપ્રભાત છે - વહેલી સવાર છે” એમ
વિચારી ચોરોએ ઘોડો જાળીમાં (તળાવકાંઠે આવેલી ઝાડીની અંદર) બાંધ્યો.

તે પરિવ્રાજક તળાવે સ્નાન કરવા ગયો. તેણે તે ઘોડો જોયો. પાછો આવીને કહે છે
કે “તળાવના કિનારે મારી પોતડી-વસ્ત્ર ભૂલી ગયો છું.” ભાગવતે નોકરને ત્યાં મોકલ્યો.
તેણે ઘોડો જોયો. (પરિવ્રાજક સ્પષ્ટ એમ કહી દે કે ‘મેં ત્યાં તમારો ઘોડો જોયો.’ તો પરિવ્રાજક
ની સંભાળ લીધી કહેવાય. પરિવ્રાજક એ ન સ્વીકારે... એટલે એણે વસ્ત્ર ભૂલાઈ જવાના
બહાને નોકરને ત્યાં મોકલાવ્યો.) આવીને એણે વાત કરી. તે ભાગવત સમજી ગયો કે
પરિવ્રાજકે આ ઘોડાની વાત કહી છે. (કપટ દ્વારા મને એની ભાળ આપી છે...)

ભાગવતે પરિવ્રાજકને કહ્યું કે “તમે અહીંથી જતા રહો. હું તમારી બદલાવાળી સંભાળ નહિ કરું. અર્થાત્ તમે મારો ઘોડો મેળવી આપી મારી સંભાળનો બદલો વાળ્યો છે. પણ એ મને મંજુર નથી. કેમકે બદલાવાળી સંભાળ અલ્પફલવાળી હોય છે.

આવા પ્રકારનો જીવ મુધાદાયી કહેવાય.

મુધાજીવીમાં ઉદાહરણ -

એક રાજા ધર્મની પરીક્ષા કરે છે. “કયો ધર્મ સાચો ? જે અનિર્વિષ્ટ = બદલો આપ્યા વિના વાપરે તેમનો ધર્મ સાચો. તો હું તે ધર્મની પરીક્ષા કરું કે કયા ધર્મમાં આ પ્રમાણે છે” આમ વિચારી રાજાએ માણસોને સંદેશો આપી ચારે બાજુ મોકલ્યા. તેઓ જાહેરાત કરે છે કે “રાજા લાડવાઓ આપે છે” ત્યાં ઘણાં કાર્પટિક વગેરે (સંન્યાસી વગેરે) આવ્યા.

રાજા બધાને પૂછે છે કે “તમે શેનાથી ખાઓ છો ?”

બીજો કહે “હું મુખથી ખાઉં છું.”

બીજો કહે “ હું પગથી ખાઉં છું.”

બીજો કહે “ હું હાથથી ખાઉં છું.”

બીજો કહે “ હું લોકના અનુગ્રહથી ખાઉં છું.”

નાનો જૈન સાધુ કહે “ હું ફોગટ = મુધા ખાઉં છું.”

રાજાએ પૂછ્યું કે “આ બધું શી રીતે ?”

એક કહે “હું કથાકાર છું એટલે મોઢાથી ખાનારો ગણાઉં.”

બીજો કહે “ હું લેખવાહક સંદેશવાહક છું. એટલે પગથી ખાનારો ગણાઉં.”

બીજો કહે “ હું ભોજક છું, એટલે હાથથી ખાઉં છું.”

ભિક્ષુ કહે “ હું પ્રવ્રજિત છું, એટલે લોકની કૃપાથી ખાઉં છું.”

નાનો સાધુ કહે “ હું સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય પામેલો છું, એટલે મુધા-ફોગટ ખાઉં છું. (અર્થાત્ રાગવિના = ખાવાની ઈચ્છા વિના = કોઈ પ્રત્યે દીનતા દાખવ્યા વિના મોક્ષમાટે શરીર ટકાવવા જે મળે એનાથી ચલાવું છું.) (દરેકે પોતપોતાના જે અંગો આજીવિકાનું સાધન હતાં, તે તે અંગોને ભોજનના કારણ દર્શાવ્યા...)

ત્યારે તે રાજા “આ ધર્મ સાચો” એમ વિચારી આચાર્ય પાસે ગયો. પ્રતિબોધ પામ્યો અને દીક્ષા લીધી. આ મુધાજીવી છે.

પાંચમું અધ્યયન-પહેલોઉદ્દેશો સંપૂર્ણ

॥ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ ॥

પડિગ્ગહં સંલિહિતા ણં, લેવમાયાએ સંજએ । દુગંધં વા સુગંધં વા, સર્વં
ભુંજે ન છઙ્ગુએ ॥૧॥

પિંડૈષણાનામક પાંચમું અધ્યયન

દ્વિતીય ઉદ્દેશો

ગા.૧ દુર્ગંધી કે સુગંધી બધું જ વાપરે, છાંડી ન દે. સાધુ લેપમાત્રાથી પાત્રાનું
સંલેખન કરીને...

પિંડૈષણાયાઃ પ્રથમોદ્દેશકે પ્રક્રાન્તોપયોગિ યત્નોક્તં તદાહ-‘પડિગ્ગહં’તિ સૂત્રં,
‘પ્રતિગ્રહં’ ભાજનં ‘સંલિહ્ય’ પ્રદેશિન્યા નિરવયવં કૃત્વા, કથમિત્યાહ-‘લેપમર્યાદયા’
અલેપં સંલિહ્ય ‘સંયતઃ’ સાધુઃ દુર્ગંધિ વા સુગંધિ વા ભોજનજાતં, ગન્ધગ્રહણં
રસાદ્યુપલક્ષણં, ‘સર્વ’ નિરવશેષં ‘ભુજ્ઞીત’ અજ્ઞીયાત્ ‘નોજ્ઞેત્’ નોત્સૃજેત્ કિંચિદપિ, મા
ભૂતસંયમવિરાધના । અસ્યૈવાર્થસ્ય ગરીયસ્ત્વચ્છ્યાપનાય સૂત્રાર્થયોર્વ્યત્યયોપન્યાસઃ,
પ્રતિગ્રહશબ્દો માઙ્ગલિક ઇત્યુદ્દેશાદૌ તદુપન્યાસાર્થ વા, અન્યથૈવં સ્યાત્-દુર્ગંધિ વા સુગંધિ
વા, સર્વં ભુજ્ઞીત નોજ્ઞેત્ । પ્રતિગ્રહં સંલિહ્ય લેપમર્યાદયા સંયતઃ । વિચિત્રા ચ સૂત્રગતિરિતિ
સૂત્રાર્થઃ ॥૧॥

ટીકાર્થ : પિંડૈષણાના પહેલા ઉદ્દેશામાં પ્રસ્તુતમાં ઉપયોગી જે વાત કહી નથી તે અહીં
કહે છે. સાધુ પાત્રાને પહેલી આંગળીથી નિરવયવ - અવયવરહિત કરે. અર્થાત્ પહેલી
આંગળીથી ઘસી ઘસીને પાત્રામાં લાગેલા બધા ખાદ્ય અંશો વાપરી લે.

પ્રશ્ન : એ સંલેખન કેવી રીતે કરે ?

ઉત્તર : પાત્રામાં લેપ ન રહે, પાત્રુ કોરું રહે એ રીતે સંલેખન કરે.

આ રીતે સંલેખન કરીને સાધુ દુર્ગંધી કે સુગંધી ભોજનને વાપરે.

અહીં ગન્ધનું ગ્રહણ રસાદિનું ઉપલક્ષણ છે. અર્થાત્ એ પણ સમજી લેવું કે રસવાળું
કે વિરસવાળું, સુસ્પર્શવાળું કે કુસ્પર્શવાળું... બધું વાપરે. કંઈપણ પરઠવી ન દે. જો પરઠવે
તો સંયમવિરાધના થાય એ ન થાય તે માટે બધું વાપરે.

પ્રશ્ન : આમાં વાપરવાનું પહેલા હોય અને વાપર્યા પછી સંલેખન કરવાનું હોય ન?

તો ગાથામાં પહેલા અડધા ભાગમાં સંલેખન બતાવ્યું અને છેલ્લા અડધા ભાગમાં વાપરવાનું બતાવ્યું. આ તો ઊંધું થઈ ગયું. આમ કેમ ?

ઉત્તર : સુગંધી કે દુર્ગંધી બધું વાપરવું કશું છાંડવું નહિ” અહીં આજ પદાર્થની મહાનતા છે, એ મહાનતા દર્શાવવા માટે સૂત્રના અડધા-અડધા બે ભાગનો ઊંધાક્રમથી ઉપન્યાસ કરેલો છે.

અથવા તો એમ સમજવું કે પડિગ્ગહં = પ્રતિગ્રહ શબ્દ માંગલિક શબ્દ છે. એટલે મંગલ માટે ઉદ્દેશાની શરુઆતમાં તે શબ્દનો ઉપન્યાસ કરવા બે સૂત્રાર્થોનો વિપર્યાસ કરેલો છે. બાકી જો એમ ન હોત તો તો આ પ્રમાણે થાત કે સુગંધી કે દુર્ગંધી બધું જ સાધુ વાપરે. પરઠવે નહિ. એ પછી લેપ ન રહે એ રીતે પાત્રાનું સંલેખન કરીને સાધુ...

વળી સૂત્રની ગતિ વિચિત્ર હોય છે. (એટલે સૂત્રોમાં ગૂઢ-ગંભીર કારણસર આવા પ્રકારની વિચિત્રતાઓ જોવા મળે એ સંભવિત છે.)

વિધિવિશેષમાહ-

સેજ્જા નિસીહિયાએ, સમાવન્નો અ ગોઅરે । અયાવયદ્ધા ભુચ્ચા ણં, જહ્ તેણં ન સંથરે ॥૨॥

તઓ કારણમુપ્પણ્ણે, ભક્તપાણં ગવેસએ । વિહિણા પુવ્વઉત્તેણં, ઇમેણં ઉત્તરેણ ય ॥૩॥

આ રીતે પાત્રુ સંલેખન કર્યાપછી જે વિશેષપ્રકારની વિધિ સંભવિત છે, તે હવે બતાવે છે.

ગા.૨-૩ શય્યામાં, નૈષેધિકીમાં કે ગોચરીમાં રહેલો સાધુ અસંપૂર્ણ વાપરીને જો તેનાથી નિર્વાહ ન પામે તો કારણ ઉત્પન્ન થયે છતે (પુનઃ) પૂર્વ કહેલી વિધિથી અને આ આગળ કહેવાતી વિધિથી ભોજન-પાનની ગવેષણા કરે.

‘સેજ્જ’ત્તિ સૂત્રં, ‘શય્યાયાં’ વસતૌ ‘નૈષેધિક્યાં’ સ્વાધ્યાયમૂમૌ, શય્યૈવ વાઽસમજ્ઞસનિષેધાત્રૈષેધિકી તસ્યાં સમાવન્નો વા ગોચરે, ક્ષપકાદિઃ છન્નમઠાદૌ અયાવદર્થં ભુક્ત્વા ન યાવદર્થમ્-અપરિસમાપ્તમિત્યર્થઃ, ણમિતિ વાક્યાલઙ્કારે । યદિ તેન ભુક્તેન ‘ન સંસ્તરેત્’ ન યાપયિતું સમર્થઃ, ક્ષપકો વિષમવેલાપત્તનસ્થો ગ્લાનો વેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨॥ ‘તઓ’ત્તિ સૂત્રં, તતઃ ‘કારણે’ વેદનાદાવુત્પન્ને પુણ્ણલમ્બનઃ સન્ ભક્તપાનં ‘ગવેષયેદ્’

અન્વિષ્યે(ન્વેષયે)ત્, અન્યથા સકૃદ્ભુક્તમેવ યતીનામિતિ 'વિધિના' પૂર્વોક્તેન સંપ્રાપ્તે ભિક્ષાકાલ ઇત્યાદિના, અનેન ચ વક્ષ્યમાણલક્ષણેનોત્તરેણ ચેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩॥

ટીકાર્થ : શય્યા = વસતિ = ઉપાશ્રય. નૈષેધિકી = સ્વાધ્યાયભૂમિ (વસતિમાં અસજઝાય થાય... વગેરે કારણોસર જે જુદા સ્થાનમાં સાધુઓ સ્વાધ્યાય કરવા જાય તે સ્વાધ્યાયભૂમિ...)

અથવા તો શય્યા પોતે જ નૈષેધિકી. એમ અર્થ કરવો.

પ્રશ્ન : શય્યા પોતે જ નૈષેધિકી કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર : શય્યામાં અનુચિત ક્રિયાઓનો નિષેધ થતો હોવાથી એને નૈષેધિકી કહેવાય.

તથા તપસ્વી વગેરે સાધુ ગોચરી ગયેલો હોય અને ત્યાં જ ભૂખ લાગે તો ગુપ્ત મઠ - એકાંતવાળા મઠ વગેરેમાં વાપરે.

આમ, સાધુ ઉપાશ્રયમાં, સ્વા.ભૂમિમાં કે ગોચરીમાં વાપરે... પણ એ અસંપૂર્ણ વાપરે. એટલે કે પેટ ન ભરાય, નિર્વાહન થાય એટલું વાપરે. અર્થાત્ ગોચરી ઘટી પડે તો વાપરેલા ભોજનથી પોતાની જાતને નિર્વાહ કરવા સમર્થ ન બને.

તપસ્વી વિષમકાળમાં = ગોચરી સિવાયના કાળમાં વહોરવા જાય ત્યારે ઓછું મળે (એને ભૂખ હોવાથી વિષમકાળમાં પણ જાય) તથા એ પંતન - સ્થાન-શહેર જ વિષમ હોય કે જેથી જલ્દી પૂરતી ગોચરી ન મળે. અથવા તો ગ્લાનને એવું બને કે (શરુઆતમાં ગોચરી લાવી પણ પછી) ફરી વાપરવાની ઈચ્છા થાય કે ગ્લાન પ્રાયોગ્ય વસ્તુ ન મળી હોય... એટલે વાપરેલી ગોચરીથી એમનો નિર્વાહ ન થાય એવું બને. (સામાન્યથી સાધુઓ યોગ્યકાળે યોગ્યસ્થાને ગોચરી જતાં હોય એટલે એમને પૂરતું મળી રહે એટલે પ્રાયઃ એમને અલ્પભોજનના લીધે અનિર્વાહનો પ્રશ્ન ન નડે... એ હેતુથી જ અહીં ક્ષપકો વિષમવેલા... ઈત્યાદિ લખેલું છે.)

આ રીતે વેદનાદિ કારણ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આ કારણરૂપી પુષ્ટઆલંબનવાળો સાધુ (બીજીવાર) ભોજન અને પાણીની ગવેષણા કરે, બાકી આવું કારણ ન હોય તો સાધુઓને એકજ વાર વાપરવાનું છે.

આ ગવેષણા સંપત્તે ભિક્ષુકાલંમિ એમ પહેલાઉદ્દેશમાં બતાવેલી વિધિથી અને આ વક્ષ્યમાણ લક્ષણવાળી ઉત્તર = હવે પછીની વિધિથી કરે. (અહીં વેદના એટલે ભૂખ લાગવી એ... એમ સમજવું)

કાલેણ નિક્ષમે ભિક્ષૂ, કાલેણ ચ પડિક્કમે । અકાલં ચ
વિવજ્જિત્તા, કાલે કાલં સમાયરે ॥૪॥

ગા.૪ ભિક્ષુ કાળે નીકળે, કાળે પાછો ફરે. અકાળને વર્જીને કાળે કાળને આચરે.

‘કાલેણ’તિ સૂત્રં, યો યસ્મિન્ ગ્રામાદાવુચિતો ભિક્ષાકાલસ્તેન કરણભૂતેન
‘નિષ્ક્રામેદ્’ ભિક્ષુર્વસતેર્ભિક્ષાયૈ, કાલેન ચોચિતેનૈવ યાવતા સ્વાધ્યાયાદિ નિષ્પદ્યતે
તાવતા ‘પ્રતિક્રામેત્’ નિવર્તેત । ભણિઅં ચ-ખેત્તં કાલો ભાયણં તિન્નિવિ પહુપ્પંતિ
હિંડઉત્તિ અદ્દુ ભંગા । ‘અકાલં ચ વર્જયિત્વા’ યેન સ્વાધ્યાયાદિ ન સંભાવ્યતે સ
ખલ્વકાલસ્તમપાસ્ય કાલે કાલં સમાચરેદિતિ સર્વયોગોપસંગ્રહાર્થં નિગમનં,
ભિક્ષાવેલાયાં ભિક્ષાં સમાચરેત્, સ્વાધ્યાયાદિવેલાયાં સ્વાધ્યાયાદીનીતિ, ઉક્તં ચ-‘જોગો
જોગો જિણસાસણંમી’ત્યાદિ, ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪॥

ટીકાર્થ : જે ગામાદિમાં જે ઉચિત ભિક્ષાકાળ હોય, કારણભૂત તે કાલ વડે ભિક્ષુ
ભિક્ષા માટે વસતિમાંથી નીકળે. (કાલેણ એમાં ત્રીજી વિભક્તિ સહાર્થમાં, વિના ના
યોગમાં નથી, પણ કરણના અર્થમાં છે, એમ દર્શાવવા કરણભૂતેન લખેલું છે.
ગુજરાતીમાં એમ બોલાય “તે કાળમાં સાધુ નીકળે...”)

તથા ઉચિતકાલ વડે જ પાછો ફરે. એટલે કે જેટલા કાળે પાછા આવી જવાથી
સ્વાધ્યાય વગેરે યોગો આચરી શકાય એટલા કાળમાં પાછો ફરે. કહ્યું જ છે કે “ક્ષેત્ર,
કાળ અને ભાજન આ ત્રણ પૂરતા હોય... એમ આઠ ભાંગા થાય.” (આનું વિસ્તૃત
વિવરણ ઓઘનિ.માં આપેલું છે. ટુંકમાં કાળ = જે સમયે ઉપાશ્રયે આવ્યા બાદ ગોચરી
વાપરી, ઠલ્લે જઈ, સાંજની ઠલ્લે માગ્રાની વસતિ જોતી વખતે સૂર્યાસ્ત થાય અને પછી
પ્રતિલેખન થાય... મોડામાં મોડા તે સમય સુધીમાં તો આવી જ જવું એમ ક્ષેત્ર = ઘરો
પૂરતા હોવા પાત્ર = પાત્રામાં વહોરવાની શક્યતા હોવી વગેરે)

તથા જે કાળે નીકળવાથી સ્વાધ્યાયાદિ ન સંભવે તે ખરેખર અકાળ કહેવાય. તેને
છોડીને કાળમાં કાલને આચરવા.

પ્રશ્ન : અહીં તો ગોચરી જવાની વાત ચાલે છે, એમાં ‘કાલને આચરવું’ એમ કેમ
કીધું ?

ઉત્તર : બધા યોગોનો સંગ્રહ કરવા માટે આ લખ્યું છે કાલં = કાલોચિતં યોગં
અર્થાત્ ભિક્ષાકાળમાં ભિક્ષા આચરવી, સ્વાધ્યાયાદિના કાળમાં સ્વાધ્યાયાદિ આચરવા...

કહ્યું છે કે “જિનશાસનમાં પરસ્પર વિરોધ ન આવે એ રીતે દરેક યોગ દુઃખક્ષય માટે આચરવાના છે...”

અકાલચરણે દોષમાહ-

અકાલે ચરસી ભિક્ષુ, કાલં ન પડિલેહસિ । અપ્પાણં ચ કિલામેસિ, સંનિવેસં ચ ગરિહસિ ॥૫॥

અકાળે ચરવામાં શું દોષ છે ? તે બતાવે છે.

ગા.૫ ભિક્ષુ ! અકાળે ચરે છે, કાળને પ્રતિલેખતો નથી. જાતને દુઃખી કરે છે અને સંનિવેશને નિંદે છે.

‘અકાલે’તિ સૂત્રં, અકાલચારી કશ્ચિત્ સાધુરલબ્ધભૈક્ષઃ કેનચિત્ સાધુના પ્રાપ્તા ભિક્ષા નવેત્યભિહિતઃ સન્નેવં બ્રૂયાત્-કુતોઽત્ર સ્થળિલસંનિવેશે ભિક્ષા ?, સ તેનોચ્યતે-અકાલે ચરસિ ભિક્ષો! પ્રમાદાત્સ્વાધ્યાયલોભાદ્વા, કાલં ન પ્રત્યુપેક્ષસે, કિમયં ભિક્ષાકાલો નવેતિ, અકાલચરણેનાત્માનં ચ ગ્લપયસિ દીર્ઘાટનન્યૂનોદરભાવેન, સંનિવેશં ચ ગર્હસિ ભગવદાજ્ઞાલોપતો દૈન્યં પ્રતિપદ્યેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫॥

ટીકાર્થ : અકાળે ભિક્ષા માટે જનારો કોઈ સાધુ ભિક્ષા મેળવ્યા વિનાનો હતો, ત્યાં બીજા સાધુએ પૃચ્છા કરી કે “ભિક્ષા મળી કે નહિ ?” આ પ્રમાણે કહેવાયેલો તે સાધુ આ પ્રમાણે બોલે કે “આ સ્થંડિલસંનિવેશમાં = ઉજજડ તુચ્છ સ્થાનમાં ભિક્ષા ક્યાંથી મળે ?” ત્યારે પેલો સાધુ આને કહે છે કે “હે ભિક્ષુ ! તું પ્રમાદના કારણે કે સ્વાધ્યાયના લોભના કારણે અકાળે ગોચરી ફરે છે. કાળને જોતો નથી કે ‘આ ભિક્ષાકાળ છે કે નહિ ?’ અકાલે ફરવા દ્વારા જાતને દુઃખી કરે છે. કેમકે આમાં લાંબુ ફરવું પડે અને ઓછું મળવાની પેટ પણ ન ભરાય. આમ દીર્ઘચર્યા અને ન્યૂનોદરતાના કારણે જાતને દુઃખી કરે છે. અને વળી ભગવાનની આજ્ઞાના લોપ દ્વારા દીનતા સ્વીકારીને સ્થાનને નિંદે છે... (ગોચરીનો સમય થઈ ગયો હોય, છતાં “થોડોક સ્વાધ્યાય બાકી છે. એ કરીને ગોચરી જાઉં” એમ વિચારી સાધુ મોડેથી અકાળે ગોચરી જાય. આ સ્વાધ્યાયલોભથી અકાળ ગોચરી... કોઈક સાધુ ગોચરી સમયે જ આજ્ઞાથી મોડું કરે, ઊંઘી જાય, વિકથામાં સમય બગાડે... તો આ પ્રમાદથી અકાળે ગોચરી જવાનું થાય.)

યસ્માદયં દોષઃ સંભાવ્યતે તસ્માદકાલાટનં ન કુર્યાદિતિ ।

સડ કાલે ચરે ભિક્ષૂ, કુજ્જા પુરિસકારિઅં । અલાભુત્તિ ન સોઝજ્જા,
તવુત્તિ અહિઆસણ ॥૬॥

જે કારણથી આ દોષ છે, તે કારણથી જ અકાળમાં ભિક્ષામાટે ફરવું નહિ.

ગા.૬ વિદ્યમાન કાળમાં ભિક્ષુ ચરે. પુરુષાર્થ કરે. ‘અલાભ’નો શોક ન કરે, ‘તપ થયો’ એમ સહન કરે.

‘સતિ’ત્તિ સૂત્રં, ‘સતિ’ વિદ્યમાને ‘કાલે’ ભિક્ષાસમયે ચરેદ્ધિક્ષુઃ, અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે-સ્મૃતિકાલ એવ ભિક્ષાકાલોઽભિધીયતે, સ્મર્યન્તે યત્ર ભિક્ષાકાઃ સ સ્મૃતિકાલસ્તસ્મિન્, ‘ચરેદ્ધિક્ષુઃ’ ભિક્ષાર્થં યાયાત્, કુર્યાત્ પુરુષકારં, જહ્વાબલે સતિ વીર્યાચારં ન લઙ્ઘયેત્ । તત્ર ચાલાભેઽપિ ભિક્ષાયા અલાભ ઇતિ ન શોચયેદ્, વીર્યાચારારાધનસ્ય નિષ્પત્તવાત્, તદર્થં ચ ભિક્ષાટનં નાહારાર્થમેવાતો ન શોચેત્, અપિતુ તપ ઇત્યધિસહેત, અનશનન્યૂનોદરતાલક્ષણં તપો ભવિષ્યતીતિ સમ્યગ્વિચિન્તયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬॥ ઉક્તા કાલયતના,

ટીકાર્થ : ભિક્ષાસમય વિદ્યમાન હોય ત્યારે ભિક્ષુ ગોચરી જાય.

અન્યલોકો આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે કે સડકાલ = સ્મૃતિકાલ. સ્મૃતિકાલ જ ભિક્ષાકાલ કહેવાય છે. જે કાળમાં ગૃહસ્થો વડે ભિક્ષાચારો સ્મરણ કરાય કે ‘ભિક્ષાચરો આવ્યા કે નહિ ?’ તે કાળ સ્મૃતિકાલ કહેવાય.

સાધુ પુરુષાર્થ કરે, અર્થાત્ જંઘાબલ હોય તો વીર્યાચારનું ઉલ્લંઘન ન કરે, પરંતુ ગોચરી લેવા જવાનો પુરુષાર્થ કરે.

તેમાં લાભ ન થાય તો પણ “મને ભિક્ષાનો લાભ ન થયો” એમ શોક ન કરે. કેમકે વીર્યાચારની આરાધના તો થઈ જ છે. એ લાભ તો થયો જ છે. અને ખરેખર તો એ વીર્યાચારના પાલન માટે ભિક્ષાટન છે. માત્ર આહાર માટે જ ભિક્ષાટન નથી... આથી શોક ન કરવો. પરંતુ “મારે તપ થયો” એમ સહન કરે. એટલે કે “આજે મારે અનશન, ઉણોદરીરૂપ તપ થશે” એમ સારી રીતે વિચારે. (બિલકુલ ગોચરી ન મળે તો અનશન, અલ્પ મળે તો ઉણોદરી.)

કાલયતના કહેવાઈ ગઈ.

અધુના ક્ષેત્રયતનામાહ-

તહેવુચ્ચાવયા પાળા, ભક્તદ્વાદ્વે સમાગયા । તં ઉજ્જુઅં ન ગચ્છિજ્જા,
જયમેવ પરક્કમે ॥૭॥

હવે ક્ષેત્રયતનાને બતાવે છે.

ગા.૭ તથા ઊંચા-નીચા પ્રાણીઓ ભોજન માટે આવેલા હોય, તેમને અભિમુખ ન જવું. યતનાપૂર્વક પરાક્રમ કરવું.

‘તહેવ’ત્તિ, તથૈવ ‘ઉચ્ચાવચ્ચા:’ શોભનાશોભનભેદેન નાનાપ્રકારાઃ પ્રાણિનો ભક્તાર્થ સમાગતા બલિપ્રાભૃતિકાદિષ્વાગતા ભવન્તિ, ‘તદુજ્જુઅં’ તેષામભિમુખં ન ગચ્છેત્, તત્સંત્રાસનેનાન્તરાયાધિકરણાદિદોષાત્, કિંતુ યતમેવ પરાક્રામેત્, તદુદ્વેગમનુત્પાદયન્નિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૭॥

ટીકાર્થ : બલિ, પ્રાભૃતિકા વગેરે પ્રસંગોમાં સારા-ખરાબ ભેદથી અનેક પ્રકારના જીવો ભોજન માટે આવેલા હોય, તેમને અભિમુખ ન જવું. કેમકે તેમને ત્રાસ થવા દ્વારા અંતરાય, અધિકરણ વગેરે દોષો થાય. (એ લોકો જ્યાં ભિક્ષા લેવા આવ્યા હોય ત્યાં જ એમની સામે જ આપણે પણ ભિક્ષા લેવા જઈએ, એટલે બલિ વગેરે કરનારો માલિક જો જૈનસાધુ પ્રત્યે આદરવાળો હોય તો પેલા બીજા યાચકોને કહે કે “તમે બાજુ પર જાવ. આમને આવવા દો. એમને આપ્યા પછી તમને આપીશ.” આમ એ બધાને પાછા ધકેલે... એમાં તેઓને ત્રાસ થાય. આ ત્રાસથી બે વસ્તુ બને. એક તો તેઓને પાછળથી મળે, ઓછું મળે એટલે એમને અંતરાય થવા રૂપ દોષ લાગે. ઉપરાંત આ રીતે જૈનસાધુઓનો આદર થતો જોઈ જૈનસાધુઓ સાથે કે પેલા માલિક સાથે ઝઘડો કરી બેસે... આમ દોષો લાગે.

અહીં આવા સ્થાનોમાં ગાય-કુતરા, ભૂંડ વગેરે પ્રાણીઓ પણ ભોજન માટે આવી જતા હોય છે. એ વખતે જૈન સાધુ ત્યાં પહોંચે એટલે એને અંદર આવવા દેવા માટે પેલા પશુઓને દાંડાદિથી દૂર ભગાડે... આ એમને ત્રાસ થયેલો કહેવાય. એના કારણે એમને ભોજન ન મળવા કે મોડું મળવા કે ઓછું મળવા રૂપ અંતરાય થાય, તેઓ સાધુ પર ભડકી ધક્કો મારી દે... એ રીતે અધિકરણ થાય.

અહીં સંત્રાસેન અન્તરાયાધિકરણાદિદોષાત્ એમ લખેલું છે. એટલે સંત્રાસથી અંતરાય, અધિકરણ દોષ ઘટાવવાના છે. સંત્રાસ, અંતરાય, અધિકરણ એમ ત્રણ છૂટા, સ્વતંત્ર દોષો ઘટાવવાની નથી... ઉપયોગપૂર્વક પંક્તિનો ભાવાર્થ વિચારવો...)

એટલે. એમને અભિમુખ ન જવું. પણ તેમને ઉદ્વેગ ન થાય એ રીતે જયણાપૂર્વક વિચરવું.

किं च

गोअरग्गपविट्ठो अ, न निसीइज्ज कत्थई । कहं च न पबंधिज्जा,
चिट्ठित्ता ण व संजए ॥८॥

ગા.૮ ગોચરીમાં પ્રવેશેલો સાધુ ક્યાંય બેસે નહિ, કે ઊભો રહીને કથાનો પ્રબંધ ન કરે.

‘ગોઅરગ્ગ’ ત્તિ સૂત્રં, ગોચરાગ્રપ્રવિષ્ટસ્તુ ભિક્ષાર્થં પ્રવિષ્ટ इत्यर्थः ‘न निषीदेत्’
નોપવિશેત્ ‘क्वचिद्’ ગૃહદેવકુલાદૌ, સંયમોપધાતાદિપ્રસજ્ઞાત્, ‘कथां च’
ધર્મકથાદિરૂપાં ‘न प्रबन्धीयात्’ પ્રબન્ધેન ન કુર્યાત્, અનેનૈકવ્યાકરણૈકજ્ઞાતાનુજ્ઞામાહ,
અતઃ એવાહ-સ્થિત્વા કાલપરિગ્રહેણ સંયત इति, અનેષણાદ્વેષાદિદોષપ્રસંગાદિતિ સૂત્રાર્થઃ
॥૮॥ ઉક્તા ક્ષેત્રયતના,

टीकार्थः : ભિક્ષામાટે પ્રવેશેલો સાધુ ઘર, દેવકુલ વગેરે ક્યાંય ન બેસે. કેમકે એમાં
સંયમનો ઉપધાત વગેરે થવાનો પ્રસંગ આવી પડે. (ઘરોમાં સ્ત્રી વગેરેનો પરિચય,
આધાકર્માદિ બનાવે, ગૃહસ્થોને ઉદ્વેગ થાય...)

તથા ધર્મકથા વગેરે રૂપ કથા પ્રબંધથી = વિસ્તારથી ન કરે.

અહીં પ્રબંધથી કથાનો નિષેધ કરવા દ્વારા એક ઉત્તર, એક દૃષ્ટાન્ત કહેવાની રજા
જણાવી દીધી. પ્રબંધકથાનો જ નિષેધ છે, માટે જ કહે છે કે સ્થિત્વા અર્થાત્ લાંબો કાળ
ત્યાં રહેવા દ્વારા કથા ન કરવી. એમાં દોષ એ કે એટલા સમય દરમ્યાન ત્યાં દોષિત
ગોચરી તૈયાર થાય, એટલે અનેષણાનો દોષ લાગે. તથા ઘરના અમુક લોકોને આ બધું
ન ગમવાથી દ્વેષ વગેરે થાય.

ક્ષેત્રયતના કહી દીધી.

द्रव्ययतनामाह-

अगलं फलिहं दारं, कवाडं वावि संजए । अवलंबिआ न चिट्ठिज्जा,
गोअरग्गओ मुणी ॥९॥

દ્રવ્યયતના કહે છે.

ગા.૯. ગોચરી ગયેલો સંયતમુનિ અર્ગલા, પરિઘ, દ્વાર, કે કપાટને અવલંબીને ન ઉભો રહે.

‘અગ્ગલં’તિ સૂત્રં, ‘અર્ગલં’ ગોપુરકપાટાદિસંબન્ધિનં ‘પરિઘં’ નગરદ્વારાદિસંબન્ધિનં ‘દ્વારં’ શાખામયં ‘કપાટં’ દ્વારચન્નં વાઽપિ સંયતઃ અવલમ્બ્ય ન તિષ્ઠેત્, લાઘવવિરાધના-દોષાત્, ‘ગોચરાગ્ગતો’ ભિક્ષાપ્રવિષ્ટઃ, મુનિઃ સંયત ઇતિ પર્યાયૌ તદુપદેશાધિકારાદદુષ્ટાવેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧॥ ઉક્તા દ્રવ્યચતના,

ટીકાર્થ : અર્ગલા એટલે ગોપુર=નગરના કે આંગણાના દરવાજા વગેરે સંબંધી સાંકળ...

પરિઘ એટલે નગરના કે આંગણાના બારણાદિ સંબંધી...

દ્વાર એટલે શાખામય...

કપાટ એટલે દ્વારચન્ન...

આ બધાનો ટેકો લઈને સાધુ ન ઉભો રહે. કેમકે એમાં લાઘવ, વિરાધના દોષ લાગે. (આવી રીતે સાધુ ઉભો રહે એ લોકમાં ખરાબ દેખાય એટલે સાધુની લઘુતા દેખાય. તથા તે તે વસ્તુ પર સાધુના શરીરનું વજન આવવાથી તે તે વસ્તુ દબાય, તેના કારણે ત્યાં રહેલા જીવની વિરાધના થાય... એ નબળી વસ્તુ સાધુના ટેકાથી તૂટે, સાધુ પડે તો આત્મવિરાધના...)

મુનિઃ સંયત એ શબ્દો પર્યાયવાચી છે. એ બંને સમાનાર્થી શબ્દો છે, એકજ ગાથામાં બે શબ્દો વાપરવાની જરૂર નથી, પણ અહીં સાધુને જ ઉપદેશ આપવાનો અધિકાર ચાલે છે, એટલે આ બે શબ્દો દોષરહિત જ જાણવા.

દ્રવ્યચતના કહેવાઈ ગઈ.

ભાવચતનામાહ-

સમણં માહણં વાવિ, કિવિણં વા વણીમણં । ઉવસંકમંતં ભત્તઢ્ઠા, પાણઢ્ઠાણ વ સંજણ ॥૧૦॥

તમઙ્કમિત્તુ ન પવિસે, નવિ ચિટ્ઠે ચક્કુગોઅરે । ઇગંતમવક્કમિત્તા, તત્થ ચિટ્ઠિજ્જ સંજણ ॥૧૧॥

હવે ભાવચતનાને દેખાડે છે.

ગા.૧૦-૧૧ સાધુ ભોજન માટે કે પાણી માટે પોતાની પાસેથી જ જતા કે ગયેલા

એવા નિર્ગન્થાદિરૂપ શ્રમણને, બ્રાહ્મણને, કૃપણને કે પાંચ વનીપકો = યાચકોમાંના ગમે તેને ઓળંગીને પ્રવેશ ન કરે. તેમના ચક્ષુના વિષયમાં ન ઉભો રહે. એકાંતમાં ખસીને સાધુ ત્યાં ઉભો રહે.

‘સમણં’તિ સૂત્રં, ‘શ્રમણં’ નિર્ગન્થાદિરૂપં, ‘બ્રાહ્મણં’ ધિગ્વર્ણં વાપિ ‘કૃપણં વા’ પિણ્ડોલકં ‘વનીપકં’ પચ્છા(નાં વનીપકા)નામધ્યન્યતમમ્ ‘ઉપસંક્રામન્તં’ સામીપ્યેન ગચ્છન્તં ગતં વા ભક્તાર્થં પાનાર્થં વા ‘સંયતઃ’ સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૦॥ ‘ત’મિતિ સૂત્રં, ‘તં’ શ્રમણાદિમ્ ‘અતિક્રમ્ય’ ઉલ્લઙ્ઘ્ય ન પ્રવિશેત્, દીયમાને ચ સમુદાને તેભ્યો ન તિષ્ઠેચ્ચક્ષુર્ગોચરે । કસ્તત્ર વિધિરિત્યાહ-એકાન્તમવક્રમ્ય તત્ર તિષ્ઠેત્ સંયત્ત્વમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૧॥

ટીકાર્થ : સાધુ કોઈક ઘરમાં જતો હોય, ત્યાં જ સાધુની પાસેથી જ પસાર થઈને કોઈક બીજો સાધુ કે બ્રાહ્મણ કે કૃપણ કે પાંચમાંથી એકાદ વનીપક એજ ઘરમાં ગોચરી-પાણી માટે પ્રવેશે... અથવા તો પહેલેથી એ ઘરમાં કોઈ નિર્ગન્થાદિ પ્રવેશેલો જ હોય. અને આ સાધુને ખબર પડે. તો સાધુ જલ્દી જલ્દી તેને ઓળંગીને એ ઘરમાં ન પ્રવેશે. તેની હાજરીમાં પણ એ ઘરમાં ન પ્રવેશે. એમને ગોચરી અપાતી હોય ત્યારે એમની કે દાતાની દૃષ્ટિ પડે એવા સ્થાને પણ સાધુ ન ઉભો રહે.

પ્રશ્ન : તો ત્યાં શું વિધિ છે ? સાધુએ શું કરવું ?

ઉત્તર : સાધુ એકાંતમાં જઈને ઉભો રહે.

અન્યથૈતે દોષા इत्याह-

वणीमगस्स वा तस्स, दायगस्सुभयस्स वा । अप्पत्तिअं सिआ हुज्जा,
लहुत्तं पवयणस्स वा ॥१२॥

સાધુ એવું ન કરે તો આ બધાં દોષો લાગે.

ગા.૧૨ તે વનીપકને કે દાતાને કે ઉભયને કદાચ અપ્રીતિ થાય. અથવા તો શાસનની લઘુતા થાય.

‘વणीमगस्स’તિ સૂત્રં, ‘वनीपकस्य वा तस्ये’त्येतच्छ्रमणाद्युपलक्षणं, दातुर्वा उभयोर्वा अप्रीतिः कदाचित् स्यात्-अहो अलोकज्ञतैतेषामिति, लघुत्वं प्रवचनस्य

વાઽન્તરાયદોષશ્ચેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૨॥

ટીકાર્થ : એમની દૃષ્ટિ પડે એ રીતે સાધુ ઉભો રહે તો તે વનીપક કે દાતાને કે બંનેને કદાચ અપ્રીતિ થાય.

અહીં તસ્ય વનીપકસ્ય એ પદ શ્રમણાદિનું ઉપલક્ષણ છે. અર્થાત્ તે બધા પણ સમજી લેવાના. આશય એ છે કે દાતા આપતો હોય, વનીપકાદિ લેતો હોય અને ત્યારે એ બેની દૃષ્ટિ પડે એ રીતે સાધુ ઉભો રહે તો બેમાંથી ગમે તે એકને કે બંનેને અપ્રીતિ ખેદ થવાની સંભાવના પાકી છે. તેઓ વિચારે કે “અહો ! આ જૈનસાધુઓની અલોકજ્ઞતા ! એ લોકો આટલો લોકવ્યવહાર પણ નથી સમજતા કે આવી રીતે સામે ન ઉભા રહેવાય.”

અથવા તો પ્રવચનની લઘુતા થાય = જૈનધર્મનું ખરાબ દેખાય (કે આ ધર્મના સાધુઓ કેટલા દીન છે...) તથા અંતરાયદોષ પણ લાગે. (આપણને જોઈને દાતા વિચારે કે આને પણ મારે આપવું પડશે, એટલે એ વનીપકાદિને જેટલું આપતો હોય એના કરતા ઓછું આપે. આમ એ વનીપકાદિને લાભમાં અંતરાય કરવાનો દોષ લાગે.)

તસ્માન્નૈવં કુર્યાત્, કિંતુ-

પડિસેહિઽ વ દિન્ને વા, તઓ તમ્મિ નિયત્તિઽ । ડવસંકમિજ્જ ભત્તઢ્ઠા,
પાણઢ્ઠાઽ વ સંજઽ ॥૧૩॥

આ બધા દોષ લાગતાં હોવાથી આવું ન કરવું. પરંતુ

ગા.૧૩ પ્રતિષેધ કે દાન કરાયે છતે ત્યાંથી વનીપકાદિ નીકળી ગયે છતે સાધુ ભોજન કે પાનને માટે ત્યાં પ્રવેશે.

‘પડિસેહિઽ’ત્તિ સૂત્રં, પ્રતિષિદ્ધે વા દત્તે વા ‘તતઃ’ સ્થાનાત્ ‘તસ્મિન્’ વનીપકાદૌ નિર્વર્તિતે સત્તિ ઉપસંક્રામેદ્ધક્તાર્થં પાનાર્થં વાપિ સંયત્ત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૩॥

ટીકાર્થ : ગૃહસ્થ પેલા વનીપકાદિને દાન આપવાનો પ્રતિષેધ કરે કે પછી દાન આપે. એ પછી વનીપકાદિ ત્યાંથી જતો રહે. એ પછી એકાંતમાં ઉભેલો સાધુ એ ઘરમાં ભોજન કે પાણી માટે પ્રવેશે.

(“ગૃહસ્થ એને ના પાડે તો આપણને વહોરાવશે ?” એવી શંકા ન કરવી. ગૃહસ્થને એને આપવાના ભાવ ન જાગે એટલે ન વહોરાવે અને આપણને આપવાના ભાવ જાગે

તો વહોરાવે... વળી એ વનીપકાદિએ અમુક ચોક્કસ વસ્તુ માંગી હોય. એ તેમની પાસે ન હોય તો ના પાડે જ્યારે સાધુને યોગ્ય વસ્તુ ગૃહસ્થ પાસે હોય તો વહોરાવે...)

પરપીડાપ્રતિષેધાધિકારાદિદમાહ-

उपपलं पउमं वावि, कुमुअं वा मगदंतिअं । अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च संलुंचिआ दए ॥१४॥

તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિંતિઅં પડિઆઇક્ખે, ન મે કપ્પઇ તારિસં ॥૧૫॥

બીજાને પીડા કરવાનો પ્રતિષેધ કરવાનો અધિકાર ચાલુ હોવાથી આ કહે છે કે ગા.૧૪-૧૫ ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ, મગદંતિકા કે અન્ય સચિત્ત પુષ્પને સંલુચીને સ્ત્રી ભિક્ષા આપે. તો તે ભોજનપાન સાધુને અકલ્પ્ય છે. આપતી તેણીને નિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

‘उपपलं’તિ સૂત્રં, ‘उत्पलं’ નીલોત્પલાદિ ‘पद्मम्’ અરવિન્દં વાપિ ‘कुमुदं वा’ ગર્દભકં વા ‘मगदन्तिकां’ મેત્તિકાં, મલ્લિકામિત્યન્યે, तथाऽन्यद्वा पुष्पं सचित्तं-શાલ્મલીપુષ્પાદિ, तच्च ‘संलुञ्चय’ અપનીય છિત્ત્વા દદ્યાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૪॥ ‘तारिसं’તિ સૂત્રં, तादृशं ભક્તપાણં તુ સંયતાનામકલ્પિકં, यतश्चैवमतो ददतीं प्रत्याचक्षीत न मम कल्पते तादृशमिति સૂત્રાર્થઃ ॥૧૫॥

ટીકાર્થ : ઉત્પલ એટલે નીલકમળ વગેરે. પદ્મ એટલે અરવિંદ. કુમુદ એટલે ગર્દભક (ચંદ્ર વિકાસી પુષ્પ). મગદંતિકા એટલે મેત્તિકા. બીજાઓ વળી મલ્લિકા કહે છે. અથવા તો બીજા કોઈ શાલ્મલીપુષ્પાદિ સચિત્ત પુષ્પો.... તે છેદીને સાધુને ભક્ત-પાન આપે. (એ પુષ્પ વહોરાવવાનું નથી. પણ સાધુને આપવા સંબંધમાં ગમે તે કારણે એ પુષ્પ છેદવાની ક્રિયા કરવી પડી...) તાદૃશ ભોજન-પાન સાધુઓને ન કલ્પે. એટલે આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે ‘મને તાદૃશ ન કલ્પે.’

उपपलं पउमं वावि, कुमुअं वा मगदंतिअं । अन्नं वा पुप्फसच्चित्तं, तं च संमद्दिआ दए ॥१६॥

તં ભવે ભક્તપાણં તુ, સંજયાણ અકપ્પિઅં । દિંતિઅં પડિઆઇક્ખે, ન મે કપ્પઇ તારિસં ॥૧૭॥

ગા.૧૬-૧૭ ઉત્પલને... સંમર્દને આપે...

એવં તચ્ચ સંમૃદ્ય દદ્યાત્, સંમર્દનં નામ પૂર્વચ્છિન્નાનામેવાપરિણતાનાં મર્દનં, શેષં સૂત્રદ્વયેઽપિ તુલ્યમ્ । આહ-એતત્પૂર્વમપ્યુક્તમેવ-‘સંમદમાણી પાણાણિ બીઆણિ હરિઆણિ અ’ ઇત્યત્ર, ઉચ્યતે, ઉક્તં સામાન્યેન વિશેષાભિધાનાદદોષઃ ॥૧૬-૧૭॥

ટીકાર્થ : સંમર્દન એટલે પૂર્વે છેદેલા સચિત પુષ્પોનું મર્દન - દબાવવું... બીજું બધું તો ૧૬-૧૭ બે ગાથા સૂત્રોમાં ૧૪-૧૫ ગાથાસૂત્રતુલ્ય જ છે.

પ્રશ્ન : પૂર્વે પણ પહેલાઉદ્દેશમાં સંમદમાણી પાણાણિ એ ગાથામાં આ વાત આવી જ ગઈ છે.

ઉત્તર : તે સામાન્યથી કહેલું. અહીં વિશેષથી તે તે પુષ્પોના નામ લેવાપૂર્વક કથન થતું હોવાથી દોષ નથી.

તથા

સાલુઅં વા વિરાલિઅં, કુમુઅં ઉપ્પલનાલિઅં । મુણાલિઅં સાસવના-
લિઅં, ઉચ્છુખંડં અનિવ્વુડં ॥૧૮॥

તરુણગં વા પવાલં, રુક્ખસ્સ તણગસ્સ વાં । અન્નસ્સ વાવિ હરિઅસ્સ,
આમગં પરિવજ્જણ ॥૧૯॥

ગા.૧૮-૧૯ સચિત સાલુક, વિરાલિક, કુમુદ, ઉત્પલનાલિક, મુણાલિક, કાસવનાલિક, ઈક્ષુખંડ... વૃક્ષનો કે તૃણનો કે અન્ય હરિતનો તરુણ પ્રવાલ... કાચો હોય તે વર્જવો.

‘સાલુઅં’તિ સૂત્રં, ‘શાલુકં વા’ ઉત્પલકન્દં ‘વિરાલિકાં’ પલાશકન્દરૂપાં, પર્વવલ્લિપ્રતિપર્વવલ્લિપ્રતિપર્વકન્દમિત્યન્યે, કુમુદોત્પલનાલૌ પ્રતીતૌ, તથા ‘મુણાલિકાં’ પદ્મિનીકન્દોત્થાં ‘સર્ષપનાલિકાં’ સિદ્ધાર્થકમઝરી તથા ઇક્ષુખંડમ્ ‘અનિવૃત્તં’ સચિત્તમ્ । એતચ્ચાનિવૃત્તગ્રહણં સર્વત્રાભિસંબધ્ધત્ત્વમ્ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૮॥ કિંચ-‘તરુણયં’તિ સૂત્રં, તરુણં વા ‘પ્રવાલં’ પલ્લવં ‘વૃક્ષસ્ય’ ચિઞ્ચિણિકાદેઃ ‘તૃણસ્ય વા’ મધુરતૃણાદેઃ અન્યસ્ય વાપિ હરિતસ્ય આર્યકાદેઃ ‘આમમ્’ અપરિણતં પરિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૯॥

ટીકાર્થ : શાલુક = ઉત્પલકન્દ, વિરાલિકા = પલાશકન્દ અન્ય લોકો આ પ્રમાણે કહે છે કે પર્વવલ્લિ, પ્રતિપર્વવલ્લિ, પ્રતિપર્વકન્દ... કુમુદ અને ઉત્પલનાલ પ્રતીત છે.

મૃશાલિકા = પાંચિની કંદમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી... સર્ષપનાલિકા = સિદ્ધાર્થકમંજરી અને શેરડીનો ટુકડો.

આ સચિત્તશબ્દનું ગ્રહણ બધે જ જોડી દેવું.

તથા આમલી વગેરે વૃક્ષોના કે મધુરતૃણાદિ તૃણના કે આર્યકાદિ અન્ય વનસ્પતિના તરુણ પલ્લવને કે જે સચિત્ત છે, એને વર્જવો.

(તે વખતના લોકોમાં વપરાશમાં આવતી જુદી જુદી વનસ્પતિઓ અત્રે દર્શાવી છે. એ બધી સચિત્ત હોય તો એ વસ્તુ કે એના સંઘટ્ટાદિ દ્વારા અપાતી અન્ય વસ્તુ ન વહોરવી.)

તથા-

તરુણિઅં વા છિવાડિં, આમિઅં ભજ્જિઅં સઙ્ગં । દિંતિઅં પડિઆઙ્ગલ્લે, ન મે કપ્પઙ્ગ તારિસં ॥૨૦॥

ગા.૨૦ એકવાર ભુંજવેલી સચિત્ત, તરુણ = કાચી મગફળી આપતી સ્ત્રીને નિષેધ કરવો કે મને તાદૃશ ન કલ્પે.

‘તરુણિઅં’તિ સૂત્રં, ‘તરુણાં વા’ અસંજાતાં ‘છિવાડિ’મિતિ મુદ્દાદિફલિમ્ ‘આમામ્’ અસિદ્ધાં સચેતનાં, તથા ભર્જિતાં ‘સકુદ્’ એકવારં, દદતી પ્રત્યાચક્ષીત ન મમ કલ્પતે તાદૃશં ભોજનમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૦॥

ટીકાર્થ : મગફળી માગ એકવાર ભુંજવેલી હોય એટલે જ એ કાચી હોય, સચિત્ત હોય તો તેનો નિષેધ કરવો કે મને ન કલ્પે.

તા કોલમણુસિસન્નં, વેલુઅં કાસવનાલિઅં । તિલપપ્પઙ્ગં નીમં, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨૧॥

ગા.૨૧ અસ્થિન્ન કોલ, વેલુક, કાસવનાલિકા, તિલપર્પટિકા, નીમ કાચા વર્જવા.

‘તહા કોલં’તિ સૂત્રં, તથા ‘કોલં’ બદરમ્ ‘અસ્થિન્નં’ વહ્ન્યુદકયોગેના-નાપાદિતવિકારાન્તરં, ‘વેણુકં’ વંશકરિલ્લં ‘કાસવનાલિઅં’ શ્રીપર્ણીફલમ્, અસ્થિન્નમિતિ સર્વત્ર યોજ્યં, તથા ‘તિલપર્પટં’ પિષ્ઠતિલમયમ્ ‘નીમં’ નીમફલમામં પરિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૧॥

ટીકાર્થ : સ્વિન્ન એટલે અગ્નિ અને પાણીના સંબંધ દ્વારા જે વસ્તુ બીજા વિકારને પમાડાયેલી હોય તે. જે એવી ન હોય તે અસ્વિન્ન. એ કાચી હોય, સચિત્ત હોય.

કોલ = બદર. વેણુક = વાંસકારેલા. કાસવનાલિકા = શ્રીપર્ણીફલ. તિલપર્પટ = પીસેલા તલમય. નીમ = નીમવૃક્ષનું ફલ... અસ્વિન્ન શબ્દ બધે જ જોડવો. આ બધું અસ્વિન્ન હોય અને માટે જ કાચું હોય તો તેને વર્જવું.

તહેવ ચાઝલં પિટું, વિઅડં વા તત્તઽનિવ્વુડં । તિલપિટ્વપૂઙ્ગપિત્ત્રાગં, આમગં પરિવજ્જા ॥૨૨॥

ગા.૨૨ તથા ચોખાનો લોટ, તપ્ત-અનિર્વૃત્ત વિકટ, તિલપિષ્ટ, સર્ષપખલ કાચો વર્જવો.

‘તહેવ’તિ સૂત્રં, તથૈવ તાન્દુલં પિટું, લોટ્વમિત્યર્થઃ, વિકટ વા-શુદ્ધોદકં તથા તમનિર્વૃત્તં ક્વચિત્ સત્ શીતીભૂતમ્, તમાનિર્વૃત્તં વા-અપ્રવૃત્તત્રિદણ્ડં, તિલપિટ્વં-તિલલોટું, ‘પૂતિપિણ્યાકં’ સર્ષપખલમામં પરિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૨॥

ટીકાર્થ : ચોખાનો લોટ (શાસ્ત્રોએ જેવા પ્રકારના લોટની છૂટ આપી છે, તે સિવાયનો લોટ...) કાચો હોય તે વર્જવો. તથા વિકટ - ચોકખુ પાણી ત્રણ ઉકાળાથી ઉકાળી દીધા બાદ કાળ થઈ જવાથી શીત થયેલું હોય = પાણું સચિત્ત થઈ ગયું હોય તે વર્જવું. અથવા તો તમનિર્વૃત્ત ને બદલે તમાનિર્વૃત્ત શબ્દ લો. જે પાણી તપાવેલું છે પણ અનિર્વૃત્ત - ત્રણ ઉકાળાવાળું નથી તે વર્જવું. (પહેલા નિર્વૃત્ત = શીતીભૂત = સચિત્ત અર્થ કરેલો...)

તથા તલનો લોટ કે સરસવનો ખોળ... આ કાચો = સચિત્ત હોય તે વર્જવો.

કવિટું માઝલિંગં ચ, મૂલગં મૂલગત્તિઅં । આમં અસત્થપરિણયં, મણસાવિ ન પથ્થ ॥૨૩॥

ગા.૨૩ કપિષ્ઠ, માતુલિંગ, મૂલગ, મૂલવર્તિકા કાચી, શસ્ત્રથી પરિણત ન થયેલી મનથી પણ ઈચ્છવી નહિ.

‘કવિટું’તિ સૂત્રં, ‘કપિથ્થં’ કપિથ્થફલં, ‘માતુલિટું’ ચ’ બીજપૂરકં, ‘મૂલકં’ સપત્રજાલકં ‘મૂલવર્તિકાં’ મૂલકન્દચક્કલિમ્ ‘આમામ્’ અપક્રામશસ્ત્રપરિણતાં

સ્વકાયશસ્ત્રાદિનાઽવિધ્વસ્તામ્, અનન્તકાયત્વાદ્ગુરુત્વખ્યાપનાર્થમુભયં, મનસાપિ ન પ્રાર્થયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૩॥

ટીકાર્થ : કપિત્થ = કોઠાનું ફલ. માતુલિંગ = બિજોરું. મૂલક = પાંદડાના સમુહ સહિતનો મૂળો.

મૂલવર્તિકા = મૂલકંદયકકલિ. (એનો એક ભાગ) આ બધું કાયું હોય, સ્વકાયશસ્ત્ર વગેરેથી અચિત્ત બનેલું ન હોય તો મનથી પણ પ્રાર્થવું નહિ.

પ્રશ્ન : મૂલની ના પાડી એટલે મૂલવર્તિકાની પણ ના આવી જ જાય. તો પછી એ અલગથી કેમ બતાવો?

ઉત્તર : એ અનન્તકાય હોવાથી એની ગુરુતા-મહત્તા છે. એ દર્શાવવામાટે ઉભય દર્શાવ્યા છે.

તહેવ ફલમંથૂણિ, બીઅમંથૂણિ જાણિઆ । બિહેલગં પ્રિયાલં ચ, આમગં પરિવજ્જણ ॥૨૪॥

ગા.૨૪ તથા ફલમંથુ, બીજમંથુ, બિહેલક, પ્રિયાલ જાણીને કાચા વર્જવા.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ ‘ફલમન્થૂન’ બદરચૂર્ણાન્ ‘બીજમન્થૂન’ યવાદિચૂર્ણાન્ જ્ઞાત્વા પ્રવચનતો ‘બિભીતકં’ બિભીતકફલં ‘પ્રિયાલં વા’ પ્રિયાલફલં ચ ‘આમમ્’ અપરિણતં પરિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨૪॥

ટીકાર્થ : ફલમન્થુ = બદરચૂર્ણ. બીજમન્થુ = યવાદિચૂર્ણ બિભીતક = બિભીતકફળ (૬૨૩)

પ્રિયાલ = પ્રિયાલફળ... આ બધું પ્રવચનથી જાણીને કાયું-સચિત્ત વર્જવું.

વિધિમાહ-

સમુઆણં ચરે ભિક્ખૂ, કુલમુચ્ચાવયં સયા । નીયં કુલમઙ્કમ્મ, ઝસઢં નાભિધારણ ॥૨૫॥

ગા.૨૫ સાધુ સદા ઉંચા-નીચા ઘરોમાં ગોચરી ફરે. નીચકુલને ઓળંગીને ઉંચકુલમાં ન જાય.

‘સમુઆણં’તિ સૂત્રં, સમુદાનં ભાવભૈક્ષ્યમાશ્રિત્ય ચરેન્દ્રિક્ષુઃ, ક્લેત્યાહ-
કુલમુચ્ચાવચં સદા, અર્ગહિતત્વે સતિ વિભવાપેક્ષયા પ્રધાનમપ્રધાનં ચ, યથાપરિપાટ્યેવ
ચરેત્ ‘સદા’ સર્વકાલં, નીચં કુલમતિક્રમ્ય વિભવાપેક્ષયા પ્રભૂતતરલાભાર્થમ્ ‘ઉત્સુતમ્’
ઋદ્ધિમત્કુલં ‘નાભિધારયેત્’ ન યાયાત્, અભિષ્વદ્ગ્લોકલાઘવાદિપ્રસન્નાદિતિ સૂત્રાર્થઃ
॥૨૫॥

ટીકાર્થ : સાધુ ભાવભૈક્ષ્ય = નિર્દોષ - મોક્ષાનુકૂલ ગોચરીને આશ્રયીને ચરે-ફરે.

પ્રશ્ન : ક્યાં ચરે ?

ઉત્તર : સદા ઉંચા-નીચા કુળોમાં ચરે.

પ્રશ્ન : નીચા કુળોમાં તો જવાનો નિષેધ છે.

ઉત્તર : જે કુળ ગર્હિત - લોકનિંદિત ન હોય અને વૈભવની અપેક્ષાએ પ્રધાન હોય તે ઉચ્ચકુળ.

જે કુળ ગર્હિત - લોકનિંદિત ન હોય અને વૈભવની અપેક્ષાએ અપ્રધાન હોય તે નીચકુળ.

આમ વ્યાખ્યા કરવી. (આવા નીચ કુળોમાં જવાનો નિષેધ નથી જ...)

આ બધા ઘરોમાં ક્રમ પ્રમાણે જ સદા ચરે. (ક્રમમાં ઉચ્ચકુળ આવે તો એમાં પણ જાય, નીચકુળ આવે તો એમાં પણ જાય. પણ જાણી જોઈને વૈભવની અપેક્ષાએ જે નીચકુળ છે તે નીચકુળ ઓળંગીને, છોડીને ઘણા વધુ લાભને માટે ઋદ્ધિવાળા કુલમાં ન જાય.)

પ્રશ્ન : એમ કરે તો નુકસાન શું ?

ઉત્તર : આસક્તિ પોષાય, લોકમાં સાધુઓની લઘુતા થાય (કે આ બધા તો આસક્ત છે. સારા સારા ઘરોમાં સારી સારી વસ્તુ શોધતા ફરે છે...) આ બધા દોષો લાગે.

કિંચ-

અદીણો વિક્તિમેસિજ્જા, ન વિસીઈજ્જ પંડિણે । અમુચ્છિઓ ભોઅણંમિ,
માયણે એસણારણે ॥૨૬॥

ગા.૨૬ અદીનસાધુ વૃત્તિની ગવેષણા કરે, પંડિત વિષાદ ન કરે. ભોજનમાં અમૂર્ચિત, માત્રાશ એષણારત બને.

‘અદીળ’તિ સૂત્રં, ‘અદીનો’ દ્રવ્યદૈન્યમઙ્ગીકૃત્યામ્લાનવદનઃ ‘વૃત્તિ’ વર્તનમ્
‘एषयेद्’ ગવેષયેત્, ‘ન વિષીદેદ્’ અલાભે સતિ વિષાદં ન કુર્યાત્ ‘પણ્ડિતઃ’ સાધુઃ
‘અર્મુચ્છિતઃ’ અગૃહ્ણો ભોજને, લાભે સતિ માત્રાજ્ઞ આહારમાત્રાં પ્રતિ ‘एषणारतः’
उद्गमोत्पादनैषणापक्षपातीति સૂત્રાર્થઃ ॥૨૬॥

ટીકાર્થ : દ્રવ્યદીનતાની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો અમ્લાનમુખવાળો એ સાધુ વૃત્તિ
= વર્તન = ગોચરીની ગવેષણા કરે. (ભાવદીનતા અંદરનો દીનપરિણામ છે. જ્યારે વસ્તુ
ન મળવાથી કે ન મલવાના ભયથી જેનું મોહું મ્લાન બની જાય એ દ્રવ્યદીન કહેવાય...)

પંડિત = સાધુ લાભ ન થાય તો વિષાદ ન કરે.

સાધુ ભોજનમાં આસક્ત ન બને.

તથા જો લાભ થાય તો આહારની માત્રા પ્રત્યે માત્રાજ્ઞ હોય. આશય એ કે લાભ
થાય તો પણ કેટલી માત્રામાં વહોરવું અને કેટલી માત્રામાં વાપરવું... એ બધું જાણે,
તથા સાધુ ઉદ્ગમ -ઉત્પાદન અને એષણામાં પક્ષપાતવાળો હોય એટલે કે એ સંબંધી ૪૨
દોષો ન લાગી જાય એ માટે પક્ષપાતવાળો હોય.

एवं च भावयेत्-

बहुं परधरे अस्थि, विविहं खाइमसाइमं । न तत्थ पंडिओ कुप्पे, इच्छा
दिज्ज परो न वा ॥२७॥

સાધુ આ પ્રમાણે વિચારે.

ગા.૨૭ બીજાના ઘરમાં વિવિધ ખાદિમ, સ્વાદિમ છે. ત્યાં પંડિત ક્રોધ ન કરે. ઈચ્છા
હોય તો આપે કે ન આપે.

‘बहुं’ति सूत्रं, ‘बहु’ प्रमाणतः प्रभूतं ‘परगृहे’ असंयतादिगृहेऽस्ति ‘विविधम्’
अनेकप्रकारं खाद्यं स्वाद्यम्, एतच्चाशनाद्युपलक्षणं, ‘न तत्र पण्डितः कुप्येत्’ सदपि न
ददातीति न रोषं कुर्यात्, किंतु-‘इच्छया दद्यात् परो न वे’ति इच्छा परस्य, न तत्रान्यत्
किञ्चिदपि चिन्तयेद्, सामायिकबाधनादिति सूत्रार्थः ॥२७॥

ટીકાર્થ : અસંયત = ગૃહસ્થવગેરેના ઘરોમાં પ્રમાણની અપેક્ષાએ ઘણાં પ્રમાણમાં
અનેકપ્રકારના ખાદિમ, સ્વાદિમ પદાર્થો હોય... આ ખાદિમ... એ અશનાદિનું
ઉપલક્ષણ છે.

ત્યાં સાધુ એ રીતે ગુસ્સો ન કરે “પેલી વસ્તુ હોવા છતાં મને આપતો નથી.” પણ એમ વિચારે કે “પર માણસ ઈચ્છા હોય તો આપે કે ન પણ આપે...” સાધુએ ત્યાં બીજું કંઈપણ વિચારવું નહિ. જો બીજું કંઈપણ વિચારે (કે આ કંજુસ લાગે છે, સાધુ પ્રત્યે ભાવ નથી... વગેરે.) તો સર્વપદાર્થોમાં સમભાવ રૂપ સામાયિકને બાધા પહોંચે.

एतदेव विशेषेणाह-

सयणासणवत्थं वा, भक्तं पाणं व संजए । अर्दितस्स न कुप्पिज्जा, पच्चक्खेवि अ दीसओ ॥२८॥

આ જ વાત વિશેષથી દર્શાવે છે કે

ગા.૨૮ સાધુ શયન, આસન, વસ્ત્ર, ભક્ત કે પાન ન આપનારા પર ગુસ્સો ન કરે. ભલેને એ બધું પ્રત્યક્ષ જ દેખાતું હોય.

‘सयण’ति सूत्रं, शयनासनवस्त्रं चेत्येकवद्भावः भक्तं पाणं वा संयतोऽददतो न कुप्येत् तत्त्वामिनः, प्रत्यक्षेऽपि च दृश्यमाने शयनासनादाविति सूत्रार्थः ॥२८॥

ટીકાર્થ : શયન આસનાદિ પ્રત્યક્ષ જ દૃશ્યમાન હોય તો પણ સાધુ એ નહિઆપનારા પર કોપ ન કરે. શયનાસનવસ્ત્રં અહીં સમાહારદ્વન્દ્વ સમાસ થયો છે, એટલે એકવચન કરેલું છે.

इत्थिअं पुरिसं वावि, डहरं वा महल्लं । वंदमाणं न जाइज्जा, नो अ णं फरुसं वए ॥२९॥

ગા.૨૯ સ્ત્રી કે પુરુષ નાનો કે મોટો વંદન કરતો હોય, તેની પાસે પાચના ન કરે, કર્કશ ન બોલે.

‘इत्थिअं’ति सूत्रं, स्त्रियं वा पुरुषं वापि, अपिशब्दात्तथाविधं नपुंसकं वा, ‘डहरं’ तरुणं ‘महल्लं वा’ वृद्धं वा, वाशब्दान्मध्यमं वा, वन्दमाणं सन्तं भद्रकोऽयमिति न याचेत, विपरिणामदोषात्, अत्राद्यभावेन याचितादाने न चैनं परुषं ब्रूयात्-वृथा ते वन्दनमित्यादि, पाठान्तरं वा-वन्दमानो न याचेत लल्लिव्याकरणेन । शेषं पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥२९॥

ટીકાર્થ : સાધુને સ્ત્રી કે પુરુષ કે તેવા પ્રકારનો નપુંસક વંદન કરતો હોય અથવા તો તરુણ કે વૃદ્ધ કે મધ્યમ વંદન કરતો હોય. (અહીં અપિ શબ્દથી નપુંસક અને વા શબ્દથી મધ્યમનું ગ્રહણ કરેલું છે...) તો વંદન કરતા એની પાસે “આ સારો માણસ છે, લાવ માંગું.” એમ વિચારી યાચના ન કરવી. કેમકે એમાં વિપરિણામ થવાનો દોષ લાગે. (એ ગૃહસ્થ ભક્તિથી વંદન કરતો હોય અને સાધુ યાચના કરે એટલે એના ભક્તિભાવ તૂટી જાય.

“આ તો વંદન કર્યા એટલે ફસાયો... હવે વંદન કરવા જ નહિ. આ બધા તો માંગ્યા કરશે.” એવા વિપરીત પરિણામ એને થાય...

તથા એની પાસે અન્નાદિ ન હોવાથી સાધુએ માંગેલી વસ્તુ એ ન આપી શકે તો એને કર્કશ વચનો ન કહેવા કે “તારું વંદન ફોગટ છે. (વહોરાવતો તો નથી.)”

અથવા તો પાઠાન્તર આ પ્રમાણે છે કે વન્દમાણો ન જાઙ્ઙા અર્થાત્ લલ્લિવ્યાકરણ વડે યાચના ન કરે. (જેમ ભિખારીઓ દાતાના પગે પડી, સારા શબ્દો બોલી, એમની પ્રશંસા કરી યાચના કરે... એવી રીતે સાધુ ન કરે...)

તથા-

જે ન વંદે ન સે કુપ્પે, વંદિઓ ન સમુક્કસે । એવમન્નેસમાણસ્સ, સામણમણુચિદ્ધ ॥૩૦॥

ગા.૩૦ જે વંદન ન કરે, તેના પર ક્રોધ ન કરે. વંદાયેલો સાધુ મદ ન કરે. આ રીતે અન્વેષણાકરનારનું સાધુપણું ટકે.

‘જે ણ વંદિ’ત્તિ સૂત્રં, યો ન વન્દતે કશ્ચિદ્ગૃહસ્થાદિઃ ન તસ્મૈ કુપ્પેત્ તથા વન્દિતઃ કેનચિન્નૃપાદિના ન સમુત્કર્ષેત્ । ‘એવમ્’ ઉક્તેન પ્રકારેણ ‘અન્વેષમાણસ્ય’ ભગવદાજ્ઞામનુપાલયતઃ શ્રામણ્યમનુતિષ્ઠત્યર્થમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૦॥

ટીકાર્થ : જે કોઈ ગૃહસ્થાદિ વંદન ન કરે, તેના પર ક્રોધ ન કરે (કે કેમ વાંદતો નથી ?) તથા કોઈ રાજાદિવડે વંદાયેલો સાધુ ઉત્કર્ષ ન કરે (કે હું કેવો મહાન...) આ કહેલા પ્રકારે ભગવાનની આજ્ઞાને પાળનારા સાધુનું સાધુપણું અખંડ રહે છે.

સ્વપક્ષસ્તેયપ્રતિષેધમાહ-

સિઆ એગ્ગઓ લબ્ધું, લોભેણ વિણિગૂહઙ્ગ । મામેયં દાઙ્ગયં સંતં, દઙ્ગુણં
સયમાયણ ॥૩૧॥

હવે, સ્વપક્ષ = સાધુપક્ષમાં ચોરીનો નિષેધ કહે છે કે,

ગા.૩૧ ક્યારેક એકલો મેળવીને લોભથી છુપાવે. “આ દેખાડાયેલું છતું જોઈને જાતે જ ગ્રહણ ન કરો...”

‘સિઅ’ત્તિ સૂત્રં, ‘સ્યાત્’ કદાચિદ્ ‘એકઃ’ કશ્ચિદત્યન્તજઘન્યો લબ્ધ્વોત્કૃષ્ટમાહારં
‘લોભેન’ અભિષ્વઙ્ગેણ ‘વિણિગૂહતે’ અહમેવ ભોક્ષ્ય ઇત્યન્તપ્રાન્તાદિનાઽઽચ્છાદયતિ-
કિમિત્યત આહ-મા મમ ‘ઇદં’ ભોજનજાતં દર્શિતં સદ્દૃષ્ટ્વાઽઽચાર્યાદિઃ ‘સ્વયમાદદ્યાદ’
આત્મનૈવ ગૃહ્ણીયાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૧॥

ટીકાર્થ : ક્યારેક એવું બને કે અત્યંતજઘન્ય સાધુ = તુચ્છસ્વભાવવાળો સાધુ
ઉત્કૃષ્ટઆહાર ગોચરીમાં પામે. એ પામીને આસક્તિના કારણે એને છુપાવે. અર્થાત્ “હું
જ આ ખાઈશ” એવા વિચારથી અન્તપ્રાન્તાદિ વસ્તુથી એને ઢાંકી દે, આચાર્યને ન
બતાવે.

પ્રશ્ન : એવું કરવાની શી જરૂર ? આચાર્યને બતાવ્યા પછી પણ જાતે વાપરી શકે ને ?

ઉત્તર : એને એમ વિચાર આવે કે જો મારું આ ભોજન આચાર્યને દેખાડીશ તો
એ જોઈને આચાર્યાદિ જાતે જ એ લઈ લેશે. અને તો પછી મને વાપરવા નહિ મળે...
આ વિચારથી તે છુપાવે.

અસ્ય દોષમાહ-

અત્તદ્વા ગુરુઓ લુબ્ધો, બહું પાવં પકુવ્વઙ્ગ । દુત્તોસઓ અ સો હોઙ્ગ,
નિવ્વાણં ચ ન ગચ્છઙ્ગ ॥૩૨॥

આનો દોષ કહે છે.

ગા.૩૨ ગુરુસ્વાર્થવાળો, લુબ્ધ ઘણું પાપ કરે. તે દુષ્તોષ બને. નિર્વાણ ન પામે.

‘અત્તદ્વા’ત્તિ સૂત્રં, આત્માર્થ એવ જઘન્યો-ગુરુઃ પાપપ્રધાનો यस્ય સ
આત્માર્થગુરુર્લુબ્ધઃ સન્ ક્ષુદ્રભોજને ‘બહુ’ પ્રભૂતં પાપં કરોતિ, માયયા દારિદ્રં કર્મેત્યર્થઃ,
અયં પરલોકદોષઃ, ઇહલોકદોષમાહ-‘દુસ્તોષશ્ચ ભવતિ’ યેન કેનચિદાહારેણાસ્ય

ક્ષુદ્રસત્ત્વસ્ય તુષ્ટિઃ કર્તું ન શક્યતે, અતઃ એવં 'નિર્વાણં ચ ન ગચ્છતિ' ઇહલોક એવં ધૃતિં ન લભતે, અનન્તસંસારિકત્વાદ્વા મોક્ષં ન ગચ્છતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૨॥

ટીકાર્થ : તુષ્ટ છ એવો આત્માર્થ - સ્વાર્થ એજ ગુરુ = પાપપ્રધાન છે જેને તેવો આ સાધુ છે. (સુંદર વસ્તુ મારે ખાવી એ એનો આત્માર્થ - સ્વાર્થ છે. આ સ્વાર્થ જઘન્ય = તુષ્ટ છે. પણ આ સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા માટે એ ગુરુથી છુપાવવું વગેરે પાપ કરવા તૈયાર થાય છે. એટલે એનો આ તુષ્ટસ્વાર્થ પાપપ્રધાન બને છે.

તથા આ સાધુ લુબ્ધ છે, એટલે જ તુષ્ટભોજન માટે ઘણું પાપ કરે છે. અર્થાત્ આ માયાથી એ દારિદ્રકર્મને કરે છે. (પરલોકમાં ભિખારીપણું, ગરીબાઈ મળે એવા પાપને કરે છે.)

આ પરલોકસંબંધી દોષ દેખાડ્યો.

હવે ઈહલોકસંબંધી દોષ કહે છે કે આ સાધુ દુસ્તોષ થાય. અર્થાત્ હવે ગમે તે આહારથી આ ક્ષુદ્રસત્ત્વવાળા સાધુને સંતોષ પમાડવો શક્ય ન બને. અને માટે જ આ સાધુ નિર્વાણને = ધીરજને = શાંતિને ન પામે. આલોકમાં જ એ ધીરજ ન પામે (તો પરલોકમાં તો સુતરો ન પામે...) અથવા તો નિર્વાણ = મોક્ષ... આ સાધુ અનંતસંસારી હોવાથી મોક્ષ ન પામે.

एवं यः प्रत्यक्षमपहरति स उक्तः, अधुना यः परोक्षमपहरति स उच्यते-

सिआ एगइओ लब्धुं, विविहं पाणभोअणं । भद्गं भद्गं भुच्चा, विवन्नं विरसमाहरे ॥३३॥

આ રીતે જે સાધુ પ્રત્યક્ષપણે ચોરી કરે છે, તે કહેવાઈ ગયો.

હવે જે સાધુ પરોક્ષરીતે ચોરી કરે છે, તે દર્શાવાય છે.

ગા.૩૩ ક્યારેક એકલો સાધુ વિવિધ પાનભોજનને પામીને સારું સારું ખાઈ વિવર્ણ વિરસ લઈ આવે.

'સિઅ'ત્તિ સૂત્રં, સ્યાદેકો લબ્ધ્વેતિ પૂર્વવત્, 'વિવિધમ્' અનેકપ્રકારં પાનભોજનં ભિક્ષાચર્યાગત એવં 'ભદ્રકં ભદ્રકં' ઘૃતપૂર્ણાદિ ભુક્ત્વા 'વિવર્ણ' વિગતવર્ણમાપ્તલખલાદિ 'વિરસં' વિગતરસં-શીતૌદનાદિ 'આહરેદ' આનયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૩॥

ટીકાર્થ : ક્યારેક એવું બને કે તુચ્છસાધુ અનેકપ્રકારનું પાન-ભોજન ગોચરીમાં પામે. એ સાધુ ગોચરીચર્યામાં રહેલો છતો જ ઘેબર વગેરે સારી સારી વસ્તુ વાપરી લે અને આમ્લખલાદિ વર્ણરહિત વસ્તુઓ કે ઠંડાભાત વગેરે વિરસ વસ્તુઓ ઉપાશ્રયમાં લઈ આવે. (વસ્તુ પાત્રામાં ગુરુ પાસે લાવીને પણ ન દેખાડે એ પ્રત્યક્ષચોરી અને વસ્તુ બહાર જ વાપરી લઈ ગુરુ પાસે આવે તો એ પરોક્ષચોરી...)

સ કિમર્થમેવં કુર્યાદિત્યત આહ-

જાણંતુ તા ઇમે સમણા, આયયદ્વી અયં મુળી । સંતુદ્ધો સેવણ પંતં,
લૂહવિત્તી સુતોસઓ ॥૩૪॥

પ્રશ્ન : તે સાધુ શા માટે આવું કરે છે ?

ઉત્તર : એ સાધુ આ કારણસર આવું કરે કે

ગા.૩૪ આ સાધુઓ જાણો કે “આ (હું) મોક્ષાર્થી મુનિ છે. સંતુષ્ટ રુક્ષવૃત્તિવાળા, સુતોષ આ અન્તપ્રાન્ત વાપરે છે.”

‘જાણંતુ’ત્તિ સૂત્રં, જાનન્તુ તાવન્માં ‘શ્રમણાઃ’ શેષસાધવો યથા ‘આયતાર્થી’ મોક્ષાર્થી અયં ‘મુનિઃ’ સાધુઃ ‘સંતુદ્ધો’ લાભાલાભયોઃ સમઃ સેવતે ‘પ્રાન્તમ્’ અસારં ‘રુક્ષવૃત્તિઃ’ સંયમવૃત્તિઃ ‘સુતોષ્ઠ્યઃ’ યેન કેનચિત્તોષં નીયત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૪॥

ટીકાર્થ : બાકીના સાધુઓ મને જાણો કે આ મુનિ મોક્ષાર્થી છે. લાભ અને અલાભમાં સમાન છે. અસાર વાપરે છે. સંયમવૃત્તિવાળો છે. (સંયમપૂર્વક ગોચરીચર્યાદિ કરનારો છે.) સુતોષ્ઠ્ય છે એટલે કે ગમે તે વસ્તુથી સંતોષ પમાડી શકાય. એવો છે. (સાધુ વિવર્ણ વિરસ વસ્તુ લાવે એટલે બધા પ્રશંસા કરે અને ઉપરપ્રમાણે વિચારે એ સ્વાભાવિક છે.)

एतदपि किमर्थमेवं कुर्यात्तत्राह-

पूअणद्धा जसोकामी, माणसम्माणकामए । बहुं पसवई पावं, मायासल्लं
च कुव्वइ ॥३५॥

પ્રશ્ન : પણ સાધુઓ પોતાના માટે આ પ્રમાણે માને એ પણ એ શા માટે કરે છે ?

ઉત્તર : ગા.૩૫ પૂજનને માટે યશકામી, માનસન્માનકામી ઘણું પાપ પ્રસવે છે.

માયાશલ્યને કરે છે.

‘પૂઅણદ્વ’ત્તિ સૂત્રં, ‘પૂજાર્થમ્’ એવં કુર્વતઃ સ્વપક્ષપરપક્ષાભ્યાં સામાન્યેન પૂજા
ભવિષ્યતીતિ ‘યશસ્કામી’ અહો અયમિતિ પ્રવાદાર્થં વા, તથા માનસન્માનકામ એવં
કુર્યાત્, તત્ર વન્દનાભ્યુત્થાનલાભનિમિત્તો માનઃ વસ્ત્રપાત્રાદિલાભનિમિત્તઃ સન્માનઃ, સ
ચૈવંભૂતઃ ‘બહુ’ અતિપ્રચુરં પ્રધાનસંક્લેશયોગાત્ ‘પ્રસૂતે’ નિર્વર્તયતિ પાપં તદ્દુરુત્વાદેવ
સમ્યગ્નાલોચયન્ ‘માયાશલ્યં ચ’ ભાવશલ્યં ચ કરોતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૫॥

ટીકાર્થ : આ રીતે કરતાં સાધુની (મારી) સ્વપક્ષ = સાધુ-સાધ્વી દ્વારા અને પરપક્ષ
= ગૃહસ્થોદ્વારા સામાન્યથી પૂજા થશે એટલે એ માટે આવું કરે.

તથા “અહો આ સાધુ !” એ પ્રમાણે પોતાનામાટે પ્રસિદ્ધિ થાય તે માટે આવું કરે.
તથા માન અને સન્માનની ઈચ્છાવાળો તે આ પ્રમાણે કરે. તેમાં લોકો વંદન કરે, ઉભા
થાય. આ બધું જેમાં નિમિત્ત બને તે માન... અને વસ્ત્રપાત્રાદિનો લાભ એ જેમાં નિમિત્ત
બને એ સન્માન. (લોકો વંદનાદિ કરે, એનાથી એ સાધુને માન મળ્યું કહેવાય, લોકો
વસ્ત્રાદિ આપે તેનાથી એ સાધુને સન્માન મળેલું કહેવાય.)

આવા પ્રકારનો સાધુ પ્રધાનસંક્લેશના સંબંધને લીધે ઘણું પાપ બનાવે. અને તે
પાપના ભારેપણાથી જ એ સાધુ એ દોષોની આલોચના પણ ન કરે અને એ રીતે
માયાશલ્યરૂપ ભાવશલ્યને કરે. (કાંટો એ દ્રવ્યશલ્ય છે..)

પ્રતિષેધાન્તરમાહ-

સુરં વા મેરગં વાવિ, અન્નં વા મજ્જગં રસં । સસક્કઘં ન પિબે ભિક્કુ,
જસં સારક્કઘમપ્પણો ॥૩૬॥

બીજાપ્રતિષેધને કહે છે.

ગા.૩૬ પોતાના યશને રક્ષતો સાધુ સુરા, મૈરેથી કે અન્ય માદકરસ સસાક્ષિક ન
પીએ.

‘સુરં વ’ત્તિ સૂત્રં-‘સુરાં વા’ પિષ્ઠાદિનિષ્પન્નાં, ‘મેરકં વાપિ’ પ્રસન્નાઘ્યાં, સુરાપ્રાયો-
ગ્યદ્રવ્યનિષ્પન્નમન્યં વા ‘માઘં રસં’ સીધ્વાદિરૂપં ‘સસાક્ષિકં’ સદાપરિત્યાગસાક્ષિ-
કેવલિપ્રતિષિદ્ધં ન પિબેદ્ધિક્ષુઃ, અનેનાત્યન્તિક એવ તત્પ્રતિષેધઃ, સદાસાક્ષિભાવાત્ ।
કિમિતિ ન પિબેદિત્યાહ-યશઃ સંરક્ષન્નાત્મનઃ, યશઃશબ્દેન સંયમોઽભિધીયતે, અન્યે તુ

ગ્લાનાપવાદવિષયમેતત્સૂત્રં અલ્પસાગારિકવિધાનેન વ્યાચક્ષત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૬॥

ટીકાર્થ : લોટ વગેરેથી બનેલો દારુ સુરા. મેરક એટલે પ્રસન્ના નામનો દારુ. એમ દારુને યોગ્ય દ્રવ્યોથી બનેલ બીજું પણ સીધુવગેરે દ્રવ્ય સાધુ સાક્ષીની હાજરીમાં ન વાપરે.

(પ્રશ્ન : તો શું પોતે એકલો હોય, બીજો કોઈ સાક્ષી હાજર ન હોય ત્યારે દારુ વાપરી શકે ?)

ઉત્તર : દારૂનો સદા માટે પરિત્યાગ કરવામાં નિમિત્ત બનનાર સાક્ષી એવા કેવલીઓવડે નિષેધ કરાયેલા દારૂને પીએ. આનાવડે દારૂનો આત્યન્તિક જ નિષેધ કરી દીધો. કેમકે સદા સાક્ષી હોય છે. (આશય એ છે કે કોઈ જોનાર હોય = સાક્ષી હોય ત્યારે દારૂ ન પીવો... હવે કેવલી તો સદા જોનાર છે જ, એટલે સદા માટે દારૂ છોડી જ દેવો...)

પ્રશ્ન : કેવલી ભલેને જોતાં, છતાં સાધુ પીએ તો શું વાંધો ? શા માટે સુસાધુ દારૂ ન વાપરે ?

ઉત્તર : પોતાના યશની = સંયમની રક્ષા કરતો સાધુ આ દારૂ ન પીએ. અહીં યશ=સંયમ સમજવું. (દારૂ પીવાથી સંયમને બાધા પહોંચે, એ સંયમની રક્ષા કરવા માટે સાધુ દારૂ ન પીએ.)

બીજાઓ વળી સસાક્ષિક શબ્દનો આ પ્રમાણે ભાવાર્થ કરે છે કે આ સૂત્ર ગ્લાન સાધુના અપવાદ સંબંધી છે. એટલે કે ગ્લાન સાધુને રોગનાશાદિ માટે દારૂ આપવો જરૂરી બને તો એ શી રીતે પીવડાવવો એ અપવાદનું પ્રશ્નપણા કરનાર આ સૂત્ર છે. આ સૂત્ર યતના બતાવે છે કે કોઈની હાજરીમાં ગ્લાનને દારૂ ન પીવડાવવો. પણ ગૃહસ્થોને અલ્પ કરવાદ્વારા = એ સ્થાન એકાંતવાળું = ગૃહસ્થરહિત કરવાદ્વારા સાધુને દારૂ પીવડાવવો.

अत्रैव दोषमाह-

पियए एगओ तेणो, न मे कोइ विआणइ । तस्स पस्सह दोसाइं, निअडिं
च सुणेह मे ॥३७॥

આ દારૂ પીવામાં જ શું દોષ છે એ દર્શાવે છે.

ગા.૩૭ એકલો ચોર પીએ “મને કોઈ જાણતું નથી” તેના દોષોને જુઓ, અને કપટને મારી પાસે સાંભળો.

‘પિયર્ણ’તિ સૂત્રં, પિબતિ ‘एको’ धर्मसहायविप्रमुक्तोऽल्पसागारिकस्थितो वा ‘स्तेमः’ चौरोऽसौ भगवददत्तग्रहणात् अन्यापदेशयाचनाद्वा न मां कश्चिज्जानातीति भावयन्, तस्येत्यंभूतस्य पश्यत दोषानैहिकान् पारलौकिकांश्च ‘निकृतिं च’ मायारूपां शृणुत ममेति सूत्रार्थः ॥३७॥

ટીકાર્થ : ધર્મમાં સહાયકરનાર સંઘાટકસાધુ વિનાનો એવો અથવા તો અલ્પસાગારિકમાં = એકાન્ત શૂન્યસ્થાનમાં રહેલો એવો આ ચોર “મને કોઈ જાણતું નથી, જોતું નથી” એમ વિચારતો દારૂ વાપરે.

પ્રશ્ન : આ સાધુને ચોર શા માટે કહ્યો ?

ઉત્તર : જે દારૂ ભગવાનવડે અનુમતિ અપાયેલો નથી, એનું આ ગ્રહણ કરે છે એટલે એ ચોર છે અથવા તો “અમુક સાધુ ગ્લાન છે, એનામાટે દારૂ જોઈએ છે...” એ પ્રમાણે બીજાના બહાને દારૂની પાચના કરતો હોવાથી આ ચોર છે.

આવા પ્રકારના સાધુના આલૌકિક અને પારલૌકિક દોષો જુઓ. તથા માયારૂપ નિકૃતિને મારી પાસે સાંભળો.

वड्डई सुंङिआ तस्स; मायामोसं च भिक्खुणो । अयसो अ अनिब्बाणं, सययं च असाहुआ ॥३८॥

ગા.૩૮ તે સાધુની શૌન્ડિકા અને માયામૃષા વધે. અપયશ અને અનિર્વાણ તથા સતત અસાધુતા થાય.

‘વડ્ડઈ’તિ સૂત્રં, વર્ધતે ‘शौण्डिका’ तदत्यन्ताभिष्वङ्गरूपा तस्य माया मृषावादं चेत्येकवद्भावः प्रत्युपलब्धापलापेन वर्धते तस्य भिक्षोः, इदं च भवपरम्पराहेतुः, अनुबन्धदोषात्, तथा अयशश्च स्वपक्षपरपक्षयोः, तथा अनिर्वाणं तदलाभे सततं चासाधुता लोके व्यवहारतः चरणपरिणामबाधनेन परमार्थत इति सूत्रार्थः ॥३८॥

ટીકાર્થ : તે દારૂમાં અત્યંત આસક્તિ એજ શૌન્ડિકા. દારૂ પીનારા સાધુની આ શૌન્ડિકા વધવા માટે. તથા તે સાધુની માયા અને મૃષાવાદ વધે.

અહીં માયા મૃષાવાદનો સમાહારદ્વન્દ્વ સમાસ કરેલો હોવાથી એકવચન કરેલું છે.

પ્રશ્ન : માયા અને મૃષાવાદ શી રીતે વધે ?

ઉત્તર : એ સાધુ પોતાને મળેલા દારૂનો અપલાપ કરશે, એટલે કે કોઈને કહેશે નહિ. કોઈ પૂછશે તો પણ જુદું જ બોલશે. “મેં દારુ વહોર્યો છે...” વગેરે નહિ બોલે. આમાં માયાની અને મૃષાવાદની વૃદ્ધિ સ્પષ્ટ જ છે.

આ માયામૃષાવાદ ભવની પરંપરાનું કારણ છે. કેમકે આ માયામૃષાવાદનો અનુબંધ થવા રૂપ દોષ છે. અર્થાત્ આ માયાદિ દરેક ભવમાં આવતા જાય = ઉત્પન્ન થતા જાય. એનાથી વળી નવા ભવો બંધાય, એમાં વળી માયામૃષા થાય... આ રીતે ભવની પરંપરા ચાલે.

તથા સ્વપક્ષમાં અને પરપક્ષમાં આ સાધુનો અપયશ થાય.

તથા જ્યારે દારુ ન મળે ત્યારે એ સાધુને અશાંતિ થાય.

તથા સતત અસાધુતા થાય. વ્યવહારથી અસાધુતા આ પ્રમાણે કે લોકમાં બધા કહે કે “આ દારુ પીએ છે, આ સાધુ જ ન કહેવાય.” એમ અસાધુતા થાય. અને દારુ પીનારના ચારિત્રપરિણામને બાધા પહોંચવાથી પરમાર્થથી પણ સતત અસાધુતા થાય.

કિંચ-

નિચ્ચુલ્લિગ્ગો જહા તેણો, અત્તકમ્મેહિં દુમ્મઈ । તારિસો મરણંતેવિ, ન આરાહેइ સંવરં ॥૩૧॥

વળી

ગા.૩૯ જેમ ચોર તેમ પોતાના કર્મોથી સતત ઉદ્વિગ્ન, દુર્મતિવાળો તેવા પ્રકારનો સાધુ મરણાન્તે પણ સંવરને ન આરાધે.

‘નિચ્ચુલ્લિગ્ગો’ત્તિ સૂત્રં, સ ઇત્થંભૂતો ‘નિત્યોદ્વિગ્નઃ’ સદાઽપ્રશાન્તો યથા ‘સ્તેનઃ’ ચૌરઃ ‘આત્મકર્મભિઃ’ સ્વદુશ્ચરિતૈઃ ‘દુર્મતિઃ’-દુષ્ટબુદ્ધિઃ ‘તાદૃશઃ’ ક્લિષ્ટસત્ત્વો ‘મરણાન્તેઽપિ’ ચરમકાલેઽપિ નારાધયતિ ‘સંવરં’ ચારિત્રં, સદૈવાકુશલબુદ્ધ્યા તદ્વીજાભાવાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૧॥

ટીકાર્થ : જેમ ચોર પોતાના ચોરી વગેરે કાર્યોથી સતત ઉદ્વિગ્ન હોય છે = ભયમાં હોય છે. તેમ આ દારુ પીનારો સાધુ પણ પોતાના આ કર્મોથી સતત અપ્રશાન્ત હોય છે. દુષ્ટબુદ્ધિવાળો, સંકલેશવાળો આ સાધુ અંતકાળે પણ ચારિત્રને આરાધતો નથી. કેમકે એને સદાય અકુશલબુદ્ધિ રહી, એનાથી એને ચારિત્રની આરાધનાનું બીજ જ નથી, એટલે

તે આરાધના શી રીતે થાય ?

તથા-

આયરિં નારાહેઙ, સમણે આવિ તારિસે । ગિહત્થાવિ ણ ગરિહંતિ, જેણ
જાણંતિ તારિસં ॥૪૦॥

ગા.૪૦ તે આચાર્યને આરાધતો નથી. તાદૃશ સાધુઓને પણ (આરાધતો નથી).
ગૃહસ્થો પણ તેને નિંદે છે, કેમકે તેઓ તેને તાદૃશ = દારુ પીનાર જાણે છે.

‘આયરિં’ત્તિ સૂત્રં, આચાર્યાન્નારાધયતિ, અશુદ્ધભાવત્વાત્-શ્રમણાંશ્ચાપિ
તાદૃશાન્નારાધયત્યશુભભાવત્વાદેવ, ગૃહસ્થા અપ્યેનં દુષ્ટશીલં ‘ગર્હંતે’ કુત્સન્તિ, કિમિતિ?
- યેન જાનન્તિ ‘તાદૃશં’ દુષ્ટશીલમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૦॥

ટીકાર્થ : દારુપીનારો સાધુ અશુદ્ધભાવવાળો હોવાથી આચાર્યની આરાધના-સેવા
કરતો નથી.

તથા તેવા પ્રકારના સુંદર શ્રમણોની પણ આરાધના કરતો નથી તેનું કારણ પણ આ
જ છે કે આ સાધુ અશુદ્ધભાવવાળો છે.

ગૃહસ્થો પણ આ દુષ્ટશીલવાળા સાધુની ગર્હા કરે છે, કેમકે તેઓ જાણે છે કે આ
દુષ્ટશીલવાળો છે.

एवं तु अगुणप्येही, गुणाणं च विवज्जए । तारिसो मरणंतेऽवि, ण
आराहेङ्ग संवरं ॥४१॥

ગા.૪૧ આ પ્રમાણે અગુણપ્રેક્ષી ગુણોનો ત્યાગી તાદૃશસાધુ મરણાન્તે પણ સંવરને
આરાધતો નથી.

‘एवं तु’ત્તિ સૂત્રં, ‘एवं तु’ उक्तेन प्रकारेण ‘अगुणप्रेक्षी’ अगुणान्-प्रमादादीन् प्रेक्षते
तच्छीलश्च य इत्यर्थः, तथा ‘गुणानां च’ अप्रमादादीनां स्वगतानामनासेवनेन परगतानां
च प्रद्वेषेण ‘विवर्जकः’ त्यागी ‘तादृशः’ क्लिष्टचित्तो मरणान्तेऽपि नाराधयति ‘संवरं’
चारित्र्यमिति सूत्रार्थः ॥४१॥

ટીકાર્થ : આમ કહેલા પ્રકારે પ્રમાદાદિ દોષોને જ જે જુએ છે અને એને આચરવાના

સ્વભાવવાળો જે છે તથા જે પોતાના આત્મામાં રહેલા અપ્રમાદાદિ ગુણોનું આસેવન ન કરવા દ્વારા અને બીજામાં રહેલા અપ્રમાદાદિ ગુણો ઉપર પ્રદેષદ્વારા તે ગુણોનો ત્યાગકરનારો જે સાધુ છે, તાદૃશ = સંકલિષ્ટચિત્તવાળો સાધુ અંતસમયે પણ ચારિત્રને આરાધતો નથી.

યતશ્ચૈવમત એતદ્દોષપરિહારેણ

તવં કુલ્લ્લ મેઘાવી, પળીઅં વજ્જાએ રસં । મજ્જપ્પમાયવિરઓ, તવસ્સી
અહુત્કસો ॥૪૨॥

જે કારણથી આવું છે, આથી આ દોષનો ત્યાગ કરવા દ્વારા

ગા.૪૨ મઘપ્રમાદ વિરત, તપસ્વી, ઉત્કર્ષરહિત, મેઘાવી તપ કરે, પ્રણીત રસ વર્જે.

‘તવં’તિ સૂત્રં, તપઃ કરોતિ ‘મેઘાવી’ મર્યાદાવર્તી ‘પ્રણીતં’ સ્નિગ્ધં વર્જયતિ ‘રસં’ ઘૃતાદિકં, ન કેવલમેતત્કરોતિ, અપિતુ મઘપ્રમાદવિરતો, નાસ્તિ ક્લિષ્ટસત્ત્વાનામકૃત્યમિત્યેવં પ્રતિષેધઃ, ‘તપસ્વી’ સાધુઃ ‘અત્યુત્કર્ષઃ’ અહં તપસ્વીત્યુત્કર્ષરહિત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૨॥

ટીકાર્થ : મર્યાદામાં રહેનારો આ સાધુ તપ કરે. ધી વગેરે સ્નિગ્ધરસ વર્જે. માત્ર આટલું જ કરે એમ નહિ પરંતુ મઘપ્રમાદથી વિરત બને.

પ્રશ્ન : સાધુને દારુનો નિષેધ કરવો પડે ?

ઉત્તર : સંકલિષ્ટ જીવોને કંઈપણ અકાર્ય નથી, અર્થાત્ તેઓ દારુપીવાદિ કામ પણ કરી બેસે એટલે આ પ્રમાણે પ્રતિષેધ કરેલો છે. તથા આ તપસ્વી સાધુ “હું તપસ્વી છું.” એવા પ્રકારના અભિમાન વિનાનો બને.

તસ્સ પસ્સહ કલ્લાણં, અણેગસાહુપૂઙ્ગં । વિત્તલં અત્થસંજુત્તં, કિત્તહસ્સં
સુણેહ મે ॥૪૩॥

ગા.૪૩ તેના અનેક સાધુપૂજિત, વિપુલ, અર્થસંયુક્ત તેના કલ્યાણને જુઓ. હું કીર્તન કરીશ. મને સાંભળો.

‘તસ્સ’તિ સૂત્રં, ‘તસ્ય’ ઇત્યંભૂતસ્ય પશ્યત ‘કલ્યાણં’ ગુણસંપદૂપં સંયમં, કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ-અનેકસાધુપૂજિતં, પૂજિતમિતિ-સેવિતમાચરિતં, ‘વિપુલં’ વિસ્તીર્ણં વિપુલમોક્ષાવહત્વાત્ ‘અર્થસંયુક્તં’ તુચ્છતાદિપરિહારેણ નિરુપમસુખરૂપમોક્ષસાધનત્વાત્

કીર્તયિષ્યેઽહં શ્રુણુત 'મે' મમેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૩॥

ટીકાર્થ : આવા પ્રકારના સાધુના ગુણસંપત્તિ રૂપ સંયમાત્મક કલ્યાણને જુઓ.

પ્રશ્ન : એ કલ્યાણ કેવું છે ?

ઉત્તર : એ સંયમ અનેક સાધુઓથી પૂજિત = સેવિત = આચરાયેલું છે. (પૂર્વના અનંત સાધુઓએ અને વર્તમાનના પણ સુસાધુઓએ એ સંયમ પાળેલું છે...)

એ સંયમ કલ્યાણ = વિપુલમોક્ષને લાવનાર હોવાથી વિપુલ છે.

તથા આ સંયમમાં તુચ્છતા વગેરેના પરિહાર દ્વારા નિરુપમસુખ રૂપ મોક્ષનું સાધન હોવાથી અર્થસંયુક્ત = મોક્ષરૂપી અર્થવાળું છે.

(તુચ્છતાદિપરિહારેણ શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રમાણે સંભવિત છે.

(ક) મોક્ષાત્મક સુખમાં તુચ્છતા, અનિત્યતાદિ નથી, એટલે એ નિરુપમ છે. આમ તુચ્છતાદિના અભાવથી જે સુખ નિરૂપમ છે. એવા નિરૂપમસુખ સ્વરૂપ જે મોક્ષ છે. તેનું સાધન આ સંયમ છે.

(ખ) દારુ પીવું, માયા, મૃષા કરવા વગેરે રૂપ તુચ્છતા, આસક્તિ આદિ દોષો આ સાધુના સંયમમાં નથી. અર્થાત્ આ સંયમમાં તુચ્છતાદિનો અભાવ છે. એટલે એ નિર્મળ છે. અને માટે જ તે મોક્ષનું સાધન છે..

આમાં યથાયોગ્ય અન્ય પણ અર્થો વિચારવા...)

एवं तु स गुणापेक्षी. अगुणाणं च विवर्ज्य । तारिसो मरणान्तेऽपि, आराहेऽ संवरं ॥४४॥

ગા.૪૪ આ પ્રમાણે ગુણપ્રેક્ષી, અગુણોનો વિવર્જક તે તાદૃશ સાધુ મરણાન્તે પણ સંવરને આરાધે.

'एवं तु' उक्तेन प्रकारेण 'स' साधुः 'गुणापेक्षी' गुणान्-अप्रमादादीन् प्रेक्षते तच्छीलश्च य इत्यर्थः, तथा 'अगुणानां च' प्रमादादीनां स्वगतानामनासेवनेन परगतानां चाननुमत्या 'विवर्जकः' त्यागी 'तादृशः' शुद्धवृत्तो 'मरणान्तेऽपि' चरमकालेऽप्याराधयति 'संवरं' चारित्रं, सदैव कुशलबुद्ध्या तद्वीजपोषणादिति सूत्रार्थः ॥४४॥

ટીકાર્થ : ઉપર કહેલાપ્રકારે જે સાધુ અપ્રમાદાદિ ગુણોને જોનારો અને તેને સેવવાના

સ્વભાવવાળો છે. તથા જે પોતાનામાં રહેલા પ્રમાદાદિ દોષોનું સેવન ન કરવા દ્વારા અને બીજામાં રહેલા પ્રમાદાદિ દોષોની અનુમતિ = અનમોદના ન કરવા દ્વારા તે દોષોનો ત્યાગી છે. આવો શુદ્ધ આચારવાળો સાધુ અંતકાળે પણ ચારિત્રને આરાધે છે. કેમકે એને સદા કુશલ બુદ્ધિ હોવાથી તેના દ્વારા ચારિત્રની આરાધનાના બીજનું પોષણ થયું છે. એટલે તે અંતે પણ ચારિત્રારાધક બને છે.

તથા

આયરિણ આરાહેઙ્, સમણે આવિ તારિસે । ગિહત્થાવિ ણં પૂયંતિ, જેણ જાણંતિ તારિસં ॥૪૫॥

ગા.૪૫ આચાર્યને અને તાદશસાધુઓને આરાધે છે. ગૃહસ્થો પણ તેને પૂજે છે, કેમકે તેને તાદશ જાણે છે.

‘આયરિણ’ત્તિ સૂત્રં, આચાર્યાનારાધયતિ, શુદ્ધભાવત્વાત્, શ્રમણાંશ્ચાપિ તાદૃશ આરાધયતિ, શુદ્ધ ભાવત્વાદેવ, ગૃહસ્થા અપિ શુદ્ધવૃત્તમેનં પૂજયન્તિ, કિમિતિ ?, યેન જાનન્તિ ‘તાદૃશં’ શુદ્ધવૃત્તમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૫॥

ટીકાર્થ : આ સાધુ શુદ્ધભાવવાળો હોવાથી આચાર્યને આરાધે છે. (સેવે છે. પ્રસન્ન કરે છે...) તથા તાદશસાધુ શુદ્ધભાવવાળો હોવાથી જ શ્રમણોને પણ આરાધે છે. ગૃહસ્થો પણ શુદ્ધઆચારવાળા આને પૂજે છે. કેમકે તેઓ તેને શુદ્ધઆચારવાળો જાણે છે.

સ્તેનાધિકાર એવેદમાહ-

તવતેણે વયતેણે, રૂવતેણે અ જે નરે । આચારભાવતેણે અ, કુલ્લઈ દેવકિલ્લિસં ॥૪૬॥

ચોરના અધિકારમાં જ આ વાત કહે છે કે

ગા.૪૬ જે નર તપસ્તેન, વયઃસ્તેન, રૂપસ્તેન, આચારસ્તેન અને ભાવસ્તેન છે તે કિલ્લિષિક દેવ કરે છે.

‘તવ’ત્તિ સૂત્રં, તપસ્તેનો વાક્સ્તેનો રૂપસ્તેનસ્તુ યો નરઃ કશ્ચિત્ આચારભાવસ્તેનશ્ચ, પાલયન્નપિ ક્રિયાં તથાભાવદોષાદેવકિલ્લિષં કરોતિ-કિલ્લિષિકં કર્મ નિર્વર્તયતીત્યર્થઃ, તપસ્તેનો નામ ક્ષપકરૂપકલ્પઃ કશ્ચિત્ કેનચિત્ પૃષ્ટસ્ત્વમસૌ ક્ષપક ઇતિ, સ

પૂજાદ્યર્થમાહ-અહમ્, અથવા વક્તિ-સાધવ એવ ક્ષપકાઃ, તૂષ્ણી વાડસ્ટે, એવં વાક્સ્ટેનો ધર્મકથકાદિતુલ્યરૂપઃ કશ્ચિત્કેનચિત્ પૃષ્ઠ ઇતિ, એવં રૂપસ્ટેનો રાજપુત્રાદિતુલ્યરૂપઃ, એવમાચારસ્ટેનો વિશિષ્ટાચારવત્તુલ્યરૂપ ઇતિ, ભાવસ્ટેનસ્તુ પરોત્પ્રેક્ષિતં કથચ્છિત્ કિચ્છિત્ શ્રુત્વા સ્વયમનુત્પ્રેક્ષિતમપિ મયૈતત્પ્રપન્નેન ચર્ચિતમિત્યાહેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૬॥

ટીકાર્થ : તપસ્ટેનવગેરે સાધુ ક્રિયાને પાળતો હોય તો પણ તેવા પ્રકારના ભાવદોષથી તે કિલ્બિષિક કર્મ બનાવે છે. (તેવી હલકી દેવગતિમાં લઈ જનારું કર્મ તે કિલ્બિષિક દેવકર્મ.)

● જે બીજા તપસ્વીના જેવા જ રૂપવાળો હોય, તેને કોઈક પૂછે કે એ તપસ્વી તમે છો ?” પેલો સાધુ પૂજાદિમાટે કહે કે “હું જ છું” અથવા તો બોલે કે “સાધુઓ તપસ્વી હોય” અથવા મૌનધારી રહે. (આનાથી સામેવાળો તો એને તપસ્વી જ સમજે...) આ તપસ્ટેન કહેવાય.

● એમ કોઈક સાધુ ધર્મકથીસાધુના જેવા રૂપવાળો હોય અને કોઈક એને પૂછે કે “તમે પેલા વ્યાખ્યાનકાર છો...?” (ઉપર મુજબ બાકીનું સમજવું)

● એમ રાજપુત્રવગેરેને સમાનરૂપવાળો કોઈ હોય... તે રૂપસ્ટેન.

● એમ વિશિષ્ટઆચારવાળાને સમાનરૂપવાળો કોઈ હોય... તે આચારસ્ટેન.

● તથા બીજાવડે ચિંતનકરાયેલી કંઈક વસ્તુને કોઈપણ રીતે સાંભળી લઈ પોતે સ્વયં ન ચિંતવેલી હોવા છતાં જે એમ બોલે કે મેં આ તત્ત્વ વિસ્તારથી ચર્ચેલું છે, વિચારેલું છે.” આ ભાવસ્ટેન કહેવાય.

અયં ચેત્યંભૂતઃ

લઙ્ઘૂણવિ દેવત્તં, ઊવવત્રો દેવકિલ્બિસે । તત્થાવિ સે ન યાણાઙ્, કિં મે કિચ્ચા ઇમં ફલં ? ॥૪૭॥

ગા.૪૭ દેવત્વ પામીને પણ દેવકિલ્બિષિકમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યાં પણ તે ન જાણે કે “શું કર્યાનું મને આ ફલ મળ્યું છે?”

‘લઙ્ઘૂણ’ત્તિ સૂત્રં, લઙ્ઘ્વાપિ દેવત્વં તથાવિધક્રિયાપાલનવશેન ઉપપન્નો ‘દેવકિલ્બિષે’ દેવકિલ્બિષિકા યે, તત્રાપ્યસૌ ન જાનાત્યવિશુદ્ધાવધિના, કિં મમ કૃત્વા ‘ઇદં ફલં’ કિલ્બિષિકદેવત્વમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૭॥

ટીકાર્થ : આ આવા પ્રકારનો તપસ્તેનાદિ સાધુ તેવા પ્રકારની ક્રિયાના પાલનનાં વશથી દેવપણું પામીને પણ જે દેવકિલ્બિષિકો છે, તેમાં ઉત્પન્ન થાય. (પણ ઊંચાદેવલોકમાં નહિ) ત્યાં પણ એ અવિશુદ્ધ અવધિજ્ઞાન હોવાથી જાણી ન શકે છે કે “મેં પૂર્વે કયું કેવું પાપ કરેલું કે જે કર્યા પછીનું આ હલકાદેવ બનવા રૂપ ફલ મળ્યું છે.”

અત્રૈવ દોષાન્તરમાહ-

તત્તોવિ સે ચઙ્ગતાણં, લબ્ધિહી એલમૂઅયં । નરગં તિરિક્ખજોણિં વા,
બોહી જત્થ સુદુલ્લભ ॥૪૮॥

અહીં જ બીજાદોષને દેખાડે છે.

ગા.૪૮ ત્યાંથી પણ ચ્યવીને તે એલમૂકત્વ પામશે. નરક કે તિર્યંચયોનિ પામશે કે જ્યાં બોધિ સુદુર્લભ છે.

‘તત્તોવિ’ત્તિ સૂત્રં, તતોઽપિ દેવલોકાદસૌ ચ્યુત્વા લપ્સ્યતે ‘એલમૂકતામ્’ અજાભાષાનુકારિત્વં માનુષત્વે, તથા નરકં તિર્યંચયોનિં વા પારમ્પર્યેણ લપ્સ્યતે, ‘બોધિર્યત્ર સુદુર્લભઃ’ સકલસંપન્નિબન્ધના યત્ર જિનધર્મપ્રાપ્તિર્દુરાપા । ઇહ ચ પ્રાજ્ઞોત્યેલમૂકતામિતિ વાચ્યે અસકૃદ્વાવપ્રાપ્તિચ્છાપનાય લપ્સ્યતે ઇતિ ભવિષ્ય-ત્કાલનિર્દેશ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૮॥

ટીકાર્થ : આ સાધુ દેવલોકમાંથી ચ્યવ્યા પછી પણ મનુષ્યપણામાં બકરીની ભાષાને અનુસરનારા પણું પામશે. અર્થાત્ એવો મનુષ્ય બનશે કે જે સ્પષ્ટ બોલી ન શકે. બકરીની માફક માત્ર બેં બેં જેવું અસ્પષ્ટ બોલે.

તથા પરંપરાએ નરક કે તિર્યંચયોનિ પામશે. (દેવમાંથી સીધો નરકમાં ન જાય, એ અપેક્ષાએ પરંપરાએ કહ્યું છે.) કે જે નરક-તિર્યંચમાં બોધિ-સમ્યક્ત્વ સુદુર્લભ છે. અર્થાત્ તમામ સંપત્તિના કારણભૂત જિનધર્મપ્રાપ્તિ જે ગતિઓમાં દુર્લભ છે, એવી ગતિમાં એ જીવ જશે.

પ્રશ્ન : પ્રાજ્ઞોતિ એલમૂકતાં એમ વર્તમાનકાળનો જ નિર્દેશ કરવો જોઈએ ને ? લપ્સ્યતે એમ ભવિષ્યકાળનો નિર્દેશ શા માટે ? (કોઈક એક જીવની વાર્તા જ ચાલતી હોય તો એમાં ભવિષ્યપ્રયોગ બરાબર. પણ અહીં તો વાસ્તવિકસ્વરૂપ જ બતાવી રહ્યા છે. ભૂતકાળમાં આ રીતે પામ્યા છે, ભવિષ્યમાં અનંતાજીવો પામશે અને વર્તમાનકાળમાં પામે છે... આવા પદાર્થોમાં વર્તમાનપ્રયોગ જ ન્યાય ગણાય.)

ઉત્તર : તમારી વાત સાચી છે. પરંતુ “આ જીવ વારંવાર, અનેકવાર તિર્યચભાવ, નરકભાવની પ્રાપ્તિ કરે છે” એ દર્શાવવામાટે વર્તમાનકાળનો પ્રયોગ કહેવા જેવો હોવા છતાં ભવિષ્યકાળનો નિર્દેશ કરેલો જાણવો.

પ્રકૃતમુપસંહરતિ-

एअं च दोसं ददूणं, नायपुत्तेण भासिअं । अणुमायंपि मेहावी, मायामोसं विवज्जए ॥૪૯॥

પ્રકૃતવાતનો ઉપસંહાર કરે છે.

ગા.૪૯ જ્ઞાતપુત્રવડે ભાષિત આ દોષને જોઈને મેઘાવી અણુમાત્ર પણ માયામૃષાને વર્જે.

‘एअं च’ત્તિ સૂત્ર, एअं च दोषम्-અનન્તરોદિતં સત્યપિ શ્રામણ્યે કિલ્બિષિકત્વાદિ-પ્રાપ્તિરૂપં દૃષ્ટ્વા આગમતો ‘જ્ઞાતપુત્રેણ’ ભગવતા વર્દ્ધમાનેન ‘ભાષિતમ્’ ઉક્તમ્ ‘અણુમાત્રમપિ’ સ્તોકમાત્રમપિ કિમુત પ્રભૂતં ? ‘મેઘાવી’ મર્યાદાવર્તી ‘માયામૃષાવાદમ્’ અનન્તરોદિતં ‘વર્જયેત્’ પરિત્યજેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૯॥

ટીકાર્થ : સાધુપણું હોવા છતાં પણ કિલ્બિષિકત્વાદિની પ્રાપ્તિરૂપ આ અનંતર કહેવાયેલા દોષને કે જે ભગવાન વર્ધમાનસ્વામીએ દર્શાવેલો છે, તેને આગમથી જાણીને મર્યાદાવર્તી સાધુ વધારાની તો શી વાત ? પણ થોડાક માત્ર પણ અનંતરોદિત માયામૃષાવાદને ત્યાગી દે.

अध्ययनार्थमुपसंहरन्नाह-

सिक्खिऊण भिक्खेसणसोहिं, संजयाण बुद्धाण सगासे ।

तत्थ भिक्खु सुप्पणिहिइंदिए, तिब्बलज्जगुणवं विहरिज्जासि ॥૫૦॥

તિબેમિ

समत्तं पिंडेसणानामज्झयणं पंचमं ॥૫॥

અધ્યયનના અર્થનો ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે

ગા.૫૦ બુદ્ધ સંયતોની પાસે ભિક્ષેષણાની શુદ્ધિને શીખીને ભિક્ષુ તેમાં સુમણિહિત ઈન્દ્રિયવાળો અને તીવ્રલજ્જગુણવાળો બની વિચરે. એમ હું કહું છું.

* 'સિક્ષિક્ષણ'તિ સૂત્રં, 'શિક્ષિત્વા' અધીત્ય 'ભિક્ષૈષણાશુદ્ધિમ્' પિણ્ડમાર્ગણા-
 * શુદ્ધિમુદ્ગમાદિરૂપાં, કેભ્યઃ સકાશાદિત્યાહ-'સંયતેભ્યઃ' સાધુભ્યો 'બુદ્ધેભ્યઃ' *
 * અવગતતત્ત્વેભ્યઃ ગીતાર્થેભ્યો ન દ્રવ્યસાધુભ્યઃ સકાશાત્, તતઃ કિમિત્યાહ-'તત્ર' *
 * ભિક્ષૈષણાયાં 'ભિક્ષુઃ' સાધુઃ 'સુપ્રણિહિતેન્દ્રિયઃ' શ્રોત્રાદિભિર્ગાઢં તદુપયુક્તઃ 'ત્રીવ્રલજ્જ' *
 * ઉત્કૃષ્ટસંયમઃ સન્, અનેન પ્રકારેણ ગુણવાન્ વિહરેત્-સામાચારીપાલનં કુર્યાદ્, ઇતિ
 ન બ્રવીમીતિ પૂર્વવદિતિ સૂત્રાર્થઃ । ઉક્તોઽનુગમઃ । સામ્પ્રતં નયાઃ, તે ચ પૂર્વવદેવ । વ્યાખ્યાતં ન
 મો પિણ્ડૈષણાધ્યયનમ્ ॥૫૦॥

इति श्रीहरिभद्रसूरिविरचितायां दशवैकालिकवृत्तौ पण्डितैषणाध्ययनं
 समाप्तम् ॥५॥

ટીકાર્થ : સાધુ ઉદ્ગમ-ઉત્પાદન-એષણા રૂપ જે પિંડની માર્ગણા કરવાની શુદ્ધિ છે, તેને શીખી લે.

પ્રશ્ન : કોની પાસેથી શીખે ?

ઉત્તર : તત્ત્વને જાણી ચૂકેલા ગીતાર્થસાધુઓ પાસેથી શીખે. દ્રવ્યસાધુઓ પાસેથી ન શીખે.

પ્રશ્ન : એ શીખ્યા બાદ શું કરે ?

ઉત્તર : એ શીખ્યાબાદ ભિક્ષૈષણામાં ભિક્ષુ શ્રોત્રાદિ ઈન્દ્રિયોવડે ગાઢઉપયોગવાળો બને. અને ઉત્કૃષ્ટ સંયમવાળો બને... એ રીતે વિચરે.

આમ આ પ્રકારે ગુણવાનસાધુ સામાચારીપાલન કરે.

બ્રવીમિ શબ્દનો અર્થ પૂર્વની જેમ સમજી લેવો.

અનુગમ કહેવાઈ ગયો.

હવે નયો...

તે પૂર્વની જેમ જ સમજવા.

પાંચમું અધ્યયન-દ્વિતીય ઉદ્દેશો સંપૂર્ણ.

પિંડેષણા અધ્યયનનું વ્યાખ્યાન થઈ ગયું.

॥ અથ ષષ્ઠમધ્યયનમ્ મહાચારકથાખ્યં ॥

અધુના મહાચારકથાખ્યમારમ્ભ્યતે, અસ્ય ચાયમભિસંબન્ધઃ-ઇહાનન્તરાધ્યયને સાધોર્મિક્ષાવિશોધિરુક્તા, ઇહ તુ ગોચરપ્રવિષ્ટેન સતા સ્વાચારં પૃષ્ટેન તદ્વિદાઽપિ ન મહાજનસમક્ષં તત્રૈવ વિસ્તરતઃ કથયિતવ્યં ઇતિ, અપિ ત્વાલયે ગુરવો વા કથયન્તીતિ વક્તવ્યમિત્યેતદુચ્યતે, ઉક્તં ચ-“ગોઅરગ્ગપવિદ્વો ડ, ન નિસીએજ્જ કથઇ । કહં ચ ન પબંધેજ્જા, ચિદ્વિત્તા ણ વ સંજા ॥૧॥” ઇત્યનેનાભિસંબન્ધેનાયાતમિદમધ્યયનમ્, અસ્ય ચાનુયોગદ્વારોપન્યાસઃ પૂર્વવત્તાવદ્યાવત્ત્રામનિષ્પન્નો નિક્ષેપઃ, તત્ર ચ મહાચારકથેતિ નામ, એતચ્ચ તત્ત્વતઃ પ્રાગ્નિરૂપિતમેવેત્યતિદિશન્નાહ-

જો પુર્વિ ઉદ્ધિદ્વો આયારો સો અહીંમઇરિત્તો ।

સચ્ચેવ ય હોઇ કહા આયારકહાએ મહર્ષિ ॥૨૪૫॥

મહાચારકથાનામક છઠું અધ્યયન

હવે મહાચારકથાનામનું અધ્યયન શરુ કરાય છે. આનો આ સંબંધ છે. અહીં અનંતર અધ્યયનમાં સાધુની ભિક્ષાવિશુદ્ધિ કહેવાઈ.

અહીં તો આ કહેવાય છે કે - ગોચરી માટે ગયેલા સાધુને કોઈ પૂછે કે “તમારો આચાર શું છે ?” તો એ રીતે પુછાયેલો સાધુ તે સ્વાચારનો જાણકાર હોય તો પણ એ પુછનારા મહાજનની આગળ ત્યાં જ વિસ્તારથી સ્વ આચાર ન કહે, પરંતુ સાધુ ઉપાશ્રયમાં આવીને ત્યાં ભેગાયેલા મહાજનને સ્વાચાર કહે. અથવા તો ગોચરી વખતે જ એ પૃથ્વકોને કહે કે “મારા ગુરુવર તમને સ્વાચાર કહેશે.” આ વાત આ અધ્યયનમાં કહેવાની છે.

(સાધુ એ મહાજનને કહે કે જો તમે ઉપાશ્રયે આવશો તો ત્યાં હું મારા આચાર જણાવીશ, અથવા તો મારા ગુરુ તમને ત્યાં સાધ્વાચાર જણાવશે...)

કહ્યું છે કે - “ગોચરાગ્રમાં પ્રવેશેલો સાધુ ક્યાંય ન ભેસે. કથાને પ્રકર્ષથી ન કહે. ત્યાં ઉભો રહીને, લાંબો સમય રહીને ન કહે.”

આમ આ સંબંધથી આવેલું આ અધ્યયન છે.

આના અનુયોગદ્વારોનો ઉપન્યાસ પૂર્વની જેમ ત્યાં સુધી જાણવો કે જ્યાં સુધી નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ આવે. તેમાં આનું નામ મહાચારકથા છે. આ પરમાર્થથી પૂર્વે

કહેવાઈ જ ગયેલું છે. એટલે એનો અતિદેશ કરતા કહે છે કે

નિ.૨૪૫ પૂર્વે જે આચાર કહેવાયો, તે અન્યૂન-અનતિરિક્ત અહીં પણ સમજવો. મહત્તી આચારકથામાં તે જ પૂર્વે જણાવેલી કથા છે.

વ્યાખ્યા-ય: 'પૂર્વ' ક્ષુલ્લકાચારકથાયાં 'નિર્દિષ્ટ' ઉક્ત: 'આચારો' જ્ઞાનાચારાદિ: અસાવહીનાતિરિક્તો વક્તવ્ય:, સૈવ ચ ભવતિ 'કથા' આક્ષેપણ્યાદિલક્ષણા વક્તવ્યા, ચશબ્દાત્તદેવ ક્ષુલ્લકપ્રતિપક્ષોક્તં મહદ્વક્તવ્યમ્, આચારકથાયાં મહત્યાં પ્રસ્તુતાયામિતિ ગાથાર્થ: ॥

ટીકાર્થ : ત્રીજા ક્ષુલ્લકાચારકથા નામના અધ્યયનમાં જે જ્ઞાનાચારાદિ આચાર બતાવેલો. એ ઓછો ય નહિ અને વધારે પણ નહિ... સંપૂર્ણ અહીં કહેવો. તથા તે જ આક્ષેપણ્યાદિ સ્વરૂપવાળી કથા કહેવી. ચ શબ્દથી તે જ ક્ષુલ્લકનાં પ્રતિપક્ષ તરીકે કહેવાયેલ મહત્ પણ કહેવું.

મોટીઆચારકથા પ્રસ્તુત છે, એમાં ઉપરની બાબતો સમજવી.

ઉક્તો નામનિષ્પન્નો નિક્ષેપ इत्यादिचर्च: पूर्ववत्तावद्यावत्सूत्रानुगमेऽस्खलितादि-
गुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्-

નાળદંસણસંપન્નં, સંજમે અ તવે રયં । ગણિમાગમસંપન્નં, ઉજ્જાણમ્મિ
સમોસઢં ॥૧॥ રાયણો રાયમચ્ચા ય, માહણા અદુવ રક્તિઆ । પુચ્છંતિ
નિહુઅપ્પાણો, કહં મ્હે આચારગોચરો ? ॥૨॥

નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ કહેવાઈ ગયો... વગેરે ચર્ચા પૂર્વની જેમ ત્યાંસુધી જાણવી કે
છેક સૂત્રાનુગમમાં અસ્ખલિત વગેરે ગુણોથી યુક્ત સૂત્ર ઉચ્ચારવાનું છે.

તે સૂત્ર આ છે.

ગા.૧-૨ જ્ઞાનદર્શનસંપન્ન, સંયમમાં અને તપમાં રત, આગમથી સંપન્ન, ઉદ્યાનમાં
બિરાજેલા ગણિને નિભૃતાત્મા એવા રાજાઓ, રાજમંત્રીઓ, બ્રાહ્મણો કે ક્ષત્રિયો પૂછે છે કે
તમારો આચારનો વિષય કેવી રીતે છે ?

अस्य व्याख्या 'ज्ञानदर्शनसंपन्न' ज्ञानं-श्रुतज्ञानादि दर्शनं-क्षायोपशमिकादि ताभ्यां
संपन्नं-युक्तं 'संयमे' पञ्चाश्रवविरमणादौ 'तपसि च' अनशनादौ 'रतम्' आसक्तं,

ગણોઽસ્યાસ્તીતિ ગણી તં ગણિનમ્-આચાર્યમ્ 'આગમસંપન્નં' વિશિષ્ટશ્રુતધરં, બહ્વાગમત્વેન પ્રાધાન્યરૂપાપનાર્થમેતત્, 'ઉદ્યાને' ક્વચિંત્સાધુપ્રાયોગ્યે 'સમવસૂતં' સ્થિતં ધર્મદેશનાર્થં વા પ્રવૃત્તમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧॥ તત્કિમિત્યાહ-'રાયાણો'તિ સૂત્રં, 'રાજાનો' નરપતયઃ 'રાજામાત્યાશ્ચ' મન્ત્રિણઃ 'બ્રાહ્મણાઃ' પ્રતીતાઃ 'અદુવ'તિ તથા 'ક્ષત્રિયાઃ' શ્રેષ્ઠ્યાદયઃ પૃચ્છન્તિ 'નિભૂતાત્માનઃ' અસંભ્રાન્તા રચિતાઙ્ગલયઃ કથં 'ભે' ભવતામ્ 'આચારગોચરઃ' ક્રિયાકલાપઃ સ્થિત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૨॥

ટીકાર્થ : જ્ઞાન એટલે શ્રુતજ્ઞાન વગેરે. દર્શન એટલે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ વગેરે. તે બંનેથી સંપન્ન... તથા પંચ આશ્રવના વિરમણ વગેરે રૂપ સંયમમાં અને અનશનાદિ તપમાં આસક્ત... ગણવાળા એટલે કે આચાર્ય... આગમસંપન્ન એટલે વિશિષ્ટશ્રુતધર...

પ્રશ્ન : જ્ઞાનસંપન્ન લાખેલું જ છે, તો પછી આગમસંપન્ન જુદું લખવાની શી જરૂર ?

ઉત્તર : એ આચાર્ય ઘણાં આગમોના જ્ઞાનવાળા હોય અને એનાથી એમની પ્રધાનતા ગણાય... એ દર્શાવવામાટે આ શબ્દ જુદો લીધો છે. (આશય એ કે બીજા બધા જ્ઞાન કરતાં પણ આચાર્યની પ્રધાનતા બહુ-આગમજ્ઞાનથી છે... એટલે એનો સ્વતંત્ર ઉલ્લેખ કર્યો.)

તથા સાધુયોગ્ય કોઈક ઉપધાનમાં રહેલા કે ધર્મદેશના આપવામાટે પ્રવૃત્તથયેલા એવા તે આચાર્યને... (બીજીગાથા સાથે સંબંધ ચાલુ જ છે...)

રાજાઓ, રાજમંત્રીઓ, બ્રાહ્મણો અને શ્રેષ્ઠી વગેરે ક્ષત્રિયો સંભ્રમરહિત બની, હાથ જોડી પૂછે છે કે "આપનો ક્રિયાસમૂહ કેવી રીતે રહેલો છે ?" (આપનો આચાર શું છે ?)

તેસિં સો નિહુઓ દંતો, સવ્વભૂઅસુહાવહો । સિક્કાએ સુસમાઉત્તો, આયક્કવ્વહિ વિઅક્કવ્વણો ॥૩॥

ગા.૩ નિભૂત, દાંત, સર્વભૂતસુખાવહ, શિક્ષામાં સુસમાયુક્ત વિચક્ષણ તે ગણી તેમને (આચાર) કહે.

'તેસિં'તિ સૂત્રં, 'તેભ્યો' રાજાદિભ્યઃ 'અસૌ' ગણી 'નિભૂતઃ' અસંભ્રાન્ત ઉચિતધર્મકાયસ્થિત્યા, દાન્ત ઇન્દ્રિયનોઈન્દ્રિયાભ્યાં, 'સર્વભૂતસુખાવહઃ' સર્વપ્રાણિહિત ઇત્યર્થઃ, 'શિક્ષયા' ગ્રહણાસેવનરૂપયા 'સુસમાયુક્તઃ' સુષ્ટુ-એકીભાવેન યુક્તઃ 'આચાર્યાતિ'

કથયતિ 'વિચક્ષણઃ' પણ્ડિત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩॥

ટીકાર્થ : આ આચાર્ય ઉચિત એવી ધર્મકાયની સ્થિતિથી અસંભ્રાન્ત છે. (એમનું શરીર ઉચિત રીતે રહેલું છે, સારું છે... એટલે જ તેઓ શાંત છે, સંભ્રાન્ત નથી)

તથા ઈન્દ્રિયો અને મનથી તે દાંત છે. (એમને કાબુમાં રાખનારા છે) તથા તે સર્વજીવોને હિતકારી છે. શ્રદ્ધા-આસેવનશિક્ષાથી યુક્ત છે. આવા પંડિત ગણી તેઓને આચાર કહે.

હંદિ ધમ્મત્થકામાણં, નિર્ગંથાણં સુણેહ મે । આચારગોઅરં ભીમં, સયલં દુરહિદ્ધિઅં ॥૪॥

ગા.૪ ધર્માર્થની કામનાવાળા નિર્ગંથોના ભયંકર, દુરધિષ્ટિત સકલઆચારવિષયને મારી પાસે સાંભળો.

'હંદિ'ત્તિ સૂત્રં, હન્દીત્યુપપ્રદર્શને, તમેનં 'ધર્માર્થકામાના'મિતિ ધર્મઃ-ચારિત્રધર્માદિસ્તસ્યાર્થઃ-પ્રયોજનં મોક્ષસ્તં કામયન્તિ-ઇચ્છન્તીતિ વિશુદ્ધવિહિતા-નુષ્ઠાનકરણેનેતિ ધર્માર્થકામા-મુમુક્ષવસ્તેષાં 'નિર્ગંથાનાં' બાહ્યાભ્યન્તરગ્રન્થરહિતાનાં શ્રૃણુત મમ સમીપાદ્ 'આચારગોચરં' ક્રિયાકલાપં 'ભીમં' કર્મશત્રુપેક્ષયા રૌદ્રં 'સકલં' સંપૂર્ણં 'દુરધિષ્ઠં' ક્ષુદ્રસત્ત્વૈર્દુરાશ્રયમિતિ સૂત્રાર્થઃ ।

ટીકાર્થ : હન્દી શબ્દ ઉપપ્રદર્શનમાં છે. (હે લોકો !... એ રીતે પદાર્થને બધા તરફ દેખાડવો છે...)

(તમેનં - તે આ આચારગોચર એમ અર્થ કરવો.)

ધર્માર્થકામાનાં શબ્દ છે. તેમાં ધર્મ એટલે ચારિત્રધર્મ વગેરે. તેનો અર્થ = પ્રયોજન = કાર્ય મોક્ષ તેની કામના કરે તે ધર્માર્થકામાઃ = મોક્ષની ઈચ્છાવાળા.

જેઓ વિશુદ્ધશાસ્ત્રકથિત અનુષ્ઠાનનાં કરણદ્વારા મોક્ષને ઈચ્છે તે... ધર્માર્થકામ કહેવાય. અર્થાત્ મુમુક્ષુઓ = મોક્ષની ઈચ્છાવાળાઓ.

જેઓ બાહ્ય અને અભ્યન્તર ગાંઠો વિનાના છે તે નિર્ગંથ.

તેમના સંપૂર્ણ ક્રિયાકલાપને મારી પાસેથી સાંભળો.

એ ક્રિયાકલાપ ભયંકર છે. એટલે કે કર્મશત્રુની અપેક્ષાએ એ રૌદ્ર છે. અર્થાત્

કર્મશત્રુઓને તો એ આચાર ભયંકર જ લાગે છે.

એ આચાર દુરધિષ્ઠ છે = ક્ષુદ્રજીવોવડે આશ્રયકરવો = પાળવો અઘરો છે.

ધર્માર્થકામાનામિત્યુક્તં, તદેતત્સૂત્રસ્પર્શનિર્યુક્ત્યા નિરૂપયતિ-તત્ર ધર્મનિશ્લેષો યથા પ્રથમાધ્યયને, નવરં લોકોત્તરમાહ-

ધમ્મો બાવીસવિહો અગારધમ્મોઽગારધમ્મો અ । પઢમો અ બારસવિહો દસહા પુણ બીયઓ હોઈ ॥૨૪૬॥

ધર્માર્થકામાનાં એ પ્રમાણે કહ્યું. તે આ પદને સૂત્રસ્પર્શનિર્યુક્તિથી નિરૂપણ કરે છે. તેમાં ધર્મપદનો નિશ્લેષ જેમ પહેલાઅધ્યયનમાં કરેલો છે, તેમ સમજવો.

માત્ર લોકોત્તરધર્મ કહે છે.

નિ.૨૪૬ ધર્મ બાવીસ પ્રકારે છે. અગારધર્મ પહેલો બાર પ્રકારે અને અણગારધર્મ બીજો દસ પ્રકારે છે.

વ્યાખ્યા - ધર્મો 'દ્વાવિંશતિવિધઃ' સામાન્યેન દ્વાવિંશતિપ્રકારઃ, 'અગારધર્મો' ગૃહસ્થધર્મઃ 'અનગારધર્મશ્ચ' સાધુધર્મઃ, 'પ્રથમશ્ચ' અગારધર્મો દ્વાદશવિધઃ, દશથા પુનઃ 'દ્વિતીયઃ' અનગારધર્મો ભવતીતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : સામાન્યથી ધર્મ ૨૨ પ્રકારે છે. તેમાં મુખ્ય બે પ્રકાર છે. ગૃહસ્થધર્મ અને સાધુધર્મ. એમાં અગારધર્મ બાર પ્રકારે અને બીજો સાધુધર્મ દસ પ્રકારે છે. આ રીતે ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો.

વ્યાસાર્થ ત્વાહ-

પંચ ય અણુવ્વયાઈ ગુણવ્વયાઈ ચ હોંતિ તિન્નેવ । સિલ્લાવયાઈ ચરો ગિહિધમ્મો બારસવિહો અ ॥૨૪૭॥

વિસ્તારથી અર્થ હવે કહે છે.

નિ.૨૪૭ પંચ અણુવ્રતો, ત્રણ ગુણવ્રતો અને ચાર શિક્ષાવ્રતો ગૃહસ્થધર્મ બાર પ્રકારે છે.

વ્યાખ્યા-પચ્છાણુવ્રતાનિ-સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનિવૃત્ત્યાદીનિ, ગુણવ્રતાનિ ચ ભવન્તિ ત્રીણ્યેવ-દિગ્વ્રતાદીનિ શિક્ષાપદાનિ ચત્વારિ-સામાયિકાદીનિ, ગૃહિધર્મો દ્વાદશવિધસ્તુ

एष एवाणुव्रतादिः । अणुव्रतादिस्वरूपं चावश्यके चर्चितत्वान्नोक्तमिति गाथार्थः ॥

ટીકાર્થ : સ્થૂલહિસાથી નિવૃત્તિ વગેરે રૂપ પાંચ અણુવ્રતો છે. દિગ્વ્રતવગેરે ત્રણ ગુણવ્રતો છે. સામાયિક વગેરે ચાર શિક્ષાવ્રતો છે. આ અણુવ્રતાદિ જ બાર પ્રકારનો ગૃહસ્થધર્મ છે.

અણુવ્રતાદિનું સ્વરૂપ આવશ્યકનિર્યુ.માં ચર્ચેલું હોવાથી કહ્યું નથી.

साधुधर्ममाह-

खंती अ मद्दवऽज्जव मुक्ती तवसंजमे अ बोद्धव्वे । सच्चं सोचं आकिंचणं च बंधं च जइधम्मो ॥२४८॥

સાધુધર્મ કહે છે.

નિ.૨૪૮ ક્ષાન્તિ, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આકિંચન્ય, બ્રહ્મચર્ય યતિધર્મ છે.

व्याख्या-क्षान्तिश्च मार्दवम् आर्जवं मुक्तिः तपःसंयमौ च बोद्धव्यौ सत्यं शौचमाकिञ्चन्यं ब्रह्मचर्यं च यतिधर्म इति गाथाक्षरार्थः । भावार्थः पुनर्यथा प्रथमाध्ययने ।

ટીકાર્થ : (ઉપર મુજબ...) ભાવાર્થ પહેલાઅધ્યયનમાં આવી ગયો છે.

धम्मो एसुवइद्धो अत्थस्स चउव्विहो उ निक्खेवो । ओहेण छव्विहऽत्थो चउसड्ढिविहो विभागेणं ॥२४९॥

નિ.૨૪૯ આ ધર્મ કહેવાયો. અર્થનો ચારપ્રકારે નિક્ષેપ છે. અર્થ ઓછથી છ પ્રકારનો અને વિભાગથી ૬૪ પ્રકારનો છે.

व्याख्या-धर्म एष 'उपदिष्टो' व्याख्यातः, अधुना त्वर्थावसरः, तत्रेदमाह-अर्थस्य चतुर्विधस्तु निक्षेपो-नामादिभेदात्, तत्र 'ओघेन' सामान्यतः षड्विधोऽर्थ आगमनोआगमव्यतिरिक्तो द्रव्यार्थः, चतुःषष्टिविधो 'विभागेन' विशेषेणेति गाथासमुदायार्थः ॥

ટીકાર્થ : આ ધર્મ વ્યાખ્યાન કરાયો. હવે અર્થનો અવસર છે. તેમાં આ વાત કહે છે કે અર્થનો નામાદિના ભેદથી ચારપ્રકારે નિક્ષેપ છે.

તેમાં આગમ-નોઆગમવ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાર્થ સામાન્યથી ૬ પ્રકારે છે. વિશેષથી ૬૪

પ્રકારે છે. (નોંમ, સ્થાપના, આગમ, જશરીર, ભવ્યશરીર... આટલા ભેદ છોડી સીધો જ તદ્વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યાર્થ બતાવ્યો છે.) આ ગાથાનો સમુદાયાર્થ છે.

અવયવાર્થ ત્વાહ-

ધન્નાણિ રયણ થાવર દુપયચડપ્પય તહેવ કુવિઅં ચ । ઓહેણ છવ્વિહત્થો एसो ધીરેહિં પન્નત્તો ॥૨૫૦॥

અવયવાર્થ હવે કહે છે.

નિ.૨૫૦ (૧) ધાન્ય (૨) રત્ન (૩) સ્થાવર (૪) દ્વિપદ (૫) ચતુષ્પદ (૬) કુપ્ય ધીરપુરુષોએ સામાન્યથી આ છ પ્રકારનો અર્થ કહ્યો છે.

વ્યાખ્યા-‘ધાન્યાનિ’ યવાદીનિ, રત્ન-સુવર્ણ સ્થાવર-ભૂમિગૃહાદિ દ્વિપદ-ગન્ધ્યાદિ ચતુષ્પદ-ગવાદિ તથૈવ કુપ્યં ચ-તામ્રકલશાદ્યનેકવિધમ્ । ઓધેન ષડ્વિધોઽર્થ ‘एषः’ અનન્તરોદિતઃ ‘ધીરૈઃ’ તીર્થકરગણધરૈઃ ‘प्रज्ञप्तः’ પ્રસ્તુપિત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ધાન્ય = જવવગેરે. રત્ન = સુવર્ણ. સ્થાવર = ઘર, જમીન વગેરે. દ્વિપદ = ગાડું વગેરે. ચતુષ્પદ, ગાય વગેરે. કુપ્ય = તાંબાનાં કળશવગેરે અનેક પ્રકારે.

તીર્થકરો અને ગણધરોએ સામાન્યથી આ અનંતરોદિત છ પ્રકારનો અર્થ કહ્યો છે.

एनमेव विभागतोऽभिधित्सुराह-

ચડવીસા ચડવીસા તિગદુગદસહા અણેગવિહ એક । સવ્વેસિંપિ ઇમેસિં વિભાગમહયં પવક્કામિ ॥૨૫૧॥

આ જ ષડ્વિધ અર્થને વિભાગથી કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે.

નિ.૨૫૧ (૧) ૨૪ (૨) ૨૪ (૩) ૩૬ (૪) બે (૫) ૬૪ (૬) અનેકવિધ આમ હું આ છ પ્રકારના બધા જ અર્થોના વિભાગને કહીશ.

વ્યાખ્યા-‘चतुर्विंशतिः चतुर्विंशति’રિતિ चतुर्विंशतिવિધો ધાન્યાર્થો રત્નાર્થશ્ચ, ‘त्रिद्विदशथे’તિ ત્રિવિધઃ સ્થાવરાર્થઃ દ્વિવિધો દ્વિપદાર્થઃ દશવિધશ્ચતુષ્પદાર્થ, ‘अनेकविध एवे’ત્યનેકવિધઃ કુપ્યાર્થઃ સર્વેષામપ્યમીષાં चतुर्विंशत्यादिसंख्याઅભિહિતાનાં ધાન્યાદીનાં ‘विभागं’ વિશેષમ્ ‘अथ’ અનન્તરં સંપ્રવક્ષ્યામીત્યર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ધાન્યાર્થ ૨૪ પ્રકારે, રત્નાર્થ ૨૪ પ્રકારે, સ્થાવરાર્થ ૩૬ પ્રકારે, દ્વિપદાર્થ

બે પ્રકારે, ચતુષ્પદાર્થ દસ પ્રકારે, કુપ્યાર્થ અનેકવિધ...

આમ ૨૪ વગેરે સંખ્યાથી કહેવાયેલા બધા જ ધાન્યાદિ અર્થના વિશેષને હવે તરત જ કહીશ.

ધત્રાઈં ચઢઁવીસં જવ ૧ ગોહુમ ૨ સાલિ ૩ વીહિ ૪ સટ્ટીઆ ૫ ।

કોદ્રવ ૬ અણુયા ૭ કંગૂ ૮ રાલગ ૯ તિલ ૧૦ મુગ ૧૧ માસા ૧૨ ચ ॥ ૨૫૨॥

અયસિ ૧૩ હરિમન્થ ૧૪ તિડડગ ૧૫ નિષ્પાવ ૧૬ સિલિંદ ૧૭ રાયમાસા ૧૮ અ ।

ઈક્ષૂ ૧૯ મસૂર ૨૦ તુવરી ૨૧ કુલત્થ ૨૨ તહ ૨૩ ધત્રગકલાયા ૨૪ ॥૨૫૩॥

વ્યાખ્યા-ધાન્યાનિ ચતુર્વિંશતિઃ, યવગોધૂમશાલિત્રીહિષષ્ટિકાઃ કોદ્રવાણુકાઃ

કઙ્ગુરાલગતિલમુદ્ગમાષાશ્ચ અતસીહરિમન્થત્રિપુટકનિષ્પાવસિલિન્દરાજમાષાશ્ચ

ઈક્ષુમસૂરતુવર્યઃ કુલત્થા ધાન્યકકલાયાશ્ચેતિ, એતાનિ પ્રાયો લૌકિકસિદ્ધાન્યેવ, નવરં

ષષ્ટિકાઃ-શાલિભેદાઃ કઙ્ગુઃ-ઉદકઙ્ગુઃ તદ્દેદો રાલકઃ હરિમન્થાઃ- કૃષ્ણચળકાઃ

નિષ્પાવા-વલ્લાઃ રાજમાષાઃ-ચવલકાઃ શિલિન્દા-મકુષ્ઠાઃ ધાન્યકં-કુસ્તુમ્ભરી

કલાયકા-વૃત્તચળકા ઇતિ ગાથાદ્વયાર્થઃ ॥

નિ.૨૪૨-૨૫૩ ટીકાર્થવત્.

ટીકાર્થ : (૧) યવ-જવ (૨) ગોધૂમ-ઘઉં (૩) શાલિ-વિશેષ ચોખા (૮૪) વ્રીહિ-

વિશેષ પ્રકારના ચોખા (૫) ષષ્ટિક (૬) કોદ્રવ (૭) અણુક (૮) કંગુ (૯) રાલગ (૧૦)

તલ (૧૧) મગ (૧૨) અડદ (૧૩) અતસી (૧૪) હરિમન્થ (૧૫) ત્રિપુટક (૧૬)

નિષ્પાવ (૧૭) સિલિન્દ (૧૮) રાજમાષ (૧૯) ઈક્ષુ (૨૦) મસૂર (૨૧) તુવરી (૨૨)

કુલત્થ (૨૩) ધાન્યક (૨૪) કલાય.

આ બધા લગભગ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ જ છે.

માત્ર ષષ્ટિકા એ શાલિના ભેદો છે. કંગુ એટલે ઉદકંગુ. રાલક ઉદકંગુનો ભેદ છે.

હરિમન્થ એટલે કાળા ચણા. નિષ્પાવ એટલે વાલ. રાજમાષ એટલે ચોખા. શિલિન્દ

એટલે મકુષ્ઠ, ધાન્યક એટલે કુસ્તુમ્ભરી કલાયક એટલે ગોળ ચણા. (તે તે અનાજની

ઓળખ અન્યગ્રન્થોમાંથી કે અનુભવી ગીતાર્થપુરુષો પાસેથી મેળવી લેવી...)

આ બે ગાથાનો અર્થ થયો.

ઉક્તો ધાન્યવિભાગઃ, અધુના રત્નવિભાગમાહ-

રયણાણિ ચઠ્ઠ્વીસં સુવર્ણતત્તંબરયયલોહાઈં ।

સીસગહિરણ્ણપાસાણ-વરમણિમોક્તિઅપવાલં ॥૨૫૪॥

સંઘો તિણિસાગરુચંદણાણિ વત્થામિલાણિ કઢ્ઢાણિ ।

તહ ચમ્મદંતવાલા ગંધા દવ્વોસહાઈં ચ ॥૨૫૫॥

વ્યાખ્યા-રત્નાનિ ચતુર્વિંશતિઃ, સુવર્ણત્રપુતામ્રરજતલોહાનિ સીસકહિરણ્ય-પાષાણવજ્રમણિમૌક્તિકપ્રવાલાનિ । શઙ્કુતિનિશિાગરુચન્દનાનિ વસ્ત્રામિલાનિ કાષ્ઠાનિ તથા ચર્મદન્તવાલા ગન્ધા દ્રવ્યૌષધાનિ ચ । એતાન્યપિ પ્રાયો લૌકિકસિદ્ધાન્યેવ નવરં રજતં-રૂપ્યમ્ હિરણ્યં-રૂપકાદિ પાષાણા-વિજાતીયરત્નાનિ મણયો-જાત્યાનિ । તિનિશો-વૃક્ષવિશેષઃ અમિલાનિ-ઝરુર્ણાવસ્ત્રાણિ કાષ્ઠાનિ-શ્રીપર્ણ્યાદિફલકાદીનિ ચર્માણિ-સિંહાદીનાં દન્તા ગજાદીનાં વાલાઃ ચમર્યાદીનાં દ્રવ્યૌષધાનિ-પિપ્પલ્યાદીનીતિ ગાથાદ્વયાર્થઃ ॥

ધાન્યનો વિભાગ કહેવાયો, હવે રત્નના વિભાગને કહે છે.

નિ.૨૫૪-૨૫૫ રત્નો ૨૪ છે. (શેષ ટીકાર્થવત્)

ટીકાર્થઃ : (૧) સુવર્ણ, (૨) ત્રપુ (૩) તાંબુ (૮) રજત (૫) લોહ (૬) સીસક (૭) હિરણ્ય (૮) પાષાણ (૯) વજ્ર (૧૦) મણિ (૧૧) મૌક્તિક (૧૨) પ્રવાલ (૧૩) શંખ (૧૪) તિનિશ (૧૫) અગરુ (૧૬) ચંદન (૧૭) વસ્ત્ર (૧૮) અમિલ (૧૯) કાષ્ઠ (૨૦) ચર્મ (૨૧) દાંત (૨૨) વાળ (૨૩) ગંધ (૨૪) દ્રવ્યૌષધ...

આ પણ પ્રાયઃ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ જ છે.

માત્ર રજત = રૂપું. હિરણ્ય = રૂપકાદિ. પાષાણ = વિજાતીયરત્ન. મણિ = જાત્યરત્ન.

તિનિશ = વૃક્ષવિશેષ. અમિલ = ઉનનાવસ્ત્રો. કાષ્ઠ = શ્રીપર્ણ. વગેરેના ફલક વગેરે. ચર્મ = સિંહાદિ સંબંધી. દાંત = હાથી વગેરેના સંબંધી. વાળ = ચમરી વગેરે સંબંધી. દ્રવ્યૌષધ = પિપરીમૂળ વગેરે.

આ બે ગાથાનો અર્થ કલ્પો.

ઉક્તો રત્નવિભાગઃ, સ્થાવરાદિવિભાગમાહ -

ભૂમી ઘરા ય તરુણ તિવિહં પુણ થાવરં મુણેઅવ્વં ।

ચક્કારબદ્ધમાણુસ દુવિહં પુણ હોઈ દુપયં તુ ॥૨૫૬॥

રત્નવિભાગ કહેવાઈ ગયો.

હવે સ્થાવરાદિના વિભાગને કહે છે.

નિ.૨૫૬ ભૂમિ, ઘર અને તરુગણ ત્રણપ્રકારે સ્થાવર જાણવું. ચક્રારબદ્ધ અને મનુષ્ય એમ બેપ્રકારે દ્વિપદ છે.

જ્યાખ્યા-ભૂમિર્ગૃહાણિ તરુગણાશ્ચ, ચશબ્દસ્ય વ્યવહિત ઉપન્યાસઃ, ત્રિવિધં પુનરોઘતઃ સ્થાવરં મન્તવ્યં, પુનઃશબ્દો વિશેષણાર્થઃ, કિં વિશિનષ્ટિ ?, સ્વગતાન્ ભેદાન્, તદ્વથા-ભૂમિઃ-ક્ષેત્રં, તત્ત્વ ત્રિધા-સેતુ કેતુ સેતુ-કેતુ ચ, ગૃહાણિ પ્રાસાદાઃ, તેઽપિ ત્રિવિધાઃ-ઘાતોત્ક્રિતોભયરૂપાઃ, તરુગણા નાલિકેર્યાદ્યારામા ઇતિ, 'ચક્રારબદ્ધમાનુષ'-મિતિ ચક્રારબદ્ધ-ગન્ધ્યાદિ માનુષ-દાસાદિ, એવં દ્વિપદં પુનર્ભવતિ દ્વિવિધમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ભૂમિ, જમીન, ઘરો અને વૃક્ષો સામાન્યથી ત્રણ પ્રકારે સ્થાવર માનવું. ગાથામાં રહેલા ચ નો વ્યવહિત ઉપન્યાસ કરવો ઘરા ચ તરુગણ છે, એમાં ચ = ચ તરુગણ પછી જોડવો.

પુણ = પુનઃ શબ્દ વિશેષઅર્થ બતાવવામાટે છે.

પ્રશ્ન : શું વિશેષ અર્થ બતાવે છે.

ઉત્તર : ભૂમિવગેરે ત્રણના જે પેટાભેદો છે, તેને દેખાડે છે.

તે આ પ્રમાણે.

ભૂમિ એટલે ક્ષેત્ર, ખેતર. તે ત્રણ પ્રકારે છે. સેતુ, કેતુ, સેતુકેતુ.

(વરસાદના પાણીથી ખેતી થાય તે ખેતર સેતુ. સિંચાઈના પાણીથી ખેતી થાય તે ખેતર કેતુ. જ્યાં બંને પ્રકારના પાણીથી ખેતી થાય તે સેતુકેતુ)

ઘર એટલે પ્રાસાદ.

તે પણ ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) ખાત = જમીનની અંદર = ભોંયરું (૨) ઉચ્ચિત = જમીનની ઉપર (૩) ઉભય = જેમાં ભોંયરું પણ હોય અને જમીન ઉપર પણ બાંધકામ હોય...

તરુગણ એટલે નાળીયેરીવગેરેના બગીચાઓ.

દ્વિપદ અર્થ બે પ્રકારે છે.

(૧) ચક્ર અને આરાથી બંધાયેલ એટલે કે ગાડું

(૨) દાસાદિ મનુષ્યો.

ઉક્તં સ્થાવરાદિ, ચતુષ્પદમાહ -

ગાવી મહિસી ઉઢા અયણલગાસઆસતરગા અ । ઘોડગ ગદ્દહ હત્થી ચડપ્પયં હોઇ દસહા
ઉ ॥૨૫૭॥

સ્થાવરાદિ કહેવાઈ ગયા.

હવે ચતુષ્પદ કહે છે.

નિ.૨૫૭ ગાય, ભેંસ, ઉંટડી, બકરી ઘેટી, ઘોડો, અશ્વતરક, ઘોટક, ગધેડા, હાથી
આમ દસપ્રકારે ચતુષ્પદ છે.

વ્યાખ્યા-ગૌર્મહિષી ઉષ્ટ્રી અજા એકા અશ્વા અશ્વતરાશ્ચ ઘોટકા ગર્દભા
હસ્તિનશ્ચતુષ્પદં ભવતિ દશધા તુ, એતે ગવાદયઃ પ્રતીતા એવ, નવરમશ્વા-
વાલ્હીકાદિદેશોત્પન્ના જાત્યાઃ અશ્વતરા-વેગસરાઃ અજાત્યા ઘોટકા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : આ ગાય વગેરે પ્રતીત જ છે.

માત્ર અશ્વ = વાલ્હીકવગેરે દેશોમાં ઉત્પન્ન થયેલા જાતિમાન અશ્વો.

અશ્વતર = વેગસર = ખુશ્ચર.

ઘોટક = અજાત્ય અશ્વ.

ઉક્તં ચતુષ્પદં, કુપ્પમાહ -

નાનાવિહોવગરણં ગેગવિહં કુપ્પલક્ષણં હોઇ । એસો અત્થો ભણિઓ છવ્વિહ ચડસઢિભેઓ
ઉ ॥૨૫૮॥

ચતુષ્પદ કહેવાયું.

હવે કુપ્પ દર્શાવે છે.

નિ.૨૫૮ નાનાવિધ ઉપકરણ અનેકપ્રકારનું કુપ્પલક્ષણ છે. આ અર્થ છ પ્રકારનો
અને ૬૪ ભેદવાળો કહી દીધો.

વ્યાખ્યા - 'નાનાવિધોપકરણં' તામ્રકલશકડિલાદિ જાતિતઃ અનેકવિધં વ્યક્તિતઃ
કુપ્પલક્ષણં ભવતિ । 'એષઃ' અનન્તરોદિતોઽર્થો 'ભણિત' ઉક્તઃ ષડ્વિધઃ, ચતુઃષ્ટિભેદસ્તુ
ઓઘવિભાગાભ્યાં પ્રકૃતોપયોગો દ્રવ્યાર્થ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : તાંબાનો કળશ, કઢાઈ વગેરે જાતિથી અનેકપ્રકારનું ઉપકરણ અને

વ્યક્તિથી અનેકવિધ કુપ્યલક્ષણ છે. (બધી કઢાઈ કઢાઈજાતિ તરીકે એક... એવી જાતિભેદથી પણ ઉપકરણો અનેકપ્રકારના છે. એ કઢાઈ વ્યક્તિગત રીતે લાખો પ્રકારની ... આમ વ્યક્તિથી પણ એના અનેક ભેદો પડે...)

આ અનંતરોદિત અર્થ સામાન્યથી પદ્ધિવધ અને વિશેષથી ૬૪ પ્રકારનો કહેવાઈ ગયો કે જે દ્રવ્યાર્થ પ્રકૃતમાં ઉપયોગી છે.

ઉક્તોડ્ઠર્થઃ, સામ્પ્રતં કામમાહ —

કામો ચઢવીસવિહો સંપત્તો ખલુ તહા અસંપત્તો । સંપત્તો ચઢદસહા દસહા પુણ હોઅસંપત્તો ॥૨૫૯॥

અર્થ કહેવાયો.

હવે કામ કહે છે.

નિ.૨૫૯ સંપ્રાપ્ત અને અસંપ્રાપ્ત કામ ચોવીસ પ્રકારે છે. સંપ્રાપ્ત ચૌદપ્રકારે અને અસંપ્રાપ્ત દસપ્રકારે છે.

વ્યાખ્યા - કામશ્ચતુર્વિંશતિવિધઃ ઓઘતઃ, સંપ્રાપ્તઃ ખલુ તથા અસંપ્રાપ્તો વક્ષ્યમાણસ્વરૂપઃ, સંપ્રાપ્તઃ ‘ચતુર્દશથા’-ચતુર્દશપ્રકારઃ, દશથા પુનર્ભવત્યસંપ્રાપ્ત ઇતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : કામના સામાન્યથી બે પ્રકાર છે. સંપ્રાપ્ત, અસંપ્રાપ્ત. એ બધાના પેટાભેદ લઈએ, તો એ રીતે કામ સામાન્યથી ૨૪ પ્રકારનો છે. (શેષ સ્પષ્ટ જ છે.) આ ગાથાનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો.

વ્યાસાર્થ ત્વાહ, તત્રાપ્યલ્પતરવક્તવ્યત્વાદસંપ્રાપ્તમાહ —

તત્થ અસંપત્તો અત્થો ૧ ચિંતા ૨ તહ સદ્ધ ૩ સંસરણમેવ ૪ ।

વિક્લવય ૫ લજ્જનાસો ૬ પમાય ૭ ઉમ્માય ૮ તદ્ભાવો ૯ ॥૨૬૦॥

હવે વિસ્તારથી અર્થ કહે છે. તેમાં પણ સંપ્રાપ્તકામ કરતાં અસંપ્રાપ્તકામમાં ઓછું કહેવાનું હોવાથી પહેલાં અસંપ્રાપ્તનું કથન કરે છે.

નિ.૨૬૦ તેમાં અસંપ્રાપ્ત કામ આ પ્રમાણે છે. અર્થ, ચિંતા, શ્રદ્ધા, સંસ્મરણ, વિફલવતા, લજ્જાનાશ, પ્રમાદ, ઉન્માદ, તદ્ભાવ...

વ્યાખ્યા - તત્રાસંપ્રાપ્તોડ્યં કામઃ, ‘અર્થે’તિ અર્થનમર્થઃ અદૃષ્ટેઽપિ વિલયાદૌ, શ્રુત્વા

તદભિપ્રાયમાત્રમિત્યર્થઃ, તત્રૈવાહો રૂપાદિગુણા इत्यभिनिवेशेन चिन्तनं चिन्ता, तथा श्रद्धा-तत्संगमाभिलाषः, संस्मरणमेव-संकल्पिकतद्रूपस्यालेख्यादिदर्शनं, वियोगतः पुनः पुनरतिविकलवता-तच्छोकातिरेकेणाहारादिष्वपि निरपेक्षता, लज्जानाशो-गुर्वादिसमक्षमपि तद्रूपोत्कीर्तनं, प्रमादः-तदर्थमेव सर्वारम्भेष्वपि प्रवर्तनम्, उन्मादो-नष्टचित्ततया आलज्जालभाषणं, तद्भावना-स्तम्भादीनामपि तद्बद्ध्याऽऽलिङ्गनादिचेष्टेति गाथार्थः ॥

ટીકાર્થ : તેમાં અસંપ્રાપ્ત કામ આ છે.

(૧) અર્થ : જે સ્ત્રીવગેરે જોયા જ નથી, એને વિશે પણ ઈચ્છા થવી એ અર્થ. અર્થાત્ તે સ્ત્રી વગેરેની વાત સાંભળીને તેની ઈચ્છા થવી એ ઈચ્છામાત્ર જ અર્થ કામ છે.

(૨) ચિન્તા : તે સ્ત્રીવગેરેને વિશે જ “અહો ! આના રૂપાદિગુણો...” એ પ્રમાણે રાગથી વિચારવું તે ચિન્તા.

(૩) શ્રદ્ધા : તે સ્ત્રીવગેરેના સંગમનો અભિલાષ તે શ્રદ્ધા.

(૪) સંસ્મરણ : મનમાં કલ્પેલા તે સ્ત્રીવગેરેના રૂપનું ચિત્રવગેરેમાં દર્શન કરવું (કે ચિત્ર વગેરે રૂપે જોવું)

(સ્ત્રી જોઈ જ નથી, પણ મનમાં જ એના વિશિષ્ટરૂપની કલ્પના કરે, પછી એનું ચિત્ર બનાવે, અથવા તો કોઈ સારું ચિત્ર હોય તો “પેલી સ્ત્રી આવી જ હશે” એ રીતે એ ચિત્રમાં સ્ત્રીનું દર્શન કરે...)

(૫) વિક્લવતા . વિયોગના કારણે પુનઃ પુનઃ અતિવિકલવતા થાય. એટલે કે વિયોગના શોકના અતિરેકના કારણે આહારાદિમાં પણ નિરપેક્ષતા થાય. (ખાવામાં રસ ન રહે, મન અસ્થિર બને... અહીં ખ્યાલ રાખવો કે વસ્તુ મળી જ નથી એટલે વિયોગનો પ્રશ્ન જ નથી. પરંતુ અત્યાર સુધી એ વસ્તુ મળવાની શક્યતા સમજી એ ખુશ થતો હોય... અને અચાનક એ સ્ત્રીના લગ્ન થઈ જવાદિ કારણોસર ખબર પડે કે એ મળવાની નથી... તો આ વિયોગ સમજવો. એના કારણે આહારાદિમાં નિરપેક્ષતા થાય અથવા અપ્રાપ્તિ રૂપ વિયોગ લઈ શકાય.)

(૬) લજ્જાનાશ : વડીલોવગેરેની સામે પણ તે સ્ત્રીના ગુણો બોલવા તે લજ્જાનાશ.

(૭) પ્રમાદ : તે સ્ત્રીને માટે જ બધાય આરંભોમાં પ્રવૃત્તિ.

(૮) ઉન્માદ : નષ્ટચિત્તતાથી = ગાંડપણથી ગમે તેમ બોલવું.

(૯) તદ્ભાવના : થાંભલાવગેરેને પણ તે સ્ત્રી માનીલઈ તેને ભેટવાવગેરે રૂપ ચેષ્ટા કરવી તે.

મરણં ૧૦ ચ હોઝ દસમો સંપત્તંપિઅ સમાસઓ વોચ્છં । દિટ્ટીએ સંપાઓ ૧ દિટ્ટીસેવા ય સંભાસો ૨ ॥૨૬૧॥

ગા.૨૬૧ : દસમું મરણ છે. હવે સંપ્રાપ્તકામ પણ સમાસથી કહીશ. (૧) દૃષ્ટિનો સંપાત (૨) દૃષ્ટિસેવા અને સંભાષ.

વ્યાખ્યા - મરણં ચ - શોકાદ્યતિરેકેણ ક્રમેણ ભવતિ દશમઃ અસંપ્રાપ્તકામભેદઃ । સંપ્રાપ્તમપિ ચ કામં સમાસતો વક્ષ્ય ઇતિ, તત્ર દૃષ્ટેઃ પુનઃ સંપાતઃ સ્ત્રીણાં કુચાદ્યવલોકનં દૃષ્ટિસેવા ચ-ભાવસારં તદ્દૃષ્ટદૃષ્ટિમેલનં, સંભાષણમ્-ઉચિતકાલે સ્મરકથાભિર્જલ્પ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : (૧૦) મરણ : શોકના અતિરેકને લીધે કમશઃ મરણ થાય. આ અસંપ્રાપ્તકામનો દસમો ભેદ છે.

હવે સંપ્રાપ્ત કામને પણ સમાસથી કહીશ.

તેમાં

(૧) દૃષ્ટિસંપાત : આંખોથી સ્ત્રીઓના સ્તનાદિનું અવલોકન કરવું તે.

(૨) દૃષ્ટિસેવા + સંભાષ : રાગપ્રધાનતાએ સ્ત્રીની દૃષ્ટિની સાથે દૃષ્ટિને મેળવવી. રાગથી આંખોમાં આંખો મેળવીને જોવું. તથા ઉચિતકાલમાં કામકથાઓવડે વાતચીત કરવી તે.

હસિઅ ૩ લલિઅ ૪ ઉવગૂહિઅ ૫ દંત દ નહનિવાય ૭ ચુંબણં ૮ હોઝ ।

આલિંગણ ૯ માયાણં ૧૦ કર ૧૧ સેવણ ૧૨ સંગ ૧૩ કિઙ્કા ૧૪ અ ॥૨૬૨॥

વ્યાખ્યા - હસિતં-વક્રોક્તિગર્ભ પ્રતીતં લલિતં-પાશકાદિક્રીડા ઉપગૂહિતં-પરિષ્વક્તં દન્તનિપાતો-દશનચ્છેદ્યવિધિઃ નચ્ચનિપાતો-નચ્ચરદનજાતિઃ ચુમ્બનં ચૈવેતિ-ચુમ્બનવિકલ્પઃ આલિંગનમ્-ઈષત્સ્પર્શનમ્ આદાનં-કુચાદિગ્રહણં 'કરસેવણં'તિ પ્રાકૃતશૈલ્યા કરણાસેવને, તત્ર કરણં નામ-નાગરકાદિપ્રારમ્ભયન્ત્રમ્ આસેવનં-મૈથુનક્રિયા અનુક્રીડા ચ-અસ્યાદાવર્થક્રિયેતિ ગાથાર્થઃ ॥

નિ.૨૬૨ ટીકાર્થવત્

(૩) હસિત : વક્રવચનોથી ગર્ભિત હાસ્ય. હાસ્ય તો પ્રતીતજ છે. માત્ર સંપ્રાપ્તકામના ભેદ તરીકે જે હાસ્ય લેવાનું છે. એમાં કામસંબંધી કટાક્ષવચનોથી ગર્ભિત હાસ્ય લેવું.

(૪) લલિત : પાશકાદિ કીડા (ચોપાસ રમવા, જુનાજમાનામાં રાજાઓ રમતા તે...)

(૫) ઉપગૃહિત : ભેટવું તે.

(૬) દન્તનિપાત : દશનછેદવિધિ.

(૭) નખનિપાત : નખરદનજાતિ

(૮) ચુંબન : ચુંબનવિકલ્પ

(૯) આલિંગન : કંઈક સ્પર્શ

(૧૦) આદાન : કુચાદિ ગ્રહણ

(૧૧) કર : નાગરકાદિ પ્રારંભયંત્ર

(૧૨) આસેવન : મૈથુનક્રિયા

(૧૩) સંગ : (?) (ગ્રાથામાંના સંગ શબ્દનો અર્થ ટીકામાં નથી લીધો.)

(૧૪) કીડા : અસ્યાદિમાં અર્થક્રિયા. (?) (અસ્યાદિ ને બદલે આસ્યાદિ પાઠ લાગે છે.)

(કારણવશાત્ આનાં સ્પષ્ટઅર્થ આપ્યા નથી...)

ઉક્તઃ કામઃ, સામ્પ્રતં ધર્માદીનામેવ સપત્નતાસપત્નતે અભિધિત્સુરાહ —

ધમ્મો અત્યો કામો ખિન્ને તે પિંડિયા પડિસવત્તા । જિણવયણં ઉત્તિન્ના અસવત્તા હોંતિ નાયવ્વા ॥૨૬૩॥

કામ કહેવાઈ ગયો.

હવે ધર્માદિની જ શત્રુતા અને અશત્રુતાને કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે કે

નિ.૨૬૩ ધર્મ, અર્થ અને કામ આ ત્રણ પિંડિત થાય તો પ્રતિસપત્ન છે.

જિનવચનમાં ઉતરેલા તે અસપત્ન જાણવાયોગ્ય છે.

વ્યાખ્યા - ધર્મોઽર્થઃ કામઃ ત્રય એતે પિંડિતા યુગપત્સંપાતેન 'પ્રતિસપત્નાઃ'

પરસ્પરવિરોધિનઃ લોકે કુપ્રવચનેષુ ચ, યથોક્તમ્ — “અર્થસ્ય મૂલં નિકૃતિઃ ક્ષમા ચ, કામસ્ય વિક્તં ચ વપુર્વયશ્ચ । ધર્મસ્ય દાનં ચ દયા દમશ્ચ, મોક્ષસ્ય સર્વોપરમઃ ક્રિયાશ્ચ ॥૧॥” એતે ચ પરસ્પરવિરોધિનોઽપિ સન્તો જિનવચનમવતીર્ણાઃ તતઃ કુશલાશયયોગતો વ્યવહારેણ ધર્માદિતત્ત્વસ્વરૂપતો વા નિશ્ચયેન ‘અસપત્તાઃ’ પરસ્પરાવિરોધિનો ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : લોકમાં અને પ્રવચનમાં આ ધર્મ, અર્થ અને કામ એક સાથે સંપાત પામે છે, અને એ સંપાતથી પિંડિત થયેલા તે ત્રણ પરસ્પર વિરોધી બને છે. (લોકમાં કે કુપ્રવચનોમાં યોગ્ય વ્યવસ્થા, વિભાગીકરણ નથી. એટલે ત્રણેય પરસ્પર એકબીજાને આથડે છે.)

કહ્યું છે કે

● અર્થનું મૂળ કપટ અને ક્ષમા છે. કામનું મૂળ ધન, શરીર અને યૌવનવય છે. ધર્મનું મૂળ દાન, દયા અને દમ છે. મોક્ષનું મૂળ સર્વથી ઉપરમ-અટકવું અને ક્રિયા છે.

લોકમાં કે કુપ્રવચનમાં ભલે આ ત્રણ પરસ્પર વિરોધી હોય તો પણ જો તે ત્રણ જિનવચનમાં અવતરે છે. તો તે પરસ્પર અવિરોધી બને છે.

એમાં કુશલ આશયના યોગથી વ્યવહારથી તેઓ પરસ્પર અવિરોધી છે.

ધર્માદિતત્ત્વના સ્વરૂપથી નિશ્ચયથી તેઓ પરસ્પર અવિરોધી છે.

તત્ર વ્યવહારેણાવિરોધમાહ —

જિનવચનમિ પરિણ, અવત્યવિહિઆણુઠાણઓ ધમ્મો । સચ્છાસયપ્પયોગા અત્યો વીસંભઓ કામો ॥૨૬૪॥

તેમાં વ્યવહારથી તેઓ વચ્ચે અવિરોધ શી રીતે ? તે કહે છે.

નિ.૨૬૪ જિનવચન પરિણત થયે છતે, અવસ્થાવિહિતઅનુષ્ઠાનથી ધર્મ થાય. સ્વચ્છાશયપ્રયોગથી અર્થ થાય, વિશ્રંભથી કામ થાય.

વ્યાખ્યા - જિનવચને યથાવત્પરિણતે સતિ અવસ્થોચિતવિહિતાનુષ્ઠાનાત્-સ્વયોગ્યતામપેક્ષ્ય દર્શનાદિશ્રાવકપ્રતિમાઙ્ગીકરણે નિરતિચારપાલનાદ્ભવતિ ધર્મઃ, સ્વચ્છાશયપ્રયોગાદ્વિશિષ્ટલોકતઃ પુણ્યબલાચ્ચાર્થઃ, વિશ્રમ્ભત ંચિતકલત્રાઙ્ગીકરણ-તાપેક્ષો વિશ્રમ્ભેણ કામ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : જો જિનવચન હૃદયમાં બરાબર પરિણમી જાય તો પછી એ જીવ પોતાની યોગ્યતાને અનુસારે દર્શનાદિ ૧૧ શ્રાવક પ્રતિમાઓનો સ્વીકાર કરે, અને એમાં નિરતિયાર પાલન કરે. આ રીતે પાલન કરવાથી એને ધર્મ થાય.

તથા જિનવચન પરિણમી જાય તો પછી એ સ્વચ્છઆશયથી પ્રયોગ-વ્યાપાર કરે. એના દ્વારા વિશિષ્ટ લોક પાસેથી અને પુણ્યના બલથી અર્થ મળે. (મારે સંસારમાં જીવવા માટે અમુક સંપત્તિ જરૂરી છે. જો હું ગરીબ-ભિખારી રહું તો મારો નિર્વાહ ન થાય, તો હું ધર્મ પણ શી રીતે આચરું ? લોકોમાં પણ ધર્મની નિંદા થાય... એટલે મારે ધર્મારાધના નિર્વિઘ્નપણે કરવામાટે મારી આજીવિકા ચલાવવી જોઈએ..." આ બધા સ્વચ્છઆશયથી એ માણસ ઉચિતવેપારાદિ કરે. આવા માણસ પ્રત્યે વિશિષ્ટલોકોને આદર હોય. એટલે તેઓ એને ધંધામાં સહાય કરે જ. અને એનું પુણ્ય પણ ઘણું હોય એટલે એના બલથી પણ અર્થ પ્રાપ્તિ થાય.

તથા જિનવચન પરિણમી જાય તો પછી વિશ્રંભથી = વિશ્વાસથી ઉચિતસ્ત્રીને સ્વીકારવાની અપેક્ષાવાળો એવો વિશ્રમ્ભતઃ કામ સંભવે.

(એ શ્રાવક લગ્ન કરે છે, એમાં ભોગસુખેચ્છા છે. એ વાત સાચી. પણ જિનવચન પરિણમેલું હોવાથી એની વિચારધારા આવી હોય કે “મને ભોગેચ્છા સતાવે છે, જો લગ્ન નહિ કરું તો મારું મન ચંચળ-આર્તધ્યાનવાળું રહેશે. તો હું ધર્મ પણ શાંતિથી નહિ કરી શકું. એટલે ધર્મ આચરવામાટે મનની પ્રસન્નતા કેળવવા મારે લગ્ન કરવા પડશે... જેમ ભોજન કર્યા વિના શરીર મન નબળા પડવાથી ધર્મ ન થાય તો ભોજન કરવું પડે. એમ એ શ્રાવકને ભોગેચ્છાશમન વિના મન આકુળવ્યાકુળ રહેવાથી ધર્મ ન થાય તો છેવટે લગ્ન કરવું પડે.

આમ પરિણતશ્રાવક કામવિકારની મુખ્યતાથી સ્ત્રીગ્રહણ નથી કરતો, પરંતુ ધર્માચરણની મુખ્યતાથી સ્ત્રીગ્રહણ કરે છે. આ જ વિશ્રંભથી સ્ત્રીગ્રહણ કહેવાય. માટે જ એ ઉચિતસ્ત્રીનો અંગીકાર કરે. અર્થાત્ ઘણી સ્ત્રીનો અંગીકાર ન કરે તથા એકાદ સ્ત્રી પણ જે ધર્મમાં પ્રતિબંધક બનનારી ન હોય તેનો અંગીકાર કરે... આ રીતે જિનવચનમાં અવતરેલા ધર્મ, અર્થ અને કામ પરસ્પર વિરોધી બનતા નથી.)

અધુના નિશ્ચયેનાવિરોધમાહ—

ધમ્મસ્સ ફલં મોક્ષો સાસયમ્મડલં સિવં અણાબાહં । તમભિષ્પેયા સાહૂ તમ્હા ધમ્મત્થકામ

ત્તિ ॥૨૬૫॥

હવે નિશ્ચયથી તેઓનો પરસ્પર અવિરોધ દર્શાવે છે.

નિ.૨૬૫ ધર્મનું ફલ શાશ્વત, અતુલ, અનાબાધ શિવાત્મક મોક્ષ છે. તેને ઈચ્છનારા સાધુઓ છે. તેથી સાધુઓ ધર્માર્થકામ એમ કહેવાય.

વ્યાખ્યા - ધર્મસ્ય નિરતિચારસ્ય ફલં 'મોક્ષો' નિર્વાણં, કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ - 'શાશ્વતં' નિત્યમ્ 'અતુલમ્' અનન્યતુલં 'શિવં' પવિત્રમ્ 'અનાબાધં' બાધાવર્જિતમેતદેવાર્થઃ 'તં' ધર્માર્થ મોક્ષમભિપ્રેતાઃ-કામયન્તઃ સાધવો યસ્માન્નસ્માદ્ધર્માર્થકામા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : નિરતિચાર ધર્મનું ફલ મોક્ષ છે.

પ્રશ્ન : તે મોક્ષ કેવો છે ?

ઉત્તર : શાશ્વત = નિત્ય, અતુલ = બીજા સાથે જેની તુલના ન થઈ શકે તેવો. શિવ-પવિત્ર, અનાબાધ = બાધાવર્જિત તે મોક્ષ છે.

સાધુઓ તે ધર્માર્થને = મોક્ષને ઈચ્છનારા છે, તેથી તેઓ ધર્માર્થકામ ગણાય.

एतदेव दृढयन्नाह -

परलोगु मुक्तिमग्नो नत्थि हु मोक्खो त्ति बिंति अबिहिन्नू ।

સો અત્થિ અવિત્તહો જિણમયંમિ પવરો ન અન્નત્થ ॥૨૬૬॥

આ જ વાતને દૃઢ કરતાં કહે છે કે

નિ.૨૬૬ 'પરલોક, મુક્તિમાર્ગ, મોક્ષ નથી' એ પ્રમાણે અવિધિજ્ઞો બોલે છે. અવિત્તથ પ્રવર જિનવચનમાં છે અન્યત્ર નથી.

વ્યાખ્યા - 'પરલોકો' જન્માન્તરલક્ષણો 'મુક્તિમાર્ગો' જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ નાસ્ત્યેવ 'મોક્ષઃ' સર્વકર્મક્ષયલક્ષણઃ 'ઇતિ' एवं ब्रुवते 'अविधिज्ञा' न्यायमार्गाप्रवेदिनः, अत्रोत्तरं-'स' परलोकादिः अस्त्येव 'अवित्थः' सत्यो 'जिनमते' वीतरागवचने, प्रवरः पूर्वापराविरोधेन, नान्यत्रैकान्तनित्यादौ, हिंसादिविरोधादिति गायार्थः ॥४॥

ટીકાર્થ : બીજો જન્મ એનું નામ પરલોક જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર એ મોક્ષમાર્ગ. સર્વકર્મોનો ક્ષય એ મોક્ષ. આ બધું છે જ નહિ... એમ ન્યાયમાર્ગને નહિ જાણનારાઓ બોલે છે.

આમાં ઉત્તર આપે છે કે

સાચો પરલોક, મોક્ષમાર્ગ, મોક્ષ જિનમતમાં = વીતરાગવચનમાં છે જ. તથા એમાં

ટીકાર્થ : કપિલાદિમતમાં આ કહેલી આચારગોચરરૂપ વસ્તુ નથી કે જે વસ્તુ જીવલોકમાં અત્યંત દુષ્કર છે. વિપુલ એવા મોક્ષનાં કારણભૂત હોવાથી વિપુલસ્થાન એટલે સંયમસ્થાન. તેને સેવનારા જીવને જિનમત સિવાય અન્યત્ર ઈદૃશ = આવી આચારગોચર વસ્તુ થઈ નથી અને થશે નહિ. (ગાથામાં અન્યત્ર શબ્દ બે વાર અન્વય ન કરો તો અર્થ ઊંધો થાય. “સંયમસ્થાન સેવનારાને આ આચારગોચર થયું નથી કે થશે નહિ” એમ અર્થ થાય. એ તો ખોટો જ અર્થ છે. એને તો આ આચારગોચર થાય છે અને થશે. એટલે જ વૃત્તિકારે અન્યત્ર જિનમતાત્ એમ ઉમેર્યું છે. અર્થાત્ સંયમસેવીઓને જિનમતમાં જ આચારગોચર છે, અન્યત્ર નહિ.

તથા ગાથામાં વુત્તં શબ્દ છે, એનો અર્થ “કહેલું” થાય. જિનવચન સિવાય અન્યવચનોમાં આ આવો આચારગોચર કહેવાયો નથી.... પરંતુ વૃત્તિકારશ્રીએ વસ્તુ શબ્દ લખ્યો છે. એટલે વૃત્તિકારશ્રી સામે વચ્ચે એમ પાઠ હોવો જોઈએ.)

एतदेव संभावयन्नाह-

सखुडुगविअत्ताणं, वाहिआणं च जे गुणा । अखंडफुडिआ कायव्वा,
तं सुणेह जहा तहा ॥६॥

“આચારગોચર જિનમતમાં જ છે” એ જ વાતને સંભવિત કરતાં કહે છે કે

ગા.૬ ક્ષુલ્લકસહિતનાં વ્યક્તોનાં અને રોગીઓનાં જે ગુણો છે, અખંડ, અસ્ફુટિત કરવાના છે. તે જે રીતે કરવાના છે તે રીતે સાંભળો.

‘સખુડુ’ત્તિ સૂત્રં, સહ ક્ષુલ્લકૈઃ-દ્રવ્યભાવબાલૈર્યે વર્તન્તે તે વ્યક્તા-દ્રવ્યભાવવૃદ્ધાસ્તેષાં સક્ષુલ્લકવ્યક્તાનાં, સબાલવૃદ્ધાનામિત્યર્થઃ, વ્યાધિમતાં ચશબ્દાદવ્યાધિમતાં ચ, સરુજાનાં નીરુજાનાં ચેતિ ભાવઃ, યે ‘ગુણા’ વક્ષ્યમાણલક્ષણાસ્તેઽખણ્ડાસ્ફુટિતાઃ કર્તવ્યાઃ, અખણ્ડા દેશવિરાધનાપરિત્યાગેન અસ્ફુટિતાઃ સર્વવિરાધનાપરિત્યાગેન, તત્ શ્રુણુત યથા કર્તવ્યાસ્તથેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬॥

ટીકાર્થ : જે નાની ઉંમરના હોય તે દ્રવ્યબાલ. જે શ્રુતજ્ઞાનરહિત હોય, અપરિણત હોય તે ભાવબાલ. આ બંને પ્રકારના ક્ષુલ્લકોની = બાલકોની સાથે જે વ્યક્તો વર્તે, તે સક્ષુલ્લકવ્યક્ત કહેવાય. તેમાં જે મોટી ઉંમરના હોય તે દ્રવ્યવ્યક્ત અને જે પરિણત-ગીતાર્થ હોય તે ભાવવ્યક્ત કહેવાય.

સીધો અર્થ એ કે બાલસહિતવૃદ્ધો...

વાહિઆણં એટલે વ્યાધિવાળા ચ શબ્દથી નિરોગીઓ પણ લઈ લેવા.

આ બધા જ સાધુઓના જે ગુણો છે, કે જે ગુણો આગળ કહેવાશે, તે તે બધા સાધુઓએ અખંડ અને અસ્ફુટિત કરવાના છે. એમાં દેશવિરાધનાના ત્યાગથી તે અખંડ કહેવાય અને સર્વવિરાધનાના ત્યાગથી તે અસ્ફુટિત કહેવાય.

એ જે રીતે કરવાના છે, તે તમે સાંભળો.

તે चागुणपरिहारेणाखण्डास्फुटिता भवन्तीति अगुणास्तावदुच्यन्ते-

दस अट्ट य ठाणाइं, जाइं बालोऽवरज्झइ । तत्थ अन्नयरे ठाणे,
निर्गन्थत्ताउ भस्सइ ॥७॥

તે ગુણો અગુણના ત્યાગથી અખંડ, અસ્ફુટિત થાય એટલે પહેલા તો અગુણો બતાવે છે.

ગા.૭ દસ અને આઠ સ્થાનો છે, કે જેને બાલ અપરાધે છે. તેમાં અન્યતરસ્થાનમાં નિર્ગન્થપણાથી ભ્રંશ પામે છે.

‘दस’ति सूत्रं, दशाष्टौ च ‘स्थानानि’ असंयमस्थानानि वक्ष्यमाणलक्षणानि ‘यानि’ आश्रित्य ‘बालः’ अज्ञः ‘अपराध्यति’ तत्सेवनयाऽपराधमाप्नोति, कथमपराध्यतीत्याह-
तत्रान्यतरे स्थाने वर्तमानः प्रमादेन ‘निर्गन्थत्वात्’ निर्गन्थभावाद् ‘भ्रश्यति’
निश्चयनयेनापैति बाल इति सूत्रार्थः ॥

ટીકાર્થ : દસ અને આઠ એમ અઢાર અસંયમસ્થાનો છે કે જે આગળ કહેવાશે. કે જેને આશ્રયીને અજ્ઞાનીજીવ તેની સેવાદ્વારા અપરાધને પામે છે.

પ્રશ્ન : કેવી રીતે અપરાધ કરે છે ?

ઉત્તર : તેમાં કોઈપણ એકાદસ્થાનમાં પ્રમાદથી વર્તતો સાધુ સાધુભાવથી ભ્રષ્ટ થાય છે એટલે કે નિશ્ચયનયથી સાધુપણમાંથી દૂર થાય છે.

अमुमेवार्थं सूत्रस्पर्शानिर्युक्त्या स्पष्टयति —

अट्टारस ठाणाइं आयावरकहाएँ जाइं भणियाइं । तेसिं अन्नतरागं सेवंतु न होइ सो समणो

॥२६७॥

આ જ અર્થને સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્તિથી સ્પષ્ટ કરે છે.

નિ.૨૬૭ આચારકથામાં જે અઢાર સ્થાનો કહ્યા છે. તેમાંથી કોઈને પણ સેવતો તે સાધુ ન હોય.

વ્યાખ્યા-અષ્ટાદશસ્થાનાન્યાચારકથાયાં પ્રસ્તુતાયાં યાનિ ભણિતાનિ તીર્થકરૈઃ તેષામન્યતરસ્થાનં સેવમાનો ન ભવત્યસૌ શ્રમણ આસેવક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : પ્રસ્તુત આચારકથામાં જે ૧૮ સ્થાનો કહ્યા છે. (જે ઓઘથી કહ્યા છે વિભાગથી હજી હવે કહેશે.) એ તીર્થકરોએ કહેલા છે. તેમાંના કોઈપણ સ્થાનને જે સેવે તે સાધુ ન કહેવાય.

કાનિ પુનસ્તાનિ સ્થાનાનીત્યાહ નિર્યુક્તિકાર:-

વયછક્કં કાયછક્કં, અકપ્પો ગિહિભાયણં । પલિયંકનિસેજ્જા ય, સિણાણં સોહવજ્જણં ॥૨૬૮॥

તે કયા સ્થાનો છે ? એ નિર્યુક્તિકાર કહે છે.

નિ.૨૬૮ વ્રતષટ્ક, કાયષટ્ક, અકલ્પ, ગૃહિભાજન, પલ્યંક, નિષદ્યા, સ્નાન, શોભાવર્જન.

વ્યાખ્યા-‘વ્રતષટ્કં’ પ્રાણાતિપાતનિવૃત્ત્યાદીનિ રાત્રિભોજનવિરતિષ્ઠાનિ ષડ્ વ્રતાનિ કાયષટ્કં-પૃથિવ્યાદયઃ ષડ્ જીવનિકાયાઃ ‘અકલ્પઃ’ શિક્ષકસ્થાપનાકલ્પાદિર્વક્ષ્યમાણઃ ‘ગૃહિભાજનં’ ગૃહસ્થસંબન્ધિ કાંસ્યભાજનાદિ પ્રતીતં ‘પર્યંક’ શયનવિશેષઃ પ્રતીતઃ । ‘નિષદ્યા ચ’ ગૃહે એકાનેકરૂપા ‘સ્નાનં’ દેશસર્વભેદભિન્નં ‘શોભાવર્જનં’ વિભૂષાપરિત્યાગઃ, વર્જનમિતિ ચ પ્રત્યેકમભિસંબદ્ધ્યતે, શોભાવર્જનં સ્નાનવર્જનમિત્યાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥૭॥

ટીકાર્થ : પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ વગેરે ૬ વ્રતો છે. રાત્રિભોજનત્યાગ એમાં છઠ્ઠું છે પૃથ્વીવગેરે છ જીવનિકાઓ એ કાયષટ્ક કહેવાય.

અકલ્પ એટલે શિક્ષકસ્થાપના-અકલ્પ વગેરે કે જે કહેવાશે.

ગૃહિભાજન એટલે ગૃહસ્થોના કાંસાના વાસણ વગેરે પ્રતીત છે.

પર્યંક એટલે શયનવિશેષ = ઉંઘવામાટે ઉપયોગી સાધનવિશેષ = પલંગ:

નિષદ્યા (એટલે બેસવા માટેના સાધનવિશેષ કે જે) ઘરમાં એક, અનેક રૂપે હોય છે.
સ્નાન દેશથી અને સર્વથી એમ બે ભેદથી ભિન્ન છે.

શોભાવર્જન એટલે વિભૂષાનો પરિત્યાગ.

વર્જનશબ્દ દરેક સાથે જોડવો. શોભાવર્જન, સ્નાનવર્જન... વગેરે. (વ્રતષટ્ક સાથે વર્જન શબ્દ ન જોડવો. એમ યથાસંભવ વિચારી લેવું.)

व्याख्याता सूत्रस्पर्शनिर्युक्तिः, अधुना सूत्रान्तरं व्याख्यायते, अस्य चायमभिसंबन्धः
गुणा अष्टादशसु स्थानेषु अखण्डास्फुटिताः कर्तव्याः, तत्र विधिमाह-
तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसिअं । अहिंसा निउणा दिट्ठा, सब्बभूएसु
संजमो ॥ ८ ॥

સૂત્રસ્પર્શનિર્યુક્તિ વ્યાખ્યાન કરાઈ.

હવે બીજા સૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરાય છે.

એનો આ સંબંધ છે કે અઠારસ્થાનોમાં ગુણો અખંડિત, અસ્ફુટિત કરવાના છે. તેમાં વિધિ કહે છે.

ગા.૮ તેમાં આ પ્રથમસ્થાન મહાવીરવડે દેખાડાયું છે. સર્વભૂતોમાં સંયમ નિપુણઅહિંસા દેખાઈ છે.

‘तत्थिमं’ति सूत्रं । ‘तत्र’ अष्टादशविधे स्थानगणे व्रतषट्के वा अनासेवनाद्वारेण
‘इदं’ वक्ष्यमाणलक्षणं प्रथमं स्थानं ‘महावीरेण’ भगवता अपश्चिमतीर्थकरेण ‘देशितं’
कश्चित यदुताहिंसेति । इयं च सामान्यतः प्रभूतैर्देशितेत्यत आह-‘निपुणा’
आधाकर्माद्यपरिभोगतः कृतकारितादिपरिहारेण सूक्ष्मा, न आगमद्वारेण देशिता अपितु
‘दुष्टा’ साक्षाद्धर्मसाधकत्वेनोपलब्धा, किमितीयमेव निपुणेत्यत आह-यतोऽस्यामेव
महावीरदेशितायां ‘सर्वभूतेषु’ सर्वभूतविषयः संयमो, नान्यत्र, उद्दिश्यकृतादिभोग-
विधानादिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

ટીકાર્થ : જે અઠારપ્રકારનો સ્થાનોનો સમૂહ દેખાડ્યો તેમાં અથવા તો વ્રતષટ્કમાં વક્ષ્યમાણલક્ષણવાળું આ પ્રથમસ્થાન છેલ્લાતીર્થકર મહાવીરવડે અનાસેવનદ્વારા કહેવાયેલું છે. (હિંસાનું સેવન ન કરવું એમ અનાસેવના રૂપ પ્રથમસ્થાન છે.)

આ અહિંસા સામાન્યથી તો ઘણાંઓ વડે બતાવાઈ છે, એટલે અહીં પ્રભુએ દેખાડેલી

અહિંસામાં વિશેષતા શું છે ? એ દર્શાવે છે કે આધાકર્માદિના પરિભોગના ત્યાગ દ્વારા કૃતકારિતાદિના પરિહારથી સૂક્ષ્મ એવી અહિંસા પ્રભુવડે દેખાડાયેલી છે. (આધાકર્માદિનો પરિભોગ ન કરે એટલે કરણ-કરાવણ અને અનુમોદનના પાપ ન લાગે... એ રીતે એ અહિંસા સૂક્ષ્મ છે.)

માત્ર આગમદ્વારા જણાવેલી છે એટલું જ નહિ, પરંતુ પ્રભુએ એ અહિંસાને ધર્મના સાધક તરીકે સાક્ષાત્ જોઈ છે. (અથવા તો સાક્ષાત્ ધર્મના સાધક તરીકે જોઈ છે.)

પ્રશ્ન : પ્રભુદેશિત અહિંસા જ નિપુણ છે, એવું શા માટે ?

ઉત્તર : કેમકે આ મહાવીરદેશિત અહિંસામાં જ સર્વજીવસંબંધી સંયમ છે. અન્ય અહિંસાઓમાં નહિ. કેમકે અન્યદર્શનીઓએ તો પોતાની અહિંસામાં સાધુને ઉદ્દેશીને કરાયેલ ભોજનવગેરેનો ભોગ કરવાનું વિધાન કરેલ છે.

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

जावंति लोए पाणा, तसा अदुव थावरा । ते जाणमजाणं वा, न हणे णोवि घायए ॥ ९ ॥

આ જ વાતને સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે.

ગા.૯ લોકમાં ત્રસ કે સ્થાવર જેટલા જીવ છે, તેમને જાણતાં કે અજાણતાં હણવા નહિ કે હણાવવા નહિ.

‘જાવંતિ’ સૂત્ર, યતો હિ ભાગવત્યાજ્ઞા યાવન્તઃ કેચન લોકે પ્રાણિનસ્ત્રસા-દ્વીન્દ્રિયાદયઃ અથવા સ્થાવરાઃ-પૃથિવ્યાદયઃ તાન્ જાનન્ રાગાદ્યભિભૂતો વ્યાપાદનબુદ્ધ્યા અજાનન્વા પ્રમાદપારતન્ત્ર્યેણ ન હન્યાત્ સ્વયં નાપિ ઘાતયેદન્યૈઃ ‘એકગ્રહણે તજ્જાતીયગ્રહણાદ્’ જ્ઞતોઽપ્યન્યાત્ર સમનુજાનીયાદ્, અતો નિપુણા દૃષ્ટેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ : જે કારણથી ભગવાનની આ આજ્ઞા છે કે લોકમાં બેઈન્દ્રિયવગેરે ત્રસો કે પૃથ્વી વગેરે સ્થાવરો જે કોઈપણ પ્રાણીઓ છે. તેમને રાગાદિથી અભિભૂત થયેલાએ મારવાની બુદ્ધિથી ન મારવા ન મરાવવા કે પ્રમાદને પરવશ બનીને અજાણતા પણ સ્વયં ન હણવા કે બીજાઓ દ્વારા ન હણાવવા.

પ્રશ્ન : કોઈ હણતું હોય તો અનુમોદના કરાય ?

ઉત્તર : અહીં “એકના ગ્રહણના તેના જાતીયનું ગ્રહણ થઈ જાય” એ પ્રમાણે ન્યાય

છે. એટલે કરણ-કરાવણ એ બેનું ગ્રહણ કરેલું હોવાથી તજજાતીય એવા અનુમોદનનું પણ ગ્રહણ થઈ જાય. એટલે સમજી લેવું કે જીવોને હણનારાઓને જાણે કે અજાણે અનુમતિ ન આપવી.

આમ જે કારણથી પ્રભુની આજ્ઞા આવી છે, એ કારણથી જ તે નિપુણ-સૂક્ષ્મ જોવાઈ છે એમ સમજી શકાય છે.

अहिंसेव कथं साध्वीत्येतदेवाह-

सव्वे जीवावि इच्छन्ति, जीविउं न मरिज्जिउं । तम्हा पाणवहं घोरं, निगंथा वज्जयन्ति णं ॥१०॥

પ્રશ્ન : અહિંસા જ શા માટે સારી ? એ તો પહેલાં કહો.

ઉત્તર : એ જ કહે છે.

ગા.૧૦ સર્વ જીવો જીવવાને ઈચ્છે છે, મરવાને નહિ. તેથી નિર્ગન્થો ધોર પ્રાણીવધને વર્જે.

‘સવ્વે’ત્તિ સૂત્રં, સર્વે જીવા અપિ દુઃખિતાદિભેદભિન્ના ઇચ્છન્તિ જીવિતું ન મર્તું પ્રાણવલ્લભત્વાત્, યસ્માદેવં તસ્માત્પ્રાણવધં ‘ઘોરં’ રૌદ્રં દુઃખહેતુત્વાદ્ ‘નિર્ગન્થાઃ’ સાધવો વર્જયન્તિ ભાવતઃ । ણમિતિ વાક્યાલઙ્કાર ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૦॥

ટીકાર્થ : દુઃખી વગેરે બધાં જ ભેદવાળા જીવો જીવવાને ઈચ્છે છે, મરવાને નહિ. કેમકે બધાને પોતાના પ્રાણ વલ્લભ-પ્રિય છે. આવું હોવાથી જ રૌદ્ર જીવવધને સાધુઓ ભાવથી વર્જે છે. જીવવધ દુઃખનું કારણ હોવાથી રૌદ્ર કહેવાય છે. ણ અક્ષર વાક્યની શૌભા માટે છે.

उक्तः प्रथमस्थानविधिः अधुना द्वितीयस्थानविधिमाह-

अप्पणद्धा परद्धा वा, कोहा वा जइ वा भया । हिंसगं न मुसं बूआ, नोवि अन्नं वयावए ॥ ११ ॥

પહેલાસ્થાનની વિધિ કહી, હવે બીજાસ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૧૧ પોતાના માટે કે બીજાને માટે, ક્રોધથી કે ભયથી હિંસક મૃષા ન બોલવું, બીજા પાસે બોલાવવું પણ નહિ.

‘અપ્પણટ્ટ’તિ સૂત્રં, ‘આત્માર્થમ્’ આત્મનિમિત્તમગ્લાન એવ ગ્લાનોઽહં મમાનેન
કાર્યમિત્યાદિ ‘પરાર્થ’વા’ પરનિમિત્તં વા એવમેવ, તથા કોધાદ્વા ત્વં દાસ इत्यादि, ‘एकग्रहणे
तज्जातीयग्रहण’मिति मानाद्वा अबहुश्रुत एवाहं बहुश्रुत इत्यादि मायातो
भिक्षाटनपरिजिहीर्षया पादपीडा ममेत्यादि लोभाच्छोभनतरान्नलाभे सति प्रान्तस्यैषणी-
यत्वेऽप्यनेषणीयमिदमित्यादि, यदिवा ‘भयात्’ किञ्चिद्वितथं कृत्वा प्रायश्चित्तभयान्न
कृतमित्यादि, एवं हास्यादिष्वपि वाच्यम्, अत एवाह- ‘हिंसकं’ परपीडाकारि सर्वमेव न
मृषा ब्रूयात् स्वयं नाप्यन्यं वादयेत्, ‘एकग्रहणे तज्जातीयग्रहणात्’ ब्रुवतोऽप्यन्यान्न
समनुजानीयादिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

ટીકાર્થ : (૧) પોતાના માટે મૃષા : પોતે ગ્લાન ન હોય છતાં “હું ગ્લાન છું; મારે
આ વસ્તુની જરૂર છે” વગેરે બોલવું.

(૨) બીજા માટે મૃષા : ઉપર મુજબ જ (કે બીજો ગ્લાન ન હોય છતાં “એ ગ્લાન
છે, એને અમુક ચીજનું કામ છે...”)

(૩) ક્રોધથી : “તું દાસ છે” વગેરે શબ્દો ગુસ્સાદિથી બોલવા.

અહીં ચાર કષાયોમાંથી એક ક્રોધકષાયનું ગ્રહણ કરેલું છે, એના દ્વારા તજ્જાતીય
બાકીના ત્રણ કષાયો પણ લઈ લેવા. એમાં

(૪) માનથી : પોતે બહુશ્રુત ન હોય છતાં “હું બહુશ્રુત છું” વગેરે.

(૫) માયાથી : ભિક્ષામાટે ભ્રમણકરવાનો પરિત્યાગ કરવાની ઈચ્છાથી સાધુ બોલે
કે “મારા પગમાં પીડા છે.”

(૬) લોભથી : વધુ સારા અન્નનો લાભ થાય એટલે જે પ્રાન્ત = તુચ્છવસ્તુ નિર્દોષ
હોય તેને પણ “આ દોષિત છે.” એમ કહેવું તે (જો એ નિર્દોષ ગણે તો એ પણ વહોરવી
પડે, માંડલીમાં વાપરવી પડે. પણ ઘરમાં કે માંડલીમાં એને દોષિત કહી દે તો એ
વાપરવી ન પડે. બીજીગોચરી વાપરી શકાય. આમાં લોભથી જ મૃષા બોલાય છે.)

(૭) ભયથી : કંઈક ખોટું કરીને પ્રાયશ્ચિત્તના ભયથી “મેં આ કર્યું નથી” એમ
બોલવું તે.

એ રીતે હાસ્ય, શોક વગેરેમાં પણ કહેવું.

આથી જ કહે છે કે બીજાને પીડાકારી બધા જ મૃષાવચનો સ્વયં ન બોલે કે બીજા
પાસે બોલાવે નહિ. “એકગ્રહણમાં તજ્જાતીયગ્રહણ થાય” એ ન્યાયથી બોલનારા એવા

પણ બીજાઓને અનુમતિ ન આપે.

કિમિત્યેતદેવમિત્યાહ-

મુસાવાઓ ડ લોગમ્મિ, સવ્વસાહૂર્હિ ગરિહિઓ । અવિસ્સાસો અ ભૂઆણં,
તમ્હા મોસં વિવજ્જણ ॥ ૧૨ ॥

પ્રશ્ન : આવું શા માટે ?

ઉત્તર :

ગા.૧૨ મૃષાવાદ તે લોકમાં સર્વસાધુઓવડે નિંદાયો છે. પ્રાણીઓનો અવિશ્વાસ છે તેથી મૃષાવાદ વર્જવો.

‘મુસાવાડ’ત્તિ સૂત્રં, મૃષાવાદો હિ લોકે સર્વસ્મિન્નેવ સર્વસાધુભિઃ ‘ગર્હિતો’ નિન્દિતઃ, સર્વવ્રતાપકારિત્વાત્ પ્રતિજ્ઞાતાપાલનાત્, ‘અવિશ્વાસશ્ચ’ અવિશ્વાસનીયશ્ચ ભૂતાનાં મૃષાવાદી ભવતિ, યસ્માદેવં તસ્માન્મૃષાવાદં વિવર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૨ ॥

ટીકાર્થ : આખા લોકમાં મૃષાવાદ સર્વસાધુઓવડે નિંદાયેલો છે. કેમકે મૃષાવાદ બધા જ વ્રતોને નુકસાન કરનાર છે. અને એ દ્વારા પ્રતિજ્ઞાકરાયેલ પદાર્થોનું પાલન થતું નથી. (પ્રત્યેક વ્રતસંબંધી દોષોમાં મૃષા બોલીને બચાવ કરે, બધાં વ્રતો દુષિત, વધુદુષિત બનતાં જ જાય...) તથા મૃષાવાદી માણસ જીવોને વિશ્વાસપાત્ર બનતો નથી.

જે કારણથી આવું છે, તે કારણથી મૃષાવાદને વર્જવો.

ઉક્તો દ્વિતીયસ્થાનવેધિઃ, સામ્પ્રતં તૃતીયસ્થાનવિધિમાહ-

ચિત્તમંતમચિત્તં વા, અપ્પં વા જહવા બહું । દંતસોહણમિત્તંપિ, ડગ્ગહંસિ
અજાહયા ॥ ૧૩ ॥ તં અપ્પણા ન ગિણંતિ નોઽવિ ગિણહાવણ પરં । અત્રં વા
ગિણહમાણંપિ, નાણુજાણંતિ સંજયા ॥ ૧૪ ॥

બીજાસ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. હવે ત્રીજા સ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૧૩-૧૪ સચિત્ત કે અચિત્ત, અલ્પ કે બહુ દંતશોધન માત્ર પણ અવગ્રહમાં પાચ્યાવિના સાધુઓ તેને સ્વયં ન લે, બીજા પાસે ન લેવડાવે, લેનારા અન્યને અનુમતિ ન આપે.

‘ચિત્તમંત’ત્તિ સૂત્રં, ‘ચિત્તવદ્’ દ્વિપદાદિ વા ‘અચિત્તવદ્વા’ હિરણ્યાદિ, અલ્પં વા

મૂલ્યતઃ પ્રમાણતશ્ચ, યદિવા બહુ મૂલ્યપ્રમાણાભ્યામેવ, કિં બહુના ?-‘દન્તશોધનમાત્રમપિ’
તથાવિધં તૃણાદિ અવગ્રહે યસ્ય તત્તમયાચિત્વા ન ગૃહ્ણન્તિ સાધવઃ કદાચનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥
૧૩ ॥ એતદેવાહ-‘તં’તિ સૂત્રં ‘તત્’ ચિત્તવદાદિ આત્મના ન ગૃહ્ણન્તિ વિરતત્વાત્, નાપિ ગ્રાહ્યન્તિ
પરં વિરતત્વાદેવ, તથાઽન્યં વા ગૃહ્ણન્તમપિ સ્વયમેવ ‘નાનુજાનન્તિ’ નાનુમન્યન્તે સંયતા ઇતિ
સૂત્રાર્થઃ ॥૧૪॥

ટીકાર્થ : ચિત્તવદ્ = સચિત્ત = દ્વિપદ = મનુષ્ય વગેરે.

અચિત્તવદ્ = અચિત્ત = હિરણ્ય વગેરે.

અલ્પ મૂલ્યથી અને પ્રમાણથી (ઓછી કિંમતનું તે અલ્પ, નાના પ્રમાણવાળું તે અલ્પ)

બહુ મૂલ્યથી અને પ્રમાણથી. (મોટી કિંમતનું તે બહુ, મોટા પ્રમાણવાળું તે બહુ)
વધુ શું કહેવું ? દાંતને શુદ્ધ કરવાના સાધનભૂત તેવા પ્રકારના તણખલા વગેરે પણ
જે માલિકના સ્થાનમાં પડેલા હોય, તે માલિક પાસે તેની યાચના કર્યા વિના સાધુઓ
કદાપિ ન લે.

એ જ વાત ગા.૧૪માં કરે છે. તે સચિત્તાદિ ને સાધુઓ (યાચના કર્યા વિના) જાતે
ન લે કેમકે તેઓ વિરતિધર છે. (યાચના વિના લેવામાં ચોરીની વિરતિનો ભંગ થાય.)
બીજા પાસે યાચના વિના ગ્રહણ કરાવે નહિ, એનું કારણ પણ એજ છે કે તેઓ વિરતિધર
છે. તથા બીજો કોઈ પોતાની મેળે જ ગ્રહણ કરતો હોય તો પણ સાધુઓ તેને રજા ન
આપે.

ઉક્તસ્તૃતીયસ્થાનવિધિઃ ચતુર્થસ્થાનવિધિમાહ-

અબંભચરિઅં ઘોરં, પમાયં દુરહિદ્ધિઅં । નાયરંતિ મુળી લોએ,
ભેઆયયણવજ્જિણો ॥ ૧૫ ॥

ત્રીજાસ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. ચોથા સ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૧૫ લોકમાં ભેદાયતનવર્જક મુનિ દુરધિષ્ઠિત, પ્રમાદભૂત ધોર અબ્રહ્મચર્યને ન
આચરે.

‘અબંભ’તિ સૂત્રં, ‘અબ્રહ્મચર્ય’ પ્રતીતં ‘ઘોરં’ રૌદ્રં રૌદ્રાનુષ્ઠાનહેતુત્વાત્, ‘પ્રમાદં’ પ્રમાદવત્
સર્વપ્રમાદમૂલત્વાત્ ‘દુરાશ્રયં’ દુસ્સેવં વિદિતજિનવચનેનાનન્તસંસારહેતુત્વાત્, યતશ્ચેવમતો

‘નાચરન્તિ’ નાસેવન્તે મુનયો ‘લોકે’ મનુષ્યલોકે, કિંવિશિષ્ટા इत्याह-‘भेदायतनवर्जिनो’
 भेदः-चारित्रभेदस्तदायतनं-तत्स्थानमिदमेवोक्तन्यायात्तद्वर्जिनः-चारित्रातिचारभीरव इति
 सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

ટીકાર્થ : અબ્રહ્મ રૌદ્ર અનુષ્ઠાનનું હેતુ હોવાથી રૌદ્ર કહેવાય છે. (આમાં હિંસા થાય, આ માટે પૈસા કમાવવાદિ ઘણા આરંભો કરવા પડે...) તથા એ બધા પ્રમાદોનું મૂળ હોવાથી પ્રમાદવાળું કહેવાય. તથા આ જેણે જિનવચન જાણેલા છે, તેના વડે આનું સેવન અધરું છે. કેમકે એ તો જાણે કે આ અનંતસંસારનું કારણ છે.

અબ્રહ્મ આવું છે, માટે આ માનવલોકમાં મુનિઓ તેને સેવતા નથી.

પ્રશ્ન : એ મુનિઓ કેવા છે ?

ઉત્તર : ભેદ-ચારિત્રનાશ, તેનું સ્થાન આ અબ્રહ્મ જ. ઉપરદર્શાવેલા ન્યાયથી એ ચારિત્રનાશનું સ્થાન બને જ. સાધુઓ એને વર્જનારા છે. અર્થાત્ ચારિત્રના અતિયારોથી ગભરાનારા સાધુઓ અબ્રહ્મ ન સેવે. (નવવાડોનો ભંગ ચારિત્રના અતિયાર રૂપ છે, સંપૂર્ણ અબ્રહ્મસેવન અનાયાર રૂપ છે. સાધુઓ તો અતિયાર પણ વર્જે છે, તો અનાયાર તો ન જ આચરે, એ સ્વાભાવિક છે. અહીં ભેદાયતન = અબ્રહ્મ અર્થ લીધો છે. એટલે “અબ્રહ્મત્યાગી સાધુઓ અબ્રહ્મ ન આચરે” એમ વાક્યાર્થ થાય. પણ એમાં એકજ વાત બેવાર આવતી હોય એમ લાગે છે. કદાચ એટલે જ વૃત્તિકારે ચારિત્રાતિચારभीरव: એમ અંતમાં લખ્યું છે. અબ્રહ્મ એ અતિયાર નથી, અનાયાર છે. અતિયાર તરીકે નવવાડોનો ભંગ આવી શકે. એટલે ઉપરમુજબ અર્થ કરવો સંગત ભાસે છે.)

एतदेव निगमयात-

मूलमेयमहम्मस्स, महादोससमुस्सयं । तम्हा मेहुणसंसग्गं, निगंथा वज्जयंति
 णं ॥ १६ ॥

આ જ વાતનું નિગમન, સમાપન કરે છે.

ગા.૧૬ આ અધર્મનું મૂળ છે. મોટા દોષોનાં સમૂહરૂપ છે. તેથી નિર્ગ્રન્થો મૈથુન સંસર્ગને વર્જે છે.

‘મૂલં’તિ સૂત્રં, ‘મૂલં’ बीजमेतद् ‘अधर्मस्य’ पापस्येति पारलौकिकोऽपायः
 ‘महादोषसमुच्छ्रयं’ महतां दोषाणां-चौर्यप्रवृत्त्यादीनां समुच्छ्रयं-संघातवदित्यैहिकोऽपायः,

यस्मादेवं तस्मात् 'मैथुनसंसर्ग' मैथुनसंबन्धं योषिदालापाद्यपि निर्ग्रन्था वर्जयन्ति, णमिति वाक्यालङ्कार इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

ટીકાર્થ : 'અબ્રહ્મ પાપનું બીજ છે' આ પારલૌકિક નુકસાન...

તથા ચોરીમાં પ્રવૃત્તિ વગેરે મોટાદોષોનાં સમૂહવાળું છે... આ આલૌકિક નુકસાન...

આવું છે, માટે નિર્ગ્રન્થો સ્ત્રી સાથે વાતકરવાદિરૂપ મૈથુનસંબંધને પણ વર્જે છે.

ળં વાક્યાલંકારમાં છે.

प्रतिपादितश्चतुर्थस्थानविधिः, इदानीं पञ्चमस्थानविधिमाह-

बिडमुब्धेइमं लोणं, तिल्लं सर्पिं च फाणिअं । न ते संनिहिमिच्छंति, नायपुत्तवओरया ॥ १७ ॥

ચોથાસ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. હવે પાંચમાસ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૧૭ બિડ, ઉદ્ભેદિમ, લવણ, તેલ, સર્પિ, ફાણિત... જ્ઞાતપુત્રવચનરત તેઓ (આ બધાની) સંનિધિ ઈચ્છતા નથી.

'बिड'ति सूत्रं, 'बिडं' गोमूत्रादिपक्वं 'उद्भेद्यं' सामुद्रादि यद्वा 'बिडं' प्रासुकम् 'उद्भेद्यम्' अप्रासुकमपि, एवं द्विप्रकारं लवणं, तथा तैलं सर्पिश्च फाणितम्, तत्र तैलं प्रतीतं, सर्पिर्घृतं, फाणितं द्रवगुडः, एतल्लवणाद्येवंप्रकारमन्यच्च न ते साधवः 'संनिधि कुर्वन्ति' पर्युषितं स्थापयन्ति, 'ज्ञातपुत्रवचोरताः' भगवद्वर्धमानवचसि निःसङ्गताप्रतिपादनपरे सक्ता इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

ટીકાર્થ : ગોમૂત્રાદિમાં પકાવાયેલું મીઠું એ બિડ. સમુદ્રાદિ સંબંધી મીઠું એ ઉદ્ભેદ.

અથવા તો બિડ = અચિત્ત. ઉદ્ભેદ = સચિત્ત. આમ બે પ્રકારે લવણ છે. તથા તેલ પ્રતીત છે. સર્પિ = ઘી. ફાણિત = ઢીલો ગોળ. આ લવણાદિ આવા પ્રકારની વસ્તુઓ કે અન્ય વસ્તુઓની તે સાધુઓ સંનિધિ કરતા નથી. અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત બાદ પોતાની પાસે રાખી મુકતા નથી.

જે સાધુઓ નિઃસંગતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં તત્પર એવા ભગવાનવર્ધમાનસ્વામીના વચનમાં લીન છે.

સંનિધિદોષમાહ-

લોહસ્મેસ અણુપ્કાસે, મન્ને અન્નયરામવિ । જે સિઆ સન્નિહિં કામે, ગિહી
પવ્વઙ્ગે ન સે ॥ ૧૮ ॥

સંનિધિ કરવાનો દોષ શું ? એ જણાવે છે.

ગા.૧૮ આ લોભનો અનુસ્પર્શ છે. (તીર્થકરો) માને છે કે જેઓ કદાચિત્ અન્યતર પણ સંનિધિને સેવે છે. તે ગૃહી છે. તે પ્રવ્રજિત નથી.

‘લોભસ્સ’ત્તિ સૂત્રં, ‘લોભસ્ય’ ચારિત્રવિગ્નકારિણશ્ચતુર્થકષાયસ્ય ‘એસોડ્ણુપ્કાસ’ત્તિ
એષોડ્ણુસ્પર્શ:-એષોડ્ણુભાવો યદેતત્સંનિધિકરણમિતિ, યતશ્ચૈવમતો ‘મન્ને’ મન્યન્તે,
પ્રાકૃતશૈલ્યા એકવચનમ્, એવમાહુસ્તીર્થકરગણધરા: ‘અન્યતરામપિ’ સ્તોકામપિ ‘ય:
સ્યાત્’ ય: કદાચિત્સંનિધિં ‘કામયતે’ સેવતે ‘ગૃહી’ ગૃહસ્થોડ્ણુ ભાવત: પ્રવ્રજિતો નેતિ,
દુર્ગતિનિમિત્તાનુષ્ઠાનપ્રવૃત્તે:, સંનિધીયતે નરકાદિષ્વાત્માડ્ણયેતિ સંનિધિરિતિ શબ્દાર્થાત્
પ્રવ્રજિતસ્ય ચ દુર્ગતિગમનાભાવાદિતિ સૂત્રાર્થ: ॥ ૧૮ ॥

ટીકાર્થ : જે આ સંનિધિકરણ છે, તે ચારિત્રમાં વિગ્ન કરનારા ચોથા કષાયરૂપ
લોભનો પ્રભાવ છે. (લોભનાં પ્રભાવે જ સંનિધિ થાય.)

આવું છે માટે જ તીર્થકરો-ગણધરો આ પ્રમાણે માને છે એટલે કહે છે કે જેઓ
ક્યારેક થોડીક પણ સંનિધિને સેવે છે, તે ભાવથી ગૃહસ્થ છે. ભાવથી સાધુ નથી. કેમકે
એ દુર્ગતિનાં નિમિત્તભૂત એવા અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે.

પ્રશ્ન : સંનિધિ દુર્ગતિનું નિમિત્ત શી રીતે ?

ઉત્તર : જેનાદ્વારા આત્મા નરકાદિમાં સારીરીતે સ્થાપિત કરાય... તે સંનિધિ...
આ રીતે સંનિધિ શબ્દનો અર્થ થતો હોવાથી એ વાત સ્પષ્ટ છે કે સંનિધિ દુર્ગતિનું નિમિત્ત
છે.

પ્રશ્ન : ભલે ને સંનિધિ દુર્ગતિનિમિત્ત હોય, પણ એટલા માત્રથી સંનિધિકરનારો
કેમ સાધુ મટી જાય ?

ઉત્તર : જે પ્રવ્રજિત હોય, સાધુ હોય એનું તો દુર્ગતિમાં ગમન ન જ થાય અને
સંનિધિકરનારો દુર્ગતિમાં જાય છે. માટે માનવું જ પડે કે તે ગૃહી છે, સાધુ નથી.

આહ-યદ્યેવં વસ્ત્રાદિ ધારયતાં સાધુનાં કથમસંનિધિરિત્યત આહ

જંપિ વત્થં વ પાયં વા, કંબલં પાયપુંછણં । તંપિ સંજમલજ્જટ્ટા, ધારંતિ પરિહરંતિ અ ॥ ૧૯ ॥

પ્રશ્ન : જો આવું માનો, તો વસ્ત્રાદિને ધારણકરનારા સાધુઓને સંનિધિ નથી એમ શી રીતે કહેવાય ?

ઉત્તર : ગા. ૧૯ જે કંઈપણ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપુંછન છે. તે પણ સંયમલજ્જાને માટે રાખે છે અને વાપરે છે.

‘જંપિ’ત્તિ સૂત્રં, યદપ્યાગમોક્તં ‘વસ્ત્રં વા’ ચોલપટ્ટકાદિ ‘પાત્રં વા’ અલાબુકાદિ ‘કમ્બલં’ વર્ષાકલ્પાદિ, ‘પાદપુંછનં’ રજોહરણં, તદપિ ‘સંયમલજ્જાર્થ’મિતિ સંયમાર્થ પાત્રાદિ, તદ્વ્યતિરેકેણ પુરુષમાત્રેણ ગૃહસ્થભાજને સત્તિ સંયમપાલનાભાવાત્, લજ્જાર્થ વસ્ત્રં, તદ્વ્યતિરેકેણાઙ્ગનાદૌ વિશિષ્ટશ્રુતપરિણત્યાદિરહિતસ્ય નિર્લજ્જતોપપત્તેઃ, અથવા સંયમ એવ લજ્જા તદર્થં સર્વમેતદ્વસ્ત્રાદિ ધારયન્તિ, પુષ્પાલમ્બનવિધાનેન ‘પરિહરન્તિ ચ’ પરિભુજ્જતે ચ મૂર્છર્ણરહિતા ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૯ ॥

ટીકાર્થ : જે કંઈપણ આગમમાં કહેલા ચોલપટ્ટાદિ વસ્ત્ર, તુંબડાદિ પાત્ર, વર્ષાકલ્પાદિ કંબલ, રજોહરણ છે. તેને પણ સાધુઓ સંયમ અને લજ્જાને માટે રાખે છે અને વાપરે છે.

એમાં સંયમને માટે પાત્રાદિ છે. જો પાત્રાદિ ન હોય, તો એના વિના એકલા પુરુષે તો ભોજનાદિ માટે ગૃહસ્થના ભાજનનો ઉપયોગ કરવો પડે અને એમાં સંયમપાલન ન થાય.

લજ્જાને માટે વસ્ત્ર છે. વસ્ત્ર ન હોય તો સ્ત્રી વગેરે હોતે છતે વિશિષ્ટશ્રુત પરિણતિ વગેરેથી રહિત સાધુને નિર્લજ્જતા આવી જાય. (સ્ત્રીઓની હાજરીમાં પણ સાધુ નગ્ન રહે તો એ નિર્લજ્જ બને જ, આ નિર્લજ્જતા વધુ પાપ કરવામાં પણ નિર્લજ્જ બનાવે એ શક્ય છે જ.)

અથવા તો સંયમ એ જ લજ્જા. તેને માટે પુષ્પાલંબનના વિધાનથી આ વસ્ત્રાદિ બધું રાખે અને પુષ્પાલંબન આવે ત્યારે મૂર્છા વિના એનો ઉપયોગ કરે.

(પુષ્પાલંબનવિધાનેન શબ્દ બંનેબાજુ જોડી શકાય. આમ છતાં ઔધિકઉપધિનું ધારણ તો અવશ્ય કરવાનું જ છે. એટલે ત્યાં પુષ્પાલંબન શબ્દ ન જોડીએ તો હજી ચાલે. પણ રાખેલી એ ઉપધિનો વપરાશ તો પુષ્પાલંબન હોય ત્યારે જ મૂર્છાવિના કરવાનો છે...)

યતશ્ચેવંમત:-

ન સો પરિગ્ગહો વુત્તો, નાયપુત્તેણ તાઙ્ગા ।

મુચ્છા પરિગ્ગહો વુત્તો, ઇઅ (ઇઇ) વુત્તં મહેસિણા ॥ ૨૦ ॥

આવું છે, માટે

ગા.૨૦ ગ્રામી જ્ઞાતપુત્રવડે તે પરિગ્રહ કહેવાયો નથી. મહર્ષિવડે કહેવાયું છે કે “મૂર્છા પરિગ્રહ કલ્પો છે”

‘ન સો’ત્તિ સૂત્રં, નાસૌ નિરભિષ્વઙ્ગસ્ય વસ્ત્રધારણાદિલક્ષણઃ પરિગ્રહ ઉક્તો, બન્ધહેતુત્વાભાવાત્ કેન ? ‘જ્ઞાતપુત્રેણ’ જ્ઞાત-ઉદારક્ષત્રિયઃ સિદ્ધાર્થઃ તત્પુત્રેણ વર્ધમાનેન ‘ત્રાત્રા’ સ્વપરપરિત્રાણસમર્થેન, અપિ તુ ‘મૂચ્છા’ અસત્ત્વપિ વસ્ત્રાદિષ્વભિષ્વઙ્ગઃ પરિગ્રહ ઉક્તો, બન્ધહેતુત્વાદ્, અર્થતસ્તીર્થકરેણ, તતોઽવધાર્ય ‘ઇતિ’ એવમુક્તો ‘મહર્ષિણા’ ગણધરેણ, સૂત્રે સેજ્જંભવ આહેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૦ ॥

ટીકાર્થ : આસક્તિરહિત સાધુને વસ્ત્રાદિધારણ એ પરિગ્રહ કહેવાયો નથી. કેમકે એ દ્રવ્યો બંધનાં કારણ બનતાં નથી.

પ્રશ્ન : કોનાવડે એ પરિગ્રહ કહેવાયો નથી ?

ઉત્તર : જ્ઞાત = ઉદારક્ષત્રિય સિદ્ધાર્થ. તેના પુત્ર અને સ્વ-પરનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવા વર્ધમાન વડે તે પરિગ્રહ કહેવાયો નથી. પરંતુ અવિદ્યમાન એવા પણ વસ્ત્રાદિમાં આસક્તિ એ પરિગ્રહ કહેવાયો છે. કેમકે એ બંધનું કારણ છે. ‘મૂર્છા પરિગ્રહ છે’. એમ અર્થથી તીર્થકરવડે કહેવાયું છે તેમની પાસેથી અવધારીને ગણધરવડે કહેવાયું છે. એ પ્રમાણે આ સૂત્રમાં શય્યભવસૂરિ કહે છે.

આહ-વસ્ત્રાદ્યભાવભાવિન્યપિ મૂચ્છા કથં વસ્ત્રાદિભાવે સાધુનાં ન ભવિષ્યતિ ?, ઉચ્યતે, સમ્યગ્બોધેન તદ્વીજભૂતાબોધોપઘાતાદ્, આહ ચ-

સઘ્વત્થુવહિણા બુદ્ધા, સંરક્ષણપરિગ્ગહે । અવિ અપ્પણોઽવિ દેહંમિ, નાયરંતિ મમાદયં ॥૨૧॥

પ્રશ્ન : વસ્ત્રવગેરેના અભાવમાં પણ વસ્ત્રાદિમૂર્છા જો થઈ શકતી હોય, તો વસ્ત્રાદિના સદ્ભાવમાં તો સાધુઓને અવશ્ય મૂર્છા થવી જ જોઈએ. છતાં તમે કહો છો

“એ ન થાય” તો એ કેમ ન થાય ?

ઉત્તર : વસ્ત્રાદિમૂર્છાનું કારણ અબોધ = અજ્ઞાન છે. સાધુઓ પાસે સમ્યક્બોધ છે. એના દ્વારા તેઓને મૂર્છાના બીજભૂત એવા અબોધનો વિનાશ થઈ ગયો છે. એટલે સાધુઓને વસ્ત્રાદિ હોવા છતાં મૂર્છા ન થાય. (અજ્ઞાનીઓને વસ્ત્રાદિ ન હોવા છતાં મૂર્છા થાય...)

આ જ વાત કહે છે કે

ગા.૨૧ સર્વત્ર ઉપધિની સાથે રહેલા એવા બુદ્ધો સંરક્ષણમાટેના પરિગ્રહમાં અને પોતાના દેહમાં પણ મમત્વને આચરતાં નથી.

‘સવ્વત્થ’ત્તિ સૂત્રં, ‘સર્વત્ર’ ઉચિતે ક્ષેત્રે કાલે ચ ‘ઉપધિના’ આગમોક્તેન વસ્ત્રાદિના સહાપિ ‘બુદ્ધા’ યથાવદ્વિદિતવસ્તુતત્ત્વાઃ સાધવઃ ‘સંરક્ષણપરિગ્રહ’ ઇતિ સંરક્ષણાય ષણ્ણાં જીવનિકાયાનાં વસ્ત્રાદિપરિગ્રહે સત્યપિ નાચરન્તિ મમત્વમિતિ યોગઃ, કિં ચાનેન?, તે હિ ભગવન્તઃ ‘અપ્યાત્મનોઽપિ દેહ’ ઇત્યાત્મનો ધર્મકાવેઽપિ વિશિષ્ટપ્રતિબન્ધસંગતિં ન કુર્વન્તિ ‘મમત્વમ્’ આત્મીયાભિધાનં, વસ્તુતત્ત્વાવબોધાત્, તિષ્ઠતુ તાવદન્યત્, તતશ્ચ દેહવદપરિગ્રહ એવ તદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ : સાધુઓ ઉચિતક્ષેત્રમાં એને ઉચિતકાળમાં આગમમાં કહેલી વસ્ત્રાદિ ઉપધિ સાથે વર્તતા હોય, તો પણ વાસ્તવિક રીતે વસ્તુતત્ત્વનું જ્ઞાન પામી ચૂકેલા સાધુઓ ષટ્કાયની રક્ષામાટે કરેલો વસ્ત્રાદિ પરિગ્રહ હોવા છતાં પણ તેમાં મમત્વને આચરતા નથી.

નાયરંતિ મમાદયં નો સંરક્ષણપરિગ્રહે સાથે યોગ કરવો :

અરે ! આનાથી શું ? અર્થાત્ આ કંઈ મોટી વાત નથી કે ‘તેઓ વસ્ત્રાદિ પર મમત્વ ન કરે.’ તે ભગવન્તો તો પોતાના ધર્મકાયમાં પણ, ધર્મ સાધનભૂત શરીરમાં પણ વિશિષ્ટરાગના સંબંધ રૂપ મમત્વ કરતાં નથી, અર્થાત્ “આ શરીર મારું છે.” એમ શરીરમાં “આત્મીય-મારું” શબ્દનું કથન કરતાં નથી. કેમકે તેઓ વસ્તુતત્ત્વના બોધવાળા છે. એટલે વસ્ત્રાદિ બીજી વાતો તો દૂર જ રહો.

આમ વસ્ત્રાદિ એ દેહની જેમ સાધુઓને અપરિગ્રહ જ છે.

ઉક્તઃ પદ્મમસ્થાનવિધિઃ, અધુના ષષ્ઠમધિકૃત્યાહ-

અહો નિચ્ચં તવો કમ્મં, સવ્વબુદ્ધેહિં વણિણાં.

• જાવ લજ્જાસમા વૃત્તિ, એગભક્તં ચ ભોજનં ॥ ૨૨ ॥

પાંચમા સ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. હવે છઠ્ઠાસ્થાનને આશ્રયીને કહે છે.

ગા.૨૨ અહો ! સર્વબુદ્ધોવડે નિત્ય તપઃકર્મ વર્ણવાયું છે કે લજ્જાસમ વૃત્તિ અને એકભક્ત ભોજન.

‘અહો’તિ સૂત્રં, ‘અહો નિત્યં તપઃકર્મે’તિ અહો-વિસ્મયે નિત્યં નામાપાયાભાવેન તદન્યગુણવૃદ્ધિસંભવાદપ્રતિપાત્યેવ તપઃકર્મ-તપોઽનુષ્ઠાનં ‘સર્વબુદ્ધૈઃ’ સર્વતીર્થકરૈઃ ‘વર્ણિતં’ દેશિતં, કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ-‘યાવલ્લજ્જાસમા વૃત્તિઃ’ લજ્જા-સંયમસ્તેન સમા-સદૃશી તુલ્યા સંયમાવિરોધિનીત્યર્થઃ વર્તનં વૃત્તિઃ- દેહપાલના ‘એકભક્તં ચ ભોજનમ્’ એકં ભક્તં દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ યસ્મિન્ ભોજને તત્તથા, દ્રવ્યત એકમ્-એકસંખ્યાનુગતં, ભાવત એક-કર્મબન્ધાભાવાદદ્વિતીયં, તદ્વિવસ એવ રાગાદિરહિતસ્ય અન્યથા ભાવત એકત્વાભાવાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ : ‘અહો’ શબ્દ આશ્ચર્ય દર્શાવવાના અર્થમાં છે. નિત્ય એટલે અપાપના અભાવવડે તપ અને બીજાગુણોની વૃદ્ધિનો સંભવ હોવાથી જે કદી પ્રતિપાતી ન હોય, અપ્રતિપાતી જ હોય તે.

સર્વતીર્થકરોવડે આવું નિત્ય તપઅનુષ્ઠાન દેખાડાયું છે.

પ્રશ્ન : તે કેવું છે ? કયું છે ?

ઉત્તર : લજ્જા એટલે સંયમ, તેને તુલ્ય એવી વૃત્તિ = દેહપાલના. અર્થાત્ સંયમને વિરોધ ન આવે એવી દેહપાલના. તે આ રીતે - દ્રવ્યથી અને ભાવથી એક ભક્ત છે, જે ભોજનમાં તે એકભક્ત ભોજન કહેવાય.

તેમાં દ્રવ્યથી એક એટલે એકસંખ્યાવાળું ભોજન.

ભાવથી એક એટલે કર્મબંધનો અભાવ હોવાથી જેમાં કર્મરૂપી બીજીવસ્તુ નથી તે ભોજન.

(ટુંકમાં દ્રવ્યથી અને ભાવથી એકભક્તભોજન એ સંયમને અવિરોધી દેહપાલના છે. એજ નિત્ય તપ છે. એમાં એકજવાર વાપરવું એ દ્રવ્યથી એકભક્તભોજન...)

આ ભાવથી એકભક્તભોજન દિવસના સમયમાં જ રાગાદિરહિત સાધુને સંભવે. રાત્રિના સમયમાં જો સાધુ ભોજન કરે તો એ ભાવથી એકભક્તભોજન ન બને. (એવું એવ શબ્દ સૂચિત કરે છે. એ કેમ ન બને ? તે પછી દર્શાવાશે.) (તદ્વિવસ એવ શબ્દ

છે, એમાં તત્ શબ્દ સમાસમાં નથી, જુદો છે. તત્ = ભાવથી એકભક્તભોજન...)

રાત્રિભોજને પ્રાણાતિપાતસંભવેન કર્મબન્ધસદ્વિતીયતાં દર્શયતિ-

સંતિમે સુદુમા પાણા, તસા અદુવ થાવરા । જાઈં રાઓ અપાસંતો, કહમેસણિઅં
ચરે ? ॥ ૨૩ ॥

પ્રશ્ન : રાત્રિભોજન કરે તો ભાવથી એકભક્તભોજન કેમ ન થાય ? અર્થાત્ એમાં પણ કર્મબંધ ન થાય એવું કેમ ન બને ? કર્મબંધ થાય તો ભાવથી એકભક્ત ન ગણાય. પણ ન થાય તો ?

ઉત્તર : રાત્રિભોજનમાં જીવહિંસાનો સંભવ છે, એટલે તે ભોજન કર્મબંધરૂપી બીજાપદાર્થવાળું બને છે, ભાવથી એકભક્ત રહેતું નથી, એ વાત દેખાડે છે.

ગા.૨૩ આ ત્રસ કે સ્થાવર સૂક્ષ્મ પ્રાણો છે કે જેને રાત્રે નહિ જોતો સાધુ કેવી રીતે એષણીય થયે ?

‘સંતિમે’તિ સૂત્રં, સન્ત્યેતે-પ્રત્યક્ષોપલભ્યમાનસ્વરુપાઃ સૂક્ષ્માઃ ‘પ્રાણિનો’ જીવાઃ
ત્રસા-દ્વીન્દ્રિયાદયઃ અથવા સ્થાવરાઃ-પૃથિવ્યાદયઃ યાન્ પ્રાણિનો રાત્રાવપશ્યન્ ચક્ષુષા કથમ્
‘એષણીયં’ સત્ત્વાનુપરોધેન ચરિષ્યતિ ભોક્ષ્યતે ચ ?, અસંભવ એવ રાત્રાવેષણીયચરણસ્યેતિ
સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૩ ॥

ટીકાર્થ : જે જીવોનું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષથી જણાય છે એવા નાના નાના બેઈન્દ્રિય વગેરે જીવો કે પૃથ્વી વગેરે સ્થાવરો છે જ, કે જે પ્રાણીઓને સાધુ રાત્રે જોઈ ન શકે. તો એમને ચક્ષુથી ન જોતો સાધુ જીવોની હિંસા ન થાય એ રીતે ગોચરીયર્યા શી રીતે કરશે ? અને જીવોની હિંસા ન થાય એ રીતે વાપરશે શી રીતે ? રાત્રે જીવહિંસારહિતપણે ગોચરીયર્યાનો અસંભવ જ છે.

આ રીતે રાત્રે ભોજન કરવામાં દોષને કહીને (અને ગોચરીયર્યા કરવામાં દોષને કહીને) હવે ગોચરી વહોરવા સંબંધમાં દોષ જણાવે છે. (પ્રતમાં લખ્યું છે કે ચ શબ્દ અવચૂર્ણિ અને દીપિકામાં નથી. આ વાત અપેક્ષાએ સંગત થાય છે. કેમકે (૧) શ્લોકમાં ચરે લખ્યું છે. એટલે વૃત્તિમાં ચરિષ્યતિ તો બરાબર, પણ ભોક્ષ્યતે વધારાનું થાય. જો ચ ન હોય તો ચરિષ્યતિ નો અર્થ જ ભોક્ષ્યતે એમ કરી શકાય. એટલે મૂળ સાથે વૃત્તિ સંગત થાય. જોકે વૃત્તિકાર અધ્યાહારથી પદાર્થો લઈ શકે છે, પણ ત્યારે વૃત્તિકાર એનો

સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરતાં હોય છે કે **इति गम्यते, वाक्यशेषः** વગેરે. અહીં એવું નથી લખ્યું. એટલે **भोक्ष्यते च** એમ ગણીએ, તો વૃત્તિની શૈલિથી વિરુદ્ધ જાય. (૨) મહત્વની બાબત એ છે કે આ ગાથા પછી ૨૪મી ગાથાની અવતરણિકામાં **एवं रात्रौ भोजने दोषमभिधाय...** “અહીં રાત્રે વાપરવામાં કયા દોષ છે.” એનો જ ઉલ્લેખ કરેલો છે. હવે જો **चरिष्यति भोक्ष्यते च** એમ બે માનીએ તો આ અવતરણિકા ન ઘટે. કેમકે આમાં માત્ર ભોજનનો જ ઉલ્લેખ છે ખરેખર આવી અવતરણિકા હોવી જોઈએ કે, “**एवं रात्रौ चरणे भोजने च...**” પણ એવું નથી એટલે એ દષ્ટિએ આગળ **च** ન હોવો વધુ સંગત થાય છે. **चरिष्यति** ના અર્થ રૂપે જ **भोक्ष्यते** શબ્દ વપરાયો છે. અને **च** પાતુ ભક્ષણઅર્થમાં પણ છે જ.... અલબત્ત રાત્રે ચરણમાં અને ભક્ષણમાં દોષો તો છે જ એનો નિષેધ નથી. આ તો માત્ર પંક્તિને આધારે શું પંક્તિ હોઈ શકે એનો જ વિચાર કરેલો છે.)

एवं रात्रौ भोजने दोषमभिधायानुना ग्रहणगतमाह-

उदउल्लं बीअसंसत्तं, पाणा निवडिया महिं । दिआ ताइं विवज्जिज्जा, राओ तत्थ कहं चरे ? ॥ २४ ॥

ગા.૨૪ ઉદકાર્દ્ર, બીજસંસક્ત, પૃથ્વી પર જીવો પડેલા હોય, દિવસે તેને વર્જે, રાત્રે ત્યાં કેવી રીતે ચરે ?

‘उदउल्लं’તિ સૂત્રં, उदकार्द्रं पूर्ववदेकग्रहणे तज्जातीयग्रहणात्सस्त्रिधादिपरिग्रहः, तथा ‘बीजसंसक्तं’ बीजैः संसक्तं-मिश्रम्, ओदनादीति गम्यते, अथवा बीजानि पृथग्भूतान्येव, संसक्तं चारनालाद्यपरेणेति, तथा ‘प्राणिनः’ संपातिमप्रभृतयो निपतिता ‘मह्नां’ पृथिव्यां संभवन्ति, ननु दिवाप्येतत्संभवत्येव?, सत्यं, किंतु परलोकभीरुश्चक्षुषा पश्यन् दिवा तान्युदकार्द्रादीनि विवर्जयेत्, रात्रौ तु तत्र कथं चरति संयमानुपरोधेन?, असंभव एव शुद्धचरणस्येति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥

ટીકાર્થ : ઉદકાર્દ્ર શબ્દ લખેલો છે, એમાં પૂર્વની જેમ એકના ગ્રહણમાં તજ્જાતીયનું ગ્રહણ થઈ જતું હોવાથી સસ્ત્રિગ્ધ વગેરે પણ લઈ લેવા. (એ બધાનો અર્થ પૂર્વે આવી ગયો છે. છતાં ફરી જોઈ લઈએ. પાણી ટપકે એવી રીતે જે હાથ-ભાજન ભીનાં હોય તે ઉદકાર્દ્ર. જ્યારે પાણી ટપકે નહિ એ રીતે જે હાથ, ભાજનાદિ ભીનાં હોય તે

સસ્નિગ્ધ...)

તથા બીજોવડે = સચિત્તબીજોવડે સંસક્ત. 'ઓદનાદિ' એમ સમજી લેવું.

અથવા બીજ અને સંસક્ત બંને જુદા જ પદાર્થ લેવા.

(એમાં બીજ તો સ્પષ્ટ જ છે.) જ્યારે આરનાલાદિ = કાંજી વગેરે બીજા જીવાદિ વડે સંસક્ત થાય. (એમાં ત્રસજીવો ઉત્પન્ન થાય કે બહારથી ત્રસજીવો આવી પડેલા હોય.)

તથા સંપાતિમવગેરે જીવો પૃથ્વી પર પડેલા સંભવે છે. (જે મચ્છારાદિ જીવો નીચે પડતાં હોય તે સંપાતિમ. જ્યારે કીડી-મંકોડા વગેરે તો ઉપરથી પડતા નથી. એ સહજ રીતે જ નીચે હોય છે.)

પ્રશ્ન : આ ઉદકાર્દ્ર, બીજ, સંસક્ત, પૃથ્વી પર પડેલા જીવો... આ બધું તો દિવસે પણ સંભવે જ છે ?

ઉત્તર : સાચી વાત છે. પણ પરલોકભીરુ સાધુ દિવસે ચક્ષુથી જોતો જોતો એ બધા દોષોને વર્જી શકે. જ્યારે રાત્રે તો આ બધામાં સંયમનો ઘાત ન થાય એ રીતે કેવી રીતે ચરે ? શુદ્ધચારિત્રનો અસંભવ જ છે.

उपसंहरन्नाह-

एअं दोसं ददूणं, नायपुत्तेण भासिअं ।

सव्वाहारं न भुजंति, निग्गंथा राइभोअणं ॥ २५ ॥

ઉપસંહાર કરતાં કહે છે.

ગા.૨૫ જ્ઞાતપુત્ર વડે ભાષિત આ દોષને જોઈને નિર્ગ્રન્થો સર્વાહારનો રાત્રે ખાવાનો ત્યાગ કરે.

'एअं च' ति सूत्रं, 'एतं च' अनन्तरोदितं प्राणिर्हिसारुपमन्यं चात्मविराधनादिलक्षणं दोषं दृष्ट्वा मतिचक्षुषा 'ज्ञातपुत्रेण' भगवता 'भाषितम्' उक्तं 'सर्वाहारं' चतुर्विधमप्यशनादिलक्षणमाश्रित्य न भुज्जते 'निर्ग्रन्थाः' साधवो रात्रिभोजनमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

ટીકાર્થ : આ જ્ઞાતપુત્રભાષિત અનંતરોદિત જીવહિંસારૂપ દોષ અને બીજા પણ આત્મવિરાધનાદિરૂપ દોષને બુદ્ધિરૂપી ચક્ષુથી જોઈને સાધુઓ અશનાદિરૂપ ચારેપ્રકારના

આહારને આશ્રયીને રાત્રિભોજન ન કરે. અર્થાત્ રાત્રે આ ચારમાંથી એકપણ આહાર ન વાપરે.

उक्तं व्रतषट्कम्, अधुना कायषट्कमुच्यते, तत्र पृथिवीकायमधिकृत्याह-
पुढविकायं न हिंसन्ति, मणसा वयसा कायसा । त्रिविहेणं करणजोएणं,
संजया सुसमाहिआ ॥ २६ ॥

વ્રતષટ્ક કહેવાઈ ગયા. હવે કાયષટ્ક કહેવાય છે. તેમાં પૃથ્વીકાયને આશ્રયીને કહે છે.

ગા.૨૬ સુસમાહિત સંયતો ત્રિવિધ કરણયોગથી મનથી, વચનથી, કાયાથી પૃથ્વીકાયની હિંસા કરતા નથી.

‘પુઢવિ’ત્તિ સૂત્રં, પૃથ્વીકાયં ન હિંસન્ત્યાલેખનાદિના પ્રકારેણ મનસા વાચા કાયેન, ઉપલક્ષણમેતદત એવાહ-‘ત્રિવિધેન કરણયોગેન’ મનઃપ્રભૃતિભિઃ કરણાદિરુપેણ, કે ન હિંસન્તીત્યાહ-‘સંયતાઃ’ સાધવઃ ‘સુસમાહિતા’ ઉચ્યન્તા इति सूत्रार्थः ॥૨૬॥

ટીકાર્થ : સાધુઓ મનથી, વચનથી, કાયાથી પૃથ્વીકાયને આલેખનાદિ કરવા દ્વારા હણે નહિ.

પ્રશ્ન : હણે નહિ, પણ હણાવી શકે ? અનુમોદી શકે ?

ઉત્તર : આ ઉપલક્ષણ છે. એટલે જ કરણજોગેણ લખ્યું છે. મન વગેરેથી કરણાદિરુપે હિંસા ન કરે. અર્થાત્ મન-વચન-કાયાથી કરવી નહિ, કરાવવી નહિ, અનુમોદવી નહિ. (કરણાદિ માં આદિ પદથી કરાવવું અને અનુમોદવું એ બે લેવાય....)

પ્રશ્ન : કોણ હિંસા નથી કરતા ?

ઉત્તર : સુસમાહિત = સંયમોદ્યમવાળા સાધુઓ...

अत्रैव हिंसादोषमाह-

पुढविकायं विहिंसन्तो, हिंसई उ तयस्सिए । तसे अ विविहे पाणे, चक्खुसे
अअचक्खुसे ॥२७॥

અહીં જ (પૃથ્વીમાં) હિંસાના દોષને બતાવે છે.

ગા.૨૭ પૃથ્વીકાયને હણનારો તેને આશ્રિત એવા ચક્ષુગ્રાહ્ય અને અચક્ષુગ્રાહ્ય વિવિધ

ત્રસજીવોને હણે છે.

‘પુઢવિ’ત્તિ સૂત્રં, પૃથિવીકાયં હિંસત્રાલેખનાદિના પ્રકારેણ ‘હિનસ્ત્યેવ’ તુરવધાર-
નાર્થો વ્યાપાદયત્યેવ, ‘તદાશ્રિતાન્’ પૃથિવીશ્રિતાન્ ‘ત્રસાંશ્ચ વિવિધાન્ પ્રાણિનો’ દ્વીન્દ્રિયાદીન્
ચશબ્દાત્સ્થાવરાંશ્ચાપ્કાયાદીન્, ‘ચાક્ષુષાંશ્ચાચાક્ષુષાંશ્ચ’ ચક્ષુરિન્દ્રિયગ્રાહ્યાનગ્રાહ્યાંશ્ચેતિ સૂત્રાર્થઃ
॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ : જે જીવ આલેખનાદિ પ્રકારે પૃથ્વીકાયને હણે છે. તે એ પૃથ્વીમાં રહેલા
અનેક પ્રકારના બેઈન્દ્રિયાદિ ત્રસજીવોને હણે જ છે. ચ શબ્દથી સમજવું કે અપૂકાયવગેરે
સ્થાવરોને પણ હણે જ છે. એ જીવો ચક્ષુગ્રાહ્ય અને અચક્ષુગ્રાહ્ય બંને પ્રકારે સંભવે છે.
(ભીનીમાટી ખોદે, એટલે એમાં અપૂકાયની વિરાધના, કીડીનાં નગરાદિ હોય તો
ત્રસવિરાધના... વગેરે સ્વયં વિચારી લેવું)

યસ્માદેવં

તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગઙ્ગવઢ્ઢુણં । પુઢવિકાયસમારંભં, જાવજીવાઙ્
વજ્જણ ॥ ૨૮ ॥

આવું છે,
ગા.૨૮ તેથી દુર્ગતિવર્ધક આ દોષને જાણીને પૃથ્વીકાયસમારંભને યાવજીજીવ માટે
વર્જે.

‘તમ્હ’ત્તિ સૂત્રં, તસ્માદેવં વિજ્ઞાય દોષં તત્તદાશ્રિતજીવહિંસાલક્ષણં ‘દુર્ગતિવર્ધનં’
સંસારવર્ધનં પૃથિવીકાયસમારંભમાલેખનાદિ ‘યાવજ્જીવં’ યાવજ્જીવમેવ વર્જયેદિતિ
સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ : તે પૃથ્વીજીવો અને તેમાં આશ્રિત ત્રસાદિજીવો... આ બધાની હિંસારૂપી
સંસારવર્ધક દોષને જાણીને પૃથ્વીસમારંભ યાવજીજીવમાટે વર્જવો.

(તત્તદાશ્રિતજીવહિંસા - તત્ = પૃથ્વીજીવો, તદાશ્રિત = પૃથ્વીમાં રહેલા ત્રસાદિ
જીવો...)

ઉક્ત સમમસ્થાનવિધિઃ, અધુનાઽષ્ટમસ્થાનવિધિમધિકૃત્યોચ્યતે-

આઝકાયં ન હિંસંતિ, મણસા વયસા કાયસા । તિવિહેણ કરણજોણ,

સંજયા સુસમાહિઆ ॥૨૯॥ આઝકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈ ઉતયસ્સિએ । તસે અ
વિવિહે પાળો, ચક્કુસે અ અચક્કુસે ॥ ૩૦॥ તમ્હા એઅં તિઆણિત્તા, દોસં
દુગ્ગઇવઢ્ઢુણં । આઝકાયસમારંભં જાવજીવાઇ વજ્જએ ॥૩૧॥

સાતમા સ્થાનની વિધિ કહેવાઈ.

હવે આઠમા સ્થાનની વિધિને આશ્રયીને કહેવાય છે.

ગા.૨૯-૩૦-૩૧ પૂર્વવત્ (૨૬-૨૭-૨૮ સૂત્રોનાં અર્થની જેમજ...)

‘આઝકાયં’તિ સૂત્રં, સૂત્રત્રયમપ્કાયાભિલાપેન નેયં, તતશ્ચાયમપ્યુક્ત એવ ॥૨૯-૩૦-૩૧ ॥

ટીકાર્થ : ગ્રણ્યેય સૂત્રો ૨૬-૨૭-૨૮ સૂત્રો પ્રમાણે જાણવા. માત્ર પૃથ્વીના સ્થાને
અપ્કાય શબ્દથી બધું સમજવું.

આમ આ આઠમું સ્થાન પણ કહેવાઈ ગયું.

સામ્પ્રતં નવમસ્થાનવિધિમાહ-

જાયતેઅં ન ઇચ્છંતિ, પાવગં જલઇત્તએ । તિક્કમત્રયરં સત્થં, સવ્વઓઽવિ
દુરાસયં ॥ ૩૨ ॥

હવે નવમા સ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૩૨ પાપરૂપ અગ્નિને પ્રગટાવવા ઈચ્છતા નથી કે જે તિક્ષ્ણ છે, અન્યતરશસ્ત્ર
છે, બધી બાજુથી દુરાશ્રય છે.

‘જાયતેઅં’તિ સૂત્રં, જાતતેજા-અગ્નિઃ તં જાતતેજસં નેચ્છન્તિ મનઃપ્રભૃતિભિરપિ
‘પાપકં’ પાપ એવ પાપકસ્તં, પ્રભૂતસત્ત્વાપકારિત્વેનાશુભમિત્યર્થઃ, કિં નેચ્છન્તીત્યાહ-
‘જ્વાલયિતુમ્’ ઉત્પાદયિતું વૃદ્ધિ વા નેતું, કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ-‘તીક્ષ્ણં’ છેદકરણાત્મકમ્
‘અન્યતરશસ્ત્રં’ સર્વશસ્ત્રમ્, એકધારાદિશસ્ત્રવ્યવચ્છેદેન સર્વતોધારશસ્ત્રકલ્પમિતિ ભાવઃ,
અત એવ ‘સર્વતોઽપિ દુરાશ્રયં’ સર્વતોધારત્વેનાનાશ્રયણીયમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૨ ॥

ટીકાર્થ : અગ્નિ ઘણાં જીવોને અપકારી હોવાથી અશુભ છે, આવી પાપાત્મક
અગ્નિને ઉત્પન્ન કરવા કે ઉત્પન્ન થયેલી અગ્નિને વધારવા સાધુઓ મન વગેરેથી પણ
ઈચ્છતા નથી.

પ્રશ્ન : તે અગ્નિ કેવો છે ?

ઉત્તર : તીક્ષ્ણ છે. અર્થાત્ છેદક્રિયાનું કરણ = સાધન છે. (જેમ તલવાર તીક્ષ્ણ છે, ... તેમ)

તથા અગ્નિ અન્યતરબાજુથી = ગમે તે બાજુથી શક્ત છે. એકધારવાળા, બેધારવાળા વગેરે શસ્ત્રના વ્યવચ્છેદ દ્વારા બધીબાજુ ધારવાળા શસ્ત્ર સમાન છે. (તલવાર એકબાજુ તીક્ષ્ણ છે, બીજી બાજુ કે મૂઠના ભાગે નહિ. સુદર્શનચક્રની ચારેબાજુ ધાર તીક્ષ્ણ. પણ ઉપર-નીચેનો ભાગ તીક્ષ્ણ નથી. અગ્નિ એવો છે કે એ કોઈપણ બાજુથી શક્ત જેવો જ છે. બાળનારો જ છે.)

આથી જ આ અગ્નિ બધી બાજુથી પણ દુરાશ્રય છે. અર્થાત્ બધીબાજુ ધારવાળો હોવાથી આશ્રય ન કરી શકાય તેવો છે. (તલવાર વગેરેને ક્યાંકથી તો પકડી શકાય, અગ્નિને તો કોઈપણ બાજુથી ન પકડાય, બળી જવાય...)

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

पाईणं पडिणं वावि, उड्डं अणुदिसामवि । अहे दाहिणओ वावि, दहे उत्तर ओवि अ ॥ ३३ ॥

આ જ વાતને સ્પષ્ટકરતાં કહે છે કે

ગા.૩૩ પૂર્વ કે પશ્ચિમ, ઉર્ધ્વ કે અનુદિશા, નીચે કે દક્ષિણમાં કે ઉત્તરમાં બાળે.

‘પાઈણં’તિ સૂત્રં, ‘પ્રાચ્યાં પ્રતિચ્યાં વાપિ’ પૂર્વાયાં પશ્ચિમાયાં ચેત્યર્થઃ, ऊर्ध्वमनुदिक्ष्वपि, ‘સુપાં સુપો ભવન્તી’તિ સમ્પ્રયર્થે ષષ્ઠી, विदिक्ष्वपीत्यर्थः, અધો દક્ષિણતશ્ચાપિ ‘દહતિ’ દાહ્યં ભસ્મીકરોત્યુત્તરતોઽપિ ચ, सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च दहतीति સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૩ ॥

ટીકાર્થ : આ અગ્નિ એવો છે કે જે પૂર્વમાં કે પશ્ચિમમાં, ઉપરની બાજુ કે અનુદિશામાં = વિદિશાઓમાં, નીચે, દક્ષિણમાં કે ઉત્તરમાં એ પોતાના સંપર્કમાં આવેલી વસ્તુને ભસ્મસાત કરે. અહીં અનુદિશાં છઠ્ઠી વિભક્તિ છે. પણ પ્રાકૃતમાં બધી વિભક્તિઓનો બધી જ વિભક્તિમાં અર્થ થઈ શકે છે... એટલે આ સાતમી સમજીને અર્થ લેવો.

यतश्चैवमतो

ભૂઆણમેસમાઘાઓ, હવ્વવાહો ન સંસઓ । તં પઈવપયાવદ્ધા, સંજયા કિંચિ
નારભે ॥ ૩૪ ॥

આવું છે, માટે જ

ગા.૩૪ આ અગ્નિ જીવોનો આઘાત છે, એમાં સંશય નથી. સાધુઓ પ્રદીપ પ્રતાપનમાટે કોઈપણ અગ્નિને ન આરંભે.

‘ભૂઆણ’તિ સૂત્રં, ‘ભૂતાનાં’ સ્થાવરાદીનામેષ ‘આઘાત’ આઘાતહેતુત્વાદાઘાતઃ
‘હવ્યવાહઃ’ અગ્નિઃ ‘ન સંશય’ इत्येवमेवैतद् આઘાત એવેતિ ભાવઃ, येनैवं तेन ‘તં’ હવ્યવાહં
‘પ્રદીપપ્રતાપનાર્થમ્’ આલોકશીતાપનોદાર્થ ‘સંયતાઃ’ સાધવઃ ‘કિંચિત્’ સંઘટ્ટનાદિનાઽપિ
નારભન્તે, સંયતત્વાપગમનપ્રસંગાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૪ ॥

ટીકાર્થ : આ અગ્નિ સ્થાવરાદિજીવોની હિંસાનું કારણ છે, માટે તે આઘાત કહેવાય.
આમાં સંશય નથી. અર્થાત્ એ આઘાત જ છે.

આવું છે, માટે પ્રકાશ મેળવવા કે ઠંડી દૂર કરવામાટે સાધુઓ તે અગ્નિનો સંઘટ્ટા
વગેરે દ્વારા પણ આરંભ ન કરે. કેમકે જો એવું કરે તો સાધુપણાનો વિનાશ થવાની
આપત્તિ આવે.

તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગઙ્ગવદ્ધુણં । તેઝકાયસમારંભં, જાવજીવાદ
વજ્જાણ ॥ ૩૫ ॥

ગા.૩૫ પૂર્વની જેમ. (૨૮મી ગાથાની જેમ)

યસ્માદેવં ‘તમ્હ’તિ સૂત્રં, વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૩૫ ॥

ટીકાર્થ : વ્યાખ્યા પૂર્વવત્

उक्तो नवमस्थानविधिः, साम्प्रतं दशमस्थानविधिमधिकृत्याह-

अणिलस्स समारंभं, बुद्धा मत्रंति तारिसं । सावज्जबहुलं चेअं, नेअं ताईहि
सेविअं ॥ ૩૬ ॥

નવમા સ્થાનની વિધિ કહેવાઈ.

હવે દશમા સ્થાનની વિધિને આશ્રયીને કહે છે કે

ગા.૩૬ બુદ્ધો વાયુના સમારંભને તાદૃશ માને છે. એ સાવધ બહુલ છે. ગ્રાતાઓવડે એ સેવાયેલ નથી.

‘અણિલસ્સ’ત્તિ, ‘અનિલસ્ય’ વાયો: ‘સમારમ્ભં’ તાલવૃન્તાદિભિઃ કરણં ‘બુદ્ધાઃ’ તીર્થકરા ‘મન્યન્તે’ જાનન્તિ ‘તાદૃશં’ જાતતેજઃસમારમ્ભસદૃશં । ‘સાવદ્વબહુલં’ પાપભૂયિષ્ઠં ચૈત્તમિતિકૃત્વા સર્વકાલમેવ નૈનં ‘ત્રાતૃભિઃ’ સુસાધુભિઃ ‘સેવિતમ્’ આચરિતં મન્યન્તે બુદ્ધા એવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૬ ॥

ટીકાર્થ : તીર્થકરો માને છે કે પંખા વગેરે દ્વારા વાયુનો સમારંભ (ઉત્પત્તિ વગેરે) કરવો એ અગ્નિના સમારંભ જેવો જ છે. આ પાપોથી ભરપૂર છે, એટલે સુસાધુઓવડે સદાકાળમાટે આ આચરિત નથી... એમ તીર્થકરો જ માને છે.

एतदेव स्पष्टयति-

तालिअंटेण पत्तेण, साहाविहुअणेण वा । न ते वीइउमिच्छंति, वेआवेऊण वा परं ॥ ३७ ॥

આ જ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે.

ગા.૩૭ તાલવૃન્તાથી, પત્રથી, શાખાવિધૂનનથી તેઓ વીજવાને ઈચ્છતા નથી કે બીજા પાસે વીજાવવા ઈચ્છતા નથી.

‘તાલિયંટેણ’ત્તિ સૂત્રં, તાલવૃન્તેન પત્રેણ શાખાવિધૂનનેન વેત્યમીષાં સ્વરૂપં યથા ષડ્જીવનિકાયિકાયાં, ન ‘તે’ સાધવો વીજિતુમિચ્છન્ત્યાત્માનમાત્મના, નાપિ વીજયન્તિ પરૈરાત્માનં તાલવૃન્તાદિભિરેવ, નાપિ વીજયન્તં પરમનુમન્યન્ત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૭ ॥

ટીકાર્થ : તાલવૃન્ત, પત્ર, શાખાવિધૂનન આ ગ્રણ્ય પદાર્થનું સ્વરૂપ જે રીતે ષટ્જીવનિકાનામના ચોથા અધ્યયનમાં આપેલું છે, તે રીતે સમજવું.

સાધુઓ પોતાની મેળે પોતાને આ બધાથી પવન નાંખવા ઈચ્છતા નથી. એમ તાલવૃન્તાદિવડે જ બીજાઓદ્વારા પણ પોતાને પવન નાંખાવવાનું ઈચ્છતા નથી. કે બીજો પવન નાંખતો હોય તો એને અનુમતિ પણ આપતાં નથી.

उपकरणात्तद्विराधनेत्येतदपि परिहरन्नाह-

जंपि वत्थं व पायं वा, कंबलं पायपुच्छणं । न ते वायमुईरंति, जयं परिहरंति

અ ॥ ૩૮ ॥

- પ્રશ્ન : સાધુ ઉપકરણો રાખે છે, એટલે ઉપકરણ દ્વારા વાયુની વિરાધના થવાની જ. તો ઉપકરણ ન રાખવા ?

ઉત્તર : આ દોષનો પણ પરિહાર કરતાં કહે છે કે

ગા.૩૮ જે કંઈ વસ્ત્ર, પાત્ર, કંબલ, પાદપ્રોંછન છે, તેનાથી તેઓ વાયુ ઉદીરતા નથી. પરંતુ યતનાપૂર્વક પરિહાર કરે છે.

‘જંપિ’ત્તિ સૂત્રં, યદપિ વસ્ત્રં વા પાત્રં વા કમ્બલં વા પાદપુચ્છનમ્, અમીષાં પૂર્વોક્તં ધર્મોપકરણં તેનાપિ ન તે વાતમુદીરયન્તિ અયતપ્રત્યુપેક્ષણાદિક્રિયયા, કિંતુ યતં પરિહરન્તિ, પરિભોગપરિહારેણ ધારણાપરિહારેણ ચેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૮ ॥

ટીકાર્થ : સાધુઓનું જે વસ્ત્રાદિ પૂર્વે જણાવેલું ઉપકરણ છે, તેનાવડે પણ તે સાધુઓ અયતનાથી પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા કરવા દ્વારા વાયુની ઉદીરણા કરતાં નથી. અર્થાત્ અવિધિથી પ્રતિલેખનાદિ કરે, તો એ ઉપકરણો દ્વારા વાયુ ઉત્પન્ન થાય, વિરાધના થાય... પણ વિધિથી પ્રતિલેખનાદિ કરીને સાધુઓ એ વિરાધના થવા દેતા નથી. પરંતુ યતનાપૂર્વક પરિહાર કરે છે..

અહીં પરિહાર બે પ્રકારે છે. પરિભોગરૂપ પરિહાર અને ધરણારૂપ પરિહાર.

(પરિહારનો અર્થ ત્યાગ થાય, પણ અહીં એ અર્થ નથી લેવાનો. ઉપધિઓનો વપરાશ કરવો એ પરિભોગરૂપ પરિહાર. અને જ્યારે ઉપધિનો વપરાશ કરવાનો ન હોય તેવા સમયે વિધિપૂર્વક ઉપધિને ખોતાની પાસે રાખવી, સાચવવી એ ધારણારૂપ પરિહાર ! સાધુઓ યતનાપૂર્વક આ બંને પરિહારવડે ઉપધિઓનો પરિહાર કરે. અર્થાત્ યતનાથી ઉપધિ રાખે, વાપરે...)

યત એવં સુસાધુવર્જિતોઽનિલસમારમ્ભઃ,

તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગદ્વઢ્ઢાણં । વાઝકાયસમારંભં, જાવજીવાદ્ વજ્જા ॥ ૩૯ ॥

આમ જે કારણથી વાયુસમારંભ સુસાધુઓવડે વર્જિત છે.

ગા.૩૯ તે કારણથી... (૨૮મી ગાથાની જેમ...)

‘તમ્હ’તિ સૂત્રં, વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥ ૩૯ ॥

ટીકાર્થ : ૨૮મી ગાથા પ્રમાણે.

ઉક્તો દશમસ્થાનવિધિઃ, ઇદાનીમેકાદશમાશ્રિત્ય ઉચ્યતે ઇતિ
વળસ્સઇં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા । તિવિહેણ કરણજોણં, સંજયા
સુસમાહિઆ ॥૪૦॥ વળસ્સઇં વિહિંસંતો, હિંસઈં અ તયસ્સિએ । તસે અ વિવિહે
પાણે, ચક્ખુસે અ અચક્ખુસે ॥૪૧॥ તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગઈ-
વઢ્ઢુણં । વળસ્સઇસમારંભં, જાવજીવાઇ વજ્જએ ॥૪૨॥

દશમા સ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. હવે અગિયારમા સ્થાનને આશ્રયીને કહે છે.
ગા.૪૦-૪૧-૪૨ ૨૬ થી ૨૮ની જેમ.

‘વળસ્સઇ’ ઇત્યાદિ સૂત્રત્રયં વનસ્પતેરભિલાપેન જ્ઞેયં, તતશ્ચૈકાદશસ્થાનવિધિરપ્યુક્ત
એવ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥

ટીકાર્થ : ત્રણ સૂત્ર વનસ્પતિનાં નામથી લેવા. બાકી પૂર્વવત્ એટલે ૧૧મા સ્થાનની
વિધિ પણ કહેવાઈ ગઈ.

સામ્પ્રતં દ્વાદશસ્થાનવિધિરુચ્યતે-

તસકાયં ન હિંસંતિ, મળસા વયસા કાયસા । તિવિહેણ કરણજોણં, સંજયા
સુસમાહિઆ ॥૪૩॥ તસકાયં વિહિંસંતો, હિંસઈં અ તયસ્સિએ । તસે અ વિવિહે
પાણે, ચક્ખુસે અ અચક્ખુસે ॥૪૪॥ તમ્હા એઅં વિઆણિત્તા, દોસં દુગ્ગઈ-
વઢ્ઢુણં । તસકાયસમારંભં, જાવજીવાઇ વજ્જએ ॥૪૫॥

હવે ૧૨મા સ્થાનની વિધિ કહેવાય છે.

ગા.૪૩-૪૪-૪૫ ૨૬ થી ૨૮ની જેમ.

‘તસકાયં’તિ સૂત્રં, ‘ત્રસકાયં’ દ્વિન્દ્રિયાદિરુપં ન હિંસન્ત્યારમ્ભપ્રવૃત્ત્યા મનસા વાચા
કાયેન-તદહિતચિન્તનાદિના ‘ત્રિવિધેન કરણયોગેન’ મનઃપ્રભૃતિભિઃ કરણાદિના પ્રકારેણ
‘સંયતાઃ’ સાધવઃ ‘સુસમાહિતાઃ’ ઉદ્યુક્તા ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૩ ॥ તત્રૈવ હિંસાદોષમાહ-
‘તસકાયં’તિ સૂત્રં, ત્રસકાયં વિહિંસન્ આરમ્ભપ્રવૃત્ત્યાદિના પ્રકારેણ હિંસત્યેવ તુરવધારણાર્થે

વ્યાપાદયત્યેવ 'તદાશ્રિતાન્' ત્રસાન્ વિવિધાંશ્ચ પ્રાણિનઃ તદન્યદ્વીન્દ્રિયાદીન્, ચશબ્દાત્સ્થાવરાંશ્ચ પૃથિવ્યાદીન્, 'ચાક્ષુષાનચાક્ષુષાંશ્ચ' ચક્ષુરિન્દ્રિયગ્રાહ્યાનગ્રાહ્યાંશ્ચેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૪ ॥ યસ્માદેવં 'તમ્હ'ત્તિ સૂત્રં, તસ્માદેતં વિજ્ઞાય દોષં તદાશ્રિતજીવર્હિસાલક્ષણં દુર્ગતિવર્ધનં સંસારવર્ધનં ત્રયકાયસમારમ્ભં તેન તેન વિધિના 'યાવજ્જીવયા' યાવજ્જીવમેવ વર્જયેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૫ ॥

ટીકાર્થ : (અહીં વૃત્તિકારે ગાથા-૨૬ થી ગાથા-૨૮ ની જેમ જ આખો અર્થ પુનઃ લખેલો છે, કેમકે આ અંતિમ કાય છે. એ પૂર્વની જેમ જ સમજી લેવો.)

ઉક્તો દ્વાદશસ્થાનવિધિઃ, પ્રતિપાદિતં કાયષટ્કમ્, એતત્પ્રતિપાદનાદુક્તા મુલગુણાઃ, અધુનૈતદ્વિભૂતોત્તરગુણાવસરઃ, તે ચાકલ્પાદયઃ ષડુત્તરગુણાઃ, યથોક્તમ્- 'અકલ્પો ગિહિભાયણમિત્યાદિ, તત્રાકલ્પો દ્વિવિધઃ-શિક્ષકસ્થાપનાકલ્પઃ અકલ્પ-સ્થાપનાકલ્પશ્ચ, તત્ર શિક્ષકસ્થાપનાકલ્પઃ અનધીતપિંડનિર્યુક્ત્યાદિનાઽઽનીતમા-હારાદિ ન કલ્પતેતિ, ઉક્તં ચ- "અણહીઆ ખલુ જેણં પિંડેસણસેજ્જવત્થપાએસા । તેણાણિયાણિ જતિણો કલ્પંતિ ણ પિંડમાઈણિ ॥ ૧ ॥ ઉત્તરગુણો ન અણલાં વાસાવાસે ઉ દોઽવિ ણો સેહા । દિક્ષિજ્જંતી પાયં ઠવણાકલ્પો ઇમો હોઈ ॥ ૨ ॥" અકલ્પસ્થાપનાકલ્પમાહ-

જાઈં ચત્તારિભુજ્જાઈં, ઇસિણાઽઽહારમાઈણિ । તાઈં તુ વિવજ્જંતો, સંજમં અણુપાલે ॥ ૪૬ ॥

બારમા સ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. આમ કાયષટ્કનું પ્રતિપાદન થઈ ગયું. તેના પ્રતિપાદનથી ૬+૬ બાર મૂલગુણો કહેવાઈ ગયા. હવે આ મૂલગુણોની વાડ જેવા ઉત્તરગુણોનો અવસર છે. તે અકલ્પ વગેરે છ ઉત્તરગુણો છે. પૂર્વે કહ્યું જ હતું કે અકલ્પો... વગેરે.

તેમાં અકલ્પ બે પ્રકારે છે.

(૧) શિક્ષકસ્થાપના-અકલ્પ

(૨) અકલ્પસ્થાપના - અકલ્પ.

તેમાં જેનાવડે પિંડનિર્યુક્તિ વગેરે ગ્રન્થો નથી ભણાયા, તેનાવડે લવાયેલ આહારાદિ ન કલ્પે... આ શિક્ષકસ્થાપના-અકલ્પ છે. કહ્યું છે કે "જેના વડે પિંડેષણા, શય્યેષણા, વસ્ત્રેષણા નથી ભણાઈ. તેનાવડે લવાયેલા પિંડ, શય્યા, વસ્ત્રાદિ સાધુને ન કલ્પે."

ઋતુબદ્ધકાળમાં = શેષકાળમાં અનલો = નપુંસકો દીક્ષિત કરાતાં નથી. વર્ષાવાસમાં = ચોમાસામાં તો નપુંસકો અને બીજાઓ બંને શૈક્ષો પ્રાયઃ દીક્ષિત કરાતાં નથી. (અર્થાત્ નૂતનદીક્ષિત તરીકે દીક્ષિત કરાતાં નથી.) આ (શિક્ષક) સ્થાપનાકલ્પ છે.

હવે અકલ્પસ્થાપના કલ્પને સૂત્રકાર જણાવે છે. (સૂત્રકારે શિક્ષકસ્થાપના કલ્પ જણાવેલો ન હોવાથી વૃત્તિકારે પહેલાં એ દર્શાવી દીધો છે.)

ગા.૪૬ ઋષિવડે જે આહારાદિ ચાર અભોજ્ય છે, તેને વર્જ્યતો સંયમનું પાલન કરે.

‘જાઈ’તિ સૂત્રં, યાનિ ચત્વારિ ‘અભોજ્યાનિ’ સંયમાપકારિત્વેનાકલ્પનીયાનિ ‘ઋષીણાં’ સાધુનામ્ ‘આહારાદીનિ’ આહારશય્યાવસ્ત્રપાત્રાણિ તાનિ તુ વિધિના વર્જયન્ ‘સંયમં’ સપ્તદશપ્રકારમનુપાલયેત્, તદત્યાગે સંયમાભવાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૬ ॥

ટીકાર્થ : સાધુઓને આહાર, શય્યા, વસ્ત્ર, પાત્ર એ જે ચારવસ્તુ સંયમને અપકારી હોવાથી અકલ્પ્ય છે. તેને વિધિથી ત્યાગતો સાધુ ૧૭ પ્રકારના સંયમને પાળે. જો તે ચારનો ત્યાગ ન કરે તો સંયમનો અભાવ થાય, માટે તેનો ત્યાગ કરે. (૪૨ દોષવાળા આહારાદિ અકલ્પ્ય છે, નિર્દોષ કલ્પ્ય છે.)

एतदेव स्पष्टयति-

पिंडं सिज्जं च वत्थं च, चउत्थं पायमेव य । अकप्पिअं न इच्छिज्जा,
पडिगाहिज्ज कप्पिअं ॥ ४७ ॥

આ જ વાતને સ્પષ્ટકરતાં કહે છે કે

ગા.૪૭ પિંડ, શય્યા, વસ્ત્ર અને ચોથું પાત્ર અકલ્પ્ય ન ઈચ્છવા, કલ્પ્ય લેવા.

‘પિંડ’ન્તિ સૂત્રં, પિણ્ડં શય્યાં ચ વસ્ત્રં ચ ચતુર્થં પાત્રમેવ ચ, એતત્સ્વરૂપં પ્રકટાર્થમ્, અકલ્પિકં નેચ્છેત્, પ્રતિગૃહ્ણીયાત્ ‘કલ્પિકં’ યથોચિતમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૭ ॥

ટીકાર્થ : પિંડ વગેરેનું સ્વરૂપ પ્રગટ અર્થવાણું છે. આ બધાં અકલ્પ્ય ન લેવા, કલ્પ્ય લેવા.

अकल्पिके दोषमाह-

जे निआगं ममायंति, कीअमुद्देसिआहडं । वहं ते समणुजाणंति, इअ(इ)
उत्तं महेसिणा ॥ ४८ ॥

અકલ્પિકમાં શું દોષો છે, એ બતાવે છે.

ગા.૪૮ જેઓ નિત્ય, કીત, ઔદેશિક, આહત પિડાદિ ગ્રહણ કરે છે, તેઓ વધની અનુમતિ આપે છે. એમ મહર્ષિવડે કહેવાયું છે.

‘જે’તિ સૂત્રં, યે કેચન દ્રવ્યસાધ્વાદયો દ્રવ્યલિङ્ગધારિણો ‘નિયાગં’તિ નિત્યમામન્નિતં પિણ્ડં ‘મમાયન્તી’તિ પરિગૃહ્ણન્તિ, તથા ‘ક્રીતમૌદેશિકાહતમ્’ એતાનિ યથા ક્ષુલ્લકાચાર-કથાયાં ‘વર્ધ’ ત્રસસ્થાવરાદિઘાતં ‘તે’ દ્રવ્યસાધ્વાદયઃ ‘અનુજાનન્તિ’ દાતૃપ્રવૃત્ત્યનુમોદનેન ઇત્યુક્તં ચ ‘મહર્ષિણા’ વર્ધમાનેનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૮ ॥

ટીકાર્થ : જે કોઈપણ દ્રવ્યસાધુ વગેરે દ્રવ્યલિંગધારીઓ નિત્ય આમન્નિતપિંડને લે છે, તથા કીત, ઔદેશિકાદિ લે છે.

પ્રશ્ન : કીતાદિનો અર્થ શું ?

ઉત્તર : આ કીતાદિ જે પ્રમાણે ક્ષુલ્લકાચારકથા નામના ત્રીજાઅધ્યયનમાં કહ્યા છે, તે પ્રમાણે જાણવાં.

આ બધું લેનારા દ્રવ્યસાધુઓવગેરે ત્રસ, સ્થાવરાદિ જીવોના ઘાતની અનુમતિ આપનારા છે. કેમકે તેઓ હિંસાસ્વરૂપ એવી દાતાની પ્રવૃત્તિની અનુમોદના કરે છે. આ વાત વર્ધમાનસ્વામીવડે કહેવાઈ છે.

યસ્માદેવં

તમ્હા અસળપાણાઙ્ગં કીઅમુદેસિઆહઙ્ગં । વજ્જયંતિ ઠિઅપ્પાણો, નિગ્ગંથા ધમ્મજીવિણો ॥ ૪૯ ॥

આવું છે,

ગા.૪૯ તેથી સ્થિતાત્મા, ધર્મજીવી નિર્ગ્રન્થો કીત, ઔદેશિક, આહત અશન-પાનાદિ વર્જે.

‘તમ્હ’તિ સૂત્રં, તસ્માદશનપાનાદિ ચતુર્વિધમપિ યથોદિતં ક્રીતમૌદેશિકમાહતં વર્જયન્તિ ‘સ્થિતાત્માનો’ મહાસત્ત્વા ‘નિર્ગ્રન્થાઃ’ સાધવો ‘ધર્મજીવિનઃ’ સંયમૈકજીવિન ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪૯ ॥

ટીકાર્થ : સ્થિતાત્મા = મહાસત્ત્વશાળી. ધર્મજીવી = સંયમરૂપી એક માત્ર

જીવનવાળા. (શેષ સ્પષ્ટ ૪ છે.)

उक्तोऽकल्पस्तदभिधानात्त्रयोदशस्थानविधिः, इदानीं चतुर्दशस्थानविधिमाह-
कंसेसु कंसपाएसु, कुंडमोएसु वा पुणो । भुजंतो असणपाणाइं, आयारा
परिभस्सइ ॥ ५० ॥

અકલ્પ કહેવાયો. તેના કથનથી તેરમા સ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. હવે ૧૪મા સ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૫૦ કાંસાઓમાં, કાંસાનાં પાત્રાઓમાં કે કુંડમોદોમાં અશનપાનાદિ ભોગવતો સાધુ આચારથી ભ્રષ્ટ થાય.

‘કંસેસુ’તિ સૂત્રં, ‘કંસેષુ’ કરોટકાદિષુ ‘કંસપાત્રેષુ’ તિલકાદિષુ ‘કુણ્ડમોદેષુ’ હસ્તિપાદાકારેષુ મૃન્મયાદિષુ ભુજમાનોઽશનપાનાદિ તદન્યદોષરહિતમપિ ‘આચારાત્’ શ્રમણસંબન્ધિનઃ ‘પરિભ્રષ્ટયતિ’ અપૈતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫૦ ॥

ટીકાર્થ : કંસ = કરોટિકા વગેરે. (કાંસાની નાની નાની વાટકીઓ વગેરે.)

કંસપાત્ર = તિલક વગેરે. (તે નામવાળા કાંસાનાં વિશેષ પ્રકારના વાસણો)

કુંડમોદ = હાથીના પગના જેવા આકારવાળા માટીના બનેલા કે અન્યધાતુના બનેલા વગેરે.

આ બધામાં તદન્યદોષરહિત એવા પણ અશન, પાનાદિ વાપરતો સાધુ સાધુસંબંધી આચારથી ભ્રષ્ટ થાય છે.

(તદન્યદોષરહિત - તત્ = એ કાંસાદિના વાસણો રૂપી દોષ, તેનાથી અન્ય દોષો આધાકર્માદિ... એ અશનાદિ તદન્યદોષરહિત છે, પણ તત્ દોષવાળા છે. આવા અશનાદિમાટે વાત છે.)

कथमित्याह-

सीओदगसमारम्भे, मत्तधोअणछडुणे । जाइं छनंति (छिप्यंति) भूआइं,
दिट्ठो तत्थ असंजमो ॥ ५१ ॥

પ્રશ્ન : કેવી રીતે સાધુ સાધુસંબંધી આચારથી ભ્રષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર : ગા.૫૧ શીતોદકના સમારંભમાં, ભાજનનાં ધોવાણને પરઠવવામાં જે

જીવો હણાય, તેમાં અસંયમ દેખાયેલો છે.

‘સીઓદગં’તિ સૂત્રં, અનન્તરોદિષ્ટભાજનેષુ શ્રમણા મોક્ષ્યન્તે ભુક્તં વૈભિરિતિ શીતોદકેન ધાવનં કુર્વન્તિ, તદા ‘શીતોદકસમારમ્ભે’ સચેતનોદકેન ભાજનધાવનારમ્ભે તથા ‘માત્રકધાવનોજ્ઞને’ કુण्डमोदादिषु क्षालनजलत्यागे यानि ‘क्षिप्यन्ते’ हिंस्यन्ते ‘भूतानि’ અખ્કાયાદીનિ સોડ્ત્ર-ગૃહિભાજનભોજને ‘દુષ્ટ’ ઉપલબ્ધઃ કેવલજ્ઞાનભાસ્વતા અસંયમઃ તસ્ય મોક્ષુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫૧ ॥

ટીકાર્થ : અનંતર દશવિલા ભાજનોને વિશે ગૃહસ્થો આ પ્રમાણે વિચારીને કાયાપાણીવડે ધોવાની ક્રિયા કરે કે “સાધુઓ વાપરશે, અથવા સાધુઓવડે વપરાયું.” (સાધુ જો ગૃહસ્થોના વાસણમાં વાપરવાનો હોય તો ગૃહસ્થ સાધુને વાપરવા આપવાનું વાસણ ધોઈ, સ્વચ્છ કરીને આપે. એમ સાધુ વાપરી લે, એ પછી સાધુઓએ આમાં વાપર્યું છે’ એ વિચારથી એ વાસણો ધુએ...)

હવે જો આવું થાય તો ત્યારે સચિત્તપાણીવડે વાસણ ધોવા રૂપ આરંભ થયો કહેવાય. તથા કુંડમોદાદિ વાસણોમાં જે ક્ષાલનક્રિયા કરી, તે ક્ષાલનનું પાણી જમીનવગેરે ઉપર પરઠવવું પડે.

આ બેમાં જે અપૂકાય વગેરે જીવો હણાય, તે અસંયમ ગૃહસ્થના ભાજનમાં વાપરનારા સાધુને લાગે. એમ કેવલજ્ઞાન રૂપી સૂર્યવડે જોવાયું છે.

કિંચ-

पच्छाकर्मं पुरेकर्मं, सिआ तत्थ न कप्पइ । एअमट्ठं न भुजंति, निग्गंथा गिहिभायणे ॥ ૫૨ ॥

વળી,

ગા.૫૨ ત્યાં કદાચ પશ્ચાત્કર્મ, પૂર્વકર્મ થાય. તે ન કલ્પે. આ કારણસર નિર્ગન્થો ગૃહસ્થનાં ભાજનમાં ન વાપરે.

‘પચ્છાકર્મ’તિ સૂત્રં, પશ્ચાત્કર્મ પુરઃકર્મ સ્યાત્તત્ર કદાચિદ્ધવેદગૃહિભાજનભોજને, પશ્ચાત્પુરઃકર્મભાવસ્તૂત્તવદિત્યેકે, અન્યે તુ મુજ્જન્તુ તાવત્સાધવો વયં પશ્ચાદ્ભોક્ષ્યામ ઇતિ પશ્ચાત્કર્મ વ્યત્યયેન તુ પુરઃકર્મ વ્યાચક્ષતે, એતચ્ચ ન કલ્પતે ધર્મચારિણાં, યતશ્ચૈવમતઃ ‘એતદર્થ’ પશ્ચાત્કર્માદિપરિહારાર્થં ન મુજ્જતે નિર્ગન્થાઃ, ક્લેત્યાહ-‘ગૃહિભાજને’ અનન્તરોદિત

इति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥

ટીકાર્થ : ગૃહસ્થના ભાજનમાં ભોજન કરીએ, તો કદાચ પશ્ચાત્કર્મ અને પૂર્વકર્મ થાય.

અહીં **एके** = અમુકલોકો એમ કહે છે કે પશ્ચાત્કર્મ અને પૂર્વકર્મ તો કદાચ પ્રમાણે સમજી લેવા. (હમણાં જ કહ્યું કે પહેલાં વાસણ ધુએ, પછી વાસણ ધુએ... એજ પશ્ચાત્કર્માદિ સમજવાના. બીજા કોઈ નહિ.)

अन्ये तु = બીજા લોકો એમ કહે છે કે - ગૃહસ્થો એમ વિચારે કે “પહેલાં સાધુઓ ભલે ભોજન કરી લે. આપણે પછી ભોજન કરશું” આ રીતે તેઓ મોડું ભોજન કરે તો એ પશ્ચાત્કર્મ ગણાય. એનાથી ઊંધુ કરે એટલે કે “સાધુઓ ભોજન કરવાના છે... તો આપણે પહેલાં ભોજન કરી લઈએ...” આ રીતે વહેલું ભોજન કરી લે... તો એ પૂર્વકર્મ. (આમાં વહેલા-મોડા જમવું અને વહેલા-મોડા નવી રસોઈ બનાવવી... આ બંને ગણી શકાય છે. યથાસંભવ વિચાર કરવો.)

धर्मयारीओने = સાધુઓને આવા દોષવાળું ન કલ્પે. માટે જ નિર્ગ્રન્થો પશ્ચાત્કર્માદિના ત્યાગમાટે અનંતર દર્શાવેલા એવા ગૃહસ્થભાજનમાં ન વાપરે.

उक्तो गृहिभाजनदोषः तदभिधानाच्चतुर्दशस्थानविधिः, साम्प्रतं पञ्चदशस्थानविधिमाह-

आसंदीपलिअंकेसु, मंचमासालएसु वा । अणायरिअमज्जाणं, आसइत्तु सइत्तु वा ॥ ५३ ॥

ગૃહિભાજનનો દોષ કહેવાયો. તેના કથનથી ચૌદમાસ્થાનની વિધિ કહેવાઈ. હવે ૧૫મા સ્થાનની વિધિ કહે છે.

ગા.૫૩ આસંદી, પલ્યંક, મંચ, આશાલકમાં બેસવું કે ઊંઘવું આર્યોને અનાચરિત છે.

‘આસંદિ’ત્તિ સૂત્રં આસન્દીપર્યङ्कौ प्रतितौ, तयोरासन्दीपर्यङ्कयोः प्रतीतयोः, मञ्जालकयोश्च, मञ्चः-प्रतीतः आशालकस्तु-अवष्टम्भसमन्वित आसनविशेषः एतयोः ‘अनाचरितम्’ अनासेवितम् ‘आर्याणां’ साधुनाम् ‘आसितुम्’ उपवेष्टुं ‘स्वप्नं वा’ निद्रातिवाहनं वा कर्तुं, शुषिरदोषादिति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥

ટીકાર્થ : આસંદી અને પર્યંક પ્રતીત છે. મંચ પ્રતીત છે. આશાલક એટલે અવષ્ટભથી યુક્ત આસનવિશેષ. (ટેબલમાં ટેકો દેવાનું શક્ય નથી. જ્યારે ખુરશીમાં ટેકો લઈ શકાય. આમ ખુરશી આશાલક તરીકે ગણી શકાય. એમ ખુરશીમાં બે હાથ ટેકવવાના પાયા પણ અવષ્ટભ તરીકે ગણી શકાય. આસંદી એટલે ટેબલ વગેરે જેવા આસન, પલ્યંક એટલે પલંગ...)

સાધુઓને આ બધા પર બેસવું કે ઊંધ કરવી એ અનાયરિત છે. કેમકે આ બધુ શુષિર છે. એટલે એમાં જીવોની વિરાધના વગેરે રૂપ દોષોનો સંભવ છે.

અત્રૈવાપવાદમાહ-

નાસંદીપલિઅંકેસુ, ન નિસિજ્જા ન પીઠાદ । નિગંથાઽપડિલેહાદ,
બુદ્ધવુત્તમહિટ્ઠગા ॥ ૫૪ ॥

અહીં જ અપવાદ બતાવે છે.

ગા.૫૪ બુદ્ધોક્તમાં અધિષ્ઠાતા નિર્ગંથો અપ્રતિલેખિત આસંદી, પલ્યંકમાં ન બેસે- ઉંધે, નિષધામાં ન બેસે, ઊંધે, પીઠકમાં ન બેસે, ઊંધે.

‘નાસંદિ’ત્તિ સૂત્રં, ન ‘આસન્દીપર્યંકકયોઃ’ પ્રતીતયોઃ ન નિષદ્યાયામ્-
एकादिकल्परूपायां न पीठके-वेत्रमयादौ ‘निर्गन्थाः’ साधवः ‘अप्रत्युपेक्ष्य’ चक्षुरादिना,
निषीदनादि न कुर्वन्तीति वाक्यशेषः, नञ् सर्वत्राभिसंबध्यते, न कुर्वन्तीति । किंविशिष्टा
निर्गन्थाः ? इत्याह- ‘बुद्धोक्ताधिष्ठातारः’ तीर्थकरोक्तानुष्ठानपरा इत्यर्थः, इह
चाप्रत्युपेक्षितासन्धादौ निषीदनादिनिषेधात् धर्मकथादौ राजकुलादिषु प्रत्युपेक्षितेषु
निषीदनादिविधिमाह, विशेषणान्यथानुपपत्तेरिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥

ટીકાર્થ : આસંદી અને પલ્યંક પ્રતીત છે. નિષધા એટલે એક-બે વસ્ત્રોનું બનાવેલું પાથરણું... પીઠક એટલે વેત્રમય વગેરે વસ્તુ. આ બધા ઉપર સાધુઓ ચક્ષુવગેરેથી પ્રતિલેખન કર્યાવિના બેસવાદિ ક્રિયા ન કરે.

અહીં નિષીદનાદિ ન કુર્વન્તિ એ ગાથામાં નથી, વાક્યશેષ તરીકે લેવા. નજ્ નો બધેજ સંબંધ કરવો.

એ નિર્ગંથો કેવા છે ? તે કહે છે કે તીર્થકરોવડે કહેવાયેલા વચનોનું પાલનકરવામાં તત્પર છે.

પ્રશ્ન : આમાં તો પૂર્વની જેમ આસંદી વગેરે ઉપર બેસવાદિનો નિષેધ જ કરેલો છે. એટલે આમાં અપવાદ ક્યાં આવ્યો ? તમે તો અવતરણિકામાં એમ લખેલું કે “આમાં જ અપવાદ બતાવે છે.” પણ અહીં તો કોઈ અપવાદ દર્શાવ્યો નથી.

ઉત્તર : જુઓ. અહીં અપ્રત્યુપેક્ષિત એવા આસંદી વગેરે ઉપર નિષીદનાદિનો નિષેધ કરેલો છે. એટલે એના દ્વારા ગ્રન્થકારે ધર્મકથાદિ પ્રસંગમાં રાજકુલાદિમાં પ્રત્યુપેક્ષિત એવા આસંદી વગેરે ઉપર નિષીદનાદિની સંમતિ (વિધિ) આપી દીધી છે.

પ્રશ્ન : પણ અપ્રત્યુપેક્ષિત આસંદી વગેરેના નિષેધથી પ્રત્યુપેક્ષિત આસંદી વગેરેની અનુમતિ શી રીતે નક્કી કરી શકાય ?

ઉત્તર : અન્યથા - જો એ અનુમતિ માનવામાં ન આવે તો વિશેષણની - અપ્રત્યુપેક્ષિત શબ્દની ઉપપત્તિ = સંગતિ ન થાય. અને એટલે જ પ્રત્યુપેક્ષિત આસંદીવગેરે પર નિષીદનાદિની વિધિ સમજી શકાય છે. (આમ અહીં અપવાદ દર્શાવી જ દીધો છે.)

(જો આસંદી વગેરેનો સર્વથા ઉપયોગ કરવાનો જ ન હોય તો અપ્રત્યુપેક્ષિત વિશેષણ વાપરત નહિ. પણ એ વિશેષણ દર્શાવીને અર્થાપત્તિથી એ વાત દર્શાવી કે સાધુને રાજકુલાદિમાં ધર્મોપદેશ આપવાનો અવસર આવે ત્યારે ત્યાંના આસંદીવગેરે પર પ્રતિલેખન કરીને બેસી શકે... આ અપવાદ છે.)

તત્રૈવ દોષમાહ-

ગંભીરવિજયા એ, પાળા દુષ્પડિલેહ્યા । આસંદી પલિઅંકો અ, એઅમદું
વિવર્જિજા ॥ ૫૫ ॥

આ આસંદીવગેરેમાં જ દોષ બતાવે છે.

ગા.૫૫ આ ગંભીરવિજયવાળા છે. જીવો દુષ્પ્રતિલેખ્ય છે. એ માટે આસંદી અને પલ્યંક છોડાયા છે.

‘ગંભીર’ત્તિ સૂત્રં, ગમ્ભીરમ્-અપ્રકાશં વિજયઆશ્રયઃ અપ્રકાશાશ્રયા ‘એતે’ પ્રાણિનામાસન્ધ્યાદયઃ, एवं च प्राणिनो दुष्प्रत्यूषेक्षणीया एतेषु भवन्ति, पीडयन्ते चैतदुपवेशनादिना, आसन्दः पर्यङ्कश्च चशब्दान्मञ्जादयश्च एतदर्थं विवर्जिताः साधुभिरिति सूत्रार्थः ॥ ૫૫ ॥

ટીકાર્થ : આ આસન્દીવગેરે વસ્તુઓ જીવોના અપ્રગટ = અપ્રકાશ આશ્રયભૂત છે. અર્થાત્ આમાં ત્રસાદિ જીવો એવી રીતે રહે કે એ દેખાય નહિ. (જનાજમાનાનાં કાયાની દોરીવાળા કે સુતરાઉ પાટાવાળા ખાટલાઓમાં ઘણાં બધા અંદરના સ્થાનોમાં ઝીણાં જીવો હોય પણ એ ઉપર ન દેખાય... એમ વર્તમાનમાં પણ તેવી વસ્તુઓ સ્વયં વિચારી લેવી.)

આ પ્રમાણે છે એટલે આ બધામાં જીવો દુઃખેથી જોઈ શકાય. અને એના ઉપર બેસવા, ઊંઘવા વગેરેથી એ જીવો પીડાય. આ કારણસર આસન્દી, પર્યક અને ચ શબ્દથી મંચવગેરે વસ્તુઓ સાધુઓવડે ત્યજાઈ છે.

उक्तः पर्यङ्कस्थानविधिः, तदभिधानात्पञ्चदशस्थानम्, इदानीं षोडशस्थानमधिकृत्याह-
गोअरगगपविट्टस्स, निसिज्जा जस्स कप्पइ । इमेरिसमणायारं, आवज्जइ
अबोहिअं ॥ ५६ ॥

પર્યકસ્થાનવિધિ કહેવાયો. તેના કથનથી ૧૫મું સ્થાન કહેવાઈ ગયું. હવે ૧૬મા સ્થાનને આશ્રયીને કહે છે કે

ગા.૫૬ ગોચરીમાં પ્રવેશેલા જેને નિષદ્યા કલ્પે છે, તે આવાપ્રકારના અબોધિક અનાચારને પામે છે.

‘ગોઅરગ’ત્તિ સૂત્રં, ગોચરાગ્રપ્રવિષ્ટસ્ય ભિક્ષાપ્રવિષ્ટસ્યેત્યર્થઃ, નિષદ્યા यस્ય કલ્પતે, ગૃહ એવ નિષીદનં સમાચરતિ યઃ સાધુરિતિ ભાવઃ, સ ખલુ ‘એવમ્’ ઈદૃશં વક્ષ્યમાણલક્ષણમનાચારમ્ ‘આપદ્યતે’ પ્રાપ્નોતિ ‘અબોધિકં’ મિથ્યાત્વફલમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫૬ ॥

ટીકાર્થ : ગોચરી ગયેલા જે સાધુને નિષદ્યા કલ્પે છે, એટલે કે જે સાધુ ઘરમાં જ બેસવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે ખરેખર ઈદૃશ = વક્ષ્યમાણ એવા મિથ્યાત્વરૂપી ફલવાળા અનાચારને પામે છે.

અનાચારમાહ-

विवत्ती बंभचेरस्स, पाणाणं च वह्ने वहो । वणीमगपडिग्घाओ, पडिकोहो
अगारिणं ॥ ५७ ॥

અનાચાર બતાવે છે.

ગા.૫૭ બ્રહ્મચર્યની વિપત્તિ, પ્રાણીઓના વધમાં વધ, વનીપકનો પ્રતિઘાત, ગૃહસ્થોનો પ્રતિક્રોધ...

‘વિવત્તિ’ત્તિ સૂત્રં, વિપત્તિર્બ્રહ્મચર્યસ્ય-આજ્ઞાખણ્ડનાદોષતઃ સાધુસમાચરણસ્ય પ્રાણિનાં ચ વધે વધો ભવતિ, તથા સંબન્ધાદાધાકર્માદિકરણેન, વનીપકપ્રતીઘાતઃ, તદાક્ષેપણા-અદિત્સામિધાનાદિના, પ્રતિક્રોધશ્ચાગારિણાં તત્સ્વજનાનાં ચ સ્યાત્ તદાક્ષેપદર્શનેનેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫૭ ॥

ટીકાર્થ : (ઘરમાં બેસનારા સાધુને નીચેમુજબ અનાચારો સંભવે..)

(૧) ભગવાનની આજ્ઞાના ખંડનરૂપી દોષથી બ્રહ્મચર્યનો વિનાશ થાય. (આજ્ઞાપાલન એજ બ્રહ્મચર્ય છે. સાધુએ એનું ખંડન કર્યું એટલે બ્રહ્મચર્યવિનાશ કહેવાય. અથવા આજ્ઞા ભાંગીને ઘરોમાં બેસે, સ્ત્રીપરિચયાદિ થાય, એનાથી બ્રહ્મચર્યનાશ થાય.)

(૨) જીવોના વધમાં સાધ્વાચારનો વધ થાય.

પ્રશ્ન : સાધુ ઘરે બેસે એમાં જીવોનો વધ શી રીતે ?

ઉત્તર : સાધુ ગૃહસ્થોના ઘરોમાં બેસે, એટલે તેમની સાથે તથાસંબંધ = સ્નેહાદિસંબંધ થાય. એના લીધે ગૃહસ્થો સાધુમાટે આધાકર્માદિ બનાવે. આના દ્વારા જીવોનો વધ થાય અને એનાથી સાધુસમાચરણનો વધ થાય.

(૩) વનીપકનાં આક્ષેપણ અને વનીપકને અદિત્સાનું અભિધાનવગેરેદ્વારા વનીપકનો પ્રતીઘાત થાય. (સાધુ ઘરમાં બેઠેલો હોય, ગૃહસ્થો સાથે વાતો કરતો હોય તે વખતે ગરીબ-ભિખારીવગેરે યાચકો આવે તો ગૃહસ્થો એને ગમે તેવા શબ્દો બોલે “અત્યારે નહિ...” વગેરે કહે. પેલો જીદ કરે તો કહી દે કે “તને આપવાની મને ઈચ્છા જ નથી...” આમ કર્કશશબ્દો બોલવાદિ રૂપ આદોગજ અને આપવાની ઈચ્છા ન હોવાદિનું કથન... આ બધાદ્વારા વનીપકનો પ્રતીઘાત થાય એ સ્પષ્ટવાત છે.)

(અથવા તો સાધુ પ્રત્યેના આક્ષેપણ = ખેંચાણ = આકર્ષણના કારણે ગૃહસ્થો માંગવા આવેલાને રંગમાં ભંગપાડનાર માની આપવાની ના પાડી દે...)

(૪) ગૃહસ્થોનો અને તેના સ્વજનોનો સાધુ પ્રત્યે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય. કેમકે ઘરની સ્ત્રીઓ સાધુ પ્રત્યે આકર્ષણ ધરાવે, એની સાથે ઘરમાં બેસીને વાતો કરે... એ બધું જુએ એટલે ગૃહસ્થોને = પુરુષોને સાધુ તરફ ક્રોધ થાય એ શક્ય જ છે.

તથા

અગુત્તી બંધચેરસ્સ, ઇત્થીઓ વાવિ સંકળં । કુસીલવઢ્ઢુળં ઠાળં, દૂરઓ
પરિવજ્જણ ॥ ૫૮ ॥

ગા.૫૮ બ્રહ્મચર્યની અગુપ્તિ, સ્ત્રીથી શંકન, કુશીલવર્ધક સ્થાન દૂરથી વર્જવું.

‘અગુત્તિ’ત્તિ સૂત્રં, અગુપ્તિર્બ્રહ્મચર્યસ્ય તદિન્દ્રિયાદ્યલોકનેન, સ્ત્રીતશ્ચાપિ શઙ્કા ભવતિ
તદુત્કુલ્લોચનદર્શનાદિના અનુભૂતગુણાયાઃ, કુશીલવર્ધનં સ્થાનમ્-ઉક્તેન પ્રકારેણાસંયમ-
વૃદ્ધિકારકં, દૂરતઃ ‘પરિવર્જયેત્’ પરિત્યજેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫૮ ॥

ટીકાર્થ : (પ) તે સ્ત્રીની ઈન્દ્રિય વગેરેના દર્શનદ્વારા બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ = રક્ષા ન
રહે.

(દ) સાધુના ઉત્કુલ્લ નેત્રોના દર્શન વગેરેથી અનુભૂતગુણોવાળી સ્ત્રી થકી સાધુને
વિશે શંકા થાય. (કામવિકારી પુરુષો કેવા હોય, એમની આંખો કેવી હોય, એમના
હાવભાવ કેવા હોય.. વગેરે બધું જે સ્ત્રીએ અનુભવેલું હોય તે અનુભૂતગુણ કહેવાય.
આવી સ્ત્રીઓ પુરુષનાં ચહેરા ઉપરથી જ એના ભાવોનું અનુમાન કરી લેતી હોય છે.
એટલે જો ઘરોમાં આવી સ્ત્રી હોય અને સાધુ ઉત્કુલ્લ = મોટી મોટી આંખોથી સ્ત્રીઓ
તરફ જોતો હોય, ત્રાંસી આંખે જોતો હોય.. તો આ બધું જોઈને પેલી સ્ત્રીને શંકા પડે
કે આ સાધુના ભાવ સારા નથી...)

આમ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તો ઘરોમાં જઈને બેસવું એ અસંયમની વૃદ્ધિકરનારું
સ્થાન છે, એને દૂર વર્જવું.

સૂત્રેણૈવાપવાદમાહ-

તિણ્હમન્નયરાગસ્સ, નિસિજ્જા જસ્સ કપ્પઈ । જરાણ્ અભિભૂઅસ્સ, વાહીઅસ્સ
તવસ્સિણો ॥ ૫૯ ॥

સૂત્રથી જ આ બાબતમાં અપવાદ કહે છે.

ગા.૫૯ જરાથી અભિભૂત, વ્યાધિવાળો, તપસ્વી આ ત્રણમાંથી જે અન્યતરને (ગમે
તેને) નિષદ્યા કલ્પે છે... (તેને તે નિષદ્યા કરવામાં દોષ નથી.)

‘તિણ્હ’ત્તિ સૂત્રં, ‘ત્રયાણાં’ વક્ષ્યમાણલક્ષણાનામ્ ‘અન્યતરસ્ય’ એકસ્ય નિષદ્યા
ગોચરપ્રવિષ્ટસ્ય યસ્ય કલ્પતે ઔચિત્યેન, તસ્ય તદાસેવને ન દોષ ઇતિ વાક્યશેષઃ, કસ્ય

પુનઃ કલ્પત इत्याह-‘जरयाऽभिभूतस्य’ अत्यन्तवृद्धस्य ‘व्याधिमतः’ अत्यन्तमशक्तस्य ‘तपस्विनो’ विकृष्टक्षपकस्य । एते च भिक्षाटनं न कार्यन्त एव, आत्मलब्धिकाद्यपेक्षया तु सूत्रविषयः, न चैतैषां प्राय उक्तदोषाः संभवन्ति, परिहरन्ति च वनीपकप्रतिघातादीति सूत्रार्थः ॥ ५९ ॥

ટીકાર્થ : જેના લક્ષણ આગળ બતાવશું એવા ત્રણમાંથી કોઈપણ એકાદ ગોયરીમાં પ્રવેશલો હોય કે જેને ઘરોમાં ઔચિત્યપૂર્વક બેસવાનું કલ્પે છે, (શાસ્ત્રમાન્ય છે) તેને તેનું આસેવન કરવામાં દોષ નથી. (અર્થાત્ જે ત્રણ જણને શાસ્ત્રોએ જ જરૂર પડે તો ઘરોમાં બેસવાની રજા આપી છે, તેઓ ભલે બેસે. એમને દોષ ન લાગે.)

અહીં તસ્ય તદાસેવને ન દોષઃ એ ગાથામાં નથી, તે વાક્યના શેષ તરીકે લઈ લેવું.

પ્રશ્ન : એ કયા ત્રણ જણ છે ? જેને ગૃહનિષદ્યા કલ્પે.

ઉત્તર : (૧) અત્યન્તવૃદ્ધ (૨) અત્યન્ત અશક્ત (૩) અઙ્કમાદિ વિકૃષ્ટતપકરનાર. આ ત્રણને ગૃહનિષદ્યા કલ્પે.

પ્રશ્ન : પણ આ બધાને તો ગોયરી માટે મોકલવા જ ન જોઈએ. બીજા સાધુઓ જ એમની ગોયરી લાવી આપે. હવે એમણે ગોયરી માટે ઘરોમાં જવાનું જ નથી, તો પછી ઘરોમાં બેસવાનો સવાલ જ ક્યાં રહે ?

ઉત્તર : આ બધાને ગોયરીચર્યા ન જ કરાવાય એ સાચી વાત છે. છતાં સૂત્રમાં કહ્યું છે, તે સૂત્રનો વિષય આત્મલબ્ધિકાદિની અપેક્ષાએ સમજવો. (આશય એ છે આ ત્રણ જણ જો એવા અભિગ્રહવાળા હોય કે “મારે મારું લાવેલું જ વાપરવું. બીજાએ લાવેલું નહિ” તો આ આત્મલબ્ધિક સાધુમાટે તો બીજાઓ ગોયરી લાવી ન શકે. એટલે એ વખતે આવા સાધુ અત્યન્તવૃદ્ધ વગેરે હોય તો પણ ગોયરી જાય, અને ત્યાં થાક વગેરેને લીધે ઘરોમાં બેસવું પડે. એમને રજા અપાઈ છે. આમ આવા આત્મલબ્ધિકાદિ રૂપ જે અત્યન્તવૃદ્ધાદિ છે, તે જ આ અપવાદસૂત્રનો વિષય બનશે.)

પ્રશ્ન : આ બધાને પેલા અનાયાર દોષો નહિ લાગે ?

ઉત્તર : પ્રાયઃ આ સાધુઓને બ્રહ્મચર્યવિપત્તિ વગેરે પૂર્વે કહેલા દોષો ન લાગે. (આવી અવસ્થામાં તેઓને કોઈપણ કામવિકારાદિ પ્રાયઃ સંભવિત નથી. એટલે જ બ્રહ્મચર્યવિપત્તિ, બ્રહ્મચર્યઅગુપ્તિ, સ્ત્રીશંકા વગેરે દોષો ન લાગે.)

પ્રશ્ન : આ બધામાં બ્રહ્મચર્યસંબંધી દોષો ભલે ન લાગે. પણ વનીપકપ્રતિઘાત, આધાકર્માદિકરણ વગેરે દોષોથી શી રીતે બચાય ? ઉલ્લું સાધુની આવી પરિસ્થિતિ જોઈને

ગૃહસ્થો આધાકર્માદિ કરવા જલ્દી પ્રેરાય.

ઉત્તર : આ સાધુઓ વનીપકપ્રતિપાઘાતાદિ દોષોનો પરિહાર કરે છે. (નાછુટકે ઘરોમાં બેસવું જ પડે છે, ત્યારે તેઓ શક્ય એટલા પ્રયત્નપૂર્વક, વનીપકપ્રતિપાઘાતાદિ દોષો ન લાગી જાય એની કાળજી કરશે, ધતના કરશે...)

उक्तो निषद्यास्थानविधिः, तदभिधानात्षोडशस्थानं, साम्प्रतं सप्तदशस्थानमाह-
वाहिओ वा अरोगी वा, सिणाणं जो उ पत्थए । वुक्कंतो होइ आयारो, जढो
हवइ संजमो ॥६०॥

નિષદ્યાસ્થાનની વિધિ કહી. તેના કથનથી સોળમું સ્થાન કહેવાયું. હવે ૧૭મું સ્થાન કહે છે.

ગા.૬૦ રોગી કે અરોગી જે સ્નાનને કરે છે, (તેના વડે) આચાર ઉલ્લંઘિત થાય છે, સંયમ ત્યજાય છે.

‘વાહિઓ વ’ત્તિ સૂત્રં, ‘વ્યાધિમાનુ વા’ વ્યાધિગ્રસ્તઃ ‘અરોગી વા’ રોગવિપ્રમુક્તો વા ‘સ્નાનમ્’ અડ્ગપ્રક્ષાલનં ચસ્તુ ‘પ્રાર્થયતે’ સેવત ઇત્યર્થઃ, તેનેત્થંભૂતેન વ્યુત્ક્રાન્તો ભવતિ ‘આચારો’ બાહ્યતપોરૂપઃ, અસ્નાનપરીષહાનતિસહનાત્, ‘જઢઃ’ પરિત્યક્તો ભવતિ ‘સંયમઃ’ પ્રાણિરક્ષણાદિકઃ, અવ્કાયાદિવિરાધનાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૦ ॥

ટીકાર્થ : વ્યાધિગ્રસ્ત કે રોગમુક્ત જે સાધુ શરીરના પ્રક્ષાલનરૂપ સ્નાનને પ્રાર્થે છે = સેવે છે.

આવા પ્રકારના તેનાવડે બાહ્યતપરૂપ આચાર ઉલ્લંઘિત થાય છે. કેમકે તે સાધુ અસ્નાનરૂપ પરીષદને સહન કરતો નથી. (અસ્નાન એ એક પ્રકારનો બાહ્યતપ ગણ્યો છે.)

તથા આ સાધુવડે જીવોની રક્ષા વગેરે રૂપ સંયમ ત્યજાયેલો થાય છે કેમકે સ્નાનમાં અપૂકાય વગેરે જીવોની વિરાધના થાય છે.

प्रासुकस्नानेन कथं संयमपरित्याग इत्याह-

संतिमे सुहुमा पाणा, घसासु भिलुगासु अ । जे अ भिक्खु सिणायंतो,
विअडेणुप्पलावए ॥६१॥

પ્રશ્ન : અચિત્તપાણીથી સ્નાન કરીએ તો એનાથી સંયમનો ત્યાગ શી રીતે થાય ?

ગા.૬૧ ઉત્તર : ઘસામાં અને ભિલુગામાં આ સૂક્ષ્મજીવો છે. કે જેમને સ્નાનકરતો ભિક્ષુ પાણીવડે ડુબાડે છે.

‘સંતિમે’ત્તિ સૂત્રં, સન્તિ ‘એતે’ પ્રત્યક્ષોપલભ્યમાનસ્વરૂપાઃ ‘સૂક્ષ્માઃ’ શ્લક્ષ્ણાઃ ‘પ્રાણિનો’ દ્વીન્દ્રિયાદયઃ ‘ઘસાસુ’ શુષિરભૂમિષુ ‘ભિલુગાસુ ચ’ તથાવિધભૂમિરાજીષુ ચ, યાંસ્તુ ભિક્ષુઃ સ્નાનજલોજ્ઞાનક્રિયયા ‘વિકૃતેન’ પ્રાસુકોદકેનોત્પ્લાવયતિ, તથા ચ તદ્વિરાધનાતઃ સંયમપરિત્યાગ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૧ ॥

ટીકાર્થ : ઘસા = શૂષિરભૂમિ = અંદર પોલાણવાળી ભૂમિ. ભિલુગા = તેવાપ્રકારની ભૂમિની તિરાડો.

આ બધામાં પ્રત્યક્ષથી જેનું સ્વરૂપ જણાય છે. એવા નાના નાના બેઈન્દ્રિયાદિ જીવો હોય છે. કે જે જીવોને સ્નાનના પાણીને ફેંકવાની ક્રિયાવડે સાધુ એ અચિત્તપાણીથી ડુબાડે છે. આમ તેની વિરાધનાથી સંયમનો ત્યાગ થાય છે.

(આશય એ કે સાધુ સ્નાન કરે, તો એ પાણી જમીન ઉપર પરઠવે. જમીનમાં તિરાડો હોય, પોલાણ હોય એમાં નાના ગ્રસજીવો પણ હોય. આ પાણી અંદર જાય એટલે એ બધા જીવો એ પાણીમાં ડુબીને મરી જાય...)

નિગમયન્નાહ-

તમ્હા તે ન સિણાયંતિ, સીણ્ણ ડસિણેણ વા । જાવજ્જીવં વયં ઘોરં, અસિણાણમહિટ્ઠગા ॥ ૬૨ ॥

સમાપન કરતાં કહે છે કે

ગા.૬૨ તે કારણથી યાવજજીવ અસ્નાનરૂપ ધોરવ્રતના ધારક તેઓ શીત કે ઉષ્ણ પાણીથી સ્નાન કરતાં નથી.

‘તમ્હ’ત્તિ સૂત્રં, યસ્માદેવમુક્તદોષસંગસ્તસ્માત્ ‘તે’ સાધવો ન સ્નાન્તિ શીતેન વોષ્ણેનોદકેન, પ્રાસુકેનાપ્રાસુકેન વૈત્યર્થઃ, કિંવિશિષ્ટાસ્ત ઇત્યાહ-‘યાવજ્જીવમ્’ આજન્મ વ્રતં ‘ઘોરં’ દુરનુચરમસ્નાનમાશ્રિત્ય ‘અધિષ્ઠાતારઃ’ અસ્યૈવ કર્તાર ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૨ ॥

ટીકાર્થ : જે કારણથી સ્નાનમાં ઉપર કહેલા દોષો લાગે છે, તે કારણથી સાધુઓ શીતજલથી કે ઉષ્ણજલથી સ્નાન કરતાં નથી. અર્થાત્ સચિત્ત કે અચિત્ત જળથી સ્નાન

કરતાં નથી.

પ્રશ્ન : તે સાધુઓ કિંવિશિષ્ટ = કયા વિશેષણવાળા = કેવા છે ?

ઉત્તર : જેનું આચરણ અધરું છે એવા અસ્નાનપ્રતને યાવજ્જીવ અધિષ્ઠાનકરનારા છે. અર્થાત્ એ પ્રતના જ કર્તા છે.

કિંચ

સિનાણં અદુવા કલ્કં, લુદ્ધં પઝમગાણિ અ । ગાયસ્સુલ્લઘ્ણદ્વાણ, નાયરંતિ
કયાઈવિ ॥ ૬૩ ॥

વળી

ગા.૬૩ સ્નાન, કલ્ક, લોદ્ર, પન્નક... ગાત્રના ઉદ્વર્તન માટે ક્યારેય ન આચરે.

‘સિનાણં’તિ સૂત્રં, ‘સ્નાનં’ પૂર્વોક્તમ્, અથવા ‘કલ્કં’ ચન્દનકલ્કાદિ ‘લોદ્રં’ ગન્ધદ્રવ્યં
‘પન્નકાણિ ચ’ કુદ્ધમકેસરાણિ, ચણ્ણદ્વાદન્યશ્ચૈવંવિધં ગાત્રસ્ય ‘ઉદ્વર્તનાર્થમ્’ ઉદ્વર્તનનિમિત્તં
નાચરન્તિ કદાચિદપિ, યાવજ્જીવમેવ ભાવસાધવ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૩ ॥

ટીકાર્થ : પૂર્વે કહેલું સ્નાન, ચંદનકલ્કાદિ કલ્ક, લોદ્ર = સુગંધીદ્રવ્યવિશેષ, પન્નક =
કુંકુમકેસર. ચ શબ્દથી બીજી પણ આવાપ્રકારની વસ્તુ.

શરીરના ઉદવર્તનને માટે ભાવસાધુઓ આખી જીંદગી ન આચરે. (શરીર ઉપર આ
બધુ ઘસી શકાય... ગૃહસ્થો અનેકકારણોસર આ બધા દ્રવ્યો શરીર ઉપર ઘસતાં હોય છે.)

ઉક્તોઽસ્નાનવિધિઃ, તદભિધાનાત્સપ્તદશસ્થાનં, સામ્પ્રતમષ્ટાદશં શોભાવર્જનાસ્થાન-
મુચ્યતે-શોભાયાં નાસ્તિ દોષઃ ‘અલઙ્કૃતશ્ચાપિ ચરેદ્ધર્મ’મિત્યાદિવચનાદ્ (ઇતિ)
પરાભિપ્રાયમાણડ્ઙ્ક્યાહ-

નગિણસ્સ વાવિ મુંડસ્સ, દીહરોમનહંસિણો । મેહુણા ઉવસંતસ્સ, કિં વિભૂસાઈ
કારિઅં ? ॥ ૬૪ ॥

અસ્નાનવિધિ કહેવાઈ ગઈ. તેના કથનથી ૧૭મું સ્થાન કહેવાઈ ગયું. હવે અઢારમું
શોભાત્યાગ સ્થાન કહેવાય છે.

એમાં બીજાઓનો અભિપ્રાય આ છે કે-શોભામાં = વિભૂષામાં કોઈ દોષ નથી.
કેમકે શાસ્ત્રોમાં આવું વચન છે કે “અલંકૃતમાણસ પણ = વિભૂષાવાળો પણ ધર્મને

આચરે.”

આ પરાભિપ્રાયની આશંકા કરીને એનું સમાધાન આપે છે કે

ગા.૬૪ નગ્ન, મુંડ, દીર્ઘરોમનખવાળા, મૈથુનથી ઉપશાંત સાધુને વિભૂષાવડે શું કામ છે ?

‘નગિણસ્સ’ત્તિ સૂત્રં, ‘નગ્નસ્ય વાપિ’ કુચેલતોઽપ્યુપચારનગ્નસ્ય નિરુપચરિતસ્ય નગ્નસ્ય વા જિનકલ્પિકસ્યેતિ સામાન્યમેવ સૂત્રં મુળ્ડસ્ય દ્રવ્યભાવાભ્યાં ‘દીર્ઘરોમનખવતઃ’ દીર્ઘરોમવતઃ કક્ષાદિષુ દીર્ઘનખવતો હસ્તાદૌ જિનકલ્પિકસ્ય, ઇતરસ્ય તુ પ્રમાણયુક્તો એવ નચ્ચા ભવન્તિ યથાઽન્યસાધુનાં શરીરેષુ તમસ્યપિ ન લગન્તિ । મૈથુનાદ્ ‘ઉપશાન્તસ્ય’ ઉપરતસ્ય, કિં ‘વિભૂષયા’ રાઢયા કાર્યં ?, ન કિઞ્ચિદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૬૪॥

ટીકાર્થ : નગ્ન બે રીતે ગણાય. જે જીર્ણ-મલિન-અલ્પમૂલ્યવાળા વસ્ત્રોને ધારણ કરે, એ કુચેલવાળો કહેવાય, આવો સાધુ કુચેલવાળો હોવા છતાં ઉપચારથી નગ્ન ગણાય. જ્યારે ઉપચારવિના, ખરેખર નગ્ન તરીકે જિનકલ્પિક લેવાય. આ પ્રમાણે આ સૂત્ર સ્થવિરકલ્પી અને જિનકલ્પી બંને માટે સામાન્યસૂત્ર છે. (માત્ર જિનકલ્પીવગેરેને જ લાગુ પડતું સૂત્ર ન સમજવું)

મુંડ પણ બે રીતે - દ્રવ્યથી અને ભાવથી. (કેશાદિલુંચનથી દ્રવ્યમુંડ અને કષાયનિરોધથી ભાવમુંડ...)

દીર્ઘરોમનખવાળો - બગલવગેરેમાં મોટી રૂંવાટીવાળો અને હાથવગેરેમાં મોટા નખવાળો... આવો જિનકલ્પિક જ હોય. સ્થવિરકલ્પિકને તો પ્રમાણસર જ નખો હોય. તે નખો એટલા જ માપના હોય કે જેથી અંધકારમાં પણ અન્યસાધુના શરીર ઉપર ન લાગે. (સાધુ અંધકારમાં કશું ન દેખાવાથી હાથ લંબાવી એના દ્વારા ધીમે ધીમે આગળ વધે. હવે જો હાથમાં મોટા નખ હોય અને આગળ સાધુ ઉભો હોય તો અંધારામાં એ હાથના નખ સાધુના શરીરને વાગી જાય. આવું ન થાય એ માટે સ્થવિરકલ્પી પ્રમાણસર જ નખ રાખે કે જે આ રીતે પણ સાધુને વાગે નહિ... દીર્ઘરોમમાટે ભેદ નથી પાડ્યો એટલે કક્ષાદિમાં દીર્ઘરોમ બંનેને સંભવી શકે એમ લાગે છે.)

તથા મૈથુનથી અટકી ચૂકેલા સાધુને વિભૂષાવડે શું કામ છે ? કંઈજ કામ નથી.

इत्थं प्रयोजनाभावमभिधायापायमाह-

विभूसावत्तिअं भिक्खू, कम्मं बंधइ चिक्कणं । संसारसायरे घोरे, जेणं

પડકર દુરુત્તરે ॥ ૬૫ ॥

આ પ્રમાણે ઉપરોક્ત સાધુને વિભૂષા કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. એમ પ્રયોજનના અભાવને દેખાડીને હવે વિભૂષા કરવામાં શું નુકસાનો છે... એ દેખાડે છે.

ગા.૬૫ ભિક્ષુ વિભૂષાનિમિત્તક ચીકણુંકર્મ બાંધે છે, જેનાથી દુરુત્તર સંસારસાગરમાં પડે છે.

‘વિભૂસ’ત્તિ સૂત્રં, ‘વિભૂષાપ્રત્યયં’ વિભૂષાનિમિત્તં ‘ભિક્ષુઃ’ સાધુઃ કર્મ બદ્ધાતિ ‘ચિક્કણં’ દારુણં, સંસારસાગરે ‘ઘોરે’ રૌદ્રે યેન કર્મણા પતતિ ‘દુરુત્તરે’ અકુશલાનુબન્ધતોઽત્યન્તદીર્ઘં ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૫ ॥

ટીકાર્થ : સાધુ વિભૂષાના કારણે દારુણ કર્મ બાંધે, કે જે કર્મને લીધે તે સાધુ પાપાનુબંધના કારણે અતિલાંબા એવા સંસારમાં પડે છે.

एवं बाह्यविभूषापायमभिधाय संकल्पविभूषापायमाह-

विभूसावत्तिअं चेअं, बुद्धा मत्रंति तारिसं ।

सावज्जबहुलं चेअं, नैयं ताईहिं सेविअं ॥ ६६ ॥

આ પ્રમાણે બાહ્યવિભૂષાના નુકસાન કહીને હવે સંકલ્પવિભૂષાના નુકસાન કહે છે (વિભૂષા કરવાના વિચારો-સંકલ્પો... એના નુકસાન જણાવે છે.)

ગા.૬૬ વિભૂષાનિમિત્ત ચિત્તને બુદ્ધો તાદૃશ માને છે. આ સાવજ્જભરપૂર છે, ત્રાતાઓવડે આ સેવાયેલું નથી.

‘વિભૂસ’ત્તિ સૂત્રં, ‘વિભૂષાપ્રત્યયં’ વિભૂષાનિમિત્તં ચેત એવં ચૈવં ચ યદિ મમ વિભૂષા સંપદ્યત ઇતિ, તત્પ્રવૃત્ત્યદ્ગં ચિત્તમિત્યર્થઃ, ‘બુદ્ધાઃ’ તીર્થકરા ‘મન્યન્તે’ જાનન્તિ ‘તાદૃશં’ રૌદ્રકર્મબન્ધહેતુભૂતં વિભૂષાક્રિયાસદૃશં ‘સાવજ્જબહુલં ચૈતદ્’ આર્તધ્યાનાનુગતં ચેતઃ, નૈતદિત્થંભૂતં ‘ત્રાતુભિઃ’ આત્મારામૈઃ સાધુભિઃ ‘સેવિતમ્’ આચરિતં, કુશલચિત્તત્વાત્તેષા-મિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૬ ॥

ટીકાર્થ : “આવી રીતે આવી રીતે જો મને વિભૂષા સંપન્ન થાય” આવા પ્રકારનું ચિત્ત એ વિભૂષાનું નિમિત્ત છે. અર્થાત્ વિભૂષાની પ્રવૃત્તિના કારણભૂત આ ચિત્ત છે. તીર્થકરો આવા ચિત્તને તાદૃશ = રૌદ્રકર્મબંધનું કારણ માને છે. વિભૂષાની ક્રિયા જેવું બને

છે. (અર્થાત્ વિભૂષાકરવાની ભાવના વિભૂષા કરવા જેટલી જ ખરાબ છે.)
તથા આ ચિત્ત આર્તધ્યાનવાળું છે. આત્મામાં લીન રહેલા સાધુઓવડે આ આવા પ્રકારનું ચિત્ત આચરાયું નથી. કેમકે તેઓ તો કુશલચિત્તવાળા છે.

ઉક્તઃ શોભાવર્જનસ્થાનવિધિઃ, તદભિધાનાદષ્ટાદશં પદં, તદભિધાનાચ્ચોત્તરગુણાઃ,
સામ્પ્રતમુક્તફલપ્રદર્શનેનોપસંહરત્રાહ-

ખવંતિ અપ્યાણમમોહદંસિણો, તવે રયા સંજમઅજ્જવે ગુણે ।

ધુણંતિ પાવાઈં પુરેકડાઈં, નવાઈં પાવાઈં ન તે કરંતિ ॥ ૬૭ ॥

શોભાવર્જનસ્થાનની વિધિ કહેવાઈ ગઈ. તેના કથનથી ૧૮મું પદ કહેવાયું. તેના કથનથી ઉત્તરગુણો કહેવાઈ ગયા. હવે કહેલા ફલના પ્રદર્શનદ્વારા ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે

ગા.૬૭ અમોહદર્શી, સંયમ-આર્જવ ગુણવાળા, તપમાં રત સાધુઓ આત્માને ખપાવે છે. પૂર્વે કરેલા પાપોને ધુણાવે છે. તેઓ નવા પાપો કરતાં નથી.

‘ખવંતિ’ત્તિ સૂત્રં, ક્ષપયન્ત્યાત્માનં તેન તેન ચિત્તયોગેન્નાનુપશાન્તં શમયોજનેન જીવં, કિંવિશિષ્ટા ઇત્યાહ-‘અમોહદર્શિનઃ’ અમોહં ચે પશ્યન્તિ, યથાવત્પશ્યન્તીત્યર્થઃ, ત એવ વિશેષ્યન્તે-તપસિ-અનશનાદિલક્ષણે રતાઃ-સક્તાઃ, કિંવિશિષ્ટે તપસીત્યાહ-‘સંયમાર્જવગુણે’ સંયમાર્જવે ગુણૌ યસ્ય તપસસ્તસ્મિન્, સંયમઋજુભાવપ્રધાને, શુદ્ધ ઇત્યર્થઃ ત એવંભૂતા ‘ધુન્વન્તિ’ કમ્પયન્ત્યપનયન્તિ પાપાનિ ‘પુરાકૃતાનિ’ જન્માન્તરોપાત્તાનિ ‘નવાનિ’ પ્રત્યગ્રાણિ પાપાનિ ન ‘તે’ સાધવઃ કુર્વન્તિ, તથાઽપ્રમત્તત્વાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬૭ ॥

ટીકાર્થ : જે આત્મા તે તે ખરાબ ચિત્તના સંબંધથી અનુપશાન્ત થયો છે, તે આત્માને શમભાવના યોજનવડે સાધુઓ ખપાવે છે. એટલે કે અશુભઆત્માને ખતમ કરે છે.

પ્રશ્ન : તે સાધુઓ કેવા છે ?

ઉત્તર : તેઓ મોહ વિના = વાસ્તવિકજ્ઞોનારા છે.

તે સાધુઓનું જ બીજું વિશેષણ આપે છે કે તેઓ અનશનાદિરૂપ તપમાં રત છે.

પ્રશ્ન : એ તપ કેવો છે ?

ઉત્તર : સંયમ અને સરળતા એ બે ગુણો જે તપનાં છે, એટલે સંયમ અને સરળતાની પ્રધાનતાવાળા એટલે કે શુદ્ધ એવા તપમાં તેઓ લીન છે.

આવાપ્રકારના તે સાધુઓ બીજા જન્મોમાં એકઠા કરેલા કર્મોને ખપાવે છે. તે સાધુઓ તેવાપ્રકારના અપ્રમત્ત હોવાથી નવા પાપો કરતાં નથી.

કિં ચ-

સઓવસંતા અમમા અકિંચના, સવિજ્જવિજ્જાણુગયા જસંસિણો ।

ઉપ્પસન્ને વિમલેવ ચંદિમા, સિદ્ધિં વિમાણાઇં ઉવેતિ તાઇણો ॥ ૬૮ ॥ તિબેમિ ॥

છઠું ધમ્મત્થકામજ્ઞાયણં સમત્તં ॥ ૬ ॥

વળી,

ગા.૬૮ સદા ઉપશાન્તં, અમમ, અકિંચન, સ્વવિદ્યારૂપ વિદ્યાથી અનુગત, યશસ્વી, પ્રસન્નઋતુમાં નિર્મળચંદ્રમા જેવા ત્રાયી સાધુઓ સિદ્ધિને, વિમાનોને પામે છે.

‘સદોવસંત’તિ સૂત્રં, ‘સદોપશાન્તા:’ સર્વકાલમેવ ક્રોધરહિતા:, સર્વત્રામમા-મમત્વશૂન્યા: ‘અકિંચના’ હિરણ્યાદિમિથ્યાત્વાદિદ્રવ્યભાવકિંચનવિનિર્મુક્તા:, સ્વા-આત્મીયા વિદ્યા સ્વવિદ્યા-પરલોકોપકારિણી કેવલશ્રુતરૂપા તયા સ્વવિદ્યાયા વિદ્યાયાનુગતા-યુક્તા:, ન પુન: પરવિદ્યાયા ઇહલોકોપકારિણ્યેતિ, ત એવ વિશેષ્યન્તે-‘યશસ્વિન:’ શુદ્ધપારલૌકિકયશોવન્ત:, ત એવંભૂતા ઋતૌ ‘પ્રસન્ને’ પરિણતે શરત્કાલાદૌ વિમલ ઇવ ચન્દ્રમા: ચન્દ્રમા ઇવ વિમલા:, ઇત્યેવંકલ્યાસ્તે ભાવમલરહિતા: ‘સિદ્ધિં’ નિર્વૃત્તિ તથા સાવશેષકર્માણો ‘વિમાનાનિ’ સૌધર્માવતંસકાદીનિ ‘ઉપયાન્તિ’ સામીપ્યેન ગચ્છન્તિ ‘ત્રાતાર:’ સ્વપરાપેક્ષયા સાધવ:, ઇતિ બ્રવીમીતિ પૂર્વવત્ । ઉક્તોડનુગમ:, સામ્પ્રતં નયા:, તે ચ પૂર્વવત્ ॥ ૬૮ ॥ વ્યાખ્યાતં ષષ્ઠાધ્યયનમ્

ટીકાર્થ : (૧) સદાકાળમાટે ક્રોધરહિત, (૨) સર્વત્ર મમત્વશૂન્ય (૩) હિરણ્યાદિરૂપ દ્રવ્યકિંચન અને મિથ્યાત્વાદિરૂપ ભાવકિંચનથી મુક્ત (કિંચન એટલે કંઈક વસ્તુ = પરિગ્રહ) (૪) સ્વવિદ્યા એટલે પરલોકને ઉપકારકરનારી વિદ્યા એટલે કે કેવલજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનરૂપ વિદ્યા તે સ્વવિદ્યારૂપ વિદ્યાથી યુક્ત, પરંતુ માત્ર આ લોકમાં ઉપકારકરનારી એવી વિદ્યાથી એટલે પરવિદ્યારૂપ વિદ્યાથી યુક્ત નહિ.

તે સાધુઓનું જ વિશેષણ દર્શાવે છે કે (૬) યશસ્વી = શુદ્ધપારલૌકિકયશવાળા આવાપ્રકારના તે સાધુઓ જેમ શરદકાળાદિરૂપ ઋતુ પરિણત થાય ત્યારે ચંદ્ર એકદમ નિર્મળ હોય, એના જેવા નિર્મળ. અર્થાત્ આવાપ્રકારના તે સાધુઓ ભાવમળથી રહિત

છે. તેઓ મોક્ષને પામે છે. તથા જો સ્વ અને પરની અપેક્ષાએ ગ્રાતા એટલે સ્વ-પર બંનેના રક્ષક આ સાધુઓ કંઈક બાકી રહી ગયેલા કર્મવાળા હોય તો સૌધર્માવતંસકાદિ વિમાનોમાં સામીપ્યથી જાય છે. (તે વિમાનમાં વાયુકાયાદિ રૂપે નહિ, પરંતુ વિમાનનાં અધિપતિવગેરે રૂપ દેવ તરીકે જાય છે... વગેરે સામીપ્યેન નો અર્થ વિચારી શકાય.)

બ્રવીમિ શબ્દ પૂર્વની જેમ સમજવો.

અનુગમ કહેવાયો.

હવે નયો.

તે પૂર્વની જેમ...

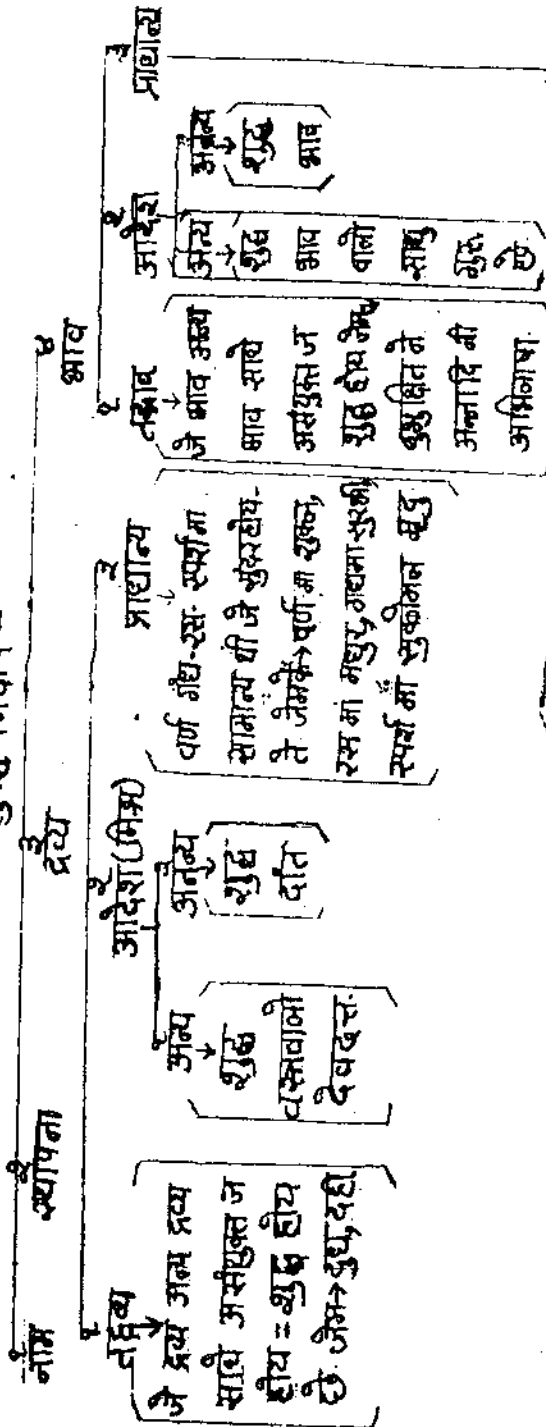
इति श्रीहरिभद्रसूरिविरचितायां दशवैकालिकवृत्तौ महाचारकथाध्ययनं
समाप्तं ॥ ६ ॥

છટ્ટા અધ્યયનનું વ્યાખ્યાન થઈ ગયું.

સાત્ત્વ અધ્યાયન

ચુદિ નિર્લેપ A

જૈમ દર્શન-જ્ઞાત-ગરિત ના વિષય માં જે કાર્યિક ગાત્રાદિ
પ્રધાન છે તેમ દર્શનાદિ-૨ ના વિષય માં અભ્યંતર તપ ને
આસાધવા તે પ્રધાન ભાવ વિશુદ્ધિ છે કેમકે તેનાથી જીવ કર્મ થી રક્તિ થાય છે.

॥ અથ સપ્તમમધ્યયનમ્ વાક્યશુદ્ધ્યાખ્યં ॥

સામ્પ્રતં વાક્યશુદ્ધ્યાખ્યમધ્યયનં પ્રારમ્ભ્યતે, અસ્ય ચાયમભિસંબન્ધઃ-ઇહાનન્તરાધ્યયને ગોચરપ્રવિષ્ટેન સતા સ્વાચારં પૃષ્ટેન તદ્વિદાઽપિ ન મહાજનસમક્ષં તત્રૈવ વિસ્તરતઃ કથયિતવ્ય (આચાર) ઇતિ, અપિ ત્વાલયે ગુરવો વા કથયન્તીતિ વક્તવ્યમિત્યેતદુક્તમ્, ઇહ ત્વાલયગતેનાપિ તેન ગુરુણા વા વચનદોષગુણાભિજ્ઞેન નિરવદ્યવચસા કથયિતવ્ય ઇત્યેતદુચ્યતે, ઉક્તં ચ-“સાવજ્જણવજ્જાણં વયણાણં જો ન યાણઙ્ગ વિસેસં । વોત્તુપિ તસ્સ ણ રૂપં કિમંગ પુણ દેસણં કાઠં? ॥ ૧ ॥” ઇત્યનેનાભિસંબન્ધેનાયાતમિદમધ્યયનમ્, અસ્ય ચાનુયોગદ્વારોપન્યાસઃ પૂર્વવત્તાવદ્યાવન્નામનિષ્પન્નો નિક્ષેપઃ, તત્ર વાક્યશુદ્ધિરિતિ દ્વિપદં નામ, તત્ર વાક્યનિક્ષેપાભિધાનાયાહ-

નિક્ષેવો અ (ઉ) ચઠ્ઠો વક્કે દવ્વં તુ ભાસદવ્વાઈ ।

ભાવે ભાસાસદ્દો તસ્સ ય ઇગઢ્ઠિઆ ઇણમો ॥ ૨૬૧ ॥

વાક્યશુદ્ધિનામક સાતમું અધ્યયન

હવે વાક્યશુદ્ધિનામનું અધ્યયન શરુ કરાય છે. આનો આ સંબંધ છે. અહીં અનન્તર (છઠ્ઠા) અધ્યયનમાં એ વાત કરી કે “ગોચરી ગયેલા સાધુને કોઈ સાધુના આચારો પુછે. તો તેને જાણનારા એવા પણ આ સાધુએ મહાજનની આગળ ત્યાં જ વિસ્તારથી આચાર ન કહેવો. પરંતુ ઉપાશ્રયમાં આવીને કહેવો અથવા તો તેઓને કહેવું કે મારા ગુરુવર તમને કહેશે.”

હવે આ અધ્યયનમાં એ વાત કહેવાય છે કે ઉપાશ્રયમાં રહેલા એવા પણ તેણે કે ગુરુએ જો સ્વયં વચનનાં દોષ અને ગુણનાં જ્ઞાતા હોય તો નિરવદ્યવચનથી મહાજનને એ આચાર કહેવો. (પણ પોતે વચનદોષાદિ જ્ઞાતા ન હોય તો આચાર ન કહેવો. જ્ઞાતા હોય તો પણ સાવધવચનથી ન કહેવો.) કહ્યું છે કે “સાવધ અને અનવધ વચનોનાં ભેદને જે જાણતો નથી, તેને બોલવું પણ યોગ્ય નથી, તો દેશના કરવાની તો શી વાત ?”

આમ આ સંબંધથી આવેલું આ અધ્યયન છે.

આના અનુયોગદ્વારોનો ઉપન્યાસ પૂર્વની જેમ ત્યાંસુધી કરવો કે છેક નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ આવે. તેમાં “વાક્યશુદ્ધિ” એ બે પદવાળું નામ છે. તેમાં ‘વાક્ય’નાં નિક્ષેપાઓનું કથન કરવામાટે કહે છે કે

નિ.૨૬૯ વાક્યમાં નિક્ષેપ ચાર છે. દ્રવ્ય ભાષાદ્રવ્યો. ભાવમાં ભાષાશબ્દ. તેના

સમાનાર્થી આ છે.

વ્યાખ્યા-નિક્ષેપસ્તુ 'ચતુષ્કો' નામસ્થાપનાદ્રવ્યભાવલક્ષણો 'વાક્યે' વાક્યવિષયઃ, તત્ર નામસ્થાપને ક્ષુણ્ણે, 'દ્રવ્યં તુ' દ્રવ્યવાક્યં પુનર્જશરીરભવ્યશરીરવ્યતિરિક્તં 'ભાષાદ્રવ્યાણિ' ભાષકેણ ગૃહીતાન્યનુચ્ચાર્યમાણાનિ, 'ભાવ' ઇતિ ભાવવાક્યં 'ભાષાશબ્દઃ' ભાષાદ્રવ્યાણિ શબ્દત્વેન પરિણતાન્યુચ્ચાર્યમાણાનીત્યર્થઃ । તસ્ય તુ વાક્યસ્ય એકાર્થિકાનિ 'અમુનિ' વક્ષ્યમાણલક્ષણાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : વાક્યમાં (એટલે વાક્યસંબંધી) નિક્ષેપ ચાર પ્રકારે છે. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ.

તેમાં નામ, સ્થાપના ક્ષુણ્ણ-સ્પષ્ટ જ છે. જશરીરભવ્યશરીરવ્યતિરિક્તદ્રવ્યવાક્ય તરીકે તો ભાષકવડે ગ્રહણકરાયેલા; નહિ ઉચ્ચારાતા ભાષાદ્રવ્યો સમજવા.

જ્યારે ભાવવાક્ય એટલે શબ્દ તરીકે પરિણામપામેલા એટલે ઉચ્ચારાતા એવા ભાષાદ્રવ્યો સમજવા.

તે વાક્યના સમાનાર્થી વક્ષ્યમાણ લક્ષણવાળા છે.

(ભાષક પ્રયત્નપૂર્વક ભાષાવર્ગણાપુદ્ગલોને ગ્રહણ કરી, ભાષા તરીકે પરિણમાવે છે... આ બધા પુદ્ગલો દ્રવ્યભાષા. જ્યારે એ ભાષક બોલે, ત્યારે ઉચ્ચારાતા શબ્દપુદ્ગલો ભાવભાષા... ઈત્યાદિ. વિશેષ બાબતો શ્રીપન્નવણાસૂત્રમાંથી જાણવી.)

વક્કં વચનં ગિરા સરસ્સઈ ભારહી અ ગો વાણી । ભાસા પન્નવણી દેસણી અ વચજોગ જોગે અ ॥ ૨૭૦ ॥

નિ.૨૭૦ વાક્ય, વચન, ગિરા, સરસ્વતી, ભારતી, ગૌઃ, વાણી, ભાષા, પ્રજ્ઞાપની, દેશની, વચનયોગ, યોગ.

વ્યાખ્યા-વાક્યં વચનં ચ ગીઃ સરસ્વતી ભારતી ચ ગૌર્વાક્ ભાષા પ્રજ્ઞાપની દેશની ચ વાચ્યોગો યોગશ્ચ, એતાનિ નિગદસિદ્ધાન્થેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ગાથાર્થની જેમ સમજવો. આ બધા નિગદસિદ્ધ છે. (બોલવા માગથી સમજાઈ જાય છે...)

પૂર્વોદ્દિષ્ટાં દ્રવ્યાદિભાષામાહ-

દ્રવ્યે તિવિહા ગ્રહણે અ નિસિરણે તહ ભવે પરાધાણે । ભાવે દ્રવ્યે અ સુણ ચરિત્તમારાહણી ચેવ
॥ ૨૭૧ ॥

પૂર્વે ઉદ્દેશેલી = દર્શાવેલી દ્રવ્યાદિભાષા જણાવે છે.

નિ. ૨૭૧ દ્રવ્યમાં ત્રણપ્રકારની ભાષા છે. ગ્રહણમાં, નિસર્જનમાં અને પરાધાતમાં. ભાવમાં દ્રવ્ય, શ્રુત અને ચારિત્ર છે. એ ભાષા આરાધની જ છે.

વ્યાખ્યા-‘દ્રવ્ય’ ઇતિ દ્વારપરામર્શઃ, દ્રવ્યભાષા ત્રિવિધા-ગ્રહણે ચ નિસર્ગે તથા ભવેત્પરાધાતે । તત્ર ગ્રહણં ભાષાદ્રવ્યાણાં કાયયોગેન યત્ સા ગ્રહણદ્રવ્યભાષા, નિસર્ગસ્તેષામેવ ભાષાદ્રવ્યાણાં વાગ્યોગેનોત્સર્ગક્રિયા, પરાધાતસ્તુ નિસૃષ્ટભાષાદ્રવ્યૈસ્તદન્યેષાં તથાપરિણામાપાદનક્રિયાવત્પ્રેરણમ્, એષા ત્રિપ્રકારાઽપિ ક્રિયા દ્રવ્યયોગસ્ય પ્રાધાન્યેન વિવક્ષિતત્વાત્ દ્રવ્યભાષેતિ । ‘ભાવ’ ઇતિ દ્વારપરામર્શઃ, ભાવભાષા ત્રિવિધૈવ, દ્રવ્યે ચ શ્રુતે ચારિત્ર ઇતિ, દ્રવ્યભાવભાષા શ્રુતભાવભાષા ચારિત્રભાવભાષા ચ, તત્ર દ્રવ્યં પ્રતીત્યોપયુક્તૈર્યાં ભાષ્યતે સા દ્રવ્યભાવભાષા, એવં શ્રુતાદિષ્વપિ વાચ્યમ્, ઇયં ત્રિપ્રકારાપિ વક્ત્રભિપ્રાયાત્તદ્દ્રવ્યભાવપ્રાધાન્યાપેક્ષયા ભાવભાષા, ઇયં ચૌઘત એવારાધની ચૈવેતિ, દ્રવ્યાદ્યારાધનાત્, ચશબ્દાદ્વિરાધના ચોભયં ચાનુભયં ચ ભવતિ, દ્રવ્યાદ્યારાધનાદિભ્ય ઇતિ । આહ-ઙ્હ દ્રવ્યભાવવાક્યસ્વરૂપમભિધાતવ્યં, તસ્ય પ્રસ્તુતત્વાત્, તત્ત્વિકમનયા ભાષયેતિ, ઉચ્યતે, વાક્યપર્યાયત્વાદ્ભાષાયા ન દોષઃ, તત્ત્વતસ્તસ્યૈવાભિધાનાદિતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ, અવયવાર્થં તુ વક્ષ્યતિ ।

ટીકાર્થ : ગાથામાં દ્રવ્યે = દ્રવ્ય શબ્દ એ દ્રવ્યદ્વારને સૂચવવામાટે છે.

દ્રવ્યભાષા ત્રણપ્રકારે છે. (૧) ગ્રહણમાં (૨) નિસર્ગમાં (૩) પરાધાતમાં

(૧) તેમાં કાયયોગથી ભાષાદ્રવ્યોનું જે ગ્રહણ તે ગ્રહણદ્રવ્યભાષા.

(૨) તે જ ભાષાદ્રવ્યોને (ગ્રહણકરેલા ભાષાદ્રવ્યોને) વચનયોગથી છોડવાની ક્રિયા તે નિસર્ગદ્રવ્યભાષા

(૩) છોડાયેલા ભાષાદ્રવ્યોવડે તેના સિવાયના બીજા ભાષાદ્રવ્યોને તેવા પ્રકારના પરિણામની પ્રાપ્તિ કરાવવાની ક્રિયાવાળી પ્રેરણા એ પરાધાતદ્રવ્યભાષા. (ભાષક ગ બોલે, તો ગ તરીકે બોલાયેલા શબ્દપુદ્ગલો મુખમાંથી બહાર નીકળે. બહાર સર્વત્ર ભાષાવર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલો પડેલા જ છે. આ ગ રૂપ શબ્દો બહારના પુદ્ગલો સાથે સંપર્ક

પામે, એના કારણે બહારના પુદ્ગલો પણ ગ રૂપે પરિણમવા લાગે. આમ ગ શબ્દોએ બાહ્યપુદ્ગલોને જે પ્રેરણા = ધક્કો = સંપર્ક કર્યો, તે તે પુદ્ગલોને ગ તરીકે પરિણમાવવાની ક્રિયાવાળો બન્યો...)

પ્રશ્ન : અહીં દ્રવ્યભાષાનું વર્ણન ચાલે છે. ‘દ્રવ્યસ્વરૂપ જે ભાષા તે દ્રવ્યભાષા’ આ અર્થ પ્રમાણે તો ગ્રહણકરાયેલા પુદ્ગલો જ દ્રવ્યભાષા કહેવા જોઈએ. નિસર્ગ કરાયેલા અને પરાઘાત પામેલા પુદ્ગલો જ દ્રવ્યભાષા કહેવા જોઈએ. એને બદલે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાની ક્રિયા, નિસર્ગ કરવાની ક્રિયા, પરાઘાતની ક્રિયાને દ્રવ્યભાષા શા માટે કહી ?

ઉત્તર : અહીં ગ્રહણાદિ ક્રિયામાં જે દ્રવ્યયોગ છે, એને જ પ્રધાન તરીકે વિવક્ષિત કરેલ છે, અને એટલે આ ગ્રણેય પ્રકારની ક્રિયા દ્રવ્યભાષા કહેવાઈ છે. (જો પુદ્ગલોની પ્રધાનતાની વિવક્ષા કરીએ તો એ રીતે તમે કહ્યા પ્રમાણે અર્થ થઈ શકે.)

ગાથામાં ભાવ શબ્દ ભાવદ્વારનું સુચન કરનાર છે.

ભાવભાષા ત્રણ પ્રકારે જ છે. (૧) દ્રવ્યમાં (૨) શ્રુતમાં (૩) ચારિત્રમાં એટલે કે (૧) દ્રવ્યભાવભાષા (૨) શ્રુતભાવભાષા (૩) ચારિત્રભાવભાષા.

તેમાં (૧) દ્રવ્યને આશ્રયીને ઉપયોગવાળા જીવોવડે જે ભાષા બોલાય તે (બોલાતી) ભાષા દ્રવ્યભાવ- ભાષા છે.

(સાધુ ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોનું ઉપયોગપૂર્વક નિરૂપણ કરે ત્યારે એ બોલાતી ભાષા દ્રવ્યભાવભાષા છે.)

(૨) એ રીતે શ્રુતાદિમાં પણ કહેવું અર્થાત્ શ્રુતમાં ઉપયોગવાળા જીવ વડે શ્રુતને આશ્રયીને જે ભાષા બોલાય તે શ્રુતભાવભાષા (૩) ચારિત્રમાં ઉપયોગવાળા જીવ વડે ચારિત્રને આશ્રયીને જે ભાષા બોલાય તે ચારિત્રભાવભાષા.

આ ત્રણે પ્રકારની ભાષા વક્તાના અભિપ્રાયથી તદ્દ્રવ્યભાવપ્રધાનતાની અપેક્ષાએ ભાવભાષા છે.

(આ સ્પષ્ટ રીતે સમજાતું નથી. તદ્દ્રવ્ય શબ્દ શી રીતે ઘટાવવો ? એ વિચારવું. અહીં આમ અર્થ વિચારાય કે વક્તાના અભિપ્રાયને અનુસારે તદ્દ્રવ્યનો જે એ વક્તાના મનમાં ભાવ છે, એની પ્રધાનતાને લઈને ભાવભાષા કહેવાય. એમ વક્તાનાં અભિપ્રાયને અનુસારે શ્રુતનો તે વક્તાના મનમાં જે ભાવ છે, એની પ્રધાનતાને લઈને એ ભાવભાષા કહેવાય. એમ ચારિત્રમાં પણ સમજવું. જો આ રીતે અર્થ લઈએ તો તદ્દ્રવ્યભાવપ્રાધાન્યા... એ પાઠને બદલે તદ્દ્રવ્યાદિભાવપ્રાધાન્યા એમ પાઠ વધુ સંગત

થાય. જેથી આદિ પદ દ્વારા શ્રુત અને ચારિત્ર લઈ શકાય...)

આ ભાવભાષા સામાન્યથી જ આરાધની જ છે કેમકે એમાં દ્રવ્ય, શ્રુત અને ચારિત્રની આરાધના થાય છે. (ઉપયોગપૂર્વક દ્રવ્યનું નિરૂપણ કરવામાં આવે ત્યારે દ્રવ્યનું વાસ્તવિકસ્વરૂપ જ નિરૂપણ કરાય છે, આમ દ્રવ્યના વાસ્તવિકસ્વરૂપને દર્શાવવું એ દ્રવ્યની આરાધના જ છે. એમ શ્રુતમાં ઉપયોગ રાખીને જે બોલાય એ શ્રુતાનુસારી બોલાય, એ શ્રુતની આરાધના ગણાય...)

ચ શબ્દથી સમજવું કે એ ભાવભાષા વિરાધના, ઉભય = આરાધના-વિરાધના અને અનુભય = અનારાધના-અવિરાધના પણ હોય છે. કેમકે એમાં દ્રવ્યની આરાધનાવગેરે થાય છે.

(આગળ ચારપ્રકારની ભાવભાષા દર્શાવાશે. એ ચારેય દ્રવ્યમાં, શ્રુતમાં અને ચારિત્રમાં યથાસંભવ ઘટે. એમાં સત્યભાષા દ્રવ્યાદિની આરાધના રૂપ બને છે.

અસત્યભાષા દ્રવ્યાદિની વિરાધના રૂપ બને છે.

સત્યામૃષાભાષા દ્રવ્યાદિની આરાધનાવિરાધના રૂપ બને છે.

અસત્યામૃષા ભાષા દ્રવ્યાદિની અનારાધના - અવિરાધના રૂપ બને છે.

એ અપેક્ષાએ અહીં એ ચાર વસ્તુ દર્શાવી છે.)

પ્રશ્ન : આ વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયન ચાલે છે, એમાં વાક્યના નિક્ષેપા કરવાના હતા. એને બદલે તમે તો ભાષાશબ્દ નિક્ષેપા કરીને એના જ ભેદો બતાવી રહ્યા છો. ખરેખર તો વાક્ય જ અહીં પ્રસ્તુત હોવાથી દ્રવ્યવાક્ય અને ભાવવાક્યનું સ્વરૂપ કહેવું જોઈએ. આ ભાષાવડે શું કામ ?

ઉત્તર : અરે, ભાઈ ! ભાષાશબ્દએ વાક્યનો જ પર્યાયવાચી શબ્દ હોવાથી ભાષાશબ્દના નિક્ષેપા કરીએ તો પણ એમાં કાંઈ દોષ નથી. પરમાર્થથી વિચારીએ તો તો વાક્યનું જ નિરૂપણ થયેલું છે.

આમ ગાથાનો સમુદાયાર્થ કહેવાઈ ગયો. અવયવાર્થને તો આગળ કહેશે.

તત્ર દ્રવ્યભાવભાષામધિકૃત્યારાધન્યાદિભેદયોજનામાહ-

આરાહણી ડ દવ્વે સચ્ચા મોસા વિરાહણી હોઈ. સચ્ચામોસા મીસા અસચ્ચમોસા ય પડિસેહા

॥ ૨૭૨ ॥

તેમાં દ્રવ્યભાવભાષાને આશ્રયીને આરાધની વગેરે ભેદોની યોજના બતાવે છે.

એટલે કે દ્રવ્યભાવભાષામાં આરાધની વગેરે ચાર ભેદો બતાવે છે.

નિ.૨૭૨ દ્રવ્યમાં સત્યભાષા આરાધની, મૃષા વિરાધની થાય. સત્યામૃષા મિશ્ર અને અસત્યામૃષા પ્રતિષેધ છે.

વ્યાખ્યા-આરાધ્યતે-પરલોકાપીડયા યથાવદ્ભિધીયતે વસ્ત્વનયેત્યારાધની તુ 'દ્રવ્ય' इति द्रव्यविषया भावभाषा सत्या, तुशब्दात् द्रव्यतो वीराधन्यपि काचित्सत्या, परपीडासंरक्षणफलभावाराधनादिति, मृषा विराधनी भवति, तद्व्यान्यथाभिधानेन तद्विराधनादिति भावः, सत्यामृषा मिश्रा, मिश्रेत्याराधनी विराधनी च, असत्यामृषा च 'प्रतिषेध' इति नाराधनी नापि विराधनी, तद्वाच्यद्रव्ये तथोभयाभावादिति, आसां च स्वरूपमुदाहरणैः स्पष्टीभविव्यतीति गाथार्थः ॥

ટીકાર્થ : જીવને પરલોકમાં પીડા ન થાય એ રીતે જે ભાષાવડે વસ્તુ વાસ્તવિકરૂપે કહેવાય તે ભાષા આરાધની એમાં દ્રવ્યવિષયકભાવભાષામાં સત્યભાષા આરાધની બને.

ગાથામાં તુ શબ્દ લખેલો છે, એનાથી એ જણાવે છે કે કોઈક ભાષા દ્રવ્યથી વિરાધની હોય. અર્થાત્ દ્રવ્યના ખોટા સ્વરૂપની પ્રતિપાદક હોય છતાં આવી કોઈક ભાષા સત્ય બની શકે છે. કેમકે એમાં પરપીડાનું સંરક્ષણ એ જોડે ફળ છે, તેવા શુભભાવની આરાધના થાય છે. (હરણો જમણી બાજુ ગયા, અને સાધુ દોડતા શિકારીઓને કહે કે હરણો ડાબી બાજુ ગયા. તો આ હરણદ્રવ્યનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ દર્શાવ્યું ન હોવાથી દ્રવ્યતઃ વિરાધની છે. છતાં સાધુના મનમાં એવો ભાવ પડેલો છે કે “મારે હરણોને બચાવવા છે...” આ ભાવના કારણે એ દ્રવ્યતઃ મૃષા બોલે છે. પણ એનાથી પરપીડાનું સંરક્ષણ થાય છે. આમ આવી ભાષામાં પરપીડાનું સંરક્ષણ થવારૂપ ફલવાળા એવા ભાવની આરાધના થતી હોવાથી આ દ્રવ્યથી વિરાધની પણ કોઈક ભાષા સત્યા ગણાય છે અને એ ભાવતઃ આરાધની ગણાય છે.)

દ્રવ્યભાવ ભાષામાં મૃષાભાષા વિરાધની છે. કેમકે તે દ્રવ્યનું અન્યથા = વિપરીતરીતે કથન કરવાદ્વારા તેની વિરાધના કરાઈ છે.

દ્રવ્યભાવભાષામાં સત્યામૃષાભાષા મિશ્ર બને. મિશ્ર એટલે આરાધની-વિરાધની. દ્રવ્યભાવભાષામાં અસત્યામૃષાભાષા પ્રતિષેધ છે અર્થાત્ એ આરાધની નથી કે વિરાધની પણ નથી. કેમકે એ ભાષાદ્વારા જે દ્રવ્ય વાચ્ય બને છે, એમાં તેવાપ્રકારે આરાધના અને વિરાધના એ બંનેનો અભાવ છે. (સત્યામાં કે મૃષામાં જેવા પ્રકારની આરાધનાદિ દેખાય

છે, તેવા પ્રકારની આરાધનાદિ આમાં દેખાતા નથી... બાકી તો એમાં પણ કથંચિત્ આરાધનાદિ છે.)

આ ચારેય ભાષાઓનું સ્વરૂપ ઉદાહરણોવડે સ્પષ્ટ થશે.

તત્ર સત્યામાહ-

જળવયસમ્મયઠવળા નામે રુવે પડુચ્ચ સચ્ચે અ । વવહારભાવજોગે દસમે ઓવમ્મસચ્ચે અ ॥ ૨૭૩ ॥

તેમાં સત્યાભાષા કહે છે.

નિ.૨૭૩ જનપદ, સમ્મત, સ્થાપના, નામ, રૂપ, પ્રતીત્વ, વ્યવહાર, ભાવ, યોગ, અને દશમું ઔપમ્યસત્ય છે.

વ્યાખ્યા-સત્યં તાવદ્વાક્યં દશપ્રકારં ભવતિ, જનપદસત્યાદિભેદાત્ તત્ર જનપદસત્યં નામ નાનાદેશભાષારૂપમપ્યવિપ્રતિપત્ત્યા યદેકાર્થપ્રત્યાયનવ્યવહારસમર્થમિતિ, યથોદકાર્થે કોઢ્ઢળાકાદિષુ પયઃ પિચ્ચમુદકં નીરમિત્યાદ્યદુષ્ટવિવક્ષાહેતુત્વાન્નાજન-પદેષ્વિષ્ટાર્થપ્રતિપત્તિજનકત્વાદ્યવહારપ્રવૃત્તેઃ સત્યમેતદિતિ, એવં શેષેષ્વપિ ભાવના કાર્યા । સમ્મતસત્યં નામ-કુમુદકુવલયોત્પલતામરસાનાં સમાને પઢ્ઢસંભવે ગોપાદીનામપિ સમ્મતમરવિન્દમેવ પઢ્ઢજમિતિ । સ્થાપનાસત્યં નામ અક્ષરમુદ્રાવિન્યાસાદિષુ યથા માષકોડ્યં કાર્ષાપણોડ્યં શતમિદં સહસ્ત્રમિદમિતિ । નામસત્યં નામ કુલમવર્ધયન્નપિ કુલવર્દ્ધન ઇત્યુચ્યતે ધનમવર્ધયન્નપિ ધનવર્દ્ધન ઇત્યુચ્યતે અયક્ષશ્ચ યક્ષ ઇતિ । રૂપસત્યં નામ અતદ્ગુણસ્ય તથારૂપધારણં રૂપસત્યં, યથા પ્રપચ્ચયતેઃ પ્રવ્રજિતરૂપધારણમિતિ । પ્રતીત્યસત્યં નામ યથા અનામિકાયા દીર્ઘત્વં હ્રસ્વત્વં ચેતિ, તથાહિ-અસ્યાનન્તપરિણામસ્ય દ્રવ્યસ્ય તત્તત્સહકારિકારણસંનિધાનેન તત્તદ્રૂપમભિવ્યજ્યત ઇતિ સત્યતા । વ્યવહારસત્યં નામ દહ્યતે ગિરિર્ગલતિ ભાજનમનુદરા કન્યા અલોમા એડકેતિ ગિરિગતતૃણાદિદાહે વ્યવહારઃ પ્રવર્તતે તથોદકે ચ ગલતિ સતિ તથા સંભોગજબીજપ્રભવોદરાભાવે ચ સતિ તથા લવનયોગ્યલોમાભાવે સતિ । ભાવસત્યં નામ શુક્લા બલાકા, સત્યપિ પદ્મવર્ણસંભવે શુક્લવર્ણોત્કટત્વાચ્છુક્લેતિ । યોગસત્યં નામ છત્રયોગાચ્છત્રી દણ્ડયોગાદ્દણ્ડીત્યેવમાદિ । દશમઔપમ્યસત્યં ચ, તત્રૌપમ્યસત્યં નામ સમુદ્રવત્તટાગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : સત્યવાક્ય દસપ્રકારે છે, કેમકે એના જનપદસત્ય વગેરે (દસ) ભેદો

છે. તેમાં

(૧) જનપદ સત્ય : એટલે જુદા જુદા દેશની ભાષા રૂપે એવું પણ જે સત્ય વિરોધ વિના એકજ અર્થની પ્રતીતિ કરાવવા અને એક જ અર્થનો વ્યવહાર કરવામાટે સમર્થ હોય તે. દા.ત. પાણી રૂપી એક અર્થમાં કોંકણાદિ દેશોમાં **પયઃ**, **પિચ્ચ**, **ઉદક**, **નીર** વગેરે શબ્દો વપરાય છે. આ વાક્ય અદુષ્ટવિવક્ષાથી ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે કે વક્તા જુદા જુદા કોઈપણ શબ્દો બોલે છે, એમાં એના મનમાં કોઈ ખરાબવિવક્ષા નથી. પાણીનાં બોધાદિ કરાવવાનો જ એનો ભાવ છે. એટલે આ વાક્ય સત્ય કહેવાય. આ વાક્યો જુદા જુદા દેશોમાં ઈષ્ટઅર્થની પ્રતિપત્તિને = બોધને ઉત્પન્નકરનાર છે, માટે એ સત્ય કહેવાય. એ વાક્યદ્વારા ‘આ પાણી છે’ વગેરે બધો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે. માટે એ સત્ય છે.

આ રીતે બાકીની નવ સત્ય ભાષામાં પણ આ હેતુઓ વિચારી લેવા.

(આશય એ છે કે એકમાણસ એક જગ્યાએ પાણી માટે **પયઃ** શબ્દ વાપરે અને અન્ય દેશમાં જઈને **પિચ્ચ** શબ્દ બોલે, તો કોઈક એમ કહે છે કે ‘આ મૂષા બોલે છે’, પહેલાં તો એ પાણીને **પયઃ** કહેતો હતો. અહીં એ કેમ **પિચ્ચ** કહે છે ?” એના સમાધાન રૂપે આ પદાર્થ દર્શાવ્યો છે કે આ બધા જ શબ્દો કોઈ દુષ્ટભાવથી બોલાતા નથી. દરેક સ્થાનમાં શ્રોતાઓને ઈષ્ટપદાર્થનો બોધ કરાવે જ છે અને એ શબ્દ પ્રમાણે બધો વ્યવહાર પ્રવર્તે જ છે. એટલે એ ભાષાને મૂષા ન કહેવાય પણ જનપદસત્ય કહેવાય.)

(૨) સંમતસત્ય : કુમુદ, કુવલય, ઉત્પલ અને તામરસ આ બધા પદાર્થો કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે એ બધામાં પંકોત્પત્તિ સમાન છે. આમ છતાં પણ ગોવાળવગેરેને પણ આ સંમત છે કે અરવિંદ = ઉત્પલ એ જ પંકજ કહેવાય. (પંકાત્ જાયતે ઇતિ પંકજં જે કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થાય તે પંકજ. આ પ્રમાણે તો ઉપરની બધી વસ્તુમા પંકજ શબ્દ વાપરી શકાય. પણ એ નથી વપરાતો, માત્ર કમળમાં જ વપરાય છે. કેમકે બધાને એજ સંમત છે..)

(૩) સ્થાપનાસત્ય : અક્ષરો અને મુદ્રાના વિન્યાસવગેરેમાં જેમ આ માષક, આ કાર્ષાપણ, આ સો, આ હજાર... એ સ્થાપના સત્ય. (અહીં હજાર વસ્તુ નથી. પરંતુ **સહસ્રં** એમ અક્ષરોનો વિન્યાસ કરેલો છે. એમ મુદ્રાનો વિન્યાસ કરેલો હોય. ૧૦૦૦ એમ આંકડા લખેલા હોય તો એ પણ સ્થાપનાસત્ય કહેવાય છે.)

(૪) નામસત્ય : કોઈક પુરુષ કુલને વધારતો ન હોય છતાં એનું નામ કુલવર્ધન હોય, તો એને એ નામથી બોલાવાય છે. એમાં એ બોલનારને મૃષ્ટા ન લાગે. એ નામસત્ય ગણાય. એમ ધનને નહિ વધારતો પુરુષ પણ ધનવર્ધન એ પ્રમાણે કહેવાય છે. એમ જે યક્ષ નથી, તે પણ યક્ષ એ પ્રમાણે કહેવાય છે.

(૫) રૂપસત્ય : અતદ્ગુણનું તથારૂપનું ધારણ એ રૂપસત્ય. (તસ્યગુણાઃ = તદ્ગુણાઃ । ન વિદ્યતે તદ્ગુણાઃ યસ્ય સ અતદ્ગુણઃ સાધુના ગુણવિનાનો માણસ સાધુવેષનું ધારણ કરે, વૈદ્યના ગુણવિનાનો માણસ વૈદ્યવેષનું ધારણ કરે... વગેરે.) દા.ત. ખોટાસાધુનું સાધુરૂપનું ધારણ એ રૂપસત્ય. (એને સાધુ કહેવો એ પણ રૂપસત્ય છે.)

(૬) પ્રતીત્યસત્ય : અપેક્ષાએ સત્ય. જેમકે અનામિકાઆંગળીની (પૂજા કરવાની આંગળીની) દીર્ઘતા અને હ્રસ્વતા એ પ્રતીત્યસત્ય છે. તે આ પ્રમાણે - આ દ્રવ્ય અનંતા પરિણામવાળું છે. જ્યારે તે તે સહકારી કારણોનું સંનિધાન થાય, ત્યારે તેનાવડે દ્રવ્યનું તે તે સ્વરૂપ પ્રગટ કરાય છે. આ રીતે આની સત્યતા છે. (આશય એ છે કે અનામિકા એ ટચલી આંગળીની અપેક્ષાએ દીર્ઘ છે, વચલી આંગળીની અપેક્ષાએ હ્રસ્વ છે. આ અનામિકાઆંગળીરૂપી દ્રવ્યમાં અનંતા પરિણામો = ધર્મો છે જ, પણ એને પ્રગટ થવા માટે સહકારી કારણ જોઈએ. એનામાં દીર્ઘત્વ, હ્રસ્વત્વ બંને છે. પણ ટચલી આંગળી રૂપી સહકારિકારણ દ્વારા તેમાં દીર્ઘત્વ પરિણામ પ્રગટ થાય છે, અને વચલી આંગળી રૂપી સહકારિકારણ દ્વારા તેનામાં હ્રસ્વત્વ પ્રગટ થાય છે.. માતા-પુત્ર, પિતા-પુત્ર, ભાઈ-બહેન... આ બધા સસંબંધિક પદાર્થોમાં પ્રતીત્યસત્ય સંભવિત છે.)

(૭) વ્યવહારસત્ય : પર્વત બળે છે, ભાજન ગળે છે, કન્યા પેટ વિનાની છે, ઘેંટી રૂંવાટી વિનાની છે... આ બધો વ્યવહાર થાય છે. આમાં પર્વતમાં રહેલ ઘાસ બળે તો પણ પર્વત બળે એમ કહેવાય છે. એમ ભાજનમાંનું પ્રવાહી ગળે છે છતાં ભાજન ગળતું કહેવાય. સંભોગ-મૈથુન સેવનથી જન્ય બીજની-ગર્ભની ઉત્પત્તિ જેમાં થઈ શકે એવા પેટનો અભાવ હોવાથી પેટવાળી પણ કન્યા અનુદરા કહેવાય. (જેમકે પાંચેક વર્ષની છોકરી) તથા કાપી શકાય એવી રૂંવાટી ન હોવાથી રૂંવાટી હોવા છતાં પણ ઘેંટી લોમરહિત કહેવાય. આ બધું વ્યવહારથી સત્ય છે.

(૮) ભાવસત્ય : 'બગલો સફેદ છે' એમ બોલાય છે. ખરેખર તો એમાં પાંચેય વર્ણો છે, છતાં પણ સફેદ વર્ણરૂપી ભાવની = પર્યાયની ઉત્કટતા હોવાથી બગલો સફેદ કહેવાય છે.

(૯) યોગસત્ય : છત્રના યોગથી = સંબંધથી માણસ છત્રી કહેવાય. (છત્રિનું પ્રથમા એકવચન, છત્રીવાળો) દંડના યોગથી દંડી કહેવાય વગેરે પછી ભલેને તે વખતે છત્ર વિગેરે ધારણ ન કર્યું હોય. આ યોગસત્ય છે.

(૧૦) ઔપમ્યસત્ય : તળાવ સમુદ્ર જેવું છે... આ ઉપમાસત્ય છે.

ઉક્તા સત્યા, અધુના મૃષામાહ-

કોહ માણે માયા લોભે પેજ્જે તહેવ દોસે અ । હાસભણ અક્ષાઈય ઉવઘાણ નિરસિઆ દસમા ॥ ૨૭૪ ॥

સત્યાભાષા કહેવાઈ ગઈ.

હવે મૃષાભાષા કહે છે.

નિ.૨૭૪ ક્રોધમાં, માનમાં, માયામાં, લોભમાં, પ્રેમમાં, દ્વેષમાં, હાસ્યમાં ભયમાં, આખ્યાયિકામાં અને દશમી ઉપધાતમાં નિશ્ચિત છે.

વ્યાખ્યા-ક્રોધ ઇતિ ક્રોધનિસૂતા યથા ક્રોધાભિભૂતઃ પિતા પુત્રમાહ-ન ત્વં મમ પુત્રઃ, યદ્વા ક્રોધાભિભૂતો વક્તિ તદાશયવિપત્તિતઃ સર્વમેવાસત્યમિતિ, एवं માનનિસૂતા માનાધ્માતઃ ક્વચિત્કેનચિદત્પથનોઽપિ પૃષ્ઠ આહ-મહાધનોઽહમિતિ, માયાનિસૂતા માયાકારપ્રભૂતય આહુઃ-નષ્ટો ગોલક ઇતિ, લોભનિસૂતા વણિકપ્રભૂતીનામન્યથાક્રીતમેવેત્યમિદં ક્રીતમિત્યાદિ, પ્રેમનિસૂતા અતિરક્તાનાં દાસોઽહં તવેત્યાદિ, દ્વેષનિસૂતા મત્સરિણાં ગુણવત્યપિ નિર્ગુણોઽયમિત્યાદિ, હાસ્યનિસૂતા કાન્દર્પિકાનાં કિંચિત્કસ્યચિત્સંબન્ધિ ગૃહીત્વા પૃષ્ઠાનાં ન દૃષ્ટમિત્યાદિ, ભયનિસૂતા તસ્કરાદિગૃહીતાનાં તથા તથા અસમજ્ઞસાભિધાનમ્, આખ્યાયિકાનિસૂતા તત્પ્રતિબદ્ધોઽસત્પ્રલાપઃ, ઉપધાતનિસૂતા અચૌરે ચૌર इत्यभ्याख्यानवचनमिति गाथार्थः ॥

ટીકાર્થ : (૧) ક્રોધમાં એટલે ક્રોધનિસૂતા ભાષા. જેમકે ક્રોધથી અભિભૂત પિતા પુત્રને કહે કે “તું મારો પુત્ર નથી.” અથવા તો ક્રોધથી અભિભૂત માણસ જે બોલે, તે શુભ આશયનો વિનાશ હોવાથી બધું જ અસત્ય છે.

(૨) એ રીતે માનનિસૂતા ભાષા સમજવી. માનથી ધમધમતો માણસ ઓછાધનવાળો હોય તો પણ ક્યાંક કોઈક વડે પુછાય તો કહે કે “હું ઘણાં ધનવાળો છું.”

(૩) માયાનિસૂતા ભાષા આ પ્રમાણે કે માયાકાર = જાદુગર વગેરે બોલે-કે ગોળો

નષ્ટ થઈ ગયો. ખોવાઈ ગયો.. (મોટો ગોળો ગુમ કરી દે... એ બધું દેખાડે.)

(૪) લોભનિસૂતા ભાષા વણિક્વગેરેની હોઈ શકે. તેઓ બીજી રીતે ખરીદાયેલી વસ્તુ પણ આ “આ પ્રમાણે ખરીદાયેલી છે” એમ બોલે. (સસ્તામાં ખરીદેલી હોય છતાં મોંઘી બતાવે...)

(૫) પ્રેમનિસૂતા ભાષા અતિરાગીઓની હોય. તેઓ સ્ત્રીને કહે કે “હું તારો દાસ છું” વગેરે.

(૬) દ્વેષનિસૂતા ભાષા ઈર્ષ્યાળુઓની હોય. તેઓ ગુણવાનને વિશે પણ આ “ગુણરહિત છે” એમ બોલે.

(૭) હાસ્યનિસૂતા ભાષા કાંદર્પિકોની (જોકરો જેવાની) હોય. તેઓ કોઈકની કંઈક વસ્તુ લીધા પછી કોઈ પૂછે તો એમ જવાબ આપે કે મેં જોઈ નથી. (મશ્કરીમાં, હાસ્ય રૂપે આવું કરે.)

(૮) ભયનિસૂતા ભાષા ચોર વગેરેથી પકડાયેલાની હોય. તેઓ ત્યારે તે તે રીતે ગમે તેવું બોલતા હોય છે.

(૯) આખ્યાયિકાનિસૂતા એટલે આખ્યાયિકાપ્રતિબદ્ધ ખોટો પ્રલાપ. (કેટલીક સાવ કાલ્પનિક વાર્તાઓ. ઉખાણાઓ એ બધું આખ્યાયિકા તરીકે ગણવું. એમાં અસત્ = ખોટા પ્રસંગાદિ કલ્પનાથી કહેવા... હા ! વૈરાગ્યહેતુભૂત ઉચિતકાલ્પનિકકથા અસંગત નથી.)

(૧૦) ઉપઘાતનિસૂતા એટલે જે ચોર નથી, તેને વિશે “આ ચોર છે” એવું આરોપ મૂકતું વચન. (એમાં પેલાને આઘાત લાગે, એની હિંસા થવાનો સંભવ...)

उक्ता मृषा, साम्प्रतं सत्यामृषामाह-

उत्पन्नविगयमीसग जीवमजीवे अ जीवअज्जीवे । तहऽणंतमीसगा खलु परित्त अद्धा अ अद्धद्धा ॥ २७५ ॥

મૃષાભાષા કહેવાઈ ગઈ.

હવે સત્યામૃષાભાષા કહે છે.

નિ.૨૭૫ ઉત્પન્ન, વિગત, મિશ્ર, જીવ, અજીવ, જીવાજીવ, અનંતમિશ્ર, પ્રત્યેકમિશ્ર, અદ્દામિશ્ર, અદ્દદ્દમિશ્ર આ દસ સત્યા મૃષા છે.

व्याख्या- ‘उत्पन्नविगतमिश्रके’ति उत्पन्नविषया सत्यामृषा यथैकं नगरमधिकृत्यास्मिन्नद्य दश दारका उत्पन्ना इत्यभिदधतस्तत्र्यूनाधिकभावे, व्यवहारतोऽस्याः

સત્યામૃષાત્વાત્, શ્વસ્તે શતં દાસ્યામિ इत्यभिधाय पञ्चाशत्स्वपि दत्तेषु लोके मृषात्वादर्शनात्, अनुत्पन्नेष्वेवादत्तेष्वेव (च) मृषात्वसिद्धेः, सर्वथा क्रियाभावेन सर्वथा व्यत्ययादित्येवं विगतादिष्वपि भावनीयमिति, तथाच विगतविषया सत्यामृषा यथैकं ग्राममधिकृत्यास्मिन्नद्य दश वृद्धा विगता इत्यभिदधतस्तन्यूनाधिकभावे, एवं मिश्रका सत्यामृषा उत्पन्नविगतोभयसत्यामृषा, यथैकं पत्तनमधिकृत्याहास्मिन्नद्य दश दारका जाता दश च वृद्धा विगता इत्यभिदधतस्तन्यूनाधिकभावे, जीवमिश्रा-जीवविषया सत्यामृषा यथा जीवन्मृतकृमिराशौ जीवराशिरिति, अजीवमिश्रा च-अजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मिन्नेव प्रभूतमृतकृमिराशावजीवराशिरिति, जीवाजीवमिश्रेति-जीवाजीवविषया सत्यामृषा यथा तस्मिन्नेव जीवन्मृतकृमिराशौ प्रमाणनियमेनैतावन्तो जीवन्त्येतावन्तश्च मृता इत्यभिदधतस्तन्यूनाधिकभावे । 'तथानन्तमिश्रा खल्वि'ति अनन्तविषया सत्यामृषा यथा मूलकन्दादौ परीतपत्रादिमत्यनन्तकायोऽयमित्यभिदधतः । परीतमिश्रा - परीतविषया सत्यामृषा यथा अनन्तकायलेशवति परीतम्लानमूलादौ परीतोऽयमित्यभिदधतः । अद्धमिश्रा-कालविषया सत्यामृषा यथा कश्चित् कस्मिंश्चित् प्रयोजने सहायांस्त्वरयन् परिणतप्राये वासर एव रजनी वर्तत इति ब्रवीति, अद्धद्धमिश्रा च दिवसरजन्येकदेशः अद्धद्धोच्यते, तद्विषया सत्यामृषा यथा कस्मिंश्चित् प्रयोजने त्वरयन् प्रहरमात्र एव मध्याह्न इत्याह । एवं मिश्रशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यत इति गाथार्थः ॥

ટીકાર્થ : (૧) ઉત્પન્ન = જન્મસંબંધી સત્યામૃષા જેમકે કોઈક એક નગરને આશ્રયીને બોલાય કે આજે દસ છોકરા ઉત્પન્ન થયા છે" હવે જો દસ કરતા ઓછા હોય કે વધારે હોય તો બોલનારાની ભાષા સંપૂર્ણ સાચી કે સંપૂર્ણખોટી ન ગણાતા સત્યામૃષા ગણાય.

પ્રશ્ન : પણ દસ કરતા ઓછી-વત્તી સંખ્યા હોય તો મૃષા જ ગણોને ?

ઉત્તર : ના. વ્યવહારથી આ ભાષા સત્યામૃષા કહેવાય છે.

પ્રશ્ન : પણ શી રીતે ?

ઉત્તર : જેમ કોઈ કહે કે "આવતીકાલે તને ૧૦૦રૂ. આપીશ" અને બીજાદિવસે એ ૫૦રૂ. આપે તો એ ભાષા લોકમાં મૃષા તરીકે દેખાતી નથી. હા ! એકપણ બાળક ઉત્પન્ન થયો જ ન હોય અને દસોત્પત્તિ કહે, એમ ૧૦૦રૂ. આપવાનું કહ્યા છતાં એકપણ રૂપિયો ન આપે તો જ એ ભાષા મૃષા તરીકે ગણાય છે. કેમકે સર્વથાક્રિયાભાવથી સર્વથાવ્યત્યય થાય છે. (૧૦ બાળક ઉત્પન્ન થવાનું બોલે, તો દસેદસની ઉત્પત્તિ ક્રિયા એ સર્વથાક્રિયાભાવ કહેવાય. અહીં એકપણ ઉત્પન્ન નથી થયો,

એટલે સર્વથાક્રિયાભાવથી સર્વથાવ્યત્યય-વિપરીત થાય છે, માટે મૃષા. જો પાંચ ઉત્પન્ન થયા હોય, તો સર્વથાક્રિયાભાવથી સર્વથાવ્યત્યય ન રહે, પણ કથંચિત્ વ્યત્યય રહે... એટલે ત્યાં સત્યામૃષા ગણાય

અથવા તો સર્વથા ક્રિયાભાવેન=ક્રિયા અભાવેન એમ પણ છૂટું પડી શકે. તો અર્થ એવો થાય કે અહીં ઉત્પત્તિ ક્રિયાનો સર્વથા અભાવ છે, અને એટલે '૧૦ ઉત્પન્ન થયા' એ વચનથી સર્વતા ઊંધું થયું છે. માટે આ મૃષા કહેવાય. જો પાંચેક ઉત્પન્ન થયા હોય, તો સર્વથા ઉત્પત્તિક્રિયાનો અભાવ નથી, પરંતુ કથંચિત્ ઉત્પત્તિક્રિયાનો અભાવ છે. અને એટલે ત્યાં વચન કરતાં સર્વથા વિપરીત નથી, પણ કથંચિત્ વિપરીત છે.... એટલે એ સર્વથા મૃષા ન ગણાય. પણ કથંચિત્ મૃષા એટલે કે સત્યામૃષા ગણાય. આમ સર્વથા ક્રિયાભાવેન સર્વથા વ્યત્યયાત્ પંક્તિનો યથોચિત્ અર્થ વિચારવો.)

આ રીતે વિગતાદિમાં પણ વિચારી લેવું. એજ કહે છે કે

(૨) વિગતસંબંધી સત્યામૃષા આ પ્રમાણે કે એક ગામને આશ્રયીને એમ બોલાય કે “આજે દસ વૃદ્ધો મરી ગયા” તો જો એમાં ઓછા કે વધુ મર્યા હોય તો બોલનારાની ભાષા સત્યામૃષા કહેવાય.

(૩) એ પ્રમાણે મિશ્ર સત્યામૃષા એટલે કે ઉત્પન્નવિગતોભય સત્યામૃષા. જેમકે એક નગરને આશ્રયીને એમ બોલાય કે આ નગરમાં આજે દસ છોકરા જન્મ્યા અને દસ વૃદ્ધો મર્યા.” હવે જો આમાં ઓછા કે વધુ જન્મ્યા મર્યા હોય તો બોલનારાની આ ભાષા મિશ્રસત્યામૃષા ગણાય. (આમાં (૧) દસ જન્મ્યા, પણ ૧૦ મરવામાં ન્યૂનાધિકતા હોય (૨) દસ જ મર્યા, પણ દસના જન્મમાં ન્યૂનાધિકતા હોય (૩) દસ જન્મવામાં અને મરવામાં બંનેમાં ન્યૂનાધિકતા હોય... તો આ બધી જ ભાષા મિશ્ર સત્યામૃષા જ ગણાશે.)

(૪) જીવસંબંધી સત્યામૃષા. જેમકે જીવતા અને મરેલા બંને પ્રકારના કરમીયાંઓનાં ઢગલાં ને માટે એ બોલાય કે “આ જીવરાશિ છે.”

(૫) અજીવસંબંધી સત્યામૃષા. જેમકે તે જ ઘણાં મરેલા પણ થોડાક જીવતાં એવા કરમીયાંના ઢગલાને માટે એમ બોલાય કે “આ અજીવરાશિ છે.”

(૬) જીવાજીવ સંબંધી સત્યામૃષા. જેમકે જીવતા અને મરેલા બંને પ્રકારના કરમીયાંઓના તે જ ઢગલાને માટે પ્રમાણના નિયમવડે = ચોક્કસ સંખ્યાથી બોલાય કે “આટલા કરમીયાં આમાં જીવે છે અને આટલા કરમીયાં મરી ગયા છે” અને એમાં જો

સંખ્યાની ન્યૂનાધિકતા હોય તો આ જીવાજીવોભય સત્યામૃષા ગણાય.

(૭) અનન્તમિશ્રા એટલે કે અનંતકાયસંબંધી સત્યામૃષા ભાષા. જેમકે જે અનંતકાયના મૂલ-કન્દાદિ પ્રત્યેકવનસ્પતિરૂપ પાંદડાવાળા છે, તેને માટે “આ અનંતકાય છે” એમ બોલનારાને આ અનંતમિશ્રાભાષા થાય. (મૂલકન્દાદિ અનંતકાયરૂપ છે. પણ એની સાથે જોડાયેલા પાંદડાદિ પ્રત્યેકવન. છે. એટલે એ સંપૂર્ણ અનંતકાય ન કહેવાય. એમ કહીએ તો એ ભાષા સત્યામૃષા ગણાય.)

(૮) પરીતમિશ્રા એટલે કે પ્રત્યેકવનસ્પતિ સંબંધી સત્યામૃષા. જેમકે પ્રત્યેકવનસ્પતિમાં પણ કુંપળ અનંતકાય હોય તેવી કુંપળયુક્ત પ્રત્યેકવનસ્પતિકાયને ‘આ પ્રત્યેક છે’. એ પ્રમાણે બોલનારાને સત્યામૃષા છે.

(૯) અદ્વામિશ્રા એટલે કે કાલસંબંધી સત્યામૃષા. જેમકે કોઈક માણસ કોઈક કામ આવી પડે ત્યારે પોતાના સહાયકોને - સહવર્તીઓને ઉતાવળ કરાવે, એ વખતે દિવસ હજી પરિણતપ્રાય હોય, એટલે દિવસ સંપૂર્ણ પૂરો થયો ન હોય, પણ પૂરો થવાની તૈયારી હોય ત્યારે જ એ કહે કે “રાત્રિ વર્તે છે.” અર્થાત્ “જલ્દી કરો, જલ્દી કરો. રાત થઈ ગઈ” એમ બોલે. (અહીં રાત્રિ થઈ નથી, પણ થવા જ આવી છે. એટલે સત્યા અને મૃષા બંનેનું મિશ્રણ ગણાય છે.)

(૧૦) અદ્વદ્વામિશ્રા... એમાં દિવસ કે રાત્રિનો એકભાગ તે અદ્વદ્વા કહેવાય છે. તે સંબંધી મૃષા આ પ્રમાણે કે કોઈક પ્રયોજન આવી પડે એટલે ઉતાવળ કરાવતો માણસ હજી તો દિવસનો એકપ્રહર જ થયો હોય અને “મધ્યાહ્ન થઈ ગયો”. એમ બોલે.

આમ મિશ્રશબ્દ દરેકમાં જોડવો.

ઉક્તા સત્યામૃષા, સામ્પ્રતમસત્યામૃષામાહ-

આમંતણિ આળવળી જાયણિ તહ પુચ્છળી અ પન્નવળી । પચ્ચક્ષ્ત્રાળી ભાસા ભાસા ઇચ્છાણુલોમા
અ ॥ ૨૭૬ ॥

સત્યામૃષા કહેવાઈ.

હવે અસત્યામૃષા (અસત્યા-અમૃષા) કહેવાય છે.

નિ.૨૭૬ આમંત્રણી, આજ્ઞાપની, યાયની, પૃચ્છની, પ્રજ્ઞાપની,
પ્રત્યાખ્યાનીભાષા, ઈચ્છાણુલોમા ભાષા...

ઘ્યાઘ્યા-આમન્ત્રણી યથા હે દેવદત્ત ઇત્યાદિ, ઇષા કિલાપ્રવર્તકત્વાત્સત્યા-

દિભાષાત્રયલક્ષણવિયોગતસ્તથાવિધદલોત્પત્તેરસત્યામૃષેતિ, અવમાજ્ઞાપની યથેદં કુરુ, ઇયમપિ તસ્ય કરુણાકરુણભાવતઃ પરમાર્થે નૈકત્રાપ્યનિયમાત્તથાપ્રતીતેઃ અદુષ્ટવિવક્ષાપ્રસૂતત્વાદસત્યામૃષેતિ, એવં સ્વબુદ્ધ્યાઽન્યત્રાપિ ભાવના કાર્યેતિ । યાચની યથા ભિક્ષાં પ્રયચ્છેતિ, તથા પ્રચ્છની યથા કથમેતદિતિ, પ્રજ્ઞાપની યથા હિંસાપ્રવૃત્તો દુઃખિતાદિર્ભવતિ, પ્રત્યાખ્યાની ભાષા યથાઽદિત્સેતિ ભાષા, ઇચ્છાનુલોમા ચ યથા કેનચિત્કશ્ચિદુક્તઃ સાધુસકાશં ગચ્છામ ઇતિ, સ આહ-શોભનમિદમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : (૧) આમંત્રણીભાષા : જેમકે “હે દેવદત્ત !” વગેરે..

પ્રશ્ન : આ ભાષા સત્ય ન કહેવાય ?

ઉત્તર : ના. (૧) આ ભાષા પ્રવૃત્તિજનક નથી. પ્રવર્તક નથી. (૨) તથા સત્યાદિ ત્રણભાષાઓના લક્ષણ આ ભાષામાં ઘટતા નથી. (૩) તથા આ ભાષા તેવાપ્રકારના દ્રવ્યોથી ઉત્પત્તિ પામે છે... માટે એ સત્યાદિ ત્રણથી ભિન્ન એવી અસત્યામૃષા ભાષા સ્વરૂપ છે.

(અલબત્ત અહીં ચ મૂકેલો નથી, છતાં ચ સમજીને ત્રણ કારણો ગણેલા છે. અર્થાત્ આમંત્રણીભાષા સત્યાદિ રૂપ નથી. પરંતુ ચોથી અસત્યામૃષા રૂપ છે. એ સિદ્ધ કરવામાટેના ત્રણ હેતુ અત્રે ગણેલા છે. એમાં (૧) સત્યાદિ ભાષાઓ પ્રવર્તક બનનારી છે. એ ભાષા સાંભળીને શ્રોતા પ્રવૃત્તિ કરવા પ્રેરાય છે. એ પ્રવૃત્તિ સફળ બને કે નિષ્ફળ એ બીજી બાબત છે. જ્યારે ‘દેવદત્ત !’ આટલા આમંત્રણથી કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવા પ્રેરાતું નથી. એટલે આ ભાષા પ્રવર્તક ન હોવાથી એ સત્યાદિથી ભિન્ન ભાષા સિદ્ધ થાય છે. (૨) સત્યાદિના જે લક્ષણ છે, તેમાંથી કોઈપણ લક્ષણ આમંત્રણીમાં ઘટતા નથી, માટે પણ એ સત્યાદિથી ભિન્ન ભાષા સિદ્ધ થાય છે. (૩) ભાષાવર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલો ભાષારૂપે પરિણમે. પણ એમાં વિશેષતા એ છે કે એ પુદ્ગલોમાંથી પણ ચોક્કસપ્રકારના પુદ્ગલો જ સત્યા રૂપે પરિણમે, ચોક્કસપ્રકારના પુદ્ગલો જ અસત્યાદિ રૂપે પરિણમે. એમ અસત્યામૃષારૂપે પણ અમુક ચોક્કસપ્રકારનાં પુદ્ગલો જ પરિણમે છે. એટલે જેમ ઔદારિકવર્ગજ્ઞાનાં પુદ્ગલો ઔદારિકશરીર રૂપે જ પરિણમે, ઔદારિકશરીર સિવાય વૈક્રિયાદિ રૂપે નહિ... એવું અહીં ભાષાવર્ગજ્ઞામાં છે. સત્યાભાષા યોગ્ય પુદ્ગલો કદી પણ અસત્યામૃષા રૂપે ન પરિણમે. જ્યારે એ ભાષા બોલાય ત્યારે એને પ્રાયોગ્ય પુદ્ગલો જ એ રૂપે પરિણમે. આમ તેવાપ્રકારના ચોક્કસ દલથી = પુદ્ગલથી એની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી પણ એમ કહી શકાય કે એ સત્યાદિભાષાથી ભિન્ન છે... જો એ સત્યાદિરૂપ

હોત, તો સત્યાદિ પ્રાયોગ્યપુદ્ગલોથી ઉત્પન્ન થાત...)

(જો ચ વિના અર્થ કરવો હોય તો આ અસત્યામૃષાભાષા પ્રવર્તક નથી, તેથી તેમાં સત્યાદિ ભાષાગ્રયનું લક્ષણ ઘટતું નથી. તેથી તે ભાષા તથાવિધદલથી = સત્યાદિપ્રાયોગ્ય દ્રવ્યથી ભિન્ન જે દ્રવ્યો... તાદૃશ દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી તે સત્યાદિભિન્ન એવી અસત્યામૃષા છે... આમ અર્થ કરી શકાય.)

(૨) આજ્ઞાપનીભાષા : જેમકે “આ કર.”

પ્રશ્ન : આ ભાષા તો સત્યાદિરૂપ ન બની શકે ?

ઉત્તર : અહીં વક્તા કહે છે કે “તું આ કામ કર” પણ શ્રોતા એ કામ કરે પણ ખરો અને ન પણ કરે. આમ અહીં કરણ અને અકરણ બંનેનો ભાવ-સંભવ છે. એટલે જ પરમાર્થથી કરણમાં કે અકરણમાં એકેયમાં નિયમ = નિશ્ચય = ચોક્કસાઈ નથી. (જો કરવાનું નિયત જ હોય તો સત્યા ગણીએ, ન જ કરવાનું નિયત હોત તો અસત્યા ગણીએ. પણ સર્વત્ર આજ્ઞાપનીભાષામાં કરણ કે અકરણ એ નિયત-ચોક્કસ હોતા નથી. એટલે જ એને એ બધી ભાષાથી અલગભાષા ગણવી જરૂરી છે.)

પ્રશ્ન : પણ કરણ કે અકરણનો નિયમ નથી, એવું તમે કયા આધારે કહો છો ?

ઉત્તર : આજ્ઞાપનીમાં આવા પ્રકારની પ્રતીતિ થાય જ છે. એટલે આ નિયમ ન હોવો સિદ્ધ છે. તથા આ ભાષા અદુષ્ટ વિવેકાથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી પણ અસત્યામૃષા છે. (અસત્યારૂપ નથી.)

આમ બે ભાષામાં તો અમે અસત્યામૃષા શી રીતે ? આ વાત દર્શાવી. આ રીતે સ્વબુદ્ધિથી આગળની આઠ ભાષાઓમાં પણ સ્વબુદ્ધિથી વિચારી લેવું.

(૩) યાચની : “ભિક્ષા આપો. ” એ ભાષા.

(૪) પ્રચ્છની : “આ કેવી રીતે ?” વગેરે પ્રશ્નરૂપ ભાષા.

(૫) પ્રજ્ઞાપની : “હિંસામાં પ્રવર્તેલો જીવ દુઃખી વગેરે થાય છે ” એ ભાષા.

(૬) પ્રત્યાખ્યાની : “મારી તમને આપવાની ઈચ્છા નથી ” રૂપ ભાષા.

(૭) ઈચ્છાનુલોમા : કોઈનાવડે કોઈક કહેવાયો કે “હું સાધુ પાસે જાઉં છું ” તે કહે “આ સારું” આ પેલાની ઈચ્છાને અનુકૂળ ભાષા છે.

અણભિગ્ગહિઆ ભાસા ભાસા અ અભિગ્ગહંમિ બોદ્ધવ્વા । સંસયકરણી ભાસા વાયડ અવ્વાયડા
ચેવ ॥ ૨૭૭ ॥

નિ.૨૭૭ અનભિગૃહીતભાષા, અભિગૃહીતભાષા, સંશયકરણીભાષા, વ્યાકૃતા અને અવ્યાકૃતા...

વ્યાખ્યા-અનભિગૃહીતા ભાષા અર્થમનભિગૃહ્ય યોચ્યતે ડિત્થાદિવત્, ભાષા ચાભિગૃહે બોદ્ધવ્યા-અર્થમભિગૃહ્ય યોચ્યતે ઘટાદિવત્, તથા સંશયકરણી ચ ભાષા-અનેકાર્થસાધારણા યોચ્યતે સૈન્ધવમિત્યાદિવત્, વ્યાકૃતા-સ્પષ્ટા પ્રકટાર્થા દેવદત્તસ્યૈષ ભ્રાતેત્યાદિવત્, અવ્યાકૃતા ચૈવ-અસ્પષ્ટાઽપ્રકટાર્થા બાલકાદીનાં થપનિકેત્યાદિવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : (૮) અનભિગૃહીતાભાષા : અર્થને ગ્રહણ કર્યા વિના જે ભાષા બોલાય, તે અર્થાત્ જે ભાષાનો અર્થ ન હોય તે ભાષા. જેમકે ડિત્થ... વગેરે. (આ શબ્દોનો કોઈ અર્થ નથી...)

(૯) અભિગૃહીતાભાષા : અર્થને ગ્રહણ કરીને જે ભાષા બોલાય તે અભિગૃહીતાભાષા. જેમકે ઘટ વગેરે. (ઘટ શબ્દના ઘટ વગેરે અર્થો છે...)

(૧૦) સંશયકરણીભાષા : અનેક અર્થોમાં સાધારણ એવી ભાષા. એટલે કે જે શબ્દના અનેક અર્થ થતા હોય, એ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ એ સંશયકરણીભાષા કહેવાય. જેમકે સૈન્ધવમ્ વગેરે. (આ શબ્દના અશ્વ અને મીઠું એમ બે અર્થ થાય છે. વક્તા આ એક શબ્દ બોલે, તો શ્રોતાને સંશય થાય કે આ “કઈ વસ્તુ અંગે કહે છે ?...”)

(૧૧) વ્યાકૃતા : સ્પષ્ટ ભાષા, પ્રગટઅર્થવાળી ભાષા. જેમકે “આ દેવદત્તનો ભાઈ છે.” વગેરે.

(૧૨) અવ્યાકૃતા : અસ્પષ્ટ, અપ્રગટઅર્થવાળી ભાષા. જેમકે બાલકોની થપનિકા... (બોલતાં નહિ થયેલા બાળકો મોઢાથી બોલવા માટે જે અવાજ કરે... એ ભાષા)

ઉક્તા અસત્યામૃષા, સામ્પ્રતમોઘત એવાસ્યાઃ પ્રવિભાગમાહ-

સવ્વાવિ અ સા દુવિહા પજ્જત્તા ખલુ તહા અપજ્જત્તા । પઢમા દો પજ્જત્તા ઉવરિલ્લા દો અપજ્જત્તા ॥ ૨૭૮ ॥

અસત્યામૃષા કહેવાઈ ગઈ.

(કેટલીક ભાષાઓ સત્યાદિમાં ભળી જતી લાગે... આ બધાનું એકદમ સ્પષ્ટ સ્વરૂપ જાણવું હોય તો પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના ભાષાપદનું અને મહોપાધ્યાયજીકૃત ભાષારહસ્યનું અધ્યયન કરવું. અહીં અમે પંક્તિ પ્રમાણે ટુંકમાં ખુલાસાઓ આપેલા છે...)

(આમ દ્રવ્ય-ભાવભાષાના સત્યાદિ ચાર ભેદો અને કુલ ૪૨ પેટાભેદો દર્શાવી

દીધા.)

હવે ઓઘથી જ આ ભાષાના વિભાગ બતાવે છે.

નિ.૨૭૮ આ બધી જ ભાષા બે પ્રકારે છે. પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા. પહેલી બે પર્યાપ્તા છે, ઉપરની બે અપર્યાપ્તા છે.

વ્યાખ્યા-સર્વાઽપિ ચ 'સા' સત્યાદિભેદભિન્ના ભાષા દ્વિવિધા-પર્યાપ્તા ચ્ચ તથાઽપર્યાપ્તા, પર્યાપ્તા યા એકપક્ષે નિશ્ચિયતે સત્યા વા મૃષા વેતિ તદ્વ્યવહારસાધની, તદ્વિપરીતા પુનરપર્યાપ્તા, અતઃ એવાહ-પ્રથમે દ્વે ભાષે સત્યામૃષે પર્યાપ્તે, તથાસ્વવિષયવ્યવહારસાધનાત્, તથા ઉપરિતને દ્વે સત્યામૃષાઽસત્યામૃષાભાષે અપર્યાપ્તે, તથાસ્વવિષયવ્યવહારસાધનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : સત્યાવગેરે ચારભેદથી જુદા જુદા પ્રકારની એ બધી જ ભાષા બે પ્રકારે છે. (૧) પર્યાપ્તા (૨) અપર્યાપ્તા. પર્યાપ્તા એટલે જે ભાષા સત્યા કે મૃષા એ બેમાંથી કોઈપણ એકપક્ષમાં મૂકી શકાય એવી ભાષા એટલે “આ ભાષા સાચી છે” કે “આ ભાષા ખોટી છે” એ પ્રમાણેના ચોક્કસ વ્યવહારને સાધી આપનારી ભાષા એ પર્યાપ્તા. (પહેલી બે ભાષા આમાં આવે.)

તેનાથી વિપરીત ભાષા તે અપર્યાપ્તા.

આથી જ કહે છે કે

પહેલી બે ભાષા સત્યા અને મૃષા એ પર્યાપ્તભાષા છે. કેમકે તેવા પ્રકારનો જે સ્વવિષયક વ્યવહાર છે, તેને સાધનારી આ બે ભાષા છે. (સત્યાભાષા એજ સ્વ, સ્વવિષયક વ્યવહાર = “આ સત્યા છે.” એ પ્રમાણેનો વ્યવહાર, તેને સાધી આપનારી ભાષા સત્યા. એમ મૃષા માટે પણ વિચારવું)

તથા ઉપરની બે ભાષા અપર્યાપ્ત ભાષા છે. સત્યામૃષા અને અસત્યામૃષા. કેમકે તેવા પ્રકારનો સ્વવિષયવ્યવહારને સાધનારી નથી. (લોકમાં એવો વ્યવહાર નથી થતો કે “આ સત્યામૃષા છે”... એટલે આ સત્યામૃષા ભાષા પોતાના સંબંધી આવા પ્રકારના વ્યવહારને સાધી આપનારી નથી. શાસ્ત્રીયદૃષ્ટિએ ભલે એના સત્યામૃષા વગેરે ભેદો પડે, બાકી લોકમાં તો એવા કોઈ ભેદ નથી...)

ઉક્તા દ્રવ્યભાવભાષા, સામ્પ્રતં શ્રુતભાવભાષામાહ-

સુઅધમ્મે પુણ તિવિહા સચ્ચા મોસા અસચ્ચમોસા અ । સમ્મદિટ્ઠી ડ સુઓવડત્તુ સો ભાસઈ

સત્ત્વં ॥ ૨૭૯ ॥

દ્રવ્યભાવભાષા કહેવાઈ ગઈ.

હવે શ્રુતભાવભાષાને જણાવે છે.

નિ.૨૭૯ શ્રુતધર્મમાં વળી ત્રણ પ્રકારે છે. સત્યા, મૃષા, અસત્યામૃષા. શ્રુતમાં ઉપયોગવાળો સમ્યક્ત્વી સત્યને બોલે.

વ્યાખ્યા-‘શ્રુતધર્મ’ ઇતિ શ્રુતધર્મવિષયા પુનઃસ્ત્રિવિધા ભવતિ ભાવભાષા, તદ્વથા-સત્યા મૃષા અસત્યામૃષા ચેતિ, તત્ર ‘સમ્યગ્દૃષ્ટિસ્તુ’ સમ્યગ્દૃષ્ટિરેવ ‘શ્રુતોપયુક્ત’ ઇત્યાગમે યથાવદુપયુક્તો યઃ સ ભાષતે ‘સત્યમ્’ આગમાનુસારેણ વક્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : શ્રુતધર્મસંબંધી ભાવભાષા ત્રણપ્રકારે છે. સત્યા, મૃષા અને અસત્યામૃષા. તેમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા જ (મિથ્યાત્વી નહિ જ) શ્રુતમાં યથાવદ્ = સાચા ઉપયોગવાળો હોય, તે જે બોલે તે સત્યભાષા. અર્થાત્ એ આગમના અનુસારે બોલનાર છે.

સમ્મદિટ્ટી ડંસુઅંમિ અણુવડત્તો અહેડગં ચેવ । જં ભાસઇ સા મોસા મિચ્છાદિટ્ટીવિ અ તહેવ ॥ ૨૮૦ ॥

નિ.૨૮૦ શ્રુતમાં ઉપયોગવિનાનો સમ્યક્ત્વી હેતુરહિત જે બોલે, તે મૃષા ભાષા. મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ તે જ પ્રમાણે...

વ્યાખ્યા-‘સમ્મદિટ્ટી’ સમ્યગ્દૃષ્ટિરેવ સામાન્યેન ‘શ્રુતે’ આગમે અનુપયુક્તઃ પ્રમાદાદ્યત્કિચિદ્ ‘અહેતુકં ચૈવ’ યુક્તિવિકલં ચૈવ યદ્દાષતે તન્તુભ્યઃ પટ એવ ભવતીત્યેવમાદિ સા મૃષા, વિજ્ઞાનાદેરપિ તત એવ ભાવાદિતિ । મિથ્યાદૃષ્ટિરપિ ‘તથૈવે’ત્યુપયુક્તોડનુપયુક્તો વા યદ્દાષતે સા મૃષૈવ, ઘુણાક્ષરન્યાય(યાત્)સંવાદેડપિ સદસતોરવિશેષાદ્યદૃચ્છોપલબ્ધેરુન્મત્તવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્મા જ સામાન્યથી શ્રુતમાં ઉપયોગવિનાનો બનીને પ્રમાદને લીધે જે કંઈ યુક્તિરહિત બોલે, દા.ત. “તન્તુમાંથી પટ જ થાય” વગેરે. તે ભાષા મૃષા છે.

પ્રશ્ન : આ વાત તો સાચી જ છે. તન્તુમાંથી તો પટ જ થાય ને ?

ઉત્તર : ના. તન્તુનું જ્ઞાન, તન્તુનો વિનાશ વગેરેની પણ તન્તુમાંથી ઉત્પત્તિ થાય

છે. એટલે એ ભાષા મૃષા છે.

મિથ્યાદષ્ટિ આત્મા પણ શ્રુતમાં ઉપયોગવાળો કે ઉપયોગ વિના પણ જે બોલે, તે મૃષા જ છે.

પ્રશ્ન : મિથ્યાદષ્ટિ આત્મા શ્રુતમાં ઉપયોગવાળો હોય અને “કથંચિત્ સાત નારક છે” એ પ્રમાણે સ્યાદ્વાદ ગર્ભિત વચન બોલે તો એ તો સાચું જ છે. એને શા માટે ખોટું કહો છો ?

ઉત્તર : ઘુણાક્ષરન્યાય પ્રમાણે સંવાદ હોય, તો પણ સત્ અને અસત્માં વિશેષતા ન હોવાથી તેનું વચન (સાચું દેખાય તો પણ) મૃષા છે. તથા એ સ્વચ્છંદપણે ઉપલબ્ધિ-બોધ કરતો હોવાથી તેનું વચન મૃષા છે. જેમકે ઉન્મત્ત = પાગલ. (લાકડામાં ઉત્પન્ન થતો કીડો લાકડાના ભાગને કોરી ખાતો હોય છે. એમાં ક્યારેક એ ઘુણ કીડા દ્વારા ખવાતો ભાગ એવી રીતે ખવાય કે એમાં ક, ખ... એવો અક્ષરનો આકાર ઉપસ્થિત થાય. એના દ્વારા કોઈ એમ કહે કે ઘુણે ‘ક’ કોતર્યો, એટલે એ ‘ક’ વગેરેનો જ્ઞાતા છે, તો એ વાત ન મનાય. કેમકે કોતરેલા ‘ક’ કે એ સિવાયનો ગમે તેવો આકાર... એ બધો જ એ ઘુણમાટે તો સરખો જ છે. ઘુણને એ ખબર જ નથી કે આ ‘ક’ એ અક્ષર છે અને બીજી કોતરણીઓ અક્ષર નથી... એમ મિથ્યાત્વી આત્મા જે વચન બોલે એ સંવાદી પણ લાગે, અર્થાત્ એ વચનનો અર્થ શાસ્ત્રાનુસારી પણ લાગે... પણ એ મિથ્યાત્વી તો કયા પદાર્થો સત્ = સાચા = ઉપાદેય અને કયા પદાર્થો અસત્ = ખોટા = અનુપાદેય એ બે વચ્ચેનો સાચો ભેદ સમજતો નથી. ઉલ્ટું એ તો સત્ને પણ અસત્ અને અસત્ને પણ સત્ માનનારો હોવાથી વધુ દોષપાત્ર બને છે.

બીજીવાત એ કે જેમ ગાંડો માણસ ખોતાના મનમાં આવે એ પ્રમાણે જ બોધ કે પ્રવૃત્તિ કરતો હોય છે. એમાં ઘણીવાર એ સારી, સાચી પ્રવૃત્તિ પણ કરે. પણ છતાં એણે ડહાપણપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરી કે બુદ્ધિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરી, એમ નથી કહેવાતું. એની સારી કે ખરાબ બધી પ્રવૃત્તિ ગાંડપણના જ એકભાગ તરીકે આલેખાય છે. એમ આ મિથ્યાત્વી જે કંઈપણ જ્ઞાન કરે છે કે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે બધી સ્વચ્છંદમતિથી જ કરે છે. આગમને અનુસારે નહિ. એમાં કેટલુંક આગમને અનુસારી દેખાય પણ એ પણ ખરેખર તો સ્વચ્છંદમતિથી કરાયેલું હોવાથી આગમાનુસારી ન ગણાય.

આ અંગે વિશેષસ્પષ્ટતા મેળવવી હોય તો તત્ત્વાર્થસૂત્રના આ સૂત્રની વૃત્તિ જોવી...)

હવે ઇંડુ અસત્ત્વમોસા સુઅંમિ ઉવરિલ્લે તિનાર્ણમિ । જં ઉવત્તો ભાસઇ એત્તો વોચ્છં ચરિત્તમિ
॥ ૨૮૧ ॥

નિ.૨૮૧ શ્રુતમાં તથા ઉપરના ત્રણજ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળો જે બોલે, તે અસત્યામૃષા થાય. હવે ચારિત્રમાં કહીશ.

વ્યાખ્યા-ભવતિ તુ અસત્યામૃષા 'શ્રુતે' આગમ એવ પરાવર્તનાદિ કુર્વતસ્તસ્યામન્ત્રણ્યાદિભાષારૂપત્વાત્તથા 'ઉપરિત્તને' અવધિમનઃપર્યાયકેવલલક્ષણે 'ત્રિજ્ઞાન' ઇતિ જ્ઞાનત્રયે યદુપયુક્તો ભાષતે સા અસત્યામૃષા, આમન્ત્રણ્યાદિવત્ તથાવિધાધ્યવસાયપ્રવૃત્તેઃ, ઇત્યુક્તા શ્રુતભાવભાષા । અતઃ કુદ્ધર્વ વક્ષ્યે 'ચારિત્ર' ઇતિ ચારિત્રવિષયાં ભાવભાષામિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : શ્રુતમાં અસત્યામૃષા ભાષા બે રીતે થાય. (૧) સાધુ આગમને વિશે જ સૂત્રોનું પુનરાવર્તન વગેરે કરતો હોય ત્યારે તે અસત્યામૃષા ગણાય. કેમકે એ પરાવર્તનાદિ ભાષા એ આમંત્રણી વગેરે ભાષા રૂપ છે. (આમાં એ સાધુ કંઈ પદાર્થનું પ્રતિપાદન નથી કરતો કે એમાં સત્યા કે મૃષાનો પ્રશ્ન રહે. અહીં તો આગમસૂત્રોમાં જે આવે, એનું પુનરાવર્તન જ કરે છે...)

(૨) ઉપરના ત્રણજ્ઞાનમાં એટલે કે અવધિ, મનઃપર્યાય અને કેવલજ્ઞાન આ ત્રણમાંથી કોઈપણ એકાદ જ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળો જે બોલે તે અસત્યામૃષા છે.

પ્રશ્ન : આ તો સત્યા જ ભાષા ગણવી જોઈએ ને ? અસત્યામૃષા કેમ ?

ઉત્તર : આમંત્રણીવગેરે ભાષામાં જેવાપ્રકારના અધ્યવસાયની પ્રવૃત્તિ હોય છે, આમાં પણ તેવા- પ્રકારના અધ્યવસાયની પ્રવૃત્તિ હોવાથી તેને અસત્યામૃષા ભાષા કહેવાય.

(આમાં એવું લાગે છે કે મતિશ્રુતજ્ઞાની પોતાના જ્ઞાનવડે પદાર્થને જાણીને એ પદાર્થ બોલે ત્યારે એ પદાર્થને સાચો સાબિત કરવાનો અધ્યવસાય ચાલતો હોય છે. મતિ અને શ્રુત એ બંને જ્ઞાન નિશ્ચયથી પરોક્ષજ્ઞાન છે. એટલે તે જ્ઞાનવાળો જ્યારે એ જ્ઞાનને અનુસારે જે પદાર્થો બોલે ત્યારે એના અધ્યવસાયમાં કોઈક વિશેષતા હોય જ છે. જ્યારે અવધિવગેરે જ્ઞાનવાળાઓ એ પદાર્થને પ્રત્યક્ષજ્ઞાનથી જુએ છે; માટે તેઓ એ જ્ઞાનને અનુસારે જે બોલે, એમાં એમના અધ્યવસાયમાં ચોક્કસપ્રકારની વિશેષતા હોય છે... આ વિશેષતા કયા પ્રકારની છે ? એ વગેરે બાબતો બહુશ્રુતો પાસે જાણવી.

તથા કેવલીને સત્યા અને અસત્યામૃષા બંને ભાષા ગણી છે. જ્યારે અહીં કેવલજ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળા જે ભાષા બોલે તેને અસત્યામૃષા જ કહી છે. તો કેવલીને સત્યાભાષા ન હોય ? અહીં કેમ એનો ઉલ્લેખ નથી કર્યો ? આવો પ્રશ્ન સંભવિત છે. એનું સમાધાન એમ લાગે છે કે દ્રવ્યભાવભાષા, શ્રુતભાવભાષા... એમ ભાષાના ભેદો પૂર્વે બતાવી જ ગયા છે. અહીં શ્રુતભાવભાષાની વાત ચાલે છે. કેવલી શ્રુતમાં તો ઉપયોગ મુક્તા નથી. તેઓ તો કેવલોપયોગથી જ બોલે છે. તો એમની ભાષા ખરેખર તો શ્રુતભાવભાષા જ કેમ કહેવાય ? છતાં એમના શબ્દો દ્રવ્યશ્રુતસ્વરૂપ છે, તથા એમની ભાષા કેવલોપયોગજન્ય હોવા છતાં પ્રાયઃ શ્રુતાનુસારિણી જ હોય છે, એટલે જાણે કે એ શ્રુતને અનુસારે બોલાયેલી હોય એમ ગણાય અને એટલે એ શ્રુતભાવભાષા પણ ગણાય. પણ એમાં એ ભાષા અસત્યામૃષા રૂપ જ ગણવી.

કેવલીને સત્યા અને અસત્યામૃષા એમ બે ભાષા હોવાની જે વાત કરી છે. તે દ્રવ્યભાવભાષાની અપેક્ષાએ વિચારી શકાય. અર્થાત્ કેવલી “હે ગોયમા !” વગેરે બોલે તો એ દ્રવ્યભાવભાષાનો અસત્યામૃષાભાષાનો ભેદ ગણાય. અને કેવલી “સાત નારક છે...” વગેરે બોલે તો એ દ્રવ્યભાવભાષાનો સત્યાભાષાનો ભેદ ગણાય. આ બંને ભાષા શ્રુતભાવભાષા રૂપે વિચારીએ તો એ અસત્યામૃષા જ ગણાય...

આમાં ઘણી વિચારણા થઈ શકે છે... બહુશ્રુતોને પૃચ્છા કરવી.)

આ પ્રમાણે શ્રુતભાવભાષા કહેવાઈ ગઈ.

હવે આગળ ચારિત્રવિષયકભાવભાષાને કહીશ.

પઠમભિદ્વિઆ ચરિત્તે ભાસા દો ચેવ હોંતિ નાયવ્વા । સચરિત્તરસ ડ ભાસા સચ્ચા મોસા ડ
ઇઅરસ્સ ॥ ૨૮૨ ॥

નિ.૨૮૨ ચારિત્રમાં પહેલી અને બીજી બેજ ભાષા જાણવા યોગ્ય છે. ચારિત્રસંપન્નની ભાષા સત્યા, ઈતરની મૃષા.

વ્યાખ્યા-‘પ્રથમદ્વિતીયે’ સત્યામૃષે ‘ચારિત્ર’ ઇતિ ચારિત્રવિષયે ભાષે દ્વે એવ ભવતો જ્ઞાતવ્યે, સ્વરૂપમાહ-‘સચરિત્રસ્ય’ ચારિત્રપરિણામવતઃ, તુશબ્દાત્તદ્વૃદ્ધિનિબન્ધનભૂતા ચ ભાષા દ્રવ્યતસ્તથાડન્યથાભાવેડપિ સત્યા, સતાં હિતત્વાદિતિ । મૃષા તુ ‘ઇતરસ્ય’ અચારિત્રસ્ય તદ્વૃદ્ધિનિબન્ધનભૂતા ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : ચારિત્રવિષયક ભાષા બે જ જાણવી. (૧) સત્યા (૨) મૃષા.

હવે એનું સ્વરૂપ બતાવે છે કે ચારિત્રપરિજ્ઞામવાળાની ભાષા એ સત્યાભાષા કહેવાય. તુ શબ્દથી સમજવું કે ચારિત્રની વૃદ્ધિના કારણભૂત ભાષા પણ સત્યા છે.

‘આ ભાષા દ્રવ્યથી તથા = સાચી હોય કે અન્યથા = ખોટી હોય તો પણ સાચી જ છે. (અથવા તો તથા = વાસ્તવિકતા અન્યથા = ઊંધી. આ ભાષા વાસ્તવિકતા કરતાં ઊંધી જ હોય તો પણ એ સત્યા છે. જેમ સાધુ હરણિયાંઓ જમણીબાજુ ગયા હોવા છતાં શિકારીઓને કહે કે “હરણિયાઓ ડાબીબાજુ ગયા છે” તો આ ભાષા વાસ્તવિકતા કરતાં વિપરીત છે, એમ હોવા છતાં આ ભાષા સાધુઓને હિતકારી હોવાથી સત્યા જ છે.)

તથા ચારિત્રરહિતજીવની ભાષા અને અચારિત્રપરિજ્ઞામની વૃદ્ધિના કારણભૂત ભાષા આ બંને ભાષા મૃષા કહેવાય.

ઉક્તં વાક્યમધુના શુદ્ધિમાહ-

જામંતવણાસુદ્ધી દવ્વસુદ્ધી અ ભાવસુદ્ધી અ । એસિં પત્તેઅં પરૂવણા હોઇ કાયવ્વા ॥ ૨૮૩ ॥

વ્યાખ્યા-નામશુદ્ધિઃ સ્થાપનાશુદ્ધિર્દ્રવ્યશુદ્ધિશ્ચ ભાવશુદ્ધિશ્ચ, ‘એતેષાં’ નામશુદ્ધ્યાદીનાં પ્રત્યેકં પ્રરૂપણા ભવતિ કર્તવ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥

વાક્ય કહેવાયું. (વાક્યશુદ્ધિ અધ્યયનમાંનો પ્રથમશબ્દ કહેવાઈ ગયો.)

હવે શુદ્ધિને કહે છે.

નિ.૨૮૩ નામશુદ્ધિ, સ્થાપનાશુદ્ધિ, દ્રવ્યશુદ્ધિ અને ભાવશુદ્ધિ. આમાંની દરેકની પ્રરૂપણા કરવાની છે.

ટીકાર્થ : (ઉપરપુજબ સ્પષ્ટ જ છે.)

તત્ર નામસ્થાપને ક્ષુણ્ણત્વાદનડ્ગીકૃત્ય દ્રવ્યશુદ્ધિમાહ-

તિવિહા ડ દવ્વસુદ્ધી તદ્દવ્વાદેસઓ પહાણે અ । તદ્દવ્વગમાએસો અણણમીસા હવઇ સુદ્ધી ॥ ૨૮૪ ॥

તેમાં નામ-સ્થાપના ક્ષુણ્ણ હોવાથી તેનો અંગીકાર કર્યાવિના દ્રવ્યશુદ્ધિ બતાવે છે.

નિ.૨૮૪ દ્રવ્યશુદ્ધિ ત્રણ પ્રકારે છે. તદ્દ્રવ્યમાં, આદેશમાં, પ્રધાનમાં. (શેષ ટીકામાંથી...)

વ્યાખ્યા-ત્રિવિધા તુ દ્રવ્યશુદ્ધિર્ભવતિ ‘તદ્દ્રવ્યત’ इति तद्रव्यशुद्धिः ‘आदेशत’ इति आदेशद्रव्यशुद्धिः ‘प्राधान्यतश्चे’ति प्राधान्यद्रव्यशुद्धिश्च । तत्र तद्रव्यशुद्धिः

‘અનન્યે’ત્યનન્યદ્રવ્યશુદ્ધિઃ, યદ્વ્યમન્યેન દ્રવ્યેણ સહાસંયુક્તં સચ્ચુદ્ધં ભવતિ ક્ષીરં દધિ વા
અસૌ તદ્વ્યશુદ્ધિઃ, આદેશે મિશ્રા ભવતિ શુદ્ધિરન્યાનન્યવિષયા, એતદુક્તં ભવતિ-આદેશતો
દ્રવ્યશુદ્ધિર્દ્વિવિધા-અન્યત્વેનાનન્યત્વેન ચ, અન્યત્વે યથા શુદ્ધવાસા દેવદત્તઃ, અનન્યત્વે
શુદ્ધદન્તં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : દ્રવ્યશુદ્ધિ ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) તદ્દ્રવ્યશુદ્ધિ (૨) આદેશદ્રવ્યશુદ્ધિ (૩)
પ્રાધાન્યદ્રવ્યશુદ્ધિ. તેમાં (૧) તદ્દ્રવ્યશુદ્ધિ એટલે અનન્યદ્રવ્યશુદ્ધિ. એટલે કે જે દ્રવ્ય બીજા
દ્રવ્યની સાથે સંયુક્ત થયા વિના જ સ્વયં શુદ્ધ હોય જેમકે દૂધ-દહી... આ તદ્દ્રવ્યશુદ્ધિ.
(તે જ દ્રવ્ય સ્વયંશુદ્ધ છે, એની શુદ્ધિમાટે બીજાદ્રવ્યની જરૂર નથી... એટલે જ
અનન્યદ્રવ્યશુદ્ધિઃ કહ્યું છે. અન્યદ્રવ્ય જેમાં નથી. તેવી આ શુદ્ધિ છે.)

(૨) આદેશશુદ્ધિ એટલે મિશ્રશુદ્ધિ. અન્ય અને અનન્ય બેદ્રવ્યસંબંધી શુદ્ધિ.

કહેવાનો ભાવ એ છે કે આદેશથી દ્રવ્યશુદ્ધિ બે પ્રકારે છે. (૧) અન્યત્વેન (૨)
અનન્યત્વેન. એમાં અન્યત્વમાં જેમકે “શુદ્ધવસ્ત્રવાળો દેવદત્ત.” અનન્યત્વમાં
“શુદ્ધદાંતવાળો દેવદત્ત.”

(તદ્દ્રવ્યમાં તો દૂધ-દહી આખું દ્રવ્ય જ શુદ્ધ છે. જ્યારે આદેશમાં આખું દ્રવ્ય શુદ્ધ
નથી. પણ એ દ્રવ્ય પોતાનાથી અન્ય એવા વસ્ત્રાદિથી શુદ્ધ ગણાય છે. કે પોતાનાથી
અનન્ય = અભિન્ન એવા દાંત વગેરેથી શુદ્ધ ગણાય છે.)

પ્રાધાન્યદ્રવ્યશુદ્ધિમાહ-

વર્ણરસગંધસ્પર્શસા પહાણઓ સદ્ધી । તત્થ ડ સુક્કિલ મહુરા ડ સંમયા ચેવ
ઉક્કોસા ॥ ૨૮૫ ॥

પ્રાધાન્યદ્રવ્યશુદ્ધિને કહે છે.

નિ.૨૮૫ વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શમાં સમનુજાતા તે પ્રધાનથી શુદ્ધિ. તેમાં શુક્લ અને
મધુર સંમત અને ઉત્કૃષ્ટ છે.

વ્યાખ્યા-વર્ણરસગંધસ્પર્શોંષુ યા મનોજાતા-સામાન્યેન કમનીયતા અથવા મનોજાતા-
યથાભિપ્રાયમનુકૂલતા સા પ્રાધાન્યતઃ શુદ્ધિરુચ્યતે, ‘તત્ર’ ચૈવંભૂતચિન્તાવ્યતિકરે
શુક્લમધુરૌ વર્ણરસૌ તુશબ્દાત્સુરભિમૃદૂ ગંધસ્પર્શૌ ચ સંમતૌ, યથાભિપ્રાયમપિ પ્રાયો
મનોજૌ, બહૂનામિત્થંપ્રવૃત્તિસિદ્ધેઃ, ‘ઉત્કૃષ્ટૌ ચ’ કમનીયૌ ચ । ચશબ્દસ્ય વ્યવહિત ઉપન્યાસ
ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શમાં જે મનોજતા છે, સામાન્યથી કમનીયતા = સુંદરતા છે, તે પ્રાધાન્યદ્રવ્યશુદ્ધિ છે. અથવા તો મનોજતા એટલે જીવના અભિપ્રાયને અનુસારે વર્ણાદિમાં જે અનુકૂલતા છે. તે પ્રાધાન્યથી શુદ્ધિ કહેવાય છે.

આવા પ્રકારની વિચારણાના પ્રસંગમાં એ જાણવું કે શુકલવર્ણ અને મધુરરસ તથા તુ શબ્દથી સુરભિગંધ, મૃદુસ્પર્શ આ સંમત હોય છે. એટલે કે જીવોના અભિપ્રાય પ્રમાણે પણ પ્રાયઃ એ મનોજ = મનોહર હોય છે. કેમકે ઘણાં જીવોની આ પ્રમાણે જ પ્રવૃત્તિની સિદ્ધિ થઈ છે. તથા એ કમનીય - સુંદર છે.

ગાથામાં **ચેવ ઉક્કોસા** લખેલું છે, એમાં **ચ** નો વ્યવહિત ઉપન્યાસ કરવો. એટલે કે **ચ** ને **ઉક્કોસા** શબ્દ પછી જોડવો.)

(વસ્તુ સ્વરૂપથી મનોજ હોય એ જુદી વસ્તુ અને જીવોના અભિપ્રાયપ્રમાણે મનોજ હોય એ જુદી વસ્તુ. દા.ત. મધુરરસ એ સ્વરૂપથી મનોજ-સારો-ગમે એવો છે. પણ કોઈક જીવને મધુરરસ બિલકુલ ગમતો ન હોય એવું પણ બને. તો એના માટે મધુરરસ અમનોજ છે. અહીં મધુરરસ સ્વરૂપથી મનોજ છે જ. છતાં જીવોની રુચિ પ્રમાણે મનોજ કે અમનોજ બંને પ્રકારે બને છે. આમ છતાં મોટાભાગે તો જીવોની રુચિ પ્રમાણે પણ એ મધુરરસ મનોજ જ બને છે.)

આ જ વાત સુરભિગંધ, મૃદુસ્પર્શ વગેરે બધામાં સમજી લેવી.)

ઉક્તા દ્રવ્યશુદ્ધિઃ, અધુના ભાવશુદ્ધિમાહ-

એવેવ ભાવસુદ્ધિઃ તત્ત્વાવાપ્સો પહાણે અ । તત્ત્વાવગમાપ્સો અણ્ણમીસા હવ્વ સુદ્ધિ ॥ ૨૮૬ ॥

દ્રવ્યશુદ્ધિ કહેવાઈ ગઈ.

હવે ભાવશુદ્ધિ કહે છે.

નિ.૨૮૬ એ જ પ્રમાણે ભાવશુદ્ધિ તદ્ભાવ, આદેશ અને પ્રધાનમાં છે (શેષ ટીકામાંથી જાણવું)

વ્યાખ્યા-‘એવમેવે’તિ યથા દ્રવ્યશુદ્ધિસ્તથા ભાવશુદ્ધિરપિ, ત્રિવિધેત્યર્થઃ, ‘તદ્ભાવ’
ઈતિ તદ્ભાવશુદ્ધિઃ ‘આદેશત’ ઇતિ આદેશભાવશુદ્ધિઃ ‘પ્રાધાન્યતસ્ત્રે’તિ પ્રાધાન્યભાવશુદ્ધિશ્ચ,
તત્ર તદ્ભાવશુદ્ધિઃ ‘અનન્યે’ત્યનન્યભાવશુદ્ધિસ્તદ્ભાવશુદ્ધિઃ, યો ભાવોઽન્યેન ભાવેન

સહાસંયુક્તઃ સન્ શુદ્ધો ભવતિ બુભુક્ષિતાદેરત્રાઘભિલાષવદસૌ તદ્ભાવશુદ્ધિઃ, આદેશે મિશ્રા ભવતિ શુદ્ધિસ્તદન્યાનન્યવિષયેત્યર્થઃ, એતદુક્તં ભવતિ-આદેશભાવશુદ્ધિર્દ્વિવિધા-અન્યત્વેઽનન્યત્વે ચ, અન્યત્વે યથા શુદ્ધભાવસ્ય સાધોર્ગુરુઃ અનન્યત્વે શુદ્ધભાવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : જે રીતે દ્રવ્યશુદ્ધિ વિચારી, તે જ રીતે ભાવશુદ્ધિ પણ સમજવી. અર્થાત્ એ પણ ત્રણપ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે (૧) તદ્ભાવશુદ્ધિ (૨) આદેશભાવશુદ્ધિ (૩) પ્રાધાન્યભાવશુદ્ધિ

તેમાં

(૧) તદ્ભાવશુદ્ધિ એટલે અનન્યભાવશુદ્ધિ. અર્થાત્ જે ભાવ બીજાભાવની સાથે સંયોગ પામ્યાવિના જ સ્વયં શુદ્ધ હોય. જેમકે ભૂખ્યા વગેરે જીવોનો ભોજનાદિનો અભિલાષ. આ તદ્ભાવશુદ્ધિ છે.

(ભોજનાદિનો અભિલાષ કોઈ બીજાભાવથી ભળેલો નથી...)

(૨) આદેશભાવશુદ્ધિમાં મિશ્ર શુદ્ધિ છે. તદન્યવિષયક આદેશભાવશુદ્ધિ અને અનન્યવિષયક આદેશભાવશુદ્ધિ. કહેવાનો ભાવ એ છે કે આદેશભાવશુદ્ધિ બે પ્રકારે છે. અન્યત્વમાં અને અનન્યત્વમાં. તેમાં અન્યત્વમાં આ પ્રમાણે કે શુદ્ધભાવવાળા સાધુને ગુરુ આદેશભાવશુદ્ધિ. જ્યારે અનન્યત્વમાં શુદ્ધભાવ એ આદેશભાવશુદ્ધિ છે. (ગુરુ સાધુની ભાવશુદ્ધિમાં કારણ છે, જ્યારે શુદ્ધભાવ એ સાધુથી અભિન્ન છે અને એ સાધુની શુદ્ધિમાં કારણ છે... એમ યથાસંભવ વિચાર કરવો.)

પ્રધાનભાવશુદ્ધિમાહ-

દંસળનાણચરિત્તે તવોવિસુદ્ધી પહાળમાણસો । જમ્હા ડ વિસુદ્ધમલો તેળ વિસુદ્ધો હવડ સુદ્ધો ॥ ૨૮૭ ॥

પ્રધાનભાવશુદ્ધિ બતાવે છે.

નિ.૨૮૭ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં અને તપમાં વિશુદ્ધ એ પ્રધાન આદેશ છે. કેમકે તેનાવડે વિશુદ્ધમલવાળો જીવ વિશુદ્ધ થાય છે.

વ્યાખ્યા-‘દર્શનજ્ઞાનચારિત્રેષુ’ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રવિષય તથા તપોવિશુદ્ધિઃ ‘પ્રાધાન્યાદેશ’ ઇતિ ચદર્શનાદીનામાદિશ્યમાનાનાં પ્રધાનં સા પ્રધાનભાવશુદ્ધિઃ, યથા દર્શનાદિષુ ક્ષાયિકાણિ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ, તપઃપ્રધાનભાવશુદ્ધિઃ-આન્તરતપોઽનુષ્ઠાનારાધનમિતિ । કથં પુનરિયં પ્રધાનભાવશુદ્ધિરિતિ?, ઉચ્યતે, (

અભિર્દર્શનાદિભિઃ શુદ્ધેર્યસ્માદ્વિશુદ્ધમલો ભવતિ સાધુઃ, કર્મમલરહિત इत्यर्थः, તેન ચ મલેન 'વિશુદ્ધો' મુક્તો ભવતિ સિદ્ધ इत्यतः પ્રધાનભાવશુદ્ધિર્યથોક્તાન્યેવ દર્શનાદીનીતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રસંબંધી વિશુદ્ધિ તથા તપવિશુદ્ધિ આ પ્રાધાન્યાદેશ છે. એટલે આદેશ કરાતાં દર્શનાદિઓમાં જે પ્રધાન તે પ્રધાનભાવશુદ્ધિ. (આદેશ કરાતાં = ઉલ્લેખ કરાતાં = વિચારણા કરાતાં...)

જેમકે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં ક્ષાયિકદર્શન, ક્ષાયિકજ્ઞાન અને ક્ષાયિકચારિત્ર એ પ્રધાનભાવશુદ્ધિ છે. તપપ્રધાનભાવશુદ્ધિ એટલે અભ્યન્તરતપાનુષ્ઠાનની આરાધના. (આશય એ છે કે જ્યારે દર્શનની વિચારણા કરીએ ત્યારે ઔપશમિકાદિ અનેક પ્રકારના દર્શનોમાં ક્ષાયિકદર્શન પ્રધાન છે. એમ જ્ઞાનની વિચારણા કરીએ ત્યારે અનેકજ્ઞાનોમાં ક્ષાયિકજ્ઞાન = કેવલજ્ઞાન મુખ્ય છે...)

પ્રશ્ન : પણ આ પ્રધાનભાવશુદ્ધિ શા માટે ?

ઉત્તર : આ દર્શનાદિવડે શુદ્ધિ થાય, અને શુદ્ધિથી સાધુ વિશુદ્ધમલવાળો થાય છે એટલે કે કર્મરૂપી મલથી રહિત થાય છે. અને તે મલવડે વિશુદ્ધ = મુક્ત તે સાધુ સિદ્ધ થાય છે. આથી જ પૂર્વે બતાવ્યા પ્રમાણે જ દર્શનાદિ પ્રધાનભાવશુદ્ધિ જાણવી. (ગાથામાં સૌથી છેલ્લો શબ્દ સુદ્ધો લખેલો છે, પરંતુ વૃત્તિના આધારે સિદ્ધો શબ્દ હોવો જોઈએ. અને પદાર્થપ્રમાણે પણ એ વધુ સંગત થાય છે...)

उक्ता शुद्धिः, इह च भावशुद्ध्याऽधिकारः, सा च वाक्यशुद्धेर्भवतीत्याह-

जं वक्त्रं वयमाणस्स संजमो सुज्झई न पुण हिंसा । न य अत्तकलुसभावो तेण इहं वक्कसुद्धिति ॥ २८८ ॥

શુદ્ધિ કહેવાઈ ગઈ.

અહીં ભાવશુદ્ધિવડે અધિકાર છે.

અને તે ભાવશુદ્ધિ વાક્યશુદ્ધિથી થાય છે એ કહે છે કે

નિ.૨૮૮ જે કારણથી વાક્યને બોલનારાને સંયમ શુદ્ધ થાય, હિંસા ન થાય. આત્મકલુષભાવ ન થાય. તે કારણથી અહીં વાક્યશુદ્ધિ...

व्याख्या-‘यद्’ यस्माद्वाक्यं शुद्धं वदतः सतः संयमः शुद्ध्यति, शुद्ध्यतीति निर्मल उपजायते, न पुनर्हिंसा भवति कौशिकादेरिव, न चात्मनः कलुषभावः कालुष्यं-

દુષ્ટાભિસંધિરૂપં સંજાયતે, તેન કારણેન 'હહ' પ્રવચને વાક્યશુદ્ધિર્ભાવશુદ્ધિર્નિમિત્તમિત્ય-
તોઽત્ર પ્રયતિતવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : જે કારણથી શુદ્ધવાક્ય બોલનારા સાધુનું સંયમ શુદ્ધ થાય છે, એટલે કે નિર્મલ થાય છે. પરંતુ કૌશિકાદિની જેમ હિંસા થતી નથી. (એ વાક્ય બોલવાથી કોઈ હિંસા ઉત્પન્ન થતી નથી. કૌશિકનું દષ્ટાન્ત યોગશાસ્ત્રાદિમાંથી જાણવું. એના વચનથી મોટી હિંસા ઉત્પન્ન થયેલી અને એના કારણે તાદૃશવચન બોલનાર કૌશિક નરકમાં ગયેલો...) તથા જે વાક્ય બોલતાં આત્માનો કલુષભાવ એટલે કે દુષ્ટવિચારણા રૂપ મલિનતા થતી નથી... તે કારણથી જિનપ્રવચનમાં વાક્યશુદ્ધિ ભાવશુદ્ધિનું નિમિત્ત કહેવાય છે. એટલે જ એમાં યત્ન કરવો જોઈએ.

(શુદ્ધવાક્ય બોલો તો હિંસા, કલુષતાદિ ન થાય એટલે ભાવવિશુદ્ધિ થાય. માટે શુદ્ધવાક્ય બોલવામાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ...)

તતશ્ચૈતદેવ કર્તવ્યમિત્યાહ-

વયણવિભક્તી કુસલસ્સ સંજમંમી સમુજ્જુયમઇસ્સ । દુબ્ભાસિણ હુજ્જા હુ વિરાહણા તત્થ
જઇઅવ્વં ॥ ૨૮૯ ॥

તેથી જ આ જ કરવું જોઈએ કે

નિ.૨૮૯ વચનવિભક્તિમાં કુશલ, સંયમમાં ઉદ્યતમતિવાળાને દુર્ભાષિતવડે વિરાધના થાય, (તેથી) તેમાં યત્ન કરવો.

વ્યાખ્યા-'વચનવિભક્તિકુશલસ્ય' વાચ્યેતરવચનપ્રકારાભિજ્ઞસ્ય ન કેવલમિત્યં-
ભૂતસ્યાપિતુ 'સંયમે ડ (સમુ)દ્યતમતેઃ' અર્હિસાયાં પ્રવૃત્તચિત્તસ્યેત્યર્થઃ તસ્યાપ્યેવંભૂતસ્ય
કથંચિદુર્ભાષિતેન કૃતેન ભવેત્ વિરાધના-પરલોકપીડા અતઃ 'તત્ર' દુર્ભાષિતવાક્યપરિજ્ઞાને
'યતિતવ્યં' પ્રયત્નઃ કાર્યં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : વચનવિભક્તિ એટલે વચનના વિભાગો... કેટલા વચનો વાચ્ય છે, કેટલા વચનો ઈતર-અવાચ્ય છે... આ બધા વચનપ્રકારોનો જે જાણકાર છે. તથા જે માત્ર જાણકાર જ છે એટલું નહિ, પરંતુ સંયમમાં = અહિંસામાં પ્રવૃત્તચિત્ત છે જેનું તેવો છે... આવાપ્રકારનો પણ સાધુ જો કોઈક રીતે દુષ્ટવચન બોલી જાય, તો તેનાથી એનો પરલોક બગડે. આથી જ દુષ્ટભાષણરૂપ વાક્યના બોધમાં અને ત્યાગમાં (પરિજ્ઞાનના બંને અર્થ થાય જ્ઞાન અને ત્યાગ) પ્રયત્ન કરવો.

આહ-યદ્યેવમલમનેનૈવ પ્રયાસેન, મૌનં શ્રેય ઇતિ, ન, અજ્ઞસ્ય તત્રાપિ દોષાદ્, આહ

ચ-

વયણવિભત્તિઅકુસલો વઓગયં બહુવિહં અયાણંતો । જઙ્ગિવિ ન ભાસઈ કિંચી ન ચેવ વયગુત્તયં
પત્તો ॥ ૨૧૦ ॥

પ્રશ્ન : જો દુષ્ટવચન બોલવાથી પરલોક બગડવાનો હોય અને માટે દુષ્ટવચનાદિનું જ્ઞાન મેળવવાનો યત્ન કરવાનો હોય તો આ પ્રયાસથી જ સર્વું. મૌન જ સારું = કલ્યાણકારી. બોલીએ જ નહિ તો કોઈ નુકસાન થવાનો પ્રશ્ન જ નહિ.

ઉત્તર : ના. જે અજ્ઞાની છે, એને તો મૌન રાખવામાં પણ દોષ લાગે જ છે. એટલે અજ્ઞાની રહીને મૌન રાખવું એ હિતકારી નથી.

કહે છે કે

નિ.૨૯૦ વચનવિભક્તિ-અકુશલ, બહુવિધ વચનગત ન જાણતો જીવ જોકે કંઈ ન બોલે, તો પણ તે વચનગુપ્તિ નથી જ પામ્યો.

વ્યાખ્યા-‘વચનવિભક્ત્યકુશલો’ વાચ્યેતરપ્રકારાનભિજ્ઞઃ ‘વાગ્ગતં બહુવિધમ્’ ઉત્સર્ગાદિભેદભિન્નમજ્ઞાનનઃ યદ્યપિ ન ભાષતે કિંચિત્ મૌનેનૈવાસ્તે, ન ચૈવ વાગ્ગુપ્તતાં પ્રાપ્તઃ, તથાપ્યસૌ અવાગ્ગુપ્ત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ટીકાર્થ : શું વાચ્ય છે ? શું અવાચ્ય છે ? આ બધા પ્રકારોનો જે અજ્ઞાતા છે, ઉત્સર્ગ, અપવાદ વગેરે ભેદોથી અનેકપ્રકારના વચનસંબંધી પદાર્થને નથી જાણતો, તે જોકે કંઈ ન બોલે, મૌન જ રહે. તો પણ તે વાગ્ગુપ્તતાને પામેલો નથી. એટલે મૌન રહેવા છતાં પણ આ વાગ્ગુપ્તિરહિત જ છે.

વ્યતિરેકમાહ-

વયણવિભત્તીકુસલો વઓગયં બુહવિહં વિયાણંતો । દિવસંપિ ભાસમાણો તહાવિ વયગુત્તયં
પત્તો ॥ ૨૧૧ ॥

વ્યતિરેકને (અજ્ઞાનીનું મૌન નકામું એના કરતા તદ્દન વિપરીતપદાર્થને ‘જ્ઞાનીનું બોલવું સારું’) બતાવે છે.

નિ.૨૯૧ વચનવિભક્તિકુશલ, બહુવિધ વચનગત જાણતો. આખોદિવસ પણ બોલે, તો પણ વાગ્ગુપ્તિને પામેલો છે.

વ્યાખ્યા-‘વચનવિભક્તિકુશલો’ વાચ્યેતરપ્રકારાભિજ્ઞઃ ‘વાગ્ગતમ’
 बहुविधमुत्सर्गादिभेदभिन्नं विजानन् दिवसमपि भाषमाणः सिद्धान्तविधिना तथापि
 वाग्गुप्ततां प्राप्तिः, वाग्गुप्त एवासाविति गाथार्थः ॥

ટીકાર્થ : વાચ્ય-ઈતર બંને પ્રકારનો જ્ઞાતા, ઉત્સર્ગાદિભેદભિન્ન અનેકપ્રકારના
 વચનગત પદાર્થને જાણતો સાધુ આખોદિવસ પણ સિદ્ધાન્તની વિધિ પ્રમાણે બોલે તો એ
 બોલવા છતાં પણ વાગ્ગુપ્તતાને પામેલો ગણાય. અર્થાત્ આ સાધુ વાગ્ગુપ્ત જ છે.

साम्प्रतं वचनविभक्तिकुशलस्यौघतो वचनविधिमाह-

पुष्पं बुद्धीं पेहिता, पच्छ वयमुयाहरे । अचक्षुओ व नेतारं, बुद्धिमन्त्रेउं ते गिरा ॥ २९२ ॥

વચનવિભક્તિમાં કુશલ સાધુની સામાન્યથી વચન બોલવાની વિધિને હવે બતાવે છે.
 નિ.૨૯૨ પહેલાં બુદ્ધિથી જોઈને પછી વચન બોલવું. ચક્ષુરહિત જેમ લઈ જનારને,
 તેમ તારી વાણી બુદ્ધિને અનુસરો.

વ્યાખ્યા-‘પૂર્વ’ પ્રથમમેવ વચનોચ્ચારણકાલે ‘બુદ્ધ્યા પ્રેક્ષ્ય’ વાચ્યં દૃષ્ટ્વા
 पश्चाद्वाक्यमुदाहरेत्, अर्थापत्त्या कस्यचिदपीडाकरमित्यर्थः, दृष्टान्तमाह-‘अचक्षुष्मानिव’
 अथ इव ‘नेतारम्’ आकर्षकं ‘बुद्धिमन्त्रेउं ते गीः’ बुद्ध्यनुसारेण वाक्प्रवर्ततामिति
 श्लोकार्थः ॥

ટીકાર્થ : પૂર્વ = પહેલાં જ એટલે કે જ્યારે વચન ઉચ્ચારવાનું હોય, તે કાળમાં જ
 વાચ્ય = જે બોલવાનું છે. તેને બુદ્ધિવડે જોઈને-વિચારીને પછી વાક્ય બોલવું.

અહીં ‘વાક્ય બોલવું’ એમ લખ્યું છે, પણ કેવા પ્રકારનું વાક્ય બોલવું એ લખ્યું
 નથી. પરંતુ બુદ્ધિથી વિચારીને બોલવાનું કહ્યું છે. એટલે અર્થાપત્તિથી એ સમજી લેવું કે
 કોઈને પીડા ન કરનારું વચન બોલવું.

દૃષ્ટાન્ત દર્શાવે છે કે જેમ અંધ માણસ પોતાનો હાથ પકડીને લઈ જનારાને અનુસરે,
 તેમ તારી વાણી બુદ્ધિને અનુસરો. એટલે કે બુદ્ધિને અનુસારે તારી વાણી પ્રવર્તો.

उक्तो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्यावसर इत्यादिचर्चः
 पूर्ववत्तावद्यावत्सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्-

चउण्हं खलु भासाणं, परिसंखाय पन्नवं ।

દુપ્પહં તુ વિણયં સિવ્વે, દો ન ભાસિજ્જ સવ્વસો ॥૧॥

નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ કહેવાયો.

હવે સૂત્રાલાપકનિષ્પન્નનો અવસર છે... વગેરે ચર્ચા પૂર્વની જેમ ત્યાંસુધી જાણવી કે છેલ્લે સૂત્રાનુગમમાં અસ્ખલિતાદિગુણોથી યુક્ત એવું સૂત્ર ઉચ્ચારવાનું હોય. તે સૂત્ર આ છે.

ગા.૧ પ્રજ્ઞાવાન ચારભાષાઓના (સ્વરૂપને) જાણીને બેના વિનયને શીખે, બેને સર્વપ્રકારે ન બોલે.

ચતસૃણાં ચ્છલુ ભાષાણાં, ચ્છલુશબ્દોઽવધારણે, ચતસૃણામેવ, નાતોઽન્યા ભાષા વિદ્યત્ત્વે
ઇતિ, 'ભાષાણાં' સત્યાદીનાં 'પરિસંખ્યાય' સર્વેઃ પ્રકારૈર્જાત્વા, સ્વરૂપમિતિ વાક્યશેષઃ
'પ્રજ્ઞાવાન' પ્રાજ્ઞો બુદ્ધિમાન્ સાધુઃ, કિમિત્યાહ- 'દ્વાભ્યાં' સત્યાસત્યામૃષાભ્યાં તુરવધારણે
દ્વાભ્યામેવાભ્યાં 'વિનયં' શુદ્ધપ્રયોગં વિનીયતેઽનેન કર્મેતિકૃત્વા 'શિક્ષેત' જાનીયાત્, 'દ્વે'
અસત્યાસત્યામૃષે ન ભાષેત 'સર્વશઃ' સર્વેઃ પ્રકારૈરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧ ॥

ટીકાર્થ : ગાથામાં ચ્છલુ શબ્દ અવધારણમાં = 'જ' કાર અર્થમાં છે. એટલે કે ચાર જ ભાષા... એમ અર્થ લેવો. ચાર સિવાયની બીજી કોઈ ભાષા વિદ્યમાન નથી. આ ચારભાષાઓના સ્વરૂપને સર્વપ્રકારે જાણીને... સ્વરૂપ શબ્દ ગાથામાં નથી, પણ એ વાક્યના શેષ તરીકે લઈ લેવો.

આ જાણીને બુદ્ધિમાન સાધુ સત્યા અને અસત્યામૃષા આ બે જ ભાષાઓવડે વિનયને જાણે. અહીં તુ અવધારણમાં છે. તથા વિનય એટલે શુદ્ધ વાક્યપ્રયોગ.

પ્રશ્ન : શુદ્ધ વાક્યપ્રયોગ વિનય શી રીતે કહેવાય ?

ઉત્તર : જેનાવડે કર્મ દૂર કરાય તે વિનય. શુદ્ધપ્રયોગથી કર્મ દૂર થાય છે, માટે તે વિનય કહેવાય. ટુંકમાં બે ભાષાઓના જ વાક્યપ્રયોગને શીખવો.

જે અસત્યા અને સત્યામૃષા છે, તેને સર્વપ્રકારે ન બોલવી.

વિનયમેવાહ-

જા અ સચ્ચા અવત્તવ્વા, સચ્ચામોસા અ જા મુસા । જા અ બુદ્ધેહિં નાઇન્ના,
ન તં ભાસિજ્જ પન્નવં ॥ ૨ ॥

વિનયને જ - શુદ્ધપ્રયોગને જ દેખાડે છે.

ગા.૨ જે સત્યા અવક્તવ્ય છે. તથા જે સત્યામૃષા અને મૃષા છે. જે બુદ્ધોવડે આચીર્ણ નથી. પ્રજ્ઞાવાન તે ભાષા ન બોલે.

‘જા અસચ્ચ’ત્તિ સૂત્રં, યા ચ સત્યા પદાર્થતત્ત્વમઙ્ગીકૃત્ય ‘અવક્તવ્યા’ અનુચ્ચારણીયા સાવદ્યત્વેન, અમુત્રસ્થિતા પલ્લીતિ કૌશિકભાષાવત્, સત્યામૃષા વા યથા દશ દારકા જાતાં ઇત્યાદિલક્ષણા, મૃષા ચ સંપૂર્ણેવ, ચશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સંબન્ધઃ, યા ચ ‘બુદ્ધૈઃ’ તીર્થકરગણધરૈરનાચરિતા અસત્યામૃષા આમન્ત્રણ્યાજ્ઞાપન્યાદિલક્ષણા અવિધિપૂર્વકં સ્વરાદિના પ્રકારેણ, ‘નૈનાં ભાષેત’ નેત્યંભૂતાં વાચં સમુદાહરેત્ ‘પ્રજ્ઞાવાન’ બુદ્ધિમાન્ સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨ ॥

ટીકાર્થ : જે ભાષા પદાર્થતત્ત્વની અપેક્ષાએ સાચી છે, પણ સાવધ હોવાથી ઉચ્ચારવા યોગ્ય નથી. (‘હરણીયાં ડાબી બાજુ ગયા છે’ એ ભાષા પદાર્થતત્ત્વની દૃષ્ટિએ સાચી હોય તો પણ જો શિકારીઓને આ વાત કહેવાય તો આ ભાષા સાવધ બનવાથી એ ઉચ્ચારણીય નથી)

તથા જે સત્યામૃષા છે. જેમકે દસ છોકરા જન્મ્યા... વગેરે લક્ષણવાળી ભાષા. તથા જે સંપૂર્ણ જ મૃષા છે. (થોડી પણ સત્યા નથી...)

ચ શબ્દનો વ્યવહિત ઉપન્યાસ કરવો. (મુસા શબ્દ પછી અ = ચ જોડવો.)

તથા જે આમંત્રણી, આજ્ઞાપની વગેરે લક્ષણવાળી અસત્યામૃષા તીર્થકરો અને ગણધરોવડે આચરાયેલી નથી...

પ્રશ્ન : ચોથીભાષા તો આચરિત જ છે ને ?

ઉત્તર : સ્વર વગેરે પ્રકારે અવિધિપૂર્વક આમંત્રણી વગેરે બોલવામાં આવે તો એ અનાચરિત છે. (મોટા સ્વરે બુમો પાડીને બોલે... મુહપત્તીના ઉપયોગ વિના બોલે... આ બધી રીતે આ ચોથીભાષા બોલાય તો એ ન ચાલે.)

આવા પ્રકારની વાણીને બુદ્ધિમાન સાધુ ન બોલે.

યથાભૂતાઽવાચ્યા ભાષા તથાભૂતોક્તા, સામ્પ્રતં યથાભૂતા વાચ્યા તથાભૂતામાહ-
અસચ્ચમોસં સચ્ચં ચ, અણવજ્જમકક્કસં । સમુપ્પેહમસંદિદ્ધં, ગિરં ભાસિજ્જ
પત્તવં ॥ ૩ ॥

જેવા પ્રકારની ભાષા અવાચ્ય છે, તેવા પ્રકારની ભાષા કહેવાઈ ગઈ.

હવે જેવા પ્રકારની ભાષા વાચ્ય છે, તેવા પ્રકારની ભાષા બતાવે છે.

ગા.૩ અનવધ, અકર્કશ, અસંદિગ્ધ એવી અસત્યામૃષા અને સત્યાભાષા પ્રજ્ઞાવાન વિચારીને બોલે.

‘અસચ્ચમોસં’તિ સૂત્રમ્, ‘અસત્યામૃષામ્’ ઉક્તલક્ષણાં ‘સત્યાં ચ’ ઉક્તલક્ષણમેવ, ઇયં ચ સાવદ્યાપિ કર્કશાપિ ભવત્યત આહ-‘અસાવદ્યામ્’ અપાપામ્ ‘અકર્કશામ્’ અતિશાયોક્ત્યા હ્યમત્સરપૂર્વા ‘સંપ્રેક્ષ્ય’ સ્વપરોપકારિણીતિ બુદ્ધ્યાઽઽલોચ્ય ‘અસંદિગ્ધાં’ સ્પષ્ટામક્ષેપેણ પ્રતિપત્તિહેતુ ‘ગિરં’ વાચં ‘ભાષેત’ બૂયાત્ ‘પ્રજ્ઞાવાન’ બુદ્ધિમાન્ સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩ ॥

ટીકાર્થ : અસત્યામૃષા અને સત્યા ભાષા બોલવાની છે. પણ આ ભાષા સાવધ પણ અને કર્કશપણ હોઈ શકે છે એટલે કહે છે કે એ અસાવધ = પાપરહિત હોય, તથા અતિશયોક્તિ દ્વારા જે ઈર્ષ્યાપૂર્વક બોલાય તે કર્કશ. તેવી ન હોય તે અકર્કશ. (કોઈક તપસ્વીને બીજા તપસ્વીની ઈર્ષ્યા છે, તો એ ઈર્ષ્યાથી અતિશયોક્તિ કરે કે “અહો ! તમે ધોરતપસ્વી !” આ અતિશયોક્તિ દ્વારા ઈર્ષ્યાપૂર્વકની ભાષા છે... એ કર્કશ કહેવાય.) તથા આ ભાષા વિચારીને ‘બોલવી. એટલે કે “આ મારાવડે બોલાતી ભાષા સ્વ અને પરને ઉપકારી બનશે...” એ પ્રમાણે બુદ્ધિથી વિચારીને ભાષા બોલવી તથા સ્પષ્ટભાષા બોલવી. એટલે કે શ્રોતાને જે ભાષા ઝડપથી બોધનું કારણ બને, તે ભાષા બોલવી. બુદ્ધિમાન સાધુ આવી ભાષા બોલે.

સામ્પ્રતં સત્યાસત્યામૃષાપ્રતિષેધાર્થમાહ-

एअं च अद्वमत्रं वा, जं तु नामेइ सासयं । स भासं सच्चमोसंपि, तंपि धीरो विवज्जए ॥ ४ ॥

હવે સત્યા અને સત્યામૃષાના પ્રતિષેધને માટે કહે છે.

ગા.૪ આવાપ્રકારનું કે બીજું જે શાશ્વતને નમાવે, ધીર સાધુ સત્યામૃષા એવી પણ ભાષાને વર્જે.

‘एअं च’ ति सूत्रम्, ‘एतं चार्थम्’ अनन्तरप्रतिषिद्धं सावद्यकर्कशविषयम् ‘अन्यं वा’ एवंजातीयं, प्राकृतशैल्या ‘यस्तु नामयति शाश्वतं’ य एव कश्चिदर्थो नामयति-अननुगुणं

કરોતિ શાશ્વતં-મોક્ષં તમાશ્રિત્ય 'સ' સાધુઃ પૂર્વોક્તભાષાભાષકત્વેનાધિકૃતો ભાષાં 'સત્યામૃષામપિ' પૂર્વોક્તામ્, અપિશબ્દાત્સત્યાપિ યા તથાભૂતા તામપિ 'ધીરો' બુદ્ધિમાન્ 'વિવર્જયેત્' ન બ્રૂયાદિતિ ભાવઃ । આહ-સત્યામૃષાભાષાયા ઓઘત એવ પ્રતિષેધાત્તથાવિધસત્યાયાશ્ચ સાવદ્યત્વેન ગતાર્થ સૂત્રમિતિ, ઉચ્યતે, મોક્ષાપીઢાકરં સૂક્ષ્મમપ્યર્થમઙ્ગીકૃત્યાન્યતરભાષાભાષણમપિ ન કર્તવ્યમિત્યતિશયપ્રદર્શનપરમેતદદુષ્ટમેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૪ ॥

ટીકાર્થ : એઅં ચ અદ્ઠં = એતં ચ અર્થ = હમણાં જ જેનો નિષેધ કરાયેલો છે. એવો સાવધ, કર્કશરૂપ અર્થ. અન્નં વા = અન્યં વા = સાવધ - કર્કશાદિ જેવો જ બીજોકોઈ અર્થ.

આવા જે કોઈ અર્થો મોક્ષને પ્રતિકૂળ બનતા હોય, તેવા અર્થને આશ્રયીને પૂર્વોક્તભાષાના ભાષક તરીકે અધિકૃતસાધુ પૂર્વે જણાવેલી સત્યામૃષા ભાષાને પણ ન બોલે.

અહીં જં તુ નામેઙ માં જં એ શબ્દ પ્રાકૃતશૈલિથી લખાયેલો સમજવો. બાકી ખરેખર જો લેવો. એટલે જ યસ્તુ... એમ અર્થ લઈ શકાય.

સત્યામૃષામપિ માં જે અપિ શબ્દ છે, એનાથી આ સમજવું કે સત્ય એવી પણ જે ભાષા કર્કશ, સાવધાદિઅર્થવાળી છે, તેને પણ બુદ્ધિમાન સાધુ ન બોલે.

(ટુંકમાં મોક્ષને પ્રતિકૂળ બને એવી સાવધ, કર્કશાદિ ભાષા સત્યામૃષા હોય કે સત્યા હોય એ બોલવી નહિ.)

પ્રશ્ન : સત્યામૃષા ભાષાનો તો સામાન્યથી જ નિષેધ કરી જ દીધો છે, અને સાવધાદિરૂપ સત્યાભાષાનો પણ સાવધ હોવાથી નિષેધ કહેવાઈ જ ગયેલો છે, એટલે આ સૂત્રનો અર્થ પૂર્વે આવી જ ગયો છે. તો ફરી કહેવાની જરૂર શી ?

ઉત્તર : મોક્ષને પીડાકરનારો અર્થ સૂક્ષ્મ હોય, સાવ નાનો હોય તો પણ તેને આશ્રયીને કોઈપણ પ્રકારની ભાષાનું ભાષણ પણ ન કરવું" (અસત્યાનું તો નહિ જ, પણ એ સિવાયનું પણ નહિ) આમ આ વિષયમાં અતિશય દેખાડવામાં તત્પર આ સૂત્ર અદુષ્ટ = નિર્દોષ જ છે. (અર્થાત્ આ વાત પૂર્વે આવી ગયેલી હોવા છતાં પણ એના પર ભાર મુકવામાટે ફરી નિષેધ કરેલો છે.)

સામ્પ્રતં મૃષાભાષાસંરક્ષણાર્થમાહ-

વિતહંપિ તહામુત્તિ, જં ગિરં ભાસં નરો । તમ્હા સો પુટ્ઠો પાવેણં, કિં પુણં જો
મુસં વણં ? ॥ ૫ ॥

હવે મૃષાભાષાનાં સંરક્ષણને માટે કહે છે કે

ગા.પ મનુષ્ય વિતથ એવી પણ તથામૂર્તિને આશ્રયીને જે ભાષા બોલે, તેનાથી તે પાપવડે સ્પૃષ્ટ બને છે. તો જે મૃષા બોલે, તેનું શું ?

‘વિતહંપિ’ત્તિ સૂત્રં, ‘વિતથમ્’ અતથ્યં ‘તથામૂર્ત્યપિ’ કથંચિત્તત્સ્વરૂપમપિ વસ્તુ, અપિશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સંબન્ધઃ, એતદુક્તં ભવતિ-પુરુષનેપથ્યસ્થિતવનિતાદ્યપ્યઙ્ગીકૃત્ય યાં ગિરં ભાષતે નરઃ, ઇયં સ્ત્રી આગચ્છતિ ગાયતિ વેત્યાદિરુપાં, ‘તસ્માદ્’ ભાષણાદેવંભૂતાત્પૂર્વમેવાસૌ વક્તા ભાષણાભિસંધિકાલે ‘સ્પૃષ્ટઃ પાપેન’ બદ્ધઃ કર્મણા, કિં પુનર્યો મૃષા વક્તિ ભૂતોપધાતિનીં વાચં?, સ સુતરાં બદ્ધયત ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૫ ॥

ટીકાર્થ : જે વસ્તુ ખોટી છે, છતાં કોઈક રીતે તે સ્વરૂપવાળી છે. અહીં વિતહંપિ માં રહેલા અપિ નો વ્યવહિત સંબંધ કરવો. એટલે કે તહામુત્તિપિ એમ સમજવું. (એનો અર્થ દર્શાવાશે.)

કહેવાનો આશય એ છે કે કોઈક સ્ત્રી વગેરે પુરુષનો વેષ ધારણ કરેલી હોય. તો એ પુરુષ નથી = પુરુષ રૂપે અસત્ = વિતથ છે. છતાં પુરુષ તરીકે દેખાય છે તથામૂર્તિ છે. તો આવી વસ્તુને આશ્રયીને પણ સાધુ જે ભાષા બોલે કે “આ સ્ત્રી આવે છે કે આ સ્ત્રી ગાય છે.” વગેરે. તો સાધુ આવાપ્રકારના ભાષણની પૂર્વે જ આ વક્તા આવું બોલવાનો વિચાર કરતી વખતે પાપકર્મથી બંધાય છે. તો પછી જે સાધુ જીવની વિરાધના કરનારી. ભાષા = મૃષા ભાષા બોલે, તેની શું વાત કરવી ? એ તો સુતરાં પાપથી બંધાય.

(સાધુએ સ્ત્રીને જ સ્ત્રી કહી છે, છતાં એનો બાહ્ય આકાર પુરુષનો હોવાથી લોકવ્યવહારાદિથી એ ભાષા વિપરીત થાય છે... એટલે ખરેખર સાચીભાષા બોલવા છતાં સાધુ પાપથી બંધાય છે. તો જે ચોક્ખી મૃષા બોલે... એની તો શી વાત કરવી ?)

તમ્હા ગચ્છામો વક્ખામો, અમુગં વા ણે ભવિસ્સઙ્ગ । અહં વા ણં કરિસ્સામિ,
એસો વા ણં કરિસ્સઙ્ગ ॥ ૬ ॥ એવમાઙ્ગ ઉ જા ભાસા, એસકાલંમિ સંકિઆ ।
સંપયાઙ્ગઅમદ્દે વા, તંપિ ધીરો વિવજ્જણ ॥ ૭ ॥

ગા.૬-૭ તેથી “જશું, કહીશું, અમારું અમુક થશે, હું કરીશ, આ કરશે” આ વગેરે જે ભાષા ભવિષ્યકાલમાં શંકાવાળી છે કે વર્તમાન કે ભૂતઅર્થમાં શંકાવાળી છે, તેને પણ ધીરપુરુષ વર્જે.

‘તમ્હ’ત્તિ સૂત્રં, યસ્માદ્વિતથં તથામૂર્ત્યપિ વસ્ત્વઙ્ગીકૃત્ય ભાષમાણો બદ્ધયતે તસ્માદ્ભવિષ્યામ એવ શ્ચ હતોઽન્યત્ર, વક્ષ્યામ એવ શ્ચસ્તત્તદૌષધનિમિત્તમિતિ, અમુકં વા નઃ કાર્યં વસત્યાદિ ભવિષ્યત્યેવ અહં ચેદં લોચાદિ કરિષ્યામિ નિયમેન, એષ વા સાધુરસ્માકં વિશ્રામણાદિ કરિષ્યત્યેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૬ ॥ ‘એવમાઈ’ત્તિ સૂત્રમ્, એવમાદ્યા તુ યા ભાષા, આદિશબ્દાત્ પુસ્તકં તે દાસ્યામ્યેવેત્યેવમાદિપરિગ્રહઃ, ‘એષ્યત્કાલે’ ભવિષ્યત્કાલવિષયા, બહુવિઘ્નત્વાત્ મુહૂર્તાદીનાં ‘શઙ્કિતા’ કિમિદમિતથમેવ ભવિષ્યત્યુતાન્યથેત્યનિશ્ચિતગોચરા, તથા સામ્પ્રતાતીતાર્થયોરપિ યા શઙ્કિતા, સામ્પ્રતાર્થે સ્ત્રીપુરુષાવિનિશ્ચયે એષ પુરુષ ઇતિ, અતીતાર્થેઽપ્યેવમેવ બલીવર્દતત્ત્ર્યાદ્યનિશ્ચયે તદાઽત્ર ગૌરસ્માભિર્દૃષ્ટ ઇતિ । યાપ્યેવંભૂતા ભાષા શઙ્કિતા તામપિ ધીરો વિવર્જયેત્, તત્તથાભાવનિશ્ચયાભાવેન વ્યભિચારતો મૃષાત્વોપપત્તેઃ, વિઘ્નતોઽગમનાદૌ ગૃહસ્થમધ્યે લાઘવાદિપ્રસઙ્ગાત્, સર્વમેવ સાવસરં વક્તવ્યમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૭॥

ટીકાર્થ : જેથી વિતથ તથામૂર્તિ એવી પણ વસ્તુની અપેક્ષાએ બોલનારવ્યક્તિ બંધાય છે, તેથી જ “આવતી કાલે અહીંથી અન્યસ્થાને જઈશ જ”, “આવતીકાલે તે તે ઔષધના નિમિત્તને કહીશ જ,” “અમારું અમુક વસતિવગેરે કાર્ય થશે જ” “હું આ લોચાદિ કાર્યો અવશ્ય કરીશ”, “આ સાધુ અમારી સેવાદિ કરશે જ”..

આ વગેરે જે ભાષા છે (એવમાદિ માં જે આદિ પદ છે, તેનાથી “તને પુસ્તક આપીશ જ” આ વગેરે ભાષાઓ લેવી.) કે જે ભાષાઓ ભવિષ્યકાલ સંબંધી છે. તે ભાષાઓ શંકાવાળી છે, અર્થાત્ “જે પ્રમાણે બોલાયું છે, એ પ્રમાણે જ થશે કે નહિ થાય ?” એમ એ ભાષાનો વિષય અનિશ્ચિત છે.

પ્રશ્ન : કેમ શંકિત છે ?

ઉત્તર : કેમકે મુહૂર્ત, પ્રહર, દિવસ, ક્ષણાદિ ઘણાં વિઘ્નોવાળાં છે. એટલે વિઘ્નના કારણે ભાષામાં કહેવાયેલો અર્થ સંપન્ન થાય કે ન પણ થાય.

એ ઉપરાંત જે ભાષા વર્તમાન અને ભૂતઅર્થમાં પણ શંકાવાળી હોય, જેમકે વર્તમાનઅર્થમાં શંકાવાળી આ પ્રમાણે કે સામેની વ્યક્તિ સ્ત્રી છે કે પુરુષ ? એનો નિશ્ચય

થયો ન હોય ત્યારે ‘આ પુરુષ છે’ એ ભાષા. તથા ભૂતઅર્થમાં શંકાવાળી પણ આ પ્રમાણે જ કે બળદ, કે બળદની સ્ત્રી = ગાય વગેરેનો એ ભૂતકાળમાં નિશ્ચય થયો ન હોય, છતાં “ત્યારે અમારાવડે અહીં ગાય જોવાયેલી” એ ભાષા.

આમ જે કોઈપણ આવાપ્રકારની શંકાવાળી ભાષા છે, ધીરપુરુષ તેને પણ વર્જે. (જે સર્વથા ખોટી તરીકે જાણી જ છે, એ તો ન જ બોલે... પણ શંકાવાળી પણ ન બોલે.)

પ્રશ્ન : શા માટે આ ભાષા ન બોલવી ?

ઉત્તર : તેનો તથાભાવનો નિશ્ચય નથી. એટલે કે સામેની વ્યક્તિનો સ્ત્રીત્વાદિનો નિશ્ચય નથી અને તેથી ‘આ સ્ત્રી છે’ ઈત્યાદિ ભાષામાં વ્યભિચાર = વિરોધ = વિપરીતતા સંભવે છે. તેના કારણે એ ભાષા મૂષા બની જાય છે. એટલે આવી ભાષા ન બોલાય.

વળી “અમે આવતીકાલે જઈશું જ” વગેરે બોલીએ અને પછી વિઘ્ન આવી પડવાથી ગમનાદિ ન થાય તો ગૃહસ્થોની મધ્યમાં સાધુની લઘુતા, નિંદા, મશ્કરી વગેરે થવાનો સંભવ રહે.

એટલે બધું જ અવસર પ્રમાણે બોલવું.

કિંચ-

अईअंमि अ कालंमि, पच्चुप्पणमणागए । जमद्वं तु न जाणिज्जा,
एवमेअंति नो वए ॥ ८ ॥

વળી,

ગા.૮ અતીતકાલમાં, વર્તમાન કે અનાગતમાં જે અર્થને જાણે, તેને “આ આમ છે” એમ ન કહે.

‘अईयंमि’ત્તિ સૂત્રં, અતીતે ચ કાલે તથા ‘प्रत्युत्पन्ने’ વર્તમાનેનાગતે ચ યમર્થં તુ ન જાનીયાત્ સમ્યગેવમયમિતિ, તમઙ્ગીકૃત્ય એવમેતદિતિ ન બૂયાદિતિ સૂત્રાર્થઃ, અયમજ્ઞાતભાષણપ્રતિષેધઃ ॥ ૮ ॥

ટીકાર્થ : ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળમાં જે જે અર્થ છે, તેને સાધુ જો સારી રીતે જાણતો ન હોય તો એ પદાર્થમાટે આવું ન બોલે કે “આ આપ્રમાણે હતું” કે “આ આપ્રમાણે છે” કે “આ આપ્રમાણે થશે”.

આ નહિ જણેલી વસ્તુના ભાષણનો પ્રતિષેધ કર્યો.

તથા-

અર્હઅંમિ અ કાલંમિ, પચ્ચુપ્પણમણાગા. જતથ સંકા ભવે તં તુ, એવમેઅં
તિ નો વણ ॥ ૯ ॥

ગા.૯ અતીતકાળમાં, વર્તમાનમાં કે ભવિષ્યમાં જે અર્થમાં શંકા હોય, તેને “આ આપ્રમાણે છે” એમ ન બોલે.

‘અર્હઅમ્મિ’ત્તિ સૂત્રં, અતીતે ચ કાલે પ્રત્યુત્પન્નેનાગતે યત્રાર્થે શંકા ભવેદિતિ
તમપ્યર્થમાશ્રિત્યેવમેતદિતિ ન બ્રૂયાદિતિ સૂત્રાર્થઃ, અયમપિ વિશેષતઃ શક્તિભાષણપ્રતિષેધઃ
॥ ૯ ॥

ટીકાર્થ : ભૂત, વર્તમાન કે ભાવિ જે કાલસંબંધી પદાર્થમાં શંકા હોય (કે આ અર્થ આમ હતો કે નહિ ? આ અર્થ આમ છે કે નહિ ? આ અર્થ આમ થશે કે નહિ ?) તો તે અર્થને આશ્રયીને પણ “આ આમ છે” એમ ન બોલવું.

આ પણ શંકિતભાષણનો વિશેષથી પ્રતિષેધ કર્યો. (સામાન્યથી તો પ્રતિષેધ પૂર્વે ૭મી ગાથામાં એસકાલંમિ સંકિઆ દ્વારા કહી જ દીધો છે.)

તથા-

અર્હઅંમિ અ કાલંમિ, પચ્ચુપ્પણમણાગા. નિસ્સંકિઅં ભવે જં તુ, એવમેઅં
તુ નિદ્દિસે ॥ ૧૦ ॥

ગા.૧૦ અતીતકાળમાં, વર્તમાનમાં અને ભવિષ્યમાં જે નિઃશંકિત હોય, “આ આમ છે” એમ નિર્દેશ કરવો

‘અર્હઅમ્મિ’ત્તિ સૂત્રં, અતીતે ચ કાલે પ્રત્યુત્પન્નેનાગતે નિઃશંકિતં ભવેત્, યદર્થજાતં
તુશબ્દાદનવદ્યં, તદેવમેતદિતિ નિર્દિશેત્, અન્યે પઠન્તિ-‘સ્તોકસ્તોક’મિતિ, તત્ર પરિમિતયા
વાચા નિર્દિશેદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૧૦॥

ટીકાર્થ : ત્રણેકાળ સંબંધમાં જે પદાર્થ નિઃશંકિત હોય અને તુ શબ્દથી સમજી લેવું કે જે પદાર્થ અનવદ્ય હોય, તે પદાર્થને આશ્રયીને “આ આમ છે કે હતું કે થશે”) એમ નિર્દેશ કરાય.

અહીં બીજાઓ થોવં થોવં એ પાઠ દર્શાવે છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે કે નિઃશંકિત પદાર્થમાટે પરિમિત વાણીથી નિર્દેશ કરવો.

તહેવ ફરુસા ભાસા, ગુરુભૂઓવઘાડણી । સચ્ચાવિ સા ન વત્તવ્વા, જઓ પાવસ્સ આગમો ॥૧૧॥

ગા.૧૧ તે જ પ્રમાણે (જે) ગુરુભૂતોપધાતિની કર્કશભાષા, સાચી પણ તે ન બોલવી, જેનાથી પાપનો આગમ થાય.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ ‘પરુષા ભાષા’ નિષ્ટરા ભાવસ્ત્રેહરહિતા ‘ગુરુભૂતોપધાતિની’ મહાભૂતોપધાતવતી, યથા કશ્ચિત્કસ્યચિત્ કુલપુત્રત્વેન પ્રતીતસ્તદા તં દાસમિત્યભિદધતઃ, સર્વથા સત્યાપિ સા બાહ્યાર્થાતથાભાવમઙ્ગીકૃત્ય ન વત્તવ્વા, ‘યતો’ યસ્યા ભાષાયાઃ સકાશાત્ ‘પાપસ્યાગમઃ’ અકુશલબન્ધો ભવતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૧ ॥

ટીકાર્થ : પરુષ એટલે નિષ્ઠુર, ભાવસ્નેહ = લાગણી રહિત (બહારથી સ્નેહ દેખાડે, અંદર વૈર હોય, તે દ્રવ્યસ્નેહ)

ગુરુભૂતોપધાતિની એટલે મોટાજીવોની હિસાવાળી (અથવા જીવોની મોટીહિસાવાળી)

જેમકે કોઈક માણસ કોઈકને કુલપુત્ર તરીકે પ્રતીત છે = જણાયેલો છે, તેને તે “આ દાસ છે” એમ બોલે, તે.

આ ભાષા બાહ્યઅર્થનાં અતથાભાવને આશ્રયીને સર્વથા સત્યા પણ હોય, તો પણ તે ન બોલવી, કે જે ભાષાદ્વારા પાપનો આગમ એટલે અકુશલકર્મોનો બંધ થાય. (એ માણસ ખરેખર કુલપુત્ર છે, કુળવાન છે. પણ કર્મવશ અત્યારે દાસ તરીકે કામ કરે છે. લોકોમાં દાસ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એટલે અહીં બાહ્યઅર્થનો અતથાભાવ = અકુલપુત્રત્વ છે. અર્થાત્ જે રીતનો બાહ્યદેખાવ છે, બાહ્યપરિસ્થિતિ છે, એ પ્રમાણે તો એમાં કુલપુત્રતા નથી જ, એ દાસ જ છે. એટલે બાહ્યાર્થના અતથાભાવને લીધે આ માણસને “દાસ” કહો તો એ ભાષા એ રીતે સર્વથા સત્યા છે. પણ છતાં જે એમ જાણે છે કે “આ માણસ ખરેખર તો કુલપુત્ર જ છે” તે વ્યક્તિ બાહ્યાર્થની અકુલપુત્રતાને આગળ કરી દાસ કહે તો એને પાપકર્મનો બંધ થાય જ, એટલે જ એ ભાષા ઉપરમુજબ સત્યા હોય તો પણ ન બોલવી. સીધી વાત છે કે કુલપુત્ર દાસતરીકે કામ કરતો હોય તો પણ આ ભાષા એને દુઃખી કરે. આ પંક્તિનો ભાવાર્થ શાંતચિત્તે વિચારવો.)

તહેવ કાણં કાણત્તિ, પંડગં પંડગત્તિ વા । વાહીઅં વાવિ રોગિત્તિ, તેણં
ચોરત્તિ નો વણ ॥૧૨॥

ગા.૧૨ તે જ પ્રમાણે કાણાને કાણો, નપુંસકને નપુંસક, રોગીને રોગી, ચોરને ચોર ન કહેવો.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવેતિ પૂર્વવત્, ‘કાણં’ત્તિ ભિન્નાક્ષં કાણં इति, तथा ‘પણ્ડકં’ નપુંસકં પળ્ડકં इति વા, વ્યાધિમન્તં વાપિ રોગીતિ, સ્તેનં ચૌરં इति નો વદેત્, અપ્રીતિલજ્જાનાશસ્થિરરોગબુદ્ધિવિરાધનાદિદોષપ્રસંગાદિત્તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨॥

ટીકાર્થ : તથૈવ એટલે પૂર્વની જેમ જ. એટલે કે જેમ પૂર્વે બીજાને પીડાકારી ભાષા ન બોલવાની વાત કરી, તે જ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું કે કોઈકની એક આંખ ભેદાઈ ગઈ હોય, કાણો થઈ ગયો હોય તો એને ‘કાણો’ કહેવો નહિ. એમ કોઈ નપુંસક હોય તો એને નપુંસક કહેવો નહિ. વ્યાધિવાળાને ‘રોગી’ કહેવો નહિ. ચોરને ચોર ન કહેવો.

જો કાણાને કાણો કહો તો એને અપ્રીતિ થાય.

જો નપુંસકને નપુંસક કહો તો લજ્જાનાશ થાય. (નપુંસકતરીકે પ્રિસિદ્ધ થાય, જાહેર થાય એટલે પછી નિર્લજ્જ બને.)

જો રોગીને રોગી કહો તો સ્થિરરોગની બુદ્ધિ થાય. (રોગી વિચારે કે “હું રોગી છું, બધા મને રોગી કહે છે. ખરેખર મારો રોગ નહિ મટે...” વગેરે.)

જો ચોરને ચોર કહો તો લોકોને એ ચોર હોવાની ખબર પડતા જ એને મારે... આમ એની વિરાધના થાય.

આમ આ બધા દોષોનો સંભવ હોવાથી આ પ્રમાણે ન બોલવું.

एणञ्जेण अट्ठेणं, परो जेणुवहम्मइ । आचारभावदोसन्नू, न तं भासिज्ज
पन्नवं ॥ १३ ॥

ગા.૧૩ આ કે અન્ય જે અર્થવડે બીજો હણાય, આચારભાવદોષજ પ્રજ્ઞાવાન તે ન બોલે.

‘एण’त્તિ सूत्रं, एतेनान्येन वाऽर्थेनोक्तेन सता परो येनोपहन्यते, येन केनचित्प्रकारेण । आचारभावदोषज्ञो यतिर्न तं भाषेत प्रज्ञावांस्तमर्थमिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

ટીકાર્થ : આ ઉપર બતાવેલો અર્થ કે બીજોકોઈ અર્થ, જે અર્થ બોલવાથી બીજોકોઈ ગમે તે રીતે પણ હજાતો હોય, પીડા પામતો હોય. આચારભાવદોષનો જ્ઞાતા બુદ્ધિમાન સાધુ તે અર્થને ન બોલે. (આચાર = ક્રિયા, ભાવ = અધ્યવસાય. આ બંનેના દોષોને જજ્ઞાતો સાધુ... આમાં આવી ભાષા બોલવાથી આચારનો દોષ તો લાગે જ. તથા આવી ભાષા બોલવામાં બીજાજીવો પ્રત્યેની ઉપેક્ષા, નિષ્કૃસ્તાદિ પણ છે જ, એટલે એ ભાવદોષ પણ લાગે.)

અથવા તો આચાર = સાધ્વાચાર. સાચીભાષા બોલવી, ખોટી ન બોલવી... વગેરે સાધ્વાચારોનો ભાવ એ છે કે સ્વ-પરને પીડા ન થવી જોઈએ. આચાર કરતાં પણ આચારનો આ ભાવ જ મુખ્ય છે. એ ભાવ માટે જ આચાર છે. ઉપરોક્ત ભાષાઓમાં આ આચારના ભાવનો દોષ ઉભો થાય છે, માટે એ ભાષા ન બોલવી... આમ યથાસંભવ અર્થ વિચારવો.)

તહેવ હોલે ગોલિત્તિ, સાળે વા વસુલિત્તિ અ । દમ્મણ દુહણ વાવિ, નેવં
ભાસિજ્જ પત્તવં ॥ ૧૪ ॥

ગા.૧૪ તે જ પ્રમાણે હોલો, ગોલ, સાણ, વસુલ, દ્રમક, દુર્ભગ આપ્રમાણે પ્રજ્ઞાવાન ન બોલે.

‘તહેવ’તિ સૂત્રં, તથૈવેતિ પૂર્વવત્, હોલો ગોલ ઇતિ શ્વા વા વસુલ ઇતિ વા દ્રમકો વા
દુર્ભગશ્ચાપિ નૈવં ભાષેત પ્રજ્ઞાવાન્ । ઇહ હોલાદિશબ્દાસ્તત્તદ્દેશપ્રસિદ્ધિતો નૈઘૃયાદિવાચકાઃ
અતસ્તત્પ્રતિષેધ ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૪ ॥

ટીકાર્થ : તથૈવ એટલે પૂર્વની જેમ. હોલ, ગોલ, શ્વા, વસુલ, દ્રમક, દુર્ભગ આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાવાન સાધુ ન બોલે.

અહીં હોલાદિ શબ્દો તે તે દેશની પ્રસિદ્ધિ પ્રમાણે નિષ્કૃસ્તાવગેરેના વાચક છે, આથી તેનો પ્રતિષેધ કરેલો છે. (આશય એ છે કે બધા શબ્દો બધે ખરાબ હોતા નથી. પરંતુ અમુક શબ્દો અમુકદેશમાં અમુક ખરાબ પદ્ધતિથી જ વપરાતા હોય છે... એટલે એ દૃષ્ટિએ એવા શબ્દોનો અત્રે નિષેધ કરેલો છે.)

एवं स्त्रीपुरुषयोः सामान्येन भाषणप्रतिषेधं कृत्वाऽधुना स्त्रियमधिकृत्याह-
अज्जिए पज्जिए वावि, अम्मो माउसिअत्ति अ । पिउस्सिए भायणिज्जत्ति,

ધૂર્ણત્તુણિઅત્તિ અ ॥ ૧૫ ॥ હલે હલિત્તિ અન્નિત્તિ, ભટ્ટે સામિણિ ગોમિણિ
। હોલે ગોલે વસુલિત્તિ ઇત્થિઅં નેવમાલવે ॥ ૧૬ ॥

આ પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષમાં સામાન્યથી (ભેદ પાડ્યા વિના) ભાષણનો પ્રતિષેધ કરીને હવે સ્ત્રીને આશ્રયીને ભાષણ પ્રતિષેધ કહે છે. (૧૪મી ગાથામાં એ દર્શાવ્યું કે સ્ત્રીને કે પુરુષને હોલ, ગોલાદિ શબ્દો ન કહેવા. હવે ૧૫મી ગાથામાં એ દર્શાવાશે કે “સ્ત્રી હોય તો સ્ત્રીને આ આ શબ્દો ન કહેવા...”)

ગા.૧૫-૧૬ આર્જિકા, પ્રાર્જિકા, માતા, માસી, ફઈ, ભાણી, દીકરી, પૌત્રી, હલે હલે, અન્ના, ભટ્ટે, સ્વામિની, ગોમિની, હોલે, ગોલે, વસુલા... આ પ્રમાણે સ્ત્રીને બોલાવવી નહિ.

‘અજ્જિણ’ત્તિ સૂત્રં, આર્જિકે પ્રાર્જિકે વાપિ અમ્બ માતૃષ્વસ ઇતિ ચ પિતૃષ્વસઃ ભાગિનેયીતિ દુહિતઃ નખ્વીતિ ચ । એતાન્યામન્ત્રણવચનાનિ વર્તન્તે, તત્ર માતુઃ પીતુર્વા માતાઽઽર્થિકા, તસ્યા અપિ યાઽન્યા માતા સા પ્રાર્થિકા, શેષાભિધાનાનિ પ્રકટાર્થાન્યેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૫ ॥ કિં ચ-‘હલે હલે’ત્તિ સૂત્રં, હલે હલે ઇત્યેવમન્ત્રે ઇત્યેવં તથા ભટ્ટે સ્વામિનિ ગોમિનિ । તથા હોલે ગોલે વસુલે ઇતિ, એતાન્યપિ નાનાદેશાપેક્ષયા આમન્ત્રણવચનાનિ ગૌરવકુત્સાદિગર્ભાણિ વર્તન્તે, યત્તશ્ચૈવમતઃ સ્ત્રિયં નૈવં હલાદિશબ્દૈરાલપેદિતિ, દોષાશ્ચૈવમાલપનં કુર્વતઃ સદ્ગર્હાતત્પ્રદ્વેષપ્રવચનલાઘવાદય ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૬ ॥

ટીકાર્થ : હે આર્જિકા ! હે પ્રાર્જિકા !... આ આમંત્રણવચનો છે. તેમાં માતાની કે પિતાની માતા એ આર્થિકા (નાની+દાદી), તેમની પણ જે બીજી માતા તે પ્રાર્જિકા (વડનાની-વડદાદી) બાકીના નામો તો પ્રકટઅર્થવાળા જ છે. (સાધુ નાનીને નાની કે સગીમાતાને માતા ન જ કહી શકે કેમકે આ સાંસારિકસંબંધ- દર્શક નામો છે, સાધુને એ સંબંધ હવે નથી.)

વર્ણી

“હલે હલે !” એ પ્રમાણે કે “અન્ને” એ પ્રમાણે તથા “ભટ્ટે, સ્વામિનિ ! ગોમિનિ ! હોલે ! ગોલ ! વસુલે !” આ બધા વચનો પણ જુદા જુદા દેશોની અપેક્ષાએ આમંત્રણવચનો છે, જે વચનો ગૌરવ, કુત્સા વગેરેથી ગર્ભિત છે. (શ્રીમંતસ્ત્રીને લોકો ગૌરવવાચક સ્વામિનિ ! વગેરે શબ્દોથી બોલાવે. પણ સાધુથી આ રીતે વચન ન બોલાય. એમ હલે, ગોલે...એ શબ્દો એ વ્યક્તિ પ્રત્યે કુત્સા, જુગુપ્સા, તિરસ્કાર સુચવનારા

છે... સાધુ આવા વચનો પણ ન બોલે..)

આમ આ વચનો ગૌરવાદિસુચક છે, માટે જ સાધુ ક્યાંય કોઈ સ્ત્રીને આ બધા શબ્દોથી ન બોલાવે.

પ્રશ્ન : આ ૧૫-૧૬મી ગાથામાં દશવેકા આમંત્રણવચનો બોલવામાં શું શું દોષ લાગે ?

ઉત્તર : આપ્રમાણે આલપનકરનારા સાધુને સંગ, ગર્હા, તત્પ્રદેષ, પ્રવચન લાઘવ વગેરે દોષો લાગે.

(સાધુ નાની, દાદી, માસી... વગેરે સંબંધવાચક શબ્દો બોલે, એનાથી એ સ્ત્રીઓ લાગણીવાળી હોય તો સાધુ પ્રત્યે સ્નેહવાળા બને... વાતચીતમાં શરૂ થાય. આમ સંગ = મમત્વ = સ્નેહાદિ દોષો ઉભા થાય. ક્યારેક સ્ત્રીઓ ગુસ્સે થાય “આ સાધુ આવા શબ્દો બોલી અમારી ઈજાત બગાડે છે...” વગેરે વિચારી સાધુની નિંદા કરે. અથવા તો ભલે એ સ્ત્રી ખરેખર સાધુની નાની-દાદી વગેરે હોય તો પણ આવી ભાષા સાંભળનારા બીજાઓ સાધુની નિંદા કરવાના કે “દીક્ષા લીધા પછી પણ હજી કેવો સંસાર પ્રત્યેનો, સ્વજનો પ્રત્યેનો સ્નેહભાવ છે. ‘હોલે ! ગોલે !’ વગેરે હલકાશબ્દો સાંભળીને તે સ્ત્રીને દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય. તથા સાધુ હે ‘સ્વામિનિ !’ વગેરે ગૌરવવાચક શબ્દો બોલે તો લોકો બોલે કે “આ જૈનસાધુઓ સારી સારી વસ્તુઓ મેળવવા કેવા મશ્કા લગાવે છે...” વગેરે. આમ પ્રવચનલાઘવ થાય.)

यदि नैवमालपेत् कथं तर्ह्यालपेदित्याह-

नामधिज्जेण णं बूआ, इत्थीगुत्तेण वा पुणो । जहारिहमभिगिज्झ
आलविज्ज लविज्ज वा ॥ १७ ॥

પ્રશ્ન : જો આ પ્રમાણે નહિ બોલાવાવી, તો સ્ત્રીને કઈ રીતે બોલાવવી ?

ગા.૧૭ ઉત્તર : નામથી અથવા સ્ત્રીગોત્રથી બોલાવવી. યથાર્હ અભિગ્રહીને આલપન કે લપન કરવું.

‘નામધિજ્જેણ’તિ સૂત્રં, ‘નામધેયેને’તિ નામૈવ એનાં બ્રૂયાત્સ્ત્રિયં ક્વચિત્કારણે યથા દેવદત્તે! इत्येवमादि । नामास्मरणादौ गोत्रेण वा पुनर्ब्रूयात् स्त्रियं यथा काश्यपगोत्रे! इत्येवमादि, ‘યથાર્હ’ યથાયથં વયોદેશૈશ્વર્યાદ્યપેક્ષયા ‘અભિગ્રહ’ ગુણદોષાનાલોચ્ય ‘આલપેલ્લપેદ્વા’ ઈષત્સકૃદ્વા લપનમાલપનમતોઽન્યથા લપનં, તત્ર વયોવૃદ્ધા મધ્યદેશે

ईश्वरा धर्मप्रियाऽन्यत्रोच्यते धर्मशीले इत्यादिना, अन्यथा च यथा न लोकोपघात इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

ટીકાર્થ : કાંઈક કારણસર સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને બોલવું પડે તો નામથી બોલાવવી. જેમકે દેવદત્તે ! વગેરે. જો નામ યાદ ન આવે કે નામ ખબર જ ન હોય તો પછી સ્ત્રીને ગોત્રથી બોલાવવી. જેમકે “કાશ્યપગોત્રે !” વગેરે. (બોલાવવી = એ રીતે એની સાથે વાત કરવી...) ટુંકમાં જે રીતે યોગ્ય હોય એ રીતે એટલે કે ઉંમર, દેશ, ઐશ્વર્ય વગેરેની અપેક્ષાએ ગુણો અને દોષોને વિચારીને આલપન કે લપન કરવું.

કંઈક બોલવું કે એકવાર બોલવું તે આલપન.

એનાથી વિપરીત (એટલે કે વધુ બોલવું કે અનેકવાર બોલવું) તે લપન.

તેમાં મધ્યદેશમાં વયોવૃદ્ધ સ્ત્રી ‘ઈશ્વરા’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે. અન્યક્ષેત્રમાં ધર્મપ્રિયા સ્ત્રી ‘ધર્મશીલે’ એ પ્રમાણે કહેવાય છે.

હવે આ રીતે બોલવું કે અન્યથા = બીજી રીતે બોલવું. જે રીતે લોકોપઘાત ન થાય એટલે કે લોકોમાં નિંદાવગેરે દોષો ન થાય એ રીતે બોલવું. (આશય એ છે કે અહીં દર્શાવ્યા પ્રમાણે જ બોલવું એવું ન સમજવું. બધો ભાર દોષો ઉત્પન્ન ન થવા ઉપર છે. જે ભાષા બોલવાથી અત્યારે એવું અનુભવાય છે કે સાધુ “ધર્મિષ્ઠા, અલકા, લતા...” વગેરે નામો બોલે, તો બેહુદુ લાગે. નામ બોલવા જ હોય ત્યારે ધર્મિષ્ઠાબહેન, અલકાબહેન... એમ ‘બહેન’ શબ્દ જોડવાપૂર્વક બોલાય છે... એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવાદિને નજર સામે રાખીને વિચાર કરવો...)

उक्तः स्त्रियमधिकृत्यालपनप्रतिषेधो विधिश्च, साम्प्रतं पुरुषमाश्रित्याह-

अज्जए पज्जए वावि, बप्पो चुल्लपिउत्ति अ । माउलो भाइणिज्ज त्ति, पुत्ते णत्तुणिअत्ति अ ॥ १८ ॥ हे भो हलित्ति अन्नित्ति, भट्टे सामिअ गोमिअ । होल गोल वसुलि त्ति, पुरिसं नेवमालवे ॥ १९ ॥

સ્ત્રીને આશ્રયીને આશ્રયીને આલપનનો પ્રતિષેધ અને વિધાન કહ્યું.

હવે પુરુષને આશ્રયીને કહે છે.

ગા.૧૮-૧૯ આર્યક, પ્રાર્યક, બાપા, કાકા, મામા, ભાણિયો, પુત્ર, પૌત્ર, હે ! બો ! હલ ! અન્ન ! ભટ્ટ ! સ્વામી ! ગોમિન્ ! હોલ ! ગોલ ! વસુલ ! આ પ્રમાણે પુરુષને બોલાવવો નહિ.

‘અંજ્જે’ત્તિ સૂત્રં, આર્યકઃ પ્રાર્યકશ્ચાપિ બપ્પશ્ચલ્લપિતેતિ ચ, તથા માતુલ ભાગિનેયેતિ
 પુત્ર નમ્મ ઇતિ ચ, ઇહ ભાવાર્થઃ સ્ત્રિયામિવ દ્રષ્ટવ્યઃ, નવરં ચુલ્લબપ્પઃ પિતૃવ્યોઽભિધીયત્તિ ઇતિ
 સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૮ ॥ કિંચ-‘હે ભો’ત્તિ સૂત્રં, હે ભો હલેતિ । અન્નેત્તિ ભર્તઃ! સ્વામીન્ ગોમિન્
 હોલ ગોલ વસુલ ઇતિ પુરુષં નૈવમાલપેદિતિ, અત્રાપિ ભાવાર્થઃ પૂર્વવદેવેતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૯ ॥

ટીકાર્થ : અહીં ભાવાર્થ સ્ત્રીમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો. માત્ર ચુલ્લબપ્પ એટલે
 કાકા કહેવાય છે.

(૧૫મી ગાથાનો અર્થ જોઈ લેવો...)

વળી હલે... અહીં પણ ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જ છે. (૧૬મી ગાથાનો અર્થ જોવો.)

યદિ નૈવમાલપેત્, કથં તત્તર્યાલપેદિત્યાહ-

નામધિજ્જેણ ણં બૂઆ, પુરિસગુત્તેણ વા પુણો । જહારિહમભિગિજ્ઞ,
 આલવિજ્જ લવિજ્જ વા ॥૨૦॥

પ્રશ્ન : જો આપ્રમાણે આલપન ન કરવું, તો કઈ રીતે આલપન કરવું ?

ગા.૨૦ ઉત્તર : નામથી બોલાવવા, અથવા પુરુષગોત્રથી બોલાવવા. યથાયોગ્ય
 વિચારીને આલપન કે લપન કરવું.

‘નામધિજ્જેણ’ત્તિ સૂત્રં, વ્યાખ્યા પૂર્વવદેવ, નવરં પુરુષાભિલાપેન યોજના
 કાર્યેતિ ॥ ૨૦ ॥

ટીકાર્થ : આની વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જ (૧૭મી ગાથા) છે. માત્ર અહીં સ્ત્રીની
 જગ્યાએ પુરુષના અભિલાપથી બધી અર્થયોજના કરવી.

ઉક્તઃ પુરુષમપ્યાશ્રિત્યાલપનપ્રતિષેધો વિધિશ્ચ, અધુના પન્નેન્દ્રિયતિર્યગ્ગતં
 વાગ્વિધિમાહ-

પંચિંદિઆણ પાણાણં, એસ ઇત્થી અયં પુમં । જાવ ણં ન વિજાણિજ્ઞા, તાવ
 જાહિત્તિ આલવે ॥૨૧॥

પુરુષને આશ્રયીને પણ આલપનનો પ્રતિષેધ અને વિધિ કહેવાયા.

હવે પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ સંબંધી વચનવિધિને બતાવે છે.

ગા.૨૧ પંચેન્દ્રિયજીવોમાં 'આ સ્ત્રી, આ પુરુષ' એમ જ્યાંસુધી ન જાણે, ત્યાંસુધી જાતિથી આલાપ કરવો.

'પંચિદિઆણ'ત્તિ સૂત્રં, 'પञ्चेन्द्रियाणां' ગવાદીનાં પ્રાણિનાં 'કચિદ' વિપ્રકૃષ્ટદેશાવસ્થિતાનામેષા સ્ત્રી ગૌરયં પુમાન્ બલીવર્દઃ, યાવદેતદ્વિશેષેણ ન વિજાનીયાત્તાવન્માર્ગપ્રશ્નાદૌ પ્રયોજને ઉત્પન્ને સતિ 'જાતિ'મિતિ જાતિમાશ્રિત્યાલપેત્, અસ્માદ્ગોરૂપજાતાત્કિયદૂરેણેત્યેવમાદિ, અન્યથા લિઙ્ગવ્યત્યયસંભવાન્મૃષાવાદાપત્તિઃ, ગોપાલાદીનામપિ વિપરિણામ ઇત્યેવમાદયો દોષાઃ, આક્ષેપપરિહારૌ તુ વૃદ્ધવિવરણાદવસેયૌ, તચ્ચેદમ્-'જડ્ લિંગવચ્ચે દોસો તા કીસ પુઢવાદિ નપુંસગત્તેવિ પુરિસિત્થિનિદેસો પયદ્વડ્, જહા પત્થરો મટ્ટિઆ કરઓ ઉસ્સા મુમ્મુરો જાલા વાઓ વાઝલી અંબઓ અંબિલિઆ કિમિઓ જલૂયા મક્કોડઓ કીડિઆ ભમરઓ મચ્છિયા ઇચ્ચેવમાદિ?, આયરિઓ આહ-જળવયસચ્ચેણ વવહારસચ્ચેણ ચ એવં પયદ્વડ્ઠિત્તિ ણ એત્થ દોસો, પંચિદિએસુ પુણ ણ એયમંગીકીરડ્, ગોવાલાદીણવિ ણ સુદિદ્ધમ્મત્તિ વિપરિણામસંભવાઓ, પુચ્છિઅસામાયારિકહંણે વા ગુણસંભવાદિતિ' ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૧ ॥

ટીકાર્થ : ક્યાંક એવું બને કે ગાય-ભેંસાદિ પંચેન્દ્રિયપ્રાણીઓ ઘણાં દૂરના સ્થાને રહેલા હોય અને એટલે દૂર રહેલા સાધુને એ ખરાબ નાં પડે કે “આ સ્ત્રી છે એટલે કે ગાય છે” કે “આ પુરુષ છે એટલે કે બળદ છે”

હવે જ્યાંસુધી આ વાત વિશેષથી ન જાણે, ત્યાંસુધી તો જો માર્ગની પૃચ્છાવગેરે પ્રયોજન ઉત્પન્ન થાય તો જાતિને આશ્રયીને બોલવું. દા.ત. “આ ગોરૂપજાતથી કેટલે દૂર છે ?” (માર્ગાદિની પૃચ્છા કરવી છે, દૂર પ્રાણી ઊભું છે. પણ ‘ગાય કે બળદ’ એ ખબર નથી. તો ખેડુતાદિને એમ ન પુછાય કે “ભાઈ ! એ પેલો બળદ ઉભો છે ને ? એનાથી કેટલે દૂર માર્ગ છે ? પણ એમ કહેવું કે કે “એ ગોજાતિથી કેટલે દૂર માર્ગ છે ?”)

પ્રશ્ન : પણ ગાય કે બળદના ઉલ્લેખદ્વારા જ પ્રશ્ન કરીએ તો ?

ઉત્તર : જો ગોજાતિને બદલે ગાય કે બળદના ઉલ્લેખથી પ્રશ્ન કરાય તો ત્યાં લિંગના વ્યત્યયનો સંભવ હોવાથી મૃષાવાદની આપત્તિ આવે. (સાધુ ‘ગાય’ કહે અને એ પ્રાણી બળદ હોય તો ? સાધુ ‘બળદ’ કહે અને એ પ્રાણી ગાય હોય તો ? આમ લિંગનો વ્યત્યય હોય તો મૃષાવાદદોષ લાગે.)

વળી જે ગોવાળાદિને પૃચ્છા કરી હોય અને પણ વિપરિણામ થાય (કે આ

જૈનસાધુઓને આટલું પણ ભાન નથી... આમ સાધુ પ્રત્યે અસદ્ભાવ થાય.... વગેરે.)

આ બધા દોષો છે.

આ વિષયમાં પ્રશ્ન અને ઉત્તર વૃદ્ધવિવરણમાંથી = સૂરિમાંથી જાણવા.

તે આ છે.

પ્રશ્ન : (આક્ષેપ) : જો લિંગનો વ્યત્યય કરવામાં દોષ હોય એટલે કે ગાય = સ્ત્રીને બળદ = પુરુષ કહેવામાં દોષ હોય તો પછી પૃથ્વીવગેરે જીવો તો બધા નપુંસક જ છે. તો એ બધામાટે શા માટે પુરુષલિંગ અને સ્ત્રીલિંગશબ્દનો નિર્દેશ પ્રવર્તે છે ? (પૃથ્વી એ સ્ત્રીલિંગ શબ્દ છે, મણિ: એ પુરુષલિંગ છે. આ શબ્દો નપુંસકલિંગ પૃથ્વીજીવોમાટે વપરાય છે.)

જેમકે પૃથ્વી માટે પથ્થરો, મટ્ટિઆ.

પાણી માટે કરઓ, ઝસા

અગ્નિ માટે મુમ્મુરો, જાલા

વાયુ માટે વાઓ, વાઝલી

વનસ્પતિ માટે અંબઓ, અંબિલિઆ

બેઈન્દ્રિય માટે કિમિઓ, જલુઆ

તેઈન્દ્રિય માટે મક્કોડઓ, કીડિઆ

ચઉરિન્દ્રિય માટે ભમરઓ, મચ્છિઆ. વગેરે.

(આમાં પૃથ્વીથી માંડી ચઉરિન્દ્રિય બધા જ નપુંસક છે. અને છતાં બધામાટે પુરુષલિંગ અને સ્ત્રીલિંગ શબ્દો વપરાય છે. આ બધા શબ્દો અહીં પ્રાકૃતભાષા પ્રમાણે લખેલા છે...)

ઉત્તર : (પરિહાર) આચાર્ય કહે છે કે જનપદસત્યથી અને વ્યવહારસત્યથી આ પ્રમાણે વચનપ્રયોગ પ્રવર્તે છે. એટલે આમાં દોષ નથી. (જનપદમાં આ રીતે પ્રયોગો માન્ય છે, વ્યવહારમાં પણ આ રીતે પ્રયોગ માન્ય છે...)

પરંતુ પંચેન્દ્રિયમાં આ પ્રમાણે અંગીકાર કરાયો નથી. એટલે કે બળદને ગાય કે ગાયને બળદ કહેવી એ રીતે લિંગવ્યત્યય કરવો એ જનપદમાં કે વ્યવહારમાં માન્ય નથી.

વળી ગોવાળવગેરેને પણ વિપરિણામ થવાનો સંભવ છે કે “આ સાધુઓએ ધર્મને સારી રીતે જોયો નથી. માટે જ તો જાણ્યા વિના જ ગાય કે બળદ એમ જાણ્યા વિના

જ એ રીતે ઉચ્ચાર કરે છે.”

અથવા એવું બને કે જો સાધુ જાતિનો ઉલ્લેખ કરીને બોલાવે, તો ગોવાળાદિ પૂછે કે “કેમ તમે ગાય કે બળદનો ઉલ્લેખ કરવાનો બદલે ગોજાતિનો ઉલ્લેખ કર્યો તો આ સાધુ એને સાધુસામાયારી કહે કે “એ પ્રાણી ગાય કે બળદ તરીકે જાણ્યા વિના જ એ રીતે એને માટે શબ્દ ન વપરાય, મૃષાદોષ લાગે...” આ રીતે કહે એટલે ગોવાળાદિને જૈનધર્મ પ્રત્યે બહુમાન ઉત્પન્ન થાય, આમ લાભ થાય.

એટલે ગાથામાં દર્શાવેલી બાબત બરાબર આચરવી.

કિંચ-

તહેવ માણુસં પસું, પક્વિંહ વાવિ સરીસવં । થૂલે પમેઇલે વજ્જે, પાયમિત્તિ
અ નો વણ ॥ ૨૨ ॥

ગા.૨૨ તે જ પ્રમાણે મનુષ્યને, પશુને, પક્ષીને કે સરિસૃપને “સ્થૂલ, પ્રમેદુર, વધ્ય, પાક્ય” એ પ્રમાણે ન કહેવો.

‘તહેવ’તિ સૂત્રં, ‘તથૈવ’ યથોક્તં પ્રાક્ ‘મનુષ્યમ્’ આર્યાદિકં ‘પશુમ્’ અજાદિકં ‘પક્ષિણં વાપિ’ હંસાદિકં ‘સરીસૃપમ્’ અજગરાદિકં ‘સ્થૂલઃ’ અત્યન્તમાંસલોડયં મનુષ્યાદિઃ તથા ‘પ્રમેદુરઃ’ પ્રકર્ષેણ મેદઃસંપન્નઃ તથા ‘વધ્યો’ વ્યાપાદનીયઃ પાક્ય ઇતિ ચ નો વદેત્, ‘પાક્યઃ’ પાકપ્રાયોગ્યઃ, કાલપ્રાપ્ત ઇત્યન્યે, ‘નો વદેત્’ ન બ્રૂયાત્ તદપ્રીતિતદવ્યાપત્યા-શઙ્કાદિદોષપ્રસંગાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૨ ॥

ટીકાર્થ : આર્ય વગેરે મનુષ્ય, બકરો વગેરે પશુ, હંસ વગેરે પક્ષી, અજગર વગેરે સરિસૃપ... આ બધા જીવોને ઉદેશીને એવું ન બોલવું કે “આ મનુષ્યાદિ અત્યંતમાંસલ = માંસપુષ્ટ છે.” “પ્રકર્ષથી ચરબીવાળો છે” “મારવાયોગ્ય છે” “પકાવવાયોગ્ય છે.”

પાક્ય એટલે પકાવવા માટે યોગ્ય એમ અર્થ થાય. બીજાઓ વળી એમ કહે છે કે પાક્ય એટલે કાલપ્રાપ્ત. (જેનો પકાવવાદિનો કાળ આવી ગયો છે... તે.)

પ્રશ્ન : આવું બોલવામાં દોષ શું ?

ઉત્તર : તેને અપ્રીતિ, તદવ્યાપત્તિ આશંકા વગેરે દોષો લાગી શકે.

(મનુષ્યને ‘અતિમાંસલ’ કહો એટલે એને અપ્રીતિ થાય જ. એમ વધ્ય વગેરે કહેવામાં પણ અપ્રીતિ થાય. સાધુ કોઈ ચોરાદિને માટે કહે કે ‘આને તો મારી જ નાંખવો

જોઈએ' તો સ્પષ્ટવાત છે કે દોષ લાગવાનો જ. એ ચોરાદિને અપ્રીતિ થવાની જ.

હવે ધારોકે તે પશુ, માણસાદિના માલિકનો નિર્ણય હોય કે “આ પશુ વગેરેને અત્યારે મારવો નથી” પરંતુ સાધુ બોલે કે “આ તગડો છે કે વધ્ય છે” તો એના માલિકને એમ થાય કે “સાધુ કહે છે એ પ્રમાણે તો આ પશુ વગેરેને મારીનાંખવો જોઈએ” આમ તે પશુ વગેરેના અવિનાશમાં આશંકા થાય. અર્થાત્ પશ્ચાદિની હિંસા ન થવાની હતી, એ વાત હવે શંકાવાળી બને... માલિકાદિ એનો વિનાશ કરી પણ દે... એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થાય.

(તદવ્યાપત્યાશંકા શબ્દના બીજાપણ અર્થો સંભવી શકે છે. સાધુ આવા શબ્દો બોલે એટલે લોકોને સાધુને વિશે જીવની અવ્યાપત્તિ = અહિંસા સંબંધી આશંકા ઉભી થાય. અર્થાત્ “આ સાધુ આ રીતે બોલે છે, એમાં તો સાધુ એ જીવની હિંસાને ઈચ્છતો લાગે છે. તો પછી સાધુ જીવની હિંસા ન કરે ન ઈચ્છે... એ વાત શું ખોટી હશે?...”)

कारणे पुनरुत्पन्न एवं वदेदित्याह-

परिवृढन्ति णं ब्रूआ, ब्रूआ उवचिअत्ति अ । संजाए पीणिए वावि, महाकायत्ति आलवे ॥२३॥

જો કોઈ કારણ ઉત્પન્ન થાય તો આ પ્રમાણે બોલવું કે

ગા.૨૩ ‘પરિવૃદ્ધ’, એમ બોલવું કે ‘ઉપચિત’ એમ બોલવું. ‘સંજાત, પ્રીણિત, મહાકાય’ એમ બોલવું.

‘પરિવૃદ્ધ’તિ સૂત્રં, પરિવૃદ્ધ इत्येनं-स्थूलं मनुष्यादिं ब्रूयात्, तथा ब्रूयादुपचित इति च, संजातः प्रीणितश्चापि महाकाय इति चालपेत् परिवृद्धं, पलोपचितं परिहरेदित्या-
दाविति सूत्रार्थः ॥२३॥

टीकार्थः : स्थूलमनुष्यादिमाटे એમ બોલવું કે “પરિવૃદ્ધ...” તથા ઉપચિત, સંજાત, પ્રીણિત, મહાકાય આ બધા શબ્દો એ પરિવૃદ્ધને માટે વાપરી શકાય. જેમકે “પલોપચિતને પરિહરવો” વગેરે વાક્યોમાં આ રીતે ઉપચિતવગેરે શબ્દોનો પ્રયોગ થાય છે. (જેમ આપણે રોટલી માટે સાંકેતિક શબ્દ વાપરીએ, કે જેથી રોટલી શબ્દ બોલવાથી થનારા નુકસાનો અટકે. એમ અહીં પણ “પેલો જે જાડો માણસ ઉભો છે, એ ને ન પૂછતા એ બીજાને પુછવું, વગેરે વગેરે બોલવાનો અવસર આવે ત્યારે સ્થૂલ, પ્રમેદુર વગેરે

શબ્દોને બદલે પરિવૃદ્ધ વગેરે શબ્દો બોલવા. જેથી સ્થૂલાદિ શબ્દો બોલવાથી થનારા નુકસાનો અટકે.)

કિં ચ-

તહેવ ગાઓ દુઝ્ઝાઓ, દમ્મા ગોરહગત્તિ અ । વાહિમા રહજોગિત્તિ, નેવં
ભાસિજ્જ પન્નવં ॥૨૪॥

ગા.૨૪ તે જ પ્રમાણે ગાયો દોહ છે. ગોરથકો દમ્મ છે. વાહ્ય છે, રથયોગ્ય છે...
પ્રજ્ઞાવાન

આ પ્રમાણે ન બોલે.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ ગાવો ‘દોહ્યા’ દોહાર્હા દોહસમય આસાં વર્તત ઇત્યર્થઃ, ‘દમ્મા’
દમનીયા ગોરથકા ઇતિ ચ, ગોરથકાઃ કલ્હોડાઃ, તથા વાહ્યાઃ સામાન્યેન યે ક્વચિત્તાનાશ્રિત્ય
રથયોગ્યાશ્ચૈત ઇતિ નૈવં ભાષેત પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુઃ, અધિકરણલાઘવાદિદોષાદિતિ
સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૪ ॥

ટીકાર્થ : પ્રજ્ઞાવાન સાધુ એમ ન બોલે કે “આ ગાયો” દોહનમાટે યોગ્ય છે એટલે
કે ગાયોને દોહવાનો સમય વર્તે છે એમ ન બોલે. તથા ગોરથક = કલ્હોડાઓ
દમનકરવાયોગ્ય છે. એમ ન બોલે. એમ કલ્હોડાઓ વહન કરવા યોગ્ય છે, એમ ન
બોલે. તથા જે વહનકરવાયોગ્ય છે, તેમને આશ્રયીને એમ ન બોલે કે ‘આ રથયોગ્ય
છે.’ અહીં વહન કરવા એ સામાન્યથી સમજવું. એટલે કે માણસ એના ઉપર બેસીને પણ
એને વહન કરી શકે. (જ્યારે એવા વાહ્ય જીવો માટે ‘રથયોગ્ય’ તરીકેની ભાષા એ
વિશેષથી વાહ્યતાને જણાવનારી છે...)

પ્રશ્ન : આવું કેમ ન બોલવું ?

ઉત્તર : સાધુના આવા શબ્દો સાંભળી ગોવાળ ગાયોને દોહવા લાગે, ગોરથકોનું
દમન કરે, રથમાં જોડે... તો આ બધી હિંસા ઉત્પન્ન થાય. વળી આવી બધી વાતો
બોલનાર સાધુની અને શાસનની લોકમાં લઘુતા થાય.

પ્રયોજન તુ ક્વચિદેવં ભાષેતેત્યાહ-

જુવં ગવિત્તિ ણં બૂઆ, ધેણું રસદયત્તિ અ । રહસ્સે મહલ્લે વાવિ, વણ
સંવહણિત્તિ અ ॥૨૫॥

કોઈક પ્રયોજન આવી પડે તો આ પ્રમાણે બોલવું કે

ગા.૨૫ 'યુવાનગાય' એમ બોલે, ધેનુને 'રસદા' કહે. મોટા કે નાનાને 'સંવહન' કહે.

'જુવં' તિ સૂત્રં, યુવા ગૌરિતિ-દમ્યો ગૌર્યુવેતિ બ્રૂયાત્, ધેનું ગાં રસદેતિ બ્રૂયાત્, રસદા ગૌરિતિ, તથા હ્રસ્વં મહલ્લકં વાપિ ગોરથકં હ્રસ્વં વાહ્યં મહલ્લકં વદેત્, સંવહનમિતિ રથયોગ્યં સંવહનં વદેત્, ક્વચિદ્વિગુપલક્ષણાદૌ પ્રયોજનં ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૫ ॥

ટીકાર્થ : જે ગાય દમવાયોગ્ય હોય એને માટે 'યુવાનગાય' એમ બોલે. તથા (જે ગાય દોહનને યોગ્ય હોય તે) ગાયને 'રસદા ગાય' એમ કહે. તથા જે હ્રસ્વ કે મહલ્લક ગોરથક વાહ્ય હોય, તેને માટે હ્રસ્વ કે મહલ્લક શબ્દ બોલે. તથા રથયોગ્યને માટે 'સંવહન' શબ્દ બોલે.

દિશાનું ઉપલક્ષણાદિ કોઈક પ્રયોજન આવી પડે ત્યારે આ પ્રમાણે બોલે. (દૂર ગાયો ઊભી હોય. એમાં દૂધાળી ગાય જ્યાં ઊભી હોય તે દિશાનું સુચન સાધુને કરવું હોય ત્યારે સાધુ બોલે કે "જુઓ, પેલી રસદા ગાય ઊભી છે, ત્યાંથી આગળ જશો એટલે વડીનીતિની જગ્યા મળી જશે." વગેરે. એ વખતે "પેલી દૂધાળી ગાય... વગેરે ન બોલવું. કેમકે એ સાંભળનારાઓદ્વારા પાછળથી અધિકરણાદિ થવાનો સંભવ છે.)

તહેવ ગંતુમુજ્જાણં, પવ્વયાણિ વણાણિ અ । રુક્ખા મહલ્લ પેહાણ, નેવં ખાસિજ્જ પન્નવં ॥ ૨૬ ॥ અલં પાસાયખંભાણં, તોરણાણ ગિહાણ અ । ફલિહગ્ગલનાવાણં, અલં ઉદગદોણિણં ॥ ૨૭ ॥

ગા.૨૬-૨૭ તે જ પ્રમાણે ઉદ્યાન, પર્વતો કે વનોમાં જઈને મોટા વૃક્ષોને જોઈને પ્રજ્ઞાવાન આ પ્રમાણે ન બોલે કે પ્રાસાદો, સ્તંભો, તોરણો, ઘરો, ફલિહ, અર્ગલા, નાવ ઉદકદ્રોણીને માટે આ વૃક્ષો સમર્થ છે.

'તહેવ'તિ સૂત્રં 'તથૈવે'તિ પૂર્વવત્, ગત્વા 'ઉદ્યાનં' જનક્રીડાસ્થાનં તથા પર્વતાન્ પ્રતીતાન્ ગત્વા તથા વનાનિ ચ, તત્ર વૃક્ષાન્ 'મહતો' મહાપ્રમાણાન્ 'પ્રેક્ષ્ય' દૃષ્ટ્વા નૈવં ભાષેત 'પ્રજ્ઞાવાન્' સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૬ ॥ કિમિત્યાહ-'અલં'તિ સૂત્રં, 'અલં' પર્યાપ્તા એતે વૃક્ષાઃ પ્રાસાદસ્તંભયોઃ, અત્રૈકસ્તંભઃ પ્રાસાદઃ, સ્તંભસ્તુ સ્તંભ એવ, તયોરલમ્, તથા 'તોરણાનાં' નગરતોરણાદીનાં 'ગૃહાણાં ચ' કુટીરકાદીનામ્, અલમિતિ યોગઃ, તથા

‘પરિધાર્ગલાનાવાં વા’ તત્ર નગરદ્વારે પરિઘઃ ગોપુરકપાટાદિષ્વર્ગલા નૌઃ પ્રતીતેતિ આસામલમેતે વૃક્ષાઃ, તથા ઉદકદ્રોણીનાં અલમ્, ઉદકદ્રોણ્યોઽરહદ્વજલધારિકા ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૭ ॥

ટીકાર્થ : ઉદ્યાન એટલે લોકોનું કીડા કરવાનું સ્થાન, પર્વતો પ્રતીત જ છે. આ ઉદ્યાન, પર્વત કે વનોમાં સાધુ જાય અને જઈને મોટા પ્રમાણવાળા વૃક્ષો જુએ, તો એ જોઈને પ્રજ્ઞાવાન સાધુ આ પ્રમાણે ન બોલે કે (શું ન બોલે ? એ જ બતાવે છે કે) “આ વૃક્ષો પ્રાસાદો અને થાંભલાઓ બનાવવા માટે અલં = યોગ્ય = અનુકૂળ છે.” આમાં એકથાંભલાવાળું ઘર એ પ્રાસાદ. સ્તંભ તો સ્તંભ જ છે. એમ “નગરના તોરણાદિ અને ઝુંપડી વગેરેને માટે યોગ્ય છે” એમ ન બોલે. અલમ્ શબ્દનો અહીં યોગ કરવો. તથા “આ વૃક્ષો પરિઘ, અર્ગલા, નાવ બનાવવામાટે યોગ્ય છે” એમ ન બોલે. તેમાં નગરના બારણામાં પરિઘ હોય. બારણાનાં કમાડવગેરેમાં અર્ગલા-સાંકળ હોય. નાવ તો પ્રતીત છે. (આ બધું જ તે વખતે લાકડાનું બનતું...)

તથા “આ વૃક્ષો ઉદકદ્રોણીઓ બનાવવામાટે યોગ્ય છે” એમ ન બોલે. એમાં ઉદકદ્રોણી એટલે અરહટ દ્વારા ખેંચાયેલા પાણીને ધારણકરનારી વસ્તુ. (અરહટથી પાણી ખેંચીને આ લાકડાની બનાવેલી દ્રોણીઓમાં એ બધું પાણી સંઘરવામાં આવે...)

તથા

પીઢાં ચંગબેરે (રા) અ, નંગલે મઙ્ગયં સિઆ । જંતલટ્ટી વ નામી વા, ગંડિઆ વ અલં સિઆ ॥ ૨૮ ॥

ગા.૨૮ પીઢક, ચંગબેર, નંગલ, મયિક, ચંગલટ્ટી, નામી, ગંડિકાને માટે (આ વૃક્ષો) યોગ્ય છે (એમ ન બોલે.)

‘પીઢાં’તિ સૂત્રં, પીઠકાયાલમેતે વૃક્ષાઃ, પીઠકં પ્રતીતં તદર્થમ્, ‘સુપાં સુપો ભવન્તી’તિ ચતુર્થ્યર્થે પ્રથમા, एवं सर्वत्र योजनीयं, તથા ‘ચંગબેરા યે’તિ ચઙ્ગબેરા-કાષ્ઠપાત્રી તથા ‘નંગલે’તિ લાઙ્ગલં-હલં, તથા અલં મયિકાય સ્યાત્, મયિકમ્-અમ્બીજાચ્છાદનં, તથા યન્ત્રયષ્ટયે વા, યન્ત્રયષ્ટિઃ પ્રતીતા, તથા નામયે વા, નામિઃ શકટરથાઙ્ગં, ગણ્ડિકાયૈ વાઙ્ગલં સ્યુરેતે વૃક્ષા ઇતિ, નૈવં ભાષેત પ્રજ્ઞાવાનિતિ વર્તેતે, ગણ્ડિકા સુવર્ણકારાણામધિકરણી (અહિગરણી) સ્થાપની ભવતીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૮ ॥

ટીકાર્થ : પીઠક પ્રતીત છે “એને માટે આ વૃક્ષો યોગ્ય છે” એમ ન બોલવું. અહીં પીઠળ પહેલી- વિભક્તિ છે. પણ પ્રાકૃતમાં બધી વિભક્તિઓની બધી વિભક્તિઓ થઈ શકે એ મુજબ અહીં પહેલીવિભક્તિ ચોથીવિભક્તિના અર્થમાં સમજવી. આ પ્રમાણે બધા શબ્દોમાં સમજવું. ચંગબેરા = લાકડાની પાત્રી. નંગલ = લાંગલ = હળ. મયિક = વાવેલા બીજોને ઢાંકવાનું સાધન. યન્ત્રયષ્ટિ (કોઈક યન્ત્રમાં વપરાતી લાકડી. જેમકે ઘંટીમાં ઉપર પકડવા માટે લાકડી હોય.) નાભિ એટલે ગાડા કે રથનું અંગ. (પેંડાનો વચ્ચેનો ભાગ વગેરે.) ગંડિકા એટલે સોનીઓની અધિકરણી (સોનીઓને સોનું ટીપવા વગેરેમાં ઉપયોગી એક પ્રકારનું સાધન...)

‘આ વૃક્ષો આ આ વસ્તુ માટે યોગ્ય છે’ એમ ન બોલે... એમ બધામાં સમજવું.

તથા

આસણં સયણં જાણં, હુજ્જા વા કિંચુવસ્સણં । ભૂઓવઘાઈણિં ભાસં, નેવં ભાસિજ્જ પત્તવં ॥૨૯॥

ગા.૨૯ આસન, શયન, યાન કંઈક ઉપાશ્રયમાં થાય... પ્રજ્ઞાવાન આ પ્રમાણે જીવહિંસક ભાષા ન બોલે.

‘આસણં’તિ સૂત્રં, ‘આસનમ્’ આસન્દકાદિ ‘શયનં’ પર્યટ્કાદિ ‘યાનં’ યુગ્યાદિ ભવેદ્વા કિચ્છિદુપાશ્રયે-વસતાવન્યદ્-દ્વારપાત્રાદ્યેતેષુ વૃક્ષેષ્વિતિ ‘ભૂતોપઘાતિનીં’ સત્ત્વપીડાકારિણીં ભાષાં નૈવ ભાષેત પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ દોષાશ્ચાત્ર તદ્વનસ્વામી વ્યન્તરાદિઃ કુપ્યેત્, સલક્ષણો વા વૃક્ષ इत्यभिગૃહ્ણીયાત્, અનિયમિતભાષિણો લાઘવં ચેત્વેવમાદયો યોજ્યાઃ ॥ ૨૯ ॥

ટીકાર્થ : આસન્દક વગેરે આસનો. પલંગાદિ શયન. યુગ્ય વગેરે યાન. (બે જણથી વહન થાય તે યુગ્ય...)

“આ વૃક્ષોમાં આસનાદિ થઈ શકે કે ઉપાશ્રયમાં જરૂરી દ્વાર, પાત્ર વગેરે થઈ શકે...”

આવી ભાષા જીવોને પીડાકરનારી છે. પ્રજ્ઞાવાન સાધુ તે ભાષા ન બોલે.

પ્રશ્ન : આ બધું બોલવામાં દોષ શું છે ?

ઉત્તર : તહેવ ગન્તુમુજ્જાણં થી માંડીને અહીં સુધી દર્શાવેલી ભાષાઓમાં દોષ એ

છે કે આ ભાષા સાંભળી તે વનનો સ્વામી વ્યંતરાદિ ગુસ્સે થાય. (મારા વનને કાપવાની ઈચ્છા આ સાધુની લાગે છે...) અથવા તો વ્યંતર વિચારે કે “સાધુએ આ વૃક્ષના વખાણ કર્યા છે, એટલે આ વૃક્ષ લક્ષણવાળું છે” એમ વિચારી વ્યંતર એ વૃક્ષમાં રહી જાય. તથા આ રીતે અનિયમિતબોલનારા, જેમ તેમ બોલનારા સાધુની લઘુતા થાય. આ બધા દોષો અહીં જોડી દેવા.

અત્રૈવ વિધિમાહ-

તહેવ ગંતુમુજ્જાણં, પવ્વયાણિ વણાણિ અ । રુક્ખા મહલ્લ પેહાણ, એવં
ભાસિજ્જ પત્તવં ॥ ૩૦ ॥

આ જ વિષયમાં વિધિ (કારણ આવી પડે ત્યારે શું બોલવું ? એ) બતાવે છે.
ગા.૩૦ તે જ પ્રમાણે ઉદ્યાન, પર્વત, વનમાં જઈને મોટા વૃક્ષો જોઈને પ્રાજ્ઞાવાન આ પ્રમાણે બોલે.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, વસ્તુતઃ પૂર્વવદેવ, નવરમેવં ભાષેત ॥ ૩૦ ॥

ટીકાર્થ : આનો અર્થ વસ્તુતઃ પૂર્વની જેમજ = રદ્દમી ગાથાની જેમ જ સમજવો.
માત્ર ત્યા નેવં ... હતું અહીં એવં છે. સાધુએ આ પ્રમાણે બોલવું...

જાઙ્ઘમંતા ઇમે રુક્ખા, દીહવટ્ટા મહાલયા । પયાયસાલા વિટિમા, વણ
દરિસણિત્તિ અ ॥ ૩૧ ॥

ગા.૩૧ આ વૃક્ષો જાતિમાન, દીર્ઘ, વૃત્ત, મહાલય. પ્રજાતશાખાવાળા, વિટપી, દર્શનીય છે. એમ બોલે.

‘જાઙ્ઘમંત’ત્તિ સૂત્રં, ‘જાતિમન્તઃ’ ઉત્તમજાતયોઽશોકાદયઃ અનેકપ્રકારા ‘એત’
ઉપલબ્ધમાનસ્વરૂપા વૃક્ષા ‘દીર્ઘવૃત્તા મહાલયાઃ’ દીર્ઘા નાલિકેરીપ્રભૃતયઃ વૃત્તા
નન્દિવૃક્ષાદયઃ મહાલયા વટાદયઃ ‘પ્રજાતશાખા’ ઉત્પન્નડાલા ‘વિટપિનઃ’ પ્રજાશાખાવન્તો
વદેદ્દર્શનીયા ઇતિ ચ । એતદપિ પ્રયોજન ઉત્પન્ને વિશ્રમણતદાસન્નમાર્ગકથનાદૌ વદેન્નાન્યદેતિ
સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૧ ॥

ટીકાર્થ : આ = ઉપલબ્ધમાન સ્વરૂપવાળા = પ્રત્યક્ષ દેખાતા અનેકપ્રકારના
અશોકાદિ વૃક્ષો ઉત્તમજાતિવાળા છે.

(આશય એ છે કે જો અશોકાદિ અનેક પ્રકારના ઉત્તમ જાતિવાળા વૃક્ષોને આશ્રયીને કંઈક બોલવું હોય તો આ પ્રમાણે બોલવું કે “આ વૃક્ષો ઉત્તમજાતિ વાળા છે...”)

નાળીયેરીવગેરે વૃક્ષોમાટે બોલવું કે “આ દીર્ઘવૃક્ષો છે”

નન્દીવૃક્ષવગેરે માટે બોલવું કે “આ ગોળવૃક્ષો છે”

વડવગેરે વૃક્ષોમાટે બોલવું કે “આ મોટાઆલયવાળા વૃક્ષો છે”

તથા “આ વૃક્ષો ઉત્પન્નથયેલી ડાળોવાળા છે”

“આ વૃક્ષો પ્રશાખાવાળા છે”

“આ દર્શનીય છે” વગેરે યથોચિત બોલવું.

આ બધું પણ કોઈ પ્રયોજન આવીપડે ત્યારે જ બોલવું, અન્યકાળમાં નહિ.

એ પ્રયોજનો વિશ્રમણ, તદાસન્નમાર્ગકથન વગેરે છે. (કોઈક સાધુને આરામ કરવા માટે વૃક્ષ દર્શાવવું છે તો સાધુ જે વૃક્ષ દર્શાવવું હોય તે માટે ઉપરમુજબ ઉચિતપ્રયોગ કરે. દા.ત. છાંયડાવાળો વડલો બતાવવો હોય, તો “પેલું મહાલયવાળું વૃક્ષ છે...” એમ કહી શકે... એમ બીજા વૃક્ષોમાટે પણ સમજવું.

તથા અમુકવૃક્ષ પાસેથી આગળના સ્થાને જવાનો માર્ગ નીકળતો હોય તો સાધુ બીજાસાધુને એ માર્ગ દેખાડવા તે વૃક્ષનો નિર્દેશ ઉપરમુજબની ભાષા પ્રમાણે કરે...)

તહા ફલાઈં પક્કાઈં, પાયખજ્જાઈં નો વણ । વેલોઙ્યાઈં ટાલાઈં, વેહિમાઙ્ગિ ત્તિ નો વણ ॥ ૩૨ ॥

ગા.૩૨ તથા “ફલો પક્વ છે, પાક ખાદ્ય છે, વેલોચિત છે, ટાલ છે. દ્વૈધિક છે...” એમ ન બોલે.

‘તહા ફલાણિ’ત્તિ સૂત્રં, તથા ‘ફલાણિ’ આમ્રફલાદીણિ ‘પક્કાણિ’ પાકપ્રાપ્તાણિ તથા ‘પાકખાદ્યાણિ’ બદ્ધાસ્થીનીતિ ગર્તપ્રક્ષેપકોદ્રવપલાલાદિના વિપાચ્ય ભક્ષણયોગ્યાનીતિ નો વદેત્ । તથા ‘વેલોચિતાણિ’ પાકાતિશયતો ગ્રહણકાલોચિતાણિ, અતઃ પરં કાલં ન વિષહન્તીત્યર્થઃ, ‘ટાલાણિ’ અબદ્ધાસ્થીણિ કોમલાનીતિ તદુક્તં ભવતિ, તથા ‘દ્વૈધિકાણિ’તિ પેશીસંપાદનેન દ્વૈધીભાવકરણયોગ્યાનીતિ નો વદેત । દોષાઃ પુનરત્રાત ઋદ્ધર્વ નાશ એવામીષાં ન શોભનાણિ વા પ્રકારાન્તરભોગેનેત્યવધાર્ય ગૃહિપ્રવૃત્તાવધિકરણાદય ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૨ ॥

ટીકાંર્થ : સાધુએ આવું ન બોલવું કે “આ કેરીવગેરે પાકી ચૂકેલા છે”, “પાકખાદ્ય છે એટલે કે એમાં અસ્થિ, ઠળીયા, ગોટલા બંધાઈ ગયા છે, માટે ખાડામાં નાંખવાદ્વારા કે કોદ્રવઘાસવગેરેદ્વારા પકાવીને ખાવાયોગ્ય આ ફળો છે” (આજે પણ કાચીકેરી ઘરે લાવીને ઘાસમાં રાખીને પકાવવામાં આવે છે, એમ ખાડામાં રાખીને પણ એ પકાવી શકાય છે..)

તથા “આ ફળો વેલાને ઉચિત છે, એટલે કે એટલા બધા પાકી ગયા છે કે હવે તરત એને વૃક્ષ ઉપરથી ગ્રહણ કરી લેવા ઉચિત છે. હવે પછી એ ફળો કાલને સહન નહિ કરે. અર્થાત્ જો એને વૃક્ષ ઉપરથી ઉતારી લેવામાં નહિ આવે, તો એ ફળો પડી જ જશે.”

તથા “આ ફળો નહિ બંધાયેલા અસ્થિવાળા છે, એટલે કે કોમળ છે...” હજી અંદર ગોટલા-ઠળીયા બંધાયા નથી...”

તથા “આ ફળો દ્વૈધિક છે, એટલે કે પેશીના સંપાદન દ્વારા બે ભાગ કરવાને યોગ્ય છે. (એટલે કે જેમ કેરીની ચીરીઓ કરી કરીને કેરીના ભાગ કરાય, ચીકુને વચ્ચેથી સમારીને એના બે ભાગ કરાય. સક્કરટેટી વગેરેને પણ વચ્ચેથી તોડીને બે ભાગ કરાય... એમ અહીં સમજવું)

આ બધી ભાષાઓ સાધુએ ન બોલવી.

પ્રશ્ન : આમાં દોષો શું છે ?

ઉત્તર : આમાં દોષો છે. સાધુ જો બોલે કે આ ફળો પાકી ગયા છે...” તો એ સાંભળી ગૃહસ્થો વિચારે કે “હવે પછી આ ફળોનો નાશ જ થશે. (પાકી તો ગયા જ છે. છતાં વાપરશું નહિ, વધુ ને વધુ પાકીને સાવ ખલાસ થઈ જશે.) અથવા તો બીજાપ્રકારના ભોગવડે આ ફળો સારા નથી. (એટલે કે તાત્કાલિક ભોગ કરી લઈએ, એ પ્રકાર સારો. આ સિવાયના બીજાકોઈપણ પ્રકારે જો ભોગ કરવાનો વિચાર કરશું તો એમાં આ ફળો સારા રહેવાના નથી. એનો સારો ભોગ થઈ શકવાનો નથી..)”

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને ગૃહસ્થો એ ફળો ખાવામાં, તોડવામાં... પ્રવૃત્તિ કરે. અને એમાં અધિકરણાદિ દોષો = જીવહિંસાદિ દોષો થાય જ.

(બધાપ્રકારના ઉપરદશાવેલા વચનોમાં દોષો વિચારી લેવા. જેમકે ‘પાકયોગ્ય’ બોલે, તો ગૃહસ્થો એ ફળો પકાવવા ખાડો ખોદે, ઘાસ લાવે... વગેરે હિંસા કરે. વેલોચિત બોલે તો ગૃહસ્થો તરત એ ફળો તોડવા માંડે...)

પ્રયોજને પુનર્માર્ગદર્શનાદાવેવં વદેદિત્યાહ-

અસંથડા ઇમે અંબા, બહુનિવ્વડિમાફલા । વડજ્જ બહુસંભૂઆ, ભૂઅરૂવત્તિ
વા પુણો ॥ ૩૩ ॥

માર્ગ દેખાડવાવગેરેરૂપ પ્રયોજન આવી પડે તો આ પ્રમાણે બોલવું કે
ગા.૩૩ આ આંબાઓ અસમર્થ છે. બહુનિર્વર્તિતફલવાળા છે. બહુસંભૂત છે,
ભૂતરૂપ છે.” બોલે.

‘અસંથડ’ત્તિ સૂત્રં, અસમર્થા ‘એતે’ આમ્નાઃ, અતિભરેણ ન શક્નુવન્તિ ફલાનિ
ધારયિતુમિત્યર્થઃ, આમ્રગ્રહણં પ્રધાનવૃક્ષોપલક્ષણમ્, એતેન પક્વ્વાર્થ ઉક્તઃ, તથા
‘બહુનિર્વર્તિતફલાઃ’ બહુનિ નિર્વર્તિતાનિ-બદ્ધાસ્થીનિ ફલાનિ યેષુ તે તથા, અનેન
પાકખાદ્યાર્થ ઉક્તઃ, વદેદ્ ‘બહુસંભૂતાઃ’ બહુનિ સંભૂતાનિ-પાકાતિશયતો ગ્રહણકાલો-
ચિતાનિ ફલાનિ યેષુ તે તથા, અનેન વેલોચિતાર્થ ઉક્તઃ, તથા ભૂતરૂપા इति वा पुनर्वदेत्,
ભૂતાનિ રૂપાણિ-અબદ્ધાસ્થીનિ કોમલફલરૂપાણિ યેષુ તે તથા, અનેન ટાલાદ્યર્થ
ઉપલક્ષિત इति सूत्रार्थઃ ॥૩૩॥

ટીકાર્થ : આ આંબાના વૃક્ષો અસમર્થ છે એટલે કે ફળો ઘણાં પાકી ગયા હોવાથી
તેના ઘણાં ભારના કારણે ‘આ આંબાઓ ફળોને ધારણકરવામાટે સમર્થ નથી.”

ગાથામાં આંબાનું ગ્રહણ કરેલું છે, તે પ્રધાનવૃક્ષોનું ઉપલક્ષણ છે. એટલે કે આંબા
જેવા બીજા પણ પ્રધાનવૃક્ષો આંબા શબ્દથી સમજી લેવાના.

આના દ્વારા ‘પક્વ’ાર્થ કહેવાયો. અર્થાત્ પાકીગયેલા ફળોમાટે પક્વ બોલવાનો
નિષેધ કરેલો, તેના સ્થાને શું બોલવું એ જણાવ્યું કે ત્યાં ‘આ આંબાના વૃક્ષો અસમર્થ
છે’ એમ બોલવું. (સામેનો ચતુરસાધુ એનો ભાવાર્થ સમજી શકે...)

તથા “આ વૃક્ષો ઘણાં બધાં બદ્ધાસ્થિક ફળો જેમાં છે, તેવા છે” આમ બોલવું. આના
દ્વારા પાકખાદ્યાર્થ કહેવાયો. અર્થાત્ જે ફળોમાં ઠળીયા વગેરે આવી ગયા છે, હવે એ
પકાવીને ખાવાયોગ્ય છે, એ ફળોમાટે પાકખાદ્ય બોલવાનો નિષેધ કરેલો. એટલે એની
જગ્યાએ શું બોલવું એ જણાવ્યું કે “બદ્ધાસ્થિક ઘણાં ફળોવાળા આ વૃક્ષ છે.”

તથા “જે વૃક્ષોમાં ઘણાં સંભૂત ફળો છે તેવા આ વૃક્ષો છે” એમ બોલવું. એટલે
કે પાકના અતિશયને લીધે ગ્રહણકાલને ઉચિતવૃક્ષો છે, એમ કહેવું. આના દ્વારા
વેલોચિતાર્થ કહ્યો. એટલે કે અતિપાકેલા, ઝાડ પર રહેલા જે ફળો માટે વેલોચિતાનિ
બોલવાનો નિષેધ કરેલો, એ ફળો માટે શું બોલવું એ જણાવ્યું કે “બહુસંભૂતફળોવાળા આ

વૃક્ષો છે”

તથા “ભૂતરૂપ છે” એમ બોલવું. રૂપ = નહિ બંધાયેલા અસ્થિવાળા કોમલફળો. આવા ફળો જે વૃક્ષોમાં થયેલા છે, તેવા આ વૃક્ષો છે... એમ બોલવું. આના દ્વારા ટાલવગેરે અર્થ ઉપલક્ષિત કરાયો છે. એટલે કે અબદ્ધાસ્થિ = કોમલફળોમાટે ટાલ શબ્દ વાપરવાનો નિષેધ કરેલો અને અમુકફળો માટે દ્વેષિક શબ્દ વાપરવાનો નિષેધ કરેલો. એને બદલે શું બોલવું એ દર્શાવ્યું કે “ભૂતરૂપ છે” એમ બોલવું.

તહેવોસહિઓ પક્ષાઓ, નીલિઆઓ છવીઈ અ । લાઈમા ભજ્જિમાડત્તિ, પિહુખજ્જ ત્તિ નો વણ ॥ ૩૪ ॥

ગા.૩૪ તે જ પ્રમાણે ઔષધિઓ પક્ષ છે, છવીઓ નીલ છે, લવનયોગ્ય છે, ભર્જનયોગ્ય છે, પૃથુકભક્ષ્ય છે” એ પ્રમાણે સાધુ ન બોલે.

‘તહેવિ’ત્તિ સૂત્રં, તથા ‘ઔષધયઃ’ શાલ્યાદિલક્ષણાઃ, પક્ષા ઇતિ, તથા નીલાશ્છવય ઇતિ વા વલ્લચવલકાદિફલલક્ષણાઃ તથા ‘લવનવત્યો’ લવનયોગ્યાઃ, ‘ભર્જનવત્ય’ ઇતિ ભર્જનયોગ્યાઃ તથા ‘પૃથુકભક્ષ્યા’ ઇતિ પૃથુકભક્ષણયોગ્યાઃ, નો વદેદતિ સર્વત્રાભિસંબધ્યતે, પૃથુકા અર્ધપક્વશાલ્યાદિષુ ક્રિયન્તે, અભિધાનદોષાઃ પૂર્વવદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૪ ॥

ટીકાર્થ : શાલિ વગેરે ઔષધિઓમાટે એમ ન બોલવું કે “આ પાકી ગયેલી છે” છવિઓ એટલે વાલ-ચોળાવગેરે ફળવાળી વનસ્પતિઓ. એ લીલી છે એમ ન બોલવું.

એમ “કાપવાયોગ્ય છે” “ભુંજવાયોગ્ય છે” “પૃથુકભક્ષણને યોગ્ય છે” એમ ન બોલવું. નોવદેદ્ શબ્દ બધે જ જોડવો.

પૃથુકો (પ્હોંક = પોંક = સુરત વગેરેમાં પ્રસિદ્ધ છે...) અડધાપાકેલા શાલિવગેરેમાં બનાવવામાં આવે છે.

આવું બોલવામાં જે દોષો છે, તે પૂર્વની જેમ સમજી લેવાના (ગૃહસ્થો સાધુવચન પ્રમાણે કાપ-કુપ કરે, ભુંજવે, પોંક બનાવવાની પ્રવૃત્તિ કરે...)

પ્રયોજને પુનર્માર્ગદર્શનાદાવેવમાલપેદિત્યાહ—

રૂઢા બહુસંભૂઆ, થિરા ઓસઢાવિ અ । ગલ્ભિઆઓ પસૂઆઓ, સંસારાડત્તિ

આલવે ॥ ૩૫ ॥

માર્ગ દેખાડવો વગેરે રૂપ પ્રયોજન આવી પડે તો આ પ્રમાણે બોલવું કે
ગા.૩૫ રૂઢ, બહુસંભૂત, સ્થિર અને ઉત્સૂત પણ છે, ગર્ભિત, પ્રસૂત અને સસાર
પણ છે એ પ્રમાણે બોલે.

‘રૂઢતિ સૂત્રં, ‘રૂઢાઃ’ પ્રાદુર્ભૂતાઃ ‘બહુસંભૂતા’ નિષ્પન્નપ્રાયાઃ ‘સ્થિરા’ નિષ્પન્નાઃ ‘ઉત્સૂતા’
इति उपधातेभ्यो निर्गता इति वा, तथा ‘गर्भिता’ अनिर्गतशीर्षकाः ‘प्रसूता’ निर्गतशीर्षकाः
‘સંસારાઃ’ સંજાતતન્દુલાદિસારા इत्येवमालपेत्, पक्काद्यर्थयोजना स्वधिया कार्येति
सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

ટીકાર્થ :

આ રૂઢ છે. નિષ્પન્નપ્રાય છે, સ્થિર = નિષ્પન્ન છે, ઉત્સૂત = ઉપધાતોમાંથી
નીકળી ગઈ છે, ગર્ભિત છે = જેમાં શીર્ષનો ભાગ નીકળ્યો નથી તેવી છે, સસારા છે
= ઉત્પન્ન થયેલો છે ચોખાવગેરે સાર જેમાં એવી છે... આ પ્રમાણે બોલવું.

પ્રશ્ન : પણ ક્યાં કોનામાટે કઈ ભાષા વાપરવી, એ જુદુ જુદુ તો દર્શાવો.

ઉત્તર : પક્ષવાદિ અર્થની યોજના સ્વબુદ્ધિથી કરવી.

(‘ઔષધિઓ પાકેલી છે’ એને બદલે ‘રૂઢ છે’ એમ બોલવું. ‘લીલી છે’ એને બદલે
‘બહુસંભૂત છે.’ એમ બોલવું. ‘લવનયોગ્ય છે’ એને બદલે ‘સ્થિર છે’ એમ બોલવું.
‘ભર્જનયોગ્ય છે’ એને બદલે ‘ઉત્સૂત છે’ એમ બોલવું ‘પૃથુકભક્ષ્ય છે’, એને બદલે
‘ગર્ભિત છે’ એમ બોલવું..)

वाग्विधिप्रतिषेधाधिकारेऽनुवर्तमान इदमपरमाह—

तहेव संखडिं नच्चा, किच्चं कज्जंति नो वए । तेणगं वावि वज्झिंति,
सुतित्थिंति अ आवगा ॥ ३६ ॥

વાણીનાં વિધાન અને પ્રતિષેધનો અધિકાર ચાલુ જ છે, એમાં આ બીજીવાત કહે
છે.

ગા.૩૬ તે જ પ્રમાણે સંખડિને જાણીને ‘કૃત્યકાર્ય છે’ એમ ન બોલે, ચોરને ‘વધ્ય’
એમ ન કહે. નદીઓને ‘સુતીર્થ’ એમ ન કહે.

‘તહેવ’તિ સૂત્રં, તથૈવ ‘સંખર્દિં જ્ઞાત્વા’ સંખર્ણડ્યન્તે પ્રાણિનામાયૂંષિ યસ્યાં પ્રકરણક્રિયાયાં સા સંખડી તાં જ્ઞાત્વા, ‘કરણીયે’તિ પિત્રાદિનિમિત્તં કૃત્યૈવૈષેતિ નો વદેત્, મિથ્યાત્વોપબંહણદોષાત્, તથા સ્તેનકં વાપિ વધ્ય ઇતિ નો વદેત્, તદનુમતત્ત્વેન નિશ્ચયાદિદોષપ્રસજ્ઞાત્, સુતીર્થા ઇતિ ચ, ચશબ્દાદ્દુસ્તીર્થા ઇતિ વા ‘આપગા’ નદ્યઃ કેનચિત્પૃષ્ઠઃ સન્નો વદેત્, અધિકરણવિઘાતાદિદોષપ્રસજ્ઞાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૬॥

ટીકાર્થ : જે પ્રકરણક્રિયામાં = પ્રસંગ સંબંધી ભોજનાદિ ક્રિયામાં જીવોના આયુષ્યો ખંડાય તે સંખડી કહેવાય. કોઈકસ્થાને એ સંખડીની વાત જાણીને એમ ન બોલવું કે “પિતાવગેરેને નિમિત્તે આ સંખડી રૂપી કાર્ય કર્તવ્ય જ છે” કેમકે એમાં મિથ્યાત્વની અનુમોદના રૂપ દોષ લાગે. (અજૈનો પિતા મરીગયાબાદ શ્રાદ્ધ કરે. જમણવારાદિ ગોઠવે. તેઓ આ બધું ધર્મરૂપ માને છે, એ મિથ્યાત્વ છે. એટલે ઉપરમુજબ બોલવામાં એ મિથ્યાત્વની અનુમોદના સ્પષ્ટ જ છે.)

તથા ચોરને માટે “આ વધ્ય છે = હણવાયોગ્ય છે એમ ન બોલવું. કેમકે સાધુવડે તેના વધની અનુમતિ અપાઈ, એટલે નિશ્ચયાદિ દોષનો પ્રસંગ આવે. ((૧) કોઈ માણસ ચોર તરીકે પકડાયો છે, પણ હજી એ પાકુ થયું ન હોય. સાધુ જો એને વધ્ય કહે. તો બીજાઓ નિશ્ચય કરી લે કે “આ મહાત્મા એને વધ્ય કહે છે, એટલે નક્કી એ ચોર જ છે...” (૨) ચોરને મારવો કે નહિ એની વિચારણા ચાલતી હોય, એમાં સાધુના વચનથી તેઓ મારીનાંખવાનો નિશ્ચય કરી લે... આદિ શબ્દથી સાધુને મારી નાંખે... વગેરે સમજવું)

તથા “આ નદીઓ સુતીર્થ છે એટલે કે નદીમાં ઉતરવામાટે પગથિયાદિ બરાબર છે” એમ ચ શબ્દથી એ પણ સમજવું કે “નદીઓ દુસ્તીર્થ છે” (તીર્થો બરાબર નથી) જ્યારે કોઈ ગૃહસ્થ સાધુને નદી અંગે પૂછણ કરે ત્યારે ઉપરમુજબનો કોઈપણ જવાબ આપવો નહિ. કેમકે એમાં અધિકરણ, વિઘાત વગેરે દોષોનો પ્રસંગ છે. (સાધુ સુતીર્થ કહે એટલે સાધુના વચનભરોસે એ નદીમાં ઉતરે... આમ વિરાધના થાય. એમાં જો એ ડુબી જાય તો વિઘાતદોષ લાગે. અથવા તો સાધુ દુસ્તીર્થ કહે એટલે પેલો સ્વકામ માટે જતો અટકે, એને ડુબી જવાનો ભય લાગે. પરિણામે એના કાર્યોનો વિઘાત થાય. ભવિષ્યમાં કદાચ સાધુ પર જ દ્વેષ થાય...)

પ્રયોજને પુનરેવં વદેદિત્યાહ—

સંખર્દિં સંખર્દિં બૂઆ, પણિઅડુત્તિ તેણગં । બહુસમાણિ તિત્થાણિ, આવગાણં

વિઆગરે ॥૩૭॥

જો કારણ આવી પડે તો આ પ્રમાણે બોલવું.

ગા.૩૭ સંખડિને સંખડિ કહેવી. ચોરને પશિતાર્થ કહેવો. નદીઓનાં તીર્થે બહુસમ કહેવા.

‘સંખડિ’ન્તિ સૂત્રં, સંખડિં સંખડિં બ્રૂયાત્, સાધુકથનાદૌ સંકીર્ણાં સંખડીત્યેવમાદિ, પણિતાર્થં ઇતિ સ્તેનકં વદેત્, શૌક્ષ્ણિકાદિકર્મવિપાકદર્શનાદૌ, પણિતેનાર્થોઽસ્યેતિ પણિતાર્થઃ, પ્રાણદ્યૂતપ્રયોજનં ઇત્યર્થઃ, તથા બહુસમાનિ તીર્થાનિ ‘આપગાનાં’ નદીનાં વ્યાગૃણીયાત્ સાધ્વાદિવિષયં ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૭॥

ટીકાર્થ : સંખડિમાટે સંખડિ શબ્દ જ વાપરવો. એટલે કે જ્યારે સાધુઓને સંખડિ અંગે કથન કરવાનું હોય ત્યારે અહીં સંકીર્ણ = પુષ્કળઅવરજવરવાળી = સાંકડી સંખડી છે...” વગેરે.

એમ ચોર માટે ‘પશિતાર્થ’ શબ્દ વાપરવો. જ્યારે નૂતનદીક્ષિત વગેરેને ચોરી વગેરે પાપકર્મોના વિપાકો દેખાડવાના હોય ત્યારે “જો ! પેલો પશિતાર્થ ! એને સૈનિકો પકડીને લઈ જાય છે, મારે છે...” .

પ્રશ્ન : પશિતાર્થ એટલે શું ?

ઉત્તર : પશિત વડે અર્થ છે આને તે પશિતાર્થ. પશિત એટલે ઘુત, જુગાર. જેને માટે પોતાના પ્રાણ સમાન ઘુત એ જ એકમાત્ર કાર્ય છે, અને એને માટે ચોરી વગેરે કરે છે... તે.

સાધુ વગેરે સંબંધમાં જ્યારે નદી અંગે કંઈપણ કહેવાનું હોય ત્યારે “નદીઓના તીર્થો બહુસમ છે” એ પ્રમાણે બોલે.

વાગ્ધિપ્રતિષેધાધિકાર એવેદમાહ—

તહા નર્દઓ પુણ્ણાઓ, કાયતિજ્જત્તિ નો વણ્ણ । નાવાહિં તારિમાઝત્તિ, પાણિપિજ્જત્તિ નો વણ્ણ ॥૩૮॥

વાણીના વિધિ અને પ્રતિષેધના અધિકારમાં જ આ કહે છે કે

ગા.૩૮ તથા નદીઓ પૂર્ણ ‘કાયતરણીય’ ન કહેવી, ‘નાવોવડે તરવાયોગ્ય છે. પ્રાણિપેય છે’ એમ ન બોલવું.

‘તહા નઈ’ત્તિ સૂત્રં, તથા નદ્યઃ ‘પૂર્ણા’ ભૂતા इति નો વદેત્, પ્રવૃત્તશ્રવણનિવર્તનાદિદોષાત્, તથા ‘કાયતરણીયાઃ’ શરીરતરણયોગ્યા इति નો વદેત્, સાધુવચનતોઽવિઘ્નમિતિ પ્રવર્તનાદિપ્રસજ્ઞાત્, તથા નૌભિઃ-દ્રોણીભિસ્તરણીયાઃ-તરણયોગ્યા इत्यેવં નો વદેત્, અન્યથા વિઘ્નશઙ્ક્યા તત્પ્રવર્તનાત્, તથા ‘પ્રાણિપેયાઃ’ તતસ્થપ્રાણિપેયા નો વદેદેતિ, તથૈવ પ્રવર્તનાદિદોષાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૩૮॥

ટીકાર્થ : નદીઓ માટે ‘નદીઓ ભરેલી છે’ એમ ન બોલવું. જો એમ બોલો તો જે માણસો નદી ઉતારવામાટે પ્રવૃત્તિવાળા બનેલા છે, તેઓ આ વાત સાંભળશે અને નદી ઉતરવાનું બંધ કરી પાછા ફરશે... આ બધા દોષો લાગે. (સાધુના નિમિત્તે એ પાછા ફરે એ પણ સાધુમાટે દોષ જ છે.)

તથા “નદીઓ શરીરથી તરવામાટે યોગ્ય છે” એમ ન બોલવું. કેમકે સાધુના વચનપ્રમાણે શ્રોતા એમ સમજે કે “અહીં વિઘ્ન નથી” એટલે નદી ઉતરવાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરવા લાગી જાય, (એમાં હિંસા થાય, મરણાદિ થાય, એનાથી સાધુ પર દ્વેષ થાય... વગેરે.)

તથા “આ નદીઓ દ્રોણીઓવડે = નાવડીઓવડે તરવાયોગ્ય છે” એમ ન બોલવું. કેમકે જો આવું બોલો, તો જે માણસો નાવડી વિના જ નદી ઉતરવાના હતા, તેઓ એમ વિચારે કે “સાધુના કહેવાપ્રમાણે તો આ નદી નાવથી ઉતરવી જોઈએ. એનો અર્થ એ કે નાવ વિના ઉતરવામાં જોખમ ઘણું છે.” આમ એને વિઘ્નની શંકા થાય અને એટલે તે નાવડીની વ્યવસ્થા કરે. અર્થાત્ નાવનું પ્રવર્તન થાય. માટે સાધુએ આ ન બોલવું.

તથા “આ નદીકિનારે રહેલા પ્રાણીઓવડે પીવાયોગ્ય છે” એ પ્રમાણે ન બોલવું કેમકે એમાં પણ ઉપરમુજબ જ પ્રવર્તનાદિદોષો લાગે. (નદીમાં છેક કિનારેથી પણ પાણી પી શકાય છે, એનો અર્થ એ કે પાણી પુષ્કળ છે. તો ચાલો નાવની વ્યવસ્થા કરીએ...” તથા “કિનારેથી પાણી પીવાય છે, નદીમાં અંદર જવાની જરૂર નથી. તો ચાલો, આપણા પ્રાણીઓને પાણી પીવડાવવા લઈ જઈએ... આ રીતે પ્રવર્તનાદિ થાય.)

પ્રયોજને તુ સાધુમાર્ગકથનાદાવેવં ભાષેતેત્યાહ-

બહુવાહડા અગાહા, બહુસલિલુપ્પિલોદગા । બહુવિત્થડોદગા આવિ, एवं
ભાસિજ્જ પન્નવં ॥૩૯॥

સાધુને માર્ગનું કથન કરવું વગેરે પ્રયોજન આવી પડે તો આ પ્રમાણે બોલવું કે
ગા.૩૯ “બહુભૂત, અગાધ, બહુસલિલોત્પીલોદક છે. બહુવિસ્તૃતોદક છે” એમ
બુદ્ધિમાન બોલે.

‘બહુવાહડ’તિ સૂત્રં, બહુભૂતાઃ પ્રાયશો ભૂતા इत्यर्थः, तथा ‘अगाधा’ इति बह्वगाधाः
प्रायोगम्भीराः, तथा ‘बहुसलिलोत्पिलोदकाः’ प्रतिस्त्रोतोवाहितापरसरित इत्यर्थः, तथा
‘विस्तीर्णोदकाश्च’ स्वतीरप्लावनप्रवृत्तजलाश्च, एवं भाषेत प्रज्ञावान् साधुः, न तु
तदाऽऽगतपृष्ठो न वेदम्यहमिति ब्रूयात्, प्रत्यक्षमृषावादित्वेन तत्प्रद्वेषादिदोषप्रसङ्गादिति
सूत्रार्थः ॥३९॥

ટીકાર્થ : સાધુ બોલે કે “નદી બહુભૂત છે” એટલે કે નદી પ્રાયઃ ભરેલી છે.”

તથા “નદી બહુઅગાધ છે” એટલે “નદી પ્રાયઃ ગંભીર છે.”

તથા નદી બહુસલિલોત્પીલોદક છે” એટલે કે “ઊંધા પ્રવાહ રૂપે વહન થયેલી બીજી
નદી વળી છે.” (આ નદી જે દિશામાં જાય છે, એના કરતા વિપરીત દિશામાં જતી
નદીવાળી આ નદી છે. એ બંને નદીના પુષ્કળ પાણી અત્રે ભેગા થાય છે.)

તથા “નદી વિસ્તીર્ણોદક છે” એટલે કે પોતાના કીનારાને જ ડુબાડી દેવા પ્રવૃત્ત
થયેલા પાણીવાળી છે.

આ રીતે પ્રજ્ઞાવાન સાધુ બોલે.

યજ્ઞ સાધુ નદી તરફથી જ આવેલો હોય અને કોઈકવડે પૂછાય કે “નદીમાં કેટલું
પાણી છે ?” તો ત્યારે ‘હું નથી જાણતો’ એમ ન બોલે. કેમકે જો એમ બોલે તો એ
પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી ઠરે, એના લીધે સાધુ ઉપર તે ગૃહસ્થાદિને દ્વેષ થવાવગેરેરૂપ દોષ લાગે.
(પૂછનારો વિચારે જ કે “આ સાધુ નદી તરફથી જ આવે છે, છતાં એમ કહે છે કે ‘મને
ખબર નથી.’ આ તો પ્રત્યક્ષથી મૃષાવાદ જ છે...”)

वाग्विधिप्रतिषेधाधिकार एवेदमाह—

तहेव सावज्जं जोगं, परस्सद्वा अ निट्ठिअं । कीरमाणंति वा नच्चा, सावज्जं
न लवे मुणी ॥४०॥

વાણીનાં વિધિ અને પ્રતિષેધનાં અધિકારમાં જ આ વાત કહે છે કે —

ગા.૪૦ તે જ પ્રમાણે બીજામાટે નિષ્ઠિત કે કિયમાણ એવા સાવધયોગને જાણીને

મુનિ સાવધ ન બોલે.

‘તહેવ’તિ સૂત્રં, તથૈવ ‘સાવદ્યં’ સપાપં ‘યોગં’ વ્યાપારમધિકરણં સભાદિવિષયં
‘પરસ્યાર્થાય’ પરનિમિત્તં ‘નિષ્ઠિતં’ નિષ્પત્તં તથા ‘ક્રિયમાણં વા’ વર્ત્તમાનં
વાશબ્દાદ્વિષ્યત્કાલભાવિનં વા જ્ઞાત્વા ‘સાવદ્યં નાલપેત’ સપાપં ન બ્રૂયાત્ ‘મુનિઃ’
સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૦॥

ટીકાર્થ : જે યોગ પાપયુક્ત છે જેમકે સભાદિસંબંધી યોગ, એટલે કે મોટા
સભામંડપાદિ કરવાસંબંધી યોગ. એ યોગ બીજામાટે નિષ્ઠિત થયો હોય એટલે કે બીજાના
માટે સભા બની ચૂકી હોય કે અત્યારે યોગ કરાતો હોય. વા શબ્દથી સમજી લેવું કે
ભવિષ્યકાળમાં એ યોગ થવાનો હોય... તો એ જાણીને સાધુ પાપવાળી ભાષા ન બોલે.
(કઈ ભાષા પાપવાળી ? એ આગળ બતાવશે...)

તત્ર નિષ્ઠિતં નૈવં બ્રૂયાદિત્યાહ—

સુકડિતિ સુપક્ષિત્તિ, સુચ્છિત્રે સુહડે મડે । સુનિઠ્ઠિએ સુલઠ્ઠિત્તિ, સાવજ્જં
વજ્જએ મુણી ॥૪૧॥

તેમાં જે સભાદિ બની ચૂકેલા છે, તેને માટે સાધુ આમ ન બોલે કે
ગા.૪૧ સુકૃત છે, સુપક્ષ્વ છે, સુચિન્ન, સુહત, સુમૃત, સુનિષ્ઠિત, સુલઘ... મુનિ
સાવધ વર્જે.

‘સુકડિ’તિ સૂત્રં, ‘સુકૃત’મિતિ સુષ્ટ્વ કૃતં સભાદિ ‘સુપક્ષ’મિતિ સુષ્ટ્વ પક્વં
સહસ્ત્રપાકાદિ ‘સુચ્છિત્ર’મિતિ સુષ્ટ્વ છિત્રં તદ્વનાદિ ‘સુહત’મિતિ સુષ્ટ્વ હતં ક્ષુદ્રસ્ય વિત્તં ‘સુમૃત’
ઇતિ સુષ્ટ્વ મૃતઃ પ્રત્યનીક ઇતિ, અત્રાપિ સુશબ્દોઽનુવર્તતે, ‘સુનિષ્ઠિત’મિતિ સુષ્ટ્વ નિષ્ઠિતં
વિત્તાભિમાનિનો વિત્તં ‘સુલઠ્ઠિ’તિ સુષ્ટ્વ સુન્દરા કન્યા इत्येवं સાવદ્યમાલપનં વર્જયેદ્ મુનિઃ,
અનુમત્યાદિદોષપ્રસજ્ઞાત, નિરવદ્યં તુ ન વર્જયેત, યથા—‘સુકૃત’મિતિ સુષ્ટ્વ કૃતં વૈયાવૃત્યમનેન
‘સુપક્ષ’મિતિ સુષ્ટ્વ પક્વં બ્રહ્મચર્ય સાધોઃ ‘સુચ્છિત્ર’મિતિ સુષ્ટ્વ છિત્રં સ્નેહબન્ધનમનેન, ‘સુહત’મિતિ
સુષ્ટ્વ હતં શિક્ષકોપકરણમુપસર્ગે ‘સુમૃત’ ઇતિ સુષ્ટ્વ મૃતઃ પણિડતમરણેન સાધુરિતિ, અત્રાપિ
સુશબ્દોઽનુવર્તતે, ‘સુનિષ્ઠિત’મિતિ સુષ્ટ્વ નિષ્ઠિતં કર્માપ્રમત્તસંયતસ્ય ‘સુલઠ્ઠિ’તિ સુષ્ટ્વ સુન્દરા
સાધુક્રિયેત્યેવમાદીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૧॥

ટીકાર્થ : “આ સભાદિ સારા કર્યા.” “આ સહસ્રપાકાદિ તેલ સારું પકાવેલું છે” “તે વનાદિ સારા છેદાયા” “તે ક્ષુદ્ર માણસનું ધન સારું ચોર્યું.” “શત્રુ સારો મર્યો” મહે શબ્દ સાથે સુ નથી. પણ એમાં પણ સુ શબ્દ જોડી દેવો. “ધનનાં અભિમાનીનું ધન સારું ખતમ થયું.” “કન્યા ખૂબ સારી છે” આ પ્રમાણે સાવધવચનને મુનિ વર્જે. કેમકે આવા વચનો બોલવામાં એ સાવધકાર્યોની અનુમતિવગેરે રૂપ દોષ લાગે છે.

આ જ વચનો નિરવધ હોય તો ન વર્જવા, એ બોલવા.

જેમકે “આનાવડે વૈયાવચ્ચ સારું કરાયું” સુકૃતં

“આ સાધુનું બ્રહ્મચર્ય સારું પાકેલું છે” સુપક્કં

“આનાવડે સ્નેહબંધન સારું છેદાયું” સુચ્છિનં

“આનાવડે ઉપસર્ગમાં નૂતન સાધુનું ઉપકરણ સારું હરાયું. (ચોરાદિના હાથમાં જતું અટકાવાયું) સુદ્ધતં

“આ સાધુ પંડિતમરણવડે સારુ મર્યો. સુમૃતઃ અહીં પણ સુ શબ્દ અનુવર્તે છે એટલે કે જોડવો.

“અપ્રમત્તસાધુનું કર્મ સારું ખલાસ થયું” સુનિશ્ચિતં

“સાધુક્રિયા સુંદર છે” સુલઘ્ના

ઉક્તાનુક્તાપવાદવિધિમાહ-

પયત્તપક્કત્તિ વ પદ્મમાલવે, પયત્તછિત્તિ વ છિત્રમાલવે ।

પયત્તલઢિત્તિ વ કમ્મહેઝઞં, પહારગાઢત્તિ વ ગાઢમાલવે ॥૪૨॥

કહેવાયેલાની અને નહિ કહેવાયેલાની અપવાદવિધિ બતાવે છે. (પક્વ વગેરે શબ્દો ન બોલવારૂપ ઉત્સર્ગ આગળ આવી ગયો છે. એની અપવાદવિધિ આ ૪૨મી ગાથામાં છે, એટલે એ ઉક્તની = પૂર્વે કહેવાયેલઉત્સર્ગની અપવાદવિધિ કહેવાય. જ્યારે ગાઢપ્રહારવગેરે શબ્દો ન બોલવાની ઉત્સર્ગવિધિ પૂર્વે આવી નથી, એટલે અહીં એની જે અપવાદવિધિ બતાવે છે, તે અનુક્તઉત્સર્ગની અપવાદવિધિ કહેવાય...)

ગા.૪૨ પદ્મવને ‘પ્રયત્નપક્વ’ કહે, છિન્નને ‘પ્રયત્નછિન્ન’ કહે, પ્રયત્નલઘ્ કહે, કર્મનિમિત્તક કહે, ગાઢને ગાઢપ્રહાર કહે.

‘પયત્ત’ત્તિ સૂત્રં, ‘પ્રયત્નપક્ક’મિતિ વા પ્રયત્નપક્વમેતત્ ‘પક્વં’ સહસ્રપાકાદિ

ગ્લાનપ્રયોજન એવમાલપેત્, તથા 'પ્રયત્નચ્છિન્ન'મિતિ વા પ્રયત્નચ્છિન્નમેતત્ 'છિન્ન' વનાદિ સાધુનિવેદનાદૌ એવમાલપેત્, તથા 'પ્રયત્નલણ્ઘ'તિ વા પ્રયત્નસુંદરા કન્યા દીક્ષિતા સતી સમ્યક્ પાલનીયેતિ 'કર્મहेतुक'મિતિ સર્વમેવ વા કૃતાદિ કર્મનિમિત્તમાલપેદિતિ યોગઃ, તથા 'ગાઢપ્રહાર'મિતિ વા કચ્છન ગાઢમાલપેત્-ગાઢપ્રહારં બ્રૂયાત્ ક્વચિત્પ્રયોજને, એવં હિ તદપ્રીત્યાદયો દોષાઃ પરિહૃતા ભવન્તીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૨॥

ટીકાર્થ : સહસ્રપાકાદિ જે તેલ સારીરીતે પકાવાયેલા હોય, તેને માટે ગ્લાનસાધુના પ્રયોજન વખતે બોલવું પડે તો આમ બોલે કે આ તેલ પ્રયત્નપકવ છે (એટલે આ ગ્લાનસાધુમાટે અનુકૂળ છે... વગેરે.)

તથા સાધુને નિવેદનકરવાવગેરેરૂપ કાર્યમાં છિન્નવનાદિને માટે આ પ્રમાણે બોલે કે "આ વન પ્રયત્નછિન્ન છે. (એ જગ્યાએ ઝાડી ન હોવાથી વડીનીતિ નહિ જવાય... અથવા તો એ પ્રયત્નછિન્ન હોવાથી ત્યાંથી વિહાર કરવામાં વાંધો નથી... વગેરે.)

તથા કન્યામાટે આ પ્રમાણે બોલે કે 'પ્રયત્નસુંદરા કન્યા' એટલે કે આ કન્યાને દીક્ષા આપ્યાબાદ સારી રીતે પાલન કરવા જેવી છે. (અર્થાત્ એનું જો સારી રીતે પાલન કરશો, તો એ સારી તૈયારી થશે, હિતકારી બનશે.)

અથવા તો કૃત, છિન્ન વગેરે બધું જ 'કર્મનિમિત્ત છે' એમ બોલે. કર્મहेतुकं શબ્દ સાથે આલપેદ્ શબ્દ જોડી દેવો. (અહીં કર્મો એટલે આઠકર્મો નહિ, પણ ક્રિયાઓ લેવી. કૃત ને માટે ક્રિયાहेतुकं, છિન્ન ને માટે છેદનहेतुकं, પક્વ ને માટે પચનहेतुकं એ પ્રમાણે સમજવું.)

તથા કોઈક ગાઢ હોય એટલે કે ગાઢપ્રહારવાળો હોય (એટલે કે દઢપ્રહારીની જેમ જોરદાર પ્રહાર- કરનારો હોય) તો કોઈક પ્રયોજન આવી પડે તો એને ઉદ્દેશીને આ પ્રમાણે બોલવું કે "આ ગાઢપ્રહારવાળો છે" (પણ આ નિષ્કુર છે, હિંસક છે, ઘાતકી છે... વગેરે ન બોલવું) આ રીતે બોલીએ તો એ ગાઢ- પ્રહારવાળાને અપ્રીતિ થવી, સાધુ પર ક્રોધ આવવો વગેરે દોષો પરિહાર કરાયેલા થાય છે. એટલે કે એ દોષો ન લાગે.

ક્વચિદ્વ્યવહારે પ્રક્રાન્તે પૃષ્ઠોઽપૃષ્ઠો વા નૈવં બ્રૂયાદિત્યાહ-

सव्वुक्कसं परग्घं वा, अउलं नत्थि एरिसं । अविक्खिअमवत्तव्वं, अचिअत्तं चेव नो वए ॥४३॥

ક્યાંક એવું બને કે વ્યવહાર પ્રકાન્ત હોય એટલે કે વેપાર-વાણિજ્યસંબંધી ચર્ચાઓ શરુ થઈ હોય એ વખતે લોકો સાધુને વેપાર અંગે પૂછણ કરે... હવે આ રીતે પુછાયેલો કે નહિ પુછાયેલો સાધુ આ પ્રમાણે ન બોલે કે

ગા.૪૩ “સર્વોત્કૃષ્ટ છે, પરાર્થ છે, અતુલ છે, ઈદૃશ નથી, અસંસ્કૃત છે, અવક્તવ્ય છે, અપ્રીતિકર છે” એમ ન બોલે.

‘સવ્વુક્કસં’તિ સૂત્રં, એતન્મધ્ય ઇદં ‘સર્વોત્કૃષ્ટં’ સ્વભાવેન સુન્દરમિત્યર્થઃ, ‘પરાર્થ વા’ ઉત્તમાર્થ વા મહાર્થ ક્રીતમિતિ ભાવઃ અતુલં નાસ્તીદૃશમન્યત્રાપિ ક્વચિત્, ‘અવિક્કિઅં’તિ અસંસ્કૃતં સુલભમીદૃશમન્યત્રાપિ, ‘અવક્તવ્ય’મિત્યનન્તગુણમેતત્ અવિ(ચિ)અત્તં વા-અપ્રીતિકરં ચૈતદિતિ નો વદેત્, અધિકરણાન્તરાયાદિદોષપ્રસંગાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૩॥

ટીકાર્થ : “આ બધી વસ્તુઓની મધ્યમાં આ સર્વોત્કૃષ્ટ છે = સ્વભાવથી સુંદર છે.”

“આ મોટીકિંમતવાળું ખરીદાયું છે, એટલે કે આની ખરીદી મોંઘી થઈ છે (અથવા તો ખરીદાયેલું આ હવે મોટીકિંમતવાળું થવાનું છે.)

“આ અતુલ છે. બીજે ક્યાંય આના જેવી વસ્તુ નથી.”

“આ અસંસ્કૃત છે. એટલે કે અન્યસ્થાનોમાં પણ આવા પ્રકારની વસ્તુ સુલભ છે.”

“આ અવક્તવ્ય છે એટલે કે અનંતગુણવાળું છે.”

“આ અપ્રીતિકર છે.”

આ ઉપરદર્શાવેલી કોઈપણ ભાષા સાધુએ ન બોલવી. કેમકે એમાં અધિકરણ, અંતરાય વગેરે દોષોનો પ્રસંગ છે. (સાધુ જે વસ્તુને સર્વોત્કૃષ્ટ કહે, બધા એને ખરીદે પરિગ્રહ કરે, એવી વસ્તુ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે... આ બધામાં અધિકરણ = હિસાદિદોષ સ્પષ્ટ જ છે. વળી જેને અસંસ્કૃત કહે એટલે લોકો એ ન ખરીદે, એટલે એ વસ્તુના માલિકને ધન કમાવવામાં અંતરાય કર્યાનો દોષ લાગે. સાધુના કારણે એનો માલ ઓછો વેચાયો... આમ બીજા બધા વચનોમાં પણ યથાસંભવ અનેક દોષો વિચારી લેવા.)

કિં ચ—

સવ્વમેઅં વડ્ઢસામિ, સવ્વમેઅં તિ નો વણ્ । અણુવીઢ સવ્વં સવ્વત્થ, એવં
ભાસિજ્જ પન્નવં ॥૪૪॥

વળી

ગા.૪૪ “આ બધું જ કહીશ” એમ ન બોલે. “આ બધું જ (કહેજો)” એમ ન બોલે. બધે જ બધું વિચારીને પ્રજ્ઞાવાન આ પ્રમાણે બોલે. (દોષ ન લાગે એ મુજબ બોલે.)

‘સવ્વમેઅં’તિ સૂત્રં, ‘સર્વમેતદ્વક્ષ્યામી’તિ કેનચિત્ કસ્યચિત્ સંદિષ્ટે સર્વમેતત્ત્વયા વક્તવ્યમિતિ સર્વમેતદ્વક્ષ્યામીતિ નો વદેત્, સર્વસ્ય તથાસ્વરવ્યજ્ઞનાદ્યુપેતસ્ય વક્તુમશક્યત્વાત્, તથા સર્વમેતદિતિ નો વદેત્, કસ્યચિત્સંદેશં પ્રયચ્છન્ સર્વમેતદિત્યેવં વક્તવ્યં ઇતિ નો વદેત્, સર્વસ્ય તથાસ્વરવ્યજ્ઞનાદ્યુપેતસ્ય વક્તુમશક્યત્વાત્, અસંભવાભિધાને મૃષાવાદઃ, યતશ્ચૈવમતઃ ‘અનુચિન્ત્ય’ આલોચ્ય સર્વં વાચ્યં ‘સર્વત્ર’ કાર્યેષુ યથા અસંભવાદ્યભિધાનાદિના મૃષાવાદો ન ભવત્યેવં ભાષેત પ્રજ્ઞાવાન્ સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૪॥

ટીકાર્થ : કોઈકવડે કોઈકને સંદેશો આપવામાટે સાધુ કહેવાયો કે “તમારે આ બધું જ ત્યાં કહેવું.” તો એ રીતે સંદેશ કરાયે છતેં સાધુ એમ ન બોલે કે “હા ! હું આ બધું જ કહીશ.”

પ્રશ્ન : કેમ ? એમાં શું વાંધો ?

ઉત્તર : તેવાપ્રકારના સ્વર, વ્યંજનાદિથી યુક્ત એવું બધું જ બોલવું શક્ય જ નથી. (સંદેશો આપનારે જે સ્વરો, જે વ્યંજનોનો ઉપયોગકરવાપૂર્વક સંદેશો કહ્યો છે, સાધુ એ જ સ્વરાદિ પ્રમાણે ત્યાં બોલે તો જ એણે બધું જ કહેલું ગણાય. પણ આ શક્ય જ નથી. અને એટલે જ અશક્યવસ્તુમાટે સાધુ કહે કે “હું આ બધું જ બોલીશ” તો એમાં મૃષાવાદ સ્પષ્ટ જ છે.)

તથા સાધુ “આ બધું જ” એમ ન બોલે. એટલે કે સાધુ જ્યારે કોઈકને કોઈક દ્વારા સંદેશો આપે છે, ત્યારે સાધુ એમ ન બોલે કે “આ મેં જે કહ્યું, એ બધું જ તારે ત્યાં કહેવું.” કેમકે સાધુ જે સ્વર, વ્યંજનાદિથી યુક્ત વચનો બોલ્યો છે, તેવા જ સ્વરાદિયુક્ત વચનો પેલો સંદેશવાહક બોલી શકવાનો જ નથી. અને જે વસ્તુનો અસંભવ છે, તેનું કથન કરવામાં મૃષાવાદ લાગે.

આવું છે, માટે બધા જ કાર્યોમાં, વાર્ય એવું બધું જ વિચારીને જે રીતે અસંભવાદિના કથન વગેરે દ્વારા મૃષાવાદ ન થાય એ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાવાન સાધુ બોલે.

કિંચ-

સુક્ષ્મીઅં વા સુવિક્ષ્મીઅં, અકિજ્જં કિજ્જમેવ વા । ઇમં ગિણ્હ ઇમં મુંચ,

પણીઅં નો વિઆગરે ॥૪૫॥

ગા.૪૫ સુક્રીત, સુવિક્રીત, અક્રેય, ક્રેય જ, આ લો, આ મુકો, પણ્યને કહેવું નહિ.

‘સુક્રીઅં વ’ત્તિ સૂત્રં, ‘સુક્રીતં વે’તિ કિञ્ચિત્ કેનચિત્ ક્રીતં દર્શિતં સત્સુક્રીતમિતિ ન વ્યાગૃणीयात् इति योगः, तथा ‘सुविक्रीत’मिति किञ्चित्केनचिद्विक्रीतं दृष्ट्वा पृष्ठः सन् सुविक्रीतमिति न व्यागृणीयात्, तथा केनचित् क्रीते पृष्ठः ‘अक्रेयं’ क्रयार्हमेव न भवतीति न व्यागृणीयात्, तथैवमेव ‘क्रेयमेव वा’ क्रयार्हमेवेति, तथा ‘इदं’ गुडादि गृहाणागामिनि काले महार्घं भविष्यति तथा ‘इदं’ मुञ्च घृताद्यागामिनि काले समर्घं भविष्यतीतिकृत्वा ‘पणितं’ पण्यं नैव व्यागृणीयात्, अप्रीत्यधिकरणादिदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥४५॥

ટીકાર્થ : કોઈકવડે કોઈકવસ્તુ ખરીદાઈ છે, અને એ સાધુને દેખાડાઈ તો સાધુ એમ ન બોલે કે “આ વસ્તુ સારીખરીદી” અહીં સુક્રીતં શબ્દ સાથે વિઆગરે = વ્યાગૃणीयात् શબ્દ જોડવો.

એમ કોઈકવડે કોઈકવસ્તુ વહેંચાઈ જોઈને કોઈક સાધુને એ અંગે પૃચ્છા કરે તો સાધુ એમ ન બોલે કે “સારું વેચાણ કર્યું.”

કોઈક કોઈકવસ્તુ ખરીદ્યા પછી સાધુને પુછે તો પુછાયેલો સાધુ એમ ન બોલે કે “આ વસ્તુ ખરીદવાયોગ્ય જ ન હતી.” (તમે ખોટી ખરીદી કરી...) તથા ત્યારે એમ પણ ન બોલે કે “આ વસ્તુ ખરીદવા જેવી જ હતી” (તમે ખૂબ સારું કર્યું.)

તથા “આ ગોળવગેરે તમે લઈ લો, ભવિષ્યકાળમાં અત્યંતકિંમતી થશે.”

તથા “આ ગોળવગેરે મુકી દો, વેંચી દો. કેમકે ભવિષ્યકાળમાં સમર્ઘ = સરખીકિંમતવાળી થશે.” (અત્યારે ઘણાં મોંઘા છે, એટલે અત્યારે વેચશો તો પૈસા કમાશો, પછી એની સમ્યક્કિંમત થશે, એટલે કે એ પ્રમાણસર કિંમતના થશે. ત્યારે નફો ઓછો થશે...)

પણ્ય = વેપાર કરવાયોગ્ય વસ્તુને ઉદેશીને ઉપરની કોઈપણ બાબત સાધુ ન બોલે. કેમકે એમાં અપ્રીતિ, અધિકરણ વગેરે દોષનો પ્રસંગ આવે. (સારી ખરીદીવગેરેની પ્રશંસા કરે તો એ વધુ ખરીદીવગેરે કરે, એમાં અધિકરણ-હિસાદિ થવાના જ. એ પછી જો એમાં નુકસાન જાય, તો સાધુ પર અપ્રીતિ થાય... એમ ખરીદીવગેરેની નિંદા કરે... તો એને અપ્રીતિ વગેરે થાય...)

अत्रैव विधिमाह—

અપ્પગ્ધે વા મહગ્ધે વા, કણ વા વિક્કણ્ણવિ વા । પણિઅટ્ટે સમુપ્પન્ને, અણવજ્જં
વિઆગરે ॥૪૬॥

આ જ બાબતમાં વિધિ બતાવે છે. (વિધિ = અનુમતિ અથવા વિધિ =
ઉચિતપ્રવૃત્તિ...)

ગા.૪૬ અલ્પાર્થ કે મહાર્થ, કય કે વિકય પણિતાર્થ સમુત્પન્ન થાય ત્યારે અનવધ
બોલવું.

‘અપ્પગ્ધે વ’ત્તિ સૂત્રં, અલ્પાર્થે વા મહાર્થે વા, કસ્મિન્નિત્યાહ-ક્રયે વા વિક્રયે’પિ વા
‘પણિતાર્થે’ પણ્યવસ્તુનિ સમુત્પન્ને કેનચિત્ પૃષ્ઠઃ સન્ ‘અનવદ્યમ્’ અપાપં વ્યાગૃણીયાત્
યથા નાધિકારો’ત્ર તપસ્વિનાં વ્યાપારાભાવાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૬॥

ટીકાર્થ : કોઈક ખરીદી અલ્પકિંમતવાળી કે મોટીકિંમતવાળી, કોઈક વેચાણ
અલ્પકિંમતાવાળું કે મોટી કિંમતવાળું થાય... આવી પણ્યવસ્તુ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે
કોઈકવડે પુછાયેલો સાધુ અનવધ = પાપરહિત બોલે. એટલે કે એમ કહે કે “આમાં
તપસ્વીઓનો = સાધુઓનો અધિકાર નથી. કેમકે તેઓને વેપાર-ધંધાનો અભાવ છે.”

કિંચ-

તહેવાસંજયં ધીરો, આસ એહિ કરેહિ વા । સય ચિદ્ધ વયાહિત્તિ, નેવં
ભાસિજ્જ પત્તવં ॥૪૭॥

ગા.૪૭ તે જ પ્રમાણે પ્રજાવાન ધીર (સાધુ) અસંયતને “બેસ, જા, સૂઈજા, બોલ”
આ પ્રમાણે ન બોલે.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ ‘અસંયતં’ ગૃહસ્થં ‘ધીરઃ’ સંયતઃ આસ્વેહૈવ, એહીતો’ત્ર, કુરુ
વેદં-સંચયાદિ, તથા શેષ્વ નિદ્રયા, તિષ્ઠોર્ધ્વસ્થાનેન, વ્રજ ગ્રામમિતિ નૈવં ભાષેત પ્રજાવાન્
સાધુરિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૭॥

ટીકાર્થ : ધીર = સંયત, પ્રજાવાન સંયત અસંયતને = ગૃહસ્થને આ પ્રમાણે ન કહે
કે “અહીં જ બેસ.” “અહીંથી અહીં જા” “આ સંયય = ભેગુંકરવુંવગેરે કર.” “નિદ્રાવડે
ઊંઘ” “ઉર્ધ્વ સ્થાનથી રહે એટલે કે ઉભો રહે” “ગામમાં જા”... (દોષો સ્પષ્ટ જ છે,...)

કિંચ-

બહવે ઇમે અસાહુ, લોએ વુચ્ચંતિ સાહુણો । ન લવે અસાહુ સાહુત્તિ, સાહું
સાહુત્તિ આલવે ॥૪૮॥

વળી

ગા.૪૮ આ ઘણાં બધા અસાધુઓ લોકમાં સાધુ કહેવાય છે. અસાધુને સાધુ ન કહેવા, સાધુને સાધુ કહેવો.

‘બહવે’ત્તિ સૂત્રં, બહવઃ ‘એતે’ ઉપલબ્ધમાનસ્વરૂપા આજીવકાદયઃ અસાધવઃ નિર્વાણસાધકયોગાપેક્ષયા ‘લોકે તુ’ પ્રાણિસંઘાતે ઉચ્યન્તે સાધવઃ સામાન્યેન, તત્ર નાલપેદસાધું સાધું, મૃષાવાદપ્રસજ્ઞાત્, અપિતુ સાધું સાધુમિત્યાલપેત્, ન તુ તમપિ નાલપેત્, ઉપબંહનાતિચારદોષપ્રસજ્ઞાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૮॥

ટીકાર્થ : જેનું સ્વરૂપ ઉપલબ્ધમાન છે = જણાય છે, એવા આજીવકવગેરે ઘણાં અસાધુઓ છે.

પ્રશ્ન : તેઓ સાધુવેષધારી છે, છતાં અસાધુ કેમ ?

ઉત્તર : મોક્ષને સાધી આપે એવા યોગોની અપેક્ષાએ તેઓ અસાધુ છે. તેઓ પાસે એ યોગો નથી. અને એ યોગો વિના તેઓ સાધુ ન કહેવાય.

આવા અસાધુઓ પણ લોકમાં = પ્રાણીસમૂહમાં સામાન્યથી સાધુ કહેવાય છે. પણ જૈનમુનિએ અસાધુને સાધુ ન કહેવો. કેમકે એમાં મૃષાવાદનો દોષ લાગે. પરંતુ સાધુને જ સાધુ કહેવો.

પ્રશ્ન : આ બધી લમણાઝીક કરવા કરતાં કોઈને પણ સાધુ કહીએ જ નહિ તો ? દોષ ન લાગે ને ?

ઉત્તર : ‘સાધુને પણ સાધુ ન કહેવો.’ એમ ન કરવું કેમકે એમાં ઉપબંહણા નામના સમ્યગ્દર્શનાચારના અતિચારનો દોષ લાગે. (સાધુને સાધુ કહેવો એ એના ગુણોની અનુમોદના છે, એ આચાર છે. એ ન કરવો એ અતિચાર છે...)

કિંવિશિષ્ટં સાધું સાધુમિત્યાલપેદિત્યત આહ—

નાણદંસણસંપત્તં, સંજમે અ તવે રયં । એવંગુણસમાઉત્તં, સંજયં સાહુ-
માલવે ॥૪૯॥

પ્રશ્ન : કયા વિશેષણવાળા સાધુને ‘સાધુ’ એમ કહેવું.

ગા.૪૯ જ્ઞાનદર્શનસંપન્ન, સંયમમાં અને તપમાં રત આવા ગુણવાળા સંયતને સાધુ કહેવો.

‘નાણ’તિ સૂત્રં, જ્ઞાનદર્શનસંપન્ન-સમૃદ્ધં સંયમે તપસિ ચ રતં યથાશક્તિ એવંગુણ-સમાયુક્તં સંયતં સાધુમાલપેત, ન તુ દ્રવ્યલિંગધારિણમપીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૪૯॥

ટીકાર્થ : જે સંયત જ્ઞાન અને દર્શનથી સમૃદ્ધ હોય, જે સંયમમાં અને તપમાં શક્તિપ્રમાણે રત હોય, આવા પ્રકારના ગુણવાળા સંયતને સાધુ કહેવો. પરંતુ જે દ્રવ્યલિંગધારી છે = માત્ર વેષધારી છે, એને પણ સાધુ કહેવો નહિ.

કિંચ-

દેવાણં મણુઆણં ચ, તિરિઆણં ચ વુગ્ગહે । અમુગાણં જઓ હોડ, મા વા હોડ તિ નો વણ ॥૫૦॥

વર્ણી

ગા.૫૦ દેવોના, મનુષ્યોના અને તિર્યંચોના યુદ્ધમાં ‘અમુકનો જય થાઓ, અથવા ન થાઓ’ એમ ન બોલવું.

‘દેવાણં’તિ સૂત્રં, ‘દેવાનાં’ દેવાસુરાણાં ‘મનુજાનાં’ નરેન્દ્રાદીનાં ‘તિરિઆણં’ મહિષાદીનાં ચ ‘વિગ્રહે’ સંગ્રામે સતિ ‘અમુકાનાં’ દેવાદીનાં જયો ભવતુ મા વા ભવત્વિતિ નો વદેદ, અધિકરણતત્સ્વામ્યાદિદ્વેષદોષપ્રસંગાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૦॥

ટીકાર્થ : દેવો અને અસુરોના યુદ્ધ થાય, રાજાવગેરે મનુષ્યોનાં યુદ્ધ થાય, પાડાવગેરે તિર્યંચોના યુદ્ધ થાય. તેમાં સાધુ એમ ન બોલે કે “દેવવગેરેનો જય થાઓ...” કે એમ પણ ન બોલે કે “અમુક દેવાદિનો જય ન થાઓ.” કેમકે એમાં અધિકરણ, તેના સ્વામી વગેરેને દ્વેષ થવો... એ રૂપ દોષ લાગે છે. (સાધુ જેનો જય થવાનું બોલે, તેઓ ઉત્સાહમાં આવી જાય. સાધુનાં વચનથી આપણો જય થશે જ’ એમ વિચારી વધુઉત્સાહથી લડે... આમાં હિંસાદિ દોષ થાય. તથા તિર્યંચાદિના સંબંધમાં સાધુ જેનો જય ન થવાનું કહે એના માલિકને સાધુ પર ગુસ્સો ચઢે કે “આ કેમ મારા પશુનો પરાજય થવાનું બોલે છે...”)

કિં ચ-

વાઓ વુદ્ધં ચ સીઝ્ઠં, ખેમં ધાયં સિવંતિ વા । કયા ણુ હુજ્જ એઆણિ ?,
મા વા હોઝ ત્તિ નો વણે ॥૫૧॥

ગા.૫૧ 'વાત, વૃષ્ટિ, શીત, ઉષ્ણ, ક્ષેમ, ધ્રાત, શિવ' "આ ક્યારે થશે ?" અથવા તો "ન થાઓ" એમ ન બોલવું.

'વાઝ'ત્તિ સૂત્રં, 'વાતો' મલયમારુતાદિઃ, 'વુદ્ધં વા' વર્ષણં, શીતોષ્ણં પ્રતીતં 'ક્ષેમં' રાજવિદ્વરશૂન્યં 'ધ્રાતં' સુભિક્ષં 'શિવ'મિતિ ચોપસર્ગરહિતં કદા નુ ભવેયુઃ 'એતાનિ' વાતાદીનિ, મા વા ભવેયુરિતિ ઘર્માદ્યભિભૂતો નો વદેદુ, અધિકરણાદિદોષપ્રસંગાદ્, વાતાદિષુ સત્સુ સત્ત્વપીડાપત્તેઃ તદ્વચનતસ્તથાભવનેઽપ્યાર્તધ્યાનભાવાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૧॥

ટીકાર્થ : વાત = મલયાચલપર્વતનો (ચંદનની ગંધવાળો) પવન વગેરે. વૃષ્ટિ = વરસાદ શીતોષ્ણ પ્રતીત છે. ક્ષેમ = રાજાઓના વિદ્વરથી = ત્રાસ, આક્રમણાદિથી રહિત. ધ્રાત = સુભિક્ષ. શિવ = ઉપસર્ગ-રહિત...

"આ બધું ક્યારે થશે ?" એમ કે " બધું ન થાઓ" એમ બહારા, ગરમીવગેરેથી હેરાન થયેલો સાધુ ન બોલે. (સાધુ ગરમીથી પરેશાન થાય તો "ઠંડી ક્યારે પડશે, પવન ક્યારે વાશે ?" વગેરે ઈચ્છે, બોલે. એમ ગરમીથી ત્રાસેલો સાધુ બોલે કે "ગરમી ન પડે તો સારું..." એમ અન્ય બાબતોમાં પણ વિચારી લેવું) કેમકે આવું બોલવામાં અધિકરણાદિ દોષો લાગે. (સાધુ ઠંડી પડવાનું બોલે છે. હવે જો ઠંડી પડે તો ગરમીના વાતાવરણમાં જીવવા ટેવાયેલા જીવોની હિસા થવાની જ. તેઓ ઠંડીમાં મરી જવાના... એટલે 'ઠંડી પડો, ગરમી ન પડો' આવું ઈચ્છવામાં બોલવામાં એ થનારી હિસાઓની અનુમોદનાવગેરેરૂપ દોષ લાગે. અમુક પાક ગરમીમાં જ થતો હોય, સાધુ ઠંડી પડવાનું બોલે તો એ પાક લેનારાઓ સાધુ આપણો દુશ્મન છે એમ વિચારી સાધુ પર ગુસ્સે ભરાય... વગેરે અનેક રીતે દોષો સંભવે છે.)

પ્રશ્ન : આ દોષો શી રીતે લાગે ?

ઉત્તર : જો સાધુ બોલે એ પ્રમાણે પવનવગેરે થાય તો ત્રસ, સ્થાવરાદિ ઘણાં જીવોને પીડા થાય. આ અધિકરણદોષ લાગે.

પ્રશ્ન : પણ સાધુ બોલે એટલા માત્રથી કંઈ પવન થોડો આવવા લાગે ?

ઉત્તર : સાધુના વચનપ્રમાણે પવનવગેરે ન થાય તો પણ આમાં સાધુને આર્તધ્યાન તો થાય જ છે, આવું બોલવા, વિચારવામાં આર્તધ્યાનરૂપ દોષ તો લાગવાનો જ.

તહેવ મેહં વ નહં વ માણવં, ન દેવદેવત્તિ ગિરં વઙ્ગજા ।

સમુચ્છિણ્ ઉત્તરે વા પઓએ, વઙ્ગજ્જ વા વુટ્ઠુ બલાહય ત્તિ ॥૫૨॥

ગા.૫૨ તે જ પ્રમાણે મેઘ, નભ કે માનવને માટે દેવદેવ છે એવી વાણી ન બોલવી. એમ બોલવું કે “પયોદ સંમૂર્ચિત છે કે ઉન્નત છે” અથવા “બલાહક વૃષ્ટિ” એમ બોલવું.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ મેઘં વા નભો વા માનવં વાઽઽશ્રિત્ય નો દેવદેવત્તિ ગિરં વદેત્, મેઘમુત્રતં દૃષ્ટ્વા ઉત્તરો દેવ ઇતિ નો વદેત્, एवं ‘નભ’ આકાશં ‘માનવં’ રાજાનં વા દેવમિતિ નો વદેત્, મિથ્યાવાદલાઘવાદિપ્રસજ્ઞાત્ । કથં તર્હિ વદેદિત્યાહ-ઉત્તરં દૃષ્ટ્વા સંમૂર્ચિત ઉત્તરો વા પયોદ ઇતિ, વદેદ્વા વૃષ્ટો બલાહક ઇતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૨॥

ટીકાર્થ : વાદળ, આકાશ કે માનવને આશ્રયીને ‘આ દેવદેવ છે’ એવી વાણી ન બોલવી. આશય એ છે કે ઉન્નત = મોટા = ઉંચા વાદળને જોઈને “ઉન્નત દેવ” એ પ્રમાણે ન બોલવું. એમ આકાશને કે રાજાને ‘દેવ’ એમ ન કહેવું. કેમકે એમાં મિથ્યાત્વ, લાઘવવગેરે દોષો લાગે. (વાદળો વરસાદ વરસાવી ઘણી શાંતિ આપે છે, માટે લોકો એને દેવ ગણે છે. પણ જૈનદર્શન એને દેવ માનતું નથી. આ રીતે જે દેવ નથી એને દેવ કહેવો, માનવો... એ મિથ્યાત્વ છે. એટલે આવું બોલવામાં સાધુને મિથ્યાત્વદોષ લાગે.

બીજીવાત એ કે સાધુ રાજાને ‘દેવ’ કહે એટલે સાધુની લઘુતા થાય. સાધુને રાજાની ગરજ છે... એમ દેખાય...)

પ્રશ્ન : તો પછી શું બોલવું ?

ઉત્તર : ઉન્નતમેઘને જોઈને બોલવું કે “આ સંમૂર્ચિત મેઘ છે” કે “ઉન્નત મેઘ છે” અથવા એમ બોલવું કે “બલાહક = વાદળ વરસ્યું.”

નભ આશ્રિત્યાહ-

અંતલિક્ષત્તિ ણં બૂઆ, ગુજ્ઞાણુચરિઅત્તિ અ । રિદ્ધિમંતં નરં દિસ્સ, રિદ્ધિમંતંતિ આલવે ॥૫૩॥

(મેઘની વાત કરી. હવે) આકાશને આશ્રયીને કહે છે કે

ગા.૫૩ ‘અંતરિક્ષ’ એમ બોલવું, ‘ગુહ્યાનુચરિત’ એમ બોલવું. ઋદ્ધિમાન મનુષ્યને

જોઈને 'ઋદ્ધિમાન' એમ બોલવું.

‘અંતલિલ્લ’ત્તિ સૂત્રં, ઇહ નભોઽન્તરિક્ષમિતિ બ્રૂયાદ્દુહ્યતુચરિતમિતિ વા, સુરસેવિતમિત્યર્થઃ, એવં કિલ મેઘોઽપ્યેતદુભયશબ્દવાચ્ય એવ । તથા ‘ઋદ્ધિમન્તં’ સંપદુપેતં નરં દૃષ્ટ્વા, કિમિત્યાહ-‘રિદ્ધિમન્ત’મિતિ ઋદ્ધિમાનયમિત્યેવમાલપેત્, વ્યવહારતો મૃષાવાદાદિપરિહારાર્થમિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૩॥

ટીકાર્થ : અહીં આકાશને માટે આ પ્રમાણે બોલવું કે “અન્તરિક્ષ, સુરસેવિત...” (દેવોવડે સેવાયેલ...)

આ રીતે મેઘ પણ આ બંને શબ્દોથી વાચ્ય જ છે. એટલે કે મેઘમાટે પણ અન્તરિક્ષ, સુરસેવિત શબ્દ વાપરી શકાય. તથા સંપત્તિવાળા માણસને (રાજાદિને) જોઈને આ ઋદ્ધિમાન છે એમ બોલવું (પણ દેવ છે, વગેરે શબ્દો ન બોલવા.)

પ્રશ્ન : પણ ઋદ્ધિમાનને પણ ઋદ્ધિમાન કહેવાની શી જરૂર ?

ઉત્તર : વ્યવહારમાં બધા એને ઋદ્ધિમાન કહેતાં હોય અને એટલે જ જો એને ઋદ્ધિમાન ન કહીએ તો મૃષાવાદવગેરે દોષો લાગે. આ દોષોનો પરિહાર કરવામાટે આ પ્રમાણે શબ્દપ્રયોગ કરવો. (જેમ કોઈકનું નામ ભગવાન હોય, તો સાધુ પણ એને ‘ભગવાન’ કહે. આ વ્યવહારથી કહે છે. જો ભગવાન ન કહે તો વ્યવહારમાં મૃષાવાદ લાગે. એમ ઋદ્ધિમાનમાટે પણ સમજવું. આમાં એ ઋદ્ધિ પ્રત્યેના આદર-બહુમાનથી નહિ, પરંતુ સહજ રીતે જ બોલે...)

કિંચ—

તહેવ સાવજ્જણુમોઅણી ગિરા, ઓહારિણી જા ય પરોવઘાઈણી ।

સે કોહ લોહ ભય હાસ માણવો, ન હાસમાણોઽવિ ગિરં વઙ્ગજા ॥૫૪॥

વળી,

ગા.૫૪ સાવધનું અનુમોદનકરનારી, અવધારણી, પરોપઘાતિની જે ભાષા હોય, આવાપ્રકારની ભાષાને કોષથી, લોભથી, ભયથી, હાસ્યથી હસતાં હસતાં પણ માનવ ન બોલે.

‘તહેવ’ત્તિ સૂત્રં, તથૈવ સાવદ્યાનુમોદિની ‘ગીઃ’ વાગ્ યથા સુષ્ટ્વ હતો ગ્રામ ઇતિ, તથા ‘અવધારિણી’ ઇદમિત્યમેવેતિ, સંશયકારિણી વા, યા ચ પરોપઘાતિની યથા-માંસમદોષાય

‘સે’ ઇતિ તામેવંભૂતાં ક્રોધાલ્લોભાદ્વ્યાદ્યાસાદ્વા, માનપ્રેમાદીનામુપલક્ષણમેતત્, ‘માનવઃ’ પુમાન્ સાધુર્ન હસન્નપિ ગિરં વદેત્, પ્રભૂતકર્મબન્ધહેતુત્વાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૪॥

ટીકાર્થ : આ ગામ સારું હજાયું એવા પ્રકારની વાણી સાવધનું અનુમોદન કરનારી છે. તથા આ આ પ્રમાણે જ છે એ વાણી અવધારણી છે અથવા તો સંશયને ઉત્પન્ન કરાવનારી વાણી અવધારણી જાણવી. તથા જે ભાષા પરોપધાતિની છે... જેમકે માંસ અદોષ માટે છે, એટલે કે માંસ ખાવામાં કોઈ જ દોષ નથી.

તો આવાપ્રકારની તે ભાષાને પુરુષ સાધુ હસતાં હસતાં પણ કોપથી, લોભથી, ભયથી કે હાસ્યથી ન બોલે. અહીં ક્રોધાદિ એ માન, પ્રેમાદિનું ઉપલક્ષણ છે.

(અંદરના કોપથી બહાર હસતાં હસતાં, અંદરના અહંકારની બહાર હસતાં હસતાં... અંદર હાસ્યભાવથી બહાર હસતાં હસતાં.. બોલે... એ ન ચાલે...)

આવી ભાષા પુષ્કળ કર્મબંધનું કારણ હોવાથી ન બોલવી.

વાક્યશુદ્ધિફલમાહ—

સવક્કસુદ્ધિં સમુપેહિઆ મુળી, ગિરં ચ દુદ્ધં પરિવજ્જણ સયા ।

મિઅં અદુદ્ધે (દુદ્ધં) અણુવીઙ્ઠ ભાસણ, સયાણ મજ્ઞે લહૈ પસંસણં ॥૫૫॥

વાક્યશુદ્ધિના ફલને કહે છે.

ગા.૫૫ સુવાક્યશુદ્ધિને સમ્યગ્ જોઈને મુનિ સદા દુષ્ટવાણીને વર્જે. મિત, અદુષ્ટ વિચારીને બોલે. સજ્જનોની મધ્યમાં પ્રશંસા પામે.

‘સવક્ક’તિ સૂત્રં, સદ્વાક્યશુદ્ધિં સ્વવાક્યશુદ્ધિં વા સવાક્યશુદ્ધિં વા, સતીં શોભનાં, સ્વામાત્મીયાં, સ ઇતિ વક્તા, વાક્યશુદ્ધિં ‘સંપેક્ષ’ સમ્યગ્ દૃષ્ટ્વા ‘મુનિઃ’ સાધુઃ ગિરં તુ ‘દુષ્ટાં’ યથોક્તલક્ષણાં પરિવર્જયેત્ સદા, કિંતુ ‘મિતં’ સ્વરતઃ પરિમાણતશ્ચ, ‘અદુષ્ટં’ દેશકાલોપપન્નાદિ ‘અનુવિચિન્ત્ય’ પર્યાલોચ્ય ભાષમાણઃ સન્ ‘સતાં’ સાધૂનાં મધ્યે ‘લભતે પ્રશંસનં’ પ્રાપ્નોતિ પ્રશંસામિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૫॥

ટીકાર્થ : સવક્કસુદ્ધિ ગાથામાં લખેલું છે. સંસ્કૃતમાં એ ત્રણ રીતે ખુલે. (૧) સદ્વાક્યશુદ્ધિ (૨) સ્વવાક્યશુદ્ધિ (૩) સવાક્યશુદ્ધિ.

(૧) સદ્વાક્યશુદ્ધિ = સારી વાક્યશુદ્ધિ.

(૨) સ્વવાક્યશુદ્ધિ = પોતાની વાક્યશુદ્ધિ.

(૩) સવાક્યશુદ્ધિ = સ વાક્યશુદ્ધિ એમ સ જુદો પાડવો. સ = વક્તા.

વક્તાસાધુ વાક્યશુદ્ધિને સારી રીતે જોઈને સદા પૂર્વે જળવેદના લક્ષણવાળી દુષ્ટવાણીને સદા વર્જે. પરંતુ સ્વરથી અને પરિમાણથી મિત (ધીમા અવાજે અને ઓછું) તથા અદુષ્ટ = દેશ અને કાલને યોગ્ય હોય તેવા પ્રકારની વાણી = વચન વિચારીને બોલનારો સાધુ સજ્જનોની મધ્યમાં પ્રશંસાને પામે. (અહીં પર્યાલોચ્ય શબ્દ મિતં ની પહેલાં જોડવો ઉચિત લાગે છે. વિચારીને મિત-અદુષ્ટબોલનારો સાધુ...)

યતશ્ચૈવમતઃ—

ભાસાઙ્ દોસે અ ગુણે અ જાણિઆ, તીસે અ દુટ્ટે પરિવજ્જણે સયા ।

છસુ સંજણે સામણિણે સયા જણે, વડ્ઝજ્જ બુદ્ધે હિઅમાણુલોમિઅં ॥૫૬॥

આવું છે, માટે

ગા.૫૬ ભાષાનાં દોષોને અને ગુણોને જાણીને તે દુષ્ટભાષાનો સદા પરિવર્જક, છમાં સંયત સદા સાધુપણમાં યત = યત્નવાન બુદ્ધ સાધુ મનોહર, હિતકારી વચન બોલે.

‘ભાસાઙ્’તિ સૂત્રં, ‘ભાષાયા’ ઉક્તલક્ષણાયા દોષાંશ્ચ ગુણાંશ્ચ ‘જ્ઞાત્વા’ યથાવદ્વેત્ય તસ્યાશ્ચ દુષ્ટાયા ભાષાયાઃ પરિવર્જકઃ સદા, એવંભૂતઃ સન્ ષડ્જીવનિકાયેષુ સંયતઃ, તથા ‘શ્રામણ્યે’ શ્રમણભાવે ચરણપરિણામગર્ભે ચેષ્ટિતે ‘સદા યતઃ’ સર્વકાલમુદ્યુક્તઃ સન્ વદેદ્ બુદ્ધો ‘હિતાનુલોમં’ હિતં-પરિણામસુન્દરમ્ અનુલોમં-મનોહારીતિ સૂત્રાર્થઃ ॥૫૬॥

ટીકાર્થ : કહેવાયેલા લક્ષણવાળી ભાષાના દોષોને અને ગુણોને વાસ્તવિક રીતે જાણીને તે દુષ્ટભાષાનો સદા ત્યાગકરનાર, ષડ્જીવનિકાયમાં સંયમવાળો તથા ચારિત્રપરિણામગર્ભિત ચારિત્રયેષ્ટા = કિયારૂપ શ્રમણભાવમાં સર્વકાળ ઉદ્યમવાળો, બોધવાળો સાધુ પરિણામે સુંદર અને મનોહર વચનો બોલે.

ઉપસંહરત્રાહ—

પરિવ્વખભાસી સુસમાહિંદિણે, ચત્તકસાયાવગણે અણિસ્સિણે ।

સે નિબ્બુણે ધુત્તમલં પુરેકકં, આરાહણે લોગમિણં તથા પરં ॥૫૭॥ તિ બેમિ ॥

સવક્કસુદ્ધીઅજ્ઞયણં સમત્તં ॥૭॥

ઉપસંહાર કરતાં કહે છે —

ગા.૫૭ પરીક્ષભાષી, સુસમાહિતેન્દ્રિય, અપગતચતુષ્કષાય, અનિશ્ચિત તે સાધુ પૂર્વકૃત પાપકર્મને ધુણાવીને આ લોક તથા પરલોકને આરાધે છે. તેમ હું કહું છું.

‘પરિક્ષ’તિ સૂત્રં, ‘પરીક્ષ્યભાષી’ આલોચિતવક્તા તથા ‘સુસમાહિતેન્દ્રિયઃ’ સુપ્રણિહિતેન્દ્રિય इत्यर्थः, ‘અપગતચતુષ્કષાયઃ’ ક્રોધાદિનિરોધકર્તેતિ ભાવઃ, ‘અનિશ્ચિતો’ દ્રવ્યભાવનિશ્ચારહિતઃ, પ્રતિબન્ધવિમુક્ત इति हृदयम्, સ इत्थंभूतो ‘નિર્ધૂય’ પ્રસ્ફોટ્ય ‘ધૂન્નમલં’ પાપમલં ‘પુરાકૃતં’ જન્માન્તરકૃતં, કિમિતિ ?-‘આરાધયતિ’ પ્રગુણીકરોતિ લોકમ્ ‘एनं’ મનુષ્યલોકં વાક્સંયતત્વેન, તથા ‘પર’મિતિ પરલોકમારાધયતિ નિર્વાણલોકં, યથાસંભવમનન્તરં પારમ્પર્યેણ વેતિ ગર્ભઃ । બ્રવીમીતિ પૂર્વવત્ । નયાઃ પૂર્વવદેવ ॥૫૭॥

ટીકાર્થ : પરીક્ષ્યભાષી = વિચારાયેલા = પરીક્ષાકરાયેલા પદાર્થોનો વક્તા. તથા સુપ્રણિધાનયુક્ત ઈન્દ્રિયવાળો, તથા ક્રોધાદિ ચારકષાયોનો નિગ્રહકરનાર, અનિશ્ચિત = દ્રવ્યનિશ્ચા અને ભાવનિશ્ચા વિનાનો (‘અમુકવસ્તુ મારે જોઈએ જ’ એ દ્રવ્યનિશ્ચા અને પોતાના વિચારો-ચંતનોવગેરે ઉપર કદાગ્રહ એ ભાવનિશ્ચા) એટલે કે પ્રતિબંધરહિત = રાગરહિત.

આવાપ્રકારનો તે સાધુ બીજા જન્મોમાં કરેલા પાપમલને ધુણાવીને = ખતમકરીને વાણીના સંયમવાળો હોવા રૂપે આ મનુષ્યલોકને આરાધે છે

મોક્ષની આરાધના = મોક્ષની પ્રાપ્તિ યથાસંભવ અનંતર કે પરંપરાએ થાય એ ગર્ભિત રીતે સમજી લેવું. (પ્રથમસંઘયજ્ઞાદિ સામગ્રી હોય તો અનંતર = આ ભવ પછી તરત જ મોક્ષ પામે. અને એ સામગ્રી ન હોય તો દેવલોકાદિ કેટલાંક ભવો બાદ મોક્ષ પામે...)

બ્રવીમિ શબ્દ પૂર્વની જેમ સમજવો.

નયો પણ પૂર્વની જેમ જ સમજવા.

इति श्रीहरिभद्रसूरिविरचितायां दशवैकालिकटीकायां

वाक्यशुद्ध्यध्ययनं समाप्तम् ॥७॥

સાતમા અધ્યયનનું વ્યાખ્યાન થઈ ગયું.

સભાષાંતર દશવૈકાલિકસૂત્ર ભાગ-૩ સંપૂર્ણ

॥ नमोऽस्तु तस्मै जिनशासनाय ॥

श्रमण भगवान् महावीरदेवना शासनमां

સૌથી છેલ્લે સુધી ટકનારું એક માત્ર સૂત્ર એટલે દસવૈકલિક સૂત્ર !

માત્ર છ મહિનામાં આત્મહિત સાધી શકાય એ માટે

બાર અંગોમાંથી ઉદ્ધાર કરાવેલા ૭૦૦ શ્લોકો એટલે દસવૈકલિક સૂત્ર !

દીક્ષા લીધા બાદ પ્રત્યેક સંયમીએ જેને અવશ્ય ગોખવું જોઈએ એવું

અણમોલ સૂત્ર એટલે દસવૈકલિક સૂત્ર !

આવા મહાન આગમસૂત્ર ઉપર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીએ નિર્યુક્તિઓ રચી,

તો ૧૪૪૪ ગ્રન્થના રચયિતા શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ

રહસ્યોથી ભરપૂર વૃત્તિની રચના કરી.

રમણીય છતાં અતિ — અઘરી એ વૃત્તિ — ટીકા વાંચવી,

એનો ભાવાર્થ સમજવો ખરેખર અઘરો છે.

માટે જ હજારો સંયમીઓ આ અણમોલ ગ્રન્થના રહસ્યોથી વંચિત રહે છે.

એ હજારો સંયમીઓ ઉપર ઉપકાર કરવાની એક માત્ર પવિત્ર ભાવનાથી

આ ભાષાંતર ગ્રન્થ પ્રકાશિત કર્યો છે.

અઘરા પદાર્થો વધુ સરળ કરવાનો પુરૂષાર્થ કર્યો છે.

પણ શક્ય છે કે છદ્મસ્થતાદિ દોષોના કારણે

મારી પણ ક્ષતિ થઈ હોય, એ માટે પુનઃ પુનઃ ક્ષમા માંગુ છું અને

સંયમીઓને વિનંતિ કરું છું કે આ ગ્રન્થનો તલસ્પર્શી

અભ્યાસ કરીને મારી ભાવનાને સફળ બનાવવામાં મને સહાય કરે.